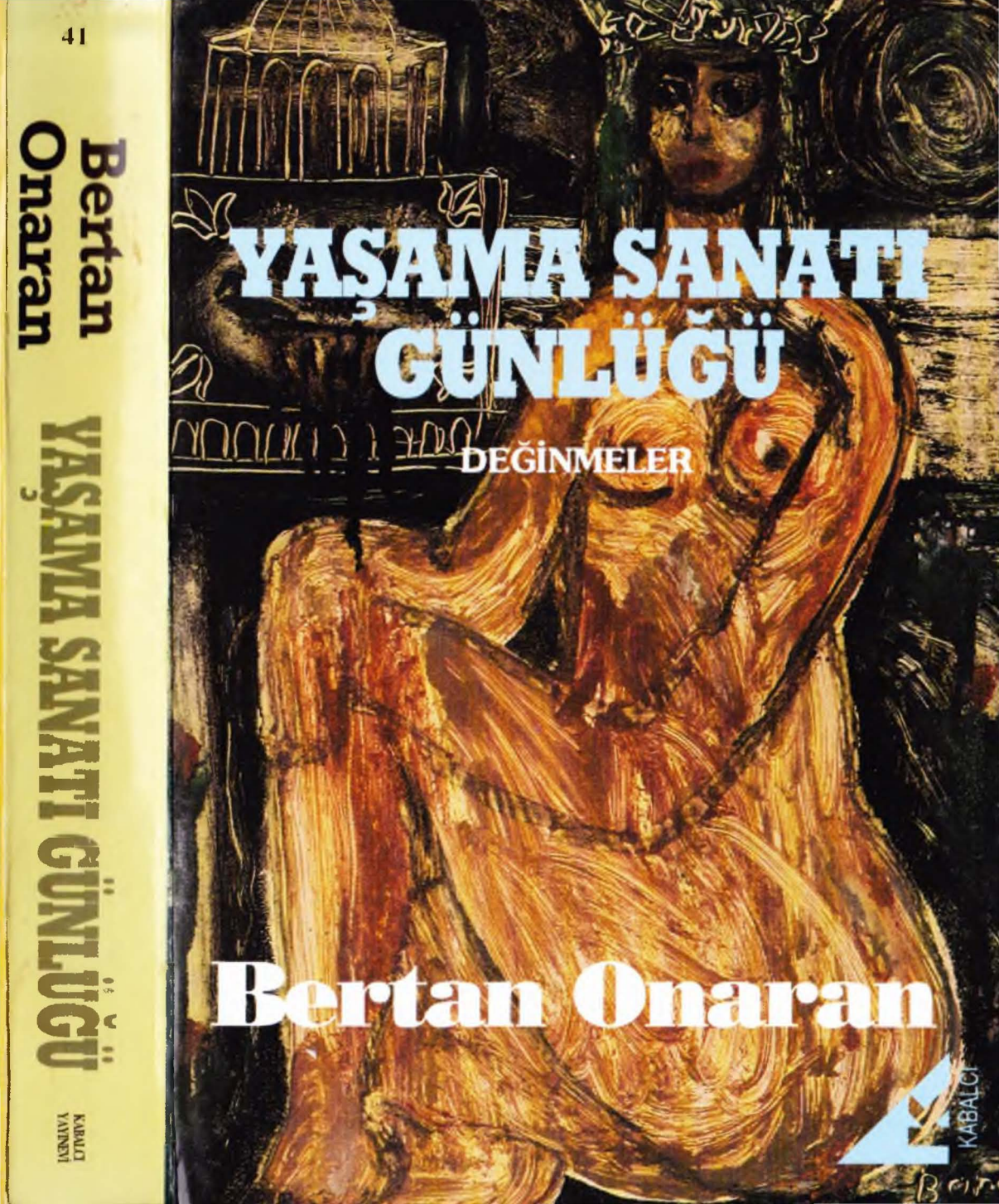

41
Bertan Onaran
YAŞAMA SANATI GÜNLÜĞÜ
KABALCI YAYINEVİ
YAŞAMA SANATI GÜNLÜĞÜ
DEĞİNMELER
Bertan Onaran
KABALCI

Bertan Onaran

❑

YAŞAMA SANATI GÜNLÜĞÜ

KABALCI YAYINLARI: 41
Deneme Dizisi: 2

Kapak Düzeni: Ebru Grafik

❑

Kapak Filmleri: Ebru Grafik

❑

Kapak Baskısı: Çetin Ofset

❑

Dizgi: Kabalcı Yayınları

❑

Baskı: Yaylacık Matbaası

❑

Cilt: Temuçin Mücellithanesi

Başmusahip Sok. Talas Han. 16/5 Cağaloğlu-İstanbul Tel: 522 63 05

BERTAN ONARAN

YAŞAMA SANATI GÜNLÜĞÜ

DEĞİNMELER

KABALCI YAYINEVİ
İSTANBUL

Birinci Basım: Şubat 1994

Kapak Resmi: Cihat Burak
"Çıplak"

Ustam Nermi Uygur'a

İÇİNDEKİLER

SUNU 9
1976'da Çeviri Zanaatının Sorunları 11
Carmen'lerin En Yenisi Rosi Usta'dan 15
Bir Şenliğin Duyurup Düşündürdükleri 19
Kızılderililer Gittikçe Uzaklaşmakta 22
Yitip Giden Soyluluğa Ağıt 26
Sinema Günleri 87:
Carmen Olmak ya da Olamamak 30
İlginç Sergiler, Yeni Galeriler 39
Önce Sevgi Vardı 42
Tutarlılık, Soyluluk 46
Ali Nâzik ve "Arabesk" 50
Dostum Cihat Burak 60
Yaşama Sanatı 66
Sanat Şenliği 88 78
"Olmaması Gereken Şeyler" 92
Strinberg'in Düşündürdükleri 98
İlk Sergiler – İlk Filmler 105
"Bilim" Diye Diye 109
"Beydağı'nın Başı" 118
"Yaşamın Özsuyuyla Beslenmek" 130
Bilen Yalnız Maymun mu? 140
Güzeli Ararken 151
Geride Kalan İzlenimler 163
"Mevlâ'yı Kendinde Arayıp Bulmak" 172
"Kadın mı, Araba mı?..." 182
Sihirli Flütlerin Ardında 195
"Anlamadığın Şeyi Eleştirme" 206
Görsel Sanatlar Şenliği 89 212
"Gülün Kıymatın Bilenler" 222
"Bana Sevi Gerek Sevi" 231
Niyazi Haklı, Peki Güçlü Kim Acaba? 242
Üvercinka da Küsüp Gitti 252

Hangi Toplumculuk? 262
Mustafa Kemâl'in İzi Kapanmış (!?) 273
Sinema 90 283
Mayıs 90 295
Sanat Şenliği 90 302
Hangi Duvar 314
Russell'a Saygı 324
"Yalnız Oyuncu" Kalınır mı? 335
Kemanımızla Kime Ses Verelim Acaba? 346
Kırk Davul mu, Kırk Satır mı? 358
Savaşın Orta Yeri Yaşam 369
Savaşın Acıları İçinde... 380
Sinema 91: İmdaaat! 391
Altınoluk'ta Burhan Tadı 403
Yiten Kim, Gandi mi, Yaşama Umudu mu? 417
Sanat Şenliği 91 430
Canın Yongası Para mı, Sanat mı? 440
Ağustos'un Getirdikleri, Götürdükleri... 450
"Ölümsüz Tarım Okyanusu" 461
"Hüzün Geldi" 469
"Cumhuriyet"in İçten Çöküşü 476
Üç Sevdalı Bulut 487

SUNU

İyonyalı bilge Demokritos, *"evrendeki her şey rastlantı ve gerekliliğin ürünüdür"* demiş binlerce yıl önce.

Doğrusu, canlı cansız bütün varlıkları, görüngüleri açıklayan daha dolu başka bir söz okumadım bugüne dek.

Elinizdeki kitabın oluşumu da bu iki ilkeye dayanıyor.

Anadolu'da yaşamış onca uygarlık olmasaydı, ben de şimdiki gibi olamayacaktım.

Selânik'te doğan Türk çocuğu o yetenekleri, o bilinci, o istenci taşımasaydı bugün belki doğmamış ya da bambaşka bir insan olacaktım.

Atatürk'ten Ataç'a, Sokrates'ten Yunus'a, Sabahattin Eyuboğlu'ndan Ruhi Su'ya, Cihat Burak'tan Nermi Uygur'a uzanan ustalar dizisi yaşayıp ışık saçmamış olsa, kişiliğim böyle yoğrulmayacaktı.

Bunlar genel çizgiler.

Bu kalın çizginin içinde daha özel rastlantılar da var.

Arslan Kaynardağ günün birinde bana ilk kitabı, Jean Whal'in *Varoluşçuluğun Tarihçesi*'ni ısmarlamasa; ardından yurdumuzun en titiz, en bilinçli yayıncı yazarlarından *Memet Fuat*'la çalışma talihine ermesem, şimdi adsız sansız kahraman öğretmen ordusunun bir eri olacaktım.

Çeviri çalışmasının bir noktasında *Ahmet Öztürk* karşıma çıkmasaydı, öbür yapıtların yanında, ilkin benim için, inancıma göre Anadolu'da yaşayan, geleceğini güneş soğuyana dek dinginlik, barış, mutluluk içinde yaşamak isteyen kardeşlerim için dirimsel önem taşıyan *Wilhelm Reich*'ı, *Henri Laborit*'yi, *François Jacob*'u tanıyamadan göçüp gidecektik.

Bir başka gün *Vecdi Sayar* adındaki bitmez tükenmez enerjili ve meraklı varlıkla buluşmasaydık, çevirinin yanında yazarlığa başlamayacaktım.

Hâmit Kınaytürk'ün bireysel çabalarıyla kurulup yaşayan *Sanat Çevresi* olmasa, elinizdeki güldeste derlenmeyecekti.

Şükrü Çorlu ile *Cengiz Öndersever* buluşup el ele vermeseydi, ne yazık ki yaşatamadığımız *Ara Yayıncılık* kurulmayacaktı.

Cengiz Öndersever gerçek bir yazın-düşün tutkunudur; hem çıkarmaya çalıştığı dergiler için, hem kitap dizileri için sürekli ürün

istedi ülkemizin saygılı emekçilerinden.

Bu yazıları basma düşüncesi de ilk onun kafasından doğdu; Faulkner'ın *Ses ve Öfke*'sinden esinlenerek onlara *Ses ve Sevi* adını vermeyi tasarladık; ardından *Ara*'nın yönetimi *Vedat Çorlu*'ya geçti, o dönemde bir ara *Sesler, Renkler, Görüntüler* başlığı dolaştı kafamda. Sonra *Ses, Renk, Bir de Sevi* ağır bastı.

Son olaraksa, aslında bütün yaşamıma yön veren ilkeyi anımsadım: *Yaşama Sanatı*. *Sabri* de ona can sağladı.

İnsanın, insan adına yakışan başlıca etkinliği sanat, biliyorsunuz. Ama bence, bunu bir sürü ara dallara ayırmak yerine, canlı varlığı, dolayısıyla biz insanları ilgilendiren, ilgilendirmesi gereken tek bir ana ders var: *sanat gibi yaşamayı öğrenmek*.

Kitabın adına bakarak sakın bu yüce hüneri öğrendiğimi, sonra da insan kardeşlerime öğretmeye kalktığımı sanmayın.

Bu yapıt, *yaşama sanatı* çıraklığımın yüksek sesli arayışlarını yansıtmaya çalışıyor.

Ve elbette beni oluşturan bütün büyük ustalara gönül borcumu dile getiriyor.

Bertan Onaran

1976'da Çeviri Zanaatının Sorunları

1977 Nesin Yıllığı'na çeviri işinin ve çevirmenin sorunlarının yansıtılması tasarlanırken, birkaç dilde iyi-kötü uzmanlaşmış çevirmenin kendi dillerindeki çeviri yayınları inceleyip genel sorunlar çerçevesinde özel, tekil eksikler, yanlışlıklar üzerinde durmaları kararlaştırılmıştı. Hazırlık söyleşisinde ben de vardım, bu ana tasarıya o gün katıldım; hattâ ufak tefek özel hazırlıklara giriştim. Ancak, sonradan, hem kendi özel yaşamımdaki güçlüklerden, hem de Türkiye'de yayın yaşamının akışında gözüme çarpan hastalıklardan ötürü, kendi payıma sorunu böyle ele alamayacağım kanısına vardım. Nedenlerini aşağıda açıklayacağım. Ama neyi irdelemek istediğimi başından söyleyeyim: çeviri yayınlar arasından yalnız Fransızca'dan yapılmış olanları ele alıp eksikleri, kusurları, yanlışları saptamayacağım. Tersine, yerli-yabancı yapıt ayırımına, yayın dünyasındaki bütün yazı emekçilerini kapsayan, etkileyen dertlere aklımın erdiğince değineceğim. Fransızca'dan yapılmış çeviriler bu genel çerçeveye nasıl olsa kendiliklerinden girecek.

Gerek Avusturya Kültür Ofisi'nde iki yıldır yapageldiğimiz açıkoturumlarda, gerekse yayın organlarındaki kitap tanıtım yazılarıyla eleştirilerde ve özel dertleşmelerde, hep gittikçe artan çeviri yayın sayısına karşılık, nitelikteki korkunç düşmeden yakınılmaktadır. En önemli yapıtların bile işinin eri olmayan kimselere yaptırılması, ödül kazanan yapıtların jet hızıyla, kimi zaman iki üç kişiye bölüştürülerek çevirtilmesi, aynı yapıtın birkaç çevirisinin yayınlanması, kitapların üstüne çevirmen adının yazılmaması öteden beri yakınma konusu. Ama, hem sözünü ettiğim açıkoturumlarda, hem yazarlararası konuşmalarda benim duyabildiğim bütün çözüm önerileri bireyseldi: herkes, hem de en keskin toplumcular bile, bu karmaşık sorunun çözümünü özünü ve gözünü budaktan esirgemeyen yiğit çevirmenlerden beklemekte. Çünkü Brecht'in ünlü sözü salt lâf etmek için söylenmemiştir, biz aha vaha aldırmadan "kahraman"lar bekleriz tüm sorunları çözmek üzere. Yazarlıktan yayıncılığa başladıktan sonra kırk yıllık anamalcılara taş çıkartırcasına cimrileşen, tutumluluğu en kolay vurulan çevirmenlere uygulayan emekçi eskilerinden; yayınevlerine danışman olur olmaz Koç'un kurmaylarından daha acımasız, "evet efendim"ci kesilen yazar-çizerlerden; kimi zaman emekçi partilerinde etkin görev-

ler bile alan toplumculuğu tartışma götürmez (!) yayınevi sahiplerinden; resmî sosyalist ülkelerle ve yazarlarıyla akşam-sabah çay içen, hem dostumuz, hem yargıcımız yayıncılardan hesap sormak kimsenin aklından geçmez.

Ama bu satırları okuduktan sonra, eh bunun da ayağı yerden kesik, aklı bulutlarda, düşülkelerde çözüm arıyor demeyin. Sözünü ettiğim danışmanlardan, yayıncılardan, yazar-yayıncılardan emekçilerin sorunlarına çözüm gelmeyeceğini bilecek kadar birşeyler öğrendim ve yaşadım. Amacım, doğru hedefi anımsatmak.

Peki, hedefi bulduk. Emeğin hakkını nasıl koruyacak, nasıl dürüst ve saygılı iş yapabilme olanağını sağlayacağız çevirmenlere – ve tabii bütün öbür dallardaki yazın erlerine? Çok sıradan bir lâf edeceğim için müthiş utanıyorum, ama çaresiz: başkalarını uyandırmaya, bilinçlendirmeye, emekçiliklerinin farkına vardırmaya çalışan yazarları Cinci Hoca'ya okutup bilinçlendirerek; büyücü değil, düşün işçisi, hem de kıyasıya sömürülen yazı emekçisi olduklarını hiç unutmamacasına anımsatarak. Bir türlü canlandıramadıkları "Sendika"larının siyasal parti olmadığını, dinsel, siyasal inançları, düşünceleri ne olursa olsun bütün yazın erlerine açık olduğunu kabul etmelerini ve uygulamalarını sağlayarak (Sendika'nın kuruluş günlerinde Anadolu'daki yayın organlarında üç beş şiiri ya da yazısı çıkmış emekçilerin kuruma, yönetim kuruluna alınıp alınmayacağının tartışıldığını işitmiştim: inşallah doğru değildir). Örnekse, Gazeteciler Sendikası işçi sınıfına epeyce döneklik eden Türk-İş'e bağlıdır, üyeleri türlü eğilim ve inançtadırlar, ama gerçek bir sendika olduğu için işverenlerle üyelerinin çok sıkıntı çekmeden yaşamalarını sağlayacak sözleşmeler imzalayabilmektedir (genel, acımasız sömürü sürse de). Eşit emeğe, eşit ücret alınmasını (ya da lütfedilmesini) sağlayarak (bu konuda da ikinci elden değil, doğrudan kendi kulağımla duyduğum, bütün dünya emekçilerine ters örnek diye okutulabilecek birkaç sözü anımsıyorum şu anda: kırk yıldır ekmeğini kalemiyle kazanan büyük bir yazarımız, bir söyleşi sırasında çevirilere ikinci ve daha sonraki basımlarda ilkinden daha az para verilebileceğini söylemişti: biliyorsunuz, çeviri yayınların ikinci ve daha sonraki basımlarında basımevleri, kâğıtçılar, ciltciler falan da ilk aldıklarından daha azına razı olmaktadırlar seve seve. Çeviri yayından elde edilen kesintisiz parasal değer, ikinci basımda, baskı sayısı aynı kalsa, kitabın fiyatı artsa bile, azalmakta, dolayısıyla yayıncının payı da düşmektedir! İkinci örnekse, bir öykücü-danışman dosttan: bugünün geçim koşulları içersinde ciddi çevirinin %10'dan aşağı yapı-

lamayacağını söylediğim zaman, "sen artık pahalı çevirmen oldun" yanıtını vermişti. Doğru, etten ucuz, ev kirasının yamacına bile sokulamayacak bir "pahalı" parasız çevirmen oldum galiba!). Bizimkiler de içinde olmak üzere yabancı işçi çalıştıran ülkelerde sömürülmekten kurtulma, işten atılma tehlikesini önleme çaresini yabancı işçilere küfretmekte, saldırmakta bulan Avrupalı emekçiler gibi, işsizlik tehlikesinin belli bir düzeyin üstündeki çeviri yayınlardan değil, yukarda sözünü ettiğim danışman-yazarların seçim ve emeğiyle çıkarılan, aklı başında eleştirmenlerimizin bir gecede okuyup bitirdikleri Simmel'lerden, Cartland'lardan geldiğini unutarak Yazarlar Sendikası Tüzüğü'ne "ekin buyuruculuğuna karşı olma" ilkesini neden koyduklarını pek kestiremeyen emekçi kardeşlerini sırtlarından hançerleyen yerli yazarlarımızı titreyip benlik bulmaya çağırarak birkaç adımlık ilerleme sağlanır belki. Kendi payıma, büyük güçlerin "böl ve yönet" ilkesine yazarlardan, öbür dallardaki sanatçılardan daha çok kolaylık sağlayan emekçi görmedim bugüne dek. Yapılan işin özünde var belki bu tuzak: sanatsal yaratma, son aşamada, müthiş tekil çünkü. Ama oluşum evresiyle paylaşım (tüketim) evresinde çoğul, toplumsal olduğunu anımsamak, buna göre davranmak, tuzaklı kıskançlıkları bir yana bırakmak pek mi zor acaba? Ortak yaşayabilme ölçüleri saptayıp kabul ettirdikten sonra, kimin büyücülüğünün daha üstün olduğunu büyük yargıç, kimsenin ağzından düşmeyen tüketiciler, halk kararlaştırmayacak mı? Üstelik hem tinsel, hem somut desteğiyle: yerli ya da çeviri yapıtı bilmem kaç kez bastırarak.

Bu üretim-tüketim ilişkisi ortadayken, emekçiler böylesine emekçi olmaktan korkarken, korkularından dönüp birbirlerini ısırırlarken, yayıncılardan doğru dürüst yapıtlar basmaları, sağlıklı, saygılı çeviriler yaptırmaları, kitabın kapağına, iç basımına, sayfa düzenine özenmeleri istenebilir mi? İstenirse gerçekçi olur mu, sonuç verir mi?

Emekçiler, çevirmenler bile bu konuda kendi aralarında bir düşün birliğine, kavram birliğine varamamışken, açıkoturumardan birinde, dil ve terim birliğinin sağlanabilmesi için resmî hiçbir etkisi ve yetkisi bulunmayan Türk Dil Kurumu'ndan yazın erlerini hizaya getirmesini isteyen dinleyicininki gibi boş önerilerle daha ne kadar zaman yitireceğiz acaba? Türk Dil Kurumu gibi benim de hiçbir etkim ve yetkim yok elbet. İsteyen halk adına, devrim adına tam bir yetkiyle konuşup örneğin bilimsel çevirilerde yarı Osmanlıca, yarı Frenkçe, çeyrek Türkçe yazıp konuşmanın en gerekli ve yararlı yol olduğunu savunabilir, öyle davranabilir.

Ama gerçekten bilinçli bir emekçinin bir kavramı, bir düşünceyi üstünde yaşadığı topraklarda türeyip yayılmış seslerle daha kolay, daha sağlam, daha kalıcı anlatabileceğini ben unutmamaya çalışıyorum. Ondan önce de, sağlıklı işin ancak sağlıklı yaşama koşullarında gerçekleştirilebileceğini; bir işin ancak onunla uğraşan kişiyi yaşatabiliyorsa uğraş niteliğine bürünebileceğini ve ancak bundan sonra o insandan uğraş dürüstlüğü beklenebileceğini; işverenler koşulların zorlamasıyla bilgilerini, bilinçlerini her gün arttırıp el ele verirken, ortak dağıtım örgütleri kurarken, yalnız siyasal bildiriler yayınlayan sendikamızın onların ekmeğine yağ sürdüğünü; bütün bunlara azıcık aklı eren bir emekçi olarak mikrobu bırakıp hastalık belirtisiyle uğraşamayacağımı, belki benden daha kötü koşullarda, hiç istemeden kahramanlık göstermek zorunda kalan emekçi kardeşlerimi unutmamak niyetindeyim. Daha ne kadar beceririm bilmem: umalım ki çok tez olmasın yenilgim.

1977'de gerçek bir Sendika'ya, bir yayın ortaklığına kavuşma umuduyla.

1977 Nesin Yıllığı

Carmen'lerin En Yenisi Rosi Usta'dan

1983 yılı, sinema tarihine *Carmen*'ler yılı olarak geçecek desek yeridir. *Carmen* uyarlamaları *Carmen* yapıtı ile ilgili telif hakları korunma süresinin sona ermesiyle birlikte, sinema dünyasının gündeminde birinci sıraya yerleşiverdi. Carlos Saura *Carmen*'i sahneleyen bir bale grubunun öyküsünü anlattığı filmiyle Cannes'da Sanatsal Katkı Büyük Ödülü'nü kazandı. Ardından Jean-Luc Godard, Carmen'i çağımıza getiren *Adı: Carmen*'le Venedik'ten Büyük Ödülle döndü. Ünlü tiyatro yönetmeni Peter Brook da tiyatro sahnesindeki Carmen yorumunu *Carmen'in Trajedisi* adıyla beyazperdeye uyarladı.

Brook'un üç ayrı kadroyla üç ayrı versiyonunu gerçekleştirdiği *Carmen'in Trajedisi*'nin ardından bir başka yönetmen, Mérimée/Bizet'nin bu popüler yapıtına eğildi. Bu yönetmen, Sinema Günleri'84'te iki yapıtını izleyeceğimiz İtalyan usta Francesco Rosi. Rosi, *Carmen*'i İspanya'da, Carmen mitosunun yeşerdiği topraklarda gerçekleştirdi. Geçtiğimiz günlerde Avrupa'da gösterime giren ve büyük ilgi gören yapıtta Julia Migenes Johnson, Placido Domingo, Ruggero Raimondi gibi güçlü opera sanatçıları rol aldı.

— *Demek, siz de?*

— Bana *Carmen*'i çevirmeyi önerdiklerinde, hemen kabul ettim, üç nedenle. Bir operadan film yapmak, sinema sanatına karşı girişilmiş bir bahistir, çünkü her ezgiyi, her uyumu görselleştirmek, bütün notaların yerli yerine oturmasını sağlamak gerekir. Bu bir bahistir. Sonra, bu işi *Carmen* söz konusu olduğu için kabul ettim. Evet, öyle, benim gözümde bu opera öbürlerine benzemez. Bundan daha özgür, aynı zamanda daha az keyfî bir opera tanımıyorum. Bizet'nin operetle ağlatıyı karıştırırken ortaya koyduğu özgürlük üstünyeteneğe özgüdür. Bu özgürlüğe ayak uydurma, bu umursamazlığa denk düzeyde kalma fırsatını bana hiçbir film öyküsü bütünüyle sağlamamıştı.

— *Peki üçüncü neden?*

— Apaçık ortada: *Carmen* olağanüstü bir sevdâ öyküsüdür ve İspanya'da geçmektedir. Severim bu ülkeyi. Çok iyi tanırım. Enine boyuna dolaştım, dilini konuşurum, giderek 1965'te bir film bile

çektim orada: *Le Moment de la vérité* (Doğru'nun Belirdiği An). Ayrıca, Napoliliyim. Napoli'yse, İspanya'yı bilir...

— Bu bahse girişmeyi kararlaştırdığınız andan sonra, işe nasıl giriştiniz?

— Daha başından –bir yönetmen için en doğal şey olan– şarkı söylüyormuş gibi yapan oyuncular kullanmaktan vazgeçtim. Bir opera filmi müzikseverlere seslenir. Müzikseverlerse çok iyi tanıdıkları bir ses başka bir gırtlaktan çıktığı zaman biraz şaşırır, giderek sinirlenirler. Sonra, belge toplamaya giriştim ve hiç de az çalışmadım doğrusu. Filme alınmış bazı oynanışları izledim, eldeki bütün ses kayıtlarını, özellikle Beecham'ın Victoria de Los Angeles'le, Bernstein'ın Marilyn Horne'la, Callas'la doldurduğu plâğı, o arada, Maazel'in on beş yıl önce doldurduğu plâğı dinledim. Bütün bu kayıtlar kafamdakini, zihnimde bu konuda taşıdığım değişik yorumu belirlemeye yardım etti. Kafamdaki *Carmen* düşüncesi daha çok bir karşıt-Carmen'le sonuçlandı. Bunu açayım: Halk için *Carmen* daha şimdiden bir söylence haline gelmiştir. Patlayıcı bir saldırganlığa sahip, gösterişli bir varlıktır. Bense, tersine Mérimée'nin betimlediği Bohemyalı kıza (Çingene kızına) yaklaşmaya çalıştım. Onu yaldızlarından, kalıplaşmış tipinden kurtarmaya, içinde belli bir güç taşıyan bir kadın haline getirmeye uğraştım. İlkin, hemen hemen tasasız, çocuksu, çocuk sayılacak, genç bir *Carmen* göstermek, anlatı ilerledikçe, seyirciye onun kişiliğindeki karmaşıklığı buldurmama izin verdi. Ve yalnız onu ayakta tutan engin yaşama arzusunu, sevisel, düpedüz cinsel yanını değil, yavaş yavaş kadınlığının bilincine varışını, özgürlüğünü sürdürebilmesinin, saygınlığını koruyabilmesinin ondan en büyük özveriyi, yani canını ortaya koymasını beklediğini gösterebildim.

— Bütün öbür seçimler bu Carmen *anlayışına mı bağlı oldu?*

— Gerçekte, filmin çekimini hep Bizet'nin notalarına bakarak tasarladım kafamda; nota defterinde, sahnedeki oyunla ilgili, tam anlamıyla kılı kırk yararcasına, şu ya da bu sözcüğe, şu ya da bu tümceye verilecek ağırlık konusunda sayısız uyarı var... Filmin çekileceği yerler konusundaysa, Baron Davillier'nin İspanya konusunda yazdığı bir kitaba Gustave Doré'nin yaptığı resimlerden yola çıktım –Melhac ve Halévy'nin bu kitabı bildiklerine eminim–, bir de, David Teniers'nin bir kırgörünümünü yansıtan bir posta kartından yararlandım... Bu posta kartını Ronda bölgesindeki kır bekçisine gösterdim, o da beni alıp birtakım yerleşim merkezlerine, özellikle dağdaki "kaçakçı yolu", ayrıca "yelpaze yalıyarı" adı

verilen, Romalılar tarafından açılmış, Ronda'yla Algesiras'ı birbirine bağlayan keçiyoluna götürdü... Doğada operanın coşkusunu bulmak istemiştim ve aradığımı bulmuştum: tam anlamıyla tiyatro bezemleriyle karşı karşıyaydım! Çünkü aslında tiyatroyla gerçeği uzlaştırmak istiyor, seyircinin bunun bir opera olduğunu unutmamasını arzuluyordum.

— *Peki Lorin Maazel'in kendine göre istekleri yok muydu?*

— Sesler konusunda vardı elbet. Kişiler konusunda da. Ama sonunda hep anlaştık. Julia Migenes-Johnson konusunda söze bile gerek yok elbet. Béjart gösterdi bize doğru yolu, onunla, Cenevre'de, *Salome*'yi sahnelemişti. Bedensel yapısı çarptı beni – Doré'nin yaptığı kitap resimleri arasında –demin sözünü etmiştim bunların– ona ikiz kardeşi kadar benzeyen bir çingene kızının yandan görünüşü var. Julia bugüne dek hiç *Carmen* söylememişti, canlandıracağı kişi konusunda kafasında önceden oluşmuş bir düşünce yoktu.

— Habanera'*da ortaya çıktığı anda, alabildiğine gıcıklayıcı bir yaratık hâline getiriyorsunuz onu, iki yana açılmış bacakları ve...*

— Yok canım! Carmen tensel duyuları yüksek, bir bakıma cinsel bir yaratık, o kadar... Ancak, Bizet'nin Carmen'inin durmadan dansettiğini unutmayalım... Şarkıcı hanımların sahnede bunu yapmayışları, soluk sorunundan ya da bedensel yapılarından ötürü.

— *Peki ya* Placido Domingo, *o ağır gövdesiyle, öylesine yumuşak, "beli bükülük" bir Don José oynuyor...*

— Ben Bizet'de Don José'nin doğal yapısını hep çevresine özgü küçük korkularla yoğrulmuş bir küçük kentli gibi duyumsadım. Mérimée'deyse, Don José Carmen'e duyduğu sevgiyle bir bakıma başka bir kılığa girer. Kaçakçılara katılmaya, işi iki adamı, ardından da sevdiği kadını öldürmeye dek vardıran hep o'dur. Bizet'de, içine düştüğü tutkulu şiddet biraz başkadır, bundan kurtulmayı, bunun dışına çıkmayı başaramaz; çünkü, aslında, istediği bir aile ve çocuklardır. Dinsel ve toplumsal kökenli bir korkunun kurbanıdır. Bütün küçük kentliler gibi, Don José, her zaman doğruya uymayan kurallara göre yaşamaya çabalayan biridir. Carmen gibi bir halk kızıysa, hep kendisiyle uyumludur. Bu, yalnız halktan kişilerle gerçek aksoyluların sahip oldukları bir özgürlüktür.

— *Ya Micaela, Carmen'in ikiz kardeşi mi?*

— Özgürlüğü sevdiği için Carmen'e benzediğini söyleyebiliriz. Ben Micaela'da, Don José'ye beslediği karşılıksız sevgiye ağlayacak yerde onu savunan güçlü bir köylü kızı gördüm. Çünkü, Don

José'nin gönlündeki eğilimin kendisine, Micaela'ya dönük olduğunu bilmektedir... Bu yanıyla da, şimdiye kadarki uzun bir geleneğe uygun Micaela'lardan ayrılmaktadır sanırım.

— *"Carmen"inizin yüzde yüz görsel anlatısının, görüntü yönetmeni Pasqualino de Santis'in soluk kesici görüntülerinin bir ülkeyi, bir halkı Bizet'nin müziğini hafif bırakacak biçimde gösterdiğini, zaman zaman sesin kesilebileceğini, filmin bundan bir şey yitirmeyeceğini söyleseler ne dersiniz?*

— *Carmen* gibi bir opera başyapıtına hizmet edebilmek için, oyuncular, alıcı devinimleri, bezemler ve kurgu arasında –gerektiğinde, evet gerektiğinde– sesi ortadan kaldırmaya izin verecek bir uyum sağlayan bir film yapmak gerektiğini söylerdim. Öte yandan, filmin görüntüleri güçlerini Bizet'nin olağanüstü müziğinden almaktadır. Daha doğrusu, hemen hemen...

Çeviren: Bertan Onaran

Video/Sinema, Mayıs 1984, S.1

Bir Şenliğin Duyurup Düşündürdükleri

İki haftalık yoğun şölen sona erdiğinde, sıcağı sıcağına nedir varlığımda kalan izlenim? Yaşamın bütünündeki gibi, büyük sevinçlerin yanında büyük umut kınklıkları, üzüntüler.

"Her şey bir insanı sevmekle başlar" derdi Sait Faik. Görmeye koştuğum filmler de kabaca iki kümeye ayrılıyordu: sevmeyi bilen, beceren insanların yapıtlarıyla, sevgisiz, kuru, acı insanlarınkiler. Birincilerinkiler yaşamı bütün karşıtlıklarıyla, çelişkileriyle, artı/eksi ögeleriyle yansıtırken, ikincilerde yalnız eksi öge vardı. Dirim'i yaşayanların yapıtları insanı üzerken, ağlatırken bile yukarı çekiyor, daha ölmeden ölüm'ü yaşayanlarınkilerse diri diri mezara gömüyordu.

Örnekleyelim. Grimault/Prévert ikilisinin tadına doyulmaz yapıtı *Kral ve Kuş* ilk gördüğüm filmdi: eskiyle yeniyi en kendine uygun biçimle verirken, zihinsel kurgu ile gerçeklik'in kusursuz içiçeliğini bir Prévert şiirinin yalınlığı, akıcılığı, çarpıcılığı, düşündürücülüğüyle vererek unutulmaz anlar yaşattı sinemadakilere. Buna karşılık şenliğin gözdelerinden *Nostalghia*'da hârika görüntülerin içinde ne özlem vardı, ne yurt, ne toplumsal düzen eleştirisi; yalnızca diri diri yaşanan ölüm. Ben bunun gerekçelerini çok iyi bilirim, daha başka bilenler de vardır elbet; insan bu karamsarlığı yalnız kendine anlatsa bir diyeceğim olamaz, ama gittikçe zor bulunan kaynakları bu işe harcarsa çok yazıktır derim. Aynı sevgisizlik hiçlik, karamsarlık *Bir Kadının Tanımlanması*'nda da, *Alabalık (La Truite)*'de, *Tutku*'da da vardı. Bir zamanlar filmlerine bayıldığım bu üç usta, tüketim toplumunun çıkmazını dile getirerek son derece boş, yavan, sevgisiz filmler çekmişler. Antonioni güya kadını anlatıyor, filminin adıyla içeriği bile çelişkili: filmde kadının tanımlanması hiç yok; 50'li yılların sonuna dek şu ucuz "gizemli kadın" kavramının belli bir geçerliliği vardı belki, ama bugün yok, olmamalı artık onca gerçek bilimsel incelemeden sonra. Onun salt zihinsel kurguya dayalı, edepsiz kadın/erkek ilişkilerine karşılık (zaten kadın kukla gibi, erkek sevmeden önüne gelenle yatıyor, sonra da bağlılık, iffet falan arıyor ya neyse...), gencecik Radford'un *Bir Başka Zaman, Bir Başka Yer*'indeki ilişkilerin sahiciliği, sevdânın soyluluğu, arzunun verilişindeki edeplilik, ölçülülük, şiirsellik sözle anlatılmaz, göremeyenler hemen video kulüplerine

koşsun bu yapıtı izlemek için. "Sevişmeyi, sevgiyi beceremediğimiz için habire çalışmayı çekiyoruz" diyen (bu da doğru değil, filminde çalışan, üreten, çalışmanın erdemine inanan tek kişi yok; yalnız sıkılan, inançsız kentliler var) Godard'ın *Alabalık*'ındaki her iki türden güçsüz, sevgisiz kuklalara karşılık *Varennes Gecesi*'ndeki bilge, sevecen, gerçekçi Casanova, *Carmen*'deki, *Kanlı Düğün*'deki, *Tanrı'nın Bağışı*'ndaki sahici kişiler, sahici ilişkiler, gerçek seviler insanı mutlu ediyor, zenginleştiriyordu. Bilgiçlik taslamayan kentlilerin gerçek köy yaşamını nasıl anlatabileceğini öğrenmek isteyen Türk sinemacıları Radford'u, Kabore'yi, Rosi'yi videodan izlerler mi acaba? İlerici okumuşun Eboli'deki Volonte gibi sevecen, yumuşak, güleryüzlü olabileceğini görmek nasıl sevindirici! Düş bile olsa...

Benzersiz Fellini'ye, Rembrandt'ı resimleri gibi soylu görüntülerle anlatmış Stelling'e, hepimize unutulmaz saatler geçirten Picasso/Clouzot ikilisine sonsuz teşekkürler elbet.

Bence, Doğu Avrupa sineması pek üzücü durumdaydı. İş gelip geçmişin anlatılmasından bugüne, karmaşık sorunlara, kadın/erkek ilişkisine, tüketim uygarlığının sorunlarına dayandı mı, Batı'daki eski ustaların bile söyleyecek sözü kalmıyor, okuma, öğrenme, eleştirme olanakları kısıtlı Doğu Avrupalı okuryazar ne yapacak? *Solo Sunny, Evlilik Sözleşmesi, Sabit Sayı* eski değerleri yitirmiş, kendi ülkelerindeki sağlıksız toplumculuk denemesinden yılmış sanatçıların acıklı durumunu yansıtıyor, ama sorunlara çözüm, yarınlara umut getirmiyor. *Vassa* ile *İyi Asker* ise düpedüz yalan söylüyordu, öyle insan ilişkisi hiçbir yerde yok, masallarda bile.

Ama Rosi ustanın yapıtlarındaki kişiler, öyküler, Volonte'nin birbirinden apayrı oyunları insanın içini ışıtıyordu. Zanussi basın toplantısında "kimseye aktöre dersi vermek niyetinde değilim" diyordu; hayır, zaten işi bu değil ki. O tutarlı, bilgili yapıtlar yaratacak, biz dersi kendimiz çıkaracağız, öyle değil mi seyirci kardeşlerim? Eski filmler öyleydi nitekim.

Scola'nın o güzelim yapıtını ne yazık ki bir kerecik görebildim; ama Saura/Gades ikilisinin insanı sevinçten havalara uçuran, yenileyen, çalışma ve yaratma arzusuyla dolduran, anlayana çağdaş sanat ve yorum konusunda paha biçilmez dersler veren (üstelik ders vermek için değil, işin içinde, işin gereği o doğruları anımsatan) şiirlerini ikişer kez yaşayabildim. *Alabalık*'ı konuşurken bir tanıdığım, "iyi ama, durum saptaması da eleştiri değil midir?" diye sordu; bence hayır, doğru durum saptaması öyle ancak. Bu filmlerde de, şu yazıya izlek diye seçtiğimiz "sevgi" konusunda sap-

tamalar var; *Carmen*'deki, *Kanlı Düğün*'deki sevgiler ve kıskançlıklar da hastalıklı bir bakıma, yarın canlı kalırsak sevgiyi böyle yaşamayacağız, birbirimizi kıskanınca hemen bıçağa sarılmayacağız elbet; ama Gades'in Carmen'i oynayan kıza söylediği gibi, burada kişiler yaptıklarına, canlandırdıklarına bütün varlıklarıyla inanmış; o vakit sanat oluyor işte, gerisi boş gevezelik.

Sözü bağlarken, bu şöleni hazırlayan herkese yürekten teşekkür etmek isterim.

Video/Sinema, Ağustos 1984, S.2

Kızılderililer Gittikçe Uzaklaşmakta

"Nedir en zor şey? Görmek gözünün önünde duranı" demiş Goethe. Bilgeler bilgesi Pîr Sultan da eklemiş, çok daha önceden: *"Can gözünü açıp görebildin mi?"*

Oysa, kaba güce dayandırılmış, buyurgan ataerkil düzen kurulalı beri, *can gözümüz* cam/göze dönüştüğünden, dışımızdakileri de, içimizdekileri de göremez, duyumsayamaz olduk na yazık ki!

Nitekim, hepimizin içindeki *Kızılderili* (doğayı kollayan, onun ayrılmaz bir parçası olan, yalnızca tüketmeyip kendi içinde çoğalmasına bütün öbür canlılar gibi özen gösteren insan kardeşimizin son örneklerinden Güney Amerika yerlisi), verdiği dersleri, yaptığı yararları hiçbir biçimde ödeyemeyeceğimiz ozan Cousteau'nun *Amazon*'unda şöyle diyordu: *"Beyazların başı durmadan konuşuyor, sustuğunda bir sürü boşluk kalıyor, üstelik hiçbir soruyu yanıtlamıyor!"*

Çağımızın, sanatımızın, Mehmet Akif'in tanımlarken biraz iltimas geçtiği, öyle tek dişli falan değil, bilmem ne kadar korkunç *azı dişli* uygarlığımızın durumu bu işte. Anımsadığım kadarıyla, kırk yıldır izlediğim filmlerin hiçbirinde, yine Cousteau'nun *Amazon*'undaki kadar korkunç, ürkütücü, umut kırıcı bir sahne görmedim şimdiye dek: *"Yahu, bırakın da bir avuç kalmış obamla atalarımın toprağını sürüp ekeyim, yaşayayım!"* diyen soylu Amazon Yerlisi'ne bir avuç toprağı çok gören yöneticilerin seve seve kışkırttıkları, doğayı çılgınca allak bullak eden insan yığınları; Çin'li bir bilgenin dediği gibi yeni bir dünya kurmak, gerçek kardeşliği geri getirmek için değil, aslında yalnızca ölümü simgeleyen bir maden parçasını bulmak için, dağları bir yerden öbürüne taşıyan insan yığınları!

Peki ama, bu imlerin, bu imgelerin anlatmak istediğini çözecek gücümüz, doğal bilgimiz kaldı mı acaba bizim? Büyük çoğunluğumuzun bu yeteneği daha ana karnında yok edilmekte, kalanlarıysa okul ve toplumsal kurumlar ezip tuz buz etmekte. Geriye yalnızca cam/gözler kalmakta.

Bu yılki *Sinema Günleri*'nden bende kalan izlenim böyle işte. Yukarki yargımı doğrulayan 22 filme koştum. Can gözüyle bakmayı çoktan unutmuş insan kardeşlerimizin hüzün verici yapıtları çoğunluktaydı; hepsi en iyi niyetli yorumla, bilmeden yalan söylü-

yordu. *Benvenuta*'da, bu çağda, koskoca okumuş insanlar, hâlâ binlerce yıllık kandırmaca uyarınca, hem birbirlerini sevmek istiyor, hem insanın insanı sömürmesine en büyük yardımı yapan inançlara kul köle oluyor ya da oluyormuş gibi davranıyorlardı. Nice yıldır bir sürü düzeyli, onurlu yapıtını izlediğim Wajda, sanırım işbirliği ettiği filmöykücülerinin düzmeceliğinden ötürü, insana hiçbir yararı olmayan, tersine bir sürü kişinin boş yere resimli roman vıcıklığına dalmasına yol açacak yalan sevdâlar, yalan insan ilişkileri anlatıyordu üç filminde de. Oysa ben yine onun filmlerinde, toplama kamplarındaki barakaların kapıları açıldığında, sevinçten de olsa, koşmak şöyle dursun, yerinden kalkamayan cesetimsi bedenler görüp duygulanmıştım. Hangisi doğru şimdi? *Savaş Sonrası Görüntüleri* mi? Önceki filmleri mi? İnsan sevecek birini bulunca, hele savaştaysa, başka örnekleri bir yana bıraksak bile, en azından *Hiroşima Sevgilim*'deki Fransız kızıyla Alman genci gibi yapar, sonunda kaçınılmaz bir biçimde yakalansa da, en gizli saklı köşelere kaçar sarılmak için; *Almanya'da Bir Aşk*'taki yapay, inandırıcılıktan uzak hanım gibi davranmaz.

Saydığım birçok dostumun bayıldığı *Mekanik Bir Piyano*'daki insan örnekleriyle, davranışlarıyla, şimdi TV'de gösterilen Hemingway'in artık eskimiş, herhangi bir uyarı, eleştiri getirmek şöyle dursun, ters örneklere özendirerek yalnızca zarar verecek *Güneş de Doğar*'ı arasında nasıl bir nitelik ayrımı vardı acaba? Buna karşılık, yapıtını Amerika'da gerçekleştirme olanağı bulan öbür Mihalkof'un yapıtı, Maria'nın Âşıkları (özgün adının kendine yakışmayışına karşılık) ne kadar sahici, ne kadar uyarıcı, yeniliğe, yeni aktöreye çağırıcıydı! Ve bebek Nastassia bile ömründe ilk kez oyuncu olmuştu.

Videoda gördüğüm için yeniden gitmediğim bir zamanların büyük ustası Coppola'nın ortalama Amerikan seyircisinin düzeyine inerek çektiği *Yürekten Biri,* avutucu/eğlendirici bile olamayan bir resimli roman değil mi? Özel bir ödül almasına karşın, *Sınıf İlişkileri*'nin gerçek Kafka'yla, yabancılaşmayı onca iyi yansıtmış bu büyük sanatçıyla ne ilişkisi vardı? Ya da gittikçe azıtan yozlaşmamıza karşı nasıl bir dayanak öneriyordu?

Buna karşılık, çok üst düzeyli bir anlatım tutturamasa da, *Teknede Boş Yer Yok*'a, dürüstlüğünden ötürü olumlu oy verdim.

Canıma can katanlara gelince, ilk günün iki soylu yapıtıyla başladılar: *Dantelci Kız*'la *Carmen*. İsabelle Huppert'i gittikçe daha çok sevip sayışım, Patricia Moraz'la elele verdiği çığlıkta iyice sağlamlaştı. Gerek Goretta'nın filminde, gerek *Kızılderililer*'de, can

gözlerini kendilerine de, öbür varlıklara da kapatmış insanların acıklı durumlarını içim sızlayarak bir daha duyup düşündüm. Ama ne de çok im'lere kapalı izleyici vardı yanımda yöremde. Kimse, *Dantelci Kız*'da, Beyaz Başkan gibi aklına gelen konuda durmadan konuşan, başkasının yerine kararlar alan, bunları zorla uygulatmaya çalışan, bir dişiye sarılana dek alabildiğine yaltak davranan, sonra ona kendi kusurlarını yansıtan, *"Peki ama, konuşsaydı, derdini anlatsaydı, dinleyecek miydin?"* diye soran okul arkadaşı kızı yanıtsız bırakan züppe/cansız delikanlının hepimizin içinde Kızılderilinin yerine geçtiğini göremedi: Bir arkadaşım *"iyi ama, o da kendini arıyor"* dedi. Örgülü saçlı Amazon Yerlisi'nin çok sözü gerektirmeyen anlatımı gibi, Huppert'in bütün varlığıyla dile getirdikleri uçup gitti ne yazık ki!

Cousteau'nun altın arayıcıları sahnesindeki korkunç çığlık, daha sessiz, alçakgönüllü, ama aynı burkuculukta *Kızılderililer*'de vardı. Her şeyi bol, sokakları tertemiz, okulları pırıl pırıl, ürünleri camekânlardan taşan İsviçre'de, gencecik insanlar, ne okuduklarına, ne yaşadıklarına inanıp güveniyorlardı; ne de sevişmeyi, birbirine sahip çıkmayı, sorumluluk taşımayı biliyorlardı; *Dantelci*'deki gevezelik/sözümona devrimcilik evresini de aşmışlar, sokaklarda aylak aylak dolaşıyor, gece yatmak istemiyor, karşılıklı susuyor, yaşamlarına bir olay, bir şaşırtı gelir diye –ah Tanrım! Ne acıklı!– gara gidip evsiz barksızlarla birlikte trenleri bekliyorlardı. Daha ne söylesin Moraz? Filmin tek duyarlı kişisi, Huppert, gidip kendini karlar üstüne bıraktı, insan kardeşleri tarlaları yokedip gömüt boyutunda toprakta altın arıyorlar diye!

Aynı konunun bilmem kaçıncı kez ele alınmasını tepeden tırnağa haklı gösteren Rosi Usta'nın *Carmen*'i, opera sanatının sayılı halk yapıtlarından birini tadına doyulmaz görüntülerle halkın yaşadığı ortama, günlük yaşamın içine taşımıştı; sesinin güzelliği yanında görünüşü ve oyunuyla belleğimden hiç çıkmayacak Migenes, Raimondi, büyük dans ustası Antonio Gades'in pazar yerinde dansçılarına, özellikle topal Çingene'ye oynattığı dans her türlü övgünün ötesindeydi. Keşke José biraz daha oyuncuya benzer, daha az hantal bir ses sanatçısı tarafından canlandırılsaydı...

Hiç düzeyini düşürmeyen ustalardan biri de Bellochio. Yaşasın! Öteden beri kendisinden çok daha el üstünde tutulmuş Bertolucci'nin videoda gördüğüm zavallı, rezil *La Luna*'sının tersine, can gözünü açıp görebilenlere ne güzel şeyler söyledi, başta Mastroianni olmak üzere, kusursuz oyuncularıyla ne hazlar yaşattı bana!

Gözdelerimden biri, Fosse, *Tatlı Charity*'de henüz kendini bulamamıştı. Ama o ne yetkin çığlıktı *All That Jazz*'ı! İçinde yaşadığı cehennemin ona biraz daha yaşama fırsatı tanıması için yakarmaktan başka çarem yok.

Batı Yakasının Öyküsü'nü yıllar sonra, bilmem kaçıncı kez, yeniden izlerken sevinçten içim içime sığmadı: bu imece ürünü büyüklüğünden hiç yitirmemişti. Nasıl ender böyle hazlar!

Bir yurttaşı, koca *Beethoven*'i nasıl da yassılaştırmıştı! Yazık ki yazık! Geçen yılların *Picasso*'larını hakettikleri yüceliğe koydu yeniden belleğim.

Geçen yıl daha ilk yapıtıyla duyarlı, dürüst bir sanatçı olduğunu sezdiğim Radford'a aldığı ödül anasının ak sütü kadar helâl olsun! *1984*'ü, kaçıklar alayına katılmamış her insan için, aslında gerektiğinden daha bile yumuşak sayılabilecek, sevgi dolu, dürüst bir uyarıydı. At gözlüğü takıp sağ sol aramanın anlamı ne? Dünyanın dört bir yanında olup bitenler, ulus sınırı tanımaksızın, Cousteau'nun belgeselinde gösterildiği gibi, kurmacayı fersah fersah aşmıyor mu?

Sayı çokluğu arasında hakkıyla sivrilen bu dürüst ve nitelikli ürünler bana makinaya tapanların ne kadar yanlış bir yolda olduklarını acıklı biçimde anımsattı.

Oysa, Anadolu uygarlıklarını yaratan insanlar çözümü biliyorlardı; yetiştirdikleri en sevgi dolu, en kavrayışlı oğullarından biri, Mustafa Kemâl bunu açıkça dile getirmişti: *"Köylü efendimizdir!"* Bu ışığı içinde canlı tutan başka bir oğul hem kafa, hem beden çalışmasına dayalı, hem öğreten hem üreten okullar da açmıştı. Ama dünyanın ödü patladı. Tez elden yok ettik bu bilgelik yuvalarını. Sonuç ortada.

Yukarıda adını andığım çığlıkları güzellik yaratma sanatının en kusursuz becerileriyle dile getiren insan kardeşlerimin canlarına sağlık!

Ama, İMDATTTTT!

İçimizdeki YERLİ dönülmez bir uzağa, öbür dünyaya göçmekte...

Video/Sinema, Haziran 1985, S.12

Yitip Giden Soyluluğa Ağıt

20 Eylül Cuma günü, sabaha karşı, ömrümün en değerli, en soylu varlıklarından birinin yüreği bu dünyada çarpmaz oldu.

22 Eylül Pazar günü de benzersiz varlığı geldiği yere, acunun bağrına yolcu ettik. Kopmaz bir göbek bağıyla bağlı bulunduğu başka bir soyluyu, Sabahattin Eyuboğlu'nu yolcu ettiğimiz yerden.

Sanırım İstrati, *"büyük acılar da, büyük sevinçler de tek başına yaşanır"* demiş. Benim ve gerçek yakınlarının bu yolculuğa hazırlanış ve çıkış günlerinde duyup yaşadıklarını siz YAZKO okurlarıyla paylaşmam pek olası değil. Ama düşüncelerimi paylaşabilirsiniz.

Uğurlanış sırasında, o görkemli tören sırasında ve bunu izleyen anlar dizisinde acılarla, sevinçlerle iç içe varlığımda beliren düşünceler yumağı şöyleydi:

İlkin Ruhi Su'nun, az yapıtlı büyük bilge Demokritos'un özdeyişi uyarınca, sözün gerçek anlamında "rastlantı ve gerekliliğin" ürünü olduğunu anımsadım yeniden. Rastlantı, doğanın kendisine bağışladığı yetenekti. Gereklilikse, yetim ve öksüz bir yavruya, yurdumun başka bir benzersiz soylu çocuğunun, Mustafa Kemâl Atatürk'ün oluşturmaya başladığı yeni düzenin sağladığı fırsattı. Tıpkı Eyuboğlu'na sağladığı fırsat gibi.

Ruhi'ciğimin acuna dönüşünden sonra basında genellikle çok olumlu, güzel yazılar çıktı. Onu yürekten sevenlerin biri olan Zeynep Oral'ın tepkili yazı ve demeci olayın başka bir yanını düşünmeme yolaçtı. Ruhi'yi acaba yalnız vaktinde verilmeyen pasaport mu öldürdü? İçimizde biraz dürüstlük, tutarlılık kaldıysa, bu sorunun yanıtı kesin hayırdır.

Epey gerilere dönelim, 1957'de hapisten çıktıktan sonra sürgün edildiği Çumra'da ekmek parasını çıkarabilsin diye onu bir fırında çalıştıran güzelim insanlara karşılık, Ziya Taşkent'in kendi olanaklarını kullanarak, gücü yettiği yere kadar çalıştırdığı Yapı Kredi Bankası çerçevesinde tam bir bilgi ve yetkiyle, büyük emekler harcayarak derlediği türkülerin başına kendi adını koyarak yayınlamaya hangi bakan zorladı acaba Sadi Yaver Ataman'ı?

Kamu görevlileri ve yöneticiler, içimizden çıkmış, tıpatıp bize benzeyen insanlardır: biz ne istersek, onu yaparlar.

Ruhi'ciğim, 1957'den sonra hep geçim sıkıntısı çekti, bin bir

güçlükle yaşadı, ama bunu kimselere söylemedi, onurundan, saygınlığından en küçük bir ödün vermedi.

Pîr Sultan'ı, Karacaoğlan'ı, Yunus'u tam gerektiği gibi algılayıp anlayan Sabahattin Eyuboğlu, onu eksiksiz kavramıştı elbet. Bunun yardımıyla, As Kulüp'te, Bedri Rahmi'nin bezediği Reis Merhaba'da elini bırakmayanlara türkü söylerken, birtakım sözümona devrimcilere "Ruhi kentsoylulara uşaklık ediyor" dedirten hangi yöneticiydi acaba?

Yine Eyuboğlu'nun ve Hâlet Çambel'in önderliğinde, günün birinde eşsiz yorumlarını saptama işine giriştik; ilk 45'lik diziyi çıkarabilmek için, 2000'i aşkın kişi, plâk paralarını önceden topladık, Sabahattin Bey plâk yapım kuruluşuna doğal adını da verdi: İmece.

Son plâğı *Zeybekler*'i çıkarma aşamasında aynı parasal güçlük karşımızdaydı. Eyuboğlu'nun acuna dönüşünden, arada 12 Mart'ın yaşanmasından ötürü, sevdâyı diri tutmaya çalışan biz birkaç dostu imeceye giriştiğimiz zaman, 500-600 lirayı vermeye razı olan 100 kişi bulamadık. Hangi bakanın baskısıydı buna yolaçan?

12 Mart'tan, 12 Eylül'den sonra, evlerimizde bulunan tek kitaplar ya da plâklar canımızı aldırırmış gibi, kendi elleriyle bu yapıtları yokedenler gördüm ben. Kimdi bunu yaptıran?

Eyuboğlu gibi, Ruhi de toplumculuğa gönül vermişti, zorbalığı aklının köşesinden geçirmezdi. Ama 'ben zorba toplumcu değilim' diyerek doğruyu dile getiren Eyuboğlu'nun, bir zamanlar dolup dolup boşalan evinden, onun büyük bir eliaçıklıkla sunduğu ekinsel şölenleri doymak bilmeden yutanların çil yavrusu gibi kaçıştıklarına tanık oldum; kanımca Sabahattin Bey'i zindanda çektiği üzüntüler değil, çıktıktan sonra bırakıldığı yalnızlık öldürdü. Tıpkı 1980'de Ruhi'nin içine atıldığı yalnızlık gibi.

Peki, kamu yönetimi Ruhi'nin dışarı çıkmasını, içerde dışarda dinleti vermesini, öğrencileriyle çalışmasını yasakladı; iyi ama, plâkları, kasetlerini gülünç denecek ederlere almayı, evine gidip dostça sarılmayı kim, hangi bakan önlüyordu acaba? Her yeni plâğında yanlarına vardığım eski sevdâlılar, okuryazarlar, "Aman canım, yine mi Ruhi Su?" derken kimin baskısı altındaydılar?

Geçen gün Mustafa Ekmekçi bir acı olaya değindi, sonra savcının tutanaklara geçmesine yardım ettiği muhbirin adını anmadı, adamı bağışladı. Oysa ben, Dilekçe Dâvâsı'nda Aziz Nesin'in yaptığından yanayım; erdemi, aktöreyi gereğince savunabilmek için, kaşına gözüne bakmadan erdemsizleri ortaya vurmak gerekir. Keşke vergi kaçıranlar açıklansa. Ruhi Kafkas Kulüp'te söylerken, Ender Arıman adlı tenor da çıkardı sahneye; sesi güzel, duyguları

çirkin bir insan. Aryaları, Napoli şarkılarını söyleyerek yeterince alkış alıyor. Ama doymuyor besbelli. İlle de Ruhi'nin getirdiği Dadaloğlu'nu da söyleyecek. Elbet Ruhi'den az alkışlanıyor o zaman. Sen tut, hem de eşinin imzasıyla, bu adam burada zorba toplumculuk propagandası yapıyor diye yaz savcıya. Sonunda Ruhi aklandı. Ben daha o gün yalvardım, lütfen maddi manevi hakaret dâvâsı aç diye. Bağışladı.

Dün Erol Toy'un dediği gibi, soyluluk, erdemlilik hep küçük bir azınlığın yükümlülüğü; büyük çoğunluğun böyle bir derdi yok, onların yaptıkları insan hâli. Peki, bunu hangi bakan yaptırıyor?

Sabahattin Bey'in, Ruhi'nin, benim yeşerebildiğimiz tarlayı temizleyen, süren, güzel tohumlar eken Atatürk, Çanakkale'de savaşırken, her yanına mermi yağarken, şiir yazarmış, "ruhum sertleşmesin" diye geceleri mum ışığında roman okurmuş.

Bildiğim kadarıyla, "köylü efendimizdir" diyen tek önder o – başka biri varsa, lütfen yazın, onun da önünde aynı saygıyla eğileyim. Bakın aksoyludur, kentsoyludur, işçi sınıfıdır dememiş. Gerekçesi mi? "Kılıç tutan kol sonunda yorulur, saban tutan else gittikçe güçlenir, daha çok ürün verir." Ve bütün öbür girişimlerinde olduğu üzere, sözle yetinmemiş, somut işe girişmiş, çiftlikler kurmuş, traktörün tepesine kendi çıkmış. Peki ulus olarak biz onun kalıtına ne yapmışız acaba?

Ruhi, Ecevit zamanında birkaç kez seslenebildi TRT'den; onu ilk kez görüp duyanlar, yayına son verildiğinde TRT yöneticisine, şimdi özgürlük havarisi kesilen Demirel'e on binlerce, yüz binlerce mektup telgraf yağdırdılar mı ki şimdi ardından ağlamaya, arabeskten yakınmaya hakları olsun?

Ruhi'ciğim, *Ezgili Yürek*'te görebileceğiniz gibi, ömrü boyunca ses eğitimi, diye bağırdığı halde, tek bir müzik tümcesini doğru okuyamayan, Nâzım'ı ya da Orhan Veli'yi oyun havasıyla ezgileştiren, ama yine de Ruhi'yi aştığını, dâvâ'yı onun bıraktığı yerden alıp daha ileri, çokseslilige götürdüğünü öne süren, bunun için de topu topu aynı ezgiyi sürdüren birkaç çalgı daha ekleyen insanlara bu sözleri Ulusal Eğitim Bakanı mı söyletiyor dersiniz?

Ama ona sahip çıkmayanlar başka şeye çıkıyor mu? İki benleri varmış gibi, yazdıklarına %15, çevirdiklerine %3 almaya razı olan hem de ilerici yazarları kim zorluyor buna?

Yazar arkadaşlarını biraraya toplayıp umulmadık biçimde aldatan, 8-10 milyonluk kitabı satışa çıkarttırıp 420 bine kapatan adamın tepesinde hangi bakan var dersiniz? Ya ondan bu kazığı yedikten sonra ikinci tecim kurumuna seve seve para koşturup

kendi ortaklığına beş para vermeyenlerin? Kendi imecesiyle alay edenlerin? Batırmak için gece gündüz konuşanların, yazı yazanların tepesinde hangi Hacı Bakan çöreklenmiş acaba?

Biz hemen hepimiz ikiyüzlü olmasak, bütün bunlar olur mu?

Her fırsatta söyleyip yazıyorum: bu bizim gezegen toz olduğu zaman –ki sonunda olacak nasılsa, beceriksiz tanrılıklarımızla çabuklaştırmanın gereği ne?– acunun kılı bile kıpırdamayacak.

Neyse, bütün bu sözlerim boş aslında. Ruhi Su'yu, bu soylu, yüce insanı daha iyi tanımak, hepimizin özü olan sanatını yaşatmak mı istiyorsunuz, kasetlerini, plâklarını, o güzelim *Ezgili Yürek*'ini alın.

Acım biraz diner belki.

Yazko Edebiyat, Ekim 1985, S.57

Sinema Günleri 87: Carmen Olmak ya da Olamamak...

Saura/Gades, o güzelim *Carmen*'de, Antonio'nun ağzından Carmen adayına şunları söyletiyordu: *"Carmen'sin sen, buna sen inanmazsan, kim inanacak?!..*

Evet, bence sanatın temel ilkesi bu olmalı. Turgut Uyar'ın deyişiyle *"su yorumcusu"*, yâni sanatçı buna ilkin kendisi uymalı, inanmalı. Nâzım'ın yanma edimiyle amaçladığı da kuşkusuz buydu, yoksa benzin döküp kendini yakma ya da sağa sola kurşun yağdırma değil.

Ancak, inanç da bireyin alt istencine bağlı bir görüngü değil: inancı besleyen somut kaynak, dirimsel enerji dolu dolu varsa; ya da sık sık kısadevre yapmıyorsa; ya da bizim kent ışıkları gibi ikide bir kesilmiyorsa; ya da şimdi hemen hepimizde olduğu üzere, yanlış tekerlekleri döndürmüyor, yanlış motorları çalıştırmıyorsa gerçekleşebilir. Aktöreyle, öğütle, sopayla hiçbir ilgisi yoktur.

Fransızlar *istemek, yapabilmektir* demiş; iyi ama, doğruyu istemek her zaman elimizde değil ki. Şimdi çok tapındığımız bilgisayardan yola çıkarak akıl yürütürsek, hepimiz ancak doldurulup bize sokuşturulmuş kartlara göre duyup düşünüyoruz bugün.

Oysa, Wilhelm Reich'ın kendi başına uydurmayıp doğadan ödünç alıp anımsattığı üzere, hiçbir dişi köpek, nasıl iyi ana olabilirim diye Spock'u ya da Doğramacı'yı okumaz, okuma gereksinmesini duymaz. En bilgiç varlık insanoğlu, suyun akışı gibi kendiliğinden olması gereken işlevlerini yele verdiğinden, şimdi oturup ıkına sıkına bir sürü zihinsel kurgu yaratır, ama edimleri bunlara bir türlü uymaz: suçlu şeytandır, dindir, karşıt-kuramdır, dişilerdir, ya da öbür gezegenlerdeki boynuzlulardır...

Uzatmayalım, Saura bu kez kendi ilkesini çiğnediği için, Gades ve topluluğunun tadına doyulmaz ustalıkları bile filmi kurtaramıyor. Öbür müzikli danslı filmlerinde de öykü bir açıdan, kadın-erkek ilişkisinin gelişmesi gereken yer açısından kusurluydu, ama hiç değilse bugünkü durumun ustalıkla ve sağlıklı bir saptanmasıydı. Bu sefer söylence kimseyi inandıracak gibi değil – tıpkı geçen yılki Resnais filmi *Ölümde Aşk* gibi. İnsanlar birbirlerini yaşarken sever, yaşatmak için, yeni bir yaşam çekirdeği oluşturmak için sever. Ölümü sevmek, ölüyü sevmek, ölüyü diriltmeye çalışmak olsa olsa

son kertede dirimsel bozukluğu dile getirir. Bozulmaya, yozlaşmaya örnek gösterilebilir kuşkusuz, ama sevdânın, o kutsal şeyin en yüce biçimi diye sunulamaz. Sunulursa, insana, yaşama, doğaya, acuna yapılabilecek dönekliklerin en büyüğü olur – acısını bütün canlı varlıklar çeker.

Hiroşima Sevgilim'i, *Muriel*'i, o yanık sevdâ türkülerini Resnais söylemedi sanki! Ne anlamı var gençliğinde izlediği, çoktan gününü doldurmuş sıra-altı bir yazarın oyununu güzel görüntülerle anlatmanın? Türkân Şoray resimli romanda vıcık vıcık bir sevdâ öyküsü yansıtınca kötü de, daha usta gibi gözüken oyuncular –inançsızlıkları her an perdeden fışkırırken– aynı martavalı anlatınca keşif mi oluyor? O zaman bizim doğal coşkularımız ne durumda acaba? Yukarda da söylediğim gibi, bu, en büyük yozlaşmaya örnek diye gösterilse, başımızın üstünde yeri olur: ama o durumu bile anlatmanın çok daha olumlu yolları var. *Wetherby* gibi. İngiliz sineması, son yıllarda, anlatım ustalığını alabildiğine gerçekçi, sağlam, yalansız dolansız öykülerle önümüze getiriyor. Geçen yıl küçümsenen *Kaplumbağa Güncesi*, nasılsa önemsenir gibi olan *Bir Başka Zaman, Bir Başka Yer*, pek çok kişiyi rahatsız eden *1984*, videoda izlediğim tadına doyulmaz *Cal*, içeriğine uygun biçimciliğiyle güzel ve acı bir şiir olan *Mona Lisa* hemen aklıma gelen örnekler.

Bugün sevgisizlik, iletişimsizlik, günlük yüzeysel etkinliklerin dışında hiçbir şeye köklü biçimde bağlanamama, *Wetherby*'de yönetmenin ve oyuncuların dile getirdiklerinin ötesinde korkunç. Ama eğer sorunlarımıza bir çözüm bulabileceksek, ancak bu kadar tutarlı ve yiğit bir saptamadan sonra ortaya çıkabilir. *Melo*'ysa, melodram bile değil, yalnızca ayıp! Duygularımızı biraz gıdıklamayan, bizi gerçekten ağlatan, aşırıya götürülmüş, ama içten, dolayısıyla her şeye karşın yukarı çağıran, eleştiriye özendiren melodram görmedik mi biz? Gerçek yaşamdaki gibi kanserden ölen genç kadınların sevdiklerine kaçınılmaz ölüm'den sonra kendisini düşünüp canlı canlı gömüte girmelerini değil, başka bir canlı varlığı sevmelerini öğütleyen filmler çevrilmedi mi yeryüzünde? Ben mi düş görüyorum?

Aynı eleştiriyi, *Zümrüt Ormanı*'nı bir Cousteau belgeseli kadar doğru ve önemli saydığım Boorman'a da yönelteceğim. Hangi yüzyıldayız? Niçin henüz yeterince bağımsız düşünme aşamasına gelememiş insan kardeşlerimize güzel çekimli bir yalan anlatalım? Kim yiğit? Kim insansever? Kral Arthur mü? Lancelot mu? Dirimsel enerjilerini yaratmaya, doğurup doğurtmaya değil de, zırha bü-

rünüp kadın-kız-çocuk demeden, önüne geleni biçmeye harcayanlar neden hâlâ yarı-tanrı sayılsın ve gösterilsin? Ya da, sorunca herkesin "aa, çok kötü elbet" dediği kan dâvâsının çağdaş biçimi olan, haksızlığın hesabını tek başına sorma zehrini bilmem kaç milyonuncu kez insanların kanına akıtan *Dönüşü Olmayan Nokta* mı getiriyor kıyım dizisine insanın ruhsal dünyasından esintiler? Ne esintisi bunlar? Nefret, durmadan öldürme, tensel doyumun yerine kan akıtmanın verdiği doyum mu? Nitekim, yine hem sözümona sevilip sayılan, hem küçümsenen Lawrence *Kanguru*'da açık açık söyletmiyor mu bunu bize azgın-boğa buyurgan ülkücünün ağzından? Ama o bir yarım-başarı, *Melo* tam. Pes doğrusu! Hiçbir Tanrı bizi bu gidişten kurtaramaz eğer gerçekten öyleyse!

Ama bereket versin, bir avuç da olsa, hâlâ yaptığına, söylediğine bütün varlığıyla inananlar var: son elli yıllık öykümüzü öykünme-sözsüzoyun sanatı'nın doruklarında anlatan cânım usta Scola! Hovarda bir insan kardeşimin gözünü kırpmadan harcadığı, 8,5'u yiye yiye bitiremeyen bunak (!) Fellini! Sabine Azoma'nın o güzelim titreşimlerini insana bilmem kaç kez izlettirmeyi başaran alçakgönüllü insan kardeşim Tavernier!

Bir de bu ustalara öykünmeye çalışıp da beceremeyenler var ne yazık ki! Ve başından belirteyim, biz tüyleri epeyce, coşkularıysa bütünüyle dökülmüş maymunların kökenindeki bir öge, hem de temel öge olan bu edimi hiç küçümsemem: özünü yadsıyacak kadar çarpılmadı şükür varlığım. Becerilmiş her öykünmenin başının üstünde yeri var: Miloş Forman'la Emir Kusturica bunlar arasındadır. Ama gel de şimdi, aldığı ödüllere karşın, bir saniye inan şu *Filadelfiya Gösterisi*'ne, *Kral'ın Filmi*'ne! Hele unutamadığım *Sıkı Denetlenen Trenler*'in yönetmeninin, bilmem kaç yıl aradan sonra çektiği *Benim Küçük Tatlı Köyüm*'de ne kadar üzüldüm! İnsan yurttaşı Şvayk'ı bir kez yakaladıktan sonra buralara iner mi? İnmeli mi? Yabancı tanklarının gölgesinde yaşamanın ne demek olduğunu –bütünüyle olmasa bile– zihnimde canlandırıyorum kuşkusuz. Sürgünün, yaban illere sığınmanın zorluklarını da çok okudum saydığım insanlardan, ama Menzel'i bu durumda görünce, keşke o da birlikte tanıdığım, sayıp sevdiğim yetenekli kardeşleri gibi Amerika'ya, İngiltere'ye sığınsaydı, dedim içimden. Kısıtlamayla yaratma atbaşı gidemiyor, birbirini çifteliyor çünkü. Monicelli'nin sıradan güldürüsü bile Menzel'in yapıtının yanında sivrildi.

İnanca, başarılı öykünmeye örnekse *Batakhane Operası*'ydı. Fellini'den Fosse'a birçok ustayı düşünebilirsiniz bu filmi izlerken,

ama altında inanç var, dediğine sahip çıkma var, o yüzden sonunda bir başyapıt değilse bile, gönendirici, insana bir günlük, bir gecelik de olsa sanatın sağladığı enginlik duygusunu, mutluluğu tattırıcı bir ürün. Gurra'nın yolunu gözlemeyi sürdüreceğim, ne güzel!

Boorman, *Sonuncu Leo*'da, yeteneğinden beklediğim noktaya daha yakındı. Bu da bizi o iki saat boyunca epey arıttı, yüceltti.

Bir de ne zaman, nerede, kaç yıl aradan sonra olursa olsun karşılaşınca insan olmanın, *gideni ve gelmekte olanı anlama*'nın hiçbir şeyle değiştirilmez hazzını tattıran soylu kardeşlerim var: bunlardan biri Rosi. Tıpkı Scola, Fellini, Taviani kardeşler gibi. Her filmine korkmadan, çekinmeden gidebilirim, kendine döneklik etmediği için, beni hiçbir zaman düşkırıklığına uğratmaz çünkü. Keşke tanıyıp gözlerini, yanaklarını öpebilseydim!

Losey'in, Kubrick'in Samuel Fuller'in filmlerinden sonra, gördüğüm en tutarlı, en sağlam, en soylu filmdi *Karşı Adamlar*. Savaşı kendi gerçek anlamı ve değeriyle yansıtan. Düzmece kahramanlar görmeden, göstermeden. Boorman bunu görmüştür sanırım, üzülmedi mi acaba *Excalibur*'u çekerken? Rosi'nin gözbebeği Maria-Volonte'ye söylettiklerini anlamadan dünyada barış olur mu? Hah, şimdi hak yediğimi anımsadım: *Savaş Madalyası*'ndaki güzelim sarışın Rus çocuğu gibi, Beckett tepesinde İtalyan kardeşlerine ateş eden Avusturyalı çiftçiler, köylüler de ellerini kaldırıp "Arkadaş! Arkadaş!" diye bağırarak kendilerine sığınmaya koşan İtalyan işçi, köylü ya da çiftçisini bağırlarına basmaya hazırdırlar, ama Aslan Yürekli İtalyan Generali Leone (hay Allah, benim sevgili ustam Sergio da Leone, ama ne yapayım, o başyapıtı *Bir Zamanlar Amerika'da* dostluk şiirinde hiç bu mermer adam gibi yapmıyor nasılsa! – Evet, Leone İtalyan dilinde aslan demek), sevgiye, dostluğa, kardeşliğe kaçan bu adamın arkadan vurulmasını buyurur! Rosi'nin öbür yapıtlarını, *Salvatore Guiliano*'yu, *Eşsiz Cesetler*'i, *Mattei Olayı*'nı sözle anlatmak benim için ayıptır, can gözüyle bakmayı bilenler görüp anlamaları gerekeni anlamışlardır nasılsa.

Dün akşam TV2'de, bir başka soylu kardeşi Alan Pakula da aynı acılık ve yücelikte anlattı sözümona halkerkiyle yönetilen Batı toplumlarındaki siyasal-parasal oyun ve kıyımları – ama sakın Doğu toplumlarının daha iyi olduğu yanılsamasına kapılmayın, oralarda da bu çirkin işler, duygu vebasına yakalanmış insanlarca, daha sessizce yürütülüyor, kimse çıkıp –şimdilik– olan biteni böyle ayrıntısıyla tam ânında anlatamıyor bile; beş on yıl sonra anlatan

çıkıyor, bu sefer de hemen kimse inanmıyor!

Doğru'ya ve inanca sırtından bıçak saplayan bir ürün de Suzanne Osten bacımızınkiydi. En güzel, en önemli, en canalıcı kavramları rezil etmekte çok başarılıydı doğrusu. Alain Resnais'ye en şiirsel filmöykülerini yazmış başımın tacı Marguerite Duras, geçen gün bir söyleşide: ***her roman sevisel (erotik)tir,*** diyordu? Ünlü Fransız düşünür-dirimbilimcisi Jean Rostand da: ***"bütün hazlar sevişseldir"*** demiş. Osten, bu doğru ilkeyi alıp çamura buluyor, a benim insan kardeşim, Miloş güncel ün için ele almadı Mozart'ı! Canıyla kanıyla inandı onun yaşamına, yapıtlarına, çocuksu sevincine, bütün güzel şeylere duyduğu seviye! Sen kim, bunlara yaklaşmak kim! *Filadelfiya Gösterisi* gibi, Altın Lâle'yi sana verseler n'olur? Olsa olsa, yaşama verdiğin zarar artar! *Kanguru*'daki azgın herif gibi, bu seni doyurur mu? Tanrı bağışlasın!

Ama bakın şu anda İstanbul sinemalarında bu konuyu sağlıklı biçimde düşünmemize yarayacak bir güzel yapıt var: *Gülün Adı.* Jean-Jacques Annaud, alkışlanası yapıtında, doğrunun yanında eğriyi, güzelin yanında çirkini gözümüzün önüne sererek görmemiz gereken asıl şeyleri vurguluyor. Sean Connery'nin tadına doyulmaz bir oyunla canlandırdığı Williams, Aristo'nun Estetika'sının gülme'ye ayrılmış bölümünü de, düşünmeyi, irdelemeyi ilke edinmiş bütün öbür yapıtlar gibi alıp kilit altına kapatan; bunlara ulaşmak isteyenleri amansızca geberten; bu iş için bahane olarak din'i kullanan zavallı insancıkların karşısında bir yere dek yaşamı, dirimi; doğru'yu, düşünüp araştırmayı savunuyor. Ama onun doğal işlevleri savunması bile gelip sevi işlevinin eşiğinde duruyor: çişe gidebilirsiniz, sevişmeye hayır. İyi ama, gülme ile örgensel boşalma'nın ikiz kardeş olduklarını, ikisinde de bedendeki devinimlerin özdeş olduğunu görmemek için daha ne kadar kapayacağız gözlerimizi! Biz kapasak da, doğal yasalar tersine döner mi? Gözünü kapatanların yüzlerini gözlerini ve coşkularının ne duruma geldiğini gidip bu saygıdeğer yapıtta görün hemen!

Puti Avati, yazılarda tanıştığım bir yönetmendi, yapıtlarını gördüm iki yıl arka arkaya. Geçen gün bir sinema yazarı arkadaşımın büyük bir iyiniyetle yakıştırdığı niteleme uyarınca, kabuğunu yenilemeye çalışan İtalyan sinemasını onda gördüm, sevindim. Ama aynı şeyi *Gemideki Kadın*'la *Aldatma* için söyleyemeyeceğim ne yazık ki! Yönetmen kendisi de konuştu filmden önce, ama kısa bir konuşmaydı, filmden sonra görüşemedik. Onun için akıl-yürütmemi onsuz yürütmek zorundayım, keşke yanıt verebilseydi. Bir erkek, çocuk sevebilir, özleyebilir kuşkusuz: kadın-erkek ayırımı

kıl payıdır, iki cinse de yerine başka bir varlık üretme görevi tâ başından verilmiştir doğa tarafından, bunun güzel, şiirsel örtüleri de var: sevi, haz. Ama bir erkek bir çocuğu dişiye hiç aldırmadan istiyorsa, kendi doğal evriminde bir sapma olmuştur, edime dökülmeyen eşcinsel eğilimler gizliyor demektir – filmdeki kişi bunların bilincinde bile değilmiş gibiydi. O zaman da soyut özlemin, sevginin insanı çıldırmaya götürmesine niye şaşalım? Yaratıcısı tarafından yeterince coşkuyla duyulup tasarlanmadığı içinse, inandırıcı değildi. İnsan, yaşamının temel taşı evini, işliğini, polis götürürken kilitlemeden bırakır mı dersiniz? hem de ne kadar şaşkın olursa olsun.

Aldatma da dört ödüllü maşallah! Ama insaf, genç ya da yaşlı insanların neden kaçırdıklarını Amerikan sinemasının ucuz yönetmenleri yıllarca bağıra çağıra anlattılar! Dirimsel enerjisini sevme-çalışma-bilgi edinme işlevlerinde kullanamayan bireylerin davranışları sanki bir aktöre işiymiş gibi, sanki höt deyince yaptıklarından utanıp hemen düzelebilirlermiş gibi çok uzun süre masal dinledik. Ama artık hem yazılı, hem görüntülü dürüst anlatımlar var önümüzde. Oradan geri dönülmesi insanlığın sonudur! Somut anlamda Miloş Forman'a bakın lütfen, neden çıldırıyor insanlar? Wilhelm Reich'ın yapıtları her dilde var! Ama anlamaya gönül ister! Daha doğrusu, doğaya uygun yaşayıp üretmek ister! Sıkışınca, bunlara da kaçık dersiniz, yanılsama dünyasında sorunlarınız biter! Ama aslında oldukları yerde dururlar. Çözebilmek için, birilerinin doğruyu, en güzel biçimde dile getirmeyi sürdürmesi gerekir, ilk aşama olarak. Sonra, ***ne zaman ve nasıl olacağını şimdiden söyleyemesek de,*** çözüm çıkagelir elbet.

Caravagio'yu değerli dostum Cihat Burak'la izledik. Filmden sonra birşeyler atıştırırken: *"İyi ama kardeşim, neden bu kadar karışık anlatıyorsun, benim zaten mercimek kadar aklım var, neden onu karıştırıyorsun?"* dedi. Sonra, bizim araya girmemize gerek kalmadan kendisi yürüttü sesli düşünmesini: *"Evet ama, belki de, ben böyle söylüyorum, anlayan gelsin demiş"* Karşı çıkışı, belirsiz geri-dönüşlere, araya katılmış birkaç çağdaş araç-gereceydi. Bir sinema girişinde, başka bir eleştiri daha çalındı kulağıma; kendisi de resimle uğraşan biri, *"bir ressam birkaç modeli birden karşısına dikmez"* buyurmuş. Maşallah! dünya yalnız bizden oluşmalı, başka bir yol yöntem yoktur, demek bu. Sağdaki ya da soldaki uzantılarının hepimize nelere patladığını görmemek olası mı gerçekten? Banaysa, Jarman sahiden coşkulu, inançlı ve bilgili gözüktü. Oyuncuların ustalıkları karşısında içim sevinç

doldu.

Aynı coşkuyu bu yıl, gözümün bebeği Mehmet Ulusoy'dan bu yana, Başar Sabuncu'nun birkaç yorumu dışında –tiyatroda ama– ilk kez gencecik bir kızkardeşimin oyununda yaşadım: Müge Gürman'ın Shakespeare'den uyarlayıp yönettiği *Cadıların Makbeti*'nde. Birkaç tipin pek yerinde olmayışına karşın, bu genç insan kardeşim tam benim uğrunda çalıştığım ilkeye ayak uydurmuştu: yaptığına Gades'in Carmen'i kadar inanmıştı; bütün enerjisini, coşkusunu yaratısına yatırmıştı. Sonuç tadına doyulmaz bir şölen! Böylesine gencecik bir yorumcu, akıl ermez rastlantılar sonucu, katı kurallı bir kurumun içersinde kendine küçük bir yarık bulmuş, oradan başını uzatmış bize! Ne kadar sevinsek az! Hazır Shakespeare sevdâmız depreşti, bir de şu *Hırçın Kız*'ı görelim dedik eşimle. Hay gitmez olaydık! Bu da haklılığımın ters yöndeki kanıtı! İnancın, coşkunun, saygının kırıntısı yok! Yılların ünleri, binmişler ünlerinin sırtına, edepsizce karşımızda salınıyorlar! Ne ayıp, ne yazık! Ama o oyun, bana Müge'yi daha çok saydırıp sevdirdi. Oyunun tez sahneden çekilmesinden yakınıyordu. Aman kardeşim, her şeye karşın, sen canevindeki yangını söndürtmemeye bak! Gerisi gelir, nasılsa yer ve olanak bulursun! Nâzım abin de benim kadar sevinir o zaman!

Yeniden *Gülün Adı* geliyor gözümün önüne: eğer Williams ve benzerleri, içlerindeki araştırma, öğrenme, öğretme ateşini, hepimizin varlığının temeli olan cinsel etkinliğe böylesine kör bir ısrarla kapatmamış olsalardı, şimdi çektiklerimizin büyük bir bölümü yürürlükte olmazdı! Ama ne yazık ki, zamanı geri döndürüp yanlışları düzeltmek elimizde değil.

Peki, ya şimdiden sonrası?

Hemen ardından, Film Günleri'nin en güzel görüntülü yapıtlarından biri, *Thérèse* beliriyor gözümün önünde. Bugün artık, *Gülün Adı*'ndaki erkek kardeşleri gibi, inançlı ve yetenekli gençlerin yaşamın en önemli, dirimsel işlevini zorla bastırmaya çalışarak manastırlara kapanmasının, kendi yaşlarındaki genç erkeklerle dirim'i sürdürmek üzere el ele verecek yerde, sözümona İsâ'yla, gerçekteyse ölüm'le evlenmesinin ne anlamı olabilir? Yok mu bu işin altındaki gizi anlatan sözlü, görüntülü yapıtlar? Bulunduğuna göre, nedir bir yönetmeni böyle bir konu anlatmaya iten? Ya da bu yapıta yedi sekiz ödül birden verdirten? Yoksa karanlığa –ölümedönme eğilimi, Hûmeyni tehlikesi sanıldığından daha mı büyük?

Ve Dirim'i savunması gerekenler, savunduklarını sanıp yalnız gevezelik edenler ne yapıyor?

Nitekim, inançsızlığın doruğu aldı Altın Lâle'yi! İnsanın bu anlatıma yalın, şiirsel falan diyebilmesi için ya kör, ya da güzellik, insanlık, yetenek düşmanı olması gerekir. Puşkin –yanlış şeylere de olsa– bütün varlığıyla inanmış; bu uğurda canını tehlikeye atmış, en kutsal şeye, dirim'e karşı günah işlemiş; ama tutarlı olduğu için büyük bir insandır. O tutkuları böyle nasıl anlatabilirsiniz? Mademki yirminci yüzyılın ikinci yarısının sonlarında kadın-erkek ilişkisinde düelloya, adam öldürmeye gerçekten inanamayacak duruma geldiniz, söylemeyin böyle bir yalan!

Elveda da korkunç derecede acıklı bir inançsızlık örneği. Eğer makinalaşmaya, canlı varlığın ikinci düzleme itilmesine gerçekten karşıysanız, sıkıdenetim de bunun dosdoğru söylenmesine izin vermiyorsa, dirim aşkına daha gizli, daha dürüst bir anlatım yolu bulun! Yalan söylemeyin, en önemli sözleri yarı çılgın yaşlı kadınlara, iyice kaçırmış erkeklere söyletmeyin! Çok önemli bir düşünceyi bir deliye yirmi kez bağırttırırsanız, bunun karikatürden bile çok aşağılara düşeceğini bilmemek, sezmemek olası mı? *Gülün Adı*'nda inatla saklanan Aristo'nun kitabını, sinema okurlarını da bir yana bırakın; insanın can gözü, can kulağı anadan doğar doğmaz bilmez mi bunu?

Neyse ki, bütün bunları çok iyi bilen bir ustayla kapattım son günün son gösterisini: *Cennetin Yarısı* (Ortası olması gerekmiyor mu?). *Mozart Kardeşler*'de söylenip yapılmayan şeyin, sessizliğin en şiirsel biçimde kullanıldığı; her şeyin yürekten inanılmış bir düşünceyi, bir duyguyu simgelediği; insanın içini arıtan bir yapıt. Kısa tanıtma satırlarında söylendiği gibi, insanın buradaki büyükanneyi, ya da acunsal kavrama yeteneğini ondan almış sevimli torununu gizemli (yâni akıl sır ermez) bulabilmesi için, olsa olsa can gözüyle can kulağını iyice kapaması gerekir. Bu yetenek, gelişmiş, yâni bilgiç olmazdan önce hepimizde vardı: sezi. Yerine ancak çaput bezi kaldı elimizde. Daha doğrusu, kefen bezi.

Puşkin, Sovyetler için başlı başına bir aktöredir, diyen Balayan'ın bu yapıtı art arda birkaç kez izlemesini isterdim. Ama bu da boşuna mı olurdu acaba? Baksanıza, Atilla yanlış işitmedi ya da yanlış çevirmediyse, büyük bir ozan nasıl aktöre oluyor dersiniz? Örnek değil, denektaşı da, ilke de! Bütün törelerin toplamı, özeti! Bu kavram karışıklığının içinden ben çıkamıyorum, çıkan varsa, üşenmesin bana bildirsin lütfen.

Evet, sonuçta, her şeye karşın bu yılki film armağanlarından da hoşnudum kuşkusuz: bu yapıtları bize ulaştıranlara teşekkür borçluyum.

Ama bütün izleyenler adına büyük bir sıkıntıyı da dile getirmeliyim. Bilgisayarın yaptığı yanlışların acısı –izleyiciler, sinema yöneticileri, yer gösterenler için– şenlik boyunca sürdü.

Bunu önlemenin yolunu da konuştum ben yöneticilerle: yerayırtma kâğıtlarının saklanması; bunların her sinemaya ayrı ayrı verilmesi; sinemalara istenen biletlerin ayrılması için en az iki üç hafta süre tanınması hem gereksiz kuyrukları, hem tehlikeli yinelemeleri kesinlikle önleyeceği gibi, ayrıca ilk gün oluşup göz korkutan kuyruktan ötürü aslında bitmeyen biletlerin daha çok satılmasını, böylece gerek Vakıf'ın, gerek izleyicilerin, gerek sinema sahiplerinin daha yararlı çıkmasını sağlayacaktır.

Burada, birkaç yöneticiyle bazı izleyicilerin ağzından işittiğim: eh canım, bu kadar güzel bir etkinlik için, yılda bir kez bunca sıkıntıya katlanılsın önerisinin hiçbir geçerliliği olamaz: çözüm varsa, sıkıntı olsa olsa eziyetseverlik ya da sersemlik olabilir.

Gergedan, Mayıs 1987, S.3

İlginç Sergiler, Yeni Galeriler

Kültür ve Sanat Vakfı, müzik ve sinemadan sonra, görsel sanatlara da özel bir şenlik ayırdı. Ne iyi etti! Böylece, çok çeşitli ve renkli bir dizi sergiye kavuştu İstanbul. Görebildiklerimin içinde, bence en ilginci, en doyurucusu, Askeri Müze'deki sergiydi. Serginin açılışında rastlantıyla tanıştığım Fransız resim eleştirmeni ve yazarı, genç bir gazeteci hanımın özel sorusu üzerine, sergideki Türk sanatçıların yapıtlarının ulusallığının pek gözükmediğini, gözünün önündeki sergiye rahatça uluslararası denebileceğini söyledi. Hem övgü, hem yergi gibiydi belki bu söz. Ama ben övgü sayıyorum, çünkü hele somuttan uzaklaşmaya başlayıp renge, karşıtlıkların yarattığı tada dalınca, nereye sokacaksınız ulusal özellikleri. Üstelik, yine kanımca, her şeyden önce öznellikler var görsel sanatlarda; buysa sizi kendiliğinden uluslararasına daldırmıyor mu?

Bu güzel derlemede öteden beri izleyip tadına vardığım ressam ya da seramikçi ve yontucular dışında, ancak bu seferlik ayağıma getirilen ustalar anlatılmaz bir şölen. Kokoşka'yla talihsiz üstünyetenek Fikret Muâllâ'yı aynı uzamda iç içe, yan yana, karşı karşıya görmek ne bulunmaz bir armağan. Daha başka yabancı konuklarla bizim yorumcuları karşı karşıya izleyebilmek! Seramikleri kendi gözlerindeki ya da bedensel çizgilerindeki ince güzelliği yansıtan Alev'i onca yıldan sonra buradaki uğraşdaşlarıyla kucaklaşmış bulmak nasıl büyük bir haz!

Bu görsel şöleni hazırlayan herkesin eline, canına sağlık.

Çok tartışılan Aya İrini ve Hamam sergilerine gelince, evet yer-yapıt karşıtlığı belki herkesi aynı derecede hoşnut bırakmadı. Sergi yerlerinin kendi yapısal özellikleriyle çağdaş yorumcuların duygu ve düşüncelerinin bağdaşması olmayacak şey kuşkusuz. Ama gelip geçici ömrümüz içinde neden böyle bir denemeye de yer olmasın? Neden yorumcular böyle bir iç-dış savaşıma da atılmasın? Kimilerine göre yenik düşseler bile... Ölüm kendisi zaten bir gerçek, böyle bir deneme onu ne arkaya atar, ne öne alır, öyle değil mi?

Nitekim, Yahşi Baraz'ın AKM'de düzenlediği *Güncel Boyutlarıyla Resim Sanatımız Sergisi* de böyle bir sürü tartışma ve kırgınlık yarattı, yaratacak sanırım. Serginin açılışında ayaküstü bana anlattığına göre, sanatçı sayısının çokluğu, yerin darlığı ister iste-

mez bu sonucu doğurmuş. Bütün öznel seçmeler gibi, her sanatçıdan en az dört yapıtla belli bir izlenim elde etmeyi amaçlamışlar. Bu amaca ulaşılmış kanımca. Sergilenme fırsatını bulan ressamların bu fırsatı bu kez bulamayanlardan daha değerli olduğunu mu gösterir sergi? Kesinlikle hayır. Giremeyenler arasında –şu anda adlarını bilmiyorum– kimbilir daha ne kadar çok beğendiğim vardır girenlere oranla. Ama gözümüzün önüne getirilen derleme, bütünüyle, Türk resim sanatı açısından sevindirici benim için, tıpkı Askeri Müze'deki gibi. Yapıtların çoğunda Batı etkisi açık, tıpkı öbüründeki gibi. Olsun, kim kimden etkilenmiyor ki? Miloş Forman'da, Emir Kusturica'da Fellini, Şarlo etkisi çok belirgindir, ama öznellikleri de öyle. Ufacık bir yenilik, bütün öykünmeleri bağışlatır. Mao, başarılı kopya çeken öğrencinin de geçirilmesini istermiş. Haksız mıydı dersiniz? Etkilenenleri sıralamadan, Nuri İyem'den, Özdemir Altan'dan, Neşet Günal'dan damga yiyen ne çok ressam tanıyorum. Bunların içinde ilk damgayı öznelliği yönünde geliştirenleri hiç duraksamadan alkışlıyorum. Usta çırak ilişkisi başka nedir ki?

Sözün kısası, AKM'deki sergi 87-88'in ilginç çalışmalarından biri bence.

İki de sevindirici katkı oldu galerilerimize: Ankara'dan Artisan ile Nev. Bu seçkin galerilerin yıllık çalışmalarını gazete duyuru ve haberlerinde izler, kimi zaman yalnız buralarda sergilenen yapıtları hayıflanarak öğrenirdim. Şimdi onlar da katıldı kentimizin Görsel sanat etkinliğine. Ne mutlu! İkisini de sevinçle karşıladım, hem de saygınlıklarına yakışır sergiler eşliğinde. İlk yapıtlar, Avni Arbaş'ın Paris'te yaptıklarından kalan karakalem çizim, portre ve yağlı boyalardı. İnsan doğuştan getirmişse görüp yansıtma yeteneğini, hangi yaşta, nerede, neyi yaparsa yapsın etkileyici oluyor kuşkusuz. Fikret Muâllâ'ya, Cihat Burak'a, Artisan'ın ikinci sergisindeki Orhan'cığıma bakarken bunu yeniden görüp keyfini çıkarmak olası. Geçende TV'de çok şükür oluşmaya başlayan belgesel yayınlardan birinde Edip Hakkı da aynı sevindirici izlenimi yenileyenlerdendi. Çelişik, aykırı gibi gözüken huysuz tatlı sözlerine karşın, yapıtları bu dediğimin canlı örnekleriydi. Edip Hakkı'nın mandalarıyla Orhan'ın bu sergideki minicik mandası somut kanıt.

Artisan'ı yaratıp yaşatan dostlarım, başka bir iyilik daha yapmışlar: Ortaköy'ün son kalan güzelim ahşap evlerinden birini ölümden kurtarmışlar. Canlarına sağlık.

İkinci sevinciyse, Abidin Dino'nun küçük boyutlu, renk cümbüşü yapıtlarının yeraldığı Nev'de tattım. Beral Madra'nın da tu-

zunun bulunduğu bu yeni sanat yuvasına da yürekten hoşgeldin diyorum. Bize ender hazlar sunacaklarından eminim.

Son yirmi yıldır gittikçe artan saygılı galerilerin doldurduğu Nişantaşı'nda ne zaman yeni bir galeri ya da sergi açılsa, ne zaman gerçekten coşkuyla boğulsam, bilincimin bir köşesinde iki dostum belirir: Meldâ Kaptana ile Kemâl Tanındı. Onlar, resim alışverişinin henüz böylesine yaygınlaşmadığı, galerilerin de sanatçıların da gerçek anlamda yaşama savaşı verdikleri günlerde, şimdi her köşesinde çiçek açan bu semtin hiç unutmayacağım güzel öncüleriydiler. Sanatı ve birbirimizi bulup sevinme odakları onlardı. Günün birinde güzel sanatlar tarihçesinde sevgili Adalet Cimcoz'un hemen ardında anılacaklarını biliyorum. Ama ne olurdu hâlâ elimin ereceği yerde sevdikleri işi yapabilselerdi?

İlk resim şölenleri arasında, sessiz ve onurlu dostum Asım İşler'in, uzun tutukluluk yıllarının ardından yaşama sevincine yeniden kavuşan Orhan Taylan'ın, baskı resimdeki ustalığının karşılığını Mısır'da bileğinin hakkıyla alan Hayâti Misman'ın, yorulmak bilmez, afacan çocuk bakışlı dostum Ferruh Başağa'nın, Doğan Paksoy'un sergilerini anmak isterim.

İçten bir teşekkür de, karıncadan daha çalışkan, alçakgönüllü kardeşim Hâmit'e: hazırladığı tadına doyulmaz *Güncel Boyutlarıyla Resim Sanatımız* kitapçığı için.

Sanat Çevresi, Aralık 1987, S.110

Önce Sevgi Vardı

Bu başlık, değerli dostum Suna Tanaltay'ın son yapıtının adı. Tanaltay'ları, güzellik ardında koşarken tanıdım, iyilik ve sevgi dolu yüzleri, çelebi davranışlarıyla. Aynı sevdayı paylaşıyorduk, birbirimizi ilkin uzaktan tanıyarak, sonra yaklaşarak. Büyük bir incelikle yapıtını bana da imzalayıp verdi. İlgiyle okudum.

Her yapıt zaten kendini isteyene tanıtır. Ben burada, kitabı okurken zihnimde beliren izlenim, düşünce ve duyguları sizlerle paylaşmaya çalışacağım.

Sevgi her şeydir, diyor Suna Tanaltay.

Sevgi iki insanın aynı yöne bakmasıdır, demişti ustalarımdan Saint-Exupéry.

Daha başka bir sürü güzel tanımlama anılabilir. Bunların hepsi, sevi, sevgi denen şeyin insan açısından anlatımı kuşkusuz.

Bense, daha başka meraklılarla birlikte, dünyaya, evrene, acuna *her şey enerjidir, enerjinin bin bir kılığa girmesidir* diyen Einstein gibi bakıyorum, bakmaya çalışıyorum. Dolayısıyla, Suna Tanaltay'ın yazılarını okurken, onun sanırım *ârif olan, kendini ârif kılmaya uğraşan nasılsa altta yatanı anlar* diyerek çabanın yarısını bize bıraktığı kanısındayım.

Nitekim, yazılarından birinde uğraşını, kısaca tanımlamak gerekirse yıllar boyu insanların dertlerini sabırla dinlemeyi öylesine güleryüzlü kalarak becermesini ancak enerji terimleriyle kavrayabildim. Sağlıklı bedensel yapısının desteğinde aldığı iyi eğitim, durmadan genişletmeye çalıştığı bilgi dağarcığı değerli döstuma aslında son derece üzücü, yıpratıcı insan öykülerini dinleme, göğüsleme, elinden geldiğince yardım etme olanağını sağlamış. Sanata gönül veren birçok hekim gibi, sonunda deneyimlerini yazıya dökmeye de yönelmiş.

Her şeyin başı sevgi diyen Tanaltay, haklı olarak yazılarının çoğunu sevginin ilk temel örneklerinden ana-çocuk ilişkisinden yola çıkarak, çocuklarımıza ayırmış.

İnsan varlığının temel taşı da bu ikili, bu ilişki değil mi? Pîr Sultan ne diyor şiir-türküsünde? *Sordum sarı çiğdeme / Anan baban var mıdır? / Ne sorarsın be Derviş / Anam yer babam yağmur.* Yurt da hepimizin anası sayılır dilimizde. Ve bütün bu ilişkiler hep somut yaşam enerjisine dayalı. Dirimsel enerjinin köke-

niyse acunsal. Canlı varlıkları en çok seven gezegen güneş: hepsine enerji dolduruyor çünkü.

Demek ki sevgi, bedelsiz aldığımız acunsal yaşam enerjisinin aynı biçimde, yaşamın sürmesine katkıda bulunma hazzının dışında bir çıkar gözetmeden başka varlıklara aktarılması. Bunu her varlık aynı ilkeyle gerçekleştirebilse, yeryüzünde sevgisiz insan, başka bir deyişle mutsuz kişi kalmayacak. Peki neden olmuyor? Nedeni doğal değil, eğitsel. Doğadaki yaşama enerjisinin tek tek hepimizde dolu dolu bulunmasını engelleyen tek şey ataerkil düzenin kuruluşundan beri süregelen, büyük bir yanılsamayla doğru sandığımız buyurgan eğitim. Kadın erkek ilişkisinden başlayıp bütün toplumsal yaşamı cehenneme çeviren de o. Erkeğin kaba gücüne teslim olup yadsınmaz, geri alınmaz, tersi düşünülmez eşitliği seve seve kurban eden, güle oynaya erkeğin kölesi kimliğine bürünmeye razı olan analarımız sözkonusu cehennemin temel taşları ne yazık ki! *Kadınlarını eğitmeyen ulus erkeklerini tinsel yalnızlık cezasına çarptırır* diyen Atatürk, bütün dünyada olduğu gibi, bu sıradan, kör kör parmağım gözüne ilkeyi ne öbür erkek yurttaşlarıyla, hele hele ne de bütün yükleri çeken kadınlarımızla paylaşabilmiştir.

Suna Tanaltay yazılarının pek çoğunda değiniyor bunlara. Çocuklarımızı iyi eğitemediğimizi, özgür yetiştiremediğimizi söylüyor. Elbette doğru. Oysa iyi eğitmek, iyi yetiştirmek son derece kolay, yalın: İlkin analara iyi bakmak, mutlu olmalarını sağlamak, dolayısıyla daha karınlarından başlayarak çocuklarının yaşam enerjisiyle dolmalarını sağlamak; yeryüzüne gelince de doğal yasalara uygun yaşamalarını kolaylaştırmak, fazla gölge etmemek yetişirdi. Ama gel gör beni... Nitekim, hayvanlar bahçesine kapatmadığımız öbür memeliler, memesizler, doğanın kendi eytişimi (diyalektiği) içinde son derece bilgedirler, mutludurlar, tutumludurlar, paylaşıcıdırlar: İnsanoğlu için sekiz on bin yıldır dil döktüğümüz erdemleri kendiliklerinden taşır ve yaşatırlar. Hayvanları küçük gören, kendini Tanrı sanan insanın alacağı bütün dersler onlarda zaten var... Ama görebilmek, duyabilmek, benimseyebilmek için insanoğlunun can gözünü, kulağını, anlağını yeniden sağlıklı biçimde kullanma eğitimine girmesi gerek. Olur mu dersiniz? Ben, tıpkı dostum Suna Tanaltay gibi, olacakmış gibi durmadan uğraşanlardanım.

Kitabının kimi yerlerinde tembelliğimize, uyuşukluğumuza değiniyor. Bununla, yukarıda da belirtiğim gibi, hem tensel, hem tinsel olarak, daha analarımızın babalarımızın bedenindeyken iyi beslenemediğimizi, gereksindiğimiz bedensel ve zihinsel besinleri

alamadığımızı, dolayısıyla ister istemez edilgin olduğumuzu o da benim kadar biliyordur kuşkusuz.

Sanat Çevresi'ni izleyen uyanık okurların bütün bunları bildiklerini bilirim. Ama eğer daha genç kardeşlerimiz konunun başka ayrıntılarını merak ediyorlarsa, Desmond Morris'in, Wilhelm Reich'ın yapıtlarını salık vermek isterim.

Bunları yeniden düşünmeme yardım ettiği için sevgili Suna Tanaltay'ı yürekten kutlarım.

Söz sevgiden açılmışken, sevgiye yakılmış en güzel ağıtlardan birini anmadan geçmeyeceğim: *Amadeus*. Miloş Forman, Fellini, Taviani kardeşler, Ettore Scola, Ermanno Olmi, Bertrand Tavernier gibi her yeni yapıtını merak ve özlemle beklediğim yaratıcılardan. Ve şimdiye dek beni hiç umut kırıklığına uğratmayanlardan. Bu duyguları ne yazık ki ona dolaysız iletemiyorum: uzay aktarıyor mudur acaba?

Amadeus, doğa anamızdan kendisine yetecek kadar süt emmiş bir yetenekli insan kardeşimizin bir yanıyla son derece sevindirici, öte yanıyla da üzücü öyküsü. Peter Schaffer, Miloş Forman ve arkadaşları bu yeteneği nasıl da eksiksiz, sevgiyle anlayıp aktarmışlar! Daha önce videoda beş altı kez izlediğim bu başyapıtı sonunda büyük perdede, kusursuza yakın görüntülerle, daha dolu seslerle görme fırsatını bulabildim, hem de iki kez. Site sinemasındaki ses düzeninin aksaklığından yılmamış olsam, yine giderim.

Özen Film yetkilisinin bu mevsim başında haftalık dergilerden birinde yayınlanan söyleşide verdiği güzel haberlere pek sevinmiştim: artık daha çok nitelikli film getirilecek, en iyi koşullarda gösterilecekti. Film gösterimi başlamadan önce çıkan gazete duyurularında da sevindirici bir bilgi vardı: Özen Film'e bağlı sinemalardaki ses düzeni hem de İngiliz teknisyenlerin denetiminde yenileniyordu. Koşarak gittim sinemaya; ancak, sevgi eksikliğinden –yâni belki makinayı çalıştıran insan kardeşimin yeterince kazanmayışından, çok çalıştırılmasından, perde yenilenirken makinaların belki yeterince onarılmayışından, ses düzenini kuran kişilerin aynı nedenlerle işlerini savsaklamasından– salonun ön kesimindeki oparlörlerden gelen cızırtı, bütün donanımdan gelen uğultu, bobin ve makina değiştiğinde bulanan görüntüden müthiş rahatsız olduk. Bir filme üç dört bin lira verelim elbet, ama biraz daha saygı rica edebilir miyiz dersiniz?

Salieri, yeteneğin doğaötesi güçlerden değil, doğanın insan denen yavrusuna rastlantı ve gereklilik sonucu bağışladığı acunsal yaşam enerjisinden geldiğini bilmeyen talihsiz varlıklardan biri.

Dolayısıyla, olamayanı zorlamaktansa, kendi yetisine uygun işlere sarılacak yerde, doğal yetenekliyi kıskanıyor, kendi sıradanlığını sindirebilmek için, canlı varlık dünyasının bu güzelim doruğunu yoketmeye girişiyor, çoğumuz gibi. Hepimizin elbirliği olmasa, bu işi tek başına yapamazdı – bugün de öyle.

Bu dediğimin canlı örneği de filmin eleştirisi olarak çıktı karşımıza. Bir yazar arkadaşımız, bu yaşama enerjisi fışkıran başyapıta, "mamûl" nitelemesini yakıştırdı. Ne demek acaba? Fazla kusursuz, yetkin mi? Peki bunun neresi kusur? Müjde Ar'ın, Sultan Türkân Şoray'ın ya da bilmem hangi insan kardeşimizin iyiniyetli, ama bence alabildiğine yetersiz oyun ve filmlerinin övüldüğü yerde, her emekçinin verebileceğinin en iyisini verdiği bir yapıt nasıl çarptırılıyor böyle ne olduğu belirsiz bir nitelendirmeye? Ve ne ayrımı var şimdi bu sözün Mozart'a *"yapıtınız çok güzel, ama ne demeli bilmem ki? İçinde biraz fazla nota var!"* diyen, sinema yazarı kardeşimizin bile beğenebildiği iyiniyetli Avusturya İmparatoru'nun anlamsız lâfından? Şu kuş çok güzel, ama kanatları biraz uzun...

Neyse ki *Amadeus* orada duruyor.

Sanat Çevresi, Ocak 1988, S.111

Şener Şen'i ilk kez 1970'li yıllarda, eşimle birlikte, Başar Sabuncu'nun sahneye koyduğu *Arslan Asker Şvayk Hitler'e Karşı*'da görmüş, çok sevmiştik. Geçen günse televizyonda gençlerin sorularını yanıtlarken izledik. Eski bir dosta yeniden kavuşmuş gibi olduk. Her soruya, utangaçlık, ölçülülük, tutarlılık, soyluluk yüklü yanıtlar verdi, *Şvayk*'taki kadar sevindirdi bizi. Tiyatro ve sinema bir imecedir, dedi. Daha önce bir iki filmini izledim televizyonda, ülkemizde güldürüyle sululuk kolayca yer değiştirdiği için, her seferinde kısa süre sonra bırakmıştım. Bu sefer, Türk sineması karşısında duyduğum korkuyu yenip, gecikmeli de olsa *Züğürt Ağa*'yı aldık kasetçiden: inanılmaz bir yapıt çıktı karşımıza. Tutarlılık gerçekleştirilebilmişti bu Türk filminde! Şen'in sözünü ettiği, benim de bütün varlığımla –hem de tekil sanılan sanatlarda bile– inandığım imece pırıl pırıl karşımızdaydı.

Türk filmlerine çekimöyküsü yazan okur-yazarlar, öteden beri, bütün tüylerimi ayağa kaldıran bir saygısızlık yapar, hiç bilmedikleri işlere el atar, tanımadıkları kişileri –o arada köylüleri ya da işçileri– konuşturup yaşatmaya kalkışırlar: sonuç, insanı bedensel acılara sokacak kadar acıklıdır. Örnek mi? televizyondaki bütün yapımların yanında şu ünlü *Gecenin Öteki Yüzü!* Ama burada, Nesli Çölgeçen, Yavuz Turgul ve imece arkadaşları, Şen'in çok güzel belirttiği gibi nerede duracaklarını, nasıl anlatacaklarını kusursuz biçimde sezip uygulamışlar! Ne büyük bir tat Tanrım! Video olduğu için filmin görsel tatlarını çok yakalayamadık, olsun, imecede onun da belli bir düzeyi tutturduğuna baştan eminim.

Güldürü bana hep ağlatının en soylu biçimlerinden biri olarak gözükmüştür. Onun için çok severim Chaplin'i, Buster Keaten'ı, Fellini'yi ve daha başka ustaları. Yaşarken iyice duyumsayarak acı çekmemiş olanlar güldürüye hiç yönelmemeli diye düşünürüm.

Bunun en iyi örneği şimdiki Amerikan güldürüsüdür. Hele Woody Allen! Salt ayağım yerde konuşabileyim diye gittim *Hannah ve Kızkardeşleri*'ne; bilip korktuklarımı buldum karşımda: ardı arkası kesilmeyen bir gevezelik, bütün temel kavramlara saygısızlık. Burada yorumcu durup çevresine kulak vermekten, duyup düşünmekten, biraz acı çekmekten korkuyor sanki, karanlıkta ıslık çalan ürkek kişi gibi durmadan ipsiz sapsız konuşarak korkusunu

yenmeye uğraşıyor. Bu hastalıklı gevezeliğin nedenlerini çok iyi seziyor, hem Amerika toprağında –o ayrıcalıklı, sözün gerçek anlamıyla "bağışlanmış" topraklarda– yaşayan insanlara, hem de onların aralıksız yozlaşma zehri içirdikleri öbür insanlara sınırsız acıyorum. Ancak elimizden gelen çok şey yok bu salgın karşısında. Olsa olsa Yavuz'ların, Nesli'lerin, Şener'lerin eline biraz daha sıkça fırsat geçmesini dileyebilirim.

Allen'in filminde, yalnız seçilmiş güzel müziklerin sözü bastırdığı anlarda durup düşünebilme, acıyı ya da sevinci şöyle bir duyma olanağı buluyoruz; Çölgeçen ve arkadaşlarıysa, Atilla Özdemiroğlu'nun yerli yerinde müziğiyle tamamlanan söz-eylem iç içeliğinde, Türk fimlerinde alışık olmadığım kusursuz bir kurguyla, acıyı, cinsel dertleri, kısacası değinmek istedikleri her şeyi insana sanatın büyülü esrikliğiyle tattırdılar. Kutlamak, daha doğrusu yürekten teşekkürlerimi sunmak boynumun borcu.

Merakla bekleyeceğim yeni yapıtlarını.

Tutarlılığın, soyluluğun başka birkaç simgesi daha çıkageldi yılın son günlerinde.

Şener Şen, gençlerle söyleşirken, bir sanat yapıtının yetkinliği için matematik ölçüt, belli bir kalıp yoktur, dedi. Ömrüme güzellik katanlar arasında ayrı bir yer tutan Leylâ Gamsız, kendisiyle konuşan gazeteciye şöyle diyordu. *"Resimde en zor olan nerede duracağını bilmek. Bilmezseniz çok iyi bir tabloyu berbat edebilirsiniz. Çalışırken şekilden şekile girer tablo. Armoni değişir. Durmak, hissetmek lâzım. Matematiksel değil, duygusal değerler bunlar"* Hani ne derler, us için yol birdir. Ama ben burada, şu iki temel kavramı biraz deşmek isterim. Nedir matematik ölçüt? ya da duygusal, duyusal değer? Doğada bütün canlıların yüreği küt küt atıyor. Sanatın en doyurucularından biri, müzik, ilk tartımını (ritmini) bu vuruşlardan almıyor mu? İnsanoğlu, sanırım ataerkil düzene ve onun uzantısı olan makinaya tapma çağına gireli beri küçümsediği duyularıyla, sezgileriyle bulmadı mı, bulmuyor mu bütün temel bilimleri? Hâlâ kullanılan saatı, ayı, yılı hesaplayanların elinde şimdiki allı pullu aygıtların hiçbiri yoktu. Ama en son donanımlarla yapılan hesaplarla bunlar arasında olsa olsa ufacık ayrımlar yok mu? Bir yapıtın kendine özgü uyumunu, tartımını ancak onu yaratan canlı varlık kendi yürek atışlarından çıkarmıyor mu? Visconti, *Venedik'te Ölüm*'de, yazarlıktan besteciliğe dönüştürdüğü kahramanının bir arkadaşına şunları söyletmişti: *"Beste, doğada zaten varolan ses uyumları dizisinden birini yakalayıp kâğıda dökmekten başka bir şey değildir.* Miloş'un güzelim

Mozart'ı bunun en coşturucu örneğiydi.

Neyse, biz Leylâ Gamsız'a dönelim. Onda da tutarlılık, soyluluk temel erdemlerdi, yıllardır biliyorum bunu, tadını da çıkarıyorum. Ne zaman bir resmini ya da kendisini görsem, onun da baştacı ettiği yalınlığı yakalama sevdâsı hemen yeniden canlanır içimde, kendisiyle aynı erinci paylaşırım. Sözlü dilin kimi zaman yetersiz kalışından ötürü, bütün bunları yeterince anlatamam kendisine; bu yüzden bir iki tümceden sonra susar, duygularımı uzaya bırakırım: yollarını açıp Leylâ Gamsız'ın canında, ya da ona benzeyen başka soylu canlarda hedeflerine ulaşırlar nasılsa diye umarak.

Verilen Simavi Ödülü, olsa olsa, yıllardır sessizce, soylu bir alçakgönüllülükle sürdürdüğü coşkulu, titiz çalışmasının başkalarınca da sezilmesini dile getiriyor, belki gecikmiş olarak. Ancak, yine de seviniyorum: bu değer bilme, pek çok sanaterinde olduğu gibi, daha da gecikebilirdi çünkü.

Hepimiz "rastlantı ve gereklilik"in ürünüyüz. Kimse kendini daha anasının karnından ısmarlamıyor. Leylâ Gamsız'ı o kişiliğe kavuşturan bu iki temel etkene bir daha teşekkürler ediyorum.

Bana aynı sevinci Adnan Varınca'nın yapıtları da tattırdı. Pek çok insanın türlü yardımcı maddelerle, içkiyle, uyuşturucuyla elde etmeye çalıştığı esrikliği Varınca renklerle sevişerek bulmuş. Tadına doyulmaz renk cennetleri çıkmış ortaya. Varınca'da da Chaplin, Keaten ya da Şen gibi, acıyı iyice sindirmiş soylu kişilerin ikizinin bulunduğunu o tertemiz yüzüne, buğulu gözlerine ve elbette resimlerine bakınca görüyorum. Ortaya attığı *"Tanrı öldüyse, her şey yapılabilir"* saçmalığına karşın, Raskalnikof'u bir yosmanın, yâni en çok acı çekenin önünde diz çöktüren Dostoyevski gibi, benim de içimden bu soyluların elini, kaşını, gözünü öpmek geliyor. Bütün yozlaşmalara karşın, dünyanın sarı öküzün boynuzlarında değil, bu kardeşlerimin omuzlarında durabildiği inancı yüreğime su serpiyor.

Başka bir soylu tutarlılık örneği de, Erol Akyavaş'ın iki ayrı galerideki yılsonu sergileriydi. Şimdi söyleyeceğimin büyük çoğunluk için hiçbir anlam taşımadığını biliyorum, ama zaten kendiliğinden varolan, varolması gereken doğal "bireşim"in somut örnekleri olan bu yapıtlar bize Türk-İslâm ve bütün dünya ekinlerinin çağdaş, akılcı, soylu bireşiminin nasıl gerçekleştirilebileceğini unutulmaz bir hazla kanıtlıyor. Erol'a ve onun kişiliğinde birikenlere sonsuz teşekkür.

Ama yalnız onlar değil soyluluk, tutarlılık ışığını canlı tutanlar elbet. Bu gibi yapıtların yaratılmasına, ortaya çıkmasına yardım

eden herkes. Bu soylu düzeye ayak uyduramayacak kadar güçsüz kalmış kıskanç ve talihsiz kişilerin durmadan aşırı çoğaldıklarını söyledikleri galeriler; o galerileri canla başla, sevgiyle ayakta tutmaya uğraşan değerli dostlarım yöneticiler; soyluluk ve tutarlılık erdemlerini hiç ellerinden bırakmayan Cihat Burak'lar, Erol Akyavaş'lar, Ali Çelebi'ler, Ali Demir'ler, Fikret Kolverdi'ler, Turan Erol'lar, Ergin İnan'lar, Râfet Ekiz'ler, Burhan Uygur'lar, Nedim Günsür'ler, Füreya'lar, Nuri İyem'ler, bütün o eşsiz özgün baskıları gerçekleştirenler; *Zügürt Ağa* gibi yapıtlara para yatırma yürekliliğini gösterenler...

Hepsinin canına sağlık!

Sanat Çevresi, Şubat 1988, S.112

Ali Nâzik ve "Arabesk"

Bu yılki Sinema Günleri'ne küçük, ama önemsiz bir sağlık kazasıyla girdim. Az kalsın yaşamının en önemli sanat dallarından birinden yoksun ya da uzak kalacaktım. Neyse, yine Demokritos yetişti yardımıma.

Sinema Şenliği'ne, 4 Nisan Pazartesi günü, evde, yarı uzanmış olarak, videoda, nicedir ardından koştuğum Yavuz Turgul'un *Muhsin Bey*'iyle başladım. Ne büyük bir armağan olduğunu anlatmama sözcükler kesinlikle yetmez: Suna Kan'ı, İdil Biret'i, Adnan Saygun'u, İlhan Usmanbaş'ı, Ruhi Su'yu, Cihat Burak'ı yaratıp yetiştirebilmiş topraklarım sonunda bir de sinemacı oğul filizlendiriyor sanırım. Yavuz'u tanımıyorum daha, hiçbir şeyini bilmiyorum. Ama *Züğürt Ağa*'da yazdığı çekimöyküsünün derinliğini, şiirselliğini ve en önemlisi soyluluğunu görmemek çok şükür elimde değildi. Şener Şen için daha önce söyledim düşündüklerimi bu Dergi'de; Nesli Çölgeçen'i *Selâmsız Bandosu*'nda koşup izledim ilk gün. Ama *Züğürt Ağa*'daki büyü yoktu. Demek biz bunu Yavuz'a borçluyuz. Şener'i *Milyarder*'de gördüm aynı hızla: acıklı! O güzelim yetenek tam anlamıyla "arabesk"

Karman çorman, gerçek amaçlarını çoktan yitirmiş yaşayışımız eşzamanlı olarak temel kavramlarını, bunların simgeleri olan sözcükleri de çürütüyor. *Arabesk,* kendi dilinde, "karışık, ince bezeme" demek, bütün sanatsal üretimleri saran yozlaşmanın bu güzelim sözcükle ne ilgisi olabilirdi? Biz kurduk bu yoz anlamı, daha doğrusu kırdık, tuz buz ettik asıl sağlıklı anlamı.

Şener Şen'in, eski güzelim, soylu insan ilişkilerinin, tecimsel alışverişlerin, sanat ve sanatçıyı bekleyenlere sunmanın özlemi içinde tek başına şu "yozun yozu", "karabasan"dan beter dünyada yine de verdiği, yenilse de vermekten geri dönmediği kavgaya hangi övgü sözü yeter? Bu soylu kavgayı çağdaş sinema diliyle, her şeyi tadında tuzunda, hızla öldürdüğümüz içimizdeki asıl soylu insana yakışır bir soyluluk ve şiirsellikle, acılık ve güldürücülükle anlatmayı başaran Yavuz Turgul ve arkadaşlarına bütün varlığımla teşekkür ederim. Demek yurdumda da sinemacı yetişecek artık!

Sağlığım konusunda belli bir tehlikeyi de göze alarak, aynı gün 2'de *Haberler*'i görmeye koştum bir güzel kardeşimle; inanılmaz bir şey: yine tadına doyulmaz bir şölen var karşımızda. Amerikan

sinemasının uygulayımsal ve parasal kolaylıklarından da yararlanarak, bütün dünyanın başına öldürücü belâ kesilen "Amerikan biçimi yaşama"nın alabildiğine çarpıcı, güzel anlatımlı bir yapıtı. Son Amerikan erkek oyuncuları arasında gönlümde yatan insan/erkeğe ender örneklerden saydığım William Hurt de var üstelik. Bir kamyon sürücüsünün oğlu, ister istemez amansız yarışa katılıyor ve sonunda umduğundan da büyük başarıya ulaşıyor. Ama bunun bilincinde olan tek film kişisi. Holly Hunter'ın canlandırdığı "başarı kararlısı", başarısızlığı bir an bile düşünmeyen kadın izlence yapımcısıysa, makinaya tapan toplumun amansızlığını zaman zaman, üstelik en büyük kutlamaları aldığı anda, hıçkıra hıçkıra ağlamakla, ama bunu bile yarı yolda denetleyip kesmekle ayakta duruyor. Harcanan insanlar, hiçe sayılan arkadaşlıklar. Hepsi var paraya tapan çağdaş insan yırtıcı ormanında. Bütün hazırlık, William Hurt'e söyletilen şu sıradan, ama insanın övündüğü her şeyden daha önemli tümceye doğru: *"Seni çalışırken izliyorum nicedir; ve kendi kendime, bu enerji yanardağının içinde erimek nasıl bir duygu olabilir? diye soruyorum. Bak, şu an her şey tepe taklak oldu, gel, hepsini yüzüstü bırakalım, ıssız bir kumsala gidelim, bakalım birbirimizle nasıl olabileceğiz?"* Ve o âna dek anlatım, çekim, ışık oyunlarıyla bizi havalarda uçuran, gazete duyurularında adı yazılmayan, filmi gördükten sonra benim de öğrenmeye gerek görmediğim yönetmen, William Hurt o toplumun her sâlise başvurduğu küçük dümenlerden birini yaptı diye, aslında bütün varlığıyla nicedir arzuladığını sandığımız Hunter'a o dinlenceye gidebilme iznini vermiyor. Birkaç yıllık atlayış: herkes en sıradan, en koyun Amerikalı gibi kendine en küçük sarsıntı yaratmayacak, hiçbir temeli yerinden oynatmayacak bir eş bulmuş bile. Hay Allah seni kahretsin korkak adam! Yedi değil, on yedi Oscar alsan n'olur? Sen bu yalanları atarken, balinalar, yunuslar, bizim derdimizden, kendilerini karaya vuruyorlar, görelim, anlayalım diye! Ama sen ve senin gibiler tanıma bile sığmıyorsunuz. N'edelim acaba?

Neyse, küçük su serpintisi 18.30'da Sinepop'ta geliyor: düzeylerini hiç düşürmedikleri için hep varlığımı sevgi ve saygıyla dolduran, en akıllı, en usta Brecht izleyicisi saydığım, doğuştan soylu Taviani Kardeşler'in *Allonsanfan*'ı. Ben filmi yıllar önce İtalyan Ekin Merkezi'nde gördüm, ama altyazı yoktu, İtalyanca'ydı: yalnız büyük bir yapıt karşısında olduğumu sezmiştim. Bu kez hem altyazı vardı, hem ânında çeviri. Ama yine de en az birkaç kez daha görmek isterdim bu kusursuz, billûru andıran şiiri.

Günümüzde de sürüp gittiği üzere, halkın kılı bile kıpırdamazken, yapyanlış kişilerin *devrim* (daha doğru hükümet darbesi) hevesi uğrunda ömür harcaması bundan daha güzel anlatılır mı? Şimdi Taviani Kardeşler'den öbür başyapıtları bekliyorum sevinçle, sabırsızlıkla.

Ucuzcuları, yağmacıları hiç hesaba katmak istemem konuşurken: ömrüm kısa, enerjim, vaktim çok değerli, onlara gerekirse ters örnek diye şöyle bir değinmek yeter.

Sık sık değiniyorum, bugün de insan yığınlarını iki acımasız karşıt kümeye ayıran iki dünya görüşü var: *"Düşünüyorum, öyleyse varım"*, ya da *"Duyuyorum, duyumsuyorum, öyleyse varım."* Bense gerçek yaratıcıları hep bu ikisini, üstelik lâfını bile etmeden, kendiliğinden birleştirenler arasında gördüm, görüyorum.

Geçen yıl Altın Lâle'ye değer görülen resmî izinli Sovyet filminden sonra, bizim yerli sinema gibi Sovyet sinemasından da umudumu iyice kesmiştim kişisel olarak – Tarkovski'yi ya da Mihalkof'u seven dostlarım hiç gücenmesin, kızmasın, yüzde yüz öznel bir yargıdır bu. Kendi kendime ve eşime, Gorbaçov'un *Açıklık ve Yeniden Yapılanma* ilkeleri en az yirmi yıl dolu dolu uygulanmadıkça, eski Rus sanatına denk bir yapıt çıkamaz oradan diyordum. Oh, ne kadar sevinçle yanıldım Tanrım –ya da haklı çıktım– 5 Nisan gecesi Dünya Sineması'nda! Panfilov'un 1976'da çektiği, sayısız acılardan sonra insanlığa ve Rus halkına gerçekten lâyık bir siyasal yöneticinin –aslında en doğal, en kaçınılmaz şey olması gereken– izniyle önümüze gelen *Tema*, eğer çevre kirlenmesiyle, anlamsız ötesi silahlanmayla atalarımız amipleri öldürüp bizi koruyan *ozon kalkanı*'nı yele vermeden, güneş dizgesinin izin verdiği süre daha şu güzelim, biricik, benzersiz yeryüzünde canlı kalmak istiyorsak söylememiz gerekenlerin en azını, ama son derece tutarlı, soylu, şiirli söyleyen bir yapıt. Dünyanın kaçınılmaz uçuruma gidişini önlemek üzere henüz, bakın bütün inancımla söylüyorum, bir kömür madeni ya da fabrika işçisi, ya da film işçisi, karşımıza çıkan kitapları, oyunları basan, oynayan, sahneye koyan emekçiler boğaz tokluğuna çalışırken, *ortaklaşmacı* olduğunu öne süren bir toplumda neden yazarların bomboş yollarda araba sürme ayrıcalığına razı olduklarını; sokakta buz kesen, çocukça da olsa şiirler yazan, üstelik ulaşım kurallarını çiğneyen şımarık yazar yoldaşlarını adlarıyla, sanlarıyla, yapıtlarıyla bilen emekçiyle aralarındaki o düzenin mantığına uymaması gereken ayrımları nasıl öyle rahatça sindirdiklerini söyleyip tartışamıyor henüz film. Bunu çok istese, Gorbaçov'un da kellesi gider kuşkusuz: eşi, Amerikalı

Başkan eşiyle yarışmak için bilmem kaç kürk giymeye; her şeye karşın, aslında hepimizin kusurlarından doğmuş bulunan bugünkü düzen içersinde, kendisi sanki çok *arı duru*'ymuş gibi, kadına sırtını dönmeye; *şu aşağılık anamalcılar*'dan ne kadar *ayrı, ulu, yüce* olduğunu öyle biçimsel davranışlarla göstermeye kalkışamazdı çünkü o zaman. Neyse, biz şimdilik eldekine bakalım yine: Gorbaçov'un sahip çıkma akıllılığını gösterdiği, ve bütün siyasal oyunlara karşın, insanlık için biricik umut saydığım *açıklık ve yeniden yapılanma* kavramları, aslında Panfilov'ların, Solyenitzin'lerin, Saharof'ların ve benzerlerinin çok uzun savaşımlarının ürünüdür. Sonunda bize ve kendilerine *Tema* gibi bir yapıt yaratma ve izleme olanağını sağladıkları için hepsinin önünde saygıyla yerlere dek eğiliyorum. Filmin kanımca sinema tarihine geçecek, Saşa'yla sevgilisinin ayrılma sahnesinde gözümüzün önüne serilen o en büyük insanlık suçunun, insanları "yurtlarında da, yaban illerinde de" kendilerini arama, bulma, gerçekleştirme olanağından yoksun bırakma suçunun bugün henüz hiçbir cezası yok, hiçbir dünya toplumunda! Tersine, çıldırmış insan kardeşlerim, bununla övünüyorlar! Bu hâlimizle uçsuz bucaksız acun okyanusunda canlı kalmaya hakkımız olabilir mi dersiniz?

Anlattıklarını *duyumsamadan,* yalnızca *kafasında kurarak* film yapan birçok sinemacı var; bunların başında bence Godard gelir: o yüzden de Yeni Dalga Akımı'nın moda etkisi geçtikten sonra, yapıtlarını bir türlü beğenemez oldum. Bertolucci de bunlardan biri, eski yapıtlarını sonradan gördükçe *kendi içinde yaşamadan* anlattığı izlenimi uyandı zihnimde. Büyük bir tantanayla duyurulan ve Danıştay eliyle kurtarılan *1900*'ünü ben İtalyan Ekin Merkezi'nde görmüştüm; ama yine dil engeli vardı. Eşimin de hatırına Sinema Günleri başlamadan ona da koştuk; yaklaşık üç saat boyunca şöyle bir kerecik içimiz ürpermedi gerçek bir duygu ya da düşünceyle. Her şey *kurmaca, olumsuz anlamda düzmece.* Oysa ne kadar da çok ünlü oyuncu var; ve konu aslında ne kadar önemli! Yazık yatırılan bütün para ve emeklere!

Ama yurttaşı Ermanno Olmi, daha önceki yapıtlarında olduğu gibi, ustanın ustası, incenin incesi bir oda müziğiyle gönlümüzü aldı, gönlümüzü sevinçten uçurdu, Exupéry'nin dediği gibi bize gerçek mutluluğu, *enginlik duygusunu* tattırdı. Yapıtını kesip biçip anlatmak ağrıma gider, yalnız görmek gerekir, görüp yaşamak. Sayıları az kalsa da, ne mutlu soylu insanlarla söyleşmek!

Ve sonra doğa'yla İtalyan ekini Ettore Scola'*yı yarattı!*

Coşkum, sevincim, üzüntüm. *Teras*'ı yansıtabilmek için sözcük

bulmakta yine güçsüz kalıyor. Olmi'nin bir sofra başında, Scola'nın bir taraçadan girilen başka bir sofra başında gözler önüne serdiği yanlış yaşama biçimimiz, bomboş değerlerimiz, iki değil binyüzlü ilişkilerimiz, dolayısıyla amansız yalnızlığımız, sevisizliğimiz daha başka nasıl anlatılırdı Ulu Tanrım! Sinema sanatını, resmi, müziği en az benim kadar seven, beğenisi ince mi ince bir dostum var, matematikçidir, ben ona Tosun derim, filmden çıkarken çocuklar gibi sevinçten zıplayarak, kendince Fred Astaire dansı yaparak, benim kafamdan geçeni dile getirdi; onun için Tosun'un ağzından yazayım: *"Bertolucci gelsin de, bir toplumun freski nasıl yapılır görsün!"* Ama yetenek, başka bir deyişle duyu/düşünce bireşimi yoksa, ne yapsın birey?

Gözümün bebeği Ettore'nin şu anki kişiliği kadar, ona bu filmi çekme olanağını sağlayan, filmde tadına doyulmaz Tognazzi'nin canlandırdığı yapımcıya; aynı biçimde, Scola kardeşinin başardığını yurdumda beceren Yavuz Turgul'a yaratma olanağı sağlayan Abdurrahman Keskiner'e yürekten teşekkür ederim.

Züğürt Ağa'yla ilgili izlenimlerimi aktarırken, *"ağlatının en soylusu güldürüdür"* demiştim. Ne kadar acıklı bir biçimde haklıyım. Keşke olmasaydım. *Teras*'ı izlerken –kimimiz– katıla katıla güldük, oysa bu, kendi elimizle yokettiğimiz şu güzelim dünyaya ve onun gerçek değerlerine hıçkıra hıçkıra ağlamaktı.

Analarımızın babalarınızın bize koydukları adlar, sonradan çoğunlukla pek aykırı kalır. Yurdumda *aydın* nitelemesine gerçekten değen pek çok kişiye rastlanmaz. Ama Aydın Gün, Sinema Günleri'yle ilgili film kesip biçmeleriyle uğraşanlara şu sözüyle *ender aydın*'lardan biri olduğunu gösterdi: *"Sanat konusunda en* müstehcen *söz*, yasak *sözcüğüdür!"* Kısasa kısas makasçılar bunu anlar mı bilmem, ben azınlıktan biri olarak bir güncük çok sevindim böyle bir yurttaşım oluşuna.

Filmler yasaklana dursun, bu yılki şenliğin ana izleği, kör kör parmağım gözüne, insanlığın en korkunç ağlatısı: sevgisizlik.

Gerçi Dr. Freud'la Dr. Wilhelm Reich, ustanın başlayıp baskılardan ötürü bir insan olarak çok haklı bir biçimde çekinip çırağın tamamlamasıyla şu apaçık yargıya daha yüzyılımızın başında varmış ve bunu kâğıda dökmüşlerdi: *"İnsanlığı kasıp kavuran, bütün kötülüklere, bedensel ve zihinsel hastalıklara yolaçan veba,* cinsel *(sevisel) yokluk, yoksunluk, doyumsuzluktur!"*

Amarcord'un sevimli esrik amcasını anımsıyor musunuz? Koskoca bir ağacın tepesinde avaz avaz bağırıyordu: *"Bir kadın istiyorum! Bir kadın istiyorum!"* Hepimiz Fellini'yi yarı sirk soyta-

rısı saydığımız için, buna da kahkahayla güldük geçtik. Miloš Forman, *Guguk Kuşu*'nda, hem çeşitli sahnelerde, hem de Nicholson'ın ağzından *korkunç veba*'yı açık açık gözümüzün, kulağımızın önüne serdi. O filmi de çoğumuz "hoş" bir güldürü saydık!

Yaşadıkları günlerde, önce Freud'a, sonra Reich'a *uçkur düşkünü, sapık* dediler. İkincisi için bu niteleme hâlâ sürüyor. O tutmazsa, *kaçık, akıl hastası* deniyor, böylece yüreklere ırmaklarla su serpiliyor.

Ama Mai Zetterling'in cânım kadın yazarı, açıkça, "*biri beni sevsin, biri benimle sevişsin!*" diye çırpınıyor: yanıt, ya morfin –rahmetli Fassbinder'in kendi kendine yaptığı gibi–, ya sapık okşamalar, ya da deli gömleği. Aynı *gerçek anlamda can alan* konu Téchiné'nin *Randevu*'sunda da karşımızda. Scola'nın unutulmaz gerçek başyapıtı *Teras*'tan sonraki en iyi anlatımınıysa Pialat'nın filminde gördüm: *Aşklarımıza*. Zetterling'in yetenekli oyuncusu durmadan soruyordu: *"Aşk nedir?" Buluşma*'daki genç yetenek de aynı şeyi sorup durdu. *Aşklarımıza*'daki yeni Fransız oyuncu kız da. Şöyle bir düşünün, bugün yeryüzünde çevrilen filmlerin, bestelenen şarkıların %99'u yalnız ve öncelikle Aşk'tan dem vuruyor. Ama ortada sevi, sevdâ yok bir türlü. Her iki cins de, bütün kuşaklar da kusuru, suçu birbirinde bulmayı sürdürüyor. Oysa asıl suçlu, *iki değil, binyüzlü oluşumuz*'da. Hem *"Ah, bana bir lokmacık sevgi diye ağlayacaksınız, hem de* doğal sevi'*ye,* aynı kökten türeyen *yasaksız, korkusuz, özgür seçimli* sevişme'*ye giden bütün yolları sımsıkı kapatmaya çalışacaksınız! Üstelik bentler kaç kere atarsa atsın!"*

Ülkesindeki sıkıdenetimin baskısından birazcık sıyrılan Zoltan Fabri, hem siyasal, hem cinsel yasak konusunda, *Teras*'taki Vittorio Gassman'ın dediklerini çok daha öteye götürerek, çok daha şiirsel ve acıklı söyledi. Ama neye yarar? Sonunda *sevi* simgesi *güzel ceylân,* küçük yaşından beri *en doğal işlevlerinden biri olan cinsel doyuma erme*'den yoksun bırakılmış, dolayısıyla ister istemez *iğdiş edilmiş,* güzel şiirler bilen, saygılı, edepli, *26'lık kızoğlan kız* delikanlıyı elinde tutamadı! Tanrım, ne dayanılmaz bir *gerçek!* Hangi balçıkla sıvayacaksınız artık bunu ey insanlar?

Ancak çözüm de, *Buluşma*'daki *çılgın* delikanlıya söyletilen, yirmi otuz yıl bütün dünyanın baştâcı ettiği şu düzmece, sapık, hastalık kaynağı özgürlük çağrısı değildi: *"Herkes istediğiyle sevişsin!"* Hayır, milyon kere hayır!

Dişiyle erkeği, ataları amip gibi, yapılaşmış bir enerji kümesi olarak alırsak, en doğru öneriyi, ilkeyi şöyle saptayabiliriz – do-

gada, insanoğlu burnunu sokmadığı zaman, bütün öbür canlılarda zaten böyle: *"Herkes, kendi enerjisine, titreşimine, dalga boyuna uyanla sarılışsın – kimseden çekinmeden, para pul ödemeden, sağa sola gizlenmeden!"*

Pialat, büyük bir dürüstlükle, bu konudaki çelişkimizi, binyüzlülüğümüzü en iyi dile getirenlerden biriydi. Ama yukarda yazdığım son öneriyi şimdilik yalnız Fabri'nin *Netti*'sinin ağzından işitebildik! İşitenlerinse tısı bile çıkmadı, daha birkaç yüz yıl çıkmayacak gibi de duruyor, eğer şu gezegen dağılmadan kalırsa!

John Boorman'a geçen yılki kılıç-kalkan oyunundan sıfır atmıştım; bu yıl *Umut ve Zafer*'inde iki saat gerçekten hoş vakit geçirdim; şakalar, görüntüler, büyük horozla küçük horozun tavuklarla dalga geçmeleri, sinema uygulayımı kusursuz. Ancak, haritada öğrenciye gösterilip sorulan ve dünyadaki oranının 2/5 olduğu vurgulanan İngiliz İmparatorluğu'nun oralarda ne aradığı; oralarda yaşayan insanlara neler yaptığı; Türklerle neden savaştığı; attığı bombayla tam bir cennette, rafadan yumurtalarıyla yaşarken, canları balık çeken o güzelim insanlara bir de bunu armağan eden *Hitler Amca*'ya teşekkür edilirken, kendi bombalarının, ve savaşan bütün katil ulusların bombalarının, yumurta ve balıktan geçtik, ekmek bile bulamayan insancıklara neler ettiğini araştırıp karıştırmayı bize bırakmıştı sağolsun...

Neyse ki, işlerin bu yanını, *can alıcı* yanını merak eden insan kardeşlerim de var: *San Lorenzo Gecesi*, işte bu unutulmaz acı şiirlerden biri. Taviani ailesine gönül borcum büyük bir sevinçle artıyor! Ne mutlu!

Ve doğa ile Yeniden Doğuş Çağı'nı alnının teriyle yaratmış İtalyan ekini ele ele verip, bin şükürler olsun, Ettore Scola *diye bir oğul doğurmuş!* İşin en üzücü yanı, koşullardan ötürü, *Çirkinler, Kirliler ve Kötüler*'i, *Birbirimizi Öyle Sevmiştik ki*'yi, *Teras*'ı ancak birer kez görebilmekti. Ama açgözlülüğün gereği yok herhalde, İtalyan ustaların yapıtlarını bize topluca sağlayan Vecdi Sayar'la çalışma arkadaşlarına yürekten teşekkür.

13 Nisan Çarşamba günü, saat 18.30'la 21 arasını gerçekten soylu, yürekli, usta bir İngiliz arkadaşla geçirdik: *Ken Loach*. Soyu tükenenlerden olan Ken, son derece önemli, *can alan* bir sorunu, İngiliz sinemasının tartışmasız uygulayım ustalığının sağladığı temel üzerinde, eğer yeryüzü doğal, acunsal ömrünü tamamlayabilecekse, onun üzerinde yaşamayı hak edecek *sabici* insanlara özgü bir yalınlık, açıklık, dürüstlük ve tutarlılıkla gözümüzün önüne serdi. Fabri, Panfilov, Scola, Taviani, Pilat, Tacchella gibi kardeşlerinin

elini sıkı sıkı tutarak. Bu satırları ne yazık ki Kültür Ataşeleri okumaz sanırım, nasıl sıcak bir dost selâmı yollamak isterdim Ken'e!

Aynı yiğitliği, gözüpekliği, ilk iki filmini çok sevdiğim Michael Radford'da bulamamak beni tersine beklediğimden daha çok üzdü. İnsan savaş yüzünden bütün dünya ve o arada elbette Afrika kan ağlarken, dökülen bu kanlarda İngiliz parmağı başlıca yerlerden birini tutarken, böyle suya sabuna dokunmayan ustaca çekilmiş *aşk öyküsü*'nü neylesin? John Hurt'le şöyle bir sezdirdiği *Yerli*'ye saygıyla nasıl avunsun? Oysa Annaud, *Renkli Olarak Karalarla Aklar*'da aynı ortamda neler gösterip anlatmıştı bize? Radford adına yazık. BBC, belgesel dizilerde, onun çekindiği her şeyi söylüyor çok şükür!

Ey güzelim büyücüler, Taviani ailesi, ne diyeyim size, nasıl teşekkür edeyim? Bu Sinema Günleri'nin başından beri içimde kesinleşen sezgiyi, düzmece, tiksindirici alçakgönüllülüğe gerek görmeden, nasıl da dosdoğru söylüyorsunuz *Günaydın Babil*'de? Evet, dünyanın birçok yerinde parlayan, tadına doyulmaz *ateşböceği* simgesiyle gösterdiğiniz uygarlık ateşi söndükten sonra, sizin ana/ata yurdunuz sahip çıktı *bilgi*'ye; evet, binlerce kez haklısınız, sizler Leonardo'nun, Rafaello'nun, Michelangelo'nun torunlarısınız! Hem de *bütün dünyadaki insan kardeşleriniz* adına!

Şimdi hem tadını çıkarıp hem kendimizi zenginleştirmekte başlıca araç olarak kullandığımız şu *büyülü sanat*'a, sinema sanatına duyduğunuz sevgi ve saygı karşısında insanın içini kaplayan duyum yalnızca *soyluluk*. Başka bir yurttaşınızın, Sergio Leone'nin o unutulmaz *arkadaşlık ağıdı* "Bir Zamanlar Amerika'da"sından sonra, dostluğa, arkadaşlığa böylesine arı, duru, yüce övgüyü sizde bulmak ne güzel! Bir yemin de benden size: uzaktan da olsa, yozluk gelip hepimizi örtene dek, elim elinizde.

Nice yıldır adını bildiğim Tacchella'yı da ancak bu yıl tanıyabildim. O da Taviani kardeşler gibi, hepimizin kendi kusurlarımızdan yitirdiğimiz o *büyülü evren*'e, sinema dünyasına çevirmişti sevgi ve saygı dolu bakışlarını. Filmi, insan varolalı beri yaşayan resimleme sanatının devingen görüntülü biçimine en içten, en duygulandırıcı övgülerden biriydi. Ve bu yılki Fransız filmlerinde beni en çok sevindiren yanlardan biri Pialat ile Tacchella'nın dışındakilerde Fransızlara Tanrı'dan kalmış *kendini beğenmişlik ve bilgiçlik* sürüp gitse de, hiç değilse *kaşarlanmış yıldızları en sonunda* bir köşeye itmiş olması! Nasıl sevindim İtalyan sinemasının çoktan becerdiği şeyin burada da gerçekleşmiş olmasına, oyuncuların *bize, sokaktaki sıradan insanlara* dönüşmesine! Bir

gün yalan dolandan kurtulacaksak, bu, o güne doğru atılmış çok önemli bir adımdır.

Vincent, çok başarılı bir şiirdi, o büyük usta üstüne. Ustanın talihsizliğiyse, çağında, henüz Wilhelm Reich adlı başka bir ustanın yetişmemiş olması; Tanrı, Tanrı diye sayıkladığı şeyin aslında kendi içindeki ve dışındaki acundan başka bir şey olmadığını sezse bile dillendiremeyişi; ayrıca dile dökse bile, henüz bunu paylaşacak ne bir *dişi,* ne de erkek bulunmayışıydı. Öbür büyük ustalar, Lizst, Nietzsche, Dostoyevski gibi.

Ortak Pazar'a girmeye can atan, sözümona insan hakları ve işkenceyi kınama bildirgelerine imza atan ülkemin, Yirminci Yüzyıl'ın sonlarında hâlâ düşünceden, sanattan korkmasının utancını, haketmesem de taşıyorum elbet; ama yukarda yazdığım gibi, Sovyet halkı da Gorbaçov'u ve arkadaşlarını en az yirmi yıl işbaşında tutmayı beceremezse, Tengiz Abuladze'nin *Nedamet*'i gibi ilkelliklere verilecek en küçük bir ödünüm yok. Onları anlatılmaz bir baskı altındayken avutuyordur elbet; buna hakları var. Ama eğer insanlık gerçekten *insan* olup *saygın* yaşayacaksa, böyle sanat karikatürleriyle olmayacak bu. Yalnız *Atayurdu, Ağıt* gibi yapıtlar götürebilir bizi o günlere.

Son günü iki başyapıtla ve iyi ödül haberleriyle kapatabildiğim için çok mutluyum.

Scola'nın *Özel Bir Gün*'ünü şimdiye dek çok gördüm, ama bir daha görme hazzını tatmaktan yoksun bırakmadım kendimi ve eşimi. Daha 1977'de bütün öbür başyapıtlarındaki gibi, ne kadar önemli şeyleri nasıl incecik bir ustalıkla, insanı hem sevinçten uçurup hem sızım sızım sızlatarak anlattığını yaşamamak elimde miydi? Vecdi Sayar'dan dileğim, bu büyük ustadan bizi öbür şenliklerde de bir iki filmiyle olsa yoksun bırakmaması.

Ahhh! Canım Rosa, Canım Trotta! Ne kadar soylu, alın ağartıcı, yüceltici kızkardeşlerimsiniz! Ya sen Barbara Sukova? Oscar, Sezar verdiler mi sana? Kaç tane verseler yetmez! Ama asıl onur, alkış, Taviani'lerin Griffith'e söylettikleri, o tadına doyulmaz, belki de Tanrı'nın ta kendisi demek olan *imece*'de ve bunu başarıyla yönetmiş olan Trotta'da! Senin de yolunu gözleyeceğim artık güzel bacım. Ne mutlu ki böyle olmuşsun!

Şenlik sonunda sorarlar, sıralayın diye –bana soran çıkmaz, ama şimdiye dek söylediklerimi de dört gözle bekleyen çok olmadığına göre, son sahneyi tamamlamadan bırakmam için hiçbir gerekçe yok demektir–; sıralama yapacak kadar budala kalmadım çok şükür. Ama verecek oyum olsaydı, *Atayurdu*'na verirdim. Ya-

zımın daha başında verdiğim oysa, başka yandaşlar da bulmuş şükür, Yavuz Turgul hakettiği alkışı almış. Nasıl sevindim! Umudumu ona yatırıyorum.

Sağlık kısıtlamasından ötürü, bu yıl, dilediğim kadar yapıta koşamadım. Göremediklerimin içinde de soylu, güzel, yüceltici ürünler vardı herhalde. Onları yaratanlar bağışlasın.

Evet, Muhsin Bey şimdilik yenilmeyi sürdürecek; ama *yenenler*'i kim kurtarabilir? Uzay istasyonları mı? Atom sığınakları mı? Bu tutumu tanımlamaya sözcük yok.

İlle de *tûfan*'sa, o güne dek, yaşasın sanat!

Sanat Çevresi, Mayıs 1988, S.115

Dostum Cihat Burak

1950'lerin sonu ya da 60'ların başıydı; Arnavutköy'de, Aziz Çalışlar'ın henüz önünden kazıklı yutturmaca geçirilmemiş güzelim dededen kalma yalısının üst katındayız. Epey kalabalık var, yeniliyor, daha çok içiliyor; her köşede bir kümecik, kimisi toplumculuk söylevi çekiyor, kimisi kızların gönlünü çelmeye çalışıyor. Aziz o zamanlar henüz keskin Marx'çı yorumcu kesilmemiş, "sofistike keçiler"den dem vuran, tatlı dilli, iyi okullarda okumuş, yakışıklı bir delikanlı. Benim gibi o da caz seviyor; yanlışlıkla gelen ikinci Miles Davis plâğını, "Kind of Blue"yu bana armağan etti; bir köşede, hay huy arasında plâk dinliyorum. Derken yeni birileri geldi, aralarında orta yaşlı, düzgün giyimli biri var; oda alabildiğine az ışıklı, çok seçemedim yüzünü, tam karşımda bir koltuğa buyur ettiler, "Hoş geldiniz Cihat Bey," diyerek.

Bir süre sonra, benim müziğin, çevredeki konuşmaların arasından, düşteymişim gibi, bir bakıma kendi kendine anlatılan bir öykü/masal çalındı kulağıma: bir balık var, kumda yatıyor, ona bakıyor, derken toz duman oluyor, balık yine bakıyor falan. Önünü arkasını yakalayamıyorum öykünün. Ama belli ki çok ilginç. Bunu anlatanın Cihat'cığım olduğunu çok sonraları, 1976'da öğrenebildim.

Arada bir belirgin dönemeç daha var, 1969 Taksim Sanat Galerisi Sergisi. Bütün duvarlar onun resimleriyle süslü. Ünlü Nâzım üçlüsü, bereli/madalyalı Başkomutan Süleyman Demirel, Cihat' çığımızın deyişiyle yeryüzünde 1/1 çalışan, yaptığı Kültür Merkezi nasılsa yanınca aynısını bir kere daha hiç değiştirmeden yapan büyük Mimar Hayâti Tabanlıoğlu falan. Bu sergide benim de göz diktiğim bir resim var: *She and She*. 1500 lira. Benim aylık gelirim 2000. Belki on kere kapı dışında kendimi yüreklendirdim, içeri gireyim, "Cihat bey, bana bunu aylığı 100 liradan verir misiniz?" diye sorayım dedim; her gün sergide dururdu, başkaları gibi sabahtan içmediği için, genellikle ciddi yüzlü, hattâ bana sorarsanız asık suratlı. Her seferinde, yanına gitsem bile korkup başka şeyler geveledim. Resmi Galeri Bir'in sahibi hanım aldı.

Neyse, yıllar, sergiler geçti. Derken Meldâ Kaptana 1976'da bir sergi açtı; aynı yıl Berna ile İsmail Türemen de orada yapıtlarını sergilediler. İlkin onlarla tanışıp arkadaş oldum, onlar da beni Ci-

hat'çığımın yanına götürdüler. O sıralar Cihat baskılarını İsmail'in okulunda yapıyor, sağolsun İsmail çerçeve işlerine bile yardım ediyordu. Ve Türemen çifti 1976-77 arasında bir-birbuçuk yıl, her cumartesi akşamı bizleri sofralarına çağırdılar cömertçe; baş köşede Cihat. O yılları unutmak elimizde değil. Bu güzelim masalcı/gerçekçi, bizlere hiçbir Fellini filmini aratmayan saatlar yaşattı.

Benim ömrüm, büyük bir talih sonucu, iki gerçekçi sanatçıyla süslendi: Ruhi Su ve Cihat Burak. Bu talihin hakkını verdiğimizi sanıyorum eşimle.

Cihat Burak'ın resmi ortada, benim birşey söylememe gerek yok. Ama bu resmin neden öyle tutarlı, sahici, benzersiz olduğunu çok iyi tanıdım.

Karşımızda doğuştan yetenekli biri var ilkin; sonra, başka bir söyleşide ayrıntısını anlatürmayı düşündüğüm bir yetişme biçimi, bir büyükanne.

Bilirsiniz, Descartes düşünmeyi insanın temel özelliği saymıştı; Gide'se buna duyguyu, duyumu ekledi. Oysa tümel insan ikisinden birden oluşuyor. Cihat işte böyle bir talihli varlık; Günaydın Gazetesi'nden Paris-Mach'a, bizim Tarih Dergisi'nden Fransızlarınkine, Evliyâ Çelebi'den bilmem nerelere dek uzanan okumalarında, işin özünü, aslını saniyede kavrayan, başka şeylerle birleştiren, bir daha unutmayan bir anlama yeteneği var. Bir keresinde bize yemeğe gelmişti, ev dopdolu, Ruhi Su'ya bir sürü türkü veren Başaran ailesi dedeli torunlu türkü söyleyecek. Masalara sığmamış konuklar, çocuklar için ayrı küçük bir masa kurulmuş. Daha kapıdan girince "bunlar müstakil çocuklar mı?" dedi. Aradan yıllar geçti, o masada oturan yeğenim Zeynep büyüdü, günün birinde Cihat'a rastlamış yolda, beni tanıdınız mı diye sormuş. "evet, o geceki müstakil çocuklardansın" yanıtını almış, ağzı da bir karış açık kalmış elbet.

Cihat'çığımın en büyük niteliklerinden biri de bitip tükenmeyen ince gülmece yetisidir. Ama, ben başka hiçbir sanaterinde şu başat özelliği görmedim: ince alay, ilkin kendine dönük; dalga geçtiği, taşladığı, gülelim diye anlattığı baş kişi, "Kardeşim" dediği kendisi. Yücelik bu kadar olur!

O yüzden, Sait Faik'ten bu yana, hiçbir yapıt beni onun *Cardonlar*'ı kadar mutlu etmemiştir.

Üstelik, daha dosyasında temize çekilmemiş neler var. Ve bu yarı düş yarı gerçek öyküleri yazarken, uzaydaki *kara delik*'ten, yâni her şeyin başı olan enerji kümesinden tutun da Osmanlı Sul-

tanlarının ya da tarihteki herhangi başka bir kişinin gerçek yaşamına dek herşeyi en ince ayrıntısına dek bilir. İlhan Berk'le şakalaşmayı pek severdi, ama Berk Bodrum'a çekileli beri bu güzel atışmaları yaşayamaz olduk. Bir akşam yine Türemen'lerdeyiz, İlhan'ın yeni şiir kitabı çıkmış, ya okumak, ya da birine okutmak için yanıyor. Verdi Cihat'ın eline, bizimki aldı, okuyor. Bir yerde köpek balığının kuyruğu geçti, İlhan yatay mı, yoksa dikey mi yazmış, unuttum şimdi. "Bak kardeşim, dedi, o kuyruk öyle değil, böyledir" İlhan, yaa öyle mi, ama bu şiir dedi, öyle olsa ne çıkar böyle olsa ne? Hayır, sen doğrusunu bil, ondan sonra istersen çarpıt, diye yanıtladı bizim gerçekçi-masalcı. Bütün yapıtları bu dediğinin kanıtıdır.

Atatürk'ün "sağlam kafa, sağlam vücutta bulunur" özdeyişi, tam Cihat'a göredir. Ben daha gençlik yıllarını ne yazık ki yaşayamadım. Ama 76'dan beri dizinin dibindeyim, kimi zaman bir büyük rakıyı içtikten sonra bilinci, belleği, efendiliği hiç sarsılmayan bir tek onu tanıdım ömrümde. Üstelik, içince, eğitiminden gelen utangaçlığı da gider, tadına doyulmaz bir derviş olur.

Bedensel olarak, kanımca, bir pehlivan kadar güçlüdür. Yine bir gün İlhan'cığın elini şöyle hafifçe bir sıktı, "Bırak yahu, sen deli misin, elimi kıracaksın!" diye bağırdı sevgili Berk.

Ama bu ellerin, üstelik de topuş gibi kocaman kalın parmaklarından çıkmış resimleri hadi bir yana bırakın, ya o minicik porselen biblolar? Tanrım! ayrıntılardaki incelik, güzellik, tat sözle anlatılmaz. Türkiye gerçekten sanatını ve sanatçısını sevebilseydi, bu biblolaların hepsini Devlet alır, özel kişilere dağılmasına izin vermez, hepsini göğsünü gere gere ilk ve son özgün biblolar olarak kırılmaz çalınmaz camekânlar içinde sergiler, gerekirse New York'a onları yollardı...

Kedileri sevdiğini hepiniz görüyorsunuz; ama o asıl kadınları çok sever, bayılır kadın güzelliğine, yumuşaklığına. Ancak, yetiştirilmeleri gereği, Türkiye'de Cihat'a sevgili ya da eş olacak kadın göremedim ben. Hem güçlü, hem sağlıklı, hem güzel, hem saygılı ve ölçülü, çaktırmadan sahip çıkıcı olacak, sevmekten sevişmekten korkmayacak; güzelliğini, yumuşaklığını bir mızmızlık belâsı gibi fitil fitil burnundan getirmeyecek. Evet, şimdi pek çoğunuzun, "aman kardeşim, böylesini bul, biz de başımıza taç yapalım" dediğinizi işitir gibiyim. Ama Cihat, öyle birine başkalarının veremeyeceği hazları tattırırdı sanırım.

Sorarsanız, Osmanlı yanlısı olduğunu söyler; ben bunu, izniyle, Anadolu'da ve dünyada yaşamış bütün soylu insanların yarattıkları

gerçek uygarlıktan, incelikten, saygıdan, soyluluktan yana olmak diye yorumladım hep. Nitekim gürültüyü, kalabalığı sevmez, bir gün bile küfür ettiğini işitmedim. Ama Filiz'le Atilla'nın Eren Eyüboğlu'nun bahçesinde/evinde yapılan evlenme şölenlerinden sonra, Kızıltoprak'a doğru yürürken, epey koyu karanlıkta, kaldırımda bir şeye eğildi; kaldırdı, bize de gösterdi: küçük bir kirpi yavrusu. "Canım sen buralarda ne arıyorsun? diye sordu. Sonra, bıraksan, şimdi karşıya geçmeye çalışır ve elbette ezilir, dedi. Yanınızda naylon torba var mı? diye sordu. Yok, dedik. "Ben geri döneyim, Eren Hanım'dan bir torba alayım, bunu akşam eve, yarın sabah da Yıldız Parkı'na götürüp bırakayım" dedi. Ve öyle yaptı. Sevil'le ağlasak mı, gülsek mi şaşırdık bu soyluluk, bu kendiliğinden gelen doğa, insan, varlık sevgisi karşısında.

En gösterişsiz, olabilirse en ıssız içki evlerini seçer; televizyondan nefret eder, oralarda rakısını yudumlayıp okumayı, yeni bireşimlere ulaşmayı sever. Gevezelerden, palavracılardan, şişinenlerden hiç hoşlanmaz. Ama, geçen gün Sezer'e dediği gibi, kendini çok iyi ve derinlemesine tanır. Dolayısıyla, yeryüzünde şişinecek bir şey olmadığını çok iyi bilir.

Kadınlara bayıldığını söylemiştim, onları, güvendiği dostlarının yanında, kedi gibi "Minnoş" diye nitelendirir. Ama onu bir tek sergide, herhangi bir evde, beğendiği bir hanımın yanına gidip gönül çelmeye, çalım yapmaya çalışırken görmedim. O da benim gibi, doğada asal varlığın dişi olduğuna, dolayısıyla çağrının, üne, paraya, mirasa falan bakmadan, beğenilen bir erkeğe kadından gelmesi gerektiğine inanıyor olmalı. Bir gün olur mu acaba?

Demokritos'u sık anarım: *evreni rastlantı ve gereklilik yönetir,* der. Buna bütün varlığımla inanıyorum ben. Ne mutlu o güzelim rastlantıya ki Ruhi'yle Cihat'ı önüme çıkardı; ne mutlu alabildiğim doğru eğitime ki, onlar önümden geçerken koşup ellerini tutabildim.

Cihat'ın en çok saygı duyduğum yanlarından biri de ödünsüz doğruculuğudur; kuşkusuz o da hepimiz gibi yaşamın gerçeğin saklanmasını gerektiren kaçınılmaz koşullarında doğru'yu söyleyemiyordur. Ama kendisi için öteden beri en övgülü yazıları kaleme almış, önemli bir incelemesinde dört ressam arkadaşının yanında ona da koskoca bir bölüm ayırmış Sezer'le konuşurken, bir soru üzerine: *"Evet, kardeşim öyle dedim, yemeyen, içmeyen, gezmeyen adamdan kimseye hayır gelmez"* diyebilmesi bunun kanıtı değil mi?

Hemen hepimiz, o güne dek edindiğimiz haklı ya da haksız ünden ötürü, zaman zaman bize yöneltilen: "Şunu bilir ya da tanırsınız değil mi?" sorusuna, artık incelikten mi, yaygın ikiyüzlülükten mi, "evet, bilirim, tanırım elbet" diye karşılık veririz. Öbür yakınlarını bilmem, ben Cihat Burak'ın, bizimle konuşurken böyle bir soruya, bilmiyorsa, "Evet, bilirim kardeşim" dediğini hiç işitmedim.

Hiçbir gün sanat konusunda söylev çektiğini de. Onun da sevdikleri, sevmedikleri var kuşkusuz. Ama kimseyi anarak kuramsal konuşma yapmadı. Düzmece kişi ve yapıtlardan nefret ettiğini biliyorum; bunu bile, zorlamazsanız, herhangi bir konuşmanın ortalık yerinde kendiliğinden söylemez.

Emeksiz sanata hiç inanmaz. Ama *hârika* ilân edilmemiş çocukların kendiliklerinden yaptıkları resimlere gerçek anlamda bayılır.

Rabia-Varlık kardeşlerin Çanakkale'nin bir köyünden bulup getirdikleri *gerçek çocuksu* ressamın sergisine bilmem kaç kez geldi, yapıtları birer birer, dikkatle inceledi: *"İşte ben bunlara resim derim, kardeşim ve bu adamın elini öperim"* deyişinin içimde uyandırdığı engin sevinci hiç unutmam.

Ama günün birinde, yine Türemen'lerde, bizim Tosun ona Amerika'da dağları taşları naylonla paketleyip *"buyrun, yontu yaptım"* diyen adamı sorduydu; ben adamın adını çoktan unuttum. O, hem de adıyla sanıyla söyleyerek şöyle yanıt vermişti: *"Bak kardeşim, bu herifi haftada iki gün, diyelim ki salı perşembe, saat üçle beş arasında çağıracaksın, yer misin yemez misin demeden basacaksın sopayı. Soracak: 'Yahu ne suçum kusurum var?' Karşılık vermeyeceksin. Sopaya devam. Taa ki, dağları taşları paketlemenin sanat olmadığını anlayana dek."*

Kimseyi rahatsız etmek istemediğinden, bizim geveze okuryazarların bulunduğu yerlere gitmekten özenle kaçar, onların amansız rahatsız ediciliklerinden, boş tartışmalarından, ben yarışlarından kurtulmak için. Ama Uğurtan Aksel'le Ergün Aksel'i sanırım kan hısımlarından daha çok sever, bir tek onların evinde gecelemeye razı olur. Şimdi buna mimar karı koca Engin ve Coşkun Karadeniz'in Marmaris İçmeler'deki, yapısal olarak da çok beğendiği evlerinde yazın birkaç haftasını geçirmeyi ekledi: bir de onlara gerçekten güvendi demek.

Eskiden bu yakada otururdu, Krepen Pasajı'na, Cumhuriyet'e giderdi; fırsat bulur bulmaz yanına koşabilirdik. Şimdi karşıya taşındı. Hakettiği kadar rahat, daha da önemlisi sessiz bir evde oturuyor, dedikoducu serçelerle arkadaşlık ediyor. İstediğimiz kadar

sık sarılamıyoruz artık ona. Bu yüzden, *"Kile'deki sergine ne günler geliyorsun, ben uğrayayım"* dedim geçen gün. *"Aman kardeşim, hiç gitmiyorum, gidip ne yapayım, kendimi mi teşhir edeyim?"* dedi.

Evet gerçekten ne mutlu böyle tutarlı bir insanın dostu oluşumuz.

Sanat Çevresi, Haziran 1988, S.116

Yaşama Sanatı

Eleştirmen olmadığımı, herhangi bir tür eleştiriye inanmadığımı daha ilk yazılarımda söylemiştim. Diyeceksiniz ki, sen de beğenmediklerini eleştiriyorsun; doğru, ama biçimi, biçemi değil, özü ele alıyorum. Kimsenin biçemine kimse karışamaz, ama korunması gereken öz, yaşamın özü hepimizin ortak kaygısı olmamalı mı?

Bugün yazacaklarıma yolaçan olay, Ayşe Nur Kocatopçu'nun suluboya, Berke İnel'in yağlıboya yapıtlarıyla Destek Galerisi'nde açtıkları sergide yaşandı. Başka bir ressam kardeşimle karşılaştım, epeydir görüşmemiştik; sağlık sorunları yüzünden son sergisine de gidememiştim. İlgisizlikten, eleştirmenlerin kayıtsızlığından, eskiye oranla büyük aşama yaptığından sözedip yakındı. Orada biraz anlatmaya çalıştım, hiçbir eleştirmenin –üstelik yoklar ki!– kimseyi alıp bir yere getiremeyeceğini, ya da yerinden edemeyeceğini. Şimdi, öyle düşünenlerin çokluğunu bildiğimden, *öznel* düşünce ve yargılarımı ayrıntılı olarak bir kez daha toparlamak istiyorum. Ve izninizle, en iyi tanıdığım örneği, kendimi, ilk ve son kez ele alacağım.

Bir subay çocuğuyum, üç kardeşten biri. Anam köylü kızı – buna ne kadar şey borçlu olduğumu anlatamam! İlkokulun üç sınıfını Trakya'da bitirdim, sonra Sarıkamış'a gittik. Ortaokul birinci sınıfı da orada bitirdim; o yıllarda subayların geliri son derece kısıtlıydı, bütün işçilerin, kamu görevlilerininki gibi. Baktılar ki üçümüzü birden okutamayacaklar, anamla babam, doğal olarak, beni askerî okula göndermeyi tasarladılar; *rastlantı ve gereklilik*, yine işe karıştı: matematik öğretmenim Muâllâ Bayer, aile dostumuzdu; kolay okuduğumu da yakından görüyordu. Anamla babama hiç bilmedikleri bir yol önerdi: parasız yatılı sınavına girmek. Girdim, kazandım, Bilecik'e yollandım. Orta'yı orada bitirdim. Sonra Haydarpaşa Lisesi. Büyük bir talih, babam da İstanbul'a Süvari Okulu'na atandı. Böylece Bilecik'teki kadar yalnız kalmaktan kurtuldum.

Haydarpaşa'da okurken, güzel sanatlarla ilk kez karşılaştım sayılır· bir yıl Mehmet Pesen, ikinci yıl da Hulûsi Sarptürk resim öğretmenim oldu. Hulûsi Bey, bilmem nasıl bir gerekçeyle, ama büyük bir sevgiyle bir gün içimizden birilerini evine çağırdı. Orada, hiç ayrımında olmaksızın, ilerde en çok seveceğim sanatçılardan

biriyle, Leylâ Gamsız Sarptürk'le birkaç saat yaşadım. Ama sanatından en küçük bir izlenim kalmadı belleğimde, henüz hazır değildim besbelli. Yalnız inceliğini, güzelliğini anımsıyorum.

Anadolu'dayken, bir tek Ankara Radyosu yayını vardı, o da günde birkaç saat. Ve yalnız şarkıları dinlediğimizi anımsıyorum. Çok severdim müziği, bir sürü şarkıyı ezberlemiştim bile, ve bence yorumcuların birçoğundan daha dürüst söylerdim, kendi kendime. Bilecik'te, okul toplantılarından birinde üstelemeler üzerine, ortalık yerde söylediğimi de anımsıyorum.

Bilecik'te, dersleri yine kolay çözdüğüm için, okumaya bol vaktim vardı; Atatürk'ün ve Hasan Ali Yücel'in getirdiği ışık o okulda da yaşıyordu, kitaplıkta: Eflâtun'la, Sokrates'le o sıralar tanıştım. Ve inanın, her şeyi anlayamasam bile, büyük tensel hazlar aldım o yapıtlardan, karşılıklı akılyürütmelerden, eytişimin (diyalektiğin) somut öğretiminden. Ancak, sanmayın ki yalnız bunlarla beslendim. Her hafta Yelpaze alırdım, son derece kısıtlı paramdan; mutlaka cumartesi pazar birer film görürdüm, hem de ne gelirse. Arap filmlerinden tutun da, parlak oğlan Zeki Müren'inkilere kadar hepsini. Sarıkamış'taysa, kovboy filmlerini, hani şu *32 kısım tekmili birden*'leri yuttuğumuzu hiç unutmadım. Yelpaze'de bütün düş dünyamı süsleyen sevdâ öyküleri, alabildiğine güzel kızlar ve erkekler vardı. Bütün Arsen Lüpen'leri, Pardayan'ları, Hazreti Ali öykülerini, Battal Gazi'leri de yutarca okudum. Kötü'nün yanında iyi de varsa elimizin altında, kimseye bir zarar gelmeyeceğini böylece somut olarak yaşayıp gördüm.

İstanbul'a geldikten sonra, Kadıköy sinemalarında, Opera'da, Reks'te, Süreyya'da, unutulmaz anlar ve coşkular yaşadım. Çarşamba günleri öğleden sonra izne çıkardık; ben hemen bir arkadaşımla, ya da yalnız, doğrıca sinemaya. Saat beşte de okula dönmek gerekirdi; iki film gösterilirdi, ikincisinin yarısında çıkmak zorunda kalır, ve genellikle hep on beş yirmi dakika gecikirdim: kapıcıları nasıl yumuşattığımı anımsamıyorum şimdi, gecikeni Müdür Yardımcısı'na bildirirlerdi çünkü.

Cumartesi pazarsa, Beyoğlu Sinemaları ve tiyatrolarla tanıştım; yazın dersimize de, Lise 1'de Nahit Hanım gelmişti; ancak, iyi bir öğrencisi olmaktan öte ilişkimiz kurulamadı doğal olarak. İlerde, ancak yazıneri olduktan sonra Taksim'deki evinde yeniden elini öpüp sofrasına oturabilme mutluluğunu tattım. Müzik eğitimimse, hâlâ şarkılardı. Ama araya, tangolar, dans müziği girmeye başlamıştı. Saat 5'le 7 arasında okulda müzik çalarlardı. Biz de, kimimiz, erkek erkeğe tango yapardık – benim eşim, sonradan, yine

büyük rastlantılar sonucu, gelip şimdi oturduğum sokağa yerleşmedi mi? Ama yaşamla gerçek bir bağ kuramadı sanırım, bütün gün dalgın dalgın sokakları arşınlıyor, sergileri geziyor. Görüşüyor, ama dostluk etmiyoruz.

Lise Fen Bölümü'nü pekiyi dereceyle bitirdim; arkada okuyan iki erkek kardeşim daha olduğundan, para getirecek iki işten, hekimlik ya da mühendislikten birini seçmem gerekiyordu; kimseyi kesip biçemeyeceğime göre, mühendisliği seçtim. Yıl 1955. O günlerde, yalnız Tıp'ta, İTÜ'de ve Eczacılık'ta giriş sınavı vardı; sınava girdim. Yazın Bölümü'nü bitiren arkadaşlarım bile kazandı, ben başaramadım. Boş durmamak için, o güne dek aklımın köşesinden geçmeyen bir Bölüm'e, Fransız Dili ve Yazını Bölümü'ne yazıldım: bunda şimdi acunun nûrlarına dalmış bulunan sevimli Fransızca öğretmenimizin, İhsan Bey'in bilinçdışı etkisi olduğunu sanırım. Hem dersi çok keyifli geçerdi, hem saz çalıp türkü söylerdi: gönüllerimizi çelmişti anlayacağınız. – Ama ben ne yazık ki ne saz çalmayı öğrenebildim, ne de başka bir müzik âleti! Babam ikinci kez Doğu hizmetine gitmemek için, yılı da dolduğundan emekliliğini istedi, oldu, ikramiyesini aldı, bütün subayların değilse bile çoğunun düşlerini dolduran bir serüvene atıldı: Bakkal Dükkânı açtı, ben de çırak oldum. Bir yıl hem okula, hem Bakkal'a koştum. Okulumu, ayrımına varmaksızın, o kadar çok benimsedim ki, evde matematik, fizik, kimya çalışıyor gibi görünsem de –o günlerde dersane yoktu ortalıkta, olsa da bizde para–, aslında durmadan Fransızca çalışıyordum. Asıl yatkınlığımın yazın ve insan bilimleri olduğunu bilmiyordum. İkinci yıl hakkıyla kazanamadım Teknik Üniversite sınavlarını. Şimdi geriye bakıyorum, ne kadar iyi olmuş!

Okulda İrfan Yalçın'la tanıştım, arkadaş olduk, durmadan okuyan iki doymaz meraklı olarak. Sinema tutkumu da paylaşıyordu; o da yeni birini katmıştı yaşamıma: bilardo. Sinema'ya gitmezsek, ya da filmden önce, bir bilardo salonuna girer, oturup izlerdik. Kendisini hiç oynarken görmedim, ama büyük haz alırdı, ben de tattım aynı hazzı. Benim param yoktu, onun vardı: Okul'dan çıkışta, mutlaka Sahaflar'a uğrar, eski, ucuz kitaplara bakardık, ve İrfan bir iki kitap alırdı, birlikte okurduk. *Rastlantı ve gereklilik* yine oyununu oynadı, karşımıza, Felsefe okuyan, geçinmek için de iyi yürekli bir sahafın saçağının altında, açık havada kitap satan Arslan Kaynardağ'ı çıkardı. Yıllar sonra beni çevirmen yapan o'dur. *Varoluşçuluğun Tarihçesi* adlı incelemeyle. Akşit'i *Din ve Bilim*'le ortaya çıkaran da. Gönül borcum sürüyor.

İki pazarda bir, anamla babama ve kendime bilet alır, Münir Nurettin Selçuk'un dinletisine götürürdüm; kendimden geçerdim o düzeyli yorumlar karşısında. Ezberleyip söyleyebildiğim şarkı sayısı müthiş arttı.

Aynı yıllarda, sinemada müzikli filmler, bestecilerin yaşamını anlatan yapıtlar gözdeydi: çoksesli Batı müziğini öğrenmemi onlar sağladı. Dansı ve baleyi de. Ama çok belirleyici olaylardan biri de, sınıf arkadaşım Yıldız'ın (şimdi soyadı Canpolat, o da çeviriler yapıp kitaplar yazıyor) evinde dinlediğim ilk Rossini plâğı oldu: *Hırsız Saksağan* ya da *Cezayir'de bir İtalyan Kızı*'nın açış müziğiydi bu. Rossini'nin akdeniz ezgileri hemen büyüledi beni. Ve başka bestecilere giden kapıyı iyice açtı.

Bu yüzden, ikinci pazarlarda, Cemâl Reşit Rey'in dinletilerine gitmeye başladım okul arkadaşlarımla; bu alandaki öğretmenim de o oldu. Kulağım, bizim orkestranın özellikle nefesli çalgılarındaki yanlışları yakalayacak düzeye gelene dek, her hafta gittim dinletilerine. Ona da büyük borcum var kuşkusuz. Bu eğitimden sonra, usulca anamla babamı yalnız bırakmaya başladım Münir Nurettin dinletilerinde. Bense Atlas ya da Saray sinemalarında dünyanın en büyük yorumcularını tanımaya koştum: Oystrah, Rubinstein, Dave Brubeck falan. Evet, Chopin'leri, Mozart'ları, ve cazı tanımıştım artık, ama güzelim türkülerimizden habersizdim daha, radyoda dinleyip dinlemediğimi çok iyi anımsamıyorum; zaten yayın oranları da çok düşüktü sanırım.

Okula giderken, tramvayda, uzun boylu, alımlı çalımlı bir kız gördüm; derse devam zorunluluğunu bitirdikten sonra, kardeşlerimin okumasını kolaylaştırmak için, işe girmem gerekti: Yeşilay'a yarı hammal yarı dilmaç olarak girdim, yarım günlüğüne. İlk yavuklumu orada edindim; yaşça benden büyük, daha deneyimliydi, sanat konusunda da daha eğitimli. Artık sinemaları, dinletileri İrfan'la değil, onunla izler oldum. 1959'da.

Derken, 27 Mayıs 1960. Yeşilay'dan sıkılmıştım, gereğinden çok siyasetle uğraşıyorlar, en çirkin oyunları düzmece bir edeplilik ardına gizliyorlardı. Eh, hazır askerler işbaşına geldiğine göre, Sarıkamış'ta bana ilk Fransızca dersini veren Faruk Güventürk de Garnizon Komutanı olduğundan, İstanbul Belediyesi'nde iş buldum. Tramvayda her sabah Akaretler durağında binerken gördüğüm kızla aynı büroya düşmeyelim mi? Bu, sonradan ilk eşim olan Özden'di. Onun sevgi ve becerisine borcum da çok büyüktür; şimdi en sağlam, en güvenilir dostlarımdan biridir, yeni eşi ve güzelim Kerem'iyle.

Özden'le mercimek pişirdiğimiz için Belediye'den sürüldüm, bunu fırsat bilip işten ayrıldım, bütün öbür sertifikalarımı bitirmiş, yalnız *bitirme* çalışmasını bırakmıştım; bir yılda onu tamamladım, öğretmenlerin en güzellerinden, İhsan Bey gibi şimdi artık acunun ışınları arasında dolaşan Eva Buck'la. Gide'i seçtim. Ve nasıl genişledi dünyam! Başlarda hiçbir şey yazamadım, aylarca. Oturdum sevgili Macit Gökberk'in *Felsefe Tarihi*'ni okudum; ondan sonra dilim çözüldü, şimdi unuttum, sanırım Gide'de *imge, eğretileme* konusundaki çalışmayı bitirdim, sınava girdim; Adnan Benk bizim gibi Türk okulundan gelenlerin işini kolaylaştırmak için, Fransızca anlatma zorunluluğunu kaldırdı, böylece daha kolay verdik sınavı.

Rastlantı ve Gereklilik yine el attı yazgıma: Okul'da çeviri derslerine Sabahattin Eyuboğlu geliyordu. Bunun ne büyük bir uygarlık talihi olduğunu ancak yıllarca sonra, evine girip çıkmaya başladığım zaman anlayabildim bütünüyle. Gerçi daha o zamandan bize imeceyi, yardımlaşmayı, düşün alışverişini öğretmişti derste: bir tümceyi hepimiz çevirirdik, okurduk, en son ya birimizinkini beğenir, ya da en güzelini kendisi söylerdi. Üstelik kendi güzelim çevirileri de zaten elimizin altındaydı.

Üniversite yıllarımda, başka bir büyük öğretmenim oldu; Ataç. Atatürk'ün büyük devrimlerini, o arada yazı ve özleştirme girişimini ilkin çok iyi kavrayamayan bu büyük sanatçı, sonradan Türkçeyi hakettiği düzeye çıkaran emekçilerin başında gelir bence. Sanatçı diyorum, çünkü o, çok sevdiği Montaigne gibi, eşsiz bir denemeciydi, eleştirmen değil. Yazdığı her eleştiri yazısı ilkin büyük bir dil dersi, bulunmaz bir düzyazı şiirdi. André Gide, benim çevirdiğim *Dostoyevski* adlı yapıtında, "evet, görüyorsunuz, çok saydığım bu yazarı anlatmaya, açmaya çalışıyorum, ama sonunda ilkin kendimi anlatıyorum galiba", der. Bu, hepimiz için geçerlidir.

Okulu bitirdim, on beş gün Kazan'a Lise Öğretmenliğine gittim, Mehmet Can gibi kaymakamların arkasına teneke bağlandığı yıllardı. Hemen kaçtım. Benim yerime İrfan Yalçın gitti, 15 ya da 20 Ekim'de. 10 Kasım'da, Atatürk'e hakaret ve komünizm yaymacası yaptığı suçlamasıyla kodese tıkıldı. Sonunda aklandı elbet, çektikleri de yazarlık deneyimi olarak işine yaradı sanırım.

Askere gittim, Tuzla'ya. Orada, bir başka sanatseveri, Ergin Ertem'i tanıdım. Aldı beni Memet Fuat'a götürdü. İlk iki kitapçığımı okumuştu elbet. Biz de bir kitap buluruz, dedi.

Şimdi, kendi başına, alnının teriyle kurduğu koskoca bir kurumun, Radyo Televizyon Okulu'nun başında bulunan Sami Şeke-

oğlu'nun sinema sevdâsı, biz öbür sinemaseverlere, Güzel Sanatlar Akademisi'nde bir kulüp kazandırmıştı; belli günlerde orada bu sanatın keyfini sürüyorduk. Bir akşamüstü, Memet Abi geldiğinde bütün yerler dolmuştu, kapı dibinde bir sıraya ilişti, bana da gelsene diye işaret etti. Koşup o tombul, pembe yanaklarından öptüm. Kulağıma eğildi: *Baudelaire,* dedi. Kendimi tutamayıp bir daha öptüm; o benim tersime, çok sıkılgandır, pembeliği kızıllığa dönüştü. Böylece De Yayınları'ndaki ilkin çıraklık, sonra ustalaşma dönemim başladı.

Sırası gelmişken bir yanlış bilgiyi düzeltmek isterim; sevgili dostum Cemâl Süreya, numaralı günlüklerinden birinde, Türkiye'de yüzdeli yazarlık hakkını ilk Adam Yayınları'nın gerçekleştirdiğini yazdı geçenlerde; hayır, Memet Fuat yaptı onu, ve herkese öğretti – yazarlar bunun dışında. Benim gibi, Murat Belge, İpek Tümerdem, İtah Eroğlu, Celâl Üster gibi karşısına ilk kez gelen yazınerı adaylarına bile, ustalarımızla aynı yüzdeyi o başlattı, ve Yayınevi kapanana dek sürdürdü. Ama çeviriyi –haklı olarak– yerli yazımdan üstün tutan bu güzel insan, yalnız kaldığı için, Adam Yayınları'nın sahibi, eski toplumcu ozan Nazar Büyüm'e çevirmenlere de yerli yazarlar gibi %15 verilmesini kabul ettiremedi. Ancak, bunun *suçu* yazarların kendilerindedir: benden ve Sait Maden'den başka karşı çıkan olmadı. Ben hiç yapıt vermedim, Sait'se hiç değilse şiire %7,5 kopardı. Sanki yazan ve çeviren ustalarımız iki ayrı kişiymişler ve üretilen şey sonunda tecimsel mal değilmiş; basan, dizen, kâğıdını veren o günkü ederi isterken, kendilerine yalnızca ün yetermiş gibi! Tanrı günahlarını bağışlasın!

1964'te, Cevat Çapan'ın evinde iki büyük tanışma yaşadım: Ruhi Su'nun sesi ve *Nouvel Observateur* dergisi. Yaşamımın her ânına sanatı sokabilme uğraşımda, bu ikisi dönüm noktası oldular. Birincisi bana kendi sesimi, türkülerimi, soylu müziğimi tanıttı; ikincisiyse bütün dünyanın bilgi kapılarını açtı. O günden beri alıyorum *Observateur*'ü. Kafa eğitimimi orada çalışan sabırlı, yetenekli 100, 150 kişiye, Jean Daniel'e borçluyum büyük oranda.

Edindiğim çok yönlü düşünme, her ögeyi hesaba katma yöntemini, Ataç'tan, Eyuboğlu'ndan sonra, bu dergiye borçluyum. Yaşamımın en büyük dönemeçlerinden birini, Reich'la tanışmamı da onlar sağladılar, Maurice Béjart gibi dans ustalarını, görmeden tanımamı da. Bu büyük borcu da seve seve üstleniyorum.

Askerden sonra evlendim; o arada, De Yayınları'ndaki çalışmam kesintisiz sürüyordu. Müzik sevdâsı aracılığıyla tanıştığım Aziz Çalışlar da bana, hâlâ büyük tutkuyla bağlı bulunduğum Miles

Davis'i, ve gecenin birinde, o sırada sahip çıkmayı bilemediğim Cihat Burak'ı armağan etti.

Meldâ Kaptana ve Galerisi, resim dünyasına daha yoğun girmeme, Türemen'leri tanımama, onlar aracılığıyla Cihat'a yakınlaşmama önayak oldu; geçende yazdım zaten bunları.

O sırada, Künmat Galerisi'nin yaşatıcısı Kemâl Tanındı ve Beyza Gönensay'la da tanıştım: şimdi bizim ev resimle donanmıştır, bunu onlara, onların bana kazandırdıkları ressam dostlarıma boçluyum. Kemâl işini sürdürebilseydi, ortak sevgilimiz Cihat Burak üstüne bir kitap yayınlayacaktık. Olmadı. Ama ben ne Cihat'ı, ne de Ruhi'yi bıraktım ondan sonra.

Beni tanıyanlar bilir, anamın köylü oluşundan sanırım, imeceye gönülden bağlıyımdır, hiçbir şeyi tek başına yaşamak istemem. Bir güzellik buldum mu, mutlaka bütün sevdiklerime taşırım. Ruhi'ye de öyle yaptım; yine Eyuboğlu ailesinin öncülüğüyle, Bedri Rahmi'nin bezediği, Karaköy'deki Tatlıcılar'ın hemen karşısında, bodrumda bir Reis Merhaba vardı, Ruhi'ciğimiz haftada bir kez bizleri orada toplardı; birbuçuk iki saat türkü söylerdi. Gerek Sabahattin Bey, gerek ben, eşimizi dostumuzu oraya taşırdık. Derken orası bitti, Ruhi nereye gittiyse, her zaman dar kalan cebimize karşın, tek bir içkiyle yetinme pazarlığını iş sahibiyle daha başından yaparak, haftada bir gün yine toplaştık söylediği yerlerde.

Derken, Sabahattin Bey, o güzelim ekinsel zenginliğiyle, başka bir şeyi akıl etti: plâk yapmak. 2-3000 kişi baştan ellişer lira verdik, Ruhi'ciğimiz ilk 45'liklerini çıkardı; Eyuboğlu ve arkadaşları ayrıca üç dilde tanıtım kitapçıkları hazırladılar; eşsiz belgeler olarak hâlâ duruyorlar.

Benim ülkem, Atatürk'ün yaktığı ışıkla, inanılmaz şeyler gerçekleştirmişti yüzyılın ilk kırk yılında; bunlar arasında en önemlilerden biri Milli Eğitim Yayınları idiyse, öbürü de Köy Enstitüleri'ydi. Sabahattin Bey ve Ruhi Su oralarda öğretmenlik etmişlerdi. Ben, dünyanın şimdiki çılgınca ölme koşusu karşısında, keşke diyorum içimden, yeryüzündeki bütün okullar öyle olabilseydi; herkes daha işin başından her alanla ilgili, becerili, tutumlu yetiştirilseydi. Küçük bir asalak ordusunun tembelliği yüzünden her şey uçup gidiyor.

Derken, 1971, 12 Mart. Ruhi'ye kapandı bütün gece kulüpleri. Ama o arada biz, Mekin ve Evinç Dinçer ailesiyle tanışmıştık türküler aracılığıyla. Kulüpler bitince, türküleri evde yaşatmayı kararlaştırdık, bir hafta onlarda, bir hafta bizde. Evinç ve Özden büyük bir özveriyi üstlendiler: 15, 20 kişiyi doyurmak. Herkes yalnız

içkisini getirdi ve iki üç yıl türkülerden kopmadık. O arada, Özden'le benim gibi subay kızı olan Sevil-Serpil kardeşler katılmıştı kümemize. Ruhi'ciğim, belki öncelikle Sevil'in hatırına çarşambaların dışında da bir gün bize gelip sessizlikte türkü söyleyip kaydetmeme izin verdi. Böylece, Ruhi'nin hiçbir plâğında yer almayan, eşsiz yorumları derledik. Şimdi onlardan, eşi Sıdıka Su, son derece değerli tarihsel kaset ve plâklar yapıyor. Bizim için sürüp giden bir haz, ilerinin müzik araştırmacıları için bulunmaz belgeler Yaşasın İMECE!

Türküler, ikinci evliliğime de yolaçtı; Özden'le kardeşçe ayrıldık, Sevil'le birleştim.

Rastlantılar, günün birinde Gökşin Sanal'ı çıkardı karşıma, sanatsever, ince İngilizce öğretmeni arkadaşım. O sıralar hem benimle aynı okulda ders veriyordu, hem Yapı-Endüstri Merkezi'ni çekip çeviriyordu. Yıllarca onu görmeye gittim, ama galiba bir haksızlık etti bana: Suna Gönen'i sakladı. Oysa can dostuymuş, hemen yan odada yaşarmış. Bir gün biz otururken çıkageldi, daha adım söylenince, yapıtlarımı saymaya başladı. O andan sonra, Suna benim en has bacım oldu, hâlâ da öyledir. Yapı-Endüstri'yi bıraktılar, biraz tanıtımcılık yaptılar, sonra Gökşin bir yana, Suna'ysa Modül'e; burası Hâluk Feyzioğlu'nun işlettiği bir ev donanımı satış mağazası. Suna oraya güzel sanatları da kattı; önce sergiler, sonra güzelim söyleşiler, toplantılar düzenledi. Yine belli sayıda güzelliksever biraraya gelmeye başladık; tam bir yıl, söyleşilerle, Kurtuluş sapağındaki Agop'un içkievinde yaşanan yemekli toplantılarla zenginleşti. Unutulur gibi değil.

Sonra Suna Edpa Sanat Galerisi'ni açtırdı olanaklı tanıdıklarına; ve bitmez tükenmez sevgisi, sabrı ve özeniyle, apayrı bir sanatevi yarattı. İlkin tek tek, sonra topluca, sevip saydığı ustaları oraya getirdi. Gerçekleştirdiği sanat şölenleri çok şükür hâlâ sürüyor ve biz de bunun tadını çıkarıyoruz. İçlerinde bilen çoktur sanırım, sanatçılara öylesine büyük bir yardımı oluyor ki, kimseyi boğazlamadan, kendilerini aşmakta, daha güzel yapıtlar ortaya koymakta. Resim sanatının insanı geçindirir hâle gelmesinde, daha başka saygın galerilerin yanında, Suna'nın payı büyük.

Son zamanlarda başka bir güzel girişimde bulundu, sanatçıların önemsemediği, eleştirmenlerinse besbelli burun kıvırdığı küçük çalışmaları, sanatseverlere sundu. Buna ne kadar sevindiğimi anlatamam! Canına sağlık!

Geçen gün, ben yine Suna'yı görmeye gitmiştim; dışarda Evinç Dinçer'le Nesrin Hanım belirdi, belki girmezler diye koştum, Zey-

nep Sarıoğlu'nun özenli suluboyalarını görmelerini istedim. Onlar da zaten sergiye gelmişler. O sırada inanılmaz bir güzellik daha yaşadım Suna'nın aracılığıyla: daha görür görmez, Evinç'e, adıyla sanıyla seslendi, "siz, eczacı bilmem kimin kızıydınız ve Karşıyaka'nın gözbebeğiydiniz, herkes sizin çalışkanlığınızla, yeteneklerinizle övünür, sizi birbirlerine gösterirdi" dedi. Hem Evinç'in, hem bizim ağzımız bir karış açık kaldı. Sevgili dostum Evinç biraz daha yorulmuş olmalı ki yaşarken, Suna'yı çıkaramadı. Sonunda dayanamadı babasını anımsattı, ve utana sıkıla, *"Bana güzel Suna derlerdi"* diye ekledi. Evinç'in belleği ne karşılık verdi bilmiyorum, ama ben 40 yıl öncesinden kalma bu nitelendirmeyi ne kadar haklı buldum!

Yaşamımın sanata dönüşmesi için verdiğim çabada, rastlantılar bize yardımını sürdürdü. Ruhi'nin yarattığı Dostlar Korosu'nda Başaran kardeşler vardı; Ruhi'ciğim, *Pir Sultan Abdal* ve *Semahlar*'ı hazırlarken, Malatya'nın Arguvan İlçesi'nin Ballıkaya köyüne de gitmiş, Yusuf Başaran Dede ile oğlu Mustafa Başaran Dede'yi dinlemiş, türküleri kayda geçirmişti. Biz de böylece ilkin küçük Başaran'ları, ardından iki büyük halk ozanını kattık yaşamımıza. Yusuf ve Mustafa Dede'lerin kaseti plâğı yok, radyoda, televizyonda söylemezler. Ama kalıcı Anadolu uygarlığının müzik alanında nereden beslenmeyi sürdürdüğünü onları tanıyıp bağrıma basınca anladım. Gittikçe soyu tükenen büyük soylular!

Eleştirmen olmadığımı, eleştiriye inanmadığımı yukarıda belirttim. Dolayısıyla, ben ancak yakından tanıyabildiğim, yaşamıyla sanatı arasında koşutluk gördüğüm kişi ya da yapıtlara değineceğim.

Ruhi'yi yaşadıktan sonra, Yusuf ve Mustafa Dede ile kimi yöre sanatçılarının dışında, kimseden türkü yorumu dinleyemem, övemem. Her şeyi yele vermek olur öbür türlüsü. Okumuşların ağzından düşmeyen *otantik*'lik (sahicilik), ancak gerçek sanatçılarda dile gelir: Robeson'da, Şalyapin'de, Atahualpa Yupanqui'de. Yupanqui, Arjantin'li bir melez, yarı yerli, yarı Avrupalı. Avrupa sazı gitarı çalıyor; Ruhi gibi, halkının ezgilerini adsız sözleriyle, ya da kendi şiirlerinde dile getiriyor. Paco de Lucia gibi, Miles Davis gibi.

Şimdi bütün bu has sanatçılar dururken, bir müzik tümcesini doğru dürüst okuyamayan; kendisi bir şey yaratamadığı için Ruhi'nin sırtına binen, yapıtlarını yürüten insanlara ne diyebilirim? Hele onları dinleyip hoşlanmak! Tanrı korusun! Bunu bilgiç okumuşlara bıraktım.

Konu buradayken, bir noktaya değinmeden geçmeyeyim: Yaşar Kemâl Moskova'ya çağrıldığında, yanına Zülfü'yü değil, örneğin Adnan Saygun'u alıp gidebilseydi, kendisine saygım artardı. Ruhi yaşasaydı, bu onur ona teslim edilmeliydi, ama madem göçmüştü, ilk sırada Zülfü mü olurdu acaba?

Evet, biraz uzunca konuştum, ama bakın bütün derdim, insanın yalnız sanatla uğraşmasının, sanatçı olmasının değil, yaşamını sanata dönüştürmesinin gerekliliğine parmak basmaktı.

Bu açıdan, örneğin İsmail Şimşek, en değerli kanıtlarımdan biri, sarsılmaz dostumdur. Bu güzel insan, simitçilikten başlayıp camcılığa, oradan çerçeveciliğe, sonunda galericiliğe, gerçek sanatseverliğe gelmiş. Sinema Günleri'nde, *Van Gogh* adlı belgesel filmi, Nilgün, o, ben birlikte izledik. Film İngilizce'ydi; anlatılanlar da resimler kadar önemli. Nilgün hepsini anladı kuşkusuz, ben de biraz söktüm. Ama İsmail, film boyu yerinden kıpırdamadı: kalkıp gitse, haklı bulurdum. Gitmedi. Ve, ne güzel resimler yapmış, dedi. Ben bu insanı, bütün bilgiçlere değişmem işte!

Aynı şey, ben Saray ya da Atlas Sinemaları'na film ya da dinleti izlemeye koşarken, Saray'ın tam karşısındaki kaldırımda ilk resimlerini sergileyen Ali Demir için de; bu savaşımı şimdi Nişantaşı'nda veren Cemil Başo için de geçerlidir. Ali Demir emeklerinin ürününü devşirdi, kendini kabul ettirdi, salonlara girdi. Cemil Başo, henüz, büyük oranda sokakta, soğukta. Benim başım böyle bir adamın önünde hep saygıyla eğiktir. Sanat adına. Yaşam adına!

Nuri İyem ustanın, Ergin İnan'ın, ellerindeki hüneri kullanmayı sürdürmeleri, yeni sergiler açmaları en doğal, en olağan şey değil mi? Başka ne yapacaklar yeryüzünde yeteneklerini kullanmayıp da?

Ama Canan Akçay'ın, ev kadınlığına razı olup üç çocuk yetiştirdikten sonra, içindeki sanat ateşini söndürmeyip yıllar sonra da olsa güzelim takılar yapıp sergilemesi; Sabahattin Eyuboğlu'nun sanat yuvasının sürekli konuklarından sevgili dostum Merih Sezer'in, onca yıl ekmek parası için savunmanlık yaptıktan sonra, emekliliğinde asıl sevdâsını yaşama fırsatı bulması, inanılmaz insan başları yapması, sıradışıdır! Benim için, sanat adına, bu insan kardeşlerim adına, sevinç kaynağıdır.

Dostum Gürdal Duyar'ın bir akşam Yakup'a gelip yanımıza oturması, kimse kendisini zorlamazken çantasından bir tutam çamur çıkarıp on dakikada benim başımı yapması, onun yeteneği gözönünde bulundurulduğunda, en sıradan, en olağan şeydir sa-

natı açısından – bana verdiği dostluk armağanı ne denli büyük olursa olsun. Ama Merih'in çamurdan insan başları çıkarması öyle değil. Candan'ın takıları öyle değil.

Işık Yavuz'un, 31 Mayıs Salı Akşamı, saat altı dolaylarında, Destek Galerisi'nde açılan karma sergide, köşenin birine sehpasını, üstüne notalarını koyup Debussy çalması da öyle değil! Çok, çok sıradışı! Birkaç galeride şimdi artık sürekli hafif müzik çalınır, kasetten. Ama Sâdun Ersin'in kendi sergisinde santur, Işık Yavuz'un da başkalarının yapıtları için flüt çalması, yaşamın sanata dönüştürülmesi çabalarına katkıdır, ve tam bana göredir!

Bu açıdan, örneğin Tem Galerisi'ndeki konuşmalı saydam gösterisini; Maçka Galerisi'nde sevgili Rabia-Varlık kardeşlerin resim ya da yontulara yoldaş kıldıkları kapları, giysileri, takıları; Hobi'de İnci Hanımın takı ya da çanak çömleklerini öteden beri büyük bir keyifle izledim.

Oysa, hiçbir sergiye gelmeyen yazar ya da müzikçiler; hiçbir dinletide görmediğim ressam ya da yazarlar; herhalde hiç kitap okumayan ressamlar, müzikçiler doruklarda dolaşabiliyor günümüzde. Dolaşsınlar, diledikleri kadar para ve ünleri olsun. İnsan olarak, şu çarpık düzende, onların da buna Hasbi Ağalar, kayırılan yeğenler, damatlar, oğullar kadar hakları var.

Ama eğer dünyamız vaktinden önce tuz buz olmaktan kurtulabilecekse, bunu *"Resim şiirle ve düşle yapılır kardeşim"* diyenler; *Güzel Sunalar;* Başaran Dede'ler; sanatı sokakta bile yaşatan Ali'ler Cemil'ler sağlayacak.

Acaba yerlerine kendileri kadar sağlam sürdürücüler bırakabilecekler mi dersiniz?

Ben sözcüklerle iş gördüğümden, kavramlar büyük ağırlık taşıyor uğraşımda ve yaşamımda. Son olarak şu *öncü* nitelendirmesine değinmek istiyorum. Benim matematikçi Tosun, geçende, New York Çağdaş Sanatlar Müzesi'nin bir derlemesini getirdi; baktık, dersimizi aldık: bütün bizim *öncü*'lerin atalarını gördük. Her isteyen, her resim tarihi kitabında görebilir.

Her sanat dalı gibi, caz da Sevil'le benim vazgeçilmez besin kaynaklarımızdandır. Dave Brubeck'in eskiden yalnız kasetleri ve plâkları vardı evimizde. Şimdi, görüntü bandı da var. Bir Kızılderili Reisi'ni, reis Sihirli Parmağı andıran ak yeleli bilge, oturmuş güzel güzel anlatıyor, sonra seslerle kanıtlıyor.

Onun bir sözüyle bitireceğim bu uzun söyleşiyi: *"Eski büyük ustalar, Bach, Mozart, Beethoven, Stravinski falan ezginin ve uyumun son sınırına dek gidip her şeyi denemişler; bize kalan*

tartım (ritim) üzerinde küçük oyunlar yapmak, yapabilmek."

Anlamak isteyene, anlayabilene sevgiyle.

Destek Galerisi'nde söyleştiğimiz ressam bacıma da son bir sözüm var, orada da değinmiştim, ama yazıya dökeyim, kalsın: kimse beni çevirmen ve öğretmen olmaya zorlamadı. Rastlantının karşıma çıkardığı bu uğraşlara seve seve inandım ve sarıldım.

Okul bitirme belgemde dört orta, bir pekiyi var: çeviri için. Bunu bana veren değerli öğretmenim, yıllar sonra, zehir zemberek bir yazı döşendi adıma. Ben de gazete ya da dergilerde değil, özel bir mektupla yanıt verdim. Aynı değerli insan, yıllar geçti, Türkçe'ye kazandırmakta olduğu ikinci Larousse'a ***redaktör***lüğe çağırdı beni. Ödülümü almış oldum.

Kanımca, Türk diline verdiğim emeklerin karşılığında, en çok, örneğin *Don Quijote* ve *Reich* çevirileriyle hakettim Dil Kurumu Ödülü'nü. *Konuk Kız*'a verebildiler. Peki, tamam.

Reich çevirileriyle, yine kanımca, kocaman bir kapı açtım aydınlığa, doğru'ya. Sevgili Ahmet Cemâl'in *Yalnız Adam* için yazdığının dışında, kimse ele almadı çalışmalarımı. Cumhuriyet Gazetesi'nin yayın sayfasını yürüten kardeşimiz, Payel Yayınları'ndan bütün Reich'ları istetti, ertesi hafta olağanüstü bir karalama yazısı döşendi hem Reich, hem de benim için: iki sapık, uçkur düşkünü, şaşkındık. Peki, buna da tamam.

Sabahattin Eyuboğlu ile birlikte ustalarımdan biri olan, ev yaşamında da soframızı paylaşmış değerli bir dostum, ad san, yapıt adı, sayfası belirtmeden, sel-sal eklerini bahane edip müthiş bir ok attı: oysa ben onlardan, yapıcı eleştirinin, yardımın, ele alınan metinle birlikte, hem aslının, hem de eleştirmene göre doğru yorumunun verilmesine alışmıştım. Dolayısıyla yararlanamadım kendisinden.

Sözün kısası, bir sanateri, ilkin kendisi inanacak sanat yaptığına. Kimse yazmasa çizmese de, giderek alıcısı bile bulunmasa da. Eğer *öncü* değil de, dürüst ve içtense, tutarlıysa, bir gün birileri nasılsa anlıyor çünkü.

Sanat Çevresi, Temmuz 1988, S.117

Sanat Şenliği 88

Bu sefer sizlerle, İstanbul Sanat Şenliği'nde tattığım güzellikleri paylaşmak istiyorum. Ancak, daha önce, bir iki noktaya değineyim. Geçen yazıda, ilkin yaşama sanatına, yaşamın sanatın ta kendisi gibi yaşanmasına inandığımı belirtmiştim. O zaman, bütün "güzel sanatlar" bu bütünsel hünerin birer küçük parçası olarak hakettikleri alçakgönüllü yeri alır; kimsenin de şişinmesine gerek kalmazdı. Ama şimdi böyle değil, sanırım anaerkil düzeni yitireli beri bu dediğim değil yaşanmak, yadırganır duruma gelmiş.

Yaşama sanatı çerçevesinde, geçen sefer unuttuğum, iki örneğe değinmek isterim; biri olumlu, öbürü olumsuz iki örnek.

Ruhi Su, ülkemizde ve bütün dünyada güzel umutların beslenip güzel yatırımların yapıldığı bir dönemin çocuğu; aynı günlerde dünyanın dört bir yanında Mustafa Kemâl'ler, Reich'lar, daha başka güzel çiçekler açıyor ve öbür çiçeklerin elinden tutuyordu.

Biz Özden'le yaşamı sanat gibi yaşamaya karar verdiğimiz için, karşılaştığımız her güzel, doğru şeyi yakın dostlarımızla paylaşmadıkça tat alamazdık. Günün birinde, Florya'da, ateşli bir gençle tanıştık. Türk dili ve yazını okuyor, sevdâlı olarak tiyatro dünyasında dolaşıyor, oyunculuk yapıyor, yaşama büyük bir coşkuyla bakıyordu. Tosun'dan önce, bir oğul, kardeş gibi ona sahip çıktık, gittiğimiz her yere götürdük. Dolayısıyla, Ruhi'yi de tanıdı. Onun çevresinde bir de güzel, duyarlı eş buldu kendine. Ruhi'nin yeni çalışmalarını evlendikten sonra bizimle izlemez oldu, ama biliyordu. Okulu bitirip yazarlığa da başlamıştı; yeni çalışmalar konusunda Ruhi'yle söyleşiler yaptı; kanımca, bu söyleşiler, Ruhi'den çok kendisini ünlendirdi, çünkü Usta zaten ünlüydü. Gün oldu, harman oldu, bir Yazın Sözlük-Ansiklopedisi hazırladı; ben, en doğal mantıkla, Ruhi'ye saygılı bir yer ayırdığını sanırdım, ama Usta'nın evindeki imzalı kopyada böyle bir şeye rastlamadım. Çok şaştım, çok üzüldüm; günün birinde yolda karşılaştık, nedenini sordum: "Ne yapayım, zorla olmaz ki, Ruhi Bey yazar değil" dedi. Derken Ruhi'ciğim göçtü, onun da çalıştığı gazetede yayınlanmış şiirleri, yazıları derlendi, toparlandı, kitap oldu. Herkes Ruhi'nin nasıl soylu bir ozan olduğunu gördü. Oysa, bu arkadaşla biz önceden biliyorduk bunu. Demek ki, dostum, yaşamını sanata çevirememişti. Ne yazık!

Şimdi artık konu komşudan da "icâzet" çıktığına göre, belki yeni basımlara koyar, ama neye yarar: değerbilme gemisi çoktan kaçtı! Ruhi Su'nun bir kaybı yok kuşkusuz.

Olumlu örnekse, doğrudan benim yaşamımla, çalışmamla ilgili. Bütün sanat dallarını sevdiğimi biliyorsunuz, müzik bunların arasında seçkin bir yer tutar, doğaya uygun, sağlıklı kalabilmem için.

Günün birinde, rastlantılar, Cağaloğlu'nda yer bulamayan kitapçı ve plâkçıları Beyazıt'ta Beyaz Saray'a taşıdı; orada, tanıdık kitapçılara giderken –Kemâl Özer de henüz keskin Marx'çı kesilmemişti, sevimli, yetenekli bir ozandı, onu ve eşini görmeye sıkça giderdim–, merdiven altında bir çiftle tanıştım: Perihan ve Ahmet Öztürk. Rusya'dan getirilmiş ucuz klâsik müzik plâklarını, hem de taksitle, ilk onlardan aldım. Ve bu önemli bir dostluğun başlangıcı oldu: eğer rastlantı ve gereklilik bizi Ahmet'le karşılaştırmamış olsaydı, örneğin benim yaşama sanatı öğrencilik ve yazı emekçiliğimde büyük yer tutan Reich'ın yapıtları yurdumuzda belki basılamaz, ya da çarçur olur giderdi. Sinemacı olmak isterken yayıncı olan bu alçakgönüllü, çalışkan, titiz, tutarlı insan, Reich okulunun bu topraklarda yeşermesinde benim kadar pay sahibidir. Bu mutluluğu hep taşıyacağım içimde.

Evet, gelelim şimdi Sanat Şenliği'ne. Kimsenin bireysel olarak elinde olmayan nedenlerle, bildiğiniz gibi, Devlet'in sanata, ekine ayırdığı pay devede kulak bile olmadığından, her yıl sanat etkinliklerinin ederi yükseliyor, hem de erişilmez bir hızla. Ama daha doğru dürüst bir dinleti salonumuz yok, tiyatromuz yok. Olsun, siyasetimiz var, taş gibi sağlam bakanlarımız var, bu kadarı herkese yeter!

Şenlik öncesinde, hem olumlu, hem acıklı bir de toplantı yaşandı; müzik sorunları tartışıldı. Aydın Gün, gazetelere yansıdığı kadarıyla, yine çok yerinde, doğru, acı sözler söyledi.

Sayın Kültür Bakanı da katkıda bulundu; ama kimi bakan arkadaşlarına göre kendi partisine bile belki *fazla* ilerici, özgürlükçü gözükse bile, sorulmaması gereken, yanıtı apaçık ortada bir soru getirdi gündeme: "Neden yoz müzik ve sanat taa köylere dek sızdı?" İyi ama, benim yazıların başlıklarında var bunun yanıtı, daha başka doğru sözlü insanların yazıp çizdiklerinde de: yaşamımız *yozsa*, sanatınız *haydi haydi yoz olur* Yoz olması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Sanat Güneşimiz diye, gelmiş geçmiş birçok Devlet büyüğü, *arabeskin* dik âlâsını Televizyona, radyoya getiren bir insan kardeşimizi alkışlıyorsa, o ülkede gerçek sanat, *yaşama*

sanatı'nın çeşitli dalları ancak küçük vahâlarda barınabilir, can çekişir.

Tutarlılık, erdemlerin başı ve belki ta kendisidir. İlerici, gerici gibi nitelemeler bile anlamsızdır aslında: doğa karşısında tek bir tutumumuz olabilir, onun gibi tutarlı olmak. Bütün hastalıkların, aksaklıkların nedenini ve çözümünü bu kavramda bulabiliriz. Doğayla, doğruyla oyun oynanmaz: oynamaya kalkan, sözümona çok değer verdiği şeyle, canıyla öder bunu. Hadi Hiroşima öğretemedi hiçbir şey, Çernobil, Avrupa'nın burnunun dibinde patlayınca biraz kıpırdadı mı dersiniz insan bilinci? Bakalım, göreceğiz. Eldeki belirtiler pek umut verici değil ama.

Televizyondaki belgeselleri izliyor musunuz bilmem? Ben kaçırmamaya çalışıyorum: gerçek bilim, gerçek uygarlık yolu onlarda çünkü. Dünyanın ve insanın oluşumu bu yapıtlarda en ince ayrıntısıyla, ilk kez konuşuluyor; ama duyabilmek, anlayabilmek için, tapındığımız bilgisayarlar gibi, gerekli imlerle, bilgilerle donatılmış olmamız gerek. Kaçımız bu durumda? Öyle olabilmek için çaba harcayan kaç kişi? Bunlar her bireyin kendi kendine vereceği doğru yanıtları bekliyor.

Ne güzel demiş Exupéry: *"Özlediğin insanı ilkin kendinde yaratmaya başla"* Hiçbir parti, hiçbir yetenekli önder başaramaz yoksa.

Evet, bireysel-dünyasal sorumluluklarımız hepimizi beklerken, yaşamımızı eldeki güzelliklerle doldurmadan edemeyiz kuşkusuz.

Dünyanın talihli doğmuş, güzel çocuklarından biri Paco. Arap, Çingene ve Yahudi ekinlerinin ortak meyvesi. İstanbul'a ilk gelişinde dinledim onu; utangaç bir delikanlı gibi sahneye çıktığında, az sonra nasıl bir yanardağla karşılaşacağımı hiç bilmiyordum. Oysa, *Carmen*'i bilmem kaç kez görmüştüm, ama bu unutulmaz görsel şiire ezgileriyle eşsiz çiçekler ekleyen gitar ozanı, orada öyle çekingen, öyle kıyıda köşedeydi ki, hiç yakalayamamışım üstünyeteneğini. Reich, insanı, bir tutam enerji kümesi diye tanımlar; kimimizde bu tutam yanardağ gücünde. Paco da bunlardan biri. Çalmaya başladığı an, ister tek, ister topluca, bütün hazır bulunanları –eğer hasta değilseler– dirimsel enerji okyanuslarında dolaştırıyor. Biz şiirsel anlatımla buna *uçmak* da diyoruz zaman zaman. Yücelmenin, toplumsal pisliklerden kurtulmanın en billûrumsu biçimi. Ülkemin gerçekten iyiniyetli insanları, neden bizim toplumda Atatürk'ten bu yana böyle bir yetenek fışkırmadığını ona bakıp iyice düşünmelidir. Böyle bir derdimiz kaldıysa elbet.

Topluluğun bütün üyeleri, kardeşleri, hepsi arıtıcı, diriltici bir

soyluluk kazandırıyorlar dinleyenlere. Öğrencilerini kendisinden önce tanıdığım Manuel Soler'se, sindirilmiş ustalığın canlı simgesi, yaşama sanatına canlı örnek. Doyulmaz bir tat. Ne kadar isterdim bir videokasetini edinmeyi!

Videokaset deyince, aklıma başka bir dinleti geldi: Paul Simon'un 1986'da Zimbabve'de verdiği *Graceland* adlı müzik şöleni. Bu kaseti izlerken, açık bir gerçek çarpıyor insanın suratına: biz kendini beğenmiş, hainden de öte Beyazlar, güzelim Afrika'yı talan ederken, inanılmaz bir uygarlığı yerle bir etmişiz. Gerçi Picasso gibi kimi beyaz çocuklarımız borcumuzun bir bölümünü, kara derili kardeşlerimizin o güne dek küçümsenen sanatlarına hakettikleri yeri vererek ödemeye çalışmışlar, ama bugün bile, yontularını, kaşıklarını, giysilerini beğensek de, o soylu insanları küçümseyenler çoğunlukta değil mi? İki üç konserve kutusuyla, bir avuç buğdayla *yüzlerce yıllık cinayet* bağışlanır mı? Oysa, kaseti izlerken görüyorsunuz dansın, müziğin ne kadar incesini bulup hem de günlük işlerde, tarlada yaşattıklarını! Çoksesli müziği bulmakla öğünen beyaz adam, bu kaseti izlerken hiç utanmıyor mu acaba? Paul Simon, bu dinletide, kara derili ustaların yanında, iyiniyetli bir çırak gibi. Ama onu da alkışlarım elbet, ustalarını öne çıkarmayı bildiği için! Bu dinletide Miriam Makeba'nın yüzü, sesi, ezgileri, kendimizi nasıl bir batağa götürdüğümüzü yeterince anlatıyor.

Neyse, canına sağlık Paco! Yine gel! Müziğinin belki bu topraklardan çıktığını söylerken haklısın evet, bütün zenginlikleriyle Anadolu, Akdeniz senin de, Ruhi Su'nun da; Yunus'un, Karacaoğlan'ın, Pîr Sultan'ın da toprağı! Sesinizin bir başka yankısı da dünyanın herhangi bir yerinden, Çin'den, Arjantin'den, Atahualpa Yupanqui'nin ağzından gelebilir. Söylenen, hep aynı yanık, öfkeli, gerçek anlamda insanca türküdür.

Yalnız, işin İspanyollar için övünç, bizim içinse utanç verici yanı, onlar yeryüzündeki acılara, haksızlık ve adaletsizliklere en az Ruhi Su kadar kafa tutan Paco'yu alıp başlarına taç yaparlarken, yurdumuzda öncelikle Mustafa Kemâl'den sonra gelen siyasetçilerin Ruhi Su'ya revâ gördükleri tutumdur.

İkinci olarak, bir zamanlar İstanbul'da dinleme fırsatlarını bulduğum büyük usta Davit Oystrah'ın yetenekli öğrencisi, bugünün olgun yorumcusu Liana Issakadze'yi dinledim. Piyanoda Tatiana Sarkisova'nın ince eşliğiyle hocasını hiç utandırmayan duyarlı yorumlar sundu bizlere. Ama onu dinlerken, ister istemez başka şeyler geçti kafamdan: Aya İrini yarı yarıya boştu, gelenlerin büyük çoğunluğu bugünkü ederleri rahat verebilenlerdi, ama müzik din-

lemeyi de, yaşamı sanata çevirmeyi de bilmiyorlardı; asıl meraklılarsa, sanırım parasızlıktan, dışarda kalmışlardı. Hem yorumcuya yazık, hem o *asıl* dinleyicilere.

Ama bunda, Liana'nın bölgedaşı bir siyasal önderin büyük payı vardı kanımca: İkinci Dünya Savaşı öncesinde bir Alman onbaşıyla düzmece barış antlaşması imzalayan, bütün dünya korkaklarıyla birlikte o korkunç yıkımı hazırlayan, geçmişimizi de, bugünümüzü de, büyük bir olasılıkla geleceğimizi de karanlığa gömmekte etkin bir görev alan Büyük Önder'lerini hiç düşünüyor mu acaba çalarken? Macaristan, Çekoslovakya, Afganistan'a Rus tank ve askerlerinin girmesini; aradan yirmi otuz yıl geçince, dün söylediklerinin tam tersini savunmak zorunda kalan yöneticilerini onaylıyor muydu acaba? Evet, bir yapıtın her ara bölümünde alkışlayan dinleyici gerçekten tatsız. Ama bütün dünyayı adam etmeye, hem de bunu silâhla yapmaya kalkışmak daha mı tatlı? Ya şimdi, Gorbaçov'u eleştirenlerin de, destekleyenlerin de güvenlik güçlerince tutuklanmasına ne diyordu?

Şimdi, belki sanata niye bu soruları soktuğumu soracaksınız. İyi ama bu temel sorulara yanıt bulmadıkça, ne sanat kalacak ortada, ne de canlı insan!

Yaşamın sanata dönüştürülebilmesi için, ilkin korunması gerekmiyor mu? Reich'ın korkunç bir gözlemi var: *İnsanoğlu en çok kendini, kendi temel işlevlerini, o arada varlığını borçlu bulunduğu, canlıyla cansızı ayıran ilk işlevi, üreme, sevi işlevini tanımaktan ölesiye korkmaktadır* Sanatı seven her bireyin ilkin bunun nedenlerini irdeleyip bu temel sorunu çözmesi gerektiğine inanıyorum.

22 Haziran'da, Aya İrini'de SSCB Oda Korosu'nu dinledim; yapıtın büyük bir ustalıkla yorumlandığına kuşkum yok. Ama şimdi söyleyeceklerim özneldir, katılmasanız da, beni boğazlamaya kalkmayın, olur mu? Yaratıcıların bir gün, İsâ'yı şu içinden çıkılmaz Tanrı-Oğul-Kutsal Tin üçlemesinden çıkarıp yalnızca sevgi dolu, sevgiyi temel ilke saymış güzel bir insanoğlu olarak ele alacakları umudunu taşıyorum. Yeryüzündeki bütün sanat yaratıları insan elinden çıkıyor, insana yönelik çünkü.

Ertesi akşam Açıkhava'da dinlediğim Garbarek ve Arkadaşları, bunun somut kanıtıydılar. Başta Garbarek ve Vasconcelos, bütün insan coşkularını, sorunlarını, dert ve sevinçlerini tadına doyulmaz biçimde dile getirdiler.

24 Haziran'da, hastalandığı için sesini duyamadığımız, ama izlence kitabındaki resmi duyarlı bir sanatçıyı kaçırdığımızı haber

veren Monica'nın gelemeyişiyle sahneye tek başına çıkmak zorunda kalan deneyimli usta Guiseppe Di Stefano, yukarki düşüncelerimi doğrulayarak bize insan dünyasından ezgiler sundu; *kusursuzu* arayanlardan ödüm kopar; o akşam da sağımda solumda aykırı sesler vardı elbet; yaşlanmış da, sesi kalmamış da, artık tenor değil bariton olmuş da... Olsun! İnsan bu duyarlılık ve sıcaklıkta söylüyorsa, onun deneyimi bana yetiyor. Ne garip, sanki bu dinleyiciler hiç yaşlanmayacak! Ruhi Su'nun 1950'deki sesini ne yazık ki duyamadım; 1964'teki sesiyle 1984'teki bir değildi elbet; ama kazanılan derinlik, duyarlılık! Neyse, geçelim. *"Kavramlarımız aynı değilse, insanlarla tartışmayın"*, derdi Sartre. Öyle işte.

Sevgili Guiseppe ve Vanconcelos'un sesleri, soylu insan uygarlığının sesleriydi.

Bize bu seçme dinletileri sunanların hepsine yürekten teşekkür.

23 Haziran'da, Mehmet Gün'ün AKM'de açtığı sergiyi gördüm; yaşamını sanata dönüştürenlerden biri de o. Her sergisinde, kocaman boyutlu, ciddi ve içten araştırmaları içeren resimler sergiler. Yaşama ve sanata bu coşkulu, sımsıkı bağlılığı gerçekten saygıya değer.

Aynı coşku, içtenlik ve ustalığı Sidney Dans topluluğunda yaşadım; ne kadar diri, canlı, güzel insanlar! Nasıl dipdiri müzikler eşliğinde, ne ince, ne usta danslar sundular bize! Tam anlamıyla çağdaş oldukları için, hakettikleri kadar ilgi ve sevgi göremediler sanırım. Ama açığı başka yerlerde kapatırlar nasılsa. Biz kendi derdimize yanalım.

Çağımızın büyük yorumcusu Béjart'ı yıllarca önce, ilkin Observateur dergisindeki resimleriyle ve konuşmalarıyla tanıdım; öyle güzel, önemli şeyler söylüyordu ki, hemen paylaşmak istedim, aktardım, şurada burada yayınlandı. Gerçek bir yaşama sanatı ustası olduğu tek bir görüntüsünden, tek bir tümcesinden anlaşılıyordu. Bütün dünya danslarını inceleyip sindirdiğini, daha yapıtlarını görmeden sezme mutluluğuna ermiştim. Sonra, kimi dans filmlerinde, ya da İstanbul Sanat Şenliği'ne gelen toplulukların parçaları arasında, ürünlerini izleme olanağını bulduk; tadına doyulmaz yaratılardı.

Geçenlerde Televizyon'da yayınlanan Natalia Makarova'yı tanıtan izlencede, Nataşa, oynadığı kimi oyunları açıklarken, Béjart için: "*O, müziği bedensel devinimlere ustaca çevirmeyi bilen bir yorumcudur*" diyor. Evet, bir bakıma uğraşdaşım sayılır; çevirinin böylesi sözcüklerle anlatılmaz, mutlaka görülmeli.

İki akşam üst üste izleme olanağını bulduk. İstanbul Sanat Şen-

liği başlayalı beri, AKM ya da başka bir salon, böyle bir şey yaşamadı sanırım; sonunda *"kıçı yerde"* dediği biz talihsiz insan kardeşlerini toptan ayağa fırlatmayı, dakikalarca, yorulmadan, usanmadan alkışlatmayı başardı o ve güzelim topluluğu.

Bütün ürünleri olağandışıydı; *Mefisto* ve *Kantat*'a getirdiği insancı yorumsa beni ayrıca çok sevindirdi. Rus Korosu ve yorumu konusunda söylediklerim doğrulandı; ancak canlı, somut insanı düşünürseniz yapıtlarınız *diriltici* olabiliyor.

Sayın Tınaz Titiz için de yine iki sözüm var: 28 Haziran akşamı gencecik kızlar bu izlenceyi kayda geçirdiler, hiç değilse birinci yarıyı. TRT adına. Dayanamayıp sorduk, ne kadarı yayınlanacak diye, olsa olsa 5 dakika yanıtını aldık. Oysa, bir gece önce, TRT'nin akıllı ve saygılı gözüken yorumcularından Can Okanar'ın izlencesinde, Türk-Yunan ilişkileri çerçevesinde, Sayın Titiz'in haklı olarak *"yoz müzik"* dediği önüne durulmaz akımın baş temsilcilerinden İbrahim Tatlıses, ortak noktaları göstermek üzere, bilmem ne kadar ak camda kaldı! Peki, kim yayıyor acaba bütün bu yoz ürünleri köylere dek! Tatlıses, Paco'nun aradığı soylu sesimizi, güzelim türkülerimizi söylemiyor oysa. Acıdan ve utançtan yerlere geçsem kimsenin kılı kıpırdar mı acaba?

Neyse, ben zaten sahip çıkmaya çalıştığımız yaşama sanatının, kavramların artık ancak Afrika'da soyu tükenen hayvanlara ayrılan bilmem kaç metre karelik sözümona Ulusal Bahçeler'e benzeyen küçücük *vahâ*'larda barınabildiğini çok iyi biliyor; oraları yaşatmaya çalışıyorum benzerlerimle birlikte.

Béjart ustaya, onu buraya getirme başarısını gösteren herkese sonsuz teşekkürler!

30 Haziran'da, aynı salonda, daha az bir dinleyici önünde, genç, ama çok duyarlı Leonardo Gelber'i dinledik. Sevil'le daha önceki gelişinde de müthiş etkilenmiş, mutlu olmuştuk aşırı duyarlı kişiliğinden, titiz yorumlarından, çocuklarınki kadar temiz yüzünden. Bu sefer de aynı güzellikleri sundu bize. Perlman gibi, onda da iyice dışarı vuran benzersiz bir duyarlılık var; bu insan olarak yaşamını zorlaştırıyordur belki, ama yorumcu olarak bizlere eşsiz dinletiler sağlıyor. Ne diyelim? Canına sağlık!

Sonra bu sabah, Cumhuriyet'in arka sayfasında, büyük ustanın yanıtları çıktı; doğaya, içimizdeki ve dışımızdaki doğaya uygun yaşamaya çalışıyorsanız, yaşamı benim de ilke edindiğim gibi sanata dönüştürmeye ta başından karar vermişseniz, işte ancak bunları düşünür, bunları söyler ve yaparsınız. Ve o zaman, yapıtınız, yaşamın kendisi kadar zengin, çeşitli, şiirsel olur. Size yöneltilen so-

rular hakettiğiniz kadar üst düzeyli olmasa da, yanıtlarınız can gözüyle görmeyi unutmamış, unutmamak için çaba harcayan insan kardeşlerinize tam bir şölen olur! Béjart'la aynı ülküyü paylaşmak ne büyük ayrıcalık!

Sevil'le gerek bizim, gerekse başka ulusların halk oyunlarını ve şarkılarını tutku derecesinde severiz; dolayısıyla, her yıl Sanat Şenliği'ne katılan bütün topluluklara sevinçle koşarız.

Özellikle Batı Avrupa ülkeleriyle Sovyetler Birliği'nden gelen şarkı ve oyun toplulukları, yıllar içersinde, bizim oyunlarla şarkıların sunuluşunu da olumlu yönde etkiledi; başta sevgili Duygu Aykal olmak üzere, özellikle oyunlara, baledeki incelik ve ustalıklar katıldı. Sonuç olağandışıydı. Ama şarkı yorumcularımız ne yazık ki henüz bu çağdaş aşamaya geçemediler; ister Şenlik'te, ister radyo ve televizyonda olsun, *otantik*'lik adına, dayanılmaz ilkellikte yapıyorlar hâlâ işlerini. Oysa ben yerel yorumcuları da çok iyi tanırım; çalışları da söyleyişleri de aynı saygılı titizliği gözetir, bütün dünya halk şarkıcıları gibi.

Bu yılki konuklarımız Azerbaycan'lılar, dansları sunuş ve oynayışta, daha önce Sovyetler Birliği'nden gelen bütün topluluklar gibi ince, saygılı ve ustaydılar; ama çalgıcılarla şarkıcılar için aynı şeyi söyleyemeyeceğim. Kusur artık yayını gerçekleştiren Altın Çizme'de miydi –ama ben onu örneğin Ruhi Su'nun dinletilerini düzenlerken de gördüm, işine saygılı, titiz, becerikli bir insandı; o günden bu yana yozlaştığını sanmıyorum–, yoksa Azerî kardeşlerimiz bütün dünyadaki ucuzlama akımına mı kendilerini kaptırmıştı bilmiyorum. Coşkuyla avaz avaz bağırmayı birbirine karıştırdılar, eh bizim dinleyiciler de destek olunca, şarkılar haz'dan çok işkenceye dönüştü. Ne yazık! Oysa, bizim türkü yorumcularında bulunmayan nota bilgisine, ses genişliğine sahip olduklarını duyumsadık; ama kullanış son derece olumsuzdu.

Kendi ülkelerinden gelmiş ne duyarlı, ne etkileyici şarkı toplulukları dinlemiştik oysa biz.

Sözün kısası, yazık oldu hazzımızın kaçan bölümüne.

Sevil'in dediği gibi, neyse ki ertesi gün Chris Menges adındaki soylu İngiliz kardeşimiz içimizde kalan tatsızlığı silip götürdü. Özen Film yöneticilerine ne kadar teşekkür etsek azdır; şu kavurucu yaz sıcağında, Cannes Film Şenliği'nde Özel Yargıcılar Kurulu Ödülü'yle birlikte üç kadın oyuncusuna birden alkış getiren dürüst, önemli, alabildiğine güzel anlatımlı bir yapıtı bizlere sundular. *Ayrı Bir Dünya* için hemen şimdi, günlük bir gazetede yazmak, sanatı, yeryüzünde insanca yaşamayı seven ve koruyan herkesin

çabasına katkıda bulunmak isterdim. Paul Simon'ın dinletisi konusunda söylediklerim burada da en acıklı biçimde geçerli; dünyadaki bütün değerli, vazgeçilmez şeyleri, özgürlüğü, eşitliği, yardımlaşmayı, esenliği yalnız kendileri için isteyen *beyazlar*, dahası *beyazların bile bir avucu*, bütün düzmece kitapların masallarını tuzla buz ederek, nasıl değil katlanılması, izlenmesi bile olanaksız, tam anlamıyla insanlıkdışı, ve ne yazık ki *insanoğlu*'ndan başka hiçbir hayvanın yapmadığı işler yapıyor? Ve sonra kendini nasıl haklı görebiliyor? Dünyadaki bütün öbür insanlar bunlara neden ses çıkarmıyor? Yanıtlarını ne yazık ki yalnız Reich'ın yapıtlarında gördüğüm alabildiğine belirleyici sorular. Tek bir Sovyet ya da Amerikan yurttaşının burnu kanarsa, binyüzlü siyasetçiler ve ne acıklı ki halklar, sözümona kıyameti koparıyor; ama ırk ayrımı, din ayrımı, 70 yıllık toplumculuk denemesinden sonra komşu ulusun Karabağ'ını isteme çılgınlığı bütün hızıyla sürüyor. Ve acunun biricik canlı barındıran gezegeni, kendi eliyle canına kıymaya yeminli insanoğlu yüzünden, göz göre göre kavrulmaya ya da paramparça olmaya koşuyor! Küçücük bir azınlık bütün bunları görse bile *o güzelim sessiz çoğunluğa* anlatamıyor! Yaşasın saçmalık!

Ve yaşasın minicik vahâlarda hâlâ yeşerebilen sanat! Eline sağlık soylu Chris!

Burada bir ayraç açmak istiyorum, *öznel/nesnel* kavramlarıyla ilgili. Sanırım insanlar duygu ve düşüncelerini dile dökmeye başlayalı beri, bu ikilem gündemdedir. Oysa pek bir anlam taşımıyor; çünkü biz *özne*'yiz, nesne değiliz; dolayısıyla, bütün anlatımlarımız, yorumlarımız, yaklaşımlarımız *öznel*'dir. Yansız anlamına da alamayız *nesnel*'i, çünkü ister istemez kendimizi, kişilik yapımızı, elimizde olmayan *oluşumumuzu* tutarız. Einstein'ın kısacık bir denkleme döktüğü *görecelik* bütün eğitim ve öğretilere sinmiş olsaydı, boş tartışmalarla, hele hele boğazlaşmalarla vakit yitirmezdik. Ben şükür bunun bilincine varanlardanım.

Dolayısıyla, gerek *yaşama*, gerek *yorumlama* biçimleri karşısında ancak beğenip beğenmeme seçeneklerimiz bulunduğunu iyice bilirim; bu yüzden de *eleştiri*'ye değil, *duyurma*'ya inandığımı bu dergiyi izleyip yüksek sesli düşünmelerimi paylaşmayı seçenler zaten biliyorlar.

Ama *öznellik*, soylu'yla soysuz'u, sağlıklı'yla sağlıksız'ı birbirinden ayırmamak anlamına da gelemez. Halkımın türküleri alabildiğine sağlıklı ve soylu'durlar; ama onları yorumlamaya kalkanlar gerek kalıtımdan, gerek eğitimden cıvıklık edinmişlerse, *ürünler*'i de, *yorumlar*'ı da *yoz* olacaktır. Ancak bunun önüne de *ya-*

saklar'la geçemeyiz; bütün insan kardeşlerimizi en elverişli koşullarda doğup yetişme/eğitilme/üretme olanaklarına kavuşturamadıkça, her *nabza göre şerbet* bulunacak yeryüzünde.

Filiz Ali, geçen günkü yazısında, Gelber'i kendine yakın bulmadığını yazdı; peki, tamam, olabilir. Üstelik, herhangi bir coşkunun yaratılması, tıpkı sevgililik gibi, iki varlığın da eşit katkısına bağlıdır; biz dinleyenler başından hazır değilsek, her birimiz başka bir havada gelmişsek, salonlarımız sessizliği yaratmaya elverişli değilse, arzulanan *çakışma* olmayabilir ve sorumlusu yalnız yorumcu olamaz.

6 Temmuz akşamı, AKM'de, BBC Filarmoni Orkestrası'nı dinledik; havalandırma çalışmayınca, salon yanıyor; çalışınca arılar uçuşuyor. Bunlar yorumcuları, tıpkı bizler gibi, ne kadar etkiliyor bilemem? Ama etkiledikleri tartışılamaz. Neyse, geldiler, yerleştiler, alabildiğine uyumlu, sıkıdüzenli yorumlar sundular; Akdeniz'lilere göre epey serinkanlıydılar, seçtikleri yapıtlar da bizim dinleti salonlarında sık yorumlanan ürünler değildi. Viyolonselci, Walton'un alabildiğine özgün yapıtını bence alkışlanacak biçimde çaldı; ama yapıt dinleyenleri pek o kadar etkileyemedi. Çaykovski için de geçerli oldu bu; *Dokunaklı Senfoni,* besbelli ki, bestecinin en üzgün dönemlerinden birinin yaratısı; son bölüm, alışılmış biçimde, çarpıcı ezgilerle bitmedi; dinleyiciler bitişi 3. bölümün sonuna yakıştırıp bir güzel alkışladılar; belki yorumcuların bütün *büyüsü* kaçtı. Şimdi kusur orkestrada mı acaba? O ince insanlar, yöneticilerinin sezgisiyle, bize alışık olduğumuz sesleri dinleterek veda ettiler.

Aynı gün, 9.30'da, yaşanmaması gereken bir itiş kakıştan sonra, Açıkhava'ya girebildik, Al di Meolo'yu dinlemeye; bana göre, yeryüzündeki hiçbir gösteri ya da dinletiye, insanlar böyle gelmemeli; öyle itişip kakıştıktan sonra, ancak barbarlık yaşanabilir kanısındayım. Buysa, çağımızda hiç eksik değil. Ama eşimle beni kapsamıyor henüz. Meolo'yu dinlerken, bizdeki görüntü ve ses kasetleriyle karşılaştırdım ister istemez. Paco'nun söyledikleri geldi aklıma. Çeşitli uluslardan bu yorumcuların kanımca ortak *sesleri* yoktu; ne söylenen şarkılar, ne çalınanlar bizi çok etkiledi; yorumcularla aynı dalga boyunda titreşemedik. Oysa Béjart'da, Paco'da, oturup tasarlamaya gerek kalmamıştı, bütün hücrelerimiz kendiliğinden katıldı sahnedeki yorumlara. Ve bütün bu dediklerim yüzde yüz *öznel,* kimseyi bağlamaz, kimseye baskı aracı değildir. Başka türlü algılayanlar de kendilerini benim kadar haklı görebilirler. Ustalarımdan biri, *herkesin dediğinde doğru'dan bir parça vardır,* der.

Geriye, doğuştan getirdiğimiz doğal yapıyla eğitimin oluşturduğunun bileşimiyle elde edilen *kişilik yapısı*'nın gerçekten *doğa*'daki, *acun*'daki uyumlara denk düşüp düşmemesi sorunu kalıyor; top sesi, tencerelerin birbirine vurulmasından çıkan ses de *dünyasal,* ama gerçekten *sanatsal* mı, *sağlık* getirici, *güzel şeyler* düşündürüp duyurucu mu? Bunların yanıtlarını her birey kendi başına vermek zorunda. Yorumlarımız belli bir yerde çakışırsa, gezegenimizi *doğal ömrü* kadar yaşatabiliriz. Yoksa, acun bizi yeniden elektron, proton, nötron olarak bağrına basmaya her an hazır.

Bu da, yalnız öncelikle, insanın sorunu.

Öteden beri kafamda dolaşan bir düşünce, bu sefer iyice kesinlik kazandı: gitar'ı hele bizimki gibi sesi iletmeyen büyük salonlarda dinlemek/dinletmek, bir kandırmacadır. Eduardo Fernandez'i dinlerken, biz AKM Büyük Salon'da K sırasındaydık; Britten'in bir fısıltı gibi bestelenmiş ince yapıtında, kesinlikle hiçbir şey işitemedik. Öbür yapıtların usul bölümleri için de geçerliydi bu. Oysa yapılacak şey o kadar yalın ki: gitarın önüne bir mikrofon koymak. Ben aynı yapıtları radyodan ya da plâktan dinlerken müthiş haz duyuyor, asıl yapıtı algılayabiliyorum. Ama çok garip bir evrim içindeyiz, iki aşırı uç arasında sallanıp duruyor bütün değerlerimiz: ya işitilmemek, ya da elektriğin getirdiği dayanılmaz cayırtı. Oysa, hepsinin başı ve sonu enerji gerçi, ama canlı varlığın enerjisini yansıtmakta elektrik o kadar iyi bir aracı değil, hele gitara doğrudan bağlarsanız.

Ama çağımızın gittikçe artan ses oylumlarıyla yarışabilmek için, mikrofon kaçınılmaz. Bilmem ne zaman razı olacaklar buna dinleti düzenleyen ya da verenler?

İkinci büyük terslik, yorumcuların hâlâ saraydaymışız gibi *otel kapıcıları* benzeri giyinmesi geleneği; hele uygun yaşama koşullarının sağlanamadığı salonlarda! Oysa bunun da çözümü ne kadar kolay; saygılı ve saygın olmak, dayanılmaz işkencelere girmeyi, buram buram terlemeyi gerektirir mi? İnsan terle boğuşurken, kendini bütünüyle verebilir mi? Kısa kollu birer gömlek niye yetmez *saygılı müzik* üretenlere? Belki şimdilik dinleyicilerin bir bölümü yadırgar, ama sonunda insanca ölçülere kavuşuruz belki günün birinde.

Paco ve arkadaşlarının kılığı keşke başkalarına örnek olabilse.

Ama o bile düşmüş elektrik tuzağına: geçen gelişlerinde ya da bizdeki görüntü kasetlerinde çalgısına elektrik bağlamıyordu, mikrofonla yetiniyordu ve çıkan ses insanca oluyordu. Hele sintizayzır'lara hiç yokum.

Maurice Béjart'ın tadı benliklerimizde dolaşırken, başka bir saygılı topluluk çıktı karşımıza 9-10 Temmuz akşamları Açıkhava'da: Viyana Devlet balesi. Gelenekselle çağdaşı iyice sindirmiş güzelim insanlar! Béjart'dan sonra gözükmek tehlikesini de göğüsleyerek! Ama ses yorumcuları için söylediğim, çok şükür burada da geçerliydi: kendilerine özgü bir sesleri var bu usta kardeşlerimizin. Yaşamın, canlı varlığın bütün devinimlerini, anlatım yollarını onlar da sınıyor ve coşturucu yorumlar elde ediyorlar. Sinemayla aynı kaba koyuyorum ben baleyi: çok yönlü, birçok becerinin buluştuğu dal.

Çok güvenilir tanıklardan, bir *eleştirmen* bir de *yorumcu* izlenimi geldi kulağıma; eleştirmen, Béjart'dan çıkarken: *"Aman canım, bütün abartmalar boşa çıktı işte, Bahar Ayini'nin dışındakiler ne kadar sıradandı"*, demiş. Ben size sanatta eleştiri olmaz, eleştirmen de yoktur demiyor muydum? Alın, hayrını görün. Bir de bale yorumcusu *kurumu* aktardılar: *"Béjart topluluğunda hiç yıldız yokmuş!"* Aman tanrım! benim gördüğüm iki gösteride, sahnenin her yanı yıldızla kaplıydı! Olsa olsa, saçmalık örneği diye, *"iyi ama bu kadar çok yıldız insanı yoruyor ayol!"* diyebilirdi o bacımız. Ama hadi geçelim, eldeki güzellik bize yeter.

11 Temmuz'da, Lyon'lu usta çalgıcılar, unutulmaz bir akşam sundular bize; BBC Filarmoni için düşündüklerim, bu dinletide doğrulandı, Akdeniz'li kardeşlerimiz, bize daha yakın sesler getirdiler. Emmanuel Krivine'in, tatsız bir kaza sonucu kemanından uzak kaldığını okuduk; enerjisi yanardağ gibi fışkıran bu güzel ve genç insana da, dinleyebileceğimiz ateşli yorumlara da çok yazık olmuş. Neyse ki çalan arkadaşlarına kılavuzluk edebilmek gibi bir avunması var. Jean-Jacques Kantorow'un, kendinden emin, rahat, alçakgönüllü Lalo yorumunu büyük bir hazla izledik eşimle. Armağan parça olarak orkestrayla birlikte çalması ayrı bir incelikti. Aynı inceliği, Krivine, aslında o kadar da coşkulu olmayan alkışlara verdiği iki armağanla sürdürdü. Bir inançta seve seve birleşen insanların gür sesinden Glenn Miller'a da selâm gönderdiler. Ne garip bir kısırdöngü bu güzellikleri asıl sevenlerin, dolu dolu özümseyenlerin ufacık üst balkona sığmak zorunda kalışları! Aşağıda, bizim yanımızda yöremizde tanıdığım birçok ünlü ya da çağrılı alkışlama zahmetine bile girmiyordu; aralarında, Béjart'a dudak büken balerin ve eleştirmenler (!) gibi, kemancılar da gözüme çarptı! Ne diyebilirim?

Sıcak sorunu, hava biraz serinlediği hâlde, yine gündemdeydi; biz yarı karanlıkta oturanlar bile ancak izlence kartonlarım yelpaze

yaparak dayanabildik. Hanım yorumcular, ikinci yarıda üstlerindeki kara ceketleri çıkarıp askılı beyaz gömlekleriyle küçük bir kurtuluş buldular. Erkekler düpedüz yandı! Oysa, en azından, sahneye verilen ışıklar azaltılıp salon biraz daha aydınlatılarak bir çözüm bulunamaz mıydı acaba? Ama bu da, tıpkı giysi sorunu gibi, kalıpların aşınmasını bekleyecek sanırım.

Ertesi akşam, büyük flütçü Aurele Nicolet'yi dinlemeyi çok isterdim, ama tıpkı Venedik Solistleri ve Viyana Oda Orkestrası gibi, bu güzelliğe elim erişemedi.

Bu yılki Şenlik sırasında, Cumhuriyet, Béjart konusunda çok kırık bir not aldı doğrusu; Deleon'un yakışıksız sorularından sonra, 14 Temmuz'da, sanat sayfasında, ne Nadir Nadi'ye, ne Hasan Cemâl'e yaraşan imzasız bir yazı daha yayınlandı: Béjart'ın öncelikle cinsel eğilimlerinden sözeden, edepsiz bir yazı. Bakın, birey olarak ben, tekeşeyli olduğumuz amiplikten çıkıp da iki eşeyli olduğumuz evrede, *dirimsel* (biolojik) gerekçelerden değil, öncelikle *toplumsal/eğitsel* nedenlerle eşcinsel kardeşlerimizin de türediğini yakından bilenlerdenim. Daha iyi bir dünya için, gerçek özgürlük ve eşitlik için savaşım veren bir gazetede, *siyasal* hoşgörüye ulaşmak istiyorsak, bugünkü kaçınılmaz bozuk düzende, insanların en temel işlevlerinden biri olan cinsel etkinlik alanında *kesin ve tartışmasız* hoşgörüden yanayım: insanların tenlerini satmak zorunda bırakıldıkları bir düzende, ne yosmalara, ne eşcinsellere dil uzatmanın özgürlük savaşımıyla bağdaşır yanı olabilir.

Béjart bize sanatın en yücesini sundu; eğer içimiz bunca çıfıt olmasaydı, görmemiz gereken yalnız, *ama yalnız* buydu.

Üstelik bugün bütün dünya sanat ürünlerinde, aslında amipten geldiğimizi, kadınla erkeğin birbirinden çok uzak ve ayrı olmadıklarını kanıtlayan, çağrıştıran yorum epey büyük yer tutmaktadır. Viyana Devlet Balesi'nin unutulmaz yorumları arasında etek giymiş güzelim oğlanlar yok muydu acaba diyorum kendi kendime? O yazıyı kaleme alan talihsiz kardeşime, Ettore Scola'nın *Özel Bir Gün*'ünü kasetten bir daha izlemeyi önermek isterdim. ama işe yarar mı dersiniz?

Ülkem adına, insanlık adına, Béjart'dan, inanılmaz güzellikteki kız ve erkeklerinden binlerce kez özür diliyorum.

Neyse ki yaşam hep iki ögeden oluşuyor, kötünün ardından iyi geliveriyor. Yüreğe su serpen, insan adına lâyık kişiler de çıkıyor. İlkin Gorbaçov sevindirdi, Polonya'da, Dayanışma Sendikası işçilerine hakettikleri güzellikle seslenirken. Dünyanın geleceği, daha kardeşçe, daha özgür, daha mutlu günler için somut bir umuttu

sözleri. Ardından, 15 Temmuz akşamı, Açıkhava'ya bir *ak-soylu* geldi, dal gibi, kara bir zambak gibi. Ah, ne tadına doyulmaz şeydir tutarlılık! Joan Baez'i de tıpkı Ruhi gibi, bir dostun evinde banttan işitmiştim ilk kez; billûr sesine vurulmamak elimde miydi? Ve o, yine tıpkı Ruhi gibi, bu güzel sesle en *tarifsiz kederler*'i, en soylu direnmeleri dillendirdi bunca yıldır. Aslında en büyük yiğitliği yapıyor insan kardeşlerine, kimden gelirse gelsin, haksızlığı hem de güzelleme yoluyla gözler, bilinçler önüne sererek. Dünyanın dört bir yanından devşirdiği türküler, bütün siyasal sersemliklerden daha uyarıcı, daha diriltici! Ve benim halkımın güzel kesimi, ona hakettiği sevgiyi sundu. Nasıl isterdim onun da aynı yerde Ruhi Su'yu dinleyip Anadolu uygarlıklarının gerçek sesini sindirmesini! Eminim, en az benim kadar zenginleşirdi bu deneyimle. Ama korkarım ki, tıpkı Anadolu'nun asıl sesini işitmek isteyen Paco'ya yaptıkları gibi, burada kendisine kılavuzluk edenler, olsa olsa Ruhi'nin çömezlerini sunarlar ona!

Neyse, her anlamda güzelliğin hiç eksilmesin soylu ceylân kardeşim! Seninle yaşamamızı sağlayanlara en içten teşekkürler...

Ve bu yılki Sanat Şenliği, Ruhi'ciğimin *görkemli* sesinin, kederli mi kederli, başkaldırı ve öfkenin en soylu sesinin başka perdeden ikiziyle kapandı. Miles Davis denen göz kamaştırıcı ışık kaynağı belirdi Açıkhava'da. İşittiğim ilk andan beri trompetten başka bir sese yer bırakmayan, insanlığın ve benim bütün coşkularımızı en eksiksiz biçimde dile getiren çığlık.

Ama bu benzersiz, soylu sese katılan elektrikli yardımcılar konusunda aynı şeyleri ne yazık ki söyleyemeyeceğim. Al di Meola, Azerî şarkıcılar için söylediklerim burada da geçerliydi; Afrika'da fışkırmış aksoylu köklerinden hiç uzaklaşmamışa benzeyen enerji yanardağı, bin bir renkli, kıvrak kuş Rudy Bird'ün dışında, yalnız Kenny Garret'in flütü yakındı titreşimlerime. O dayanılmaz cayırtıyı insan müziği sayımak zorunda mıyız dersiniz?

Ancak, Miles konuşmaya başlayınca, ah Tanrım! söze gerek var mı?

Evet, bu unutulmaz şöleni gerçekleştirenlere, başta Aydın Gün, bir daha teşekkürler...

Sanat Çevresi, Ağustos 1988, S.118

"Olmaması Gereken Şeyler"

Yukardaki sözler, dünya halklarının yanık, onurlu sesi Joan Baez'in.

19 Temmuz Salı gecesi, sevgili dostum Bülent'le sevimli eşi Zerrin'in yuvalarını yapmaya gitmiştik; dolayısıyla, Güneş Buharalı'nın bu haftaki *Festivallerden* izlencesini göremedik; ama sağolsun Seher Tanrıyar bizim için almış, böylece bu güzel izlenceden yoksun kalmadık.

Joan Baez, ilkin Filiz Ali'yle, sonra Ümit Tunçağ'la konuşuyor, en özlü, en tutarlı, en soylu biçimde. Öteden beri en başa koyduğum erdem, tutarlılık bir kez daha kanıtlanıyor Baez'in kişiliğinde.

Filiz'le konuşmasında, dünya halklarının müziklerini tanıyıp tatmakta yıllardır çok geniş çapta yararlandığımız dostumun diline yakışmayan yabancı sözcükler dolandı; oysa halklar, şarkılarını söylerken, hiç kullanmıyorlar bu okumuş ağızlarını. Yok mu dilimizde *"pasifist"*in, *"idole"*ün karşılıkları? Ama genellikle bunları düşünmeye vaktimiz olmuyor sanıyorum, hızla geçip gidiyor her şey. Oysa eğer dünyayı gerçekten korumak istiyorsak, geçmemeli. Bu izlenceler yalnız "Arif'in Yeri"ni dolduranlara yapılmıyor ki – ayrıca her gece oralarda kafa bulanların bunları izlediklerini bile sanmıyorum.

Ümit Tunçağ'ın bir sorusunu yanıtlarken, yukardaki deyimi kullandı Baez. Evet, olmaması, *yapılmaması,* yapmamamız gereken şeyler kalan ömrümüzün temel taşları bence de.

İzninizle, yine kendi deneyimlerimden birkaçını anarak örneklemeye çalışacağım.

1958'de, Fransız Dili ve Yazını Bölümü'nde okurken, Türk liselerinden gelenlerin başlıca sorunu benim de sırtımdaydı elbet; bu okula girdikten sonra, gece gündüz okuyup yazarak edinmeye çalıştığım yabancı dilin konuşma ögesi eksikti – hâlâ da öyledir: insan bir dile gece gündüz sesle katılmıyorsa, bu eksik giderilemez. Dolayısıyla, yazın Fransa'ya bir öğrenci çalışma kampına gitmeyi öğrendim nasılsa. Başvurdum, yazdılar çizdiler, şu tarihte Avignon'da olacaksın dediler. O sıralar Menderes'in ülkemizi Bayar'la birlikte iyice zora soktuğu dönem; dışarı giden sıradan insanlara beş kuruş bile yabancı parası verilmiyor, yalnız 99 –evet, 100 değil– Türk lirası götürmeye hakkımız var! Gençlik Örgütü'nde işlemleri yaptırırken, "aman yanına bir kilo Kulüp sigarası al, İtalya ve

Fransa'da çok aranıyor" dediler. Aldım. Bir sürü de konserve. Bindim Ankara gemisine – gidiş.dönüş Türk parasıyla. Ver elini Marsilya. O arada, Napoli'de, anlatılmaz korkular içinde, birkaç paket Kulüp satışı, biraz İtalyan parası.

Ama Marsilya'ya indiğimde, yol bilmem, iz bilmem. Neyse, büyük talih, sırtı çantalı, kısa pantolonlu iki genç. Hoşbeş. İtalyan üniversite öğrencileri, Sicilya'lı iki güzel insan kardeş. Her yazki gibi otostopla Avrupa'yı dolaşmaya çıkmışlar. Aldılar beni, anayola çıkardılar. İlk duran arabaya bindirdiler. Adreslerini yazmıştım, ne yazık ki sanırım daha Fransa'da yitirdim koşuşma arasında! *Olmaması, yapılmaması gereken şeyler*'den biri. Hâlâ yüreğim sızlar.

Adını unuttuğum küçük bir kasabaya iniyorum akşamüstü, bir halk bahçesi, sıralardan birine oturuyorum, yarı sevinçli, yarı tedirgin, epeyce de yorgun. Az ötemde koz helvası ve dondurma satan bir gezici araba; birden kulaklarıma inanamıyorum, öbür sırada Türkçe konuşuluyor! Daha yaklaşıp dinliyorum, evet, dilimiz bu; ben de Merhaba, diyorum. Bu kez şaşırma sırası onlarda; yaşlıca adam kalkıp boynuma sarılmaz mı? İnanılır gibi değil! Oturup büyük bir coşkuyla tanışıyoruz. Onlar, 1910'lu yıllarda Bursa'dan kaçırdığınız Ermeni kardeşlerimiz. Neyse ki ellerinde geçerli bir hüner, şekercilik varmış, yoksa kırılır giderlerdi oralarda. Ama şimdi durumları iyi, oğulları yetişmiş, zanaatı öğrenmiş, bütün kasabanın gözdelerinden, Fransızca da konuşuyor. Ama o güzelim insanlar, evde sokakta, yalnız Türkçe söylüyorlar. Bu da inanılır gibi değil! Paris yolcusu olduğumu öğrenince, yalvar yakar beni eve atıyorlar, yıkayıp besliyor, Türkçe şarkılar çalıyor, Fransız rakısı sunuyorlar. İki gün kalıyorum yanlarında; yola çıkarken yemin billah, dönüşte yine uğrayacağım. Çantama para değilse bile, şekerleme dolduruyorlar. Ağlaşarak ayrılıyoruz! Evet, *yapılmaması gereken şeyler*'den biri, her ulusta ve ırkta çıkan kötülerden ötürü, iyileri yerinden yurdundan etmek! Kimsenin böyle bir hakkı olamaz, olursa, kendisi de çok pahalıya öder sonunda! Hep birlikte ödüyoruz zaten!

Yine arabalar ve sonunda Paris! Ama cebim, o güzelim insanların sigaralarıma karşılık verdikleri birkaç Fransız ve daha önceki İtalyan paralarının dışında, hemen hemen tamtakır. Oradaki örgütü buluyorum, aa, o da ne? bizimkiler hiçbirimizi buraya bildirmemiş! Ne çalışma kampı var, ne bir şey! Kaldım mı ortalıkta? Geriye dönemem, olanaksız, düşünülmez! Neyse, yine rastlantı ve gereklilik yetişiyor imdadıma: İstanbul'da kuyrukta Galatasaray'lı

bir arkadaş tanımıştım, Paris'te bizim Ticaret Ataşesi'nin oğlu dostuymuş, adresini ve telefonunu vermişti. Hemen onu arıyorum, sözün gerçek anlamında kurtarıcı melek; alıp beni Kültür Ataşeliği'ne götürüyor, hem de geç saatte. Tanrım, yine inanılır gibi değil! Kültür Ataşesi Haydarpaşa Lisesi eski yöneticilerinden Bahattin Örnekol değil mi? O beni tanımaz elbet, ama ben elini öpünce, sözüme güvenip sahip çıkıyor; sağa sola telefon, eşi ve çocukları yazlığa gitmiş, kendisi kitap yazan bir tarih coğrafya öğretmeni, on beş günlüğüne öğrenci alacakmış evine! Yaşasın!

Ve bütün bunlar *olması, yapmamız gereken şeyler!*

Öğretmen, ölçülü, saygılı bir adam; ama kafasını bizim Ermeni kıyımına takmış; her yemekte, "neden onları kestiniz?" diye tutturuyor. Ben de, tarih boyu, ne yazık ki herkesin birbirini kestiğini, o gün de kesmeyi sürdürdüğünü söylüyorum; Almanlar Yahudilere ne yaptı? Siz şu anda Cezayir'de ne yapıyorsunuz? diyorum. O anlık susuyor, yanıt veremiyor. İkinci yemekte, aynı pilav önümde. Katlanmaktan başka çarem yok! Bir tarih öğretmeninin *yapmaması gereken şey*'in ta kendisi!

Neyse, yine de binlerce teşekkür bu insana elbet, onun yardımıyla, Louvre Müzesi de içinde olmak üzere, parasız gezilen her yerini arşınladım Paris'in, Eiffel'in ayağına bile dokundum!

Paris'teki öğrenci örgütünden bu kez sağlam bir çalışma kampı bulup yeniden yollara düştüm. Ermeni gönüldeşlerime elbette uğrayıp iki gün daha kaldım. Konukseverliğin en soylusu içinde yaşayarak. Benden, karşılık olarak tek bir şey istediler: 45'lik Türkçe şarkılar. Ama, düşündükçe yüzüme al basıyor, yitirdiğim adres defterinde onlarınki de gitti, borcumu hiçbir zaman ödeyemedim. Bu da *hiç olmaması gereken şeyler*'den biriydi! Oldu. Dokuncası hepimizedir.

Anadolu'da yaşayan insan kardeşlerimize haksızlık etmiş insanların torunu olarak, bir büyük haksızlığa da ben yolaçtım. Bütün savunduğum erdemler karşısındaki utancım sonsuz.

Beni yine öyle ağlayarak uğurladılar. Avignon'a geldim. Çalışma kampım Ağustos 15'te başlayacak, oysa daha Temmuz'un yarısındayız; ne yapayım, Çalışma ve İş Bulma Kurumu'na gittim, durumumu açtım. Orada da karşıma başka bir melek, Henri Blanc çıktı: beni o güne dek başka bir çiftliğe yerleştirdi. Orası da zaten değişik uluslardan öğrenci alırmış kendi yerli işçilerinin yanına.

Alın size *rastlantı ve gerekliliğin* yeni bir oyunu: çiftlik sahibi, eski bir askerdi, Kurtuluş Savaşı'ndan önce Güney illerimizi kapatan Fransız ordusundan; Antep'te tutsak düşmüş bizim yiğit insan-

larımıza; kurşuna dizileceği sabaha kalmadan kaçmayı başarmış. O da ulusunun soylu insanlarındandı, kendi dışındaki çarklara kapılıp gelmişti yurdumu yakıp yıkmaya: bana inanılmaz bir konukseverlik de Chaleyer ailesi gösterdi. Sözün gerçek anlamında *vurgundu* Türk'lere! Bunu hiç eksiksiz bana da gösterdiler. Unutulmaz bir buçuk ay geçirdim yanlarında. *Bu ilişki, olması gereken şeylerin en güzel örneklerinden biriydi.*

Joan Baez'in ardından, Paul Simon'un *Graceland Dinletisi*'ni bir daha koyduk; Baez'in dürüst bir sözü, bu dinleti sırasında yeniden aydınlandı: 35-40 yaşına gelene dek, sahnede şaka yapmaktan, içinden gelen sevince ayak uydurup dansetmekten korkarmış; oysa, geçen sefer de değindiğim gibi, Miriam Makeba, Mombasa Şarkıcıları, Makeba'ya eşlik eden güzelim kızlar, sözün kısası bütün karalar çekinmeden her şeyi yapıyorlardı en ciddi, en canlıcı sorunları dile getirirken. Demek ki, yine özellikle biz beyazlara ve bunların içinde de okumuşlara özgüydü *doğal devinimlerini bastırma* saplantısı. Ne ilişkisi olabilir ciddi sorunlarla dansın, güleryüzlü olmanın? Ama büyük çoğunluk böyle şimdi, bilimadamları, siyasetçiler, yöneticiler gülmez, ağlamaz, sevmez, sevişmez! Daha büyük bir sapıklık olabilir mi?

Baez, söyleşide, gözümün bebeği Ruhi Su'yu da istemeden doğruladı: Ruhi'ciğim her zaman, konuşurken ya da yazılarında, eğitimin kaçınılmaz ilk koşul olduğunu, ses sanatçısının tıpkı futbolcu ya da çalgıcı gibi, her gün temrin yapması gerektiğini söylerdi. Ülkemdeki bütün ses sanatçısı geçinenler –operada söyleyen gerçek yorumcular bunun dışında elbet– öteden beri bunun tersiyle övünürler! Acunsal yaşam enerjisini doğal akışına bırakamayanlar, sıra sese geldi mi bir özgürlükçü ki sormayın! Peki, hangisinin *olmaması gerek* acaba?

Olmaması, yapılmaması gerekenler arasında en acı örneklerden biri de *sözümona* ilerici, ama *sapına dek devrimciler*'in Ahmet Öztürk'le bana oynadıkları bir oyun var; Yarın Dergisi adına bir delikanlı geldi Yazko'da, cinsel yayınlarla, Reich'la, Fromm'la ilgili birkaç soru sordu, yanıtını istedi. Kendilerini her zaman hepimizden daha arı sayan bu insanların yaklaşımlarını bildiğim için, baştan bir koşul koydum: tek satırını kesmeye kalkışacaksanız, hiç basmayın yanıtlarımı, diye. Oysa bu yeterli değilmiş; evet, kesmeden bastılar yanıtları; ama başına öyle bir sunuş yazısı koydular ki, evlere şenlik! Ahmet'le ben birer cinsellik tecimeni, uçkur düşkünü, sapık olduk çıktık. Ben hâlâ kirada süründüğüme göre, *o kapış kapış satışlardan* gelen paralar nereye git-

mişti acaba? Ahmet'in de İstanbul'un bilmem kaç kilometre ötesinde küçük bir kooperatif daireciği var. Geriye, Türkiye'deki bütün kadınların kapımızı aşındırması kazancı kalıyor! Eh, bunu sizden saklayacak değilim, belimizi doğrultacak hâlimiz kalmadı gerçekten! Meraklısı varsa, artanları tanıştırabiliriz!!!

Reich, yerden göğe dek haklı olarak, *işte buna coşku vebası* der!

Öteden beri, sanırım kendisi dışındaki bütün yazarlara tepeden bakan bir uğraşdaşımız vardır; gerek güzel sanatlar konusunda, gerek yazı konusunda zaman zaman hepimize dersler verir.

Bir de yayınevi var; günün birinde, yayınları arasında Sartre'ın *Sözcükler*'i çıktı, ben öyle şeylere zaman ayıramam, ama Tosun benim yerime almış; karşılaştırdım, 3/4'ü benim çeviriden tıpatıp alınmış. Belki daha bile çoğu. Ee, bizim öğreti ustası ya da çalıştırdıkları ne yapmış dersiniz? Kitabın arka kapağına *"ilk tam, aslına uygun, doğru çeviri"* yazmışlar. Beni yerden yere vuran başka bir ustaysa, kıyma makinasından geçirdiğim yapıtlar ve yazarlar arasında *Sözcükler*'i de saymıştı. Hangisine inanayım dersiniz?

Önce çevirmeni ve yayınevini yargıç önüne götüreyim dedim. Sonra caydım, Türkiye'de elbette yargıç var, ama *bilirkişi* yok; Vedat Türkali'nin bir yapıtını aşırıp film çevirmişlerdi; yargıca gitti; rahmetli Altan Erbulak'ın da aralarında bulunduğu *bilir-kişiler* çalma çırpma olmadığı yargısını yapıştırıverdiler. Gelin çıkın işin içinden!

Bilincim dünyayı aydınlık kavramaya başlayalı beri, bütün dünyanın tutarlı insanlarıyla birlikte, Alman halkı aracılığıyla Yahudi kardeşlerimize yaptıklarımızdan büyük utanç ve üzüntü duydum. Bu usdışı olayları kınamakta benzerlerimin elini tuttum.

Derken, yıllar geçti, Yahudiler de at gözlüğü anlayışına göre *"Tanrı'nın yalnız kendilerine adadığı topraklara"* dönüp bir Devlet kurdular. Kimsenin yurtsuz kalması doğru olamaz kuşkusuz; ama en az onlar kadar bu topraklarda hakkı ve yatırımı olan insancıkları yurtlarından ederek mi gerçekleşir bu?

Şimdi İsrail'lilerin, yalnızca Devlet denen insanüstü varlığı koruma uğrunda, dün kendilerine yapılanların –gaz odası ve sabun kazanı dışında– hepsini Filistin'li kardeşlerine lâyık görmeleri ve yine aynı soyut kavram uğrunda, *demokrasi ve insan hakları koruyucusu* geçinen uluslardan siyasetçilerin ve besbelli ki halkların bunlara alkış tutması yutulur şey mi?

Octavia Paz, 1983'te *Observateur*'e yazdığı bir incelemede, en

başta ABD olmak üzere, bütün dünyadaki en anlamsız ve öldürücü çelişkinin, Devlet kavramıyla *aktöre*'nin kesinlikle birbirlerinden kopmuş bulunması olduğunu söylüyordu. Üstelik, sabah akşam herkesin kafasını *aktöre, erdem, demokrasi* sözcükleriyle şişirenler de aynı siyasetçiler değil mi?

Ancak, iğne-çuvaldız ilişkisinden ötürü, gerçek erdemlere hiç yakışmayan siyasetçileri seçen kim? Yöneticilikten ötelere yükseltip *Tanrılaştıran* kim? Her türlü kurtuluşun kendi çaba ve emeğinde olduğunu seve seve unutup korkunç bir tembellikle kurtarıcı bekleyen kim?

Son olarak, hepimizin büyük bir tutku ve saygıyla okuduğumuz, okumayı sürdürdüğümüz Dostoyevski'nin *Ecinniler*'inden küçük bir alıntı:

"Eğer büyük bir ulus doğru'nun yalnız kendisinde bulunduğuna; evreni kendi doğrusuyla yeniden canlandırma ve kurtarma görevinin yalnız kendisine düştüğüne inanıyorsa, daha işin başında büyük olma niteliğini yitirir, sıradan bir budunsal (etnografik) nesneye dönüşür. Gerçekten büyük hiçbir ulus insanlık içinde ikinci derecede bir işlevle yetinemez; *birinci işlev onun olmalıdır*. Bu inançtan vazgeçen ulus, aslında varolmaktan vazgeçiyor demektir."

Ben burada araya girmek istemem; herkes ne anlıyorsa anlasın.

Ama her zaman söylediğim şeyi yineleyerek bağlamak istiyorum: eğer gezegenimizin, kendisine doğa tarafından bağışlanan ayrıcalığın keyfini sürerek, gerçek evrensel durum ve koşulların izin verdiği sürece varolmasını istiyorsak, başta kendilerini *büyük* sanan iki ulus olmak üzere, tek tek her bireyin *dünyayı kurtaran arslan* olmaktan bir daha geri gelmemecesine vazgeçmesi gerektiğine inanıyorum.

İnsanoğlunun gerçekleştirebileceği en büyük devrim bu olabilir ancak. Silâh falan istemez; gerçek bir *iç arınma* yeter.

Olur mu dersiniz?

Sanat Çevresi, Eylül 1988, S.119

Strinberg'in Düşündürdükleri

Temmuz ayı sonlarında, televizyonda İngilizler'den tadına doyulmaz bir şölen geldi; Strinberg'in *Baba*'sı. İzlemiş olanlar, oyuncuların unutulmaz yeteneklerinin tadını çıkarmıştır.

Ben, bu önemli oyun dolayısıyla, aklıma takılan kimi düşünceleri sizlerle paylaşmak istiyorum.

İlkin, sayın Gencay Gürün'ün sunusuyla ilgili bir gözlemim var; İstanbul Belediye Tiyatroları'nın başına gelir gelmez, bir bakıma akşamdan sabaha uygarlık ışığı getiren bu çok yönlü insana herkes gibi benim de gönül borcum büyük kuşkusuz. Televizyon için seçtiği oyunlarda da geçerli bu. Ama, bütün okuryazarların düştüğü bir tuzağa girmekten ne yazık ki bu ince beğenili, çağdaş insan da kaçınamadı; seyirciyi güdülecek, bütün ayrıntılarda yol gösterilecek zavallı kişiler sayma tuzağı. Atilla Dorsay da, sağolsun, Dünya Sinemaları'ndan Seçmeler dizisinde, gerek kendisi sunarken, gerek yazdığı metinlerde –ayrıca gazetelerdeki sinema eleştirilerinde– bir sürü güzel, yararlı bilginin yanında, oturur filmin konusunu da özetler! İyi ama, buna birkaç engel yok mu? Bir kere, gerek oyunlarda, gerek filmlerde, açıklanmaya girişilen yapıtları zaten belli izleyiciler seçiyor; aynı saatte, diyelim ki 1. kanalda, çok daha çekici izlenceler var. Bu yapıtları seçenler, zaten –eskiden olduğu gibi, ana dilinde bile verilse– anlamaya, sevmeye hazır değil mi? Üstelik Türkçe verilen bir yapıtta konuyu bile kavrayamayacak izleyici kalmışsa, bizim üniversite yabancı dil derslerinde karşımıza çıkan sorun gibi, çözülmesi gereken düğüm, koskoca bir temel eğitimdir; hemen oracıkta, yalnız yaratıcıya, gerçek izleyiciye saygısızlıktan başka bir anlam taşımayan, iki üç tümcelik konu açıklaması bu açığı kapatır mı?

Neyse, okumuşların topluma *öncülük etme* yanılgısı sanırım daha epey sürecek. Biz geçelim oyunun içeriğine.

Konu çok beylik, her gün, bütün kadınlarla erkeklerin yaşadığı şey; cinsler arasındaki sorunlu ilişkiler. Bu ilişkilerin yaklaşık beş on bin yıldır sürüp giden aksaklığı için herkes kafa patlattı elbet; gericisi-ilericisi bu sorunu çözmek üzere birtakım önerilerde bulundu, tanılar koydu. Aslında bu söz yarı yanlış, tutucu dediğimiz kesim, hiçbir değişimden yana olmadığına göre, kendi mantığı içinde, hiçbir çözüm aramadı; aramıyor. İş kalıyor kendini ilerici,

giderek devrimci sananlara. Nedir aksayan? Oyunda söylendiği, bugün de büyük çoğunluğun –üstelik Freud gibi büyük düşünürlerin de yardımını alarak– sandığı gibi, kadının şeytansı kişiliği mi? İyi ama, neden şeytansı? Neden nefret ve dolap dolu? Erkeğe tanınan bütün olanaklar, çalışma, eğitilme ve sevdiğine sarılma fırsatları kadınlara tanındı da, ona karşın, akılalmaz bir iblis dürtmesiyle mi böyle davranıyorlar? Yoksa aylaklıktan, enerjilerini kendilerini mutlu edecek biçimde kullanamamaktan mı?

Kimi devrimciler (!), "sorumlu ailedir, (bağışlayın) ***kentsoylu*** ailedir, onun için, kahrolsun ***kentsoylu aile!*** dediler; ve yakın ya da uzak bir gelecekte, bu mikrobun ortadan kaldırılacağını muştuladılar! Herkes, yana yakıla bekliyor o günü!

Ama masal başka, gerçek başka. Toplumsal sorunları irdelerken, bilimlerin atası ***dirimbilime*** (biolojiye) dayanmazsanız, saçmalamanın sonu gelmez elbet. Biz ilk su damlacığıyla toprak tanesinin ürünleriyiz; bunu, başka ulusların bilgeleriyle birlikte, daha 16. yüzyılda, Pîr Sultan Ustamız da söylemiş bırakmış, ama bizim dinleyip anlamaya ne gözümüz ne kulağımız kalmış ataerkil düzenin baskısından ötürü: *"Sordum sarı çiğdeme / Anan baban var mıdır? / Ne sorarsın be Derviş / Anam yer, babam yağmur"* Ama dedim ya, Derviş yok artık ortada, köşe dönücüler var! Ya da fırıldak döndürenler.

Bizim evde bir video kaseti var, adı pek duyulmamış bir insan kardeşimiz, Jamie Uys, 1970'lerde, Kalahari Çölü'nde çekmiş: *Oğlak Dönencesinin Olağandışı Varlıkları*. O çetin koşullarda yaşamayı becerenler arasında Çalıinsanları (Bushman'ler) da var. Keşke elimde olanak bulunsaydı da hepinize gösterebilseydim; malları mülkleri olmayan bu insanlar, beyazların amansız kıyımından arta kalan son gerçek uygarlar, henüz kardeşçe düzende yaşıyorlar. Herkesin yüzü gülüyor. Çocuklarının eğitimi, çatık kaşlı, astığı astık kestiği kestik ***baba***'larca değil, vereceklerini inanılmaz bir sözsüzoyunla aktaran büyük oyuncular tarafından sağlanıyor. Gerçek bir masal! Çocuklar hem eğleniyor, hem öğreniyor!

Bu toplumda, kimse sevmediğine verilmediği; adım ve kalıtım ne olacak diye tasalanmadığı için, soy sop sorunu da yok besbelli, çocuğun benden mi, yoksa boynuzlandım mı? soruları da.

İnsanın gerçekten sevdiği varlığa sarılmasından elde edilen yeni varlık konusunda kuşkusu mu olur? Bunu denetlemek için sağa sola mı sorar? Ve doyurucu yanıtı alamayınca keçileri mi kaçırır?

Benim güzel yurttaşım, Mustafa Kemâl ne kadar acı dile getirmiş hastalığın kökenini: *"Kadınlarını eğitmeyen toplum, erkekle-*

rini tinsel yalnızlığa gömer." Bu kadar işte.

Ama süslü püslü eğitim değil bu! Üretici eğitim ve kesinlikle toplumsal üretime katılma! Bakın bakalım, var mı yeryüzünde, Kalahari Çölü'ndeki şimdi artık sanırım köküne kibrit suyu ektiğimiz güzelim insan toplumunun dışında buna azıcık yaklaşmış bir ülke, bir ulus? Eşitlikte en büyük adımları attığını ileri sürenlerin yurdunda bile, Devlet Başkanı, Parti Genel Yazman'ı, Bütün Bakanlar erkek; kadın okumuş olsa bile, yemekçilik, ev işi, kürk kovalama kalmış. Sartre'ın ünlü dergisi *Les Temps Modernes*'de okumuştum, uzaya gönderilen ilk kadın uzay araştırıcısı aracından şöyle seslenmiş: *"Sovyet erkekleri, ev işlerinde eşlerinize biraz daha çok yardım edin!"* Anlayana saz.

Aile, dirimsel bir gerçekliktir; iki cinsliliğimiz, bize verilen hormonlu besinlere karşın sürdükçe, bir kadınla bir erkeğin –yalnız sevgiyle– biraraya gelmesi, bir ya da birkaç yavru edinmesi, ve onları kendilerininkileri aşan olanaklar içinde yetiştirmesi, acundaki en önemli biricik işlevimizdir. Kınanması, ortadan kaldırılması gereken *aile* değil, baskıcı *ataerkil* ailedir.

Şimdiden katkıda bulunmaya hazır mısınız kadın ve erkek kardeşlerim?

Geçen ayların dergilerinde, alışılmış gevezeliklerin dışında, ilginç yazılar da çıktı çok şükür. Bunlardan biri Ahmet Cemâl'in, öbürü de Önay Sözer'indi.

Ahmet, en temel sorunlardan birine, *"neyi, nasıl bileceğimiz"* sorusuna değiniyordu. Alışılmış akıl yürütmelerin dışına çıkmak istersek, allı pullu lâf ebeliklerinin ötesinde, sorunun öncüllerini saptamak gerektiği inancındayım. *Biz neyiz? Şu koskoca acun ne?*

Burada, Lavoisier'yle Einstein'ı anmak istiyorum. Birincisi, *"hiçbir şey yoktan varolmaz, varken yokolmaz"* demişti. İkinci usta da, *"her şey enerjidir, enerjinin değişik kılıkta görünmesidir"*

Bunları kendinize temel alırsanız, *boşluk, hiçlik, yokluk, ölüm* gibi kavramlar başka bir anlam kazanır. Şimdi 1. Kanal'da yinelenen Carl Sagan'ın hazırladığı paha biçilmez *Cosmos* belgeseline bakıyorsanız, bu dediklerim kendiliğinden anlaşılır: *acunda boşluk, hiçlik yok*. Yalnızca yoğunluk değişimleri var. Her şeyin temeli olan protonlar, nötronlar, elektronlar kimi yerde daha yoğun ve karmaşık, kimi yerde daha yaygın, o kadar.

Carl Sagan, güneşin ve uydularının oluşumunu, *şöyle portakal büyüklüğünde bir proton topunun patlaması*'na veriyor. Tutarlı

kalmak istiyorsak tek gerçekçi açıklama bu olabilir. Peki, biz de acunun kökenindeki bu temel cisimciklerin karmaşık bileşimi olduğumuza göre, *neyi bilebiliriz?* Ancak varolanı. Bunun içinse, ancak şimdi binlerce yıllık yalan dolandan, korkudan, yanılsamadan arıtılmaya başlanan gerçek bilimlerden, doğabiliminden, dirimbilimden başka kılavuzumuz olabilir mi? Yine televizyonda zaman zaman gösterilen belgeseller bunun somut kanıtları.

Bilebileceklerimiz nereden geliyor öyleyse? Doğadan, acunun kendisinden. Dirimbilimde yapılan ayrıntılı araştırmalar, öteden beri göklere çıkarılan *beyin hücresi*'ndeki niteliklerin, iki temel asitin, DRN ve ARN'nin (ikisi de çekirdek enerjisinin yarattığı bileşikler) bedenimizden alınacak herhangi bir hücrede eksiksiz bulunduğunu kanıtladı. Ee, n'olacak şimdi? Nereye gitti alt yapı, üst yapı? Bedenin altı mı değerli, üstü mü? Bu anlamsız kavramlar, astlı-üstlü *ataerkil* düzenin türevleri değil mi? Kimin işine yarıyor? Zavallı yapayalnız erkeklerin mi? Siyasal güç, para doldurur mu bu amansız yalnızlığı?

Enerjinin temel varoluş süreci, *işlev, işleme*. Ve her şey birbiriyle bağıntılı acunda; bütün enerji birimlerinin işlemesi gerek. O arada, *kadın* ve *erkeğin* de. Ama yalnızca doğal gereksinmeler için, doğal yasalara uyarak.

Önay, dolu yazısında, *görüngübilim*'den yola çıkarak, meraklısını verimli düşüncelere yöneltecek soruları, sorunları irdelemiş. Söylediklerinin can damarı, *"olgulara dönme"* ve *"dil'i, yapı'yı her şeyin başına koyma"* kaygısı. Yerden göğe haklı o da, bu görüşe inanan başka düşünenler de. Ama niyetle kılgı birbirini tutmamalı mı? Bugün bir Avrupa dilinde düşünüp konuşanlar, kendi dillerinin doğal evrimi sonucunda elde edilmiş, tutarlı; açık seçik terim/kavramlarla anlatıyorlar dertlerini. Çorba Osmanlıca'yı elemeye çalışırken, onun yerine Avrupa'dan getirilmiş *türlü*'yü koymak hangi sorunumuzu çözer acaba? Bir yandan *im* derken, öte yandan *fenomen* demeyi sürdürürsek, gerçekliğin, olguların kavranıp açıklanması gerçekleşebilir mi? Kendimizi ve acunu algılayıp dile getirebilir miyiz?

Dil'in ne kadar önemli olduğunu, çok şükür, en iyi bilenlerdenim, uğraşım gereği. Ve tıpkı ustam Ataç gibi, bu bilinci, Avrupa dillerinin sağladığı aydınlığa, uyanmaya borçluyum. İnsan o araçların tutarlılığını algılayıp yaşayınca, kendi sesleriyle de aynı şeyi elde etmek istiyor kaçınılmaz biçimde. Yaşayan ustalarımızdan Nermi Uygur, bunun en güzel örneklerini veregelmiş canlı bir kanıttır.

Gelin *dil*'in, Önay'ın ikinci temel taşından, *olgular*'dan uzak düştüğü zaman başımıza açacağı dertlere iki bilinen örneği analım isterseniz.

Varoluş'u temel alan düşünürlerin ortaya attıkları *varoluşçuluk, olguları* bırakıp bir odada tek başına *akılyürütmeye* dönüştükten sonra, örneğin Sartre'ın ağzından, bizi şöyle *varolmayan* sorunlarla yüzyüze getirmedi mi; insanoğlu yeryüzüne atılmıştır, yüzüstü bırakılmıştır, onun için sıkılıp bunalmaktadır. Burada varsayılan, söze dökülmeyen, doğaüstü gücün, varlığın ortadan çekilmesi ya da bize karşı görevini yerine getirmemesi, babalık yapmaması değil mi? Peki, n'oldu *"Anam yer, babam yağmur"?* Onlarda mı eriyip gittiler?

Dostoyevski'nin kahramanları, kitaplar boyu, doğaötesi gücü konuşup tartışırlar; en uç noktaya giden –götürülen– Raskolnikof'sa: *"Madem Olympos'ta kimse yok, her şey yapılabilir, tefeciler baltayla ortadan kaldırılabilir"* der, ve yapar. Peki, Doğu dünyasının büyük adamı Hallâc'ı Mansur boş yere mi asıldı dersiniz?

Boş kavramların silinip gitmesinden sonra, insanoğlu kendine ve bütün öbür varlıklara karşı daha sorumlu olmuyor mu? Gerçek özgürlük ve ikiz kardeşi sorumluluk *o zaman* başlamıyor mu? İnsanoğlu bunu, iş işten geçmeden kavrayabilecek mi? Kendini yeniden bu kalıba sokmaya vakti olacak mı?

Geçenlerde yayınlanan, ödemeli gönderilip istenirse geri verilebilen bir yapıtta, *Besinler En İyi İlâçlarınızdır*'da, Amerika'lı gerçekçi, kendini ve insanları –ve elbette bütün öbür varlıkları– sevip sayan bir hekim, kitabının sonunda, Önay'ı doğruluyordu; bütün abc'ler, insanı oluşturan *amino asitlerin* sayısı kadar harften oluşmaktadır. Çıktığı dildeki anlamıyla söylersek, *cansuyu* diyebiliriz bu yapı taşlarına. Demek ki, bilgimiz, düşünlerimiz, Platon'un sezdiği gibi, acunun kökenindeki asal maddeciklerde zaten var; bizim yapabildiğimiz, yapabileceğimiz, *can gözüyle* bakıp, *can kulağıyla* dinleyip bunların dile getirilmesinden başka bir şey olabilir mi?

Üstüninsan, üstünyetenek, üstyapı, üstben gibi sözcük tuzaklarından kaçınabildiğimiz oranda artacak şu gezegenin yaşama olasılığı.

Bugün kavramlarımızın çoğu hâlâ *düzlem geometri*'ye göre; oysa asal olan uzay, acun; dolayısıyla *uzay geometri*'ye göre düşünüp davranmamızın zamanı çoktan geldi, korkarım geçiyor.

Bunu özellikle *öncülük* etmeye, *ışık* tutmaya kalkışanların kendilerinde başlatması gerekir, inancındayım. Russel *tembelliğe*

övgü yazmıştı; Demokritos, en küçük, üzerinde oynanmaması gereken cisimciğe *atom* adını vermişti; ama onu kesip biçmeye kalkışmayın, dercesine. Parçaladık, bakın neler geldi başımıza! *Somut olgu*'ya övgünün tam zamanıdır sanırım.

Dergilerde, gazetelerde *"hayvanlar düşünüyor mu?"* diye sorular dolaşıyor. Deminden beri konuştuklarımızın ışığında, amipten en karmaşık çokhücreliye dek, bütün varlıkların düşündüğü, bildiği kanısındayım ben. Sınırlı bilgilerle donattığımız *bilgisayarlar* düşünüyor da, belgesellerde neler becerdikleri gösterilen hayvanlar neden düşünmüyor acaba?

Bir Fransız uzmanı, Cumhuriyet'te özetlenen bir deney yapmış; alerji yaratan maddeleri suya atıp eritmiş. Bu eriyiği içen kişiler, o maddeye duyarlıysa, hemen tepki göstermiş. Sonra, sözkonusu eriyiği bilmem kaç kez seyreltmiş, içine yeniden su katmış. Artık alerji yaratan maddeyi yok denecek hâle getirmiş. Ve bu durumda, özellikle salladığı ya da ısıttığı zaman, suyun alerjiye yolaçan maddecikleri hâlâ *belleğinde* sakladığını, duyarlı kişiyi etkilediğini saptamış. Hadi buyurun bakalım!

Fransız düşünür, ozan ve billûr uzmanı Roger Caillos, bir söyleşide: *"şiir, acundaki billûrlarda zaten vardır, bütün işimiz billûrü yontup şiiri açığa çıkarmaktır"* diyordu.

İlginç bir yazı da, Melih Cevdet'in tarım-işleyim uygarlığıyla ilgili denemesiydi. Öteden beri, Kalahari Çölü'ndeki güzelim insan kardeşlerim gibi, uygarlığımızın kesinlikle toprağa bağlı kalmasını; tarımı başlangıç noktası sayması gerektiğini düşünürdüm. Bunu birkaç kez söyledim de; dilimizin soylu ustası da aynı şeyi dile getirince, çok sevindim: dinleyecek can kulağı, görecek can gözü pek kalmış gibi durmuyorsa da, *can çıkmadan umut kesemeyiz.*

Ve yaşasın alçakgönüllülük!

Dinlence dönüşü, sinemayı özlediğimiz için, hemen filmlere koştuk elbet. İlkin Robert Hossein'in dürüst çalışması *Sefiller*'i gördük; bence, şimdiye dek gördüğümüz Jean Valjean'ların en yerindesi sevimli Lino Ventura'ydı.

Ardından gürültülü patırtılı *Betty Blue*'ye gittik; bu filmi yasaklayanlar sinema sanatına da, güzelliğe de, gerçek izleyicilere de korkunç bir kötülük ettiler; evet, yasaklanması, gerçekte hiç çevrilmemesi gereken yoz bir ürün karşısındayız. Ben size eleştiri ve eleştirmen yoktur demiyor muydum? Alın hayrını görün. Gelmeden önce gazetelerde çıkan tanıtma yazılarını okumuştuk, hepsi övgü doluydu! İnsanın böyle bir hastalık simgesini övebilmesi

için, acaba kendisinin ne durumda olması gerekir diye acı acı düşünüyor kişi. Birinci yarısı yetti miğdemizi alt üst etmeye.

Bakın bir kez daha söylüyorum, kendi kendime elbet: Dünyanın en kutsal en şiirsel eylemlerinden, varlığımızın temel direği olan sevi, sevişme böyle verildi mi, en tehlikeli mikroptan beter olur. Düzenbazlığı son sınırına vardırıp o cânım *Guguk Kuşu*'na da öykündünüz mü, ne değer kalır ortada, ne de yaşama umudu! Ama zaten yeryüzüne gelmiş varlıklar arasında Leming'lerin (kendini koşuya kaptırıp okyanusa atlayan bu minik yavruların) ikiz kardeşliği çok şükür yalnız *üstünvarlık* insanoğluna nasip olmuştur! Bu akılalmaz rezilliği sanırım *üstbeni*'yle gerçekleştirmektedir...

Neyse, acı da olsa yüreğe su serpen bir yapıt kalmıştı geriye: André Cayatte'ın *Devlet'in Gücü* diye Türkçeleştirilen filmi. Eleştirmen üstâdlarımız burada işe karıştılar hemen, kesip attılar: konu ilginç, anlatım *hantal!* Ve bu güzelim yapıt üç beş kişiye gösteriliyor şimdi. Getirten dürüst, inançlı kişilere de, yapıtın özüne de ne kadar yazık! Oysa film, bilimlerin atası saydığım dirimbilimin büyük bilgelerinden Jean Rostand'a adanmış ve ustasına tam anlamıyla lâyık bir çığlık! eh, bu da anlayana elbet. Elektronik aygıtların patırtısını müzik sanan, sevişme sırasında işlenen cinayetlerle tüyleri tatlı tatlı ürperen, eski soylu, insanca sarılmadan habersiz, giderek onu edepsiz sayan insanlar için bundan doğal ne olabilir – bağışlayın, doğal olmaz, olsa olsa *olağan!*

Gerilim, yeryüzünün bizim açımızdan en değerli şeyi olması gereken şeyin, *can*'ın yokedilmesine dayandırıldığı ve kimsecikler bunu yadırgamadığı; üstelik bunu *uğraş* edinmiş kişiler baştacı edildiği zaman, tehlike çanları çoktan susmuş, sözün gerçek anlamında *kıyamet* başlamış demektir.

Acun ne yapsın *akılla* donattığı varlıkların bunca sersemleşmesine?

Sanat Çevresi, Ekim 1988, S.120

İlk Sergiler – İlk Filmler

Yaz sonu karşınıza çıkan ilk ilginç sergi, Tem Galerisi'ndeki, bir bakıma gelenekselleşen özgün baskılardı; Besi Hanım'ın başından beri özen gösterdiği bir titizlikle seçilmiş ürünler, her yıl, güzel sanatları özlemişlere bir şölen olur. Geçen yılki Dali'leri vaktinde anamamıştım, bu yıl değişik ülke ve sanatçılardan derlenenleri görebilmişseniz, sevincimi paylaşmışsınız demektir. Besi Hanım yaşadıkça süreceğine güvenim tam.

Bir başka perinin, Suna Gönen'in yazın ortasında başlattığı karma güzellikse, Eylül ve Ekim'de karmanın ikinci derlemesi ve Tarık Carım'ın kendisi gibi alçak sesle söylenmiş birer onurlu şarkıyı andıran resimleriyle sürdü.

Vakko Galerisi, sanırım artık olgunluğunun tadını çıkarmaya koyulan Süleyman Saim Tekcan'ın renk cümbüşüyle açıldı. Tem'deki sergilerde her zaman birkaç yapıtı bulunan dostum, Avrupa'lı ya da başka ülkeli uğraşlarının yanında saptadığımız şeyi, yabancı ustalarla eş düzeyde at koşturmayı bize tattıranlardan. Hepsinin eline, canına sağlık. Bu alanda kırılan *rekorlar*'a şimdilik –ve galiba uzunca bir sürelik– allı pullu tören, madalya, ev, altın yok. Olsun! Neyse ki eskisi kadar geçim sıkıntısı çekmiyorlar...

AKM'de Fahir Aksoy'un düzenlediği sergiyi ne yazık ki vaktinde öğrenip gezemedim. Ama Gösteri Dergisi'nde Cihat'cığımın *naif* resim ve ressamlar konusunda söyledikleri en az üç günümü mutlu geçirtti, anımsadıkça yine içim ışıyacak. Herkes kendinde bu tutarlılık, aydınlık ve dürüstlüğü yaratamadıkça, hiçbir büyücü *siyaset adamı* toplumları kurtaramaz; bu alanda öncelikse, herkese öncülük etmeye kalkışan sanat emekçilerinin olmalı inancındayım. Gösteri'de görmedinizse, şu billûr sözü yineleyeyim: *"Kardeşim, eğitim gördükten sonra eve gidip haldır haldır naif resim yaparsam, bu,* düzmece *olur."* Yutmak isteyenlerin boğazını kesemeyiz. Ama herkes de *yorgun demokratlar*'ı, Gorbaçov'a ders veren dört sekizliklikleri, *Allah Allah*'çıları beğenmek zorunda değil!

Geçelim sinema dünyasına. Oliver Stone'un ilk filmini alkışlamıştım; Kirk Douglas'ın oğlunu, kazancını yeni ve nitelikli fimlere yatırınca beğenirim, ama oyunculuğu, geçelim. Buna karşın, eldeki kozlarla *Wall Streeet*'i görmek gerekliydi. Sonuç: epeyce düş kırıklığı. Konu son derece önemli, ama çekimöyküsü de, yönetim

de zayıf. Michael'a, hem de Jack Nicholson'un, William Hurt'un bulunduğu bir yarışmada ödül verebilenlere aşkolsun! Martin Sheen'e verilen gönülalınaca dürüstlük görevi beni doyurmaya, inandırmaya yetmedi; sizi bilemem. Hele Stone'dan, Cumhuriyet Dergi'deki söyleşide şu tümceyi okuyunca, iliğim kemiğim dondu; *"İnsana en uygun dizge, anamalcılık"*mış! Yetişin, yangın var! Bakın, şimdiki kaçınılmaz, geçici olmasını umduğumuz *veba* demiyor adam! İnsanoğlu, bunu bir de doğadaki öbür hayvan kardeşlerimize öğretebilseydi... *acuna gerçekten egemen olması işten bile değildi!*

Herzog'un daha önceki ünlü filmlerini perdede ya da videoda gördüm, hep ilgiyle izledim. Stone gibi ucuzcuların yanında, Herzog gerçek bir soylu, onurlu bir kurtarıcı, kollayıcı: hastalığa ad koymadan, çözüm yok çünkü.

Şimdi iki mantık var yürürlükte, biri alıştığımız, başka türlüsü olamaz sandığımız yerleşik mantık; öbürüyse, acunun ve onu kavrayabilen *duyarlı* insanların inişli çıkışlı, çelişki ve sıçramaları da içeren mantığı: acunda her şey ille de insan aklının erebildiği bir düzende olup bitmiyor; bize *usdışı* gibi gözüken olgular, görüngüler öbürlerinden sayıca çok üstün. Herzog işte bu dünyanın dilmacı. Klaus Kinski, bütün filmlerinde, yerleşik mantığın *kaçık* dediği insanı canlandırdı. *Yeşil Kobra*'da da öyle. Ama o kaçık, bu filmi konuşurken Beral Madra'nın değindiği gibi, Arthur Penn'in *Küçük Dev Adam*'ının kızılderili-beyaz çatışmasına belki ilk kez dürüst bakışı gibi, kölelik düzenine ve bu *akılalmaması gereken* suçu işleyen burnu büyük beyaz cellâtlara hakettikleri gibi bakmayı başaran ender yapıtlardan.

Düşüncelerimi paylaşıyorsanız, yazılarıma vakit ayırıyorsanız, öteden beri söylüyorum: uygarlığımızın gerçek beşiklerinden biri Kara Afrika'dır, diyorum hep. Gidin görün *Yeşil Kobra*'yı: kara derili kardeşlerimizin oyunculuğuna, şarkı ve dansları yaratmalarına biraz daha dikkatli bakın; tıpkı Olimpiyat'larda, karaların girdiği yarışlarda beyazların dökülüşü gibi durum. Herzog'a, o güzelim insanları böyle doyulmaz biçimde karşımıza getirdiği için varlığımdaki bütün alkışlar.

Afrika'lı genç kızların şarkı ve dans topluluğu, gerçek bir utanç ve sevinç dersidir: onlara hâlâ yapmakta olduğumuz aşağılıkların utancı, ama bu insanların gerçek kardeşleri olduklarını algılayabilenlere de *insan yetkinliği*'nin sevinci.

Yeşil Karıncalar'ı merakla bekleyeceğim.

Almanya'dan gelen *Kırgörünümleri Sergisi* tartışmasız çok il-

gınçti, eğitici ve öğreticiydi. Hem resim sanatı açısından, hem Türk-İslâm bireşiminin bizi kapattığı zindan açısından: adam gibi bir tek galerimiz ve müzemiz yok hâlâ. İbrahim Paşa'nın özel yaşamı için yapılmış daracık bir alanda o güzelim resimlerin tadına varılır mı? O kadar yetersiz ışıkta görülen nedir? Olsa olsa söylence! Eh, bir ömrün yanılsama içinde geçmesine yeter elbet, ama dünyayı yaşatmaya, olumlu ürünler vermeye, hayır!

Ama Abdurrahman Öztoprak, yapıtlarına, titizliğine, inancına uyan bir yerde sergileyebildi yapıtlarını. Sanat Çevresi'nde hakkında çıkan yazılara bir göz attıktan sonra gidebildim sergiye; Güven Turan'ın yazısı, izninizle şöyle diyeceğim, beni haklı çıkaran güzel bir denemeydi: sanatın ayrıca eleştirisi olamaz, ilk ve son eleştiriyi sanatçının kendisi ya yapar, sanat olur; ya da yapamaz, ancak bir ömrü doldurmaya yarar. Bu da azımsanacak şey değildir bireyin kendisi açısından, ama öbür insan kardeşlerine pek bir katkısı olmaz. Evet, *zaman* boyutunu katmış, diyordu Güven; banaysa, ömrümde ilk kez, birer *yontu-resim* gibi gözüktü bu ürünler. Giderek, yontuculardan birinin, ya da Öztoprak'ın kendisinin, o güzelim biçimleri gerçek üçüncü boyuta kavuşturduğu ânı tasarladım kafamda; inanılmaz, bakmaya doyulmaz hazlar çıkardı.

Ancak, bu düşü kurmam, bu hâllerinin tadını çıkarmamı engellemedi elbet. Bitmeden birkaç kez daha giderim sanıyorum.

Urart'ta açılan ilk sergi de her zamanki seçim titizliğini yansıtıyordu, iki konuk sanatçının işleri meraklısına yararlı olmuştur kuşkusuz.

Ömer Uluç, bitmez tükenmez enerjisiyle Afrika'larda falan dolaşmayı bıraktıktan sonra, bence, resme daha çok zaman ayırabildi; tekil ya da karma sergilerde, eskisinden çok daha verimli. Gerçekten özgün biçemiyle, renk dünyasının altını üstüne getirmeyi sürdürüyor. Bu sefer renklerinde yeni tatlar buldum, yeni serüvenler, Dünyanın bütün yanlarına sahici bir merakla bakan bir insanın arayışları. Ne mutlu kendine böyle bir dünya kurabilmiş olması.

Yeni açılan Lâmi Galerisi'ndeyse, eski dostlarımı, bir süredir giriştikleri bir savaşımın, kavram ve yer belirleme kavgasının uzantısında buldum. Bu savaşımı başkalarına kara çalmaya kalkmadan yapsalar daha doyumlu olmazlar mıydı diye düşünüyorum. Ama herkes yaşam biçimini seçmekte en az hepimiz kadar özgür. Ben Cihat Burak'ın yolunu sevenlerdenim: kimseye sataşmadan, kendine güzel ve doğru gözükeni sürdürme yolu.

Carl Sagan'ın anımsattığına göre, İskenderiye kitaplığında, he-

pimiz için yerine konmaz, değerli mi değerli 1.000.000'a yakın el yazması yapıt varmış; *uyanığın* biri bir kıvılcım atmış, şimdi yerinde yeller esiyor. Oysa o yapıtlarda, daha önceki dönemlerin, belki insanlığın ilk çağlarının bilgileri, belgeleri saklıymış.

Her zaman söylediğim gibi, kalıcı, ölümsüz olan yalnızca temel ögeler, nötronlar, protonlar, elektronlar.

Öyleyse nedir şu boş, anlamsız, yararsız çatışmalar, tartışmalar? Çatışmadan yeni doğruların, gerçeklerin fışkıracağına inanmıyorum: bunlar olsa olsa bireşimlerden, yeni uzlaşmalardan, yeni kaynaşmalardan çıkabilir.

Doğa yasalarını çiğnemeyen melezler değil mi en güzeller?

Sanat Çevresi, Kasım 1988, S.121

"Bilim" Diye Diye...

Bu ayki söyleşimize Adnan Varınca'nın televizyonda söylediklerıyle girmek niyetindeydim; ama İbsen'in *Hortlaklar*'ı dolayısıyla yaşadıklarımız ağır bastı, Varınca'nın önemli değinmelerini biraz sonraya bırakıyorum.

O akşam Çetin Çeki'nin sunduğu *İyi Akşamlar*'da, Cevat Çapan'ın kaleminden oyunun özetini verdiler, kısa yorumuyla birlikte. Namık Kasapbaşıoğlu ve arkadaşlarının hazırladıkları bu izlence, kimi konuşmacıları daha az beğensek de, son dönemin en yararlı yayınlarından biri kuşkusuz. Derken haberler bitti, doğal güzelliklerinden inanılmaz ölçüde uzaklaştırılan sunucu hanımlarımızdan biri bir kez daha özetledi oyunu, oyuncuları saydı. Ardından Gencay Gürün çıktı, yine uzun uzun oyunu, yazılışını, öyküsünü anlattı. Onun bizce gereksiz açıklamalarını yokedemeyeceğimize göre, ses düğmesini kıstık. Ama daha önce, oyundaki *oğul*'un bir *ruh çöküntüsü*'ne uğradığını işittik. Oysa Cevat, adlı adınca, *frengi* diyebilmişti. Neyse, oyun başladı; İngilizlerin her zamanki tadına doyulmaz yorumu. En sonunda içini döktü anasına, *ruh çöküntüsü*'ne girmiş, bunu da kalıtım yoluyla babasından almış. Ey ulu Tanrım! Bu ne korkaklık yirminci yılın sonlarında! *"Günahtan ve acı çekmekten korkan, kişilik sahibi olamaz"* diyen William Blake hiç mi yaşamadı yeryüzünde? Her şeyi adlı adınca, büyük bir saygı ve sevgiyle söyleyen türkülerimizi biz yaratmadık mı? Ancak kasabalı vebalılar onları söylerken, *odama, koynuma* diyemiyor bugün, *otağıma, yanıma* diye sulandırmaları gerekiyor. Ama kadının parayla satışı başımızın tacı! Yeter ki bizimki olmasın. Daha da kötüsü, şimdi onu bile yapmak zorunda kalanlar belirmedi mi?

Şimdiki insan yapısı, çok iyi biliyorum, beş on bin yıllık zorba, buyurgan, tek yönlü *ataerkil* düzenden ötürü, tepeden tırnağa yalana dayalı; yalan erdem olup çıkmış. Kimse yalan söylediği için utanıp sıkılmıyor, hele son onbeş yıldır. Bugün, insanlara hakettikleri bütün rahatlıkları sağlama yöntemi olması gereken siyaset, bütün dünyada tam anlamıyla kokuşmuşluk içinde. İyi ama, sanat ve düşün de buna katılırsa, nereye tutunacaksınız? Doğa'ya yalan atabilir misiniz? Atarsanız cezanız öbür dünyaya mı kalır? Evet, *frengi* korkunç bir hastalık, ama şimdi artık İbsen'in çağındaki ka-

dar çözümsüz değil, bir; ikincisi, asıl korkunçluk, tıpkı bugünkü büyük tehlike aids gibi, insanın en kutsal edimi olması gereken *sevi*'nin, *sevişme*'nin paranın çürüttüğü, bütün yozlaştırıcı ögeleri içeren ortamlarda, karşılıklı sevgi ve saygıyla değil, aşağının bayağısı *satınalma* ilişkileri içinde yaşanması değil mi? Utanılacak bir şey varsa, bu *aktöresiz* düzen değil mi? Eşini parayla satın alan, satan bir tek hayvan var mı yeryüzünde? Ondan sonra, ağzımızı doldura doldura: *"İyi ama, hayvanlara mı benzeyelim yâni?"* diyoruz. Ah keşke hayvan kardeşlerimiz kadar soylu, onurlu, sevgi dolu olabilseydik!

İbsen, çağına göre müthiş ileri ve önemli şeyler söylemiş her oyununda. Kimbilir ne kadar yalnız kalmış, ne acılar çekmiştir! Ama söyleyemediği şeyleri bugün vakit geçirmeden bilmemiz gerekmiyor mu? Kadınları hep savunmuş, daha olumlu çizmiş. Belki istemeden verdiği ödünleri geri almanın vakti gelip geçmiyor mu? Hiçbir kadın, kendisine tanınmayan bir hakkı, bir hizmetçiyle ya da dışardaki yosmalarla oynaşma hakkını kocasına vermemeli artık! Yuvanın dirliği, çocukların geleceği böyle bir aşağılık ödünü haklı çıkarmaz. Ama bunun için kadının çalışmaya, kendini geçindirmeye razı olması gerekir.

Genç kıza söyletilen de eksikti, yanlıştı. Peki, ama sana danışılmadan yasadışı –ama doğa yasalarına yüzde yüz uygun– doğdun; karşına çıkan ilk sevecen erkeğe de gönül verdin. Ama bu kan kardeşin çıktı; dünya bitti mi? battı mı? başka seçenek mi yok? öfke ve kırılma ille de öbür aşırı uca mı savurmalı seni? Neden gidip bütün zorluklarına karşın düzmece babanın kurmayı tasarladığı *kârhane*'nin dışında bir yaşam aramıyorsun da, ilk anda teslim oluyorsun a canım? Ama İbsen o zaman öyle yazmış, hadi neyse. Ya şimdi çekilen filmler, yazılan oyunlar, romanlar başka bir öneri mi getiriyor? Ne korkunç tembellik, kendini bırakış!

Can alıcı konularda, uzlaşma olamaz, ya hep, ya hiçtir seçenek. Oyunu öyle Türkçeleştirenler, öyle sunanlar gerçekten haketmiş oluyorlar mı insan, yurttaş adını? Bu yolun dünyayı *doğal ömrü* kadar yaşatma konusunda en küçük bir olasılığı var mı dersiniz?

Televizyonun bu dönem, gönül almak için de olsa, başlattığı açıkoturum ve forumları yararlı bulanlardanım. Nitekim, hepsi büyük tartışmalara yolaçıyor; tartışmaysa, doğruya dönebilmemizin biricik umudu.

YÖK açıkoturumunda, Sayın Cindoruk'u çok etkili ve yararlı buldum. Ama sevinmeye kalmadan, kendi partisi, söylediklerine taban tabana çelişen bir girişimde bulundu, yenildi, savunmaya

çalıştığımız çok önemli bir *ilkeyi* ayaklar altına aldı. Şimdiki hükümet yeni oylar derlemek için bile yapıyor olsa, artık ne solculuğu ne ilericiliği en küçük bir tehlike yaratmayan kişilerin, yine görece de olsa, ortaya çıkmasına katkıda bulundukları o tartışmalar olmasa, acaba neyi, nasıl söyleyecektiniz televizyondan?

Şimdi bu dediğimin, yukarki *"ya hep, ya hiç"* ilkesiyle çeliştiğini düşünebilirsiniz; hayır, o ilke, ancak doğruyu gerçekten yeniden yakalamaya çalışanlar içindir. Yalancıları hiç kapsamaz. Size düşen, ele geçen fırsatta, doğruyu, *yalnız doğruyu* dile getirip savunmak olabilir. Bu ilkeye döneklik ederseniz, aydınlık bir yana, yaşama olanağınız bile kalmayacak.

İkili oynamanın zamanı çoktan doldu. Tek bir seçeneğimiz kaldı: *tutarlılık*.

Anlayana.

Dönelim Adnan Varınca'ya. Bu dönemin övgüye değer izlencelerinden *Sergiler*'de, tertemiz derviş yüzüyle, dura dura, sözcüklerini tarta tarta: *"ressam doğa'dan uzaklaşmamalı"* dedi. Doğruluğu tartışılmaz bir tümce; yalnız, efendiliğinden olacak, *doğa* sözcüğünün açımlanmasını bize bıraktı: hem *içimizdeki doğa,* hem *dışımızdaki,* demek istedi sanırım. Geçenlerde de değindim, doğada, acunda varolanın dışında bir şey yakalayıp dile getiremeyiz ki! Bütün anlatım yollarında böyle bu.

Dolayısıyla, Varınca'nın resimleri nasıl bu ikisinin *saygın* bireşimleriyse, örneğin Öztoprak'ınkiler de, Uluç'unkiler de öyledir. Tek ölçüt, *dürüstlük, içtenlik, tutarlılık* olabilir. İçinizde doğuştan varolan bu *ilke*'yi, onca yıllık yoz eğitime karşın koruyabilmişseniz, yarış falan kalır mı artık? Biricik yarış, kendinizle olandır, *aşma* kavramı yalnız *kendiniz* için geçerli olabilir.

Ömer Uluç'un sergisinde, yazın ve düşün dünyasından renk ve görüntü dünyasını merak edebilen ender insanlarımızdan Bedia Akarsu'yla karşılaştım; zaten pek çok sergide ya da dinletide görürüm bu güzellik ve doğru savunucusunu. Ne mutlu kendisi için! Ve elbet yanında yöresinde yaşayanlar için!

Bir ara, söz bilgi'ye, bilme'ye geldi. Akarsu da *bilgi ağacı varmış demek,* dedi. Belki biraz kutsal kitaplardaki anlamında. Evet, bilgi ağacı kuşkusuz var: *acunun ta kendisi.* Benzetmeyi sürdürürsek, biz de bu ağacın küçük bir tomurcuğu. Binlerce yıldır, korkunç bir *bilgiçlik*'le, henüz bilmediğimiz konu ve alanlarda masallar uydurup inanageldik; sonra da bu masallara inanmak istemeyenleri kestik elbet.

Şimdi, insanlık tarihinde ikinci kez, gerçek bilgi'ye, *bilim*'e yö-

nelme fırsatı –ve belki kaçınılmaz zorunluluğu– doğuyor. Bakalım yakalayabilecek miyiz?

Bu fırsat, ilkin Eski Mısır'da, Yunan'da ve aynı çağlara rastlayan ilk doğaya yakın uygarlıklarda elimizdeymiş; sonra binlerce yıl süren saçmalama dönemleri.

Demokritos, *evreni iki temel ilke çekip çevirir: rastlantı ve gereklilik* demişti. Biz, binlerce yıl içinde, bu terimlerin ya birine sarıldık sıkı sıkı, ya ötekine. Oysa, tıpkı dişiyle erkek, aydınlıkla karanlık falan gibi, acun bu ikisinin bileşimidir. O uygarlık dönemlerinden beri, ne yazık ki *erkek*'le *karanlık* ağırbasageldi. Bedelini görüyoruz.

Şimdi yeniden ikiliğe dönme zamanı, öyle olması gerekiyor. Yoksa, hep söylediğim gibi, acun bizleri ve gezegenimizi seve seve yeniden nötrona, protona, elektrona dönüştürüp bağrına basabilir.

Sayın Akarsu, *"acaba her şeyi bilmeye kalkışmak mı açtı bütün bu işleri başımıza?"* dedi birara. Son yanıtı, bana göre son yanıtı, başından söyleyeyim: *hayır, her şeyi bilmeye değil, olur olmaz şeyleri yapmaya kalkışmak açtı!*

Carl Sagan *Cosmos* adlı yapıtında, Wilhelm Reich da *İnsanın Doğadaki Yeri ve Dirim'in Öldürülüşü*'nde, acunsal köklerimizi; neleri, nereye kadar bilebileceğimizi açık seçik anlatmışlar. Demokritos, ilk proton, nötron ve elektron bileşimciğine *atom* (parçalanamayan, bölünemeyen cisimcik) adını verirken, sezgiyle, can gözüyle nereye dek gitmemiz gerektiğini açıkça belirtmiş.

Reich, Sagan'a ve daha başka dürüst araştırıcılara çok temel bir katkıda bulunmuş; *"nedir Cennet'ten atılmamıza yolaçan büyük suç?"* diye sormuş. Yanıt bütün kutsal kitaplarda *elma*'yla anlatılıyor. Buna *yârin dudağı* da diyebiliriz. Peki, varlığımızın temeli olan bu edim, *yâre sarılma, sevi* neden böyle büyük suç olmuş *ataerkil düzen*'de? Yanıt çok yalın, görmek isteyene, isteyebilene: *elma, yârin dudağı bize cansız'dan canlı'ya geçişin gizini verir Buysa, bütün acunu ve kendi varlığımızı kavramaya başlamanın a'sıdır.*

Demek ki, yârimize korkmadan ürkmeden sarılmamızı, kendimizi ve acunu anlamamızı istemeyen birileri çıkmış. Peki kim bunlar? *Doğadan getirdiğimiz,* Reich'ın deyişiyle söylersek, *bilgi, sevi ve çalışma* sözcükleriyle en yalın biçimde özetleyebileceğimiz *temel coşkuların* yerine *ikinci elden güdüler*'in, *para kazanma, önce yakın çevremize, sonra eğer olabiliyorsa bütün dünyaya –ve bugünkü aşamada, zar zor da olsa, uzaya, gezegenlere– egemen olma tutkusu!*

Bakın, atomlar bize can veren güneşte her an parçalanıp yeni enerjilere yolaçıyor; bilmem kaç km uzaklıktan yumuşatıla yumuşatıla geliyor; ayrıca acunun bize bağışladığı *ion* küresinden, havaküreden geçiyor, süzülüyor. Kalanı canlı varlığımızı sürdürmeye yarıyor. Ama siz kalkıp atomu yeryüzünde patlatırsanız, çıkan büyük enerjiyi denetlerim ben diye şişinirseniz, Çernobil'ler bitmez, uğradığınız zararı usunuz bile almaz. Üstüne üstlük, bütün temel ögeleri tuz buz edersiniz, ozon tabakası delinir, sular, karalar, kaynaklar kirlenir.

Burada, en büyük yanılsamayla karşı karşıyayız: *acunda evrim vardır, her şey sonunda en iyiye varır* Evet efendim, acunda elbette evrim var. Ama her şey gibi o da görece: ille de insanoğlunun ve bütün canlıların yararına değil. Dağınık haldeki atomlar için yararlı olan her şey bize yararlı mı? Yararlıdır diyenler, inanılmaz bedensel eksikliklerle doğma talihsizliğine uğramış insan kardeşimiz Stephan Hawking'in deyişiyle *"kişisel Tanrı"*larının kendilerini eninde sonunda mutlaka koruyup kollayacağına inanıyorlar demektir. Tamam, bu onların hakkıdır. Ama acaba hepimizi kurtarır mı?

Bense, bütün eski bilge ustalarımla birlikte, Sokrates'in uyarısını ciddiye alanlardanım: *"Bildiğim tek şey, hiçbir şey bilmediğimdir "*

Bütün canlı varlıklarda, Carl Sagan'dan ödünç alarak söyleyelim, *doğuştan birtakım temel bilgi'ler, başka bir deyişle kimyasal işlemlere dayalı bellek'ler ve bellenmiş şeyler var. Hepimiz bir anlamda,* Hawking'in pek önemser gözüktüğü *bilgisayarlara benziyoruz*. Ama bana sorarsanız, bu bilgisayarlarda her şey, insanın akıl erdiremeyeceği, akıl erdirmesi de gerekmeyecek kertede *karmaşık*.

Karıncalar, çiçekler, böcekler, ceylânlar doğadan getirdikleri bilgi dağarcığıyla kendi yaşamlarını, biz araya girmezsek, güzel güzel, *kendilerine göre mutluluk* içinde sürdürüyor da, insana ne oluyor? Ne olacak, boyundan büyük işlere kalkışıyor. Buna en büyük kanıt, bir sanatçıdan gelmişti; Stanley Kubrick'ten, *2001, Uzay Serüveni* adlı yapıtında. Görenler anımsar, orada bir kara taş vardı, herkes bu nedir diye sorup durdu. Demokritos vermişti yanıtını: *rastlantı*, başka bir deyişle, acunun henüz çözemediğimiz gizleri, yasaları. Üstelik çözmemiz de gerekmeyen yasaları. Miğdeniz, bağırsaklarınız size danışmadan çalışıyorlar, çok mu kötü oluyor? Nedir yitirdiğiniz? Siz ayrıca *bilinçli* mi olmak istiyorsunuz, tamam, yol açık: ama alçakgönüllüce, *Tanrı*'lığa özenmeden! Çev-

reyi gözeterek, eşinizle, işinizle nasıl mutlu olabileceğinizi düşünüp çözebilirsiniz. Yeryüzünde aç çıplak sevgisiz kimsenin kalmaması için görece kısa ömrünüzü harcayabilirsiniz. Eğer *doğaya* uygun yaşar ve davranırsanız, yeryüzü zaten cennet olur, başkasına gerek kalmaz. O zaman ölümden de korkmazsınız şimdiki kadar, *gerçek ölümsüzlüğün gizini can gözüyle görmüş olursunuz çünkü.*

Kubrick, güzel bir doğa çocuğu olarak, filmin sonunda, bütün o görkemli makinalar dağılıp parçalandıktan sonra, yeniden yeryüzünün belirsiz bir yerinde, belirsiz bir insan evine götürdü bizi; önce alabildiğine yaşlanmış olarak gösterdi kahramanımızı, sonra alıp dölüte dönüştürdü: *ey insanoğlu, aradığın bütün gizler, ana karnında, dölüt'tedir,* diyerek. Bu da anlayana.

İlgimiz belli bir noktada toplanmışsa, zaman zaman belirtiler, ipuçları art arda söküneder. Şimdiye dek ustalığına değinme gereği duymadığım –öylesine ortadaki, tadına çıkarmakla yetindiğim– Burhan Uygur dostum, bu yılki sergisini yeni bir galeride, Levent'te açtı; açılış günü koştum, ama temiz, ancak ister istemez dar ve kalabalık ortamda, resimleri göremedim elbet. Nasılsa giderim yeniden.

Sergi'den önceyse, televizyonda Burhan'ı görüp dinledik. Her zamanki gizemli diliyle, güzel güzel anlattı kendini ve yapıtlarını. Şimdi artık *daha bir sorumlu* oldum dedi. *Tanrı sevgisi*'ne vardım dedi. Bunun Carl Sagan'ın benimsediği Tanrı mı, yoksa Hawking'in sözünü ettiği *kişisel Tanrı* mı olduğu öncelikle kendisini ve dolaylı olarak yakınlarını ilgilendirir kuşkusuz. Ama Cihat'çığını haklı çıkaran, *şiir ve düşlerle* yapılmış yeni resimleri beni eskiler kadar sardı, sevindirdi, mutlu etti. *Can verdiği* resimlerini yaparken *kendisini nasıl yaktığı* onun öznel seçimidir, dışarıdan *fetva* veremeyiz. Doğrıdan ilgili eşi ve çocuğu bu bağlamda nasıl varolurlar? Çocuğu için olmasa bile, eşi bu çetin yaşamı *görece de olsa bilerek seçmiş* olduğuna göre, kimseye yine söz düşmez. Bu çerçevede, insanlar arasındaki eşitliğe kardeşliğe gölgesiz gönül vermiş bir birey olarak, sanatçı eşlerine düşenin, yukarıda değindiğim ilke olduğu kanısındayım: *ya hep, ya hiç.* Kimse bizi zorlamaz doğum sancıları şöyle ya da böyle geçen bir sanatçıyla yaşamaya. Hele resmî bağlarla bağlanmaya. Ama bağlanmışsak, ister istemez sıradışı yaşayıp davranan birinden, sıraiçi, usa uygun tutumlar beklemeye çok hakkımız olur mu diye düşünürüm. Yanıt, herkesin kendisindedir.

Sinema dünyasındaysa bir başka dostumun en sonunda görebildiğimiz yapıtı, Şahin Kaygun'un *Afife Jale*'si eşimle beni birkaç

gün boyunca sevindirdi, dünyanın pisliklerinden arınmanızı sağladı. Yavuz Turgul'dan sonra, gerçek bir sinemacı daha görmenin tadını tattık. Hem de filiz halinde. Şimdi büyük merakla bekliyorum ikinci, asıl kendisinin saydığı *Dolunay*'ı.

Yavuz Turgul'un filmlerine değinirken söylediğim gibi, şimdi artık kesin bir yargıya vardım: yönetmen, filmin çekimöyküsüne mutlaka katılmalı. İster bir yapıttan yola çıksın, ister temel öyküyü kendisi bulsun, Fellini ya da başka büyük, saygın ustalar gibi, yönetmenlerimizin çekimöyküsünün yazılışına katılması dirimsel bir zorunluluk. Öbürlerinin, başkalarınca yazılmış çekimöykülerinin nasıl havada, soyut, gerçeklerden uzak olduğunu yıllardır birlikte görmedik mi? Hem de en ünlü kişiler kaleme alsa bile!

Bu o denli sıradan bir doğru ki, başka dürüst emekçilerin de aynı şeyi görüp söylememesi olanaksızdı; nitekim öyle oldu, Antalya Şenliği'nin ardından, Ömer Kavur, televizyonda ya da gazetelerdeki söyleşilerinde aynı kaygıları dile getirdi. Kavur, tıpkı yayın dünyasındaki gibi, başka bir acıklı noktaya da değindi: Yeşilçam'da tükenen kaynaklar. Gerçek sorunları irdeleyen, ciddi kitap basımı ne kadar zordaysa, sinema dünyamız da o kadar sıkıntıda kuşkusuz.

Kavur, sinema için olası çözümü önerdi açıkgörüşlüce: bütün dünyadaki gibi, en büyük film tüketicisi olan televizyonun bu ürünlerin yaratılmasına kaynak sağlaması.

Kitap içinse hiçbir umut gözükmüyor.

Ama zaten kitap gerekli mi?

Bir dostumun, Metin Yavuz Elitez'in özeniyle elime geçen 10 Temmuz 1988 tarihli Milliyet Aktüalite'de, en önemli yer *"Ruhsal sorunların altında ne var?"* sorusuna ayrılmış. Freud'a ve öğretisine değinilmiş, uzmanlara danışılmış. Ege Üniversitesi'nden bir *profesör*'e Freud sonrası arayışları ve Reich'ı, *bedensel boşalma* kuramını sormuşlar. Bakın ne diyor: *Reich solcuydu. Solcular* hem okumaya, hem de sekse *meraklı olduklarından, Reich solcular arasında ilgi görmüştür.*

Aman Tanrım! inanalım mı okuduklarımıza? Neresini tutalım? Bütün okullar öğretmenler öğrencilerine *"okuyun, okuyun"* demiyor mu? (Ama besbelli ki *üstâdlarımız*'ın seçtiklerini okuyacaklar yalnız!) Ya da yeryüzündeki bütün ataerkil öğretilerin istedikleri gibi, varlıklarının temeli olan *sevi*'den, *sevişme*'den sonra her seferinde binlerce kez tövbe edip yerlere mi serilecekler? Herkes birbirinden İsâ gibi anasının kulağından olup doğmayı bekliyor besbelli!

Oysa ben çok iyi biliyorum artık böyle konuşanların Reich'ın tek bir yapıtını bile sonuna dek okuyamadıklarını, doyumsuzluklarının buna *engel* olduğunu, 1970'lerde gençlerin Reich'tan ödünç alarak söyledikleri, *"Savaşma, seviş"* sözü, sonradan bütün kavramlarımız gibi yozlaştırılıp çamura belense de, özünde doğanın temel ilkesiydi: enerjiniz ya *sevgi*'ye yatırılabilir, ya da *ölüm*'e. Buyrun seçin.

Üstelik, Reich, ilk yapıtından sonuncuya dek, şu ilkeyi yazmış kitaplarının ilk sayfasına: *"Sevgi, bilgi ve çalışma yaşamın temel ögeleridir; dolayısıyla yaşamı onların çekip çevirmesi gerekir* Hadi canlar gelin, elbirliğiyle çarpıtalım!

Ve: *"Yeryüzündeki bütün hazlar seviseldir (erotiktir)"* diyen seksenlik Jean Rostand; insanların ellerindeki parasal olanakları ve enerjilerini yeni silâhlara değil, dirimbilimsel (biolojik) araştırmalara yatırmalarını salık veren o büyük bilge, aslında, hiç kuşkusuz *seks manyağı*'nın biriydi!

Yoo, bizden kaçmaz azizim! Bilmem kaç yıl sonra da olsa, işte böyle şıp diye enseleriz adamı!

Sevgili Ziya Özel, bu satırlar elinize geçmez, biliyorum, ama sakın proflara aldırmayın siz, yolunuz biricik umut yoludur.

Televizyonun tattırdığı ender sevinçlerden biri de, Orhan Hançerlioğlu'nun konuşmasıydı. *Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu?* Şimdi bütün dünya tanrıcıklarla dolu olduğundan, azıcık yetki elde eden her konuda asıp kestiğinden, böyle soylu, sabırlı bir emekçinin ağzından bizim bildiğimizin bir kez de en etkili yayın aracından duyurulması, genel görünüşü pek tatsız olan şu yeryüzünde yüreğe epey su serpti doğrusu. Evet, bir ulus kişilikli ve uygar olmak, canlı kalmak mı istiyor? Önce, bilginin bilincin temel direği olan dilini işlemeli, bir düşünce ve duygu anlatım aracına dönüştürmeli.

Geçen akşam sevgili Burhan Apaydın da aynı şeyi başka bir açıdan doğruladı. *Gecenin Konukları*'nı düzenleyip sunan bilgiç kardeşimizin bıraktığı bütün eksikliklere karşın, Hukuk'u, insan haklarını, yasaları anlatırken, gerçek bilgeler gibiydi, sevi ve onur yüklü. Ona bırakılan zaman tam bir saçmalık örneğiydi, daha önceki konuk kardeşimizi küçümsemek istemem, ama böyle bir bilge çağrıldığı zaman, o gece iki konukla da geçebilirdi: yeter ki Apaydın, apaydınlık konuşmasını biraz daha sürdürebilsin. Nitekim ansızın *"zamanımız bitti"* denince nasıl şaşırdı canım dostum!

Atatürk'ün yasalar ve anayasa konusundaki sezgisini pek güzel anlattı. Evet, bir şeyi bilmek için şu bizim kaskatı okullarımız ge-

rekmez. Can gözümüzün açık olması, can kulağımızın doğal duyarlılığında bırakılmış olması yeter. Exupéry'nin dediği gibi: *"Özlediğin insanı ilkin kendinde yaratmaya"* başlarsın, bu da başkalarına ne yapıp ne yapmaman gerektiğini şaşmaz biçimde duyurur sana.

Peki bu *bilim* midir? Kiliselere, cansız okullara göre hayır!

Oysa, *evet, evet, evet, bilimin ta kendisidir!*

Düşen elmadan, edepsiz düşünceler değil de, *yerçekimini;* yüzen tastan altın gümüş yüklü gemiler değil de, *suyun kaldırma gücünü;* İskenderiye'de güneşin öğle saatlerindeki gölgesiyle 80 km Güney'indeki adını unuttuğum kentteki gölge arasındaki ayrımdan dinlence yerlerinde güneşi kaça pazarlayacağını değil de, *dünyanın çevresini* çıkarabilmek için yalnızca can gözüyle can kulağı kullanılmıştır.

Bütün acun bu gerçek *bilgi*'ye, bu biricik *bilim*'e dayanıyor.

Binlerce yıllık kölelik düzeninden; yetmiş yıllık tek parti zorbalığından sonra, Gorbaçov adlı dünya yurttaşı insanlığın vazgeçilmez ilkelerini, çoğulculuğu, gerçek halk yönetimini, her şeyi birbirine danışarak, sevgiyle, imeceyle gerçekleştirmeyi yurdunda başarabilirse, yeryüzünün en dar görüşlü, en bencil, en kendini beğenmiş öbür ulusu da biraz yola gelir; ve böylece tarihte ilk kez *kardeşliğe, eşitliğe, bağımsızlığa* doğru el ele yürümeye başlarız.

Sanat Çevresi, Aralık 1988, S.122

"Beydağı'nın Başı"

"Beydağı'nın Başı", Ruhi Su'dur.

Evet, hem eşi Sıdıka Su'nun bu yıl bastırdığı kasetin adı bu; hem de insanların en soylularından birine yakışan nitelendirme. Bu eşsiz güldestedeki türküleri 1970'lerde Özden, Sevil ve ben, Evinç-Mekin Dinçer ikilisinin unutulmaz özenleriyle gerçekleştirdik. Birkaç türkü de, kesintisiz değerli yardımları olmasa, Ruhi'ciğimin hiçbir yapıtının gün ışığına çıkamayacağı Gönül ve Atalay Erdoğan kardeşlerin, gerçek bir Anadolu anası olan güzelim annelerinin sevgiyle donattığı evlerinden geliyor.

Bu yapıttan bir yıl önceyse, Jean-Michel'in de yardımıyla, Sıdıka Abla başka bir çiçek demeti yayınlamıştı hem plâk, hem kaset olarak: *Ekin İdim Oldum Harman*. Bu paha biçilmez yorumları da Beril ve Üner Eyuboğlu ile dostlarına borçluyduk. Her şeyi vaktinde düşünemiyor insan, o zaman plâğa ve kasete bu borç yazılamamıştı; ilersi için şimdi ben belirtiyorum.

Üner'in elinde bizimkinden daha gelişmiş bir aygıt varmış, dolayısıyla onun kayıtları daha doyurucuydu. Atalay'larda ya da bizde alınanların kayıtları Ruhi'ciğimin titizliğine de, büyüklüğüne de lâyık değil elbet. Ama ya o yorumlar? Ben yıllarca korkular içinde yaşadım, bize inanılmaz birer armağan gibi sunulan bu güzelim sanat ürünleri evimizde, çürüyüp giden bandlarda yele mi verilecekti? Bunları dinlemeyi varlıklarıyla, yaşama biçimleriyle hakedenler hiç tadamadan yoksun mu kalacaklardı?

Neyse, rastlantı ve gereklilikler Sıdıka Abla'ya bu tarihsel görevi yerine getirebilme olanağını sağladı.

Ekin İdim Oldum Harman, Paris'te, daha önce Ruhi'ciğimizi dinleyip benzersizliğine vurulmuş bir güzel Fransız bacınızın önayak olmasıyla, binlerce kez hakettiği bir ödülü getirdi: *Charles Cros Akademisi Büyük Plâk Ödülü*.

Doğa'nın ta başından içimize yerleştirdiği soylu tartımları (ritimleri) günlük yaşamınızda bilerek, seçerek yinelemekten yanaysanız bu eşsiz ürünler zaten elinizin altındadır, benim övmem gereksizdir.

Beni onlardan sözetmeye iten neden, *Yeni Düşün* dergisinin Kasım sayısında sanatsever dostum Cengiz Bektaş'ın yazıya döktüğü bir söyleşi. 27 Mart 1982'de, başka bir güzellik sevdâlısının,

yorulmak bilmez gerçek insan kardeşimiz Türkân Saylan'ın evinde yapılmış bu söyleşi. Öteden beri Ruhi'yi sevip izleyen insanlar toplanmış, ilkin insana gerçek cennet mutluluğunu tattıran yorumları dinlemişler, sonra ustayı konuşturmuşlar.

Orada, büyük bir iyiniyetle, kendisini yürekten sevenlerce de sorulmuş olsa da, insanın içini sızlatan, hepsinin dostu olduğum için, soranlara ve Ruhi'ye yakıştıramadığım sorular var. İçlerinden kimisinin yaşı, şimdi artık Mekin Dinçer'in ayakta alkışlanacak sabır ve çabasıyla kitaplaşmış yazılarını, konuşmalarını ilk çıktıkları gün okumuş olmayı gerektirecek kadar. Hep aynı, bence artık utandırıcı sorular: *Ne yapıyorsun? Neden Veysel gibi söylemiyorsun? Biz neden senin gibi türkü söyleyemiyoruz? En azından ıslıkla yineleyecek kadar kolay bir yorum gerçekleştirilemez mi?*

Eğer hepten yozolup gitmemişseniz, Ruhi'nin yaptığı apaçık ortada, dupduru, saydam, somut. Bütün öbür sanat ürünlerindeki gibi, ayrıca sözle açıklanması gerekmez, bütünsel güzellikleri kendi içlerindedir.

Bizdeki bantlarda, Sıdıka Abla'nın henüz sevenlerine sunamadığı bir Veysel türküsü var: *Derdimi Dökersem Derin Dereye.* Bunu Veysel'in kendisinden dinlemedim hiç, ama nasıl söyleyebileceğini çok iyi biliyorum. Ruhi, doğanın kendisine bağışladığı yeteneğin hakkını eksiksiz verenlerden olduğu için, bu türküyü *biricik, yinelenmez sahici* (otantik) *yorumu* ile; Veysel'in canından çıkardığı soylu notaların hepsinin eksiksiz hakkını vererek söylüyor. İnsan bunları dinledikten sonra yukarki soruları sorar mı ey ulu Tanrım!

Ruhi'nin ne yaptığını bilen biliyor; görmeyi gerçekten isteyenler için örnekler sayısız. Rus Ordu Korosu'nun söylediği şarkıları sever ve dinler misiniz? Öyleyse, ses eğitimi verilmiş bas Didenko'yla ünlü opera şarkıcısı Şalyapin'in ya da Amerika'lı Robeson'un *Volga Volga*'yı ya da *Beryozonka*'yı aynı, tıpatıp aynı biçimde söylediklerini oturup uzun uzun açıklamam gerekmez.

Ama Rus şarkıcının talihi, soylu müziğin oralarda çoktan yerleşmiş, sindirilmiş olmasıdır. Bizdeyse, Atatürk'ün çok yönlü sezgileri sonucu Batı müziği eğitimi gören, aslında hem yetenekli, hem iyiniyetli bestecilerimiz, kendi topraklarının seslerini canlarında kanlarında taşımayadıkları için, ortaya çıkan yorumlar hep eksik, aykırı kaldı; hâlâ öyle. Yine ünlü bir örnek vermek gerekirse, sesi Ruhi'den hiç aşağı kalmayan Ayhan Baran'ı örneğin *Çamdan Sakız Akıyor*'u söylerken dinleyin bakalım; İlk yozlaşma, çarpıtma bestecide başlıyor: Halk bu türküde: *"Koynundaki memeler /*

Turunç olmuş kokuyor" demiş; sözümona çoksesli yapan kardeşimizin gözü bunu diyecek kadar pek değil, saçma sapan şeyler söyletiyor. Ondan sonra, ezgiye saygılı kalmayı nasıl isteyebilirsiniz?

Ruhi ne mi yapıyordu? Ben çok iyi biliyorum, başka bilenler de var şükür; ama ille de konuşmak isteyenlere, 12 Kasım Cumartesi akşamı televizyonun 1. Kanalı'nda bir konuk Macar topluluğu unutulmaz dersler verdi. Ut çalıyorlar, curaya benzer bir şey, zurnanın kardeşi, kavalın kardeşi, tefin abisi var ellerinde. İlkin Macar halk şarkıları söylediler, ardından Macar Türkleri'nin şarkıları, derken bizim de bildiklerimiz: Evet efendim, *Vardar Ovası*'nı Ruhi de böyle söylüyordu; son derece iyiniyetli, ama eğitimsiz kardeşlerden oluşmuş Koro'suna böyle söyletiyordu. Türkülerimiz böyle çok *sesli* kılınır ancak. Neden bunu Macar yorumculur biliyor yapıyor da, bizde Ruhi Su tek başına kalıyor dersiniz? Üstelik 70 yıllık ömrünü aynı şeyleri bilmem kaç kez yazıp anlatmaya harcayarak...

O geceki izlencede eşimle beni sevinçten havalara uçuran soylu Macar kardeşlerimiz, aynı zamanda yüreklerimizi de acıyla dağladı yeniden: Bir teki bile alıcıyla uğraşmıyor, hangisi beni alıyor diye kovalamıyor, oturmuş, tıpkı Paco de Lucia gibi, yalnız arkadaşlarını dinliyor, onların yarattığı dünyada yaşıyor hiç eksiksiz; zaman zaman gözlerini yumuyor, *ve işini olması gerektiği gibi yapıyor!* Niçin benim ülkemden bir tek Ruhi çıktı bütün bunları gerçekleştirebilen?

Ve bütün bunlar yetmiyormuş gibi, soysuzluğa katkının ardı arkası gelmiyor! Son sözü en başında söyleyeyim: Bugün bir tek yorumcu yok Ruhi'nin Karl Ebert'ten, piyano eşlikçisi Markoviç'ten aldığı soylu sanatı sürdüren, sürdürebilen. Ama ortalık çömezden geçilmiyor. Bir de kalkıp konuşmuyorlar mı? Ruhi'yi çoktan geçtiğini söyleyen bile var! Aferin canım, yaşa varol. Gerçi tek bir müzik tümcesini doğru okumayı bilmiyorsun, ama bilgi ne demek? Ali Nâzik'in dediği gibi: *Nota mı gerekir?*

Ben de onaylıyorum, Ruhi sizin çömezinizdir, hem ilericilik, hem yorumculuk açısından!

Daha önce de yazdım, 1964'te tanıdım ben Ruhi Su'yu; ondan sonra, Özden, Sevil, ben bir gün, bir dinleti bile yanından ayrılmadık. İstanbul'da ne kadar dinleti düzenlediyse, koştuk. Giderek, verdiği emekten sırılsıklam olan gömleğini, atletini değiştirebilmesi için yedeklerini, sırtını kurulamak için havlusunu taşıdık. Bunları neden mi anlatıyorum? Adamın biri kalkmış, Boğaziçi Üniver-

sitesi'nde dinletide sazını kırdığını söylüyor da ondan. Ah ulu Tanrım! Yüzsüzlük, aşağılık duygusu neler yaptırıyor insana!

Ruhi'nin sazları dünyanın en özenle gözetilen nesneleriydi, bizim gibi can dostlarına bile vermezdi; hep sevgili gibi koynunda kendisi taşır, bu yüzden, kazancının en aza indiği günlerde bile taksiye biner, tek başına öne oturur, sazını korurdu. Bıraktığı güzelim sazlar şimdi gerek Osmanbey'deki güzel bir halk müzesini andıran evlerinde, gerek Ören'deki yazlıkta duvarları, köşeleri süsler.

Sözü edilen Boğaziçi Üniversitesi dinletisinde elbette biz de vardık; orası özel bir dinleti salonu olmadığından, gençler fosur fosur sigara içiyordu; sigara dumanının Ruhi'ciğimi ne denli rahatsız ettiğini bildiğimden, izin almadan, dinletiyi düzenleyen gençlerden birine lütfen sigara içilmesin diye duyuru yapmasını söyledim; yapıldı. Sonra Ruhi çıktı, daha yerine tam oturmadan: *"Sigara içilmemesi konusunda ben bir şey söylemiş değilim"*, dedi. Salon alkıştan yıkıldı; kendini harcayıp gençleri gözetmişti yine.

Ne o gün, ne başka bir yerde, ne kazayla, ne *yorgun demokratlara kızarak* sazını kırmadı güzelim benim. Ama siz kardeşim, onun olduğu besbelli türküleri, Osman Necmi Karaca'dan yasal izin almadan, tek kuruş ödemeden, üstelik siz yazıp yorumlamışsınız gibi söylemeyi sürdürüyorsunuz! Peki, tamam. Isparta yasasına çözüm yok bugün! Ancak, bir köşede her şeyi bilenler yine de var. İsterseniz Ali Nâzik gibi başınızdan aşağı gül değil, altın yağdırın; dünyanın parasını kazanın; bütün gazete ve dergilerde boy gösterin! İnsan ve yorumcu olarak kaç para ettiğinizi unutmak olası değil!

Evet, ne kadar haklıydın Ruhi'ciğim *"İyi ki geldim"* derken. Bilenlere hâlâ serin bir Toros suyu gibisin!

Züğürt Ağa ile *Muhsin Bey*'i ne kadar beğendiğimi daha önce belirtmiştim; Yavuz Turgul'u sinema sanatımız açısından ne denli önemli saydığımı da. 20 Kasım tarihli *Nokta*'da bir söyleşi yapmış Yavuz, hemen alıp okudum elbet. Dümdüz bakan yarı kederli gözlerine eşlik eden sözlerin büyük bir bölümü tanımadan kestirdiğim Yavuz'a uygundu; ama bir bölümü, hem kendisi için, hem genel olarak yaşamın savunulması, sanatın ayakta kalabilmesi için kaygı verici gözüktü bana. Gelin bu konuda söyleşelim.

İlkin, *"Ulan bu Muhsin de adam mı!"* yargısına katılmadım; bence, hem de bütün bilgim ve inancımla, *asıl Muhsin adam!* Bütün öbür kişiler, kolayca kandırılmasına karşın dul şarkıcı hanımla, ev sahibi hanımın dışındaki bütün öbürleriyse *cûdam!* Bir

yaratıcı, benim yapıtında bulduğum bu seçimi kendisi de başından yapmamışsa, vay geldi başımıza derim! Evet, Muhsin salak, sersem, çağı geçmiş, düşçü biri. Ama rica ederim, hem *köşe dönücülüğü* yerip, hem de geçmişte benimsendikleri, el üstünde tutulmaya çalışıldıkları için değil, *yaşamın temel direkleri* oldukları için kendi payıma çevre kirlenmesinden, ışın parçalanmasından geberene dek korumaya and içtiğim erdemleri nasıl küçümseyebiliriz? Ben Yavuz'un yapıtlarını hiç değilse bir ya da birkaç kişi bu değerleri canlandırdığı için beğenip övüyorum. Yine dostumun deyişiyle söylersek, *dört şarkının peşinde koşturup duran*'lar ağır basabilirse yeryüzü varoluşunu sürdürecek, yoksa yeniden parçacıklara ayrışacak. Gerçek insan, eski güzel şarkıları, yorumlayış biçimlerini seven; çiçeklere gözü gibi bakan, onlarla sevgilisiymişçesine konuşan; aslında soylu bir insanda belki bulunmaması gereken, ama şimdiki edepsizlere oranla yine de başımın üstünde tutabileceğim bir utangaçlıkla beğendiği kadına duygularını bile açamayan *adam*'dır! Evet, evet, *korunması, yaşatılmaya çalışılması gereken soylu adam Muhsin'dir!*

Sonra soruyor Yavuz: O büyük kargaşanın içinde *nereye doğru gidebiliriz?* Hiç kuşkusuz Mars'a, Venüs'e değil; nereye gidebileceğimizi önceden kimse söyleyemez, ben de elbet. Ama nereye *gitmemek* gerektiğini kesinlikle söyleyebilirim: *köşe dönme dünyasına.*

Kavramları birbirine karıştırmamak, şu gezegenin *doğal ömrünü tamamlayabilmesinin* biricik, vazgeçilmez koşuludur. Temel erdemler, ilkeler *'statik'* kalmalıdır; zaten öyledir, bize düşen, bu değişmezliğe saygı göstermek olabilir ancak. Hep yineleyip duruyorum, bilgi, acun tarafından bütün canlı varlıklara dağıtılmıştır; herkes kendi varoluşunu sürdürürken bu *temel bilgileri* kullanır, sürdürür, aktarır; burada önemli olan, insanoğlu gibi *Zeus*'luğa özenmeden, imeceyi, eşgüdümü özenle kollayarak yaşamak; bir kılıktan öbürüne geçiş evresini tamamlayabilmektir.

Dr. Reich kansere, *yaşarken ayrışma, çürüme* adını takmış. Çok yerinde. Şimdi Yavuz dostum kalkıp bu *çürümenin, yozlaşmanın* en canlı örneklerinden birinin yazılarını beğenip konuşmasını dışlayınca, korkunç bir çelişki olmuyor mu? Ben varlıkların bütünselliğine inanırım: *Özü başka, sözü başkalık* benim inanabileceğim şey değil, hele hoşgöreceğim hiç değil. Exupéry'yle birlikte canımı veririm *çelişkilerin savunulmasına.* Ama burada sözü edilen küçük, zararsız, insanın kendisinden başkasını çok ilgilendirmeyen çelişkiler olabilir. Eh, ne yapalım, isteyen atom pat-

latsın diyemem. Ama saçmalığı buraya da uzatabiliriz elbet, *peki patlatsın,* diyebiliriz: Sonuç, acun açısından kayıp olmaz.

Yavuz'un *Fabriye Abla*'sı, şüre sadık kalıp kalmayışıyla değil, filmdeki kişilerin gerçek yaşamla hiçbir bağlantısının bulunmayışıyla zayıftı, başarısızdı. Türk sinemasının en boş noktalarından biri kuşkusuz oyuncular. Kırk yılda bir Şener Şen çıkıyor, bundan sonra da kolay çıkmaz; ne böyle bir yatırım var, ne de gereksinme. Muhsin Bey'deki ilk kadın oyuncumuz Sermin Hürmeriç'e yakın bir gelecekte iş çıkar mı? Pek sanmıyorum.

Sayın Müjde Ar'ın bir sözü ilişti bu arada durak duyurularında gözüme, yeni çıkan bir dergi için yaptığı söyleşiden bir alıntı: *Erkekler cinselliği bilmez.* Aman Tanrım, nerelere kaçayım? Peki sevgili bacım, kızlar, kadınlar biliyor mu? Freud'un bir sözü geliyor şimdi dilimin ucuna: *Bütün insanlık benim müşterimdir.* O günlerde başka bir Dr. Freud bulunsaydı, bu sözü söyleyenin de ona gitmesi gerekirdi. Ataerkil düzene geçeli beri, hepimiz sözün gerçek anlamında *iğdiş olmuşuz.* Sayın Ar bunun dışında kalabildiyse ne mutlu ona, ne mutlu kucak açtıklarına!

Yavuz'la uzaktan söyleşimi son bir değinmeyle bitirmek istiyorum: Elli yıllık sabırlı, alçakgönüllü, tutkulu arayışımın sonunda tek şeyi görüp kavrayabildim: *doğa*'nın ötesi, berisi, altı, üstü yok. Tek bir doğa var, içimizde, dışımızda. Dolayısıyla, bir sanat yapıtının ortaya konmasında, senin içindeki ve dışındaki doğa, "duygu", "düşünce" terimleriyle anlattığımız *birliği içersinde* etkinlikte bulunuyor; hepimizinki gibi kalıtımdan ve eğitimden edindiklerinin bireşimiyle bir *ürün* çıkıyor ortaya. *Tin, yürek atması gibi şeyler* doğa'nın ötesinde değil, tam içinde, değil mi dostum? Üstelik, hemen ardından söylediklerin ne kadar gerçekçi: *Kendini tanımak.*

Sevgili Ruhi'ciğimin söylediği türkülerden birinde şu dizeler var: *"Hakikât kervanı geçti gidiyor / Can gözünü açıp görebildin mi?"* Evet, durmadan yineliyorum: can gözüyle görebilmek, can kulağıyla dinleyebilmek, ve can *bilinciyle* bilip anlamak. Gerisi boş. Ama bu, şimdi, dünyanın en zor işi, gerçek bir talih. Ne yazık ki sanatçıların kimilerinin dışında kimseye düşmüyor. Peki, kederlere gömülüp işi oluruna mı bırakalım?

Ben de seni övdüm Yavuz, ama *en büyük sinemacı geldi* diye değil, sinema duygusu olan, kalıpların dışında kavrayıp anlatmayı beceren bir *emekçi diye.* Ancak, sakın söyleşideki kadar tasalanma, yeni yapıtını bekliyorum, birçok gerçekçi kardeşin gibi: Yeni, sağlıklı bir bireşime varırsan, yine çok sevineceğiz, bunu

sana da söyleyeceğiz yazıyla, sesle, sarılarak. Ama başaramazsan da söyleriz, korkma.

Biraz dikkat edersek, önümüze çıkan bütün sorunların sonunda hep gelip "*bilgi*"ye, "*bilme*"ye, "*bilinç*"e, dolayısıyla "*bilen varlık ya da örgen*"e dayandığını görmemek olanaksızdır.

Cumhuriyet'in 12 Kasım Cumartesi günkü Bilim Eki'nde orta sayfa baştan başa bu konuya, insandaki sözümona her şeyi bilip yöneten *örgen*'e, beyne ayrılmıştı. Köklerimizi arayanlardan Amerika'lı sinirsel dirimbilim uzmanı Floyd Bloom'un bir saptaması var: *"Bitki moleküllerinin yapısıyla insan moleküllerinin yapısı şaşırtıcı ölçüde benzerlik göstermektedir "* Ve bu büyük bilimadamı eklemiş: *"Bunun nedenini tam olarak bilemiyoruz"* İlkin, bir şeyi tam olarak bilmiyorsanız, hiç bilmiyorsunuz demektir. Böyle kökten sorunlarda yarım bilgi yoktur çünkü.

Dünyaya, acuna, insana *çarpık* bakanlar kuşkusuz hiçbir zaman gerekeni bilemeyecekler, ama *bilmeden* eyledikleri için şu çok kırılgan dengemizi çarçur edecekler. Bir kaçık, uçkur düşkünü saydığımız Dr. Reich, daha 1940'larda bu bilmeceyi çözmüş, ama kimin *gönül gözü, gönül kulağı, gönül bilinci açık* görüp işitip anlamaya? En yalın ottan tutun da kömür parçasına, kum tanesine, et, deri, yemek parçasına varana dek eline ne geçerse kaynatılmış suya atmış; bir gün, bir ay, ya da bilmem ne kadar süre sonra mutlaka ilk *canlı tekhücreli* türemiş.

Ama bizim aklımız fikrimiz Zeus *'lukta olduğundan bu kadar sıradan gerçekleri, doğruları algılayıp anlamaya ne vaktimiz var, ne hazırlığımız. İnsanoğluyla amip ya da bitki hücresi aynı hamurdan olamaz! Olmamalıdır!* Yoksa *bütün aşılık üstlük sıralamaları hapı yutar!*

Oysa, gerçek us için yol bir; Darwin haklıdır, her şey ilk oksijen atomuyla hidrojen atomunun birleşmesiyle başlamıştır.

Geçen yıl televizyonda suyla ilgili bir İtalyan belgeseli vardı; gizleri *doğanın ötesinde berisinde değil, kendisinde arayan meraklı, dürüst kardeşlerimiz şu yalın sonuca varmışlardı: İki gazın birleşmesinden oluşan su hücresinin, yerleşik inancın tersine, ince bir zarı var. Küçük böceklerin suda batmayışı da bundan.*

Zarsa, *ilk canlının, ilk yumurtacığın* başlangıcı demektir.

Goethe'nin bir sözü var: *Nedir en zor şey? Görmek gözünün önünde duranı.*

Ama bütün bunlar çok sıradan; bizeyse hep *üstünlük, aşkınlık* gerekir.

Hele *seçkin* olmaya bayılırız. Bu uğurda evreni ateşe verebiliriz, veriyoruz da.

Göçen büyük dirimbilimci yazar Konrad Lorenz'den de bir alıntı vardı gazetelerde: *"İnsanoğlu, amipten geldiğini kabule yanaşmadığı; dolayısıyla doğal imeceye aklı ermediği için, sonunda kendi soyunu da, bütün dünyayı da tuz buz edecek kadar ahmaktır. Sivrisinek ısırmasına aşırı önem verir, her yana zararlı ışınlar yayılıyor, ozon deliniyor denince kılını kıpırdatmaz"*, diyordu.

Gerçek ilericilerin, insanseverlerin, hadi geçmişte yapılmamış, ama hiç değilse bundan sonra bıkıp usanmadan bunları yinelemesi gerekir bütün dünya televizyonlarında.

Bütün dünya dinlerinde baş köşeyi *"günah"* kavramı tutar; ve bu yalnız ve öncelikle *"cinsel günah"*dır. Oysa asıl günah, insanın *kendindeki ve dışındaki doğayı* kirletmesidir, *kadını, çocuğu, bütün o güzelim hayvanları, bitkileri* kirletmesidir. Bu bağlamda tutuculara o kadar yüklenemeyiz, ama kendini *ilerici, toplumcu sayanlar*'ın *"günah"*ı herkesten büyüktür: Dikkatleri bu *yokedici suç*'a yönelteceklerine, tutuculardan daha tutucu çıkmış, içi boşalmış kavramları savunmuşlardır, hâlâ da savunuyorlar. Eksik, yanlış şey bilenler, doğruyu sezip bilip de söylemeyenlerden daha az sorumludur şu genel *yozlaşma yarışında*.

Bakalım binlerce yıl boş yere yanlış yerlere koşturulan insan yığınları, hepimiz, gezegenimizi kurutup parçalamadan bu yalın doğruları görüp anlamaya vakit bulabilecek miyiz?

Çözüme yaklaşabilmek içinse, ilkin birilerinin *doğru*'yu yinelemesi gerekmez mi?

Bilim Eki'ndeki yazıda son derece temel bir bilgi vardı: *Her beyin, özel kimyasal-dirimsel bileşimden ötürü, benzersiz biçimde işler* Satırlar arasında yitip gitmiş bu doğru, genelgeçer yargı meraklısı kasapları etkiler mi acaba?

Bütün bedenimizden daha çok önemsediğimiz beynimiz, eşgüdüm içinde çalışır, bütün beden işlevlerinin belli oranda gelip geçtiği bir merkezdir, o kadar. Beyni olmayan canlılar da bizim kadar bilinçli doğa karşısında – giderek, şu evrende, bizden daha bilinçli.

Yıllar önce, bir sanatsever bilgin hanımınız bana çok uyarıcı bir şey anlatmıştı: Dışardan gelen uyarılar, beyindeki merkezlere belli yollardan gider. Ama kırk yılda bir, kimi bireylerde, yeni bir yol bulur geçer, o zaman *buluş, sanat, yaratı* ortaya çıkar.

Düzmece nimetleri uğrunda her şeyi baskı altına alan ataerkil

düzenin sonucu, en yalın şeyleri kavrayamaz duruma getirilmeseydik, Molier'in: *"Aa, ben zaten öteden beri düzyazı ustasıymışım"* diyen kahramanının gülünçlüğünü paylaşmayacaktık. Joseph Scheppach'n yazısında böyle sıradan bir bulgu daha var. Beyinde sürüp giden iç konuşma. Einstein'ı ya da başka bir yetenekliyi bizden ayıran, beynindeki bu iç söyleşiye sınır koymaması değil miymiş? Hadi buyrun bakalım! Nerelere gitti esin perileri, tanrısal lütûflar? Neyse, şimdilik burada bırakalım. İlerde nasılsa yine gelir önümüze bu asal konu.

Avcı'yı çok beğenmiş, videokasetini edinemediğime üzülmüşümdür. Ama Cimino'nun ondan sonraki filmleri hep düşkırıklığı getirdi. *Cennet'in Kapısı* adlı uzun yapıtını videoda görmüş, sonunu getirememiştik. Şimdiyse, büyük usta Francesco Rosi'nin ardından Guilliano'ya bulaşmış; eh, epey yüreklilik, demiştim filme giderken. Oysa, tam anlamıyla rezillik! Kusurlu da olsa, o temiz yürekli halk kahramanlarıyla ne ilgisi var bu yapıtın? Üstelik bütün oyuncular dökülüyor, De Niro bile kurtaramazmış Cimino'yu. Umarım gitme zahmetine girmemişsinizdir.

Bir de televizyonda öve öve gösterilen Oscar'lı filmler var. Aman Tanrım! Yazık hepimize. Her şeyin böylesine ciddileştiği günlerde bu zararlı masalların ne yararı olacak bize? Çekim, oyuncu, ya da görüntü ustalığı bile yok katlanabilmek için!

Ama Paul Mazursky'nin çocuk filmi diye sunulan *Harry ile Tonto*'su küçük bir şölendi.

Milliyet'te Vera'nın Nâzım'la ilgili anıları, öteden beri üzerinde durduğum temel bir sorunu yeniden gündeme getirdi: *Nedir Sevdâ?* Büyük bir olasılıkla çocukluktan kalma aşılmaz doyumsuzluğun etkisiyle, durmadan sağa sola, kadından kadına, erkekten erkeğe sığırtmak mı? Geçtiği yerde kimi ve neyi devirdiğine, yıktığına, yaraladığına hiç aldırmamak mı? Bakın yine o kavram; *doğa*'yı hiçe sayıp, uyuşamayacağınız kişilere utanç verici bir biçimde yapışmak mı? Ve hepsinden önemlisi, insanların çoğunda kınadığınız, giderek yasakladığınız girişimleri, ünlü biri olunca bağışlamak, bağışlamak ne demek, *sevdânın en hası diye alkışlamak mı?*

Sevdâ, iki özgür, yetişkin, olabildiğince bilgili ve bilinçli varlığın, titreşimlerinin uyumunu yaşaması değil mi? Aradaki aşılmaz yaş, bilgi, olanak, ün, para pul ayrımları böyle bir soylu duyguyu yaşatmaya izin verir mi?

Rastlantı ve gereklilik yine güzel bir oyun oynadı: Bu dizinin herkesi uğraştırdığı günlerde, televizyonda *Boşanma Açıkoturumu*

yapıldı. Toplanan yedi kişiden dördü daha başından yenik ve ezik sayılmalıydı, ama kendilerine sorarsanız onlar *egemen*'dirler. Çağrılan üç hanımdan en az söz verilen, en talihsiz insan kardeşimizdi: Bekir Yıldız'ın tek yönlü keserinin doğradıklarından. Avukat hanım da kendini ve cinsdeşlerini hakettikleri gibi anlatıp savunamadı. Bereket versin, keskin kılıç Ali Kırca'nın yanında oturan hanım vardı. *Tıpkı Gençlik Sorunları Açıkoturumu*'na çağrılan ve uslu sanılan gençler gibi, o da, büyük bir olgunluk ve incelikle, söylenmesi gerekenlerin çoğunu dile getirdi. Evet, Dr. Reich'ın bilmem kaç kez yinelediği gibi, *insanlık gerçekten kendini yoketmek istemiyorsa, sözümona* cennet*'i ayaklarının altına yerleştirdiği kadını, ona bağlı olarak da çocuklarımızı erkeğin* sersem ayağıyla elinden *kurtarmanın yolunu tez elden bulmalı ve yürürlüğe koymalıdır*

Üstelik çözüm Kafdağı'nın ardında değil: *On-onbeş yaşında günde on-onbeş saat çalıştırmaya hiç acımadığımız çocuklarımızı, köyde kentte, evde işte bitmez tükenmez işlevlerde kıyasıya harpaladığımız analarımızı, bacılarımızı, eşlerimizi, sevgililerimizi,* yalansız dolansız *insan saymalı, kadın erkek eşitliğini doymak bilmeyen* üstünolma *sapıklığımıza kurban etmemeliyiz.*

Bu alanda en büyük sorumluluk, Atatürk'ün sağladığı inanılmaz olanaklarla, hepimizin vergileriyle açılmış okullarda okuma, aydınlanma talihine ermiş kızlara, kadınlara *düşmektedir Bütün o donanımdan sonra gidip kölesi olmanız için ne veriyor size erkekler? Tüm resimli romanları, şarkıları dolduran* cinsel mutluluğu *bile veremez şimdi; resmî izinli ırza geçmenin ötesinde, ancak gerçekten* eşit bireyler *arasında açan bir çiçektir çünkü bu.*

Saçma sapan öfkelere kapılmayın; hele şimdiki en büyük tuzağa düşüp *erkeklere* sırtınızı da dönmeyin. Hepimiz bir ananın çocuğu olduğumuza göre, kendinizle birlikte *bizi de yeniden eğitme* zahmetine katlanın.

Kölelikten daha mı zor bu yatırım!

Umut ışığı hep sanattan geliyor: Bunca iç karartıcı gelişme arasında, Ömer Kavur'un *Gece Yolculuğu* geçti elimize. Ömer'i İtalya'dan dönüşünde, Sinematek'te tanımıştım, gerçek sinema eğitimi görmüş ender kişilerdendi. Yeşilçam için çekmek zorunda kaldığı yapıtları çok sevememiştim kuşkusuz; ama işte düşlediğim, arzuladığım şeyi gerçekleştirmiş: Filmin öyküsünü kendisi yazmış bu kez. Türk sinemasının çektiği, daha uzun yıllar çekeceği oyuncu sıkıntısının ötesinde, çağdaş bir sinema ürünü çıktı karşımıza. Ay-

taç Arman'ı ilk kez görüyorum, çok beğendim ölçülü, duygulu, şiirsel oyununu. Macit Koper'le ikili oyunları bugün her nitelikli filmde görebileceğimiz düzeydeydi. Ne mutluluk! Öğretmeni canlandıran oyuncu, çocukları, çoban, tansiyoncu gerçeğe uygun, inandırıcı yorumlardı. Eş ve düşteki kadında öyle – biraz *All That Jazz*'ı andırsa bile. Geri kalanlar ne yazık ki yapıtın düzeyinde değiller, ama ne gelir Ömer'in elinden.

Acundaki ikilik burada da karşımızda: Türk sineması böyle saygılı, duyarlı emekçilerin elinde adama benzer ürünlerini vermeye başlayacağı anda, Yeşilçam parasal bunalımın ta dibinde, tıpkı bütün ülke gibi.

Bir başka güzellik ve uyarıcılık da Alain Resnais'den geldi; dünya sinemasının üst düzeyli ürünlere olanak tanıdığı, izleyicinin böyle yapıtlar beklediği günlerde tadına doyulmaz filmlerini izlediğimiz büyük usta, bence, son *vıcık vıcık* yapıtlarında haketmediği bir bataktaydı. Neyse ki *Amerika'lı Amcam*'ı çekebilme olanağını bulmuş.

Bu filmde baş köşeyi tutan anlatımcı-bilim adamı, Laborit, çağımızın en aydınlık, en dürüst insanlarından biri. Yazılarını büyük bir merakla, hazla okumuş, aktarmıştım. Resnais, bilim ustasının söylediklerini, gösterdiklerini, insanlarla örneklemiş. Ne yazık ki 88 Sinema Günleri'nde bu filmi büyük perdede görme olanağına kavuşamamıştım. Ak camda görsel tatlar uçup gidiyor elbet. Ama kalan da yetti eşimle bana.

Ah, sevgili, zavallı insan kardeşlerim, kaçınız izleyebildi acaba bu *gerçek sanat ürününü*? Sanat adına palavra dinlemeye o kadar büyük bir hazla teslim olmuş durumdayız ki, kaç el 1. Kanal düğmesine ya da video düğmesine basmaktan kendini alıkoyabildi acaba?

Ne diyordu Laborit? *Bugün kişiliğimiz, kimliğimiz sandığımız şeyin %90'ı yalan, yanlış, zararlı boş inançlardır*

Bakalım bu saptamayı içine sindirmeyi becerebilecek mi insanoğlu? Tanıyı benimseyebilirse, çok geç kalmadan çözüm bulabiliriz de...

Sözümü bir soylu yapıtla bağlamak istiyorum: *Örümcek Kadının Öpücüğü*. Hector Babenco, Manuel Puig'in romanından uyarladığı bu filmde çok çetin bir işin üstesinden en üst düzeyde gelmeyi başarmış; siyasal inançlar, işkence, insan hakları, cinsel arzu, cinsel davranışlar arasında yele kapılmış yaprak gibi savrulan insanlardan seçtiği bir avuç örneği, hiçbirinin insan onurunu, saygınlığını yere düşürmeden, bu değerlerin her birine hakettiği yeri

ve önemi vererek yansıtmak. Başta William Hurt'le Raoul Julio'nun ve Sonia Braga'nın kusursuz oyunlarıyla film tam bir şenlik; düşündüren, haz veren, unutulmaması gereken acıları anımsatan.

Sanat Çevresi, Ocak 1989, S.123

"Yaşamın Özsuyuyla Beslenmek"

"Resim yaparken, bu ağacın köklerinden yükselen bir özsuyunun bulunduğum ya da bulunmayı istediğim en yüksek dallardan birine yükseldiğini, sonra kendini tualimin üzerindeki biçimlere ve renklere dönüştürmek üzere benim içimden aktığını hissediyorum. Dünyada varolan ya da olmayan her şeyin titreşimlerini yakalayan ve aktaran bir çeşit iletken gibiyim.

Bu sözler, Fahrelnissa Zeid'in. Maçka Sanat Galerisi yaratıcısı ince beğenili Rabia ile Füreya Koral'ın sevdâları sonucu gerçekleşen toplu sergisinin açıldığı gün Cumhuriyet'te yayınlandı. Yukardaki yaklaşımı şimdiye dek pek çok *has* sanatçıdan duymuşumdur kuşkusuz; bir kez de Zeid'in ağzından, canından işitmek daha sergiye gitmeden içimi ısıttı. Sergiye gittiğim zamansa, eskiden gördüğüm yapıtlarının bıraktığı belli belirsiz izlenimlerin yerini tam bir coşku aldı; sözün gerçek anlamında bir *yanardağ*'la karşı karşıyaydım. Nasıl bir tutku, nasıl bir yangın? Ne bitmez tükenmez bir merak, Ferhad sabrı! Ne kadar anlatım yolu varsa hepsini denemiş. Ne yürekli renk ve biçim arayışları, uyumları? Tam anlamıyla bir şölen! Önümüze getirilmesini sağlayan herkese yürekten teşekkürler.

Üstelik şölen o salonda bitmiyor, hemen yanıbaşında uzayıp gidiyor. Ferit Edgü'nün de bayramı var. Yıllar içersinde özenle seçip biriktirdiği resimler, yayınladığı kitaplar, baskı resimler... Bildiğim, sevdiğim ustaların en üst düzeyli ürünlerinden örnekler. Güzelliğin verdiği sevinç o salonlarda da sürdü. Böylece, en azından bir akşam, birkaç saat, insanın olması gereken hâliyle yaşandı: körlükten, darlıktan, umursamazlıktan uzak.

Birkaç gün önce Sayın Koral'la Edgü'yü Doğan Hızlan'ın yönettiği izlencede dinlemiştik. Edgü orada doğru, güzel şeyler söyledi elbet; kendi ressamlığıyla ilgili zamanında varılmış açıkgörüşlü yargı da alkışlanacak şeydi. Ama AKM'deki kutlama şenliğinde, baktım, daha özenliydi giyimi. Televizyondaysa, tanıştığım günden beri erdemlerin başı saydığım *tutarlılığın* canlı simgelerinden biri olduğunu görerek için için sevindiğim soylu Koral'a oranla daha mı gereksiz bir rahatlık içindeydi? Kendi yaşamını en anlamlı biçimde doldurma *talihine* ermiş insanların –çünkü istememize hiç mi hiç bağlı bulunmayan *rastlantıların* verdiği bir

armağan'dır bu talih–, onunla orantılı bir alçakgönüllülük içinde davranmaları *yaşamın özsuyunu çok daha yücelere* çıkartmaz mı dersiniz?

Evet, Kasım ve Aralık ayları tadına doyulmaz sergiler getirdi yaşamınıza. İFSAK'ın fotoğraf günleri; Kuzgun Acar, Yüksel Arslan, Utku Varlık, Nuri İyem, Asım İşler, Mehmet Pesen, Ali Demir, Can Göknil, Yaşar Yeniceli, MD'deki Özgün Baskı, Neşet Günal, Mustafa Pilevneli, Behçet Safa, Candeğer Fürtun Sergileri, Soyak'taki Karma Sergi görsel sanatlarımız açısından gerçek birer sevinç ve övünç kaynağıydı benim için.

Yüksel Arslan'ın gerek sergi çağrısına yazdığı, gerek açılışta saydam gösterisi sırasında kendi sesiyle söyledikleri, yaşam ve sanat konusunda yürekten inandıklarını bir kez daha doğruluyordu. Kendine böyle bir yol çizebildiği için Yüksel adına da sevindim.

Can Göknil'in sergisinden çıkarken, zaten görünce kendisine benzettiğim bir hanımefendi geldi yanıma, sezdiğim gibi Can'ın annesiymiş. Benim için hem sevinç, hem üzüntü kaynağı güzel şeyler söyledi ayaküstü. *Sanat olmasa şu yaşam çekilmez olurdu,* dedi. Ekleyecek ne var? Ne yazık ki, bana göre geç gelmişti yanıma, Can'ın incecik varlığına uyan tüyümsü resimlerini keşke birlikte, konuşarak izleme olanağını bağışlasaydı daha önce seslenip. Ama ya hiç gelmeseydi?

Evren'in Değiştiği Gün adlı diziye bakıyor muydunuz bilmem? Ne yazık ki bitti. Yapımcısı James Burke, bilinç gözümü açalı beri özlediğim bir şeyi gerçekleştirmişti; uygarlık tarihini bilmem kimin kılıç kalkan oyunlarına değil, temel buluşlara dayanarak anlatmak. Geçen yıllarda da buna benzer bir dizi sunmuştu bizlere. Bu sefer, en can alıcı –ya da verici– noktaya parmak bastı bitirirken; acundaki yerimiz, gücümüz, bilgimiz. Her şeyin görece olduğunu kusursuz bir biçimde göstererek kanıtladı. Şişinmesinden yanına varılamayan Batı dünyasının bilimsel verilerle vardığı noktaya, örneğin Hint'lilerin dinsel inançlarla vardıklarını gösterdi; evrenin sınırsız gücü ve karmaşıklığı karşısında ondan koparabildiğimiz gizlerin ne denli sınırlı, küçük, az oluşu. Ama bu azlık da görecedir aslında, hep değindiğim gibi, kafese kapatmadığımız hayvan kardeşlerimiz kadar *bilge ve alçakgönüllü* kalmayı içimize sindirebilseydik, çözebildiğimiz gizler şu yerkürede, acunsal dengelerin izin verdiği sürece güllük gülistanlık yaşamımıza yeterdi!

Ancak, birkaç devinim, ısı, ışık yasasını bulan insanoğlu öyle tozuttu ve azıttı ki, *acunsal ömrümüzü* tamamlayabilme olasılığımız hemen hemen sıfıra indi. Bu gidişle gerçekten sıfırlanacak.

Burke'ün dizisinde en kusursuz biçimde gösterildiği üzere, kimi zaman beş, on, bilemediniz 50 yıl bile dayanamayan *saymaca doğru*'lar adına, yapmadığımız sersemlik, yoketmediğimiz kaynak kalmadı, kalmıyor. Aristo mantığının sağladığı düzmece rahatlık çok hoşumuza gidiyor; her şeyin kıpırtısız, değişmez, ölümsüz olmasını arzuluyoruz. Ve şimdiki bakış açımızla varılması olanaksız bu erek uğruna dünyayı havaya uçurmaya hazırız. Oysa, hep yinelediğim gibi, Fahrelnissa Zeid'in, Pîr Sultan Abdal'ın gözden kaçırmama bilgeliğini gösterdikleri bakış açısı sorunumuzu çözmüş durumda: *Anam yer, Babam yağmur*... Sarı Çiğdem'i besleyen özsuyu, Küçük Prens'in gezegenini de, aslında gitmemiz hiç gerekmeyen adı sanı belirsiz bütün yıldızları da beslemiyor mu sürekli olarak?

Nitekim, Can Okanar 19 Aralık akşamı sunduğu *Televizyon Dergisi*'nin bir köşesinde, yerküreden başka yere göz dikmememiz gerektiğini, hiç ayrımına varmadan, bir kez daha doğruladı; uzay istasyonlarında uzun süre yaşayanlarda geri döndürülmez bedensel ve zihinsel değişimler oluyor. Üstelik, sunucunun alkışladığı bu *özveri*'nin sonunda derdimiz örneğin kanseri çözüp anlamak falan da değil; birbirimizin tepesine *lazer* yağdırmak! Ah cânım Yunus! Nemize gerek bizim: *"Ararsan Mevlâ'yı kendinde ara / Kudüs'te, Mekke'de, Hac'da değildir"* gibi özdeyişler? Bize Devlet bale sanatçılarının zevzekliği yeter de artar!

James Burke'ün güzelim şiirinde insanı acılara gömen bir ögeyse ancak anadilimizden başka bir dil öğrenme zahmetine giren ya da talihine erenlerin kulağına çarptı; her zamanki kavram umursamazlığı. İngilizce'sinde *doğru* sözcüğüyle anlatılan şey, bizde *gerçek* olup çıkmıştı. Evet, doğa, evren hem çok yalın, hem çok karmaşıktır. Dillerimizi saran ve aslında gerçekliği kavramaya, kuşatmaya bir türlü yetmeyen kavramları, sözcükleri ne kadar aza indirgesek, yalınlaştırsak o kadar bilinçli, erdemli, bilge olacağız. İşin özünde, *ruh ve akıl, gönül ve kafa* diye ayrımlar yok. Ama mademki henüz o aşamaya gelemedik. Şimdi varolan sözcükleri, kavramları yerli yerinde kullansak daha iyi değil mi? Niye boş şişinmesini halkı bulmadığım Batılı bu işi böyle yapıyor da, biz umursamama hovardalığını gösterebiliyoruz? Bir Türk dünyaya bedel olduğu için mi?

Söz *görecelik*'ten açılmışken, bir başka bilgenin şu yalın saptamasına değinmeden geçmek istemedim. 20 Aralık Salı günü, yine Cumhuriyet'in ekin sayfasında şöyle diyordu Umberto Eco: *"Jean Bernard Léon Foucault'nun sarkacına ilk baktığımızda, bizim*

devindiğimizi, sarkacınsa asılı olduğu noktada çakılı kaldığını düşünürüz. Dolayısıyla orada mutlak'ın, Tanrı'nın ya da dilediğimiz herhangi bir şeyin imgesini görürüz. Ama eleştirel bir kafamız varsa, dünyanın bu biricik kıpırtısız noktasına baktıktan sonra, istediğimiz yere bir Foucault sarkacı koyabileceğimizi ayrımsarız. Demek ki kendi 'oynamayan' noktamızı nereye yerleştireceğimizi kararlaştırmak bize kalır. Bu noktadan yola çıkıp birçok roman yazabiliriz. İşin garip yanı, bunu daha önce kimsenin düşünmemiş olması.

Yoo, son tümcelerde biraz haksızlık var elbet. Düşünenler elbet oldu, ama büyük, baskıcı çoğunluk henüz Aristo dünyasında çakılı duruyor, kıpırdamaya da hiç niyeti yok: Lemingler gibi uçurumdan aşağı atlama pahasına da olsa.

David Linch sinemacı olmasaymış, ruh hekimi olacakmış. Hey ulu Tanrım, niçin bu çocuğu asıl özlemine kavuşturup bizi de kurtarmadın acaba? *Mavi Kadife* için söyleyecek söz bulamıyorum doğrusu: bu kadar bayağı bir ürünü sanat sayanlara afiyet olsun, o kadar.

Ama işin bizi de yakından ilgilendiren bir yanı var; bütün dünyayı etkileyen Amerika Birleşik Devletleri'nde insan ilişkilerinin, cinsel ilişkilerin nereye getirildiği; *doğanın verdiği birinci elden güdülere ketvurmanın sonucu olarak, güzelim kızlarla oğlanların bile, doğrudan doğruya birbirlerine sarılacak yerde, sapığın sapığı ilişkilerin ortasına,* sözümona merak*'la balıklama dalıvermeleri; ve sonunda, muslukta elini yıkamış gibi tertemiz bir köşeye çekilmeleri*. Olacak şey mi? Ama sanırım yavaş yavaş hepimiz bu yolun yolcusuyuz. Her şeyi yapıp edip İsâ'yı çarmıha germekle bütün günahlarından arındığını sanma insanlığı olsa olsa buraya getirebilirdi, getirdi.

Züğürt Ağa'dan sonra Nesli Çölgeçen'le izlenimlerimi yazmıştım, hele *Selâmsız Bandosu*'nu gördükten sonra. Sağolsun televizyon yıllardır övülen *Kardeşim Benim*'i de getirdi önümüze; eh, bu kadar tutarsız, zayıf bir yapıta bunca alkış tutuluyorsa, varsın Çölgeçen de dilediğince saçmalasın.

Fevzi Tuna'nın epeyce bir süre önce Türk sinemasıyla ilgili çarpıcı bir söyleşisini okumuştuk, doğru şeyler söylüyordu. Hepsini yutmak üzere, gelip *Biri ve Diğerleri*'nin barına çökmedi mi? Al sana! O söyleşide, Batı sinemasına özenmenin boşluğunu dile getiriyordu; Sautet'ye ya da başkalarına özenmekle iş bitse, ne kadar kolay olurdu. Tunç Başaran on yıldır tanıtımcılıkla yaşıyormuş, keşke geri dönmeseydi, herkes tanıtımcılıktan sonra Jean-Jacques

Annaud olamıyor, Umberto Eco'yu bulamıyor çünkü.

Ama bu insan kardeşlerimizin de sorumluluğu kendilerine göre; yine gazetelerde, *yoz müziğe* her yıl cebimizden 500 milyar lira yatırdığımız yazıldı; kimse kimseyi zorlamıyor bu müziği dinlemeye, her şey gönüllü, seve seve, bayıla bayıla. Öyleyse beter olsun! Acunda soysuzluğa yer yok, insanoğlu bu kadar soysuzlaştıysa, çeksin kendi kuyruğunu.

Hepimizin bildiği, türban açıkoturumunda bir kez daha dile geldi; softalar okullarda Darwin'in ve evrim kuramının okutulmasını istemiyormuş. Alın size küçük bir avuntu; aynı şeyi dünyanın dört bir yanında zorluyor insanlar; *Observateur* dergisinin 1253. sayısında Jean-Paul Mari'nin aktardığına göre, İsrail'de cellât suratlı Şamir'i canla başla destekleyen Shas Partisi önderi Haham Peretz de aynı görüşte: *"Cumartesi günü havraya gidip mum yakan inançlı bir Yahudi kadın, kalkıp size maymundan geldiğinizi öğreten elli üniversite öğretim üyesinden daha eğitimlidir."*

Yazar Yoram Kanjuk da başını sallayıp yakınıyormuş: *"İyi ama biz Orta-Doğu'ya güya biraz Avrupa havası getirmeye gelmiştik..."*

Üzülecek bir şey yok, Federal Almanya Meclis Başkanı da, 1988'de: *"Hep Almanları suçluyoruz, Yahudiler de başlarına geleni haketmediler mi acaba?"* diye sormadı mı bizim değerli Metin Toker'le birlikte? Biliyorsunuz yeryüzünde bir kesin *kara*'lar var, bir de süt beyazı *ak*'lar. Her isteyen karşı yanı kapkaraya boyayabilir, iş biter. Çok sıkıştırılırlarsa, yeni bir İsâ bulur çarmıha gereriz ya da bir tövbe, tamam.

Bereket Rahip Goglowski gibi insanlardan da biraz kaldı dünyamızda. Bu Polonya'lı da bakın ne demiş: *"Burada her rahibin bir havâri olması gerekir Nasıl olur da insanlık ve yurttaşlık hakları için savaşanların yanında yer almaz? Rahip de Devlet'in bir yurttaşıdır, dolayısıyla, Devlet'i yargılama onuruna sahiptir."*

Sinema Günleri'nde görememiştim Eric Rohmer'in *Yeşil Işın*'ını; televizyondaki çevirmenlere yine sayısız teşekkür, *ışın* hemencecik *ışık* olmuş: ne ayrımı var değil mi? Neyse, geçelim. Nesli Çölgeçen'le Tunç Başaran'ın başaramadıklarına Rohmer girişmiş; yaşamı günlük hâliyle yansıtmak. Çok bilinen bir şeyi yineleyeceğim için bağışlayın, *doğallık* büyük emek istiyor, emek, bilgi, sezgi istiyor. Filmin konuşmalarını da sağolsun –Rohmer'in izniyle besbelli– oyuncu bacımız yazmış; dolayısıyla, on beş dakikalık bir belgeselde söylenecek şeyler, eşşek kuyruğu gibi uzadı gitti – cânım

eşecik, senden de özür dilerim, kaşın gözün de, kuyruğun da yerli yerindedir, güzeldir. Peki anladık, yalnız bu bacımız, sıkılıyor, sevgisiz kalmak istemiyor. Ama besbelli yurttaşı Exupéry'den hiç haberi yok; *özlediği insanı kendinde yaratmak* umurunda bile değil. Oğlanın biri kendisinden bıktı diye, dünyalar başında yıkık. Ne yediğinin tadına varıyor, ne gezdiğinin, ne başka insanların. Evet, yine anladık, şimdi bütün insanlar hemen hemen böyle. Ancak, benim anladığım biçimiyle sanat, sanatçı, *ne zaman, nasıl geleceğini bilmeden* daha mutlu günleri duyurmalı hep; en acımasız durum saptamalarından sonra bile, usumuzu başımıza toplayabilirsek, en azından dünyanın doğal ömrü boyunca umudumuz bulunduğunu anımsatmalı. Öpüşmenin başka türlüsü olan beslenmenin tadını kaldırıp atmak için, filmdeki bacımızın söylediği gibi, *"kan'ı olan canlıyı kesmek"* bahane olamaz. Bu kadar dar açıdan ele alınınca, bitkileri de kesmemek gerekir. Bizim yaşayışımızda çok temel bir yanlışlık var kuşkusuz; yaşamı sürdürmek, beslenmek hiç gerektirmediği hâlde, bir gecede, bir saatte –üstelik eskisi gibi düpedüz yemeyeceğimiz– insanları milyonlara varan sayılarda kesip biçmek. Ya da saçma sapan beslenmek. Bir gün tahıllar atılır, etler baş köşeye konur; ertesi gün sebzeler geçer tahta. Oysa, yine utandırıcı bir söz etmek zorundayım, çünkü öylesine ortada ki; her şeyden azar azar, başkalarına da bırakarak yesek çok mu ters olur?

Toplum sağlığı bir gün olması gerektiği gibi örgütlenebilirse, başka bir deyişle bizler böyle bir düzen kurup yaşatmaya razı olursak, işin doğrusu şudur; her birimizi yavrusu gibi gören hekimler, her yıl, hepimizin kanına bakar, o günlerde neleri yememiz gerektiğini söyler – başka ilaç da istemez. Olur mu dersiniz?

Jules Verne'in bu kitabını okumadım, ama ne kadar gerçekçi, bilimci bir insan olduğunu biliyorum. Dolayısıyla, Rohmer'le oyuncusunun yorumundan başka birşeyler olduğunu kestirebiliyorum yapıtında.

Birkaç ender kişinin dışında, Fransız yazınından, Fransız sinemasından dünyamızı sarsan sorunlara yanıt beklemekten epeydir vazgeçtim kendi payıma.

Biliyorsunuz, çok uzun süre herkesi etkilemeyi başarmış olan Sartre da şöyle demişti oyunlarından birinde; *cehennem, başkasıdır*. Bunu kendi varoluşundaki hangi doyumsuzluklardan çıkardığını kestiremem. Ama benim yaşamımdan edindiğim sonuç bunun tam tersi; *cennet de, cehennem de kendi içimizde*.

Dolayısıyla, Rohmer'in filmine ve kahramanına benim önereceğim sonuç ozanlığıyla şişinmeyip yaşamının özsuyunu Zeid gibi

topraktan çıkarân Yunus Emre'den gelecek: *Ararsan yeşil ışını kendinde ara / Nice'te, Cannes'da, Biaritz'de değildir*

Söz sinemadan açılmışken, şu noktaya da değinmek isterim. Evet, her şey *görecedir* kuşkusuz, ama yine de temel ölçütlerimiz, asal ilkelerimiz olmalıdır, zaten doğada var. Her şey bize *göre* yararlı ya da zararlıdır; bunaysa, çok *çarpılmamışsak,* içgüdü ya da sezgi dediğimiz şey kolayca karar verir.

Varlığımızın temeli olan *sevi*'yi, *sevişme*'yi alalım yine; durmadan dil uzattığınız bütün öbür hayvanlara şöyle bir bakın, sevişirken birbirine eziyet eden bizden başka kimse var mı? Beş on bin yıllık çarpık ataerkil eğitim yüzünden bugün Masoch'la Sade başımızın üstünde elbet, ama bu, onlara yakıştırdığımız sapıklıkların *doğal,* dolayısıyla *bize yararlı* olduğunu göstermez.

Ama kavram karışıklığı hiç ummadığınız çevrelerde bile egemen; *İyi Akşamlar*'ı beğendiğimi yazmıştım. Ancak çok önemli bir çekincem var; öğütlenen her şiddet filmi, tanıtılan her tutucu kitap *günün birinde yaşamın kökünü kurutmaya adaydır.*

Hep şu sözü duyarız; aman canım, Heidegger'in siyasal seçiminden bize ne, bizi *felsefesi* ilgilendirir. İyi ama, *felsefe,* dünya ve yaşam konusunda en süzülmüş bal olmayacak mı? İnsan nasıl ırkçılıktan, ayrımcılıktan, öldürmeden, eşitsizlikten yana olur da, *dünya görüşü* yine de *yararlı* kalır?

Bir sinemacı arkadaşım var, filmler konusunda konuşurken, *Anayurt Oteli*'ni görüp görmediğimi sormuştu; o gün görmemiştim. "Bence *varoluşçu* görüşle çekilmiş bir yapıt; izleyin de konuşalım", demişti. Videoda izledim sonunda; bu nitelendirmeyi haklı gösterecek bir yan göremedim. Ama ben zaten bütün şu *culuk*'lara hiç akıl erdiremem. Elbette varoluşçuluk da bunun içinde. Benim için önemli olan bir yapıtın *içten ve tutarlı* olmasıdır, bu gerçekleşebilmişse, tamam; evrenin küçük bir benzeriyle karşı karşıyayızdır. Gerisi hep boş lâf.

Örneğin bana, bütün o adına okul yakıştırılanlardan çok, öncelikle her dalın has *sanatçıları,* doğabilimci Demokritos ya da çağdaş kardeşi Jacques Monod; dirimbilimci Jean Rostand, Henri Laborit; matematikçi Bertrand Russel; Montaigne, Alain, Ataç gibi insanlar yararlı oldular. Kuşkusuz adını Hâmit'in değerli sayfalarını boşa harcamamak için anamadığım daha bir sürü güzel insan. Ancak, diyeceğim ortada; bir tek *gerçek sanatçıyı* raflar dolusu felsefe kitabına değişmem. Yeter ki ayağı yerde, yanılsamasız bilimde olsun!

Onca ödülden sonra, *Her Şeye Rağmen*'i görmemek olanak-

sızdı elbet, aldık, baktık. Oğuz ailesi, şimdiden sonra daha yirmi ödül de verilse, belki şu söze kulak asabilir diye düşünüyorum; gerek çekimöyküsü, gerek oyuncu yönetimi, gerek Şerif Sezer'in canlandırdığı kadının dünyasına hiç uymayışı, Talat Bulut'un göbeğini çıkarıp başını öne eğmekten öteye birşey yapmayışı sanatçı olmak isteyenlerin hiç düşmeyeceği zayıflıklar. Yine aynı noktaya geldik; evet, çekimöyküsünü yönetmen yazsın, 'ya da yazımına katılsın; ama söyleyecek sahici sözü varsa. Mehmet Basutçu'nun Çetin Çeki'ye söyleyemedikleri bunlardı sanırım.

Bu film konusunda son derece sıradan bir insan olan kulunuzun gördüklerini göremeyen, görüp de söyleyemeyenler, Basın Açıkoturumunda açıkça yaşadığımız bir olguya aykırı davranıyorlar kanısındayım; gerek dünya, gerek Türkiye pışpışlarla uyutulma evresini çoktan geride bıraktı; ya doğruları, gerçekleri oldukları gibi dile döküp yalansız çözümler bulacağız, ya da bundan sonra çekeceklerimiz şimdikileri mumla aratacak. Mehmet Ali Birand'ın yurdumuza da gelmesini istediği *açıklık*, Zafer Mutlu'nun pek güzel belirttiği gibi, bilmem hangi *kurtarıcı baba*'yı beklemeden, hemen şimdi her birimizin içinde çiçek açmalı.

Bu yılı ve yazıyı, bana benzeyenler için büyük bir armağanla bitirme fırsatını tanıdı *rastlantı ve gereklilik*. Sıdıka Su, Ruhi'ciğimin yeni bir güldestesini yayınladı; *Dadaloğlu ve Çevresi*.

Kasetin içinde Atilla Özkırımlı'nın ve Sıdıka Abla'nın açıklama yazıları var. Ruhi'ciğimin en mutlu anlarından birini yansıtan bir görüntü eşliğinde; Ruhi Su'yu bu kadar mutlu edense kucağındaki kediydi. Yurdumuzda artık plâk basılıp satılamaz oldu, günün birinde plâk da yapılabilirse, iki sevgiliyi birarada görebileceğiz.

Geçen söyleşide de belirtim, Özden, Sevil ve ben, Ruhi'nin yaratılarını eşinden sonra en yakından yaşama talihini tattık; dolayısıyla, *Dadaloğlu*'nun da nasıl doğup büyüdüğünü iyi biliyorum. Özkırımlı'nın eksik bıraktığı yanları ilerde bu büyük yorumcuya eğilecekler için tamamlamak görevim, sevincim.

Öbür büyük ozanları kendi deyişiyle birer *Türk kantatı*'nda dile getirdikten sonra, Ruhi'ciğim Dadaloğlu'na sarıldı. Beklenmediğe de kapıyı açık bırakan titiz, uzmanca bir çalışmaydı her zamanki gibi. Ama ülkenin gittikçe bozulan siyasal-toplumsal koşulları dilediği yere gidip dilediği araştırmayı yapmasını engelliyordu. Her şeye karşın, elindeki gereçlerle sonunda toparladı plâğa yetecek türküleri. İlkin teker teker, sonunda bütünüyle birçok kez dinledik. Eskiden oluşum evresini kayda geçirmeme izin verirdi; ama yaşlandıkça, geride özensiz kayıtlar bırakmama kaygısı

arttığından buna yanaşmadı. Sıdıka Abla'nın stüdyoda bir geçici kayıt önerisini de benimsemedi, nasılsa banda dolduracaktı.

80'den sonra herkesin kendi deliğine kaçmasından ötürü haketmediği kadar yalnız kaldı, dinleyicisinin önüne çıkamaz oldu. Dolayısıyla, o güzelim enerjisi akrep olup kendini sokmaya başladı, bütün kansere yakalananlardaki gibi. Ama bu amansız hastalığa yakalandığını ne hekimleri biliyordu, ne de kendisi.

Derken, ilk Abdi İpekçi Dostluk Gecesi düzenlendi; Ruhi'yi yürekten sevenler arasında ayrıcalıklı bir yeri olan sevgili Zeynep Oral ve İpekçi'nin eşi bu geceye katılması için özellikle üsteldiler. 3 yıldır koltuğunda oturuyor, sıkılıyordu. Oysa, bütün gerçek sanatçılar gibi, yorumcu yanı tam bir çocuğunki gibiydi; her sahneye çıkışında sözün gerçek anlamında tiril tiril titrerdi istediğim gibi olamayacağım diye. O gecenin verdiği ürpertiyse beklenmedik ölçüde büyük oldu; tam anlamıyla elden ayaktan kesildi, "ben bu dinletiye çıkarsam ölürüm" demeye başladı. Hekimler de zaten parkinsonla yürek rahatsızlığı ya da bilmem ne arasında koşup duruyorlardı. Sıdıka Abla'nın yakını, özel hekimi Ünal geldi, bütün incelemeleri yaptı, sonucu söyledi: "Ruhi Abi, bedensel olarak bir engel yok, ama mademki bu kadar sarsılıyorsun, söyleme; ben çıkar izleyiciye yüreğinin dayanmayacağını bildiririm." Ruhi'ciğim razı olur mu buna? Gitti o gün Şan'a; o geceyi Zeynep unutulmaz biçimde anlattı. Ruhi'ciğim aslında türkülerini söyleyemedi coşkudan; ama kişiliği yetti hepimizi ayakta alkışlarken ağlatmaya.

O geceden önce, Dadaloğlu'nun bitmiş hâlini bir iki kez kendi evinde, bir kez de karşı yakada bir dostun evinde söyledi bizlere. Her zamanki gibi inanılmaz bir güldesteydi! Sözünü ettiğim gün yaklaşık 1-1,5 saat söyledi, hiç ara vermeden. Bu unutulmaz dinletiden sonra, keşke gizli bir alıcıyla kaydetseydim diye o günlerde de çok üzülmüştüm; şimdiyse üstümü başımı paralamak geliyor içimden, sözle anlatılmaz çünkü.

Bu dediklerim, Abdi İpekçi Gecesi'nden önceydi; Gece'den sonraysa, Ruhi'ciğim sözün tam anlamıyla yerlere serildi; yaşadığı coşku besbelli ki çoktan başlamış olan hastalığı şaha kaldırdı, ve biliyorsunuz, iki yıl içinde alıp götürdü.

O dönemde Ziya Özel'i bilmiyorduk hiçbirimiz; tanısaydık da Ruhi'ciğim hastalığına o adın konmasına dayanabilir miydi? Öğrendikten sonra Ziya Bey'e gitmeye razı olur muydu? bilemem.

Özkırımlı'nın değindiği el titremeleri, saz çalamama falan hep İpekçi Gecesi'nden sonra ortaya çıktı.

Bir gün, ikimiz evinde oturmuş söyleşiyorduk; "Ruhi'ciğim, de-

dim, keşke dostlarımızın evinde Dadaloğlu'nu banda almama izin verseydin." – "Haklısın canım, ama sesimin bu kadar tez biteceğini ummuyordum ki..."

Oysa biten sesi değil, *yaşama sevinci*'ydi ne yazık ki.

Bitirtenlerin ömrüne bereket; dünyanın bütün kınaları yeter mi acaba?

Neyse, gelelim kasete; hep söylüyorum, soylu müziği unutmamış olanlar, unutmak istemeyenler için gerçek, yeni bir *şölen* bu.

Kayıtlarla ilgili bir de birkaç somut bilgi vereyim; giriş konuşması ve *Arap Atın Kaltağı, Zamanede Bir Hâl, Ilgıt Ilgıt, Şebeke'ye Uğrattılar, Sabahta Şab'ıma Vardım* 6 Nisan 1975'te TRT III'te gerçekleştirdiği üçüncü ve son dinletiden alındı; *Gümüş Ibrik, Kalktı Göç Eyledi, Yine Bir Gariplik, Yamadan Gel, Eşrefoğlu* Ziya Şav'ın 1960'larda evinde bizlere hazırladığı unutulmaz ilk kayıttan; *Adını Sevdiğim Avşar Elleri, Aşiretin Biciği, Bulguru Kaynatırlar* Ruhi'ciğimize gerçekleştirdiği kazılar kadar büyük bir sevgi ve özenle bakan Hâlet Çambel'den; *Yine Tuttu Gâvur Dağı* Ruhi Su'nun doldurduğu ilk 45'likten; geri kalanlarsa benim bandlarımdandır, 1971-72 yıllarında kaydedilmiştir.

Televizyonda *Müzikte Arayışlar* adlı bir izlence vardı; evde olduğumuz zaman kaçırmamaya çalıştık. İlhan Usmanbaş gibi birkaç üst düzeyli arayıcının dışındakilerin, şimdi elimizin altında duran kasetin kayıt kusurlarına aldırmadan soylu ustanın yorumlarını dinlemelerini isterdim; gerçek arayış nasıl olurmuş görmek üzere.

Ama bunun için de *can gözünün, can kulağının* körleşmemiş olması gerekirdi. Oysa şimdi *ucuzluğun, yozluğun egemenliği* yürürlükte.

Dünyada ve yurdumuzda genel görünümün pek iç açıcı olmadığı bir dönemde kendinize gerçek bir armağan vermek ister misiniz?

Alın *Dadaloğlu ve Çevresi*'ni.

Anadolu'muzun bütün soylularının kalıtı girsin yeniden gözeneklerinize.

Sanat Çevresi, Şubat 1989, S.124

Bilen Yalnız Maymun mu?

Orhan Hançerlioğlu'nun merak ve çalışkanlığına kendini ve evreni öğrenmek isteyen herkes gibi benim de borcum çok elbet.

2 Ocak 1989'da, Cumhuriyet'in son sayfasında Alpay Kabacalı'yla yaptığı söyleşide *bilim, felsefe, doğaötesi, genel olarak dil ve Türk dili* konusunda söylediklerine katılmamak olanaksız.

Ancak, sanırım kıllarımız dökülüeli ve ilk artı ürünü bulalı beri hepimizin beynine, bütün kişiliğine sinen bir kayırmadan o da kendini alamamış: İnsanı evrenin merkezine oturtma. Aristo, herkesi erinç içinde yaşatabilmek üzere, biliyorsunuz, dünyayı acunun merkezine oturtmuş, her şeyi onun çevresinde döndürmüştü. Bugün yeryüzündeki dünya görüşlerinin büyük kesimi hâlâ bu yanlış ilksavın boyunduruğunda.

Oysa, Hançerlioğlu'nun da benim gibi gölgesiz aklı ermiş durumda Darwin'in dile getirdiği temel ilkeye: acun ve yaratıkları kesintisiz evrim içindedir. *Ve çok önemli bir saptama daha, aklını başına devşirmezse, bu evrim ille de insanoğlunu gözetip kollamakla yükümlü* hiç *değildir.*

Sözü nereye mi getirmek istiyorum? Dil'e. Hançerlioğlu ustamız da birçok düşünür gibi, dili insana özgü sayıyor. Ondan sonrası elbette kayırmalı ve ister istemez eksik, yanlış oluyor.

Bilgiişlem, iletişim gibi kavramların artık başköşeyi tuttuğu bir çağda, acundaki her şeyin sonunda enerjiye dayalı im'lere (işaretlere) indirgendiğini hiç değilse kimilerimizin açık seçik gördüğü bir dönemde, dili, ona bağlı olarak düşünceyi insanla nasıl sınırlandırabiliriz? İlk canlı hücrede *düşünce*'nin, dolayısıyla çevresiyle iletişim kurmanın, benzerleriyle haberleşmenin en yalın biçimi bulunmasaydı, bizim bedenimizde ve beynimizde dilin en karmaşığı gelişebilir miydi? Başka türlü akılyürütmek, Hançerlioğlu'nun da açıkça dışladığı *doğaötesine, doğaötesi güçlere* inanmayı zorunlu kılardı.

Şimdi görüntülü belgeseller, görmeye hazır canlara, en yaygın iletişim aracından sesleniyor: örneğin bir karınca, bir yerde bir besin kaynağı bulmuşsa, kendine yeterli beyninde ya da sinir dizgesinde şu *düşünce* oluşuyor: *gidip bunu bütün takıma bildireyim.* Bildiriyor da. Ağacın içindeki kurtçuğu kendine uygun bir çubuk bulup çıkaran kuş düşünmüyor mu? Nedir en son çözümle-

mede *içgüdü*? Ama biz kendimizden başkasında *bellek* bulunduğunu da yadsıyoruz aslında. Balinalar, yunuslar denizlerin altında istedikleri kadar şarkılar söylesinler, bir kutuptan öbürüne iletiler – başka bir deyişle duygu ve düşünce haberleri yollasınlar: *bilen, düşünen tek varlık kılsız maymundur!*

Gerçekten böyle mi? Yeryüzünü ve insanı acunun merkezine oturtanlar için yukarki önerme son derece mantıklı. Peki evrime inananlar için? Burada inanmak sözü de yanlış aslında: olanı görebilenler için.

Tutarlı kalmaya özen gösterdiğim için, başka bir açıklama bulamıyorum *bilgi, bilinç, bilmek, dile getirmek* kavramlarına. *Dil,* kendini ve çevresini anlatma aracıysa, *ille de sözlü olmadığını sanatlarımız kanıtlamıyor mu?* Geçen söyleşilerden birinde değindiğim, *beynin içinde sürüp giden sessiz düşünüp dile dökme yalnız insanoğluna özgü olabilir mi?*

Diyeceğim şu ki, *bilgi*'yi acundaki doğruların, yasa ve ilkelerin her temel ögede belli *im*'ler biçiminde saklanması diye alırsanız –gerçekten *maddeci* olabildiyseniz başka seçeneğiniz de yok–, canlı cansız bütün varlıkların *ölümsüz bir bellek*'le bunu sakladığını, kalıtımla aktardığını anlamanız *kendiliğinden* oluverir. Bu da bize ilk gerçek eşitliğin, kardeşliğin, yazgı birliğinin yolunu açar. Cennet cehennem kavramlarının bir türlü sağlayamadığı düşü gerçekleştirmeye doğru ilk *somut* adımı atabiliriz o zaman.

Sözsüz dille iletişimi sağlayan öbür canlı kardeşlerimizle aramızdaki ayrım *nitel* değil, *nicel*'dir. Çok övündüğümüz beynimiz, kıllı maymundakinden yalnızca bir kez daha fazla hücre bölünmesi geçirmiştir.

Yeryüzündeki bütün canlı varlıklar, kendilerini yaşatmaya, türlerini sürdürmeye yetecek kadar, ama sözün gerçek anlamında bir *bilince,* ve onun anlatım aracı olan *birer dil*'e sahip.

Herkesten üstün olduğunu, acunun kendisine bakılarak yaratıldığını sanan ve savunan insanoğluysa, yaptıklarını düşünürsek, hayvanların en bilinçsizi.

Dünyayı kavramak, kısacık ömrünü dolu geçirebilmek için, son aşamada bütün iletişim yollarının tastamam olmasının o kadar gerekmediğini, en yeni ulusal övünçlerimizden bir hanım kız, hem öğrenimini sürdürmesi, hem katıldığı yarışmaları kazanmasıyla yeterince kanıtladı.

Geçmişe bakarsanız, en ünlü örneği verirsek, Beethoven, işitme duyusunu yitirdikten sonra da, aslında her zamanki yolu izleyip *canındaki* seslerden hâlâ tapındığımız büyük yapıtları çıkardı.

Bıkmadan yinelediğim gibi, dünyanın *doğal ömrünü* tamamlayabilmesi için, çevreyi ne kadar kirlettiğimizi göstermek üzere, kendi yuvaları olan denizde sessizce can vermek yerine Florida kıyılarına çıkıp, gelmiş geçmiş en küstah varlık olan *insanın* gözleri önünde, inleye inleye ölmeyi seçen balinalardan tutun da; aynı nedenle yine başka kıyılarımızda can verirken televizyon alıcılarına en acıklı bakışlarını bir bakıma bizim için de yalvararak çeviren foklara dek bütün canlı hısım akrabamızın uyarılarına körlerin, sağırlarınkilerden daha duyarsızlaşmış duyularımızı açmanın tam zamanıdır.

Bunun için, doğrusunu isterseniz, pek büyük bir olasılık görmüyorum. Ama can çıkmadıkça umut kesilmemeli.

Gorbaçov'lu Rusya'ya gelen yeni sese karşılık, yerküremizin hiç haketmeden en geniş olanaklarına konmuş ülkesinde, Amerika'da yaşayan insanlar, her türlü karamsarlığı haklı çıkaracak biçimde *sorumsuz, bilinçsiz* yaşamakta direniyorlar, yakın bir gelecekte bundan vazgeçeceklerini gösteren en küçük bir belirti yok.

Bakın, çok yalın bir şeyi anımsayalım: Yerküredeki doğal zenginliklerin bir tek kişinin malı sayılması nasıl olabilir? Neden razı olur insanlar böyle bir saçmalığa? O zenginlikten yararlananın çalışkanlığı, öncülüğü, daha bilmem nesi bunu haklı göstermeli mi?

Ama bu dediğimiz bütün insanların mışıl mışıl uyuyan bilinçlerinde kendiliğinden çakmadıkça, iyiniyetli de olsalar, üç beş kişinin elde silâh öne çıkması; punduna getirip işbaşındaki yönetimi devirebilirse bu yalın gerçeği herkese *döve döve* benimsetmeye çalışması Rusya'da ne sonuç verdi görüyorsunuz.

Gelmiş geçmiş kimbilir kaç bilgenin söylediğini ancak şimdi dile getirebiliyor Sovyet yöneticisi: *Hepimiz aynı gemideyiz.* Tersi çıkana kadar, ben insanların sözüne yüzde yüz güvenenlerdenim, bunu da çok ciddiye alıyorum. Ama atılacak ilk adım, en azından, parti yöneticilerine ayrılan özel dükkânlar başta olmak üzere, bütün *ayrıcalıkların* gönül rızasıyla ortadan kaldırılması değil midir?

Geçen gün otobüste birkaç giysiyi üst üste sırtına geçirmiş, yüzünün yandan görünüşü ince mi ince, gözleri değme güzellere taş çıkartacak bir hanım vardı; yanında da tıkabasa dolu bir çuval. İnerken çuvalına el atıp indirdim. Daha birkaç naylon torbaya sanırım varını yoğunu tıkmıştı. Kısa bir süre göz göze geldik, bana teşekkür ederken. Cebimdeki üç beş kuruşun hepsini ona versem ne olurdu? Ayrıca, onu kırmadan nasıl verebilirdim? Geceyi de, gündüzü de sokakta geçirdiği besbelliydi.

Ve bizler, kendi elimizle çizdiğimizi benimsemeye hiçbir zaman yanaşmadığımız, hepimizi avutan bir *yazgıcılıkla,* bu insan kardeşlerimizi böyle evsiz barksız, işsiz, sevisiz, kısacası her şeysiz bırakmaktan hiç utanmıyor, hiç acı çekmiyoruz. Yoksul, hasta, sakat, talihsiz bunu *haketmiştir mutlaka!* Ya da, Olimpos'ta oturan aksakallı, nedense bütün ayrıcalıklıları bırakmış, bu bir avuç insanı *sınamaktadır. Sonra nasılsa cennetine alacaktır.*

Tıpkı, *faiz haram, kâr helâldir* demek gibi.

En büyük günahın, *artı değerin her türlüsüne el koymak, insan kardeşlerini sömürmek* olduğunu, kalmışsa eğer, *bilincimizin en derin köşelerine iterek.*

Bizden başka hiçbir hayvanda görülmeyen acımasızlığımızı unutmak için de, günde ya da yılda bir iki kez tapınağa gidip mum yakarak; üç beş kuruş sadaka vererek; şimdilerde o kadar gereksinme duymayanlara dağıttığımız kurbanlar keserek.

Bütün bu yalanları insanlar yutuyor elbet, ama *doğa* yutmaz ki! Binlerce yıldır biz onu cezalandırdık, cezalandırıyoruz: Öcünü, bizim açımızdan çok korkunç olacak biçimde alacağından kuşkum yok.

Bir kitap saatı. Uzunca bir süre incir çekirdeğini doldurmaz şeyler konuşuluyor. Derken, ülkemizin sayılı yayıncılarından biri, arkadaşlarına en güleç yüzüyle, *sevgili* diye seslenerek, işin can alıcı noktasına parmak basıyor: *Türkiye'de emek çok ucuz.* Tamam, çok doğru. Ama kitap yine de ateş pahası canım! Geçen gün bunu Panayot Abacı'yla dertleşiyordum. Yunanistan'dan örnek verdi. Orada kitap bizden pahalıymış, ama benim gibi bir emekçi ayda 2 milyon kazanabiliyormuş. Bizse burada, kimi zaman yirmi yıl hizmet ediyoruz, bunun onda birini ancak lütfediyor kurup katlandığımız düzen.

Ve bir çeviri emekçisi hanım, *biz sanatçı değiliz, olsa olsa öykünmeciyiz* diyebiliyor. Ah! Örtün ki ölem! Evet, şimdi ortalığa bakınca, ev işlerinden, ya da bilmem hangi temel işinden arttırdığı zamanda *keyif, çalım* olsun diye çeviri yapanlar rahatça girer hanımefendinin tanımına.

Ama onurlu bir yapıtı, en saygılı emeğiyle bize kazandıran ustanın, en azından benim gözümde, benzerini yazandan aşağı kalır yanı yoktur. Üstelik, şimdiye dek bütün dünya dillerinde, uygarlık ışığını taşıyan çevirileri aynı zamanda özgün ürün verenler yapabildi, yapageldi.

Ancak üretim-tüketim dengesi ve bilinci, hiçbir yerde doğrudan ya da dolaylı güzellik yorumculuğuna hakettiği değeri ve ola-

nakları kazandırmadı. Ama onlara kazandırmadı da, başka emeklere kazandırdı mı? Burada çözüm ya hep, ya hiç çünkü.

Şimdilik insanlar yapıtlarını basılı görebilmek için neredeyse sırtlarındaki gömleği çıkarıp vermeye razılar. Doyumsuzluğu ve sorumsuzluğu varın siz hesaplayın.

Brendel, Rostropoviç ya da Karajan olmasa, kim duyuracak bize büyük ustaları?

Peki bu yorumcular *sanatçı* mı acaba?

Haa, biliyorum, köylü çorapları, kilimleri, çanakları ancak yapanların ölümünden birkaç yüzyıl sonra sanat yapıtı sayılıp kapışılabilir

Öyleyse, yukarda söylediklerimi bağışlayıp unutun.

Tem Sanat Galerisi'nde, serginin açılışı sırasındaki saydam gösterisinde yarı Paris'li ressamımız Hakkı Anlı daha başka güzel şeylerin yanında şu önemli noktaya da değindi: *Devlet ya da özel kesim eliyle bir çağdaş resim müzesi kuramazsanız, özgün, ulusal bir Türk resminden sözetmek olanaksızdır*

Çok doğru elbet. Ama Türk-İslâm bireşiminden böyle bir girişim gelebilir mi?

Daha sonra bu konuyu Hobi'de İnci Hanım'la konuşuyorduk; ancak gerçekleştiğini gördüğüm zaman sevinebileceğim bir haber verdi: Halil Bezmen eski görkemli mezbaha yapılarını müzeye dönüştürmek niyetindeymiş. Hadi bakalım.

Seksen iki ödüllü *Her Şeye Rağmen* için düşündüklerimi daha önce yazmıştım. Ne yazık ki ucuzluğun, yozlaşmanın sınırı kalmadı; sayısız ödüllü *Manzaralı Oda* sersemlikte bizimkinden aşağı kalmıyor.

Her şeyden önce, geçen yüzyılın bütün dünyanın sırtından el bebek gül bebek yaşayan; hiçbir üretimde bulunmayan; ve ne hikmetse *çok sıkılan;* sözümona sahip çıktığı *aktöre anlayışı*'nı bir sahneden öbürüne bile koruyamayan; en doğal işlevlerden sözederken ezilip büzülen, ama kızlarına, *iffetli* kızlarına *yağlı ve soylu bir kuyruk*'tan başka bir şey hazırlamayan bir toplumun düzmece yaşamından bize ne?

Her türlü çarpıtmaya, saptırmaya karşın artık gizlenemeyen, çığ gibi büyüyen gerçek sorunlar karşısında nasıl bir destek, bir ışık bekleyeceğiz böyle bir yapıttan? Artık kitap okumadıkları Devlet televizyonundan bile duyurulan gençlerimiz kimi örnek alacak? Magie Smith'in canlandırdığı *evde kalmış kaskatı kız kurusunu mu?* Sözümona alay edilen damat adayını mı? Doğallıkla pısırıklık –ve biraz da kaçıklık– arasında dolaştırılan son koca adayını mı?

Ellerde bir sürü kitap, gözler önünde canlı müze Floransa, ve sonra *onu okuma, bunu küçük kız görmesin* lâfları. Yetmez mi beş on bin yıllık *ikiyüzlülük?*

Ve koskoca filmde, çoğunluğu genç izleyicinin tepki gösterdiği tek sahne: dal budak ortada çırılçıplak yıkanan üç erkeğin deli dana gibi birbirini kovalaması!

Ayıptan da öte bir hiçlik!

17 Ocak akşamı öteden beri birçok alanda sayısız güzellik katkısını yaşadığımız Metin Deniz'in yeni sanat yuvasına çağrılıydık. Niloş'la ben biraz erken gittik, az sonra Nuroş da geldi. Serginin hazırlığı henüz bitmemişti, ödünsüz dostum Alaattin Aksoy dikiş nakış işini tamamlayamamıştı, elinde iğne iplik uğraşıyordu.

Metin'in eşiyle arkadaşı da ortalığa çekidüzen vermek üzere telaşla sağa sola koşuyordu.

Gerçi onlar yeterince olgunlaşmışlar, kimseye gereksiz tören kaygısında değiller, ama biz de yardımcı olup ortalıkta dolanmamak için bir köşeye çekildik, Mustafa Ayaz'ın karakalem çalışmalarına bakmaya başladık.

Son yıllarda çığ gibi büyüyen olumsuzlukların yanında az da olsa olumlu işler var kuşkusuz; sanat kitaplarının basımı da bunlardan biri. Mustafa Ayaz için basılan yapıt çok sevindirici. Bir sevdâlının güzellik serüveninin hiç değilse bir bölümünü topluca görmek içaçıcı. Zaman zaman kendisi için birtakım düşünce, izlenim kırıntıları da karalamış kâğıtların şurasına burasına. Birinde şöyle diyordu: *"duyarak anlatabilmek için, duyarak algılamak gerekir."*

Evet, gerek güzel sanatlarda, gerek hepsinin anası olan yaşama sanatında, başka bir sihirli değnek, temel ilke yok, olamaz kanımca.

Mustafa Ayaz ilk çizimlerinde, bende bıraktığı izlenime göre, mutlu, sevinçli, daha gevşek. Sonlara doğru, dünyanın gidişine koşut olarak, daha sinirli, daha tedirgin. Ne yapsın Ayaz? Yaşadığını çiziyor. Ne yazık hepimize.

Sık görüşmesek de içten dostluğunu hiçbir zaman yitirmediğim Saim Bugay sayısız kez kucaklamış Metin'i. Namık Denizhan'ın sevgili Kuzgun Acar'a yazdığı şiir unutulur gibi değil. Bihrat her zamanki kıvrak zekâsıyla titiz oyunlar oynamış. Koray Ariş, deriyle boğuşarak ortaya çıkardığı güzellikleri ancak biz çıkarken yetiştirdi, gidip bir daha görmem gerekiyor. Yaşamını büyük bir ayrıcalıkla sanatın tam ortasında geçirmiş olan Metin'in ise artık ancak sessiz alkışa gereksinmesi var sanırım.

O akşam orada, her şeye inat, mutluyduk.

Televizyonda bir izlenceyi beğenmeye gelmiyor, nazar değiyor: Ayla Erdemli'nin güzelim sergiler saati uçtu gitti. Sorarsanız, *İyi Akşamlar* hepsini kapsıyor derler. Evet, söyleşi bölümünü azaltırsınız, beş altı dakika da kırparsınız, sonrası eğlencelik kabak çekirdeği. Bereket yaratanları yine de bir şeyler buluyorlar. 19 Ocak akşamı Çelik Gülersoy'la gezi-söyleşi hem çok acıklıydı, hem küçük bir avuntu.

Bir akşam önce, *Program* adlı izlencede şimdi bütün dünyaya egemen olan hafiflik karşımızdaydı. Az bir zamana, olabildiğince çok eğlencelik sıkıştırmak. Çağlayangil'i, İsmet Ay'ı, Zeliha Berksoy'u oraya çağırmışsınız, ama daha ağzını açmadan başka bir konuya geçmek istiyorsunuz! Gencin biri, içi dolu bir soru yöneltiyor. Sabri Bey yanıtlayacak, 82 yılın birikimiyle. Hayır efendim! vakit yok. Zaten şimdi artık yanılsamaya olanak kalmadı: Kimsenin sorunlarımıza ciddi çözümler aradığı yok, olmayacak da. Amaç, yalnızca eğlendirmek, uyutmak. Peki, uyutun, uyuya uyuya göçer bu dünya. Ama acıdan kurtulma umudumuzun bulunmadığını anımsatmak isterim.

Çelik Gülersoy'un dedikleri, yaptıkları *Program*'ın ana izleklerinden biri diye sunulan *özlem*'in ne olduğunu, ne olması gerektiğini yeterince açık gösteriyordu. Uygarlık sandığımız barbarlık, insanoğluna, büyük sürü kadar yozlaşmadığı zaman, ancak *geçmişe özlem* bırakıyor: Yumuşak, insanca, seviyi, sevgiyi el üstünde tutan, doğaya saygılı bir yaşama biçimi. Gitti gider!

Sonra dön, bu en değerli şeyi benimseyenleri alaya al!

Soylu şeyleri özlemek, bütün engellere karşın yaşatmaya çalışmak, duygusallık *değildir, canlı kalmak istiyorsak tutulacak biricik yoldur.*

Aynaya bakıp kendi acıklı hâline katıla katıla gülmenin başka bir örneği de Okanar'ın sunduğu *Televizyon Dergisi*'ydi. Orada da tutum aynı: en önemli, en asal sorunları ele al, bunu tartışmak üzere konuklar çağır, ama yine ağızlarını üç kez açmaya izin verme, her şeyi kes. Beni okumayı seçenler biliyor, doğada insanı en tepeye koymak tepemi attıran davranışların başında gelir Doğada astlık-üstlük sıralaması yok çünkü, her varlık aynı değerde. Bu bağlamda, bitkilerin canı var mı sorusunu ele al, tam çağrılı uzmanlar bilimsel açıklamalar sunacak, atlayıver canım! Havucun, lâhananın canından sözederken, en aşağılık yalanı sokuştur araya: *kana susamış bitkiler!* kana susamış, binlerce yıldır içe içe doyamayan bir tek yaratık var yeryüzünde: *Okanar'ın ve benim ikiz kardeşimiz.*

Televizyonda kalan dişe dokunur ender şeylerden biri fotoğrafın tarihçesine eğilen *Camera*. Dizinin bu haftaki bölümünde savaş fotoğrafçılığı konusu son derece ilginç bir saptama getirdi önümüze: *Amerikan İç Savaşı'nda oluşturulan tutsaklık kampları*. Bütün tiksinme ve öfkemizi Hitler'e, Stalin'e ya da bilmem kime yöneltemeyeceğimiz açıkça görüldü. Bütün tencerelerin dibi kapkara! Zaten saydığım ya da sayabileceğim adlar durmadan yenilenen günâh keçileri değil mi? Kendimizi bırakır, onları taşa tutarız, olup biter. Evet, ama biten ne?

Eşimle Robert Mitchum'u severiz, onun hatırına şu tatsız temcit pilavına bakıyoruz: *Savaş ve Anılar* (aslı anımsama ya, neyse). En onulmaz hastalıklarımızdan biri yeniden kanıtlanıyor: kendimizden başkasını mikrop sayma, dolayısıyla, *hazla, şehvetle* –tersliğe bakın, dirimin temeli olan kavramlar *ölüme bulaşmış*– ezme, yoketme. Çelişkinin bini bir para elbet; bugünkü düşman, yarın *aziz kardeş*. – *Üstelik, zaman zaman* aziz kardeşler de *göklere uçuveriyor*, yerine karşıtı geliyor; hiçbir utandırıcı aykırılık yok ortada. Çünkü, kusur işleyen mikrop olduğuna göre, tek yol *böcek ilacı, ip, giyotin*. *Ne yâni, mikropları yoketmeyip besleyelim mi?*

19 Ocak akşamı –bunu bulanların hepsine binlerce teşekkür!!!– ikiye bölünerek gösterilen *Her Devrin Adamı* da değindiğim çelişkinin hatırı sayılır örneklerindendi. Thomas More, *tutarlılık, inançlılık* gibi temel kavramların yanına, hepimiz gibi, öyle çarpık başka kavramlar katmış ki yaşamında, boş yere can verdi. Gerçekten Tanrı'ya inanan bir adam için, yeryüzündeki vekil şu olmuş, bu olmuş ne ayrım taşıyabilirdi acaba? Roma'da oturan adam Henry'den daha mı erdemli, daha mı tutarlı, daha mı âdil? Oysa inancını tutarlı kılmaya çalışsaydı, kendine de, ailesine de, daha sonraki yüzyıllarda bize de çok daha yararlı olacaktı. Ancak son tartımda, eksiklerine karşın, gönül borcu yine de ona elbet.

Bu konu bizi hemen şu noktaya getiriveriyor: *döneklik*. Görüyorsunuz, gerek ülkemizde, gerek bütün dünyada epey tartışılıyor bu kavram. Ama yöntem yanlış bence; gerçekten inançlı ve tutarlı olan *dâvâdan dönmez ki!* Neye dönecek sırtını? Haklı, âdil, eşit, kardeşçe, barışçı dünyaya mı? Peki yüzü ne yanda olacak: *en yüce değer olan parada!* Yukarki kavramlara sırtını dönmeyenlerin böyleleriyle ne alışverişi olabilir? Değer mi zaman ve enerji harcamaya? Üstelik sorunlar dağ gibi.

Bunun bir dalı da, *Marx'çılık öldü, yaşasın özgür girişimcilik*. Burada da temel yanlış *cılık*'ta. Marx, daha âdil, daha yaşanır

bir düzen arayan ne ilk emekçiydi, ne de son olacak. Engels'le başlayıp bitmedi doğaya uygun yaşama özlemi. Sovyet Rusya'da yetmiş yıllık bağışlanmaz yanılgılardan dönülüyor olması, karşı kefeye konan çılgın tüketimi, sorumsuz savurganlığı haklı çıkarıyor diyorsanız, zaten ortada sorun kalmamıştır. Lech Walesa ve işçi arkadaşlarının savaşımı hepimizin canlı kalabilme umududur. Çetin'e, Ali'ye, bilmem kime kurşun yağdıracağınıza, ilkin somut verileri derleyin, sonra üzerinde kafa yorun derim.

Bu bağlamda, güncel siyasetten tiksinsem de, aklıma hemen şu takılıyor. Son yirmi otuz yılın savurganlığından sonra, bütün olanaklar tükenmişken, Anadolu halkına gerçekten sorumlu bir önderin ve partisinin söylemesi gereken yalnız ve ancak şudur: *Bundan böyle 30-40 yıl sözün gerçek anlamında kemer sıkacaksınız; ama biz bunu elden geldiğince eşit kılmaya çalışacağız.* Böyle bir parti oy alabilir mi? Kişiye tapmaya bayılanların, geçmişi unutup göklere çıkarmaya uğraştıkları Demirel böyle bir tasarının tek bir noktasına inanır mı, katılır mı? İlk *bayalt* dışsatımı rahmetli babam mı yapmıştı?

Neyse, duygu vebasının canlı örneği siyaseti burada bırakalım.

Daha önce çok belirtilerini sezmiştim *İyi Akşamlar*'ın elmalarla armutları birbirine karıştırmasının; 23 Ocak akşamı Kurthan Fişek'le yapılan söyleşi gölge bırakmadı. İnsanlığın tek bir *temel sorunu* var aslında; iyiyle kötüyü, *yararlıyla zararlı*'yı birbirine karıştırmak.

Evet, yoz müziği ülkenin büyük çoğunluğu sevip destekliyor. Ama Hûmeyni'yi de öyle. Peki, en küçük bir yararı var mı?

Fişek'in Çeki'ce desteklenen saptamalarına bakalım biraz; bu müzik, kırsal kesimin besiniymiş! Yok canım, bu kadar emin olmayın isterseniz. Köyün çok soylu bir müziği var, *türküler*. Ve çok şükür hâlâ üretimi de, yorumcusu da sürebiliyor, radyoda zaman zaman yer verilen yöresel yorumculara bakmanız yeter. Ama köylü yollara düşünce, gele gele iri kasabalara gelince, türküyle meyhane müziği arası bir şeye çakılıp kalıyor. Gerçek kentliler de ya türkü sever, ya Verdi. Ama kasabalı olmak için ille de gecekondu mahallesinde oturmak gerekmiyor; Moda'da oturanlar rahatça Ruhi Su'yla Mehmet'i, İbo'yu aynı beğeni torbasına koyabiliyorlar. Peki bunun için herhangi bir güvenlik gücü zorlaması mı var? Yoz müziğin en uç örneklerini dergi kapağı yapan neye hizmet ediyor? *Sözümona* dalgasını geçse bile...

Aynı şey Jackson için de geçerli. O da Amerika'nın yoz müziği, bence. Saptamanın yarısı doğru; ne şiş bu, ne kebap. Peki bunu

doğuran çağrı, gereksinme nereden geliyor? Parayı egemen kılan insanoğlunun ışık hızıyla *yozlaşmasından, ekinsiz kalmasından!* Bir zamanların büyük ustalarının bugün çekmek zorunda kaldıkları filmlere bakın, başka açıklama istemez.

İnsanı yaşatacak temel değerlerin hiçbiri yok bu müzik, sanat türlerinde. Ama canım, onu sevenleri kesecek miyiz yani? değildir sorun: *bence cıvıklaşmadan sonra yeryüzünde kalmaya hakkımız ve iznimiz olacak mı, olmayacak mı?* Ama görünüşe göre bu da kimseyi ilgilendirmiyor, *bugünkü düzmece başarılar yetiyor bepimize!*

O zaman, Fişek'in tok sesiyle ve diliyle söyleyelim: Mehel-dir!

İşin acıklı yanı, daha yaşanır bir düzen kurma savaşımına katılmaktan caymışa benzeyen insanların, pamuk tarlalarında koparılan soylu *çığlık*'la, tüketmekten ve her ne pahasına olursa olsun *eğlenmek*'ten başka bir şey düşünmeyenlerin müziğini aynı torbaya sokuşturması; hastalık belirtisi *olgu*'lar kaçınılmaz *yazgımız* mı oluyor dersiniz?

Okumuşların, her şeyi biliyorum sanarak, dünyaya ve canlılara ne kadar zarar verdiklerine çarpıcı bir örnekle değinmek istiyorum; benim okuduğum Batı dergileri kitapları daha 1950'lerde, 60'larda başlamışlardı çevre kirlenmesine parmak basmaya. Öğrendiğim her şeyi yakın çevremle paylaşmak en büyük sevincim olduğundan, 1970'lerde bir gün, ünlü bir ozan dostuma bu yazılardan sözediyordum; tam Galatasaray postanesi'nin önünde: *"iyi ama, ne ilgisi var çevre kirlenmesiyle toplumculuğun?"* deyivermişti. Karbon monoksidin en yoğun olduğu o kaldırımda ağzım bir karış açık kaldı birkaç saniye.

Ozan dostum şimdi bu konuda ne düşünüyor bilmiyorum, ama daha o zamandan edindiği Güney'in pırıl pırıl, tertemiz kıyılarından birindeki evinde yaşama süresini uzattı, İstanbul'a kırk yılda bir iniyor. Sorunları bizim çözmemizi bekliyor besbelli. Haklı.

Gelin bu söyleşimizi de güzellikle bitirelim. 25 Ocak akşamı Suna'cığımın sanat yuvasında yeni bir şölen vardı. Ben bu şölendeki güzel yapıtlarla güzel insanların tadını çıkarırken gözdelerimden Leylâ Gamsız'la Selim Turan geldiler. Turan'ın Sarıkız dizisi için yarattığı resimlerden kişisel sergisinde yeralmayan biri kapıya yakın, sağda duruyordu. Kucaklayıp koklaşmadan sonra Leylâ Hanımın gözü hemen Sarıkız'a takıldı; her zamanki ölçülü, soylu, alçak sesli tepkilerinden birini gösterdi: *O kadar güzel ki, bakmaya doyamıyorum; hemen eve gidip bu resimden esinler almalıyım.*

Edpa'da Suna'nın yarattığı özenli, sevecen ortamın orada toplanan ustaları birbirlerinden aldıkları coşkuyla çok daha güzel ürünler vermeye ittiğini düşünür, söylerdim.

Leylâ Gamsız'ın korkusuz açıklaması sezgimi doğruladı, hem de esin kaynağının ve Suna'cığının gözü kulağı önünde.

Sıradan bir günü içim ışıyarak bitirebildim.

Okanar'ın alaylı gülüşü eşliğinde bir olguyu daha öğrenmiştik: *Rock çalarsanız bitkiler, çiçekler soluyor; Mozart'la iyice coşuyorlarmış.* İşte size bitkilerde bilinç bulunmadığının kanıtı. İlkel varlıklar, ne anlarlar çağdaş sanattan!

Hıfzı Topuz, gerek kendi evinden, gerek Paris'ten bir demet Fikret Muâllâ derlemiş, Vakko'da sundu. Bütün soylu güzel insanlar gibi, Muâllâ da hakettiği çağdan biraz önce yaşamış ne yazık ki. Bizeyse inanılmaz şiirler bırakmış.

1 Şubat günü de kırk yıldır görmediğim dostum Ozan Sağdıç, yaşarken değeri yeterince bilinememiş başka bir ustayı, Abidin Elderoğlu'nu müzikli saydam gösterisinde bir avuç meraklıya sundu. Bu gerçek halk sanatçısı kendini ve evreni çok iyi kavrayıp çözdüğü için, insan-doğa birliğini eksiksiz duyumsayıp yansıtmış. On yıl daha yaşayabilseydi, hakettiği ilgi ve alkışı bol bol alırdı.

O bunları alamadı, ama en azından o günümü soylu titreşimlerle doldurdu.

Sanat Çevresi, Nisan 1989, S.126

Güzeli Ararken

4 Şubat Cumartesi günü öğleden sonramızı Maltepe'de, Aysu ve Kâsım Koçak'ın işliğinde geçirdik.

Nicedir biliyorum Maltepe'li ressamların çalışmalarını; Aysu'yla Kâsım'ın kişisel sergilerini ya da birleşik sergilerdeki çalışmalarını da görüp beğenmiştim. Ancak o gün bu benzersiz dayanışmanın filizlendiği yuvaya gidebildik. Çok da mutlu olduk elbet.

Aysu'yla Kâsım'ın çıkış noktaları o kadar sağlam ki, başarısızlık sözkonusu bile olamazdı kuşkusuz. İnsanlar *anaerkil* düzende yaşarken, toplumsal örgütlenmeleri, alışverişleri böyleymiş zaten; *ataerkil* düzen ve başımızın belâsı *artı değer,* başka bir deyişle *insan kardeşlerimizin emeğine elkoyma* getirmiş hepimizi şimdiki doğadışı, öldürücü düzene. Bakalım çıkmayı başarabilecek miyiz?

Aysu'yla Kâsım, kendi açılarından en sağlıklı, en kalıcı değerlendirmeyle *boş zamanlarında değil, tam gün ressam olmayı* seçmişler; bunun için de öbür *tam gün emekçilerine,* Maltepe'de yaşayan çeşitli uğraşların emekçilerine seslenmişler: gelin ürünlerimizi değişelim. Böylece, benim bildiğim kadarıyla, bütün ölçüleri, bütün çerçeveleri kırmışlar; ağlayan çocuk ya da Mekke'li halıların yerine kendi yapıtlarını sokmuşlar. Yalansız, dolansız, emeğin gerçek değerine.

Öteden beri kanım, bizi geçindirmedikçe hiçbir işin uğraş sayılamayacağıdır. Nitekim bugün resim sanatı emekçilerini beslemeye başlamıştır; ama aynı şeyi öbür sanat dalları için söylemek olanaksızdır. Ve ne yazık ki, yakın bir gelecekte, o dallarda Koçak'ların gerçekleştirdiğini yapabilme umudu yoktur.

Koçak'lar, kendi yaşamlarını ve uğraşlarını böylece sağlam bir temele oturtmakla kalmamış, yine işin doğası –ve kendi çarpılmamış doğaları– gereği, o güne dek hangi uğraşla çalışmış olurlarsa olsunlar, *güzeli aramayı iş edinmek isteyenlere* de açmışlar kollarını.

Kuşkusuz daha birçok örneği var aralarında, bizim gittiğimiz gün Şeyho Bulut çalışıyordu işlikte. Yaşını sormadım, ama 30-35'ti sanırım. O güne dek geçimini şu ya da bu malı satmaya çalışarak sağlarken, Koçak'ların çağrısını işitmiş, her şeyi bırakıp koşmuş, ressam olmaya girişmiş. İşin uygulayım yanını Koçak'lardan öğ-

rendikten sonra, başlanmış yaşadığı ve düşlediği dünyayı resimlemeye. Hani şu temizyürekli dediğimiz resimleri işliyor bezlerine. Varlığıyla ve yapıtlarıyla müthiş coşku uyandıran bir örnek.

Koçak'lar da Sevil'le benim kadar seviniyorlardır sanırım, insan kardeşlerinin ellerinden böyle tutup asıl eğilimlerine uygun yaşayabilmelerini sağladıkları için. Bu sağlam girişimin övgüye hiç gereksinmesi yok, olsa olsa, gerçek erdemlerin canlandığını görmek isteyenler için bir sevinç yuvası o işlik.

Dil ve düşünce ustalarımdan Nermi Uygur, daha önce bizler için hazırladığı güzelim cennet meyveleriyle donanmış sofralarından sonra, güzel bir Anadolu sinisinde yeni bir şölen getirdi önümüze: *Bunalımdan Yaşama Kültürü*. Ara Yayıncılık bastı bu yapıtı; yayıncı Şükrü Çorlu, Nermi Uygur gibi bir öğretim üyesi; eline geçen olanakları başka bir alana değil de, bu işin gerçek yiğitliğe dönüştüğü bir dönemde, yayına yatırmayı seçmiş. İnanılmaz gibi, ama öyle. Birbiri ardından seçkin yapıtlar basıyorlar ailecek, kitaplar uğruna, yavrusunu yetiştirmek için evine çekilmiş olan eşi bile yeniden çalışma yaşamına dönmüş. Kapkaranlık gidişte yüreğe serpilen duru sular.

Nermi Uygur, dilin ve düşüncenin tadını doyasıya çıkaran, kendisiyle söyleşmeyi seçenlere bu hazzı seve seve, dolu dolu verenlerden. Son yapıtı da böyle: öbür yazın türlerinden yapıtların yanında, hep başucunuzda duracak; keyfinize, günün koşullarına göre, birkaç sayfa ya da birkaç bölüm okuyup düşlere, düşüncelere dalabileceğiniz, gerçek bir hazine. Üstelik başından başlamak zorunluluğu da yok, neresinden açarsanız, belli bir konuda, dürüst, duyarlı, meraklı bir insanla bir süre el ele gidebilirsiniz.

Ben de elime alıp okşamaya başladığım zaman, şöyle ilk açtığımda, *dostum ve ustam*'ın kendine ömürlük yoldaş seçtiği kişilerin ele alındığı sayfalarla yüz yüze geldim; bir solukta okudum elbet. Yazılanları size aktarmayı yakışıksız bulurum, duygudaşsak, alırsınız kitabı, paylaşırız.

Ama bir nokta üzerinde, Nermi Uygur'la, sizinle birlikte, yüksek sesle düşünmek isterim: yapıtının o bölümünde Uygur, keşke biri çıksa da, sevgili Atatürk'ü yaşadığı, çektiği bunalımlar açısından ele alıp incelese... diyor. Kuşkuya yer yok, yazılmış en derin, en ilginç yapıtlardan biri olurdu böyle bir çalışma. Ama Nermi Usta yazmadığına göre, bizde de, dışarda da böyle bir yapıtı kaleme alabilecek insan bulunduğunu, hele bundan sonra bulunabileceğini hiç sanmıyorum. Çünkü, kanımca, o güzeller güzeli yaşama ustası gelmiş geçmiş bütün siyasal, toplumsal önderler içinde ne yazık ki en

benzersiziydi; üstünyetenek pek çok kişide kendini gösterdi şimdiye dek, ama sözün bütün anlamlarında, *dolu dolu sevmeyi, acımayı* bilen önder sık görülemedi.

Büyük Saldırı'dan sonra, Anadolu'lu kardeşlerine aşağılık ikiyüzlülerin kışkırtmasıyla saldırma sersemliği göstermiş olan Ege'li komşularımız püskürtülüp kovalanırken, Kocatepe'den dağları bayırları dolduran ölülere bakıp: *insanlık şu görünümden büyük utanç duymalıdır,* diyebilen kaç kişi çıktı dünya tarihinde.

Parçaladığımız çekirdek enerjisinin kökümüzü kurutma tehlikesini ense kökümüze değil, kansere dönüşen hücrelerimize getirdiği günümüzde bile bütün dünya televizyonları, gazeteleri, filmleri, kitapları *düşman*'dan, *yengi*'den, *ulusal onur*'dan sözetmiyor mu?

Yıllarca elbirliğiyle beslediğimiz yobazlık, bağnazlık, eski çağlardaki çekingenliğini, pısırıklığını bir yana bırakıp uluslararası düzeyde *keyfî uygulamalar yapıp cezalar vermiyor mu?*

Ama sakın bireysel sorumlular, suçlular aramayın: tek tek bütün insanlar, hepimiz suçlu ve sorumluyuz. Hitler, Stalin, Hûmeyni bizim bir türlü uygarlaştırmaya razı olmadığımız sapık duygularımızı dile getiren sıradan *oyunculardır,* o kadar.

Eh, kim yazabilir bu durumda Atatürk gibi bir varlığın *gerçek* yaşamını? Kinros'undan Kenizé Murad'ına dek, herkes kendi daracık dünyasından bakabiliyor bu billûr küreye. Beethoven ya da Chopin'i yorumlayabilmek için, en az onlar kadar soylu, duyarlı, yetenekli olmak gerekir.

Dolayısıyla, bence, eğer olanaksız gerçekleşir de *gerçekten yaşanabilecek bir dünya, paraya ve toplara değil, sevgi, çalışma ve bilgiye dayalı bir düzen* kurulabilirse, ondan sonra yetişecek *yeniden arılaşmış* bireyler arasından böyle bir yorumcu çıkabilir; o güne dek, Ata'nın kendi sözleriyle fotoğraflarına başvurmaktan başka seçeneğimiz yok.

Alın bir resmini, dinginlik içinde, uzun uzun bakın: var mı çevrenizde öyle gözler? o bakışlar? o soylu keder?

Şimdi Gorbaçov'da bulup sevindiğimiz niteliklerin hepsi, daha yüzyılın başında, bu biricik *armağan-insan*'da önümüze gelmiş; ama ah, ne o zaman, ne de şimdi hazır insanlık böyle bir kardeşini dinlemeye! Olsa olsa, Nermi Uygur gibi duru billûrlarda bulabiliriz yansılarını.

Evet, akla karayı, artıyla eksiyi, kısacası eytişimi ya da acunu olanca zenginliğiyle yeniden kavramak mı istiyorsunuz? alın Uygur Türkleri'nin son soylu simgelerinden birinin *Bunalımdan Yaşama Kültürü*'nü.

İnatla ve sabırla güzellik ekilip biçilen çeşitli bahçelerde ender çiçeklerin açışı sürüyor çok şükür.

Edpa'da, kızgınlar bizi bağışlasın, *minnoş resimler*'den oluşan güldeste; Tem'de Adnan Varınca şiirleri; Kile'de canlı olarak tanıma sevincini de tadabildiğim sessiz, bilge, çelebi dostum Nedim Günsür'ün tadına doyulmaz günbatımı türküleri; Vakko'da Mustafa Ayaz'ın yürekli yorumları; Levent Galerisi'nde Demet Yersel'in duyarlı arayışları; canım dostum İsmail Şimşek'in kısa bir aradan sonra derleyip toparladığı Cep'te sofraya getirdiği soylu örnekler; Soyak'ta Saim Bugay, İlgi Adalan ve Koray Ariş'in ince beğenili, sevindirici çalışmaları bunlar arasındaydı.

Levent Galerisi'ne ipeksi tenli kuyruklu yıldız değdi geçti; Ufuk Kobaş.

Kile'ye, son olarak "*şiir ve düşler*"le bizi arıtmayı, yeniden soylu ve mutlu kılmayı bilen Cihat'cığım konuk oldu. Turan. Erol da ince tatlar getirdi.

Bu yıl şimdiye dek topu topu üç müzik şöleni yaşayabildik: İdil Biret'in, Avusturya'lı Artis Dörtlüsü'nün, son olarak da bas Kurt Moll'ün dinletileri. İdil'i anlatmaya gerek yok elbet; Artis Dörtlüsü, gencecik insanların, bize göre epey ayrıcalıklı sayılabilecek bir ortamda, daha okulu bitirir bitirmez belli bir ülküye bağlanıp yorumculuğu kalıcı uğraş seçebilmelerinin son örneklerinden biriydi. Kurt Moll'se, piyanoda Cord Garben'in duyarlı parmaklarının eşliğinde, nicedir tadını unuttuğumuz bir akşam yaşattı hepimize.

Ve ister istemez daha mutlu günleri anımsadık, 50'li, 60'lı, 70'li yıllarda şimdi artık yozluğa teslim ettiğimiz Atlas Sineması'nda, Şan Sineması'nda, kimleri dinlemiştik? Hem de üç beş liraya! İlkin orkestrada violacı olarak tanıdığım, dinlediğim sevgili Panayot Abacı'nın yıllardan beri –büyük ölçüde kişisel sevdâsıyla– hazırladığı dinletileri, örneğin derme çatma Maksim'de önümüze gelen yıldızlar geçidini yaşamadık mı yoksa biz? Tatlı bir düş müydü hepsi? IMF'nin ve daha başka acımasızların, yerli işbirlikçileriyle birlikte sırtınıza geçirdiği deli gömleğinden ötürü, o güzelim insanların hiçbiri artık kentimize uğramaz oldu; arasıra gelenler de büyük çoğunluğa göre ateş pahasına sunuyor ustalıklarını.

Bu kurak çölde, Panayot yine de olanaksızı oldurmaya çabalıyor, ucuzun ucuzuna, yılda birkaç kerecik de olsa, gerçek müziği tattırıyor bize. Ömrünün uzun olması için yakarıyorum, o giderse, hepten işimiz bitik çünkü.

Yeşilçam Sineması'yla, Bilecik'te Orta Okul'u okuduğum günlerin dışında, ilişkim hemen hiç olmadı; dolayısıyla, Ertem Eğil-

mez'in Türk sinema sanatına katkılarını bilemiyorum. Ama televizyonda, dergilerde söylediklerinden sonra, Şener Şen'in de etkisiyle, *Arabesk*'i görmek bir bakıma kaçınılmazdı. Gittik ve sonuna dek oturduk; kalabalık Sinema Günleri'ni aratmayacak gibiydi; izleyiciler büyük bir hazla, her saniye kahkahalar atarak izlediler. Elde kalan son güzel, saygılı sinema salonlarından Emek'te çalışanlar da ender sevinçlerinden birini yaşıyorlardı.

Her pipisi susan Bunuel gibi bir *Son Nefesim* döktüremiyor elbet. *Arabesk*'i neden çektiğini anlatan Eğilmez doğru saptamalarda bulunuyor; ama amaçladığı yapıtı çekecek gücü yok – eh, bu da onun kusuru değil kuşkusuz! Ama böyle bir yapıtta, içinde yüzdüğümüz yozluktan kurtulabilmenin önkoşulu olan *eleştiri*'nin varlığını görme yanılsamasına düşen insan kardeşlerim ne Eğilmez'in yaşındalar, ne de onun sağlık koşullarında. Filmi bayağılıktan Şener'le Uğur'un yetenekleri bile kurtaramıyor! Böyle bir yapıtı, Eğilmez'in nasılsa beğendiği Yavuz Turgul yazıp çekebilseydi, belki küçük bir umut kırıntısı doğardı gelecek günler için. Şimdilik *her yer karanlık*.

Derken *Salvador* çıkıverdi gösterime, hemen koştuk. Stone, allı pullu *Wall Street*'ten çok önce, yazılanlara göre daracık bir bütçeyle çekmiş bu güzelim filmi. Dünyamızın şimdiki acıklı durumunu, ülkesinin bütün bu rezillikteki payını ancak bu kadar dürüst, acıklı ve sarsıcı anlatabilirdi. *Wall Street*'te parayı veren M. Douglas düdüğü de çalmaya kalkmasaymış, sanırım daha sarsıcı bir öykü yazardı Stone. Neyse, o fırsat gitti.

Bundarçuk'u *Savaş ve Barış*'tan beri tanıyorum, hiçbir titreşimimiz çakışmadı ne yazık ki. *Dünyayı Sarsan On Gün* de Bundarçuk'un tek bir kılını bile yerinden oynatamamış; eksiğiyle gediğiyle *dünyanın gerçekten büyük bir dönemeci döndüğü* dönemin kırıntısı bile yok filmde. Oyuncu seçimi, yönetim, görüntüler dayanılmaz ölçüde ilkel. İnsan ister istemez *Korkunç İvan, Aleksandr Nevski* gibi yapıtlar bu ülkede gerçekleştirilmedi mi acaba diye kuşkuya düşüyor. Büyük kalabalıkları, sirk ışıkları altında sağa sola –ama son derece usluca!– koşturmakla evrimler devrimler anlatılsaydı, ne kolaydı sinemacı olmak...

Şimdi kalkıp, Bundarçuk'a *Salvador*'u izlemeyi önersem ne olur? İnsan neyi becerebilirse, onu yapar sonunda.

Sovyet sinemasına ve bütün sanatlarına en az yirmi otuz yıl gerek soyluluğu, derinliği, şiiri bıraktığı yerden yakalayabilmesi için; tıpkı yeniden yapılaşmayı gerçekleştirebilmesi için olduğu gibi.

Sinemaseverler, *Rocco ve Kardeşleri*'ndeki ya da *Leopar*'daki Alain Delon'u çok iyi anımsar elbet; *Kiralık Katil*'den sonraysa zavallıya bir hâl oldu, Cüneyt Tarçın'ın abiliğini benimsedi, her filmde dilediği gibi tekme tokat sallayabilmek için paraları da kendisi vermeye girişti. Kendi bileceği iştir.

Eriş Akman, değişik bir biçem içerisinde de olsa, aynı yöntemi denemiş: öyküyü yazmış, baş oyunculuğu da üstlenmiş; eh, parayı verdiğine göre... Eşi Nisan da, erkek elinden çıkmış, erkeğin razı olduğu kadar eşitlikçi tutulan bir kadın-erkek, aile öyküsü anlatmaya girişmiş uslu uslu. Zuhal Olcay, Nur Sürer gibi birkaç ender kişiyle birlikte, son zamanların oyuncuya benzer emekçilerinden. Ama parayı verenle "çekim" buyruğunu verenin tutarsızlıklarına yapabileceği bir şey yok kuşkusuz.

Bir adam düşünün: *"Sevdiğim işi yapamazsam, mutlu olamam, kimse olamaz"*, diyor; hemen ardından, televizyonda çalışmak isteyen eşine: *"İyi ama, sen evde oturup bana çocuk doğurmazsan, yemeğimi yapıp akşam kaçta gelirsem geleyim beni karşılamazsan, aile kurulup yaşatılamaz"* buyuruyor... Ne yapılır? Olsa olsa bu filmde oynanmaz. Ancak Olcay'ın da buna gücü yetmemiş besbelli. Biliyorum, bunu söylemesi kolay, uygulamak çok zor. Ama gerçekten *yaşayabilmek, bırakın uygar olmayı, sözün en somut anlatımında canlı kalabilmek için, artık bile bile yalan söylememek gerekiyor!*

İnsan sahnenin birinde, birbirine *"seni çok seviyorum"* derken, ikinci sahnede, şimdiki ikiyüzlü, edepsiz düzen uyarınca, sözümona eşini ayartan kadına: *"Kazandın mı acaba? Neyi kazandın?"* sorularını yöneltirse, *temel doğru ortaya çıkar mı? Sevgi gerçekten varsa,* filmdeki saçmalıkların hiçbiri yapılmaz, söylenmez, gösterilmez. Ne demiş Ermiş Exupéry: *"Sevgi, iki kişinin aynı yöne bakmasıdır."* Çok ayıp olacak, ama biraz daha açayım: *"ve eksiksiz aynı şeyleri görebilmesidir"*

Gel de *Julia*'yı anımsayıp Zinnemann'a şapka çıkarma!

İyi Akşamlar, sonunda bağışlatmaya çalıştığı *arabesk*'e benzemeye mi başladı dersiniz? Acısız, bol soğanlı.

Rastlantı ve gereklilik kendini göstermeyi sürdürüyor; seçim yatırımı için koşarcasına yetiştirilen Belediye Dinleti Salonu, Filiz Ali'nin bilgili seçimiyle, birkaç gece üst üste güzel sesler sundu hepimize. Oleg Kagan ve Oda Orkestrası unutulmaz ustalar. Ayşegül Sarıca'yla Avusturya'lı çellocunun dinletisi de seçkin bir şölendi.

Hemen ardından inanılmaz bir akşam da Bamberg Sen-

foni'den geldi. Sartre, gerçek sanat yapıtlarının bizde yarattığı duyuma *güzelliğin verdiği sevinç* derdi. Ne kadar haklı ve doğru bir anlatım.

Gerçek bir Atatürk çocuğu olan Aydın Gün de yurdumda girdiği bahçeyi güzellik çiçekleriyle donatanlardan. Bamberg şöleninin ardından, Verdi'nin en çarpıcı yapıtlarından *Othello*'yu getirdi önümüze; benim yazı çıkana dek gitmedinizse, koşun. O görkemli koroları, ışıklandırmayı, giysileri, bezemleri ve Desdamona'ya pek yakışan Zehra Yıldız'ı doldurun benliğinize.

En kusursuz biçimleri algılarken bile içerikteki çarpıklıkları görmemek elimden gelmiyor; bu kez de öyle oldu: *öldürücü kıskançlık* doğaya uygun mu? Gerçek sevgi ille de kıskanmayı, körleşmeyi gerektirir mi? Karşımızdaki yalnız adımızdan, ünümüzden, malımızdan ötürü değil de, niteliklerimizden, sevimli kalmayı sürdürebildiğimiz için, gönül rızasıyla bizi sevmeyi sürdürüyorsa, şunun bunun dediği, ya da bir mendil sevdâyı bozabilir mi? Bozuyorsa, kurt kendi içimizde değil midir? Ne diyor bizim haksız yere horlanan türkülerimizden biri: *Her ağacın kurdu kendi özünden olur*

Ama insanoğlunun, bunca yıllık uygarlaşma çabalarına, doğadan koparılan onca somut bilgiye karşın, sürüngen beyninden yukarı çıkmaya yanaşmayışı övünülecek bir şey olmasa gerek. Sevdiğini esirgemek, elinden tutmaya çalışmak kuşkusuz yaşamın temel yasalarına uygun; ama bunun dışındaki gerçeklerin hepsi yalandır, varlığı olsa olsa ölüme götürür. *Dirimi sürdürmek yerine durmadan ölüm ekmenin övüncü olur mu, olmalı mı?*

Şimdiki yaşanışıyla *kıskançlık* gerçek bir hastalık olduğuna göre, hastalığı özürlü göstermeye çalışmalı mıyız hâlâ? Kendinden emin, gerçek sevgiyle *öldürücü kıskançlık* arasında doğru orantı bulunduğunu hiç göremedim ben.

Sinemaya geçmezden önce, küçük bir uyarıda bulunmak istiyorum: Amerika'nın tam bir körlükle gücünün yettiği herkese giydirmeye çalıştığı deli gömleğinin yarattığı yoksulluktan ötürü, sergi açılışlarında çantanıza, ötenize berinize dikkat edin.

Gerçi şimdi o zincir biraz kırıldı, ama nicedir sinema sanatının tadına varabilmek için yalnız Sinema Günleri'ni beklerdik; geçen yıllarda da bu bekleyiş hep güzel doyumlarla karşılanırdı.

Ama geçen yıl bu doyum, bence, doruğuna çıkmıştı, Scola, Taviani kardeşler, Olmi gibi ustaların unutulmaz yapıtlarıyla. Dolayısıyla, geçen yıl film şenliği biterken içimde bir korku vardı; artık bu düzeyi tutturamayız, diye.

Nitekim, bu yıl 160 film var galiba Şenlik'te; ama genel düzey ancak sıradan.

Döner Kapılar'la başladım koşuya, *Bir Kadın Meselesi* ve *Güller Açacak*'la sürdürdük. Kapılar hiç dönmüyordu. Chabrol, yeteneğine bayıldığım oyuncusunu bu kez inandırıcı biçimde çıkaramadı karşımıza; savaş sırasında kadınlarımızın bugün de en *can alıcı* derdi olmayı sürdüren sorununun *öyle hoppa züppe* yaşanabileceğine ben inanamadım, sizi bilemem. *Güller*'in adı çok umut vericiydi, kendisi sıranın bile altında kaldı. Ne yazık!

Bu yılın Oscar'larını derleyen *Yaşam Uzun Dingin Bir Irmaktır* ile *Bağdat Café* de, bence tam birer Avrupa *arabeski*. Zaman zaman yine Lorel Hardi ya da Şarlo gösteriliyor televizyonda; güldürü, taşlama nasıl olur, anımsayabilirsiniz.

Borç, önemli bir sorunu düzgün, ama sıradan bir anlatımla verdi. *Amerikan İmparatorluğu'nun Çöküşü*'yse, aslında burada birkaç satır ayırmaya değmeyecek kadar aşağılıktı. Bütün insanlığın canını cayır cayır yakan cinsel sorunlarımız böyle mi ele alınır? *Guguk Kuşu*'nu düşünün, içiniz biraz ısınsın.

İki Marquez uyarlaması gördüm, *Güvercinci Güzelinin Masalı* ile *Roma'da Mucize*. Aman Tanrım! Ünlü yazarın bu yapıtlarının sözlüsünü okumadım, ama imgesel uyarlamalar düpedüz ayıptı. Bir dizinin, *Zor Sevdâlar*'ın bir halkasıydı *Güvercinci*. İyi ama, 20. yüzyılın sonunda, aylak bir asalağın sapık sevdâsından bize ne? Gencecik, sapasağlam bir kocası olan ve görünüşe göre onu, çocuğunu seven güzel bir kadın, eski bir yavuklu olduğu sezdirilen bir öğretmenin tek sözüyle bu yılık adama gelir mi? Boğazlanmaya razı olur mu? Kananlara âfiyet olsun? Ama ucu hepimize dokunuyor.

Ya *Roma'da Mucize?* Ayıp kere ayıp!

Bereket Scorsese çıkageldi; sağolsunlar, güvenlik görevlilerinin sıkı koruması altında olaysız izledik Emek'te (ceremeyi Moda sineması çekti, geçmiş olsun). İlkin Hıristiyanlar, sonra bütün insanlar için uyarıcı, aydınlık getirici, usta işi bir film. Daha önce de yazmıştım, İsâ'nın sevgi dolu güzel bir insan olduğunu içimize sindirmedikçe, dinsel ve dünyasal anlamlarında *kurtuluş* sözkonusu olamaz.

Nitekim, Dr. Reich daha 1950'lerde yazdığı, tatlı bir rastlantıyla ülkemizde ancak bu yıl yayınlanan *Dirim'in Öldürülüşü*'nde bu konuyu şimdiye dek hiçbir yerde görmediğiniz bir bağlam içinde, büyük bir tutarlılıkla işlemiş. Meraklısına.

Redford'un *Sıradan İnsanlar*'ı çok sıradan bir filmdi; eh,

Milagro da güzelim Meksika ezgilerine karşın, onu aratmıyor.

Aynı şey *Miss Arizona* için geçerli; büyük oyuncu Marcello için gittim bu filme; ama yönetmen yoksa, doğru dürüst bir öykü de yoksa, oyuncu ne yapacak? Tam bir rezillik!

Olmi ustaysa, acı acı düşündürdü beni; geçen yılki *Hanımefendiye Uzun Ömürler* kadar bile bir toplumsal eleştiri, acı alay yoktu *Ermiş Ayyaş*'ta. Sapasağlam bir oyuncunun canlandırdığı *Ermiş*'in neden ayyaş olduğu konusunda çok küçük görüntüsel anıştırmalar var gibiydi, ama bu yeter mi göz göre göre çürüyen, ayrışan dünyamızı kurtarmaya? *Ermiş Theresa*'nın insanlaştırılması yeter mi? Soyut Hıristiyanlık kimi kurtardı bugüne dek?

Yüzyılın başlarında, İngiliz İmparatorluğu bütün dünyaya kan kusturmayı sürdürüyordu; İngiltere ile İrlanda arasında da kuşkusuz, bugün de süren bir bağımsızlık, özgürlük savaşı vardı. Peki, bir odaya toplanıp sıkılan, saçma sapan şeyler konuşan, danseden, yiyip içtikten sonra dağılan insanlardan bize ne? Joyce'un kendisi okunurken kimilerine bazı hazlar veriyordur belki, ama insanlığın karşısındaki dev gibi sorunların yanında benim böyle bir eğlenmeye zamanım yok doğrusu. Huston ustayı *Volkan'ın Altında* ve *Prizzi'lerin Onuru*'yla anımsamayı yeğlerim.

Geçen ayki kısa haber yazısında Bertolucci'yle ilgili kanımı söylemiştim; belki kendimi sınamak için *Gülünç Bir Adamın Tragedyası*'na gittim; ve sabırla sonuna dek oturdum. Ah ulu Tanrılar! Bu ne kafa karışıklığı? Adam 1945'lerden bu yana şimdi umut bağladığımız Gorbaçov'u hazırlamış bulunan İtalyan Komünist Partisi'ni bile anlayamamış; Berlinguer'in ve daha başkalarının yeni bir düzen için söylediklerinden tümüyle habersiz. Ve kalkmış toplumsal, cinsel yaşamımızı anlatıyor! Artık kendime Bertolucci cezası vermem.

8 Nisan tam bir şenlikti; ilkin *Bir Ortaçağ Yolculuğu*, ardından *Walker*, sonra *Selâm Bombay*. Çok şükür, yüzde bir iki de olsa, böyle yönetmenler yaşayabiliyor hâlâ! Şiirse, *Yolculuk* gibi olmalı; gerçeği yansıtıp çözüm aramaysa, *Walker* ve *Bombay* gibi. Alex Cox'la Mira Nair'i tanıdığıma seviniyorum.

80'lerin başında, bizimle eşzamanlı olarak zorbalık yumruğunu tepesine yiyen Polonya ile sömürünün, vurdumduymazlığın simgesi İngiltere'nin çarpıcı karşılaştırmasını gerçekleştiren Jerzy Skolimowski'ye, oyununu uzun süre unutamayacağım Jeremy Irons'a yürekten alkışlar! Evet, günümüzün sorunları bunlar, çölün ortasında şaklabanlık yapanlar, ya da bolluk içinde sıkılanlar değil.

Bir çarpıcı tokat da, hukuk, adalet, ceza kavramlarımızın ne ka-

dar yanlış, çarpık, hastalıklı olduğunu gerçek bir *tokmak* gibi başınıza indiren *Yaşayan Ölülerin Hayâletleri*'ydi. En küçük kusuru bağışlamayan, kusurları ortadan kaldırma yerine, insanları yoketmeyi seçen bu *düzeni* hepimiz elbirliğiyle yarattık, yaşatıyoruz! Çok, ama çok yazık! Ardımızda acıyan olmayacak ki...

Wajda'nın *Ecinniler*'i, Olmi ve Huston'unkiler gibi, usta bir anlatım; ama anlatılan, ancak ters yönünden alırsanız işe yarar, belki bir ders olur: *devrim, onu bunu kaçırmak, fidye istemek, orayı burayı uçurmak, şunu bunu öldürmek, onun bunun evine, cebine düzmece belgeler koyup sonra canını almak değildir!* 1917'de söylenip yapılması gerekene, bütün insanlık olarak, yaklaşık yüzyıl acı çektikten sonra, şimdi Gorbaçov'la adım atmaya çalışıyoruz. Herkes bir köşesinden tutabilirse –pek umut yok gibi, ama can çıkmadan umut kesilmez–, belki başarırız.

Kara Tepenin Üstünde, başka bir acıklı yanımızı yeniden gözümün önüne serdi: biraz sevgi, yumuşaklık, insanlık bulabilmek için, günümüz sanatçısı ne yazık ki 2000 yıl öncesine, üstelik İsâ'nın kendisine değil, onun yerine konuşmuş olanlara dönüyor! Herkesin elinde bir Kutsal Kitap ya da İncil. Yarattığımız karmaşık sorunlara bu şiirsel yapıtlar çözüm sunabilir mi? Ataerkil düzeni övmeyi sürdürdükçe, filmdeki gibi, önce gebe kalan kızlarımızı evden kovar, sonra üzüntüsünden öbür dünyayı boylarız! Bu sözler, ancak iyice çarpılmamış olanlaradır.

Biraz fotoromana çalsa da, *Müzik Öğretmeni* yine de sağlam ilkelere değindiği için hoştu; bütün usta çırak ilişkileri, daha beşikten yetişkin olmaya hazırlanmadığımız için, ister istemez çatık kaşlı şimdilik. Ama sonuç sevindirici hiç değilse: gerçek bir yorumcu. Bu filmi izlerken, hep sevgili Ruhi Su'yu düşündüm, bir tek gerçekten yetenekli, kalıcı öğrencisi olmadı canım ustamın! Hepimize yazık!

Stradivari, o yetenekli sevdâlıyı anlattığı için ilginçti elbet, ama çekim, oyun, kurgu falan açısından o da sıradandı. Filmin sonunda büyük keman ustasını alkışladım.

Notturno tam bir müzik şöleniydi; bu yetenekli, soylu insanın, elbirliğiyle yarattığımız çarpık ataerkil düzenin kurbanı olması ne büyük hovardalık! İnsanların doğal sevgiyle birbirlerine sarılmalarını yasaklayacaksınız, yalnız erkekler için yosmalığı yürürlüğe koyacaksınız, her türlü sağlıksız ve saygısız cinsel alışverişe izin vereceksiniz, giderek alkışlayacaksınız, sonra kalkıp aktöreden, cennetten cehennemden dem vuracaksınız! Bu korkunç ikiyüzlülüğün cezasını da, yaşamayı, insanı, kadını böylesine yücelterek sevenler

çekecek! Hepimize yuh!

Sıradan Faşizm'i yıllarca önce, Sinematek'te, Hasan Ali Ediz ustanın özenli çevirisiyle izlemiştik; Sevil yeniden görmek istedi, Ortaköy Kültür Merkezi'nin özensiz yuvasına gittik; ilk izleyişlerde gözümüzden kaçan eksikleri daha iyi yakaladım: insanlık görünümünün tamamlanabilmesi için, birinin çıkıp *Sıradan Komünizm*'i çekmesi gerekiyordu.

İşte bunu yapmış Tony Palmer Şostakoviç'in anılarından yararlanarak. Öteden beri kafamı kurcalardı, toplumculuğun gerçeğini yaratmaya çalışan bir düzenin tartışmasız önderi neden toplumculuk ülküsünün karikatürü bir Onbaşı'yla *saldırmazlık andlaşması* imzalıyor acaba? Ancak Dr. Reich'ın yapıtlarını okuduktan sonra bu sorunun yanıtını bulabildim; hâlâ eski Moskova kilisesine körü körüne bağlı değilseniz, Palmer'in çarpıcı yapıtında doğruya giden yola adım atmışsınızdır sanırım. İki *Sıradan*'ı birkaç kez görüp iyice çözümlemeden hiçbir sorunumuza kalıcı çözümler bulamayacağımız kanısındayım.

Son cumartesi önce Terence Davies'in *Uzak Sesler Durgun Yaşamlar*'ını izledim. Ataerkil düzenin en uyarıcı çözümlemelerinden biriydi. Film, bugün erkeklerin büyük çoğunluğunun tam bir *hıyar* olduğunu acı bir şiirsellikle anlatıyordu. Ama erkek hıyarların yetiştiği tarla da *kadınların, anaların koynu ve kucağıdır*. İster aile içersinde, ister toplumda bütün *yetki ve gücü* bir tek kişiye gönüllü bağışlarsanız, olacağı budur.

Ancak, şu çarpık düzendeki büyük paylarına karşın, kadınların her şeye karşın şarkı söyleyişlerinde belki geleceğimizin umudu yatıyordu.

İkinci filmimiz *Aşk Üzerine Küçük Bir Film*'di; gitmedik. Çünkü Kieslowski'nin kısa filmi içler acısıydı; belki Polonya'da yüreğe su serpen birtakım çağrışımlar yaratıyordur. Konulu filmine gelince, evet, ben de onunla birlikte yüzde yüz karşıyım insanların asılmasına, kesilmesine. Ama öksüz kalsalar *bile, ölüm cezası adaylarının da, hele hele gösterilen koşullarda başkalarının canını almasına da; bunun bize böyle gösterilmesine de KARŞIYIM*. Sinema çok büyük bir anlatım aracı, eğitici bir olayı göstermeden seslerle, gölgelerle, daha bilmem nelerle anlatabilirsiniz. Eğer şiddet yerine SEVGİ ekeceksek, böyle olması gerektiği inancındayım.

Son gün yalnız iki filmlik zamanımız vardı, Wenders'e ve Mihalkov'a ayırdık. Gittikçe sevindirici ürünler vermeye başlayan Güney Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda, İngiltere sinemalarına

karşılık, Orta Avrupa nelerle uğraşıyor Tanrım! *Paris-Texas* sayıklamasının ardından, Peter Handke'nin sayıklamalarına el atan Wenders'e ancak yarım saat dayanabildim. Üstelik bu umutsuzluğun, karamsarlığın nedenleri ve olası çıkış yolları da aranmıyor. Ama sakın çok kızmayın, bunlar benim izlenimlerim, beğendiyseniz, ne mutlu size!

18.30'daysa, Godard yerine Marcello'yu seçmiştim: korktuğum başıma geldi, Marcello dünya şekeri, ama Mihalkov Önceki yıllarda gösterilen filmlerini de çok yapay ve yüzeysel bulmuştum; bu hepsinin üstüne tüy dikiyor.

Bir de hepimiz için gerçek bir ölüm-kalım savaşı veren Gorbaçov ve arkadaşlarının güzelim *yeniden yapılanma* kavramlarını şakalarına katmaz mı? Ne ayrımı var şimdi bunun Atatürk'ün sağladığı olanaklarla yetişmiş ve okumuş insanların: *"Biz Atatürk'çü ve hoşgörülü değiliz"* demelerinden. İnsan Fellini'nin ülkesiyle ortak yapıma giriştiğinde, *içmeler sahnesi* gibi bölümlere nasıl el atar saygısızca? Bunu şimdiye dek iki usta başardı, biri Federico, öbürü de Chaplin.

Neyse, biz özümüzü ezmekten hoşlanmadığımız için, yarısında çıktık. Güzelim türkülerimizden biri: *Vakit geçirmeye virâne yeter* der. Hemen eve koştuk, Şarlo'nun *Yeni Zamanlar*'ı daha başlamamıştı.

Böylece bu yılki Şenliği gerçek bir soyluyla kapatabildik.

Evet, uluslararası film şenliklerine katılmak güzel elbet, ama keşke önümüze getirilen filmlerin düzeyi biraz daha yüksek olsaydı; bunun için, üyeliğin gerektirdiği en alt rakamdaki filme seve seve razıyız.

Sanat Çevresi, Mayıs 1989, S.127

Geride Kalan İzlenimler

Müzik günlük yaşamımda büyük yer tutar; dış dünyanın kötü seslerini işitip dengemi yitirmemek için, elimdeyse, hemen her yerde uyumlu sesler dinlemeyi severim. Bu yüzden, Tuzla Piyade Okulu'nda yayınlanan yıllıkta resmim elimde, kolumda radyoyla çizilmişti.

İstanbul'a gelişimizden, 1952'den beri tanıyorum Kızıl Ordu Korosu'nu; ilkin sağda solda, eş dost evlerinde dinlemiştim. Sonra plâklarını edinebildim. Derken, yirmi otuz yıl önce pek çok aydının başını yakan bu ünlü koro ülkemize, kentimize gelmez mi? Üstelik Devlet televizyonundan bile yansıtılarak...

ilk akşam koştuk dinletilerine; oysa, Makeba'dan, Modern Caz Dörtlüsü'nden, New York Filarmoni'den sonra yemin etmiştim Spor ve Sergi Sarayı'na adım atmamaya. Demek ki büyük konuşmamak gerekiyor.

Dinleti ve gösteri kusursuzdu elbet, yorum yönünden. Ama çok büyük bir kusurla yaralıydı: Korodakilerin giysileri, şapkaları. Çok şükür *yeniden yapılanma, açıklık,* hükümet darbeleriyle devrim yapmaya açıkça son verme günlerine eriştiğimiz bir dönemde, bu usta yorumcuların hâlâ öyle giyinmeleri hem ayıptır, hem yazık! Hele Amerikan ya da Hongkong karate filmlerini aratmayacak *yeni danslar* sunmaları! Atom-hidrojen bombalarını toptan yoketmeyi öneren bir yönetime hiç mi hiç yakışmıyor. Üstelik, şarkıların çoğu insan şarkısı, sevdâ, özlem, acı, yoksunluk şarkısıyken.

Buyurganlığı yalnız Hitler'e yakıştıran anlayışlar günümüzde de ***kaz adımı*** yürüyüşü yalnızca Nazi birliklerinde görme eğilimindedir hâlâ; oysa, ne yazık ki, hemen bütün dünya orduları öyle yürümüyor mu? O adımları yumuşacık bale yürüyüşüne değiştirmenin zamanı gelmedi mi?

Sanatla savaş, dirimle ölüm atbaşı gider mi, gitmeli mi? Kızıl Ordu Korosu günlük giysilerle, daha da güzeli, Sovvet halklarının giysileriyle sahneye çıkabildiği gün, hakkımız olan barışa, erince epeyce yaklaştığımız söylenecek. Ondan sonraki adım da, bütün orduların üretici emekçi yığınlarına dönüştürülmesi olacak.

Ne güzel, ne soyludur *"Nasıl, ve ne zaman geleceğini bilmeden, rahat, güzel günlere inanmak"!*

Sinema Şenliği'nde, *Tanıklık*'la birlikte Solanas'ın *Güney*'ine

bayılmıştım. Bıçağın, görebilenler için, sözün en kesin anlamında kemiğe dayandığı br dönemde, ancak böyle bir konu işlenmeli, böyle anlatılmalı, böyle algılanmalı. 80'lerin Arjantin'iyle ülkem arasında hiçbir ayrım yok, sorunlar, acılar, açmazlar aynı.

Ve Amerika Birleşik Devletler'inde doğma rastlantısına kavuşmuş bulunanlar, büyük çoğunluğuyla ne yazık henüz hiçbir şeyin ayrımında değil!

Ancak, çözüm, ustalarımla birlikte kendimi bildim bileli inandığım, ama 50'li, 60'lı, 70'li yıllarda dile dökülürse insanın *devrimcilerce* kurşuna dizilmesine yolaçacak bir gerçeklik, şimdi en çok ezilmiş, en büyük haksızlıklara katlanmak zorunda kalmış bir ülkenin, Polonya'nın *gerçek emekçilerinden* geliyor: *evrim içinde devrim,* daha doğru bir anlatımla, *aralıksız evrim!*

Doğanın, dirimin temel yasası da buydu zaten.

Doğa'ya egemen olma hevesinden doğal yasaları doğru çözümleyip onlara eksiksiz ayakuydurma çağına geçişin eşiğindeyiz. Ne mutlu bunu sezip katkıda bulunanlara!

Şenlik bitti, ama ne güzel, filmler art arda gösterime giriyor; film getirten kurumları yürekten kutlamak gerek: Çünkü *Fatih Pelle* gibi soylu bir yapıt bile, bir avuç izleyiciyle ayakta durmaya çalışıyor. *Pelle*'deki oyunuyla Oscar'ı bin kez hakeden Sdow'a ödülü vermeyenler utanmayı hiç bilmiyor demektir. Dusty daha genç, bilmem kaç kez elde edebilirdi aynı fırsatı. *Pelle*'de görebildiğim tek kusur, ünlü bir eleştirmenimizin(!) dediğinin tersine, baba-oğul ilişkisinin yeterince verilememiş olması değil, bizleri ahmak yerine koyma pahasına, *gereğinden çok gösterilmesiydi.*

Ama sen misin bu kadarcık kusura gözünü diken? Al sana aşağılık bir sömürü: *Dokunulmazlar* Sean Connery'yle De Niro'ya kanıp gittik; bütün Tanrılar senin cezanı versin De Palma! Filmin tek yararı, yıllarca sabırla saçmalıklar çektikten sonra, kozasından çıkan ender kelebek gibi bize *dostluk şiirleri*'nin en soylu, en acı örneğini veren Sergio Leone'nin *Bir Zamanlar Amerika'da*'sını düşündürüp saygı ve sevgiyle bir kez daha alkışlatmasıydı.

Şenlik'te *Bataklık İnsanları*'na (aslı *Utangaç İnsanlar* ya neyse) gidememiştim; ama Sevil görmüş, çok beğenmişti. Ben de gittim hemen; Gazi Sineması'nın kapısında bizi karşılayan güleryüzlü bir emekçi var, yıllardır tanışıyoruz, bu yıl biraz daha yakınlaştık, zaman zaman söyleştik: Bir keresinde bana: *"Aman beyim, bu şenlik de bir moda; buraya koşanları, sinema günleri bitince göremiyoruz bir daha; güzelim filmler boş salonlarda gösteriliyor",* dedi. Yerden göğe haklıydı.

Nitekim, Konçalovski'nin çarpıcı, onurlu yapıtında filmi getirten ülkücü insanlan sevindirecek bir kalabalık yoktu. Hepimiz, timsahtan bin beteriz: *yavrumuzu yiyip sonra gözyaşı döküyoruz!* (üstelik burada, öteden beri yaptığımız gibi, timsaha haksızlık edip etmediğimiz de pek açık değil: doğada hiçbir canlı *insanoğlu*'ndan daha acımasız değil çünkü.)

Konçalovski, kardeşi Mihalkov'a sinema, insanlık, dünya yurttaşlığı dersi vermiş yine; güzelim Rus halk şarkısını rezil eden o şişingen bundan anlar mı acaba? Onun aklı İstanbul'a yeniden gelip gezip tozmakta galiba. Neyse, biz filme geçelim.

Evet, *Güney* gibi, bugünün sineması var karşımızda: gerçek sorunlar, öldürücü çelişkiler. İnsanlık olarak, yarattığımız canavar kentlerle yüzüstü bıraktığımız kırlar, köyler arasındaki orta yolu, *insanca yaşama yolunu* ne yazık ki bulamadık. Oysa, kısaca söylemek gerekirse, çözüm *tarıma dayalı uygarlıkta, köy-kentlerde, köy enstitülerindeydi.*

Makinaya, öncelikle ve yalnız fabrika işçisine *körü körüne tapınmanın* ardından başka bir umutsuz hastalığa, *tüketim çılgınlığı*'na yakalandık hep birlikte. Önünü alamazsak, sonumuz kesin.

Bu yazı basılana dek dayanabilmişse, koşun *Bataklık İnsanları*'na. Çelişkilerimizi, döneklerimizi bir kez daha açıkça görün; bilenler artarsa, zamanında çözümü yürürlüğe koyabiliriz belki.

Konçalovski'ye yönelteceğim tek eleştiri, fazla iyimser *mutlu son.* Elbirliğiyle yarattığımız karmaşık sorunlar, öyle şıp diye, *bütün ezilmişliklerine karşın anaların çocuklarına sarılmasıyla* çözülmeyecek. Şimdiki üretim tüketim dizgemizi değiştirmeye hep birlikte razı olmadıkça, birkaç *mucize* ana olanaksızı gerçekleştirip yavrusuna sarılsa bile, *yozlaşmış yavru durmaz, duramaz, sarılmaya karşılık veremez.* Somut etkenler, soyut iyiniyet söz ve davranışlarıyla ortadan kaldırılamaz.

Ahmet Nuray'ın ilginç yontularını görmeye gittiğimde, içimi ışıtan kişilerden Abdurrahman Öztoprak'la karşılaştım Ramko'da; hoşbeş ederken, bir ara söz *Arabesk*'e ve Yeşilçam'a geldi. *"Yurdumuzda sıradan izleyicinin düzeyinin düşmesinde Yeşilçam'ın ve ünlü yönetmenlerin payı çok büyüktür"* dedi. Ne kadar haklıydı! Ortalığı kaplayan bozuk Türkçe'nin, yoz davranışların vıcık vıcık, hastalıklı sevi ilişkilerinin başlıca sorumlularından biri bu sinema. Hollywood'sa, bütün dünyadaki yozlaşmanın elbet. Şimdi bu çürütme, televizyon aracılığıyla, her gün, her akşam, milyarlarca evde. Ne korkunç!

Bir zamanlar solun en aşırı uçlarında dolaşan bir dostumuz,

bireysel açıdan *tarihsel uzlaşması*'nı çoktan yaptı, yerleşik düzende yerini aldı; ödülü de geldi: bu yılın Eurovision Şarkısı onun. Televizyondaki izlencelerden birinde, babasıyla Ruhi Su'yu aynı çuvala koyup Sarayburnu'ndan sallandırdı. *Eğlence* için de olsa, çokseslilik gerekir, buyurdu. Dinledim şarkısını: ezgi, sözcükler, söyleniş, sözümona dans içler acısı. Münir Nurettin'in divan müziğimize yaklaşımı belki yetersiz, ama içten ve saygılıydı. Ruhi Su'nun tek bir saz ve sesle gerçekleştirdiği yorumlarsa, ne yazık ki, aşılmak şöyle dursun, unutulup gideceğe benziyor. Elinde gerçek eğitim görmüş bir koro olsaydı neler yapabileceğini, o günkü iyiniyetli gençlerle gerçekleştirdiği plâklar, can gözünü ve kulağını kapatmamış olanlara dolu dolu kanıtlıyor. Vah bize, vahlar bize.

Değişik sanat dallarında emek verenlerin yalnız kendi alanlarına kapanıp kaldıklarını benim gibi sizler de örnekleriyle biliyorsunuzdur; bu tatsız zinciri kıran ender kişiler arasında sevgili dostlarım Südor'lar var: okurlar, dinlerler, izlerler yıllardan beri. Bu dürüst merak yüzlerine de, yapıtlarına da yansır kuşkusuz. Bana düşense, onlar ve kendim adına sevinmektir. Çünkü ***resim şiirle ve düşlerle yapılır*** diyen usta yaşıyor daha ve dostumuz.

30 Nisan'da en sevdiğim ozanlardan biri göçüverdi: Sergio Leone. Ne kadar yoksun ve yoksul kaldığımı bir ben bilirim. Koskoca ömrünü kabak çekirdekleriyle geçirip ekmek parasını çıkardıktan sonra tam bize *Bir Zamanlar Amerika'da* gibi unutulmaz şiirler yazmaya başlamıştı...

Nasıl merakla, özlemle bekliyordum *Stalingrad Kuşatması*'nı! artık göremem, kim yazabilir onun yerine! Çok yazık bana da, bu soylu insanın değerini görebilmiş bütün öbür şiirseverlere de.

Cumhuriyet'te Muhsin Ertuğrul'un anılarını büyük bir ilgi ve üzüntüyle okudum. Bu soylu, inançlı insanın gerçekleştirdiği işlerin bir bölümünün sonucunu günlük yaşamımda tadageldim elbet; ama böyle derli toplu karşımıza getirilmesi çok yerinde, yararlı bir girişim.

Yüzyılın başlarında dünyanın dört bir yanında gerçek bir yenilik, aydınlık ateşi tutuşmuş; sayısız yeteneği uygarlık savaşımına katmış; insana yakışan onur verici, mutluluk getirici sonuçlar elde edilmiş. Bizde de Atatürk'ün gerçek yoldaşları olan Muhsin Ertuğrul ve arkadaşları ne müthiş güzellikler yaratmışlar özveriyle, sevdâyla!

Bütün bu soylu erdemlerin yerini şimdi Amerika anakarasına çıkıverme talihinden başka bir üstünlüklerine tanık olmadığımız sorumsuz, acımasız bir topluluğun allayıp pullayıp insanlığın

önüne sürdüğü –kişilik yapılarımızdan ötürü hepimizin de bayıla bayıla öykünmeye koştuğumuz– çarpık özlemler, akılalmaz kıyımlar kapladı. Hangi çığlık yeter can gözü hâlâ açık kalabilen azınlığın acısını dile getirmeye?

Anıların derlenip toparlanmasına, güncel dile aktarılmasına emeği geçen herkesi, basan insanları yürekten kutlarım.

Bu yapıtı, çağrıştırdığı şeyleri kiminle konuşayım derken en yakın tanıyanlardan birinin, Aydın Gün'ün çelebi yüzünü karşımda buldum; tam gönlüme göre sözler dinledim, içlerinde beni en çok mutlu edeni, Aydın Gün'ün sevgili Muhsin Ertuğrul'un da benim gibi *yaşama sanatı*'na inandığını anımsatması oldu. Tıpkı Ata'mız gibi. Bu temel ilkeye inanmıyorsanız, bütün o güzelim işleri beceremezsiniz ki. Ah, nasıl da az yetiştiriyoruz artık böyle insanı!

Ankara'da düzenlenen *Demokrasi Kurultayı* hiç kuşkusuz önemli bir olaydı; eksiği kaldıysa –ki mutlaka kalmıştır– başka seferler tamamlanır. Bu güzel ve yararlı girişime önayak olanları da kutlamak gerek elbet; ama düzenleyicilerden saygıdeğer bir özgürlük ve eşitlik savaşımcısının Uğur Mumcu'ya söyledikleri arasındaki kimi inanç-yargılar hepimizin geleceği açısından son derece umut kırıcı hâlâ: eveleyip gevelemeye gerek yoktur, insan kardeşlerim, yeryüzündeki bütün birey ve toplulukların kendi yazgısını saptayıp geliştirmeye *koşulsuz hakkı* vardır. Yeryüzü bugüne dek, bizi bize karşın kurtarmaya girişenlerden çektiğini hiçbir şeyden çekmedi. *Tek bir ülkenin, tek bir evin zorla ayaklar altına alınmasını açıkça kınayamadığımız sürece kimsenin bizi kurtaramayacağını gölgesiz bilmenin tam zamanıdır, yarın iş işten geçmiş olacak.*

Bütün insanların, Dalay Lama'nın şu sözlerine tüm bilinç ve canlarıyla katılmaları ilk ve son koşuldur. Alıntıyı Melih Cevdet'in *Yasaklar ve Buyruklar* yazısından yapıyorum:

"Ben bir Budist'im. İnançtan sözettiğim zaman, bununla iyi davranış ve niyetliliği amaçlıyorum. Herkesin dinle bağlı olması gerekmez. Tanrı'yı, Buda'yı ya da başka bir şeyi benimsemesi gerekmez. Dinsel inançları olmayan biri de iyi bir insan olabilir İnsanların doğal yapısı artık dünyanın durumunu, bence her gün biraz daha iyiye götürüyor İnsanlar artık kan dökülmesini ya da acı istemiyor Savaş yalnızca acı getirir Acıların sona ermesi Tanrıların değil, insan istencinin *sonucu olacaktır.*

Derken, bu sözlerin tam tersi yaşandı yine zavallı ülkemde; 1

Mayıs bir kez daha kana bulandı. Ondan sonraki günler de öyle.

Neyse ki, geçen on yıllara oranla, bu korkunç haksızlık karşısında daha bilinçli, daha sağduyulu tepkiler gösterebildik. Ama ancak acılardan sonra; oysa gönül isterdi ki, son seçimlerde umut bağlanan Parti'nin yöneticileri de, İşçi Sendikaları'nın çoktan çürümüş yöneticileri de gerekli sakınım ve sağduyuyu insanların beyni dağılmadan, kafaları kolları kırılmadan göstersin. Gözü koltuktan başka bir şey görmeyenlere fırsat verilmesin. Çünkü, kanımca, bu aşamada ülkemin gündeminde en birinci sorun zaten İşçi Bayramı'nın sokaklarda kutlanıp kutlanmaması değildi.

Ve *başkalarının sırtından alınacak ders* hepimize utanç vermeli aslında. Ah ulu Tanrım, Atatürk'ten bu yana, yurdumun halkı hep yöneticilerinin önünde gidiyor, ne kadar yazık!

Oysa, bütün dünyanın tek bir sorunu var: *savaşı kesinlikle ortadan kaldırıp sevgiyi özgürce yaşanır kılmak.*

Bodrum'da bir avuç iyiniyetli yurttaşım, gerçekte hepimizin, her an yerine getirmesi gereken bir girişim içinde: koyları ve kıyıları temizlemek üzere gemi yapıyorlar. Ne acıklı, ne gülünç! Çözüm, kirlenen dünyayı temizlemekte değil, *başında kirletmemekte, hem de altı milyarın elbirliğiyle!*

Zavallı Batı toplumları, oturmuş, Moskova'da, Varşova'da, Budapeşte'de başlatılmaya çalışılan denemelerin *başarısızlığa uğrayacağı ânı* bekliyor, salyalar akıta akıta. Atom ve hidrojen bombalarını *iblislerin* tepesinde patlattıktan sonra *özel sığınakları*'ndan çıkıp *temizlenmiş bir dünyada* yaşamayı tasarlamanın ikiz kardeşi bu öldürücü bekleyiş. Çünkü bu *sapık tasarılar* gerçekleşirse, geriye yalnız *karafatmalar* kalacak canlı olarak.

Bu aşamada yapılması gerekense, sözünü ettiğim başkentlerde ve ülkelerde girişilen denemenin çarçur olup gitmemesi için, oralardaki insan kardeşlerimizin ellerinden tutmak; bilmem kaç yıllık *çarpık toplumculuk* uygulamasından kaçarken, *yıkımların çok daha beterine, sorumsuz tüketim çılgınlığına düşmelerini* önlemede onlara ve kendimize yardım etmektir.

Görüyorsunuz ya, tastamam bir Nasreddin torunuyum ben. *Koşun* kurşun eritmeye değil, *sizi de göle maya çalmaya* çağırıyorum.

DİL, bilinç, insan arasındaki ilintiye daha önce de birkaç kez değindik söyleşilerimizde; Noam Chomsky'yi bu konulara meraklı biri olarak tanırım elbet, ama ne yazık ki henüz hiçbir yapıtını okuyamadım. 6 Mayıs tarihli Cumhuriyet *Bilim Teknik* ekinde bu soylu insanla yapılmış önemli bir konuşmanın çevirisi yayınlandı.

Sanat Çevresi'nin nitelikli okurlarının gözüne çarpmıştır kuşkusuz. Bu söyleşide beni sevindiren, bilincimi daha da ışıtan nokta, bu dürüst ve duyarlı insan ve dil uzmanının şu önemli saptaması oldu: ***dil anlaksal (zihinsel intellectuel) değil, örgensel (organique)tir*** Yine geçmiş söyleşilerimizden birinde Fransız ozan-billûrbilimcisi Roger Caillois'nın şu sözünü anımsatmıştım sizlere: ***şiir, billûrların yapısında gizli durmaktadır.***

Dönüp dolaşıp aynı noktaya geliyoruz aslında: eğer bütün söylencelerden, masallardan, yanılsamalardan kendimizi kurtarıp ***korkmadan maddeye bakacaksak,*** varacağımız sonuç kaçınılmaz olarak dünyaya *cam* gözüyle değil de, *can* gözüyle bakmış bütün insanların, o arada Lavoisier'nin saptamasıdır: ***hiçbir şey yoktan varolmaz, varken yokolmaz.***

Dolayısıyla, insana tanıdığımız saçma, saptırıcı ***ayrıcalığı*** bir yana bırakmanın zamanı çoktan geldi. ***Dil, iletişim, bilgi, bilinç, en küçük madde parçacığından tutun da, en karmaşığa dek bütün acunda, bütün doğada VARDIR.***

Chomsky, yeryüzündeki bütün dillerin temelinde aynı ses birimlerine, sözdizimine, anlatım yollarına dayandıklarını ***gösteriyor;*** en ***ilkel*** saydığımız dille en ***gelişmiş, ve yanlış bir değerlendirmeyle en karmaşık*** sandığımız dil arasında ***hatırı sayılır bir ayrım*** bulunmadığını, bulunmaması gerektiğini anımsatıyor. ***En büyük karmaşıklığın bile sonunda doğadaki şiirsel, coşturucu, hayran bırakıcı*** yalınlığa ***dayanması, dönmesi gerektiğine*** bir kez daha parmak basıyor.

Ve sonunda, en temel bilim-bilme-bilinç kuralının bir kez daha altını çiziyor: ***her şeyi indirgemeye bayıldığımız matematiğin dışında, bütün öbür bilimler SEZGİSEL'dir, matematik terimleriyle kanıtlanmazlar, GÖSTERİLİRLER.*** Can gözlerini kapatmamış olanlar için. Kavranımaları için OLGULAR yeterlidir.

Evet, hepsi iyi, hoş; ancak, Cumhuriyet'in yararlı ekinin başlığından başlayarak neden *bilim*'in yanına doğal kardeşi uygulayım gelmiyor da, *teknik* aykırılığı demir atıyor: ***bilinçlerin gölgeli*** olmasından; ilerici kişi ve kurumların ağzından düşmeyen ***ekinsel buyuruculuğun*** (cultural imperialism'in), sinsi sinsi, kendini bütünsel varlık olarak algılayamayanların ***ben***'lerine sinmiş olmasından. Geçende Nermi Uygur da, Orhan Hançerlioğlu da, değindiğimiz söyleşide Chomsky de altını çize çize söylüyor oysa: ***insan*** (ve bence bütün varlıklar) ***dünyası çeviriye dayanır, başka bir dile kolayca aktarılamayacak kavram, düşünce, bilgi yoktur.*** Yeter ki biraz emek verin!

Nasıl da *büyük bir enginlik, acunla bir ve özdeş olma duygusu veriyor doğru bilgi, yerli yerinde anlatım!*

NİTEKİM, o Mayıs akşamı televizyonun 2. kanalında sessizce karşımıza getirilen Alvin Ailey ve topluluğu, bu dediklerimizin somut kanıtıydı: *gerçek, dürüst, duyarlı bir yorumcu, gerek kendi varlığında, gerek çevresinde yaşanan, duyumsanan, düşünülen şeyleri; aynı nitelikleri taşıyan başka yorumcuların notalara döktüklerini insan bedenlerinin tadına doyulmaz devinimleriyle bir kez daha yorumladı.* BU YAPITLARDA DİLE GETİRİLEN DOĞRULAR, MATEMATİK KESİNLİKLER TAŞIYAN GERÇEKLER, DOĞRULAR, OLGULARDI. Acunun asal köklerini yansıtıyorlardı. Benzerlerini ancak kafese kapatamadığımız hayvan kardeşlerimizin çayırlardaki atlayıp zıplamalarında, danslarında, coşkularında, sevdâlarında görebilirsiniz.

Ama ah! Konrad Lorenz'in dediği gibi, doğadan koparılmış, sefertaslarına kapatılmış *insan yavrularının artık canlı varlıkların bu şiirsel danslarını görebilmeye ne olanakları var, ne de hazırlıkları: onlar makinaya, ve bunun uzantısı olarak, makinalaşmış, en küçük bir can izi bırakılmamış robotlara tapıyorlar, tapacaklar.*

NE KADAR ACIKLI TANRIM!

Acundaki yaratıcı güce inanmayı canlı tutmaktan, yalnız ceylânlarınki gibi devinim ve davranışları destekleyip çoğaltmaya uğraşmaktan başka çıkar yolumuz yok yine de.

COSTA GAVRAS'ın filmine çekine çekine gittim: ya eskidiyse, diye. Keşke anlatım değil de, İÇERİK eskimiş olsaydı! Ne gezer, bütün acılığı ve güncelliğiyle yaşıyor.

Ama bakın, her zamanki gibi, alışılmış, beklenen, kolay sonucu çıkarmayacağım bu uyarıcı yapıttan: dünyanın dört bir yanında yaşanan bu aşağılık oyundan yalnız ABD ya da Rusya değil, tek tek bütün insanlar sorumludur.

İnancı, görüşü, görünüşü ne olursa olsun, bize aykırı geleni *hemen ezmeye, yoketmeye* girişiyorsak, verilen allı pullu adlar ne olursa olsun, aslında YAMYAMLIK evresinin tam göbeğindeyiz demektir. *Barış'tan, kardeşlikten, sevgi'den sözedenleri param parça ettiğimiz; buna karşılık, ağzı köpürerek bütün kavramları birbirine katıp ağda gibi suratımıza yapıştıran kişilere tapındığımız sürece KURTULUŞ UMUDU OLABİLİR Mİ?*

Costa Gavras, gerek kendi yurdunda, gerek bütün dünyada şimdiye dek yeşermiş gerçek uygarlığa yakışan bir ürün ortaya koymuş, canına sağlık.

Aradan yirmi yıl geçtikten sonra da olsa, onun bize gösterilmesine olanak sağlayan *gerçek Türk yargıçlarının da!*

SON olarak, televizyonda Pazar Dinletisi'ni hazırlayanlara, umutsuzca da olsa, sesleneyim: üç yüz altmış beş günün her saatında YOZLUK zaten yürürlükte, hem de BALYOZ gibi. Haftada bir saatçik *soylu insanların onurlu yapıtlarını oldukları gibi BIRAKMA LÜTFUNDA BULUNUR MUSUNUZ?*

Şimdiden sonsuz teşekkürler.

Sanat Çevresi, Haziran 1989, S.128

"Mevlâ'yı Kendinde Arayıp Bulmak"

Benim dişçiliği sanata dönüştürmüş bir dostum var, Metin Yavuz Elitez. Aslında yaşamını sanat gibi yaşamaya uğraşanlardan olduğu için, bu son derece olağan elbet; dolayısıyla, onunla dostluk da aynı nitelikleri taşır. Sık görüşemeyiz, ama kısa görüşmelerimiz bile en yoğun alış-veriş içinde geçer. Arzularımız, amaçlarımız aynı olduğu için, zaman zaman benim rastlayamadığım çiçekler getirir önüme: Axel Munthe de bunlardan biri.

Axel Munthe, 1857'de İsveç'te doğmuş, tıp öğrenimini Fransa'da tamamlamış bir hekim, bir sinir uzmanı. İlkin Paris'te, sonra İsveç'te hekimlik yapar; daha sonra kolera salgını sırasında Napoli'de, büyük yersarsıntısı sırasında Messina'da ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında her soyluya yakışır özveriyle çalışır. Derken gözlerinin ışığı azalır, Anacapri'ye çekilir. Şimdi başucumda duran kitabı yazar: *San Michele'nin Kitabı*. Yapıt bir anda yirmi yedi dile çevrilir, o günün ölçülerinde bütün satışları altüst der. Munthe kitaptan kazandığı parayla İsveç'te ve Capri'de kuşlar için sığınaklar yaptırır. 1949'da İsveç'te nurlara karışır.

Munthe daha kitabının başına: *"İnsanoğlu insanlara kendinin dışında hiçbir şey veremez"* yazmış. Ancak kendisine benzer kalmaya uğraşanların anlatılamaz tatlar alacakları yapıtın bir yerinde de şöyle diyor: *"Bugünün insanları başkalarının düşüncelerini dinleyip okumaya gereğinden çok zaman ayırıyorlar Başkalarının bilimini öğrenebiliriz, ama* bilgeliği *ancak kendi içimizde aramamız gerekir.*

Evet, can gözüyle bakıp can kulağıyla dinlemeyi unutmayan insanların kıllı maymundan kılsıza dönüşmemizden beri usta dilmaçları aracılığıyla bilmem kaç kez yineledikleri yalın bir doğru bu: *"Ararsan Mevlâ'yı kendinde ara. / Mekke'de, Kudüs'te, Hac'da değildir.*

Bu acılı şiir Türkçe'ye de çevrilmiş bir zamanlar, ama Osmanlıca ağır bastığı için, balını tatmak o kadar kolay değil. Yalnız dil bilenlerin uzanabileceği bir petek.

Geçen yazımda değindiğim Muhsin Ertuğrul ustanın anılarının hemen ardından, o büyük *yaşama sanatı sevdâlısı*'nı görece de olsa sevindirecek bir şenliğin ilk adımları atıldı. Girişim kuşkusuz olumlu; her şeye karşın yozlaşmaya yöneltilmiş yeni bir kafatutma.

İlk oyun Alan Ayckbourn'ün *Bir kadın, Bir Düş, Bir Oyun* adlı yapıtıydı. Işık Yenersu'yu yakın geçmişte *Hırçın Kız*'da görmüş, büyük düş kırıklığına uğramıştım. *Bir kalas bir iskemle* diye özetlenebilecek Muhsin Ertuğrul dönemi tiyatrosunun tutkulu yorumları da, 50'li, 60'lı yılların güzelim inançları da uçup gitti ne yazık ki! Küçük Sahne'den, Arena'dan, AST'tan çıkıp hiçbir araca binemediğim, coşkumu, insan hünerlerine duyduğum uçurucu saygıyı ancak yürüyerek tadabildiğim günler düş müydü? Kenter Kardeşlerin Karaca'daki yorumları? Şimdi hep birlikte iş olsun diye yapıyoruz her şeyi; üstelik ödüller falan da alıp veriyoruz. Ama ne yararı var bütün bunların?

Yazar, insanın en temel sorunlarından birini, *iletişim kopukluğunu, usyarılımını* (şizofreni'yi) ele almış sözümona; ama en beylik bilgi ve düşünceleri gevelemekten öteye geçmiyor. Yeter mi havaküreninin delindiği, her şeyin son sınırına geldiği günlere?

Televizyonun ikinci kanalında bir süre önce *Bir Sahnedir Dünya* adlı sıradışı bir belgesel vardı; orada da sayısız kez belirtildiği üzere, sözün gerçek anlamında *bir büyü*'dür tiyatro, bütün öbür sanatlar gibi. Ancak sevgili yanılsama ustası Zâti Sungur'la şimdi televizyonda gösteri yapan delikanlı arasındaki *inanç ve saygı* ayrımı ne yazık ki bütün etkinliklerimize bulaştı.

Böylesine boş bir oyunu izleyenler sonunda ayakta alkışladılar: eh, kim kalkıp kendine çekidüzen verecek bu durumda, kim eksiklik arayacak? Alkışlar her şeyin *yetkin* olduğunu göstermiyor mu?

Usyarılımı'nı gerçekten merak edeniniz varsa, Dr. Reich'ın *Kişilik Çözümlemesi*'ni ve bütün öbür yapıtlarını anımsatmak isterim. Yalnız, bu yapıtlar da ancak talihli kişilere, bütün örselenmelere karşın *doğaya yakın kalabilmiş* insan kardeşlerime göredir. Geri kalanların hiç işine yaramaz, giderek erinç bozar. Şimdiki kırılgan düzendeyse bunu kimse için isteyemem.

Aynı gözlemler *Yağmur Adam* için de geçerli. Alabildiğine *canalıcı* bir durum, suya tirit bir öyküyle ve anlatımla sunuluyor; çekene de, oynayana da, Max von Sdow'u, Gene Hackman' bırakıp bütün ödülleri bu ucuz ürüne yağdıranlara da binlerce kez ayıp!

Gel de *Geceyarısı Kovboyu*'nu anıp üzüntülere gömülme...

Rutkay Aziz, sanırım kasıntılı Muhsin Ertuğrul olduğu günlerde, gazetelerde kendisine yöneltilen bir soru üzerine yaklaşık şunları söyledi: *"Tiyatro sanatı insanı geçindirmez oldu, dolayısıyla yetenekli kişiler daha paralı işlere yöneliyor, oyunculuğa yatırmıyor enerjisini"* Çok acıklı biçimde doğrulanıyor *Suçsuzlar*'da. Anlatılan öykünün ilericiliği, o iki insanın utandırıcı yazgısı

olmayan, olamayan *büyü*'yü getirir mi sahneye?

Ama kusur yalnız Rutkay'da, Ahmet'te, Mehmet'te mi? Hayır. Hepimizde. Gerçek titreşimlerin yerine düzmece coşkuları koyduk, sürü halinde yuvar teker gidiyoruz kaçınabilecek, ama korkarım kaçınamayacağımız UÇURUMA DOĞRU.

Oyunu coşkuyla alkışlayanlar, korkarım, şu yanılgının tuzağından kurtulamamışlardır: *İşte Amerikan, giderek* anamalcı *adaleti, hukuku bu!*

Yoo, hiç öyle değil oysa: ataerkil düzeni kurduğumuz günden beri, bütün dünya ADALETİ, HUKUKU bu ne yazık ki!

Ve bunda, her zaman yinelediğim gibi, tek tek her birimizin umursamazlığının, vurdumduymazlığının, nemegerekçiliğinin *tartışmasız sorumluluğu* var. Saydığım kusurların hepsiyse *ilk çocuksu, asal baskıdan,* çocuğun altını kirletmemesi, daha sonra orasıyla burasıyla oynaması için yapılan *sınır tanımaz, ırklar ve uluslararası BASKI*'dan gelmektedir.

İnsandaki temel yaşama enerjisine daha ilk günden ket vurmasak, oluşacak varlık kendiliğinden *aktöreli, insan ve doğa sever, hak hukuk gözetici* olacak. Ama İsâ'cılar, Mûsa'cılar kaç bin yıl önce başladılar böyle doğup büyüyen toplulukları kılıçtan geçirmeye. Ve işte o gün adalet denen nazlı kız alıp başını gitti.

Yeniden geri gelebilmesi için *dışımızdaki ve içimizdeki doğanın şimdiki pisliklerinden arıtılmaya başlanması vazgeçilmez önkoşuldur.*

Bu nasıl gerçekleşir? bilemem. Ama ilkin herkesin bilincinin bu gerçeğe ermesi gerekli.

VE DERKEN, Oktay Günday, yaşayışı gibi, sessizce acuna dönüverdi. Kendilerini ölümsüz ve benzersiz sananlar gibi gürültü patırtı etmez, habire sağa sola saldırmaz, *öncülerin öncüsü* olduğunu haykırmazdı. Özel yaşamını yakından bilmezdim, ama sağlam ilke ve inançlara dayandırılmış onurlu, soylu şiirini yaşanında da, yapıtlarından da sezer, gösterişsiz severdim bu dervişi. O da bunu bilir, her karşılaşmamızda çocuksu gözlerinde ışıltılarla bana yanağını uzatırdı.

Ne kadar genç bırakıp gitti dünyayı.

Ve insanlar, hâlâ, sözün gerçek anlamında *beceriksiz büyücü çırakları* gibi, çekirdek enerjisiyle, bütün kimyasal maddelerle, gazlarla, petrolle *sorumsuzca* oynamayı sürdürüyorlar! Çernobil'den sonra bütün yalanlara karşın, benim en yakın çevremden Fikret Şarman'ı da, Fikret Arıt'ı da alıp götürdü canlıya zararlı ışınlar.

İşin en acı yanı, *yaşamlarını sevgiye değil, nefrete dayan-*

dırmış olanlar, elbirliğiyle yarattıkları *zehirlere* daha uzun süre, daha rahatça dayanıyorlar da, olan, *sevmeyi, acımayı, esirgemeyi bilenlere oluyor.*

Nasıl da ters bir mantık, yaşamdışı bir tutarlılık!

ÇİN'de yaşananlar, tıpkı Varşova, Budapeşte, Moskova'dakiler gibi, geleceğimiz açısından ne kadar önemli!

Tarihte ilk kez topluluklar, benim kendimi bildim bileli istediğim, beklediğim şeyi gerçekleştiriyor; kendi içlerinden çıkmış, işlerini kolaylaştırmak, canlarını güvenlik altına almak üzere yaratılan DEVLET adındaki aygıta karşı, taşsız, sopasız, silâhsız, yalnız öz canlarını ortaya koyarak, her türlü akıldışı davranışı etkisiz kılacak *çoğullukta* karşı çıkıyorlar. Evet, gözü dönmüş erk hastaları koltuklarını saklayabilmek için ille de ateş edeceklerse, işte bu soylu, onurlu, sevgi dolu insan yığınına ateş etsinler! Ondan sonra elde edilecek sonuçlar çok daha yaşatıcı ve kalıcı olacak çünkü.

AHH!

İnanın, bir İsveçli'nin yazdığı, Yugoslavların oynadığı *Şeytanlar* için bundan daha uzun sözetmemek gerek aslında. Aymazlığın, sorumsuzluğun sevgisizliğin bu kadar yaygın olduğuna inanmak istemiyor insan. Sanki Türk televizyonundaki rezillikleri, soysuz *eğlence* topluluklarını izliyor gibiydim. Evet, yeter.

24 Mayıs akşamı, Soyak Galerisi'nde, alçakgönüllü, çalışkan bir sanat erinin, Remzi Köklü'nün öncülüğüyle bir baskı resim sergisi açıldı. Bu alanda tanıdığınız bütün ustalardan birkaç örnek vardı. Ayrıca, baskı araç ve gereçleriyle, değişik sanatçılar, her perşembe birer uygulama örneği sundular. Çok yararlı, aydınlatıcı bir girişimdi. Emeği geçen herkesi yürekten kutlarım.

Levent Galerisi'ndeyse, Südor'ların aracılığıyla, üç İtalyan ressamın özgün baskılarını kendi payıma hızla izledim.

Kile'de, Turan Erol'un ardından, başka bir Bodrum'lunun, sevgili dostum Cemil Eren'in özgül tatları sergilendi. Eren, gelecek sergisini ortak sevgilimize, *Don Quijote*'ye ayırmış; merakla bekleyeceğim.

Sevgili dostumuz Zeki Kıral'ın ve Sadi Diren'in sergilerinde de mutlu oldum.

SANATTA yeniden doğuşu gerçekleştiren İtalya ekinsel dünyamızda ayrı bir yer tutar kuşkusuz; o günden beri, bütün sanat dallarında, en seçkin kişileri yetiştirmiş verimli bir tarla.

Dolayısıyla, oradan gelen ürünler daha başından ilgimi çekerdi; bu hevesle koştum *Gılgameş*'e. Ama ne yazık ki, umduğumu bulamadım.

Ruhi'ciğim, A. Kadir'in günümüz Türkçesi'ne aktardığı Mevlâna şiirleri söyledi zaman zaman; bunlardan birinde:

Artık yeni şeyler söylemek gerek

diye bir dize vardır. Anadolu halk şarkılarını yürekten sevenler bilir.

Gılgameş'i izlerken usumdan bu dize geçti.

Yugoslav'ların bir İsveç oyununu getirmeleri bu ulusun kendi tiyatro sanatını tanımam açısından nasıl önemli bir kayıp olduysa, koskoca İtalyan uygarlığının da kendi yönetmenlerini ve oyunlarını bir yana bırakıp yer yer Mevlevî müziğini andıran ezgiler eşliğinde bir İran'lı yorumcuyla karşımıza çıkmasına o denli üzüldüm. Bu arayış İtalya'da yaşayanlar için ilginçtir belki, ama beni hiç mi hiç etkilemedi.

İnsan doğuya bakacaksa, Béjart gibi bakmalı dedim kendi kendime. Béjart topluluğunu üç kez izleyemediğime ömür boyu yanacağım sanırım.

Tiyatro Şenliği, Zehra İpşiroğlu'nu sık görebilmemi sağladı; onu her gördükçe, pırlanta babası geliyor gözümün önüne.

Öğrenciliğimin ilk yıllarında, Mazhar Bey'in sanat tarihi derslerine de girdim dinleyici olarak. Sonra, kendi derslerim buna olanak bırakmadı. Ancak, bu gerçek aydınla düşünsel dostluğum hep sürdü: Sabahattin Eyuboğlu ile birlikte ya da yalnız gerçekleştirdiği güzelim sanat belgesellerini birçok kez tattım. Ancak özel bir tanışıklığımız yoktu ne yazık ki.

Derken, söyleşilerden birinde değindiğim olay yaşandı, hemen hiç derse gelmeyen çeviri öğretmenim amansız bir yereçalma yazısı yayınladı; bu yazı üzerine, karşılaştığım genel tepki, yereçakılmama ağızları kulaklarında sevinen insanlar oldu. Eh, olabilir elbet, herkesin bizi sevip anlamasını bekleyemeyiz.

Ama unutulmaz, eşsiz bir sevinç de bana düştü: sabahın birinde telefonum çaldı, açtım: Mazhar Bey'in sesi; kendini tanıttı, sonra yazıyı okuduğunu, tepeden tırnağa haksız ve yakışıksız bulduğunu; bir yazın emekçisi olarak üzülmemem gerektiğini söyledi.

Genellikle yaşadığım bütün öbür hazlar gibi, çalışma odasında, tek başına aldığım bu ödülü hiç unutmam. Ve ne zaman şimdi artık yıkıntıya dönen eski Tenis Kulübü ile Divan Oteli arasındaki parktan geçsem, ülkemin değerini bilemediği o gerçek bilgeyi anımsar, saygıyla ellerinden öperim.

Bu gönül borcunu ödemek Tiyatro Şenliği sırasında kısmetmiş.

26 Mayıs akşamı yaptıklarına inanan insanlarla biraradaydık: Spiros Vrahoritis ve Volos Tiyatro Topluluğu. Aslına döndürülmüş

bir *Antigone* sundular bize. Oynanış, *Bir Sahnedir Dünya* dizisinde bilmem kaç kez belirtildiği üzere Dionysos törenlerine yakışır anlayış, tutku ve coşkuyla doluydu.

Bunu böylece belirttikten sonra, bence aksayan yanlara değineyim. Her şeyden önce, eski çağlarda bağışlanabilecek ikili bir tutarsızlık hepimizin yakasına yapışmış, bir türlü bırakmak istemiyor – aslında onu bırakmaktan ödü kopan sanırım bizleriz.

Bilgelerin bilgesi Exupéry, nasılsa vurulur gibi olduğu Paris'li züppe kızlardan birine Pirandello'yu neden sevmediğini anlatırken yaklaşık şöyle der: *bir oyunda, bir yapıtta iki düzlemden, iki dünyadan birini kesin olarak seçmek zorundasınız: düş dünyasında, gerçeküstü diyebileceğimiz düzlemde devinmeye karar verdiyseniz, vırt zırt gerçek dünyadan alıntı yapamazsınız. Gerçek dünyayı temel aldıysanız da, olur olmaz yerde düşleme kaçamazsınız. İkisinin de savsaklanmaz bir iç tutarlılığı, mantığı vardır*

Burada da karşımıza iki öldürücü çelişki çıktı: biri dille ilgili, öbürü konuyla.

Kendinizi ve dünyayı anlatırken istediğiniz dili seçebilirsiniz, kimse karışamaz. Ama Sofokles'in zamanındaki anlatımla bugünkü arasında epey değişmeler oldu bir; ikincisi, hiçbir dil öbürünün yerini tutamaz.

Onun için Béjart haklı tepeden tırnağa: sözlü dilin anlatımını bir yana bırakmak, ezgiden ve devinimden, bedensel anlatımdan yararlanmak istiyorsanız, ister istemez anlam taşıyan *sözcükleri* kullanamazsınız; burada, çağlara göre değişse de, *vazgeçilmez bir anlam, bir imlem vardır, olmalıdır*. Yoksa, yalnız bale her şeyden daha iyi anlatır derdinizi.

Salt ezgi diyorsanız, müziğin çeşitli türleri en kusursuz yorumu zaten sağlar. Notalardaki anlatım gücü, az ya da çok *bir öykü* anlatan sözcüklerin ezgili okunuşunun yerini tutamaz. Nitekim, o akşam, salondaki Yunanca bilen yurttaşlarımız *o güzelim Yunanca şiirin tadına eksiksiz varmışlardır;* ama bizler dışında kaldık; iyiniyetse, Gide'nin dediği gibi, *insanı alır doğruca cehenneme götürür*.

İkinci tutarsızlık, konudaydı.

Çevrenize şöyle bir göz atın, en güncel, en *yakıcı*, en *coşturucu kavram, sözcük ne? Halkyönetimi* (demokrasi). Ayıptır söylemesi, o ne demek? Dünyayı çiçek bahçesine döndürebilecek yetenek ayrımlarının dışında, her olanakta, hakta, özgürlükte eşitlik. Ee, astığı astık, kestiği kestik, ağızlarından çıkacak tek bir sözcükle bir kişinin ya da koskoca bir toplumun yazgısını belirleyecek in-

sanları, *sözümona simgedir* diyerek allı pullu anlatmayı sürdürmenin anlamı, yararı ne? Gılgamış mı, Kreon mu götürecek bizi uğruna binlerce yıldır can verdiğimiz düzene?

Ucuz şiddet ve şehvet filmleri için bıkmadan yinelediğim şeyi, izninizle, burada da dile getireceğim: iyiyi, güzeli, barışı, mutluluğu arıyorsak, *durmadan* bunların tersini göstermek hiçbir şeyi çözmüyor: giderek, insanlar şu amansız kişilik ve düşünce tembelliğine gömülüyorlar: *"eh n'apalım, insan doğuştan bozuk, eksik, kötü; böyle gelmiş, böyle gidecek."*

Korkunç derecede yanlış ve yalan. Anaerkil düzende böyle değildik; kanıt mı? Kaldıysa, bıraktıysak, kafese kapatmadığımız hayvanların yaşamına bakın, ya da bunları yansıtan dürüst belgesellere: hiçbir toplulukta, toplumda insanların yırtıcılığı, acımasızlığı yok. Ancak o yaşayış biçimlerindeki doğruyu görebilmek için de varlığın iyice çarpıtmamış, tozutmamış olması zorunlu.

Söz tiyatrodayken, güncel bir tartışmaya köşesinden katılmak istiyorum. Belediye Tiyatroları nasıl yönetilsin? Şimdiki Sanat Yönetmeni, Muhsin Beyi de anarak: *tek kişiyle* diyor. Karşıtlar da: *Kurul*'la.

Yine aykırılık edeceğim, bağışlayın: *şimdiki buyurgan, kendini beğenmiş kişilerle yapılacağına göre, öylesi de çözüm getirmeyecek, böylesi de.*

Evet, Muhsin Ertuğrul tek seçici gibiydi; Béjart da öyle; Strehler de. Ama onlarda, hepimizin kanına işlemiş bulunan *zorbalığın, buyurganlığın,* ortadan kalkmaları için başka dürüst emekçilerle birlikte canımı adadığım *bu bağışlanmaz kusurların yanında, HİÇ DEĞİLSE "YETENEK" var!* Bütün yıktıklarından sonra, en azından *bir tek unutulmaz yapıt ortaya koyabilirler, koydular, koyuyorlar.*

Peki, ya sıradan mı sıradan insanlar?

Çirkinliği, yozluğu, ucuzluğu allayıp pullayıp sürdürmekten öte bir şey yapamazlar; ve bu dediğim adlara da hiç bağlı değildir, kimi getirseniz, aynı sonucu elde edersiniz. Kanıt mı? binlerce yıllık geçmiş.

Bu sefer ya gerçekleştireceğimiz ya da geçen gün Bob Geldorf'un da dediği gibi şu yeryüzünden silinmemize yolaçacak *halkyönetimine* doğru yürüyebilmek için tek ve biricik koşul, bütün eksikliklere karşın, hemen şimdi, *önce kendi evinizde, yakın çevrenizde herkese söz verme, dinleme, kararlara katma alıştırmasına başlamanızdır. YEMİN EDERİM BAŞKA SEÇENEĞİNİZ YOK!*

Sen misin bunları yazan? al sana! der gibi, 28 Mayıs Pazar günü üstelik Babıâli'nin Pravda'sı Cumhuriyet'te değil, Simavi'lerin Hürriyet'inde küçük bir haber ve söyleşi yayınlandı.

Haber Kuzey'den, bir türlü ısınamayan havalara uygun, serin mi serin: Gorbaçov'u devlet başkanı seçenler, Yeltsin'i ve daha başka yenilikçileri Yüksek Sovyet'e sokmamışlar. Gerçi Gorbaçov sonradan buna da bir çözüm bulabildi, ama halk temsilcilerinin (!) çoğunluğunun tutumu umut kırıcı.

Söyleşiyse, Emin Çölaşan'n bu haftaki konuğu Reşit Kurşun'la; Kurşun, Ziraat Odaları yöneticilerinden, gerçek bir çiftçi.

Halkyönetimi denemesine giriştiğimizden, özellikle 1980'deki son kurtarılışımızdan bu yana okuduğum en gerçekçi, en acı sözler. Hem de Atatürk'le birlikte, kendimi bildim bileli varlığımızın temeli olduklarını açık seçik bildiğim kesimden, toprağı işleyenlerden.

Söylenenler yalnız bizi değil, bütün insanlığı, geleceğimizi kapsıyor; hep belirttiğim gibi, *uygarlığı makinadan araç diye yararlanan tarıma dayandırmayı savsaklayan, küçümseyen bizlerin yakında varolmaya hakkımız ve olanağımız kalmayacak.*

Sayın Kurşun bunları ülkemiz açısından öyle yalın anlatmış ki, başka tek bir söz istemez. Çoğaltıp bütün evlere yollamak isterdim.

Burnumuzun dibinde duran kaçınılmaz sonuçlarla, ne yazık ki, hem de canları pahasına *ilk öğrenenler azgelişmiş, düpedüz geri kalmış ülkeler olacak.*

Anadolu'da yeşermiş onca uygarlıktan sonra böyle bir cezayı hakediyor muyuz gerçekten? Yaşayıp göreceğiz.

EVET, güzelim Çinli kardeşlerim savaşımın bugünkü aşamasını acıyla kapattılar: komutanlarının bile sakın halka ateş açmayın dediği aynı yaştaki gençlere, bizim koltuğa yapışanlara benzeyen duyuları çürümüş kalıntılar sonunda ateş açtılar; ama öğrencilere, gençlere ateş açtıranlar bundan sonra rahat uyuyabilirler mi dersiniz?

Estelle Parsons'ı *Bonnie ile Clide*'dan çok iyi tanıyordum; *Miss Magrida'nın Yönetimi*'nde yeteneğini bir kez daha onaylattı bize. Oyunculuğuna diyecek yok.

Ama oyuna var. Yıllarca önce bir video kasette Dustin Hoffman'ın *Lenny* adlı filmini izlemiştik; bu sunucu-göstericinin en büyük benzersizliği Kuzey Amerika sahnelerine, eğlence yerlerine *cinsel sözleri, küfürleri* sokmaya çalışmış ve bu uğurda can vermiş olmasıymış. Film tam anlamıyla bir ağız *sürgünüydü,* en küçük tadı yoktu.

Kutsal Kitap'ın ilk tümcesi *"Başlangıçta söz vardı"*dır. Oysa, doğada böyle değil, ilkin devinim var, ezgi olarak ses var. Kuzey Amerika'nın ve sonra bütün öbür anakaraların bence en büyük yanılgısı *sözü ayağa düşürmek*, her şeyin başına geçirmek olmuştur. Çağımız sözlü sanatlarında sözün ağırlığını artıracak *sus*'lar yok. Dolayısıyla, ardı arkası gelmeyen, *sinirceli, doyumsuz gevezelikler* her yanda.

Kurtuluş, *belden aşağı kavram ve devinimlerle durmadan konuşmaktan değil, onurlu, soylu SEVİ'ye düşünsel ve kılgısal olarak YENİDEN DÖNMEKTEN geçer*

Oyunun içerdiği azıcık eleştiri de mutlaka güldürme hevesi uğruna yitip gidiyor. Ne kadar yazık hepimize!

AKM'ye giderken yine Divan Oteli'nin arkasındaki parktan geçtim; düpedüz hüzün.

Çelebiliğin son örneklerinden Mazhar Şevket Bey'e eskiden dingin, çiçekli bahçede rastlardım; kendisi gibi yaşamı sanatı çevirmeye uğraşan eşiyle birlikte gezintiye çıkardı. Bir keresinde, yeşilliğin ortasında kurumuş bir fidanı gösterip resmini çekmemi rica etmişti; "siz de yanına geçer misiniz?" sorusuna olumsuz yanıt vererek. Demek o zamandan sezmişti kentimizin son kalan yeşilliklerinin de betonlara kurban edileceğini.

Çok mu içinizi kararttım?

Hadi gelin aydınlık umuduyla bağlayalım sözümüzü; alıntı Reşit Kurşun'dan:

Demokrasiyi de en çok Türk köylüsü, çiftçisi ister... Niçin ister? Çünkü demokrasi olmazsa, çiftçimiz ve köylümüz, kendi tarlasında başkasının işçisinin olacağını çok iyi bilir. Bizim inancımız: "DEMOKRASİ OLSUN. TARLANIN SAHİBİ DE, İŞÇİSİ DE BEN OLAYIM"*dır*.

Ve bizim televizyon 29 Mayıs gecesi kılıç kalkan başarılarımızla oyalanıp oyalarken, büyük bir nimet olarak ikinci kanal yine sessizce süzme bir sevinç kaynağı sunuverdi: *Amerika Bale Tiyatrosu*'nun San Francisco'daki gösterilerinin ikinci yarısı.

Yukarda anlatım yollarını konuşurken ne kadar haklı olduğum somut olarak kanıtlandı. Sözlü sanatlarda, işin içine anlam, toplumsal adalet, eşitsizlikler girmesi gerektiğinden büyük çoğunluğuyla gerici mi gerici olan Amerikan sanatı, bedensel anlatımla doruklarda dolaşan bir avuç emekçiyle inanılmaz yorumlar getirdi duyularımızın önüne.

Yalan-yanlış öğretiler çarpıtmasa, insanın olacağı, *olabileceği yetkin varlığın* ürünleriydi bunlar. Müziğin ve bedensel devinim-

lerin bu kusursuz anlatımını söz yalnız şiirde ya da şiirsel düzyazı da sağlayabiliyor. Ancak, az önce değindiğim koşulla: *İçerikte doğruyu söyleyebilirse.*

Oysa, ezgide, bedensel anlatımda *doğru* kendini ister istemez benimsettiriyor, *güzeli yakalayabilmemiz için doğaya uygun, başka deyişle DOĞRU olmamız gerekiyor.*

Evet, bir saatçik de olsa, insanın soylu, yüce, arınmış-arıtıcı yanlarıyla iç içeydik.

Yaşasın çağımızın şiiri bale!

Ama o da ne büyük tehlikeler içinde; *Bale Tiyatrosu*'nun güzelim emekçilerini izlerken aklıma hep Çetin Çeki ve arkadaşlarının *İyi Akşamlar*'da geçen aylarda yararlandıkları bir İngiliz yorumcu ve oyunları geldi: Wayne Sleep ve arkadaşları. Bu zavallı yaratık, üstelik epey güzel dansedebilirken, tutmuş Şarlo'dan Çaykovski'ye dek bir sürü soylu kişiyi ucuzlukları uğruna harcamış.

Oysa insan *Kuğu Gölü*'ndeki dört balerinanın unutulmaz dansını çağımıza aktarmak istiyorsa *Amerikan Bale Tiyatrosu*'ndaki gibi yapmalıdır yalnız.

Bir kez daha yürekten teşekkür o güzelim insanlara.

Sanat Çevresi, Temmuz 1989, S.129

"Kadın mı, Araba mı?..."

5 Haziran Pazartesi günü Dilligil-Çeki ikilisi tek bir konuyla karşımıza geldi: Kadın. Bozuk söyleyişli, tatlı dilli Aydın Boysan'ın dediği gibi, *tam bir mozaik*'ti izlence.

Şimdi bu önemli konuda kimi mozaik taşlarını birer birer ele alıp irdelemeye çalışalım.

Prof. Çiğdem Kâğıtçıbaşı, ayrıcalıklı bir vâha sayabileceğimiz Boğaziçi Üniversitesi'nden geliyormuş; konuşmaları da buna uygun olarak gerçeklerin dışında kaldı ne yazık ki. Evet, Atatürk'ün bağışladığı yazılı haklarda birçok Avrupa ülkesini bile geride bırakmıştık: peki ya uygulama? Hele 1950'lerden sonra. Kaldırılan eğitim birliği, getirilen zorunlu din dersleri, artan İmam Hatip Okulları'ndan sonra, üniversiteli kızlarımız bile: *"Bizi örtün, çarşafa, türbana sokun"* diye avaz avaz bağırırken hangi özgürlüğü, hangi eşitliği kullanıyor acaba? Üstelik kendi zararlarına olan bu istekleri dile getirirken *kendi bilinçleri, kendi istençleriyle mi* davranıyorlar? Ulusumuzun büyük çoğunluğunu oluşturan köylü kadınlarımız, bir ara yine sevgili Mustafa Kemâl'den yapılan Osmanlıca alıntının da vurguladığı gibi, *somut yaşamda en çok çalışan, ezilen, ama kesinlikle insan yerine konmayan* kadınlarımız neresindeydi Kâğıtçıbaşı'nın akılyürütmesinin? Türk kadınının erkeğiyle eşit olduğunu kanıtlamaya *yalnız kendi varlığı* yeter mi?

Atıf Yılmaz'ın dedikleri de Çiğdem Hanımınkilere yakındı: Kadın çalışmalı, dedi. Peki, elbette çalışmalı. Ancak iki küçük soru kalıyor geriye: Evdeki çalışma hesaba katılmıyorsa n'olacak? Hangi devlet gücü bunu caydıracak, üstelik devlet %99 erkeklerden oluşuyorsa. Kanıt mı? Meclis'e bakın.

Ayrıca, izninizle yine Atatürk'ten alıntı yapacağım: *Kadınlarını eğitmeyen ulus erkeklerini tinsel yalnızlığa gömer*. Ee, çok mu eğitiliyor Türk kızları?

Ben yazı emekçiliğinin yanında öğretmenlik de yapıyorum; üniversiteyi bitiren birçok kız öğrencimin evlenir evlenmez çalışmayı bıraktığını ya da hiç başlamadığını görüyorum. Sorumlusu yalnız *tembel, süs düşkünü kızlar mı? Hayır, bin kez hayır! Üzeyir Garih üstâdımız ne buyuruyordu televizyonda? Kadında yarış* (o *challenge* diyor ya neyse) *hırsı yokmuş!* Breh breh! İyi

ama, binlerce yıldır binbir yalan dolanla allayıp pullayarak ezdiğiniz, gelişmesine, açılıp çiçeklenmesine izin vermediğiniz kızlarımız nasıl çıkacaklar ortaya? Üstelik, sınavı yapan, seçen de siz erkeklersiniz...

Nisa Akman düpedüz acıklıydı, eşine hayırlı olmasını dilemekten başka bir şey gelmez elimden.

Halit Refiğ'in söyledikleri, bütün belirsizliklerine karşın, ilke olarak doğru; ama ancak evinde, kadınlarla ilişkilerinde gördükten sonra inanabilirim dediklerine. Dolayısıyla kuşku payı çok.

Deniz Türkali kardeşimizi düşüncesini anlamaya izin verecek kadar konuşturmadılar; ama görünüşü süs kadınlığını aşıp *düşünce, eylem kadınlığına geçişi* simgelemiyordu doğrusu.

Duygu Asena da, haklı kafa tutmasına hele Müslüman bir ülkede kaç kadının bilerek katılabilme olanağına kavuştuğunu daha ciddi düşünmeli derim.

Şirin Tekeli, okuyup kişilik sahibi olma talihine ermenin bedelini ödemeye çalışan ender emekçilerden biri olduğunu kanıtladı doğru sözleriyle.

Gelelim izlencenin büyük yıldızına: Hınçal Uluç. Bütün olanakları, fırsatları, ayrıcalıkları doğduğu günden beri su içer, havayı solur gibi kullanan bu insan kardeşimiz, kendini beğenmişliğinin, kuşkusuz gölge taşımayan inancının üstüne olağandışı bir yerleşik düzen savunuculuğu oturttuğunu, korkarım, ölene dek göremeyecek.

Hangi yanlışını düzelteyim? Dergisini satmak için arabalar daha çekici olsa, onların resmini basarmış her kapağına! Ben yeryüzünde canlı kalmak istiyorsak, ilkin araba denen oyuncağa kesin olarak veda etmemiz gerektiğine inananlardanım; ama şimdi kullanılan bir nesne olarak, onun bile kendi başına ele alınmasını isterim. Varlığımızın ikinci yarısıyla kıyaslanması nereden çıkıyor acaba? En büyük ayıp kendi eşine, varsa kızınadır.

İkinci olarak, evet, kadın doğanın bize sunduğu en tatlı, en ince armağan olabilir, eğer soylu davranabilirsek. Peki ya bugün? Bu düşüncenin ne denli aşağılık ve zararlı olduğunu anlayabilmek için tek bir soru yeter: Uluç kendi eşini ya da kızını dergilerindeki *kadınlar gibi soyup çekebilir mi?*

Ayrıca, geçen yazımda belirttiğim gibi, araya parayı, ünü, ekinsel baskıyı sokmadan *doğaya uygun sarılmayı yasaklayıp* edepsiz ve sağlıksız görüntülerde yalnız kadınlarımızı kullanmanın savunulur yanı olabilir mi? Şimdi sapık kafalar içinden şöyle bir karşılık geçiyor olabilir: *İyi ama, çıplak erkek dergileri de çıktı!* Keşke hiç gözükmeseydiler.

Kendi payıma, ancak Fellini'deki, Visconti'deki, Pollack'taki yaşamımıza uygun, şiirli, edepli sarılma sahnelerinin düşünülüp çekilmesini isterim. Bunu da yalnız bireylerin edepli kalmış bilinçlerinden beklerim, yasaklardan değil.

Zavallı Marilyn'i ilkin yaratıp sonra dalga geçmekle kurtulabilir miyiz içinde yüzdüğümüz coşku vebasından?

Hıncal Bey dergilerde basıp yaymayı sürdürdükçe, hiçbir kadından *kendine erkek gibi güvenmesini beklemeye izni olamaz.* İsterim diyorsa, ilkin kendini, sonra bizi kandırıyor demektir.

VE BUNUN SONUCU ÖNCE KADINLARIMIZI, SONRA KADINI ÖYLE BÜYÜK BİR BAĞIŞMIŞ GİBİ DEĞİL, KENDİLİĞİNDEN SAYAN ERKEKLERİ İLGİLENDİRİYOR.

Ne derdi İsmet Paşa? *Dürüst insanlar da en az düzenbazlar kadar yurttaşlık yürekliliğine* (VE UYANIKLIĞINA) *sahip olmalıdır.*

İzlencede Simone de Beauvoir'ın ünlü incelemesine de değinildi; bu yapıtı dilimize aktaran kişi olduğum için, onunla ilgili de birkaç söz etmek istiyorum.

Ben o yapıtı, kendi yaşamımdaki gereklilikten, eşimi daha iyi anlayabilmek için ilkin okudum, sonra Ahmet Öztürk'e rastlayabildiğim için çevirdim. O gün kendisinden beklenen işlevi yerine getirdi; ama daha sonra bana yetmedi, arayışım sürdü. Sonunda Engels'i, Malinowski'yi ve Reich'ı buldum.

Sartre'la Beauvoir'ın en büyük yanılgı ve dokuncaları, adını andığım düşünürleri, hem de bana oranla çok daha önce, çok daha kolay ellerinin altında oldukları halde, hiç sindirememiş, sindirmek ne demek, özellikle Reich'ı işitmemiş olmalarıydı. Dolayısıyla saçmalığı rahatça öne sürebiliyorlardı: *İnsanoğlu Tanrı'yı yitirdi, desteksiz kaldı, kimsesiz yeryüzüne atıldı, bunalması bundandır*

HAYIR EFENDİM! İnsanoğlu, *sevme-sevilme, doğaya uygun gerçek bilgiler edinme, kendisini mutlu eden, yeryüzüne olumlu katkıda bulunan üretici bir işte çalışma olanağını yitirdiği günden beri BUNALMAKTADIR! Bu düzeni tersine çevirmedikçe de bunalımı sürecektir!*

Beauvoir, incelemesinde, varsayımlarını büyük ölçüde *soğuk kadın* kavramına dayandırır; sanki bu ilk elden bir veriymiş gibi. İyi ama, kadın neden soğuklaşıyor? Neden edepli kadına soğuklaşma, erkek dünyasının sapık ürünü yosmaya da sıcaklık düşüyor?

Daha başka gerçek düşünürlerle birlikte yukarıda adını andıklarımın yapıtlarını özetleyemem sizler için? KURTULUŞUNUZU,

KURTULUŞUMUZU BENİM KADAR ÖNEMSİYORSANIZ NASILSA KENDİNİZ OKURSUNUZ.

Ama ben yine de önemli bir noktayı vurgulayayım: *Amipten insana dek bütün canlı varlıkların temel işlevi açılıp kapanma, yürek gibi atmadır Ve bunun doğaya uygun bir tartımda (ritimde), örneğin sağlıklı insanda saniyede 70-80 olması gerekir. Bir varlıkta açılmaya ketvurur, kapanmayı zorla egemen kılmaya uğraşırsanız, dünyanın şmdiki acıklı durumunu elde edersiniz. KADININ YAZGISI DA, KENDİNİ KURTULMUŞ SANAN ERKEĞİNKİ DE BU BİRKAÇ SATIRDA YATIYOR.*

Anlamak isteyene, anlama gücünü hepten yitirmemiş olana.

Aynı bağlam içinde, başka bir dalda elime geçen çok önemli birkaç bilgiyi de sizlerle paylaşmak isterim.

Bu kez konumuz beyin, beyin hücrelerinin oluşum ve çalışması. Bilginin kaynağı *Nouvel Observateur* dergisinin 1201. sayısı; onları bize sağlayan kişiyse Gerald M. Edelman ve arkadaşları. Edelman 1972'de *bağışıklık* üzerindeki çalışmalarıyla Nobel kazanmış.

Bedenimizde bağışıklığın nasıl oluştuğunu araştırırken, şaşırtıcı bir olgu saptamış: Beden, her virüs için yeni bir *savaşçı* türetiyor. Buradan yola çıkarak, bedendeki eşgüdümü sağlayan beyne yönelmiş. Beyin hücreleri her yeni duruma nasıl tepki gösteriyor, çevresini nasıl algılayıp anlıyor sorusu üzerinde çalışmaya başlamış. Bu konuda kendisiyle yapılan söyleşinin bütününü aktarıp Yapı Dergisi'nde yayınlatmaya çalışacağım. Şimdilik özetleyelim.

Bütün öbür hücrelerimiz gibi, beyin hücrelerinin temeli de ARN ve DRN diye gösterilen iki çekirdek enerjisi asidi; vücuda giren virüsü etkisiz kılmak için türetilen karşıt-cisimciklerin oluşumu işte bu ARN'nin türlü yeni bileşimiyle gerçekleşiyor.

Beyin hücrelerimizin sayısı yaklaşık 100 milyar; aralarındaki bağlarsa 100.000 milyar. Asıl önemli olan da bu bağlar, ve onlar her bireyde ayrı yapıda. Dolayısıyla yeryüzünde ne kadar insan varsa, *o kadar benzersiz beyin var*

Dışarıdan gelen uyarılar, şimdiye kadar sanıldığı gibi, beyindeki belli *merkezlere gidip orada saklanan kalıp şifrelere göre yorumlanmıyor. HER YENİ DURUM VE OLAY ANINDA YORUMLANIYOR.* Pavlov'un sandığı gibi, alışkanlıkla yapılmıyor bu durum. *BEYİN HER SEFERİNDE YENİ DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ YARATIYOR.*

Burada, karşısına çıkan örneklere bakıp örnekseme yöntemi geçerli elbet, ama *ŞAŞMAZ BİR ÖNCEDEN BELİRLEME YOK.*

Şu kısa bilgilerin ortaya koyduğu nedir? Yaşamın sürekli bir yaratma olduğu; her bireyin en az öbürleri kadar değerli ve benzersiz olduğu. Daha doğrusu, olması GEREKTİĞİ; kendi elimizle, küçük bir azınlığı semirtmek üzere yarattığımız baskı düzeni olmasa, *kadının da çocuğun da* neler yapabileceğini kolayca görebileceğiz.

Ve bana sorarsanız *anaerkil* dönemimizde görmüşüz.

Bakalım yeniden dönebilecek miyiz o doğal düzene?

Evet, ne diyordu Mevlâna'nın sözleriyle Ruhi Su: *ŞİMDİ YENİ ŞEYLER SÖYLEMEK GEREK.*

Üstelik, bu yeni, sanıldığı kadar da yeni değil; daha önce gerek Darwin, gerek Einstein dile getirdiler: *Acunda her şey EVRİM sonucu oluşur ve GÖRECE'dir.*

Ama bu temel ilke henüz öncülük aşamasını geçemedi, bütün kitaplarımıza, düşünce ve davranışlarımıza giremedi. UMALIM İNSANOĞLU YERYÜZÜNDEN SİLİNMEDEN GİREBİLSİN.

AUDEN adında bir düşünür-yazar: *"Yazmak, bir yakarma biçimidir"* demiş. Bundan daha iyi anlatılamazdı; bu yakarıyı herkes dilediği kutsal güce yöneltebilir. Benim yakarım, her şeyi yaratan, benzeri olduğumuz acuna ve bütün yozlaşmalardan sonra *insanoğlunda kalan yüce, soylu yana*'dır.

Müzik dolu günlere az kaldı; kupkuru yaşamımızda epey seviniyoruz buna. Üstelik, bu kez zarlar Sinema Şenliği'ndeki kadar boş çıkmayacak kuşkusuz.

O coşturucu günleri beklerken, Aydın Gün, Cumhuriyet'te güzelim, soylu sesiyle hepiniz adına gerçek bir *kuğu şarkısı* daha söyledi 11 Haziran Pazar günü.

Uygarlığı cüzdanla karıştırmayanların yakından bildikleri acı gerçekleri dile getirdi; onunla birlikte yeniden düşünürken, kimi saptamalar bir kez daha geçti usumdan.

Yozlaşma, bayağılaşma kavramları bütün konuşmasına egemendi ister istemez: bizdeki sanat etkinlikleri sözkonusu olduğundan, öncelikle sığlığımıza değinmiş kuşkusuz. Belki onlar kadar değil, ama ben de sanatın uluslararası üretimini yakından izlemeye çalıştığım için, çığlığı andıran özlemlerine bir iki ekleme yapmak istiyorum; üstelik, bunları sorular başka türlü sorulsaydı, kendisi de rahatça söylerdi kuşkusuz.

Ne yazık ki, *yozlaşma* ulusal değil, uluslararası; öyle olmasa cânım New York Filarmoni sanatı halka indiriyorum diye (oysa harakiri yapmanın ta kendisidir bu gerek sanat, gerek yaşam için), Dany Kaye'le o şaklabanlıkları yapar mıydı? Ve bunun sunuluşun-

daki ağız şapırtısı! Örtün ki ölelim!

Burunlarının dibinde değilim, ama örneğin Alvin Ailey, Béjart gibi bale topluluklarının ayakta durabilmek için nasıl canla başla direndiklerini sezebiliyorum: İnsanlar *bıkıyor* çünkü, *yüce*'yi, *soylu*'yu ömür boyu benimseyen gittikçe azalıyor. Giriş ücretlerini ne kadar yüksek tutsanız yaşayamayacağınız günler gelip çatıyor.

Örnek mi? Paris'te Jean-Claude Brially avaz avaz bağırıyormuş, "özel tiyatrolar can veriyor!" diye. Brially'yi oyuncu olarak hiç sevmem, ama çığlığını o kadar iyi anlıyorum ki. Örneği yurdumda çünkü.

Bu korkunç gidişi durdurmanın tek yolu, ülkemde de Amerika'ya özenerek sık sık yinelenen *"bırakın yapsınlar, bırakın geçsinler"* palavrasının tam tersi, insanların vergileriyle *soylu*'yu yaşatmaya mutlaka katkıda bulunmalarıdır. Ancak, Gün'ün de ısrarla parmak bastığı gibi, *"parayı verip düdüğü çalma"*'ya hiç kalkışmadan. Üç beş kişinin ardı arkası gelmeyen çarçuruna değil, *canımızın ayrılmaz parçası olan sanata* en büyük payı ayırmaya seve seve, hepimiz razı olmadıkça; seçtiğimiz insanlardan bunu istemedikçe, ÇÖZÜM YOKTUR!

Adam çıkmış: *"Karma tutumbilim yalnız Sovyetler'de vardı, o da bitiyor"* diyebiliyor ve yurttaşlarımızın bir bölümü buna alkış tutuyor.

Bu durumda sanata da, temiz bir dünyada yaşamaya da hakkımız olamaz.

Bu yılki şenliği beklerken hemen bütün iletişim araçları konuştu Aydın Gün'le. Sevindirici kuşkusuz, çünkü bir zamanlar, başlarda kaç kişi dudak büküyordu Sanat Şenliği'ne!

Doğrudan güzelliklerin kendilerine geçmezden önce, acı-tatlı bir noktaya değinmek istiyorum: soylu kardeşimiz Atatürk'ün çağında öğretmenler Ruhi Su'ya, Aydın Gün'e Ankara'yı, müzik eğitimini gösterirmiş; sonuçlarını bilen görüyor.

Bugünse, öğretmenler, yöneticiler öğrencilerini savcılara, güvenlik güçlerine teslim ediyor. Gerisini söyleyeyim mi?

İlk şölenimiz insanoğlunun en yüce yanlarını dipdiri tutmaya çalışmış bir İtalyan köylüsünden; Verdi'den geldi: *Requiem*. Avusturyalı konuklara eşlik eden bizim çocuklarımız Ruhsar Öcal'la İhsan Ekber'e bayıldık eşimle; İstanbul Devlet Senfoni bile ortalama düzeyinin üstüne çıktı. Geçen yıl televizyon dizisinde yaşamını yakından tanıyışımdan beri Verdi'ye ve yeteneğine yakınlığım hiç eksiksiz. Acıyı ve kederi dile getirmekte nasıl tadına doyulmaz sesler, uyumlar bulmuş bütün yapıtlarında!

Bu yüce yapıtı dinlerken, usum ister istemez geçen yıl da söylediğim bir düşünceye kaydı: *insanın ortaya koyduğu her şey, öncelikle insan içindir ve insanı anlatır*. Aradaki simgeler, İsâ, Mûsa ya da başka bir şey de olsa, kendimizi dile getiriyoruz, ve Auden'in çok yerinde söylediği gibi, *şu ya da bu biçimde kendimize, insana yakarıyoruz!*

Bununla bağlantılı olarak, başka bir şey de canlandı belleğimde; doğrucu Davud olduğum için, nasılsa araya karışarak 1977'de 2000 Yılına Doğru Sanatlar toplantılarından birinde bir iki şey söyleme fırsatı bulabilmiştim. Konuşmacılardan ünlü bir Marx'çı ozan kardeşimiz, ikinci konuşma hakkımızda beni amaçlayarak; küfürlerin ve küçümsemelerin en okkalısıyla *"o insancıdır"* demişti (doğal olarak bu sözcüğün Frenkçesini kullanarak); tam anlamıyla yerin dibine gönderilmiştim böylece.

Oysa, aradan geçen yaklaşık yirmi yıl içinde, dünyanın her yanında insanlar *toplumculuk, bilimsel toplumculuk, Marx'çı-Lenin'ci toplumculuk* gibi terimleri bir yana bırakıp *insancılık, halk yönetimi* diye bağırmaya; silâhların karşısına yine çıplak göğüslerini dikmeye giriştiler.

Hep yineliyorum, *özgürlük, kardeşlik, eşitlik* arayışı bir günün, bir kişinin işi değildi; hâlâ *bütün ağırlığıyla gündemdedir* Ama arayışlarımızın, savaşımlarımızın amacı, şimdi artık yeryüzündeki canlı cansız bütün varlıklarla birlikte, *insanoğlunu olabildiğince dengeli, mutlu, doyumlu* kılmaya çalışmak değil mi?

Nitekim, *dirim*'in en yüce, en eksiksiz anlatımlarından biri, *şarkı ve dans* 17 Haziran akşamı Seranito ve arkadaşlarında cisimleşerek geldi karşımıza. Angela Grande'nin dansları Béjart'ın tepeden tırnağa haklı olduğunu bir kez daha kanıtladı: *Başlangıçta dans var* Ona eşlik eden Javier Baron henüz çok genç, Gades'in olgunluğuna geldiğinde mutlaka tadına doyulmaz bir dansçı olacak.

Serranito'yu dinlerken, nârin bir oda çalgısı olan gitarın artık yalnız (ardına elektrik takmadan) mikrofonla dinletilmesi gereğine iyice inandım: AKM Büyük Salon'da sinek vızıltısı gibi yitip giden ustalığı bütün ayrıntılarıyla gözler önündeydi.

Yalnız bu ayrıntı hazzının bir bölümünü alıp götürdü; anımsarsanız, Paco di Lucia da aynı sahneye geldi. tek ya da arkadaşlarıyla oturup çaldı; ama hep bütün arkadaşlarının gözünün içine bakabilecek yere oturdu; böylece hem kardeşliği yele vermedi, hem gerekli uyumu kolayca sağladı. Öylesi daha çok yakışıyordu İspanyol halkında dile gelen soylu yanımıza.

19 Haziran akşamı Mozart'ın *Requiem*'ini dinlemek üzere Aya İrini'deydik; inandığımız yüce güçlere tapınmak üzere yapılmış bu güzel yerde, şimdi en benzersiz insan kardeşlerimizden Amadeus'a saygılar sunacaktık. Dinleti öncesi çevreme, pencerelerdeki –yağmura karşın– tadına doyulmaz ışıklara bakarken, gözüm yeniden tavana kaydı; dinsel ve siyasal bağnazlıklarımızın kanıtı kubbenin en yüksek noktasında top tüfek resimleri biçiminde inatla duruyordu.

Açıkhava Tiyatrosu'na ancak bu yıl yapabildiğimiz yeni koruma-ışıklandırma düzenini beğendim; kapıları gizleyen bezemleri de. Ama ölümün alaycı elinin Aya İrini'nin doruğuna çizdiği resimleri silmeye henüz gücümüz yetmemiş. Ne yazık hepimize!

Aya İrini sevdiklerimize yaktığımız ağıtların dinlenebileceği en uygun yerlerden biri kuşkusuz; gerçi yapıt dirimin en çarpıcı, en sevindirici biçimde dile geldiği insan varlıklardan Amadeus'un *bitmiş bir ürünü* sayılamaz, ama tamamlayabildiği ilk bölümler yetiyor arınmaya.

Ve yapıtı dinlerken, ister istemez Miloş Forman'ın *Amadeus*'undaki unutulmaz Lacrimosa bölümünün bestelenip seslendiriliş sahnesi geldi gözümün önüne; şimdiye dek hiçbir filmde yönetmenin anlattığı kişiye ve konuya böylesine egemen olabildiğini görmedim, bundan sonra da zor sanırım. Derin bir saygı elbet Miloş'a da, Amadeus'a da.

Bu kez saygısı-ustalığı belli yabancı konuklarımıza katılan Oya Atay ne yazık ki, kanımca, gerek yapıtın, gerek yorumcu arkadaşlarının düzeyinde değildi. Keşke olabilseydi.

Jin Ok'u ikinci kez dinlerken, yüz çizgilerinden ötürü, elimde olmadan Pekin'de, Çin'de olup bitenler geldi usuma; ve ben kendi payıma, *salt özgürlük, kardeşlik, eşitlik* istedikleri için ezilen, kurşuna dizilen, asılan Çin'li kardeşlerimize adadım bu ağıdı.

Eğer, şöyle ya da böyle başımıza konmuş zorbaları kısa, *ama çok kısa sürede* bir daha dönmemecesine kovamazsak, *acunun bizler için yakacağı büyük ağıdı dinleme olanağından yoksun kalacağımız kesin.*

Bu satırları yazarken, radyoda rastlantıyla Franz von Suppe'nin *Requiem*'ini Montpellier Orkestrası ve şarkıcıları yorumluyor. Ayrı bir tat.

20 Haziran gerçek bir şölen günüydü; önce yeryüzündeki hemen bütün ses renklerini bağrında toplayan senfoni orkestrasının gerçek örneğini sundu Capitole de Toulouse'lular bize; hem de tam anlamıyla çağdaş yapıtlarla. Ama izleyenlerin bütünüyle ta-

dına vardıkları pek söylenemez. Olsun, biz sevindik.

Akşamsa esmer ceylân yeniden geldi karşımıza; *dirim*'in gerek bedensel, gerek ses olarak en coşturucu somutlaşmalarından biri Joan Baez. Onun için sevdâ yazılarının en güzellerinden birini Filiz Ali yazmış, dahasını söylemek gereksiz.

Ama o akşam Açıkhava'da yine hüzünler sardı beni; yalnız Joan'un şarkılarındaki acılardan ötürü değil; karşımızda, doğal bir yeteneğin sanata dönüştürülmesi için, herkes gibi, yapılması gerekenleri yapmış; otuz yaşından sonra ses eğitimi görmüş bir Amerika'lının yanına, bizler çıkara çıkara, *hamlığı doğallık sanan* insanları çıkarabiliyoruz hâlâ. Üstelik bundan sonra en küçük bir umut yok, çünkü kimse *eğitimi* ciddiye almaya niyetli değil. Türk yorumcu-bestecinin Joan'dan daha çok alkışlanması beğenimizin düzeyini kanıtladı. Ne yazık Tanrım!

Oysa, 21 Haziran akşamı, TV 2'de, beklenmedik bir şölen daha geldi önümüze; Natalia Makarova'nın yazıp sunduğu ve zaman zaman oynadığı *Ballerina*. Sahnelerdeki doğallığın hangi acımasız çalışmalarla gerçekleşebildiğini sergiledi. Benim yurdumda anlayan çıkar mı acaba?

Ve o arada, acıları neredeyse saydam bir erdem aklığına dönüştürmüş Dinamo acunun ışınları arasına döndü. Ancak Ruhi Su'nun, Joan Baez'in, Odetta'nın türküleri anlatabilir kederimi.

23 Haziran güzellikle dolu bir gün oldu; ilk sevinç, beklenmedik biçimde, 10.30'da Aya İrini'de bekliyordu bizi: Eivind Adland yönetiminde Avrupa Topluluğu Oda Orkestrası. İçi ışıtan ilk öge, henüz erkeklere bulaşamasa da, kızların bahar renkleriyle donanmış giysileriydi. Ve hepsi ne kadar inançlı, usta, duyarlıydılar. Eğer dünya bütün canlılarıyla yaşamayı sürdürebilecekse, bu, Pekin'de *biraz daha özgürlük* isterken tek bir silâh taşımayan, tek bir cam kırmayan, Aya İrini'de dipdiri canlarıyla dupduru sesler sunan gençlerin bilinçleriyle olacak. Yarın Deng'i kim umursayacak acaba?

21.30'daysa, güzelim bir İtalyan-Fransız karması, ak saçlı, pembe yanaklı, cin bakışlı bir Sam (Grapelli), piyanosuyla değil –sonradan onun da başına geçti– kemanıyla (belleğimdeki) dünyalar güzeli Bergman'a *Zaman Akıp Giderken*'i *bir kez daha* çaldı. Sözün gerçek anlamında arıttı o gece kendisini dinlemeye gelen talihli azınlığı. Halklara ve müziklerine bir kez daha sınırsız teşekkürlerimi sundum coşkular içinde.

Bu dinletileri sağlayan adlı adsız herkese yürekten alkış.

Ve ister istemez, *Kazablanka*'daki Bergman'la, *Dr. Jekyl*'deki

geldi gözümün önüne; insan soylu bir güzeli ancak bu denli *soysuz* bir filmde oynatabilirdi doğrusu!

Neyse, çok şükür ki Béjart haklı: *BAŞLANGIÇTA DANS VARDI. HÂLÂ DANS VAR!*

Cristina Hoyos ve arkadaşları halktan kaynaklanan gerçek dans ve müziğin nasıl kıyaslanmaz bir anlatım aracı olduğunu bir kez daha kanıtladı bizlere. Ancak, özüne yakın Flamenco danslarını tasarlayıp yorumlamakta tartışılmaz bir usta olan Hoyos, keşke *Carmen*'i Gades'in erişilmez yorumuyla bıraksaydı; aynı doruğa ikinci kez ulaşılamıyor çünkü.

Ama o kısa birinci bölümden sonra, Hoyos-Marin ikilisinin çevresinde toplanmış inançlı, coşkulu ustalar gösterinin ikinci yarısında sevinçten çığlık çığlığa ayaklara fırlattılar hepimizi – daha doğrusu sağlıklı doğal coşkularını yitirmemiş olanları.

İnsanların vinçlerde sallandırıldığı, enselerine kurşun sıkıldığı, bütün geçmişlerine elkoyularak çapulcu gibi sınırdışı edildiği günlerde, Hegel'in yarı-din saydığı sanat da olmasa çıldırmak işten değil.

Ah dünyanın bütün Hoyos'ları, binlerce teşekkür size.

27 Haziran da sevinç yüklü bir gün oldu; ilkin Aya İrini'de Alexander Rudin-Vladimir Sakanavi ikilisini dinledik; bu gencecik insanlar ipek yumuşaklığında sesler getirdiler bize. Tam o saat orada bulunanlar, *özel, küçük bir mutluluk* tattırdılar kendilerine.

21.30'daysa, AKM Büyük Salonda, piyano yorumcuları için özel bir armağan vardı: Alicia de Larrocha. Bu kendinden emin, gösterişsiz, utangaç sayabileceğimiz duyarlı insan gerek seçtiği yapıtlarla, gerek yorumlarıyla unutulmaz anlar yaşattı oradakilere. Yapılan bütün duyurulara karşın, salon hakettiği kadar dolu değildi; ama hemen bütün piyano sanatçılarımız oradaydı. Biz Ayşegül Sarıca'yla yan yana izledik; zaman zaman Sarıca'nın yüzüne de baktım: Alicia'ya verilebilecek en büyük armağan, Ayşegül'ün hazla kapanan ya da sevinçten ışıldayan gözlerindeydi.

Felekten gerçek anlamında bir güzel gece daha çaldık.

Tamas Vasary'yi dinletilerin 3-5 lira olduğu günlerde de dinlemiş, ustalığıyla zenginleşmiştik. Bu kez gencecik, inançlı ve usta arkadaşlarıyla geldi, seçkin, titiz yorumlar sundu bizlere. Tıpkı Avrupa Topluluğu Oda Orkestrası gibi, burada da o asık suratlı çalgı, kontrbas bile genç kızlara geçmişti, buna kendi payıma çok sevindim: bizim orkestralardaki basların, işleri görece az olduğundan, ne kadar aşırı özgür davrandıklarını bilenler sanırım bu hazzı paylaşıyordur.

Vasary'de yadırgadığım tek şey, S. Martin in The Filds topluluğunun unutulmaz gencecik yorumcularıyla viyolonsel konçertolarını hem çalıp hem yöneten Rostropoviç'in tersine, arkadaşlarına güvenemeyip bakışlarla yönetimi bırakıp el kol sallamasıydı.

30 Haziran akşamı Açıkhava Tiyatrosu'nda *Kuğu Gölü*'nü izlerken, Çaykovski'nin büyüklüğü bir kez daha, çok daha açık seçik biçimde doldu varlığıma. Çağın gereği anlatılan öykü artık eşitlik, kardeşlik, paylaşma arayan insan toplumlarına hiç uygun düşmeyen ayrıcalıklı insanların sevdâ öyküsü gerçi, ama onu dile getirmekte yaratılan müzik... tıpkı *Carmen* gibi, gerçekten kusursuz, yüce.

Kuğu Gölü'nü, Sinematek yaşarken, çağımızın en büyük dansçılarından Maya Plisetskaya'nın yorumundan görmüş, kendimizden geçmiştik. Bu hafta *Ballerina* adlı belgeselde Natalia Makarova da bu kanıdaki yargımıza katıldı, ustalar ustası Maya'dan özel bir parça getirdi önümüze; ama bizim eksik gedik sahne koşullarımıza Moskova'lı gençlerin oyunu da azımsanmayacak bir armağandır. Ülkem Atatürk titreşimini yeniden yaratabilirse, daha iyileri gelir.

Bu yılki Şenliğin doruk noktalarından biri Shirley Verret/Christian İvaldi ikilisiydi, *varolmanın en yüce, en şiirsel anlarından biri.*

Derken Moskova'lı insan kardeşlerimiz Béjart'ı aratmayan bir coşku ırmağı dökmezler mi önümüze? Prokofief'te, Paganini/Rahmaninof'ta. Çaykovski'de dile gelen dirimsel enerji, Vladimir Fedossev'le Dmitri Alekseev'in ve bütün orkestranın benliklerinden geçerek alıp bizi en güzel arı güzelliklere götürdü.

Ama onları coşkuyla yaşarken, bilincimin bir yanı kanıyordu; bütün bu güzel işleri beceren insanların umut verici Gorbaçov'u bile, günlük siyaset uğruna, neler demiyor? Hûmeyni'ye bir süre önce: *"Biz kendi devrimimizi, siz kendinizinkini başardınız"* demekle kalmadı; insan soyunun en acımasız örneklerinden Rafsancani'ye çekirdek enerjisi üretiminde yardım sözü verdi.

AH ULU TANRIM! ALIN BENİ YERDEN YERE VURUN!

Kendi darlıklarından başka şeye izin vermeyen, müziği yasaklayan canavarların eline böyle büyük bir enerjiyi vereceksiniz barış için mi kullanacaklar?

İnsanlar bugün her saniye Tanrı'larına yalan söylüyorlar; Tanrı'nın öbür dünyada bunlara ne ceza vereceğini bilemem. Ama DOĞA'ya da yalan atmak istiyoruz; bunun cezası hemen burada, BUGÜN.

İkiyüzlülükten, binyüzlülükten vazgeçmeye hep birlikte yemin etmezsek, ne müzik kalacak, ne sanat, ne YERYÜZÜ.

Gerçekten çok mu zor bunu görmek?

Derken iki soylu yıldız daha kaydı uzayın ışınları arasına: Hasan Esat Işık ve Jors İvens.

Moskova'lı usta yorumcuları ve alçakgönüllü, duyarlı mı duyarlı Dmitri Alekseev'i ikinci kez dinleme mutluluğuna kavuştuk; Elşad Bagirov, Weber, Sibelius, Glazunov, Mozart ve Ravel adlı varlıklarda somutlaşan ses ve uyumlar ne kadar yücelticiydi! Hele Ravel; ne yazık ki bu yorumu dinlerken birkaç yıl önceki New York Filarmoni geldi gözlerimin önüne, Spor Sergi'ye kurban olan ustalar. Ve yine Béjart: O da bizi *Bolero*'yla böyle uçurmuştu. Hepsine yürekten alkış.

Brandis Dörtlüsü besbelli usta, saygılı yorumculardan oluşuyordu; ama göze güzel gözüken Aya İrini incecik sesleri yuttu, ister istemez yeni dinleti salonunu aradı kulaklarımız. Gelecek yıl belki.

Anne, Şarkı Söylemek İstiyorum'un şarkı ve dansçıları, doğuştan getirdikleri yeteneklerine eğitimi de katmış insanlardı kuşkusuz; kendi ırklarının yazgısını çok da güzel işliyorlardı; ama çağımızın bağırma hastalığı onlara da bulaşmış ne yazık ki!

Sarah Vaughan gelemedi, onun yerini gençliğimin sesi Astrud Gilberto ve arkadaşları doldurdu.

10 Temmuz da sıradışı bir gün oldu: Aya İrini'de Taller Ziryab'ı dinleme hazzını tattık; yaptıkları iş ilkin canlarına, oradan da tenlerine sinmiş, gerek yorumları, gerek görünüşleri insana erinç veren güzelim insanlar! Çağdaş kılınmış o eski şarkıları dinlerken, ister istemez içi dışı kirlenmiş, pisliği erdem sayabilecek kadar yozlaşmış, elektrikli aygıtların cayırtısında yitip gitmiş günümüz insanları geldi usuma: hemen kovdum, o anki arılık çok önemliydi çünkü.

Uygarlık diye nerelere geldik ulu Tanrım!

Liverpool Kraliyet'in dinletileri arasında kornoluyu seçmiştim; bu çalgıyı bizde şöyle duru dinleme olanağı yoktu çünkü. Umudum boşa gitmedi. Orkestra İngilizler'e özgü düzendeydi; ama yönetici Tolga Kâşif'i pek öyle sıradışı bulamadım; belki yanıldım.

Alexander Schwinck yönetimindeki Stuttgart usta çalgıcıları ve Christian Zacharias da unutulmaz bir akşam yaşattılar bize; hele Şostakoviç için özel bir teşekkür borçluyum, çünkü çağdaş bestecileri çalan pek az oluyor.

Londra Şehir Balesi hiç yoktan iyiydi; hepimiz çılgın bayram yollarını seçip tiyatroyu bomboş bıraktığımıza göre, daha iyisini haketmiyorduk.

Son umudum Montréal Caz Balesi'nde.

Rampal Usta'nın şiirsel flütüyle bu yılki şenliği kapatacağım; gittikçe hasta edicileşen dünyada gerçek bir iksir gibi gelen bu gösterileri düzenleyen herkese en içten teşekkürlerimi yineliyorum.

Sanat Çevresi, Ağustos 1989, S.130

Sihirli Flütlerin Ardında...

Ustaların ustası Laroccha'nın büyülü dinletisinden çıkarken AKM'nin kapısında sevgili Tanaltay'larla gerçek bir sevgi yumağı olduk; Suna'cığım sürekli gülen dupduru gözlerinde mutluluk: *"Kimi zaman bir yerlerde bulunmak gerçek bir ayrıcalık"* dedi.

Kuşkusuz öyleydi; ama bir ayrıcalığı haketmek de en güzeliydi, ve sanırım bu talihli, küçük kümedeydik hepimiz.

17 Temmuz akşamı yine aynı salonda başka bir ayrıcalığın tadını çıkardık doyasıya: Charles Lloyd ve arkadaşları. Bu soylu insanları geç tanıdığıma epey yandım, ama ya hiç olmasaydı?..

Charles tam bana göre bir bilgeydi; o dört can, tüm varlıklarından damıttıkları çığlıkları, fısıltıları, sevinçleri, kederleri iki saati aşkın büyük bir eliaçıklıkla sundular.

Ali'nin yolunda doğruyu arayan halk ozanlarımız bu gibi durumlar için: *"ûmmâna dalmak"* derler; Dr. Reich: *"okyanusla özdeşleşmek"*, ermiş Exupéry de: *"mutluluk, enginlik duygusudur"*

Evet, benzeri gerçek yaratılar gibi, Lloyd ve arkadaşlarının dinletisi de hiç eksiksiz bir antma, yüceltmeydi. Ömürleri uzun olsun.

Müziğin ve dansın egemen olduğu şu bir ay boyunca, daha önce andığım Natalia Makarova bale şöleni dışında televizyonda pek bir şey kalmadığından, gözümüz sinema sanatını özlemle arar olmuştu elbet; ünlü bir sinema yazarımızın tuzağına –umarım son kez– düşerek *Senyora*'ya gittik: Ey ulu Tanrılar, o ne düzeysizlik, hastalık, ucuzluk! Yazar kardeşimiz bir de soysuzluğa *kadın özgürlüğü, cinsellik şöleni* falan demez mi? Yazımı okuyana dek bu aşağılık tuzağa düşmemişseniz, elinizden tutup kurtarmak isterim.

Buna karşılık, henüz koşmadınızsa, ve izlenimlerimi paylaşıyorsanız, bir saniye bile yitirmeyin *Tehlikeli İlişkiler* adlı şiiri tatmakta. Daha önceleri Gérard Philipp'le Jeanne Moreau'dan da izlemiştik bu ünlü yapıtı: acıklıydı, hemen bütün Vadim Filmleri gibi. Ama bu, her sahici yorum gibi, yazın yapıtını aşan bir sanat şöleni. Yönetmenini ve oyuncularını iyice belleyin, ilerde tatlı şaşırtmacalar getirebilirler.

Ama ülkem öyle bir inişte ki, bu güzelim filmin verdiği sevinci bile sindiremeden, Lloyd akşamı yanımda oturan Yavuzer Çetinkaya en kara haberi verdi: Warner Bros bundan böyle *yalnızca*

Türkçe seslendirmeli gösterecekmiş filmlerini! İyi mi? Ben 2. Kanal'ın başlangıç dönemlerinde kısa bir süre verilen altyazılı, özgün sesli yabancı filmler elimizden kaçtı diye yanarken, al sana!

Sapla samanı birbirine karıştırmanın acı bir örneği daha yaşandı bayram dolayısıyla; bayram günlerinde televizyondaki en soylu, insana yakışan gösteriler, Monte Carlo Uluslararası Sirk Şenliği'ni yansıtan filmlerdi; o şenlikte her ulustan ustalar inanılmaz hünerler sunuyordu, arada Bulgar ustalar da vardı; soydaşlarımıza yapılan, insanlığa değil, hayvanlığa bile sığmaz rezilliklerin sorumlusu sanki bu güzelim sanatçılarmış gibi, bir sürü insan kalkmış gazeteye telefon etmiş nedir bu diye. Araya o haberi yazanın kişisel çarpıklığını katsak bile, rahatça olabilecek bir şey. Tek parti yönetiminin bütün kusurlarının acısını şimdi birbirlerinden çıkarmaya çıkaran Azeriler, Türkmenler, Uzbekler, Ermeniler yeryüzünde değil mi?

Mamutlar kuşkusuz hiç haketmemiştir yeryüzünden silinmeyi; ama insanoğlunun da burada kalmaya hiç hakkının bulunmadığı açık. Ne yazık!

Gerçek sanat ve soylu sanatçılar da olmasa, bir an bile yaşanmaya değmeyecekti.

Ve Karajan da kökenimize döndü. Hikmet Şimşek'in en büyük armağanlarından biri, hiç kuşkusuz, bu unutulmaz yorumcuyu görüntülü saptayıp saklama olanağını bize kazandırmış olmasıdır.

Ne zaman böyle sevdiğim bir sanatçı ya da yapıtı videoya çeksem, bu önemli çağdaş araç yürürlüğe girmezden önce yitip giden güzelim insanları düşünür yanarım. Başka hiçbir anlatım görüntünün yerini tutmuyor çünkü.

Derken, 18 Temmuz'da Aya İrini'de gerçek bir sanat tanrıçasıyla yaşama olanağını bulduk; ülkemin bir avuç da kalsalar, gerçek sanatseverleri Leylâ Gencer'e hakettiği sevgiyi gösterdiler uzun alkışlarıyla.

Ama yaşamın eytişimi, iki yanlılığı aralıksız yürürlükte; bir bakıma artık söylenceye dönüşmüş bu sanatçıyı dinlerken, acı yanlar yine canımı yaktı: Atatürk ve son savunucuları ortalıktan çekildikten, özellikle 50'den sonra, ülkemin yetenekleri kendilerine ancak yaban illerinde yuva bulur oldular. Oysa onlar bizim canımızdı, ancak bizim canlarımızı zenginleştirmeleri gerekirdi öncelikle. Ama siz bu ender çocuklarınızı tekme tokat kovmuşsanız, Tanrı'nın günü küçük düşürmüşseniz, İstanbul'un, Ankara'nın bir avuç meraklısına bırakmışsanız, ne yapacaklardı acaba?

Birkaç yıl önce Milliyet Sanat Dergisi yurtdışında yaşayıp çalı-

şan sanatçılarımızın dökümünü yapmıştı; korkunçtu! Yüzlerce pırlanta dışarda parlıyordu, içeriye kırk yılda bir, belki birkaç saat düşüyordu ışıkları. Olur mu böyle toplum? Olur, olur, bal gibi olur! Tadına doyulmaz *imam bayıldı* olur.

Önemli olan Leylâ Gencer'i Devlet Sanatçısı diye adlandırmak değil, yaşamını burada geçirmesini sağlamak, komşu ülkelere ancak konuk yorumcu olarak göndermekti. Ama var mı bizim böyle tasarımız, tasanız? Varlık olarak elbette karşı olamayacağım, *az acılı* Ahmet Özhan Hocamız neye yetmiyor?

Taller Ziryab'ı Aya İrini'de dinlerken de, o unutulmaz ustaların gerçekleştirdiğini, yardımsız, desteksiz, tek başına, hem de dağlar kadar engelleri aşarak yapan Ruhi Su'yu neden dünya müzikseverlerine aynı biçimde sunamadığımızı; bırakın başkalarına sunmayı, neden kendi dinleyicisinin karşısına. kısıtlı özel dinletilerin dışında çıkaramadığımızı bir kez daha düşündüm. Ben nedenlerini çok iyi biliyorum; ama sözkonusu nedenler aynı zamanda Anadolu uygarlıklarının da sonu demektir. Picasso'yla alay edenlerin umurunda mıdır dersiniz.

Neyse, geçelim.

Bizim yönetim bütün öbür sağlık ve ekin hizmetleri gibi, bale sanatçılarının örneğin pabuç parasını keserken, dünyanın başka bir yanında, Geneviève Salbaing'in çevresinde toplanan gençler insan güzelliğinin doruklarına çıkabilmek için ter döküyorlar. 18 Temmuz akşamı Açıkhava'da bedensel devinimin sözle anlatılmaz coşkularını tattırdılar. Canlarına sağlık.

19 Temmuz'da AKM'de uzak komşularımızdan birinin yorumcusunu, Dimitris Sgouros'u dinledik; sevgili Filiz'in deyişiyle görünüşü ve yürüyüşü *lâgar* olsa da, çalışı hiç öyle değildi. Duyarlığın bütün perdelerinde dolaşmayı biliyordu. Suna Tanaltay'ın yumuşacık tanımlamasıyla *biraz daha acılar çektikten, sevdâlar yaşadıktan* sonra kuşkusuz çok daha derinleşecek.

Rastlantı ve gereklilikler birbirini izliyor biliyorsunuz; aynı akşam televizyonda müzikle ilgili bir *sıkıdenetimli* söyleşi vardı; Filiz'e nazar mı değdi ne? o tatlı dilli, güzel konuşan kardeşim, belki soruların yetersizliğinden, doğru şeyleri yeterince anlatamadı gibi geldi.

Ama belki elinde olmayan Kaye şaklabanlığı gibi tatsız şeylerin yanında, yukarıda belirttiğim gibi, bize büyük ustaları görüntüleriyle getiren Hikmet Şimşek, bütün kesip biçmelere karşın, en doğru şeyleri, en kararlı, en duru Türkçe'yle dile getirip içimizi hem ışıttı, hem sızlattı: Kimin umurunda acaba?

Üstelik, Dany Kaye gösterisi (!) başka bir sezgimi doğruladı; ben soylu ögelerin soysuzluğa araç kılınmasına dayanamam, o yüzden hiçbir yayınında birkaç dakikadan öteye dayanamadım bu sululuğa; ama Sevil baktı sonuna dek, ve başka bir yazıda dile getirdiğim umut kırıcı sezgiyi doğruladı: New York Filarmoni, bu alçalmaya, salt yaşayabilmek için katlanmıştı, amaç para babalarıyla analarından birkaç dolarcık koparmaktı. Ne acıklı!

Bu olay dolayısıyla, başka bir gözlemi anımsadım hemen: Yıllarca önce, ünlü besteci-yönetici Pierre Boulez, N.Y Filarmoni'nin başına getirildiği zaman, koskoca kentte, topu topu 500 olan üyelerinin sayısını büyük çabalarla 2000'e çıkarabilmeleriyle övünüyordu. Ah ulu Tanrım! Peki aynı gün bok-caz kaç satıyordu acaba?

Daha önce de söyledim, imparator, padişah kesesinin yerine, eğer yazgımıza gerçekten egemen olmaya niyetliysek, *KENDİ EMEKLERİMİZDEN SEVE SEVE AYIRACAĞIMIZ OLANAKLARLA DOLU KESELERİ GEÇİREMEZSEK, –HEM DE BÜTÜN DÜNYADA!–* hangi doğaötesi güç koruyacak insanoğlunu ve sanatını?

Beni yaşatan yalnız çok küçük bir azınlıkta kaldığını gördüğüm erdemdir, soyluluktur, aşağılamadan acımaktır; nitekim, bunun güzel bir örneğini sıradan, ama anlamlı bir olay dolayısıyla, gerçekten sanatsever uğraşdaşım Celâl Üster tattırdı bize; hemen ardından, 20 Temmuz günü altı sularında, Aya İrini'nin ön avlusunda, ayakta kalabilmiş son ağaçların altında Aydın Gün'ün yüzünün neden öyle tertemiz olduğunu gösteren yeni bir sevinç yaşadım. Ayrıntısını ikimize saklayacağım, ama ne kadar sevindim.

Sonra, yıllardır canlı olarak, plâklarıyla en umutsuz zamanlarımda bile beni ve yakınlarımı karanlıklardan ışıklara uçuran Rampal usta geldi sahneye; kendinden emin, dengeli, dingin, alçakgönüllü.

Tıpkı Lloyd'unki gibi gerçekten sihirli flütüyle aldı bizi, incelikler ülkesinde gezdirdi. John Steele Ritter'in eşliğini sözle anlatmak olanaksız; televizyon saptadı, ilerde görür dinlersiniz.

Ancak, bu dopdolu hazzı tadarken de bilincimin büyükçe bir bölümü kan ağlıyordu: Avrupa Topluluğu'na neden bizi Avusturya'dan önce almıyorsunuz diye ter ter tepinen ülkem, aymazlık içinde yüzdüğünü, yeryüzünde bütün alışkanlıkların sapır sapır sallandığını, binyüzlülüklerin sökmeyeceğini kanıtlamak üzere, hem de *insan hakları savaşımında en önemli dönüm noktalarından birinin 200. yılında* René Clément'ın filmine dayanamadı! Daha önce kimbilir kaç yerinden makasladığı yetmiyormuş gibi, kapkara bir ilk örnek olsun diye, gösterilirken yayından kaldırıldı! Av-

rupa'yla ilişkilerden sorumlu şaşmaz inançlı bakanımız bakalım ne özür bulacak?

Güzeller güzeli Benazir Butto'nun da epey kulağını çınlattım bu olay dolayısıyla: daha birkaç gün ya da saat önce, Paris'te: *"bizim dinimizin temeli hoşgörüdür"* diyordu. Evet, kuşkusuz öyle: Salman Rüşdî'nin kitabını seçim kaygılarıyla ilkin bir Müslüman Milletvekili'nin kışkırtmasıyla Buda'nın yakışıklı oğlu Gandi yasaklatmıştı; Pakistan *bu hoşgörü yarışında dünyanın gelmiş geçmiş en büyük devrimcilerinden Hûmeyni'den bile önce davrandı.*

Bütün bunları kalabalıklar yutar, giderek alkışlar kuşkusuz: *AMA EN BÜYÜK YARGIÇ, DOĞA YUTMUYOR.*

İnsanoğlunun çelimsiz aklının ucuz kurnazlıkları karşısında duyduğum şaşkınlığı en usta dilmaç bile anlatamaz.

Vah bize, vahlar bize!

Büyük tutumbilim ustalarının yurdumuzu düşürdükleri acıklı durumdan ötürü sanırım artık kimse bütün sanat dergilerini alamıyor; o yüzden izninizle Argos'un son sayısından iki küçük alıntı yapacağım.

Birincisi *ustaların yorumcusu* saydığım İspanyol Alıcia De Laroccha'dan: *"Sanatta, her şeyde bu böyle. Güzellik, sevi, sevgi, aile sevgisi, birçok şey değişti. Bir yere gidiyorsunuz, hep konuşuyorsunuz. Benim yaşımdaki insanların belki bir dereceye kadar güvenceleri var, ama her şeyin başındaki gençlerin yaşam savaşında duyarlılıkları örseleniyor Biliyorsunuz, eskiden turneye çıkıldığında vapurla gidilirdi. Gidilen yerde bir hafta kalınırdı. Şimdi dev bir Concord'a binip üç saatte sahneye çıkıyor, ardından hemen dönüyorsunuz. Bedensel, ruhsal ve zihinsel açıdan olası mı bu?"*

İkinci alıntıysa büyük fotoğraf ustası Henri Cartier-Bresson'dan: *"Bence en büyük değişimlerin tarihi 1955'dir. Tüketim toplumunun tutkusu o tarihte görülmeye başlandı çünkü.*
"Elbet burada da dostlarım var, bu uygulayımsal dünya benim için sıfırı tüketmiştir Kendini mahkûm etmiş, kendi eliyle canına kıymış bir dünya... Günümüzün kimi fotoğrafçılarına bakın, düşünüp araştırıyorlar, çağdaş dünyamızın sinircesini bulursunuz onlarda... Ama görsel haz yok... Saplantılar var, hastalıklı bir yan, kendi canına kıyan bir dünyanın görüntüleri kimi zaman..."

Joris İvens'in ölümü dolayısıyla N. Observateur'de Lucien Rioux, başından sonuna dek devrim yanlısı olduğu, büyük Hollanda sömürge imparatorluğu içinde yer alan Endonezya'nın ba-

gımsızlığını savunduğu için onu hiç mi hiç sevmeyen Hollanda halkının ve yönetiminin bile, yeterince üne erdikten sonra bir övünç ve gelir kaynağı olarak bu büyük sanatçıyı bağrını bastığını yazıyor.

Daha önce de sözünü ettiğim gibi, televizyonumuzun ender güzel izlencelerinden Monte Carlo sirk gösterisine bayılıyorum; ve bu gösterilerin tadını çıkarırken, Chaplin'in, Fellini'nin neden sirki o kadar çok sevdiklerini çok daha iyi anlıyorum; sanatı insan hüneri, becerisi diye tanımlarsak, *sirklerdeki gerçek gösteriler eksiksiz birer sanat yapıtıdır;* eskiden uçup gidiyorlardı, bütün benzerleri gibi. Şimdi çok şükür video var.

Ve bu kusursuz sanat gösterilerini izlerken, insanın gerçekten en soylu, en yaratıcı yanlarının onlarda dile geldiğini görüyorum; ama her zamanki gibi, yürek dağlayan bir yanı da var: O güzelim insanlar arasında dünyanın bütün uluslarından, ülkelerinden ustalar var, Muhammed'i benimseyenlerden tek bir kişi yok! Ne korkunç, ne acıklı!

Oysa, insanoğlu çok korktuğu ölümle boy ölçüşebilmek için daha onurlu, saygıdeğer, *yaşatıcı* yolu bir tür sanatsal hünerlerin dışında nerede bulabilir doyurucu olarak?

Nitekim, 22 Temmuz akşamı TV2'de Andre Segovia'ya izlerken bir kez daha kanıtlandı bu dediklerim; gerçi üniversiteye gidemediğine üzülüyordu, ama biz üniversitelerden neler çıktığını çok yakından görüp yaşıyoruz. Atatürk'ün zamanında benim ülkem de, uluslararası çapta düzeyleri ne olursa olsun, *sanatçılarını elçi olarak* gönderiyordu öbür uluslara. Hiç yaşanmamış gibi! Bir halk çalgısını alıp bütün öbür saygın çalgıların katına çıkarmakta derviş Segovia nasıl unutulmaz bir başarı elde ettiyse, halkın sesini Karl Ebert'lerin bilgi dağarında yoğurma talihine eren Ruhi Su da ülkemde aynı şeyi gerçekleştirmişti: oysa bizim televizyon böyle bir belgesel çekmek şöyle dursun, Ecevit zamanında verdiği dinletileri çoktan silmiş ya da *hınçla* ateşe atmıştır!

Anadolu'nun uygar halkı hiç, ama hiç lâyık değil bütün bu rezilliklere! Ama çevrilen bütün dolaplara karşın, onun da yazgısına artık sahip çıkması gerekiyor: yalnızca oylarıyla.

Walesa'nın, Gorbaçov'un, o güzelim türkülerle oyunları yaratan halkımın güncel sorunu, savaşımı aynı. Bakalım *dirim* güçleri mi ağır basacak, *ölüm* dilmaçları mı?

DANTON, sanırım Wajda'nın en tutarlı, en önemli yapıtı; televizyonda yeniden izlerken, bu başarıda çekimöyküsünü yazan Jean-Claude Carrière'in büyük payı olduğunu, kusursuz oyuncuların da

hatırı sayılır katkılarda bulunduklarını gördüm; aksayan tek kişi Depardieu. Gerçi Catherine Deneuve onu çok beğenir, ama bu filmi iyice sindirdikten sonra, ününün haksızlığına karar verdim, kendi payıma.

Filmden alınacak derslere gelince: birincisi, adı Robespierre ya da Danton, Ahmet, Mehmet, Stalin, böyle bir cezaya lâyık olmadıkları hâlde, *tek bir kişiyi alıp putlaştırmakla,* en büyük sorumlunun, isterseniz suçlu diyelim, *BİZ, YANİ YIĞINLAR, HALKLAR OLDUĞUMUZA* iyice aklım kesti. Birinci elden doğal hazların yerine *buyurma, egemen olma* hazzını geçirmeye çalışan zavallı insancıklar, kendi çarpıklıkları uğruna yetenekli kişileri iteleyip gerçekten hakça bir düzenin kurulmasının temel koşullarını çiğnetiyorlar: bütün kurumları, kavramları ayaklar altına alıp aldırıp bir Kral'ı ya da bir sınıfı öbür dünyaya yollamakla sorunlarından kurtulacaklarını sanıyorlar. Olur mu? Hiç olmuş mu?

İkincisi, yetenekli sayabileceğimiz insanlar da, kendi doyumsuzluklarından, hastalıklarından ötürü bu sapık çağrılara seve seve kapılıyorlar; tarihte, bu cana ve canına kıydırıcı dürtülere her şeye karşın kapılmayan ne kadar az gerçek önder var? Büyük bir talihle, o güzel varlıklardan biri, Mustafa Kemâl bize düşmüş; ama alın size hemen ardından büyük bir talihsizlik: yalnız şu ya da bu siyasetçi, dinci, padişahçı değil, ezici çoğunluğumuz bu parlak yıldızın değerini anlayacak, gerçekleştirmeye çalıştıklarına canla başla katkıda bulunacak yapıdan yoksunduk, şimdi daha çok yoksunuz.

Doğanın bütün değil, *BİZE YARAYACAK, AYAKTA KALABİLMEMİZİ SAĞLAYACAK* yasalarını alçakgönüllüce, sabırla ortaya çıkarıp *KİMSEYİ DEVİRMEDEN, KİMSENİN KAFASINI KESMEDEN, KARNINI DEŞMEDEN* gerekli *EVRİM*'i yapabilmek için, Dr. Reich'ın denklemine uygun yaşayıp öyle çocuklar yetiştirebilmemiz gerekirdi: sevmek, sevilmek, sevişmek – üretici bir işte çalışmak – masallar değil, gerçek, sınavdan geçmiş ya da geçmeye dayanabilecek bilgiler edinmek.

Ama insanlık, ne yazık ki, ataerkil düzeni kendi eliyle yaratalı beri, fersah fersah uzak bundan.

Bu dediğimin sanatsal kanıtlarından biri geldi 23 Temmuz akşamı televizyona: *Parlak Antonio.* Bolognini'nin bu yapıtını daha önce de görmüştüm; ve doğrusunu söylemek gerekirse, hakettiği kadar kavrayamamıştım. Bu kez bütün boyutlarıyla yakalayabildim: çevredeki bütün kadınların kesildiği; ama ikiyüzlü, binyüzlü eğitimimizden ötürü çarpık bir abartmayla *TANRIÇA, MELEK* katına yerleştirdiği eşine elini bile süremeyen, görünüşe göre cinsel güç-

ten yoksun bir erkeğin gülünç-acıklı öyküsü. Peki ama, bu kadar mı? Hayır, bin kez hayır.

Bu film, İtalyan toplumundan yola çıkıp bütün insanlığın düzmece kurum ve kavramlarını yerden yere çalıyor: yağcılıktan, küçük çıkarlardan başka bir şey düşünmeyen dinadamlarını; toprakları bölünmesin diye kızlarını oğlanlarını düpedüz satan ana babaları; bir yandan evliliği kutsalların kutsalı sayıp kızlarımızı gerçek anlamda cenderede yetiştirirken, onların ister istemez açık bırakacağı tensel hazları yine aynı binyüzlülükle yerden yere vurduğumuz yosmalar aracılığıyla tatmayı *YALNIZ ERKEKLER* için hoşgören toplum yapısını ancak İtalyan sanatçılarına özgü bir acı alayla gözlerimizin önünde gibi seriyor. Gönül gözünü açıp görebilene.

Bütün dinlerde tüm günahların başı varlığımızın temeli cinsel erdem; iyi ama, kandırılmaz doğa açısından *GÜNAH* ne? İnsanın sevdiğine saygıyla sarılması değil; sevginin parayla, ünle, malla mülkle satılması; çocuk yaştaki kızların, oğlanların daha kendini bile tanımaya vakit bulamadan zorla evlendirilmesi; ucuzun ucuzu işçiler elde edebilmek için, yine *YALNIZ ERKEĞE* dört ya da bilmem kaç kadınla evlenebilme izni verme; sevmediği insanla yukarıda saydığım nedenlerden ötürü, nefret ede ede yaşamaya katlanma; çocuklarını sevgi içersinde değil, nefretin en yakıcısında doğurma ve büyütme.

Ve bütün bu bağışlanmaz günahların kaynayan kazanları öbür dünyada değil, *hemen burnumuzun dibinde, bu dünyada!*

24 Temmuz akşamı televizyonda çevre kirlenmesine birkaç yeni örnek gösterildi: Fransa'da ırmaklar dolusu can veren balıklar, bizde bütün canlılarını yitiren göller, akarsular.

Günün gözde deyimi: *ÇEVRE KİRLENMESİ*. Oysa onun bir anası var: *insan kişiliğinin acıklı kirlenmesi*.

Bunun nedeniyse son derece yalın: *doğal güdülerin yerine akla gelen gelmeyen bütün sapıklıkların geçirilmesi*.

Söylediklerimin hepsini ben beceriyormuşum da, tepeden söylev çekiyormuşum gibi bir hava doğmasın sakın: kimse bunları tek başına gerçekleştiremez, yalansız dolansız *İMECE İSTER*. Ben yapamıyorsam da, öğrenme talihine erdim, bir gün insan kardeşlerimin işine yarayabilir diye, aldığım gibi, karşılıksız dağıtmaya çalışıyorum.

Bu filmin en asal, en uyarıcı bölümlerini kesenlerden sakının, yarın hiç acımadan bizi de kesebilirler.

"Ben aranızdan ayrıldıktan sonra, sakın ağlamayın, karalar bağlamayın; benden sözederken sesinizi değiştirmeyin; beni

öbür odada sayın. Yaşam kırılmaz bir bütündür çünkü" diyordu Shakespeare'in unutulmaz yorumcusu Laurence Olivier, ikinci kez gösterilen Hamlet'in başına konmuş kısa tanıtım izlencesinde. Güzel bir belgeseldi kuşkusuz; ama hazır fırsatken keşke gösterilmemiş başka bir yapıt konsaydı Hamlet'in yerine. Neyse, buna da şükür.

Shakespeare'in bu büyük ustasını tüketim toplumu son derece aşağılık filmlerde harcadı elbet; ama sinema dünyasında da insanı yücelten yorumlar gerçekleştirme fırsatını bulabilmişti zaman zaman.

Derken, resim sanatımızın güzelim çiçeklerinden biri daha, Cevat Dereli usta da *yan odaya* geçti.

Friedkin-Pacino ikilisini görünce, korka korka da olsa gittik *Devriye*'ye: korktuğumuzdan fazlası geldi başımıza. Amerikan toplumu gerçekten zıvanadan çıktığı için, bütün öbür sinema ustaları gibi, Friedkin de artık doğru dürüst çekimöyküsü bulamaz elbet; insanlığın bu yüzyılda, özellikle Batı Avrupa ve Amerika'da ***cinsel özgürlük*** yutturmacası altında yaşadığı en büyük ağlatılardan biri olan ***eşcinsellik*** işlenecek sözümona! Nerede efendim? Yalnız kaba bir şiddet ve şehvet, azıcık aklı işleyenin artık yutamayacağı bir gerilim öyküsü kılıfıyla getiriliyor önümüze. Gerçi gözü açık olan, yüzyıllardır allanıp pullanan eşcinselliğin insanı ancak *şiddete ve ölüme* götürdüğünü görebilir; ama kaç kişi olur bunlar? Hepimize korkunç derecede yazık!

Bir başka kandırmaca da, örneğin *İnsan Dünyaya bir Kere Gelir* gibi *başyapıt*'lara (!) tapınmayı, hem de her şeyin son sınırına dayandığı günümüzde sürdürmeye çalışmak. Yeşilçam'ın basmakalıpçılığı nereden öğrendiğini ben çok iyi biliyorum, bu tür Amerikan filmlerini iyi izlerseniz siz de görürsünüz.

San Lorenzo Gecesi, Acı Nikâh gibi nitelikli yapıtların başına gelenden sonra, *Varennes Gecesi* için en küçük bir umudum yoktu: nitekim öyle oldu, tam 40 dakikası uçtu gitti. Kim ne anladı şimdi bu filmden? Bir yapıtı olduğu gibi gösteremeyenler, keşke hiç göstermeseler de, yaşamı, insanı, sanatı sevenler boşuna üzülmese!

Ama burada karşımıza temel bir yaklaşım çıkıyor; bununla ilgili iki büyük adamdan, iki söz geliyor aklıma. Birincisi Atatürk'ün: *"Yaşamda en gerçek yol gösterici bilimdir."* Bilimmiş! İnsanoğlu neyi bilebilir ki? Üstelik bilimadamı denen zındıklar dinsiz imansızdır. Onun için bu sözün kandırmaca olduğunu sonunda anlayabildim.

İkinci özdeyiş, rahmetli Menderes'in: *"Siz isterseniz, Hâlifeliği*

bile geri getirebilirsiniz." Hah işte, günümüz dünyasının en doğru, en gerçek saptaması bu! Azınlık, yalnızca ağız tadı kaçırmaya uğraşır; doğruları, hem de *şaşmaz doğruları*, ancak *GERÇEK YA DA YUTTURMACA ÇOĞUNLUKLAR* bilir. Bir de okulları, kitapları hepten yokedebilseydik, nasıl rahata erecektik!

Haberleşme uydusu hızıyla üne eren bir bacım, *Aslında Aşk da Yok* diyor. Eh, doğru besbelli: dişi olarak kendisine düşen yüzde elliyi dolu dolu getirmeyi bildiğini hiç sanmam, yetiştiği sınıf ona yalnız kasılmayı öğretmiştir çünkü. Öte yandan östrojenli etlerle, sebzelerle erkekleri kadınlaştırdığımıza, cinsel özgürlük diye diye *Devriye*'deki cehenneme ittiğimize göre, kim yaratacak *doğal, yumuşak, aldığı kadarını seve seve veren coşkulu, şiirli SEVİ'yi?*

Üstelik bütün şehzade masalları yalan söylemişse...

Mnouchkine'in *1789* ya da *Molière*'indeki tiyatroya bayılırım; *Hair* ya da *Cotton Club* gibi müzikli danslı gösterilere de. İyi ama, bildiğim kadarıyla bütün başarısı astığı astık kestiği kestik bir zorbanın eşliğine gelebilmek olmuş bir kadının öyküsünden bana ne? Ülkemde pahalılık neredeyse onların bıraktıkları Arjantin'dekine yakın; kentimin otobüslerine bile Talan'ın bıraktığı dağ gibi borçtan ötürü neredeyse el konacak; yeni yönetim en ivedi gereksinmelerimiz için kimbilir nasıl zorlanıyor; bu durumda nasıl olur da onaylarım dört kadın, iki erkek *yıldızlı* (!), bilmem kaç milyona çıkan bu savurganlığı! Evet, vergilerimizden tıpkı sağlık, eğitim gibi, sanata, ekine de hatırı sayılır paylar ayrılmasına bütün varlığımla yandaşım; ama sözümona kınadığımız *HASBAHÇE eğlencelerine* hayır!

Rastlantı ve gereklilik yine hünerini gösterdi: 31 Temmuz Pazartesi günü 16.30'da, Emek'te Arjantin'in gerçek yüzünü gördük, hem de sanatın bütün anlatım araçlarıyla; dans, müzik, insan bedeni ve yüzü, özdeyiş gibi konuşmalar, yaşamın ayrılmaz birer parçası olan *sus*'larla. Üstelik bu, yalnız Arjantin değildi, aynı zamanda Anadolu'ydu, bütün dünyaydı.

Ne yazık ve ne mutlu ki, Eva'nın değil, Gardel'in, Solans'ın dünyasında yaşıyorum!

Ve zavallı yurdum, zavallı halkım, kimbilir kaç kişi koşacak Açıkhava'ya? Oysa Emek'e gelebilenler bir avuçtu. Birinciler, ikincilerin dürüstlüğüne, becerisine, emeğine ve sevgisine *canlı kalabilmelerini* borçlu bulunduklarını akıllarının köşesinden bile geçirmeyecek: İnanılacak şey mi?

Ama filmde dile getirildiği üzere, *haksızlığa, canavarlığa*

karşı savaşabilmenin birinci adımı oturup bu konuda düşünmek, tutum takınmak, ve o arada güzelim insan kardeşlerimiz için gözyaşı dökmektir! UYDURUK ARJANTİN ÖYKÜLERİNİ KENDİ BENLERİNDEN VE PARADAN BAŞKA BİR ŞEY DÜŞÜNMEYEN, ÜSTELİK DE BECERİKSİZ İNSANLARDAN DİNLEMEK DEĞİL!

Evet, güzellikle bitirelim söyleşiyi: Koşun *Tangolar*'a! İnsanın yüreğini delip geçen soylu bir şiir nasıl yazılır görün.

Marie Laforet'yi de bulgulayın: Fransız sineması bu güzelim varlığı yıllarca saçma sapan ürünlerde harcamıştı. Solanas'ın bilincine sağlık, incecik bedeni, yaşamın simgesi denizlerin eski hâli kadar duru gözleri bir daha kazınmamacasına belleğimize çaktı!

Yaşasın Solanas'lar, yaşasın Laforet'ler!

Sanat Çevresi, Eylül 1989, S.131

"Anlamadığın Şeyi Eleştirme"

Böyle diyor Odetta, 60'lardan, 70'lerden kalma şarkısında: Odetta'yı, o güzelim sesini, acılara, başkaldırının en haklısına, en soylusuna dayalı yorumunu bilen kaç kişiyiz acaba? Günümüzün küçük gözde şarkıcısı Chapman onun, bence, ancak çok silik bir benzeri.

Akyaka'da, sabah erken, çamlarla mavi-yeşil suların kucaklaştığı kıyılarda, çoğunlukla daha meltem başlamadan, kargadan beter sesli insanlar ve şımarık yavruları ortalığı kaplamadan dinledim Odetta'yı. Kasete –ne yazık ki– şarkıların yaratıcılarını yazmamışım, ama büyük bir olasılıkla, Baez'in kollarındayken yıkanan, şimdi artık kiri pası seçmiş görünen Dylan yaratmış bu sözü, ezgisi, kederi yerli yerinde ağıt-başkaldırıları. Ne garip, ne acı! yirmi yıl bile sürdüremedik o ateşi, 80'li yıllar her şeyi, bütün soylu, yaşatıcı birikimleri yele verdi. *Esen Yel Bilir* diyordu bir türküsünde; şimdi artık yel de bilmiyor, ayrıca korkarım yelin kırıntısı kalmayacak.

İnsanlığın en seçkin, en yetenekli çocuklarının sayısız acılardan, emeklerden sonra süzüp getirdiği bütün *GERÇEK UMUTLAR, ÜLKÜLER* Onbaşıların, Binbaşıların, Mareşallerin Mareşallerinin çizmeleri altında silâhla ya da sözle ezildi, eritildi; geldik, büyük bir utkuymuş gibi, halk yönetimini özleme kılığı altında tüketim çılgınlığını körükleyenlerin sevinç çığlıklarını dinliyoruz.

Oysa gözleriniz hepten körleşmemişse, artık her şeyi sözün gerçek anlamında *tutumlu* kullanma çağının başladığını görüyorsunuzdur; alınan milyonlarca dolar borca, atılan bilmem kaç temele karşın, ufacık bir iklim değişikliği, bir mevsimlik kuraklık, uygarlık sandığımız yapının nasıl kırılgan bir *aldatmaca* olduğunu kanıtladı: şimdi ölçülü kullanmak zorundayız suyu, yarınsa, usumuzu başımıza toplamaya hiç razı olmadığımıza göre, hiç bulamayacağız.

Bütün öbür temel doğa verilerinde durum aynı.

Ama çağımın şarkıcıları, sinemacıları, yazarları neler anlatıyor? şarkılar, hiçbir sorunumuz yokmuş gibi, Osmanlı Sarayı'nın soyut aşk şarkılarını bile aratırcasına, dayanılmaz elektrikli aygıt cayırtıları arasında durmadan: *Make me love!* diye bağırıyor. Üstelik, burada daha dilde bir yozluk var: sevi, sevdâ *yapılmaz,* karşılıklı yaratılır, şiir gibi, ezgi gibi yaşanır. İş bir kez *yapma*'ya

döküldü mü, sonunuz *tüp*'tür.

Ya sinema? *Tehlikeli İlişkiler*'den sonra, Amerika'lı büyük kuruluşlar son filmleri yağdırmaya başladılar; yıllık dinlenmeye gitmezden bir gün önce koştuk *Derinlik Sarhoşluğu*'na. Ne büyük düş kırıklığı! Elinin altında onca çarpıcı öge var adamın, deniz, yunuslar; ama o bize ola ola anlamsız bir dalma yarışı gösteriyor. N'olacak peki 110, 120 metreye burnu mandalla dalınca? Burda da yine çarpık sevdâ dikiliyor karşımıza: güzelim kızı bırakıp derinlerde ölmeyi seçiyorsunuz. O kadar yatırımla, emekle bu mu anlatılmalı insanlara? Üstelik denizleri kirletirken, yunusların canına okurken!... Bu hâlimizle yazık bile değil insanoğullarına! Bütün öbür canlı cansız doğa varlıklarına binlerce kez yazık!

Ağzımızda bu tatsızlık, ömrümüzde ilk kez Assos'a gittik. Cânım Ege! Ağacını, ormanını kesip yoketmişiz, suyu neredeyse kurumak üzere o güzelim köyün! Ama eski yerleşim merkezi nasıl da görkemli! Ne kadar akılcı, işlevsel bir yere, ne büyük ustalıklarla oturtmuşlar kentlerini! Kalıntıların çıkarılan kesimi bile insanın içini ısıtmaya yetiyor.

Oradaki kazıyı sabırla yürüten Ümit Serdaroğlu'nun çalışmalarını buradayken, yurdumda gönlüne göre iş verip yararlanamadığımız, Amerika'ya kaptırdığımız kazıbilimci Aslıhan Yener'den dinlemiştim bir akşam yemeğinin unutulmaz tatları arasında. Assos'ta Ümit Bey'i görüp konuşamadım, ama yararlı çalışmasının sonuçlarından en az birine tanık olup sevindik: ortalık iyice yoza kesmeden köy içinde ve limanda geleneksel taş yapıların dışındakiler yasaklanmış. Türkiye'de inanılacak şey değil! Bunu sağlayan herkese sonsuz teşekkür!

Köylüler daha gerçek birer çelebi; evine konuk olduğumuz Şaziye Teyze ile oğlu balıkçı Mehmet yurdumun eski insanları gibi: kendileri belki sıkıntı, yoksulluk içinde, ama gönülleri? Bütün bu güzelim insanları yozlaştıran canavarlar, bizler, sonumuz bir avuç toprak değil mi?

Serdaroğlu'nun kızlı erkekli öğrencileri, kızgın güneş altında, eşiyorlar, süpürüyorlar, numaralıyorlar. Oraları ne zaman eski hâline benzetebilirler diye düşünüyordum, rastlantıyla, denize girip çay içtiğimiz kıyıda bir balıkkızla karşılaştım; donanımını kuşanıp dalıyor, elindeki özel bir kâğıda özel kalemle su altındaki eski mendireğin kalıntılarını ölçüp biçip çiziyordu. Emel Hanıma sordum bunu: "sakın heveslenmeyin, öyle yakın zamanda göremezsiniz bulunan taşlarla yapıların eski durumuna getirildiğini", dedi. Verilen ödenek ancak kör topal kazıyı sürdürmeye yetiyormuş.

Aman canım, elin gâvurunun putlarından bize ne?

Nitekim, hemen ardından geldi doğrulaması; milliyetçi görüşün temsilcisi bir hacı mühendis, onarılan Bizans surlarına bakmış, "emeğe, yatırıma yazık," demiş. Ataç gibi, Eyuboğlu gibi, Nermi Uygur gibi, ancak gerçek duygu ve düşünceleri kâğıda döken, bizimle birlikte yüksek sesle düşünmeyi sürdüren değerli ozanımız Melih Cevdet Anday gereken yanıtı verdi Cumhuriyet'te. Ama bütün bu insana yakışır şeyler yalnız kendisine benzeyenlere seslenir ancak, gözü dönmüş karaların en küçük bir ders alacaklarını sakın ummayın.

Anday'ın dediklerine bütünüyle katılmamak kuşkusuz olanaksız; beni tedirgin eden yalnız iki küçük noktaydı: birincisi, güzelim Anadolu uygarlıklarının kalıtlarına sahip çıkamayışımızı bizde *mal sahipliği* duygusunun bulunmayışına bağlıyordu. Melih Cevdet gibi gerek düşünce, gerek dil konusunda kılı kırk yaran bir ustaya bu kavramı hiç yakıştıramadım; halkımız kimi yerde koyunlara keçilere *mal* diyor; kimi zaman da, eşimize aynı nitelemeyi yakıştırıyoruz. *Anamalcı* düzendeyse sözcüğün öldürücülüğü besbelli. Öyleyse bu bağlama *ortak ürünlerimiz, ortak yaratılarımız* deyimi daha uygun düşmez miydi?

Anday'ın her hafta merakla beklediğim yazılarında beni kıyıda köşede doyumsuzluk kırıntıları içinde bırakan başka bir nokta da, daha başka ustalarla birlikte bana anadilimin tadını öğreten bu pırıl pırıl ozanın, söyleşilerinde hâlâ kimi Frenkçe sözcüklere yer vermesi; televizyonu, radyoyu, radyumu Türkçe'leştirmeye uğraşmanın besbelli gereği yok; ama düşünsel kavramlar öyle mi? Frenkçe'sini bırakınca daha mı yüklü, dolu oluyor? Üstelik o kavramların Türkçe karşılıklarının birçoğunu sevgili Anday önermedi mi? Ve ne büyük mutluluk, bunların hepsi tutmadı, yerleşmedi mi? Sevdiğim öbür Cumhuriyet yazarları da, hiç kavrayamadığım bir tutumla, örneğin *kıymet-i harbiye* deyimine bayılıyorlar; peki ama, çocuklarınız sizin kadar titreşiyor mu babadan kalma söz karşısında? Kendi dilimizin yeni kavramlarını çağrışımlı, çok katmanlı kılmak bizim işimiz değil mi?

Assos'tan sonra, hâlâ bütünüyle çirkinleştiremediğimiz Gökova koyunun bekçisi Akyaka'ya gittik; Nail Çakırhan'ın dirençle, inançla getirdiği Ula yöresi tahta işçilikleri en ahmak beton yapılara bile bulaşmış. Köydeki arsa yağmasına ölüme beş kala dur denebilmiş gibi, ama kanser bu kez koyun henüz yerleşilmemiş, ağaçlı bölgelerine sıçrama eğiliminde galiba. Eh, çok yerinde olur böyle bir gelişme!

Biliyorsunuz, son zamanlarda çevre kirlenmesi yerine *insan kirlenmesi* deyimini yeğlemeye başladım; bütün kirlerin başı biziz çünkü. Kirlenmeler içindeyse ses kirliliği baş sırayı tutuyor sanırım; otobüslerde, nasıl olduysa, şaşırtıcı sihirli bir el, Tanrılara bin şükürler olsun, yolcuları kaset şöleninden kurtardı. Ama her kahveye, her *restoran*'a kim yetişebilir? Akyaka'da en az yarı yarıya yabancı konuklara seslenen, yeniden yapımını Nail Bey'in üstlendiği bir dinlenme yeri var; başında Almanca bilen iki okumuş yönetici; mutfağında Tahir Usta diye güleryüzlü bir sihirbaz; dinlenme yerinin ortasında şırıl şırıl kaynak suları akıyor, içinde alabalıklar. Gel gör ki, her akşam yemek sırasında sunulan piyanolu karma müzik evlere şenlik: kıyıp biçemediğimiz doğa her şeye karşın öylesine olağanüstü ki, bu ses işkencesine karşın belki yeniden gelir yabancılar.

Az ilerde yine okumuşların kurup işlettiği bir başka çayevi; sahiplerinin dışarlarda bile çalıştıklarını kanıtlayan, küçük, ama önemli incelikler: temiz masalar, özenli küllükler, gözetilerek seçilmiş çay takımları, sevgiyle yüklü, çelebice hizmet. Ama en ileri müzik türü, eşcinselleri kılıçtan geçirdiği hâlde nasılsa Devlet Baba'nın bile bağrına bastığı Sanat Güneşi'mizin viyaklamaları. Ne yöre türkülerini, ne başkalarını dinleyen tek kişi yok! Aptal, bilisiz köylüler, ne diye yarattınız o kıyaslanmaz güzellikleri? Sizinle birlikte yokolur inşallah hepsi!

Zaten, geçenlerde adını andığım Reşit Kurşun'un da dediği gibi, köylüye, çiftçiye ne gerek var artık? Turizm, tecim, işleyim ekeriz yeriz, olur biter. Nitekim, Assos'ta, köylülerin güzelim taş evlerini İstanbul'lu paralılar almaya girişmiş; umalım ki, yakın bir gelecekte, yazları birkaç ayın dışında orası da bir *ölü yerleşim birimi*'ne dönüşsün. Yaşasın, bin yaşasın usdışı!

İki yere de türkü, caz, klâsik müzik kasetlerimizi götürdük, ses kirlenmesine belli ölçüde kafa tutabilmek için; Ruhi'ciğimden *Beydağı'nın Başı*'nı, *Dadaloğlu ve Çevresi*'ni Akyaka'nın sabah dinginliğinde içerken ağlasam mı, sevinsem mi kestiremedim: nasıl da gözümün içine baka baka uçup gidiyor soylu güzellikler? Düş müydü, yanılmasa mıydı bütün bunlar?

Akyaka'da, bir ara, tam anlamıyla Don Quijote'lik yapayım, bizim öğretmenlerin çayevinde Ruhi Su kasetlerinin birini çaldırayım, dedim; ama sonra caydım: ya kimse dinlemez, yarıda kestirirlerse dayanabilir miydim? Zorla güzellik olur mu? Metin Toker'in dediği gibi, çılgının biri, kent içinde özel arabasıyla saatte 200 km hızla giderken tek bir trafik görevlisi çıkıp yasayı uygulayamıyorsa,

tepinmenin ne yararı olabilir ki?

Ve sonra dinlenme günleri bitti, dönüp geldik.

Atilla'yla film beğenimiz hiç çakışmaz; nitekim *Derinlik Sarhoşluğu*'nda benim gördüğüm rezillikler ona hiç gözükmedi. Eh, Glenn Close'u da çok beğendik *Tehlikeli İlişkiler*'de. Dorsay'ın zehir zemberek yazısına karşın gittik *Öldüren Cazibe*'ye: gitmez olaydık, Atilla haklıydı ilk kez. *"Namussuz bir film"* diyordu, az bile. Ama *Derinlik* daha mı dürüst? daha mı az dokunaklı? *Nesini söyleyim cânım efendim? / Artık düzen tutmaz sazımız bizim.*

Kanayan yüreklere serpilen su yine eskilerden geldi: *New York'ta Bir Kral*. Chaplin'in acılarla yüklü sürmeli gözleri. Fellini'nin Chaplin hayranlığını bir kez daha saygıyla andım; *Ginger'la Fred*'de dünyanın televizyon kirlenmesine parmak basıyordu, biliyorsunuz: ustası bunu yıllarca önce yapmış!

Avcı'da bir sahne vardı, De Niro Vietnam dönüşü bir kez daha ava gider; elinde dürbünlü otomatik tüfek, geyiği taştan taşa, ağaçlar arasında kovalayıp bilmem kaç kez gözden yitirir. Sonunda, güzelim soylu bir kayanın başına çıkar, De Niro'ya döner, gözünü dikip bakar: hadi vuracaksan vur! Kıyıcı insanoğlu nasılsa indirir tüfeğini.

Gerçek sanatçıların dünya karşısındaki durumu tıpatıp böyle: dile döküp bekliyorsunuz: nasılsa öğrenmezler, değişmezler, olsa olsa sizi keserler – en azından kesmeye yeltenirler. Zavallı Chaplin, haklı olarak o kadar para kazanmasaydı ve Avrupa'ya kaçmasaydı, tüyü bile kalmazdı. Ama Amerika öyle de, Avrupa, İngiltere başka mı? Onca varlıklı olmasaydı, kara paranın beşiği İsviçre onu bağrına basar mıydı?

3 Eylül Pazar günü, Hikmet Şimşek yine güzel bir armağan getirdi önümüze: *Karajan'dan İzlenimler*

Karajan'ın, güzeli ararken, Almanların çoğu, dünyanın çoğunluğu gibi doyumsuz ve güçsüz Onbaşının çekimine kapılmış olmasına şaşamayız: İnsanlığın bulabildiği biricik kurtuluş umudu olan ortaklaşmacılığın sarsılmaz Mareşali Stalin'e, bütün olup bitenlerden, yazılıp çizilenlerden, Kuzey'deki Kâbe Moskova'da kendi halkının söylediklerinden sonra bile tapan bunca insan var her yerde.

Ama o kısa belgeselde kendi uğraşı, müzik, yorumcular konusunda söylediklerine bütün varlığımla katılıyorum; üstelik, onları yalnız söylememiş, uygulamış. Chaplin gibi, günümüzün, çağımızın vazgeçilmez belâsı parayı yeterince ele geçirdikten sonra, Salzburg'da yaptırdığı Opera Evi insanı sevinçten havalara uçuracak

gibi; üstelik orada unutulmaz opera yorumlarını filme çekmiş.

Cumhuriyet, büyük ustanın ölümünden sonra, kısa haberler köşesinde, tam iki kez, geride bıraktığı 200 bilmem kaç dolar kalıta değindi; ahmaklarla dolu bir dünyada kalıcı, doyurucu bir iş gerçekleştirebilmek için başkasına el açmaktansa kendi parasına güvenmek kusurmuş gibi...

En kutsal ışınlar arasındasın Karajan! İyi ki öyle düşündün, öyle çalıştın, o yapıtları yarattın! Dünyanın göreceliği içinde, başka nedir ki ölümsüzlük?

Sanat Çevresi, Ekim 1989, S.132

Görsel Sanatlar Şenliği 89

Jodie Foster, *Taksi Şoförü*'nde, henüz, son derece sevimli, ufak tefek bir kızdı; oyuncu olarak da pek iş düşmüyordu. Cihat'çığımın deyişiyle, "hârika çocuk"lardan epey ürktüğüm için; ayrıca, bu yılki Oscar'ı *Tehlikeli İlişkiler*'deki unutulmaz Glenn Close'e karşın aldığından, doğrusu, çekine çekine gittik *Suçlanan*'a (Sanık). Ama umduğumuzun çok ötesinde dürüst, çarpıcı, eğitici bir yapıtla karşılaştık, ve kuşkusuz sevindik.

Jodie, kendisine yakıştırdığımın ötesinde bir oyuncu olabilmişti; bunda, bütün başarılı filmlerdeki gibi, yönetimin payı büyüktür elbet, ama olsun, o da verilen görevi eksiksiz yerine getirdi; dolayısıyla, kazandığı Oscar, eğer şımarmazsa, yararlı bir üst düzeyli kalma çağrısıdır.

Filmin içeriğine gelince, sözümona *özgürlük yanlısı, göz yumucu* toplumun ne olduğunu göstermesi bakımından son derece yararlı. Evet, her türlü cinsel çağrıya, giderek *kışkırtmaya* göz yumuluyor, yaşamın her ânı, tanıtımların görüntü ve seslerinden tutun da giyim kuşamımıza dek, bu *abartılmış çağrılar*'la dolu. İyi, güzel. Peki ya gerçek izin? Çağrıların sonucu, ancak üç beş *hâfif* sayılan kadının bulunabildiği *hâralar*'da ister istemez azmış, ama aslını sorarsanız *hadım* erkek ordusunun ilk ellerine geçenin onurunu ayaklar altına alması olabilir mi? Olmalı mı?

Neden kızlarımız altından kalkamayacakları kadar *kışkırtıcı* giyinip davranıyor? Neden erkeklerimiz birer aç kurt gibi? Hani özgürdük? Özgürlük, doyumu içermiyor mu? Neden kızlarla oğlanlar, vıcık vıcık fotoromanlarda gösterilenin ötesinde, doğadaki bütün öbür sağlıklı canlılar gibi *saygınlık içinde oynaşmıyor, sevişmiyor?*

İşte buna izin vermedikçe, bunu elbirliğiyle yeniden sağlamadıkça, şu an Amerika'daki gibi, değil 6 dakikada bir kadına, dakikada yüz bin kadına saldırsak, kurtulabilir miyiz?

Üstelik bütün bunların hazırlanmasında, sürüp gitmesinde teker teker hepimizin payı, sorumluluğu –daha doğrusu *sorumsuzluğu*– var! Anamızla kızkardeşimizin dışında –üstelik bütün dünyada, gizli gizli, bu sözümona *kutsal* varlıkları da kendileriyle yatmaya zorlayan *basta* erkekler yok mu?– bütün kadınları *olası yosmalar* sayan anlayış dünyada egemen değil mi? Hâlâ bütün

filmlerin, kitapların, resimlerin salyalar akıtarak göklere çıkardıkları savaş da içinde olmak üzere, çarpık, öldürücü davranışlarımızın hepsinin temelinde *birbirlerini gerçekten sevmeden evlenen çiftlerin yattığını; böyle nefret yuvalarında, tartışmasız ERKEK EGEMENLİĞİ altında baskının en korkuncuyla büyüyen kızlarla erkeklerin de bize ancak şimdiki gibi bir DÜNYA hazırladığını acaba daha kaç yıl yalnız bir avuç şaşkına duyurabileceğiz?*

Nitekim, 17 Eylül Pazar günü, Karajan'la geçen keyifli dakikaların ardından beyaz cama gelen gençlik saati yukarıda değindiklerimizin dayanılmaz derecede *acı kanıtıydı*. Üniversite gençliğiyle sanat konuşuldu; ben 5 dakika sonra dayanamayıp kaçtım odadan. Sevil izledi, korkunç, korkunç! Gençlerimiz konuşmayı bilmiyor, akılyürütmeyi hiç bilmiyor, yaşamdan, sanattan tümüyle habersiz! Ama suçlusu, sorumlusu onlar mı, ya da *yalnız* onlar mı? Atatürk ve İnönü'den sonra, batı müziği dinleyen devlet adamı gördünüz mü? Böyle başa, böyle gençlik. Bir de AT'na girecekmişiz, çağ atlamışız!

Evet, şımarık ve şaşkın Amerika'lılar bizde ve öbür gelişmemiş ülkelerde bu kafa karışıklığını sürdürmek için ellerinden geleni yapıyorlar elbet; ama, asıl SUÇLULAR her zaman, her yerde YERLİ UŞAKLAR değil mi?

RUHİ SU bizi bırakalı dört yıl oluvermiş bile!

Her geçen yıl gömütünün başındaki sevgili kalabalığı azalıyor; üstelik çeşitli kümeler, yaşarken olduğu gibi, Ruhi'ciğimi araç diye kullanıp kendi bireysel ya da kümesel savaşımlarını sayıp döküyorlar!

Hele İzmir Konak Belediyesi ayıbın katmerlisini işledi: madem gücünüz yetmiyordu, şimdi yaşamın her alanında ve ânında olduğu üzere, *efendilerinize* danışıp onay alsaydınız da öyle girişseydiniz çalıma! Sıdıka Abla'ya yazık oldu, boşuna yoruldu, üzüldü.

Ve işte 2. İstanbul Yılaşırı Görsel Sanatlar Şöleni geldi çattı; ilk sevinç, TEM Galerisi'nde 24 Eylül Pazar günü geldi önümüze: yerli yabancı özgün baskılar. Besi Hanım her yılki gibi özenli, üst düzeyli bir sergi hazırlamıştı.

Sergide Kâmil Şükûn'a rastladım, galerinin alımlı kedisini severken, eşi dostu selâmlarken ayaküstü söyleştik; bir zamanların iki üç galerili İstanbul'undan galeri bolluğuna, derken sokakları, eski yapıları kapsayan sanat bayramlarına ulaşmanın mutluluğunu paylaştık.

Son yirmi yılda, ülkemizde korkunç boyutlara varan gelir dağı-

lımı bozuklukları, tankların da sağladığı güvenceyle, kimi insanlarımızın elinde daha çok artı değer toplanmasını sağlayınca gerçekleşti bu dönüşüm: her şey gibi, iyi yanları da var, kötü yanları da. Kötü yanlarını her gün yaşıyor, gazetelerde, küfretmeden izlenemeyen televizyonda görüyorsunuz. İyi yansa, görsel sanatların yavaş yavaş, gerçek insanı iyi kötü geçindiren *bir uğraş olabilmesi*.

Kâmil'le, bu evrim içersinde, sezişteki doğru zamanlamasıyla önemli adımlardan birini Yahşi Baraz'ın attığında birleştik.

Şimdi başka bir aşamaya gelindi: usul usul Avrupa'ya açılma.

Ramko Galerisi'nde, sevgili dostlarım Hüseyin Bilişik, Abdurrahman Öztoprak, Râfet Ekiz ve Muammer Durmuş ortak sergisinde bu konuda kimi umut uçları dinledim. Galerinin genç sahibi kanımca yeni aşamada atılması gereken adımı sezmiş, uyanık bir işadamı. Zaten geçen yıl Bilişik için İsviçre'de bir sergi düzenlediler, ve çok hoşnut kaldılar; bu yılkinin de eli kulağında sanırım. Ama asıl önemlisi, sayın İsmail Tunalı'yı düzenleyiciliğine seçtiği tasarı: Viyana, Paris ve Brüksel'de üç sanat müzesi yöneticisiyle anlaşmışlar; ülkemizdeki bütün sanatçılara açık bir yarışma düzenliyorlar; seçici kurul yabancılar; beğenecekleri beş on sanatçımızla kalıcı sözleşmeler düzenlenecek, gerek oralarda, gerek burada sergiler açılacak, müzelerine götürecekler, falan. Ayrıntısını, gerçekleştirilebilirse, günü gelince öğreniriz.

Ama ilkeyi bütün varlığımla onayladım: içerde birbirimizle küfürleşeceğimize, yabancı gözlerin, beğenilerin önüne çıkmak! Daha iyisi can sağlığı. Bırakın kaçınılmaz parasal gelirleri, dış etkileşim yararlanmayı bilen dostlarımız için kimbilir ne kadar uyarıcı, doğurtucu olacak?

26 Eylül'de Sultanahmet Alanı, çevresi, Ayasofya, Yerebatan, Aya İrini ve avlusu başka bir coşku içindeydi. Metin Deniz, 26 Mart'ın da sağladığı küçük özgürlük havası içinde, dikilitaşların yanıbaşına son derece özgün, sevinç dolu bir yapıt kondurmuştu. Sâfa, cümbüş renklerine boyanmış kocaman uçurtmalarını havalandırmaya çalışıyordu – rüzgâr esmemekte dirense bile.

Ama bakın, her sevincin gölgeli yanı da var, biliyorsunuz.

Biz galerilerde sanat olaylarını yaratıp yaşatmaya çalışırken, her zaman yineliyorum, gerçek birer vâha'dayız, gittikçe büyüyen çöllerin ortasında. Alanlara çıkınca, yalnızlık daha korkunç. Sultanahmet bir sürü ulusun genç yaşlı kaynaştığı bir yer; şimdi dört bir yanı kahve. Ama bizim şenliğe katılanlar yine galerileri dolduranlardı, sanatçılar ve bir avuç sanatsever. Hani şu gizemli, büyülü

HALK kolasını, kahvesini yudumlamayı sürdürüyordu; ertesi gün Cumhuriyet'te çıkan bir haber resminde de sağdan soldan üç beş çocuk toplayıp zorla oturtmuşlardı besbelli Metin'in yapıtının önüne! Kızacak küsecek bir şey yok, durum budur.

Fransa'da, Paris'te 1789 milyonların gerçek katılımıyla kutlanıyor, Cumhurbaşkanı, Kültür Bakanı uygarlığın gerçek savunucuları. Bizimki ancak polis korumasıyla ayakta durabiliyor – şimdilik.

Neyse, yürüdük Aya İrini'ye doğru; 17.30'da açılış konuşması. Uzuyor. Bence, son derece gereksiz ayrıntılar anlatılıyor: dinleyenler zaten sanatçılar, yakın dostları, yazar çizerler: içerde kimin ne yapmak istediğini şıp diye görecekler, göremezlerse zaten yazıktır. Ama bir de anlatılıyor. Derken Belediye Başkanı çıkıyor, siyasal kavgasının küçük bir bölümünü sergiliyor. İyi ama insan kardeşim, partinizin ekin ve uygarlık anlayışı bu Şenlik'le zaten ortaya konuyor, söze ne gerek var? Ancak onu çok kınayamam, sanat uzmanları öbür konuşmayı yaptıktan sonra...

Aya İrini'nin içi gerçek bir bayram! Benim yazıyı okuyana dek görmüş olacaksınız, ne iyi!

İrini avlusunda bekleşirken, sanatın sahici emekçilerinden Meriç Hızal'la, Karajan'ı da anarak, asıl işimizin *YAŞAMA SANATI* olduğunda bir kez daha birleştik: öbür her şey onun küçük parçacıklan.

28 Eylül'de Askeri Müze'deki İtalyan, İspanyol konuklarla yerli sanatçılarımızın yapıtlarını tattık; yine keyif verici, nitelikli bir sergi. Onun da arka yüzü acıklı kuşkusuz, seçim varsa, seçilen, seçen, seçilemeyen kaçınılmaz. Seçilemeyenlerin öfkesi, kırgınlığı da olağan. Ama Voltaire'in öğüdünü tutup bahçeleri çapalamaktan başka bir yol göremiyorum ben.

Ardından, bir türlü tam gücüyle yaşamaya başlayamayan yeni Belediye Dinleti Salonu'nun girişindeki geniş, rahat alanda iki yontu sevdâlısının, Saim Bugay'la Koray Ariş'in özgün, canlı, insanın içini ısıtan çalışmalarını alkışladık. Deniz'lerin bir ana-babayı aratmayan ölçülü, özenli sevinçlerini görmek de beni mutlu ediyor, uzun ömürlü olsunlar.

Ramko'da serginin tadını çıkarırken, Sayın Tunalı *Estetik* adlı yararlı çalışmasını armağan etme inceliğini gösterdi; meraklısı için kuşkusuz önemli bir bilgi kaynağı. Derken eski öğretmenim, şimdiki dostum Mehmet Pesen geldi; Tunalı'nın yapıtını alınca, bir süre önce Pesen'den de böyle bir değerli armağan aldığımı anımsadım: kendi çabasıyla ve yakınlarının yardımlarıyla sanat yaşamını özetleyen bir yapıt. Bir de Habip Aydoğdu'nun 3 Ka-

sım'da açılacak sergisi için hazırlanmış resimli kitapçık.

Bütün bunlar bana, görsel sanatlar alanında vardığımız yeni, sevindirici aşamayı bir kez daha gösterdi: artık sergiler açılıp yele verilmiyor, kitap olup elimizde kalıyor. Birçok galeri gerçekleştiriyor bu işi, hem de yalnız kitapçıklarla değil, kalıcı, ciddi incelemelerle. Bugünleri görebilen sanatçılarımız ne kadar sevinseler azdır diye düşünüyorum. Ada Yayınları'nın, Galeri Nev'in, Tem'in, Metin Deniz'in yayınları ilk aklıma gelenler.

Kitaplar bir başka noktayı aklıma getirdi: bu yıl, hemen her gün iki üç sergi dökümü aldım postadan, en iyi kâğıda basılmış. Şenliğin genel kataloğunu da gördüm, 30 bin lira; oysa, düş bu ya, alıp çöpe atılan bütün o güzelim kâğıtlar bu işe ayrılsaydı, kolay kolay herkesin elinin eremeyeceği bu eder yerine, daha çok sayıda, 10 bin liraya basılamaz mıydı katalog?

Sevgili Mustafa Ata'yla Ömer Uluç içten arayışlarını sürdürmüşler.

Yazgısını bileğinin, usunun zoruyla feleğin elinden koparmış bir ozan dostum vardır, Ali Yüce; Anadolu şiir geleneğini kendi köşesinde, sessiz, direngen bir sabırla sürdürür; toplumsal ilişkilerde başarılı olamadığından, ödüller kazansa da, kitaplarını yayınevlerine beğendiremez, üç kuruşluk emekli aylığından kesip kendisi bastırır. Geçen ay bir yenisini ekledi bunlara: *Şiir Tufanı*. Kasım 88'le 89'un ilk aylarını, eski öğrencilerinin çağrılısı olarak Almanya'da, Hollanda'da geçirdi; şiirlerinin büyük bölümü oralarda kalmış izlenimler. Daha başka süzme ballar tamamlıyor kitabı.

CUMHURİYET'te bir delikanlı çizerimiz gerçekten *deli-kanlı* romanlar çiziyor; sevgili ustam Reich'tan tutun da yerli ustalara varana dek pek çok kişiye gönderme yapıyor; son derece önemli konulara, kadın-erkek çatışmasına ve sorunlarına gözüpekçe değiniyor. *Hızlı gazetecisi*'nin dünyaya bakışının pek ürkütücü ipucunu şu sözlerde görür gibi oldum, tüylerim diken diken oldu: *"Siz kadınların ya ağzı kokar, ya da kıçı!"* Pes doğrusu! Doğanın mantığı gereği son derece öznel bir ekleme yapmak istiyorum: ben kadın olsaydım, ülkemizde doğup yetişen erkeklerin %95'ine ne elimi sürerdim, ne parmak dokundurmalarına izin verirdim, öylesine nefis kokuyorlar çünkü! Hamhalatlıkları, Tanrı vergisi kendilerini beğenmişlikleri de cabası...

Yirmi otuz yıldır ülkem yalnız makinalara ve yatlara yatırım yaptığından insan tarlasındaki yozlaşmayı, hiçleşmeyi çok yakından görenlerdenim. Ve gerçek bir ölüm-dirim savaşımı veren dünyada, sahici uygarlığı izleyebilmek, yaratıp yaşatabilmek so-

nunda *yalnız* bilgisayarlarda elde edilecekmiş gibi korkunç bir yanılsama her yanı sarmış durumda.

Ortanca kardeşim Almanya'da yaşıyor yıllardır; ikinci evliliğinden biri kız, öbürü oğlan iki çocukları var. M.Ç.'nin başına gelenlerden sonra –ve bu yalnız basına yansıyandır, kimbilir her köşede daha ne acıklı öyküler yaşanıyor– günün birinde yurdumuza döneceklerse, çocukların eğitime ilkokul birden burada başlamalarını anımsattım. Gerekli yanıtın yanında, iki savaş yaşamış Almanya'nın o kadar kısa sürelerde nasıl toparlanabildiğinin açıklamasını da yazdı. Belki günün birinde işimize yarar diye basılı kâğıda dökeyim dedim.

İlk-orta öğretim kaynaştırılmış durumda, 9 yıl sürüyor. İlkokul 4. sınıfta okul yönetimi not ortalamasına bakıyor; 1-2,8 alanlar liseye geçme hakkını elde ediyor; 2,9-4 arasındakilerse zorunlu ilkorta öğretimi tamamlıyor. Lise 12 yıl: not ortalaması burada da etkili; hekim olabilmek için ancak 1-1,5 tutturmanız gerekiyor.

Zavallı şaşkın Almanlar! İkili, üçlü öğretimden haberleri yok; her yıl değişen öğretim izlencelerini bilmiyorlar; öğretmensiz okulun ne kadar yararlı olduğunu kimsecikler onlara söylememiş; her ilçeyi il yapmanın, ortasına öğretim üyesi *hayalî* dışalımdan sağlanan üniversiteler kondurmanın düşünü bile görmemişler; güzelim çocuklarımız sersefil olmasın diye, her yıl en az iki kez *ek sınav hakkı* tanıyın desek şapşal şapşal sırıtırlar besbelli! Ama yine de dinsizlerin Tanrı'sı gözetiyor bu hınzırları, kimseye borçları yok! Kalkınmıyorlar da ondan...

Neyse, dönelim sergilere.

Su Yücel'in yapıtlarını ilginç buldum; Angela Conner'ın çalışmalarına bayıldım, duyan, düşünen gerçek bir insanın arayışlarını gördüm onlarda. Miro'yu ayağınıza getiren Deniz'lere teşekkürler ederim.

Edpa'da, Suna'cığımın özel çabasıyla, Cihat Burak'ın evde sağa sola bırakılmış duran cânım bibloları, kuşevleri, kahve takımları galeri ışığına çıktılar; ve onları korkarım bu son görüşümüz, her biri ayrı bir eve dağılacak. Keşke Jack Lang burada yaşıyor olsaydı, alır, müzede apayrı bir köşeye koyar, gelecek kuşaklara İznik Çinileri'ni dağdan bayırdan aşmadan, hemen oracıkta görebilme olanağını sağlardı. Selim Turan'ın yontucuları da öyle.

Bilge Friedlaender'i, yaşadığı amansız ve şımarık ülkede insan sıcaklığını korumaya çalışır gördüm, kendi adına ne mutlu.

Baraz'da, sanatçı ailenin talihli çocuklarından Nejat Melih Devrim, talihinin hakkını vermeye çalışan, duyarlı bir usta.

Türemen'le Akorak öznel dünyalarını yansıtmayı sürdürüyorlar.

6 Ekim'de Urart'ta Acaroğlu, Başaran, Morova ve Sezer'in yapıtlarını görmeye gittim; bu gençler de kendi tutkulu arayışlarını sürdürüyorlar. Az sonra bütün diriliği, kor gözleriyle Arzu Başaran geldi yanıma, biraz söyleştik. Ve onunla söyleşirken, Stüdyo Art'ın yeni açılan Beytem Galerisi'nde sunduğu Eser Acar'ın çalışmaları geldi gözümün önüne. Beytem Galerisi geniş olanaklı bir salon, resimler rahatça izleniyor; Acar bütün duvarları doldurmuş büyük boyutlu çalışmalarıyla. Rahat bir ailenin çocuğu, dışarlarda okutulmuş, mühendis olacakmış, bırakıp resme sarılmış. Yeniden Doğuş Çağı ustalarını anımsatan bir biçemi var; ağlayan kadın ya da erkekleri bile sağlıklı, dipdiri, yaşam dolu; yaşadığı ülkede insanlar böyle mi, bilmiyorum, ama Acar iç dünyasında böyle.

O resimlerle bizim gençlerin çalışmaları kıyaslandı ister istemez bilincimde: bizimkiler ne kadar sorunlu, karamsar, umutsuz, öfkeli, karmaşık! İşte bunun onların gerçek yaşamında da böyle olduğunu biliyorum. Ve ne kadar yazık! Gençlerimize umudun yeşerdiği bir dünya bırakamadık; şimdi balıklar ölüyor, ardından sıra, topluca *biz kendini bir şey sanan, varlıkların en salağı insanoğullarında!* Şaka gibi değil mi? Oysa şaka kakaya çoktan dönüştü!

Çağrışımlar birbirini izler biliyorsunuz; bu düşünceler içinde yaşarken, cumartesi günü televizyonda bir belgesel sezgilerimin ne kadar doğru olduğunu kanıtladı: *dil ille de sözlü olmak zorunda değildir, VE BÜTÜN VARLIKLARA ÖZGÜDÜR!* Papağanın biri düpedüz arya söylüyordu; makarnaya bayılıyor, ama kimi zaman: *"bugün bisküit istiyorum"* diyebiliyordu; şeker mi şeker, küçücük bir Arap atı, sanırım Christina, sayı saymayı, daha doğrusu kafadan geçeni okumayı biliyordu: beş kere beş kaç eder diye soruyor sahibi, kendi aklındansa 10 sayısını geçiriyor; güzelim hayvan kardeşimiz, kaç kez yinelerseniz yineleyin, yalnız *10 kez* eşiyordu yeri!

Ama yaşasın *insanın boş kendini beğenmişliği!*

Bir acılı sevinci de pazar akşamı Muhsin Füsunoğlu tattırdı bana; gerçek bir yaşama ustası; asıl uğraşı tahtaya yeniden can vermekmiş, ama şiir yazıyor, saz çalıyor, fotoğraf çekip basıyor, sinemaya bayılıyor, Tokat kebabı pişiriyor, kızını yontucu yapıyor... daha sayayım mı? Ve tıpkı Dr. Reich gibi, *"en önemli şey, elindeki işi en iyi biçimde yapmaya çalışmak"*tır diyor. Ama bu satırları okuduktan sonra sakın soyut aktöreciliğe koşmayın, böyle bir

insan olabilmek için, daha ana karnında *sevgi* diye adlandırdığımız acunsal yaşam enerjisiyle doya doya beslenmek, bütün ömrünü *sevdiği bir eşin yanında, sevdiği işi yaparak, doğru şeyler öğrenerek geçirmek* gerekir! Muhsin Usta, küçükken Gaugin'in yaşamını okumuş, boyalarını palette hep aynı yere koyduğunu öğrenmiş; şimdi kendisi de öyle yapıyor, bütün araç gereçlerinin yerleri belli, işliği tertemiz.

Günün birinde dünya böyle yöneticiler yetiştirip başına geçirmeyi öğrenir mi dersiniz?

Buna karşılık, sinema dünyasından ipe sapa gelmez örnekler sürüyor. İlki bir Türk'ün, üstelik vedâ yapıtı: *Ada*. 12 Eylül olmuş, içimizden biri, *has bir aydın* küsmüş, adasına çekilmiş, balıkçılara babacan selâmlar vererek, resimlerini yaparak, ona buna söylev çekerek sürdürüyor kavgasını. Eşi, evlere şenlik: hem oyuncu olarak, hem film kişisi olarak. Ve bu oyuncuya Türk sineması, eleştirmenlerimiz *SULTAN* nitemini bağışlamışlar. Helâl olsun!

Ayni hafta, Sultan, *Sevgi Sözcükleri*'ne baktı mı acaba? Mac Laine, Winger, Nicholson nasıl oynuyorlar görebildi mi? Ama görmek için gönül gözü gerek. Ancak, yetenekli tiyatro oyuncumuz Rutkay için de iki çift sözüm var: birçok büyük oyuncumuzun başına gelen ona da oldu, biz izleyicilerden kendini aşma çağrısı gelmediği için, dondu kaldı, belli yüz oyunlarını, belli konuşma biçimlerini benimsedi, her yerde sürdürüyor. Kusur yalnız onun olabilir mi?

Birçok güzel filme imzasını atmış olan Mike Nicholas'ın filmine biraz çekinerek gittik; korktuğumuzdan fazlası geldi başımıza: tam bir Hollywood yutturmacası! Öyle dünya nu olur, öyle insan ilişkisi, başarı, sevdâ mı var yeryüzünde? Ama, burada da kusurun büyüğü hepimizin; geçen ay bir *Hollywood'un Öyküsü* vardı televizyonda; adını unuttuğum biri, izlencelerin birinde, tıpatıp şöyle dedi: *"Bizim işimiz insanların düşüncelerini değiştirmeye çalışmak değil, PARA KAZANMAK!"* Bravo! Zaten Amerika'nın şimdiye dek, toplumcu olduğunu öne süren Sovyet kesimine biricik üstünlüğü, yaptığı rezillikleri söyleyen birkaç kişinin çıkmasıydı; ama Gorbaçov'la dile gelen değişim bakalım hepimizi nereye götürecek? Daha doğrusu, iyiye gitmesi için her birimiz elimizden gelen her şeyi yapacak mıyız?

Sizin anlayacağınız, Kasım başına dek gitmedinizse, sakın adım atmayın *Çalışan Kız*'a! Ve şimdi merakla bekliyorum sinema yazarlarını: bu yapıtı öven herkesin Marmara balıkları gibi çırpına çırpına gebermeyi hakettiğine mühürümü basacağım.

Bu yazı bitmeden M. Ç.'nin dramına ara verildi, şimdilik aklandı. Ama öyle mi acaba? O yaşta aldığı tinsel-düşünsel yaralar geçer mi? Siyasal güvenlik güçleri bu yeni avın ardını bırakır mı? Melih'in boğucu cendereden görece de olsa sıyrılabilmesi, son çözümlemede, ülkemizde insan haklarına sahip çıkabilen bir çoğunluğun yavaş yavaş oluştuğunu gösteriyordur belki: çünkü kamuoyunun sesli-sessiz onayı olmadan hiçbir haksızlık yapılamaz yeryüzünde.

Nitekim, TV3'de gösterilen bir dizi bunu yeniden kanıtladı: Hitler'i öldürme girişimi. Girişim sonunda başarısızlığa uğruyor, savaşın sona erip Almanya'nın koşulsuz teslimine dek geçen yaklaşık bir yılda, filmde söylenene göre, önceki üç yıldan daha çok cana kıyılıyor, kent yıkılıyor, doğa öldürülüyor.

Dizide Hitler'i devirmeye, yok etmeye kalkışanların beceriksizlikleri, inançsızlıkları kör kör parmağım gözüne ortada; başta aman ne olur ne olmaz diyerek yarı katılır gözükenlerin, şu anda ülkemde ve yeryüzünün dört bir yanında yaşadığı gibi, ya zorba kalır da başımıza iş açarsa korkusuyla bile bile yaptıkları döneklikler olmasa, bir tek *önder* (Führer) ne yapabilir, sorarım size. Kimsenin aklından *"Savaş en büyük suçtur, çılgınlıktır"* geçmiyor; kusurlar hep karşıda. Peki karşı kim? Uzaylılar mı? Bugün Doğu Almanya ile Batı Almanya arasında kim karşı? En küçük aksaklıkta bütün insanlar *"ümmüğüne basmalı", "beslemeyip asmalı"* diyorlarsa, savaş ortadan kalkar mı? Savaş yeryüzünde duracaksa, zorbalara mutlak gereksinme olacaktır.

Oysa, gerçekten çok zamanı kalmadı insanoğlunun usunu başına devşirebilmesi için; usun başa devşirilmesiyse *ancak doğaya uygun, yalnız sorumlu özdenetimi, özsınırlamaları içeren özgür, sözün tam anlamıyla özgür bir toplumsal düzende* gerçekleştirilebilir.

Böyle bir dünyanın yeniden kurulması için her an, her gün bireysel çabanız, katkınız var mı?

Görsel sanatlar şenliğinin bütün sergilerine gidemedim henüz; ay sona ermeden gezebilirsem, ilerki söyleşilere katarım.

Görebildiklerimden kalan izlenim, kuşkusuz olumlu. Şuna yer verilmiş, ona verilememiş, şu şunu yapmış öbürü bunu; yukarıda değindiğim *özdenetim, özsınırlandırma* ilkelerinin dışında bir şeye usum ermez, ama şimdiki çarpık yaşayışımızda her yapılan ille de *güzel, doğru, diriltici* değil; çözümü kişilerin ayıplanmasından, hele hele baskı altına alınmasından gelemez. Günün birinde hepimiz *doğanın gerçek değerlerine uygun yaşayabilir-*

sek, kimilerimizi ürküten yapıtlar kendiliğinden ortadan kalkar, bireyin içinden onları söylemek gelmez.

Yaşamımıza güzellik katmaya uğraşan herkese yürekten teşekkür.

Sanat Çevresi, Kasım 1989, S.133

"Gülün Kıymatın Bilenler"

Ben her varlığın, o arada insanın, sağlıklı ve elverişli koşullarda *iyi, soylu, yararlı* doğduğuna inananlardanım; yozlaşmayı, bozulmayı şu uyduruk *eğitim* getiriyor. Ataerkil düzensizliğe geçeli beri sözkonusu yozlaşma çok başdöndürücü bir hıza ulaştı. Oysa, razı olsaydık, bu etkili araç tam tersi bir işlev yüklenebilirdi. Bakalım hangi baharda?

Gördünüz mü *Madam Susatzka*'yı? olgunluğunun doruğuna ulaşan Shirley Mac Laine'in oda müziğini andıran yorumuyla gerçek insan dünyasının nasıl olduğunu, nasıl kalması gerektiğini bir kez daha düşündünüz mü? Anlamsız bir koşuşma içinde yitip gitmiş insan yavrularının ortasında dinginliği, şaşmaz ölçüleri, çiğnenmemesi gereken temel ilkeleri yaşamaya çalışan bu dişi Prometheus kopkoyu karanlık içinde tek ve son umut ışığıdır; insanlık çok geç olmadan usunu başına toplayabilecekse, böyle emekçilerin omuzlarına oturtacak *yeni, gerçek uygarlığını.*

"Ben sana yalnız piyano çalmayı değil, yaşama sanatını öğreteceğim!" Böyle diyor Madam Susatzka; gerçi öğrencileri tüketim toplumunun burgacına kapılıp –bu da tek başlarına onların kusuru olabilir mi?– üne, paraya doğru seğirtiyorlar; ama o, dünyanın her yerinde eşzamanlı olarak yıkılıp bozulan yapıların ortasında, tek başına kalmış gibi gözükse de, inançla ayakta tutuyor ülküsünü: kendisine doğru yürüyen yeni küçük öğrenci *insanlığın geleceğidir* aslında.

Schlessinger'in önceki filmlerini de beğenmiştim; İngiliz sineması, film evrimindeki hızlı çürümeye karşın, elle tutulur, gerçekçi öyküleri kusursuz bir anlatımla bize sunmayı sürdürüyor. Filmdeki bütün kişilerin gerçekliği, oyun ustalığı, müzik, çevre düzenlemesi, kısaca her şey tam bir şölen. *Madam Susatzka*'yı İstanbul Film Şenliği sonrasına bırakmıştık, çok iyi etmişiz, çoraklıkta Tosun'un deyimiyle *"Yüreğimize su serpti, ilâç gibi geldi.*

Ama ne yazık, üçüncü haftaya bile dayanamadı, seyirci azlığından serüven filmine bıraktı yerini! Yazıklar olsun! Demek ki ancak sıradanlığa lâyıkız.

Yazımın başlığı, Ruhi Su'nun yeni kasetinden: *Hümâ Kuşu.*

Tıpkı Madam Susatzka gibi, Ruhi'de *"gülün kıymatın bilenler"*dendi, hem de hiç eksiksiz. Siz de içinizdeki soylu yanı ayakta

tutmaya uğraşıyorsanız, hemen koşup edinin bu müzik şölenini. Belki zaman zaman dinlediğiniz, belki ilk kez işiteceğiniz halk türkülerinin, gerçek bir yorumcu-yaratıcının canında nasıl en *sahici* kılıklarına yeniden büründüklerini hazların en yetkiniyle görüp bir saat için olsa bile arının.

Bu güzelim yorumları, yukarıda değindiğim gibi, içlerindeki soylu varlığı yitirmemek için önlerine çıkan yüce değerlere dört elle sarılma talihine erip gereken emeği veren kardeşlerimizin Ruhi Su'ya duydukları gerçek sevgi ve saygıya; bir de, gerçek sanatçıların, güneşinkine eş gönül yüceliklerine, vericiliklerine borçlu olduğumuzu anımsatmam gerekir mi?

Ruhi'ciğimi yürekten sevip saymış Ayla Salman da, güzelim işlerinden biriyle bezedi kasetin kapağını.

Dünyanın ve insanoğlunun görece ölümsüzlüğü içersinde kazanılmış değerli bir inci. Bütün soysuzluklara inat.

2. Yılaşırı Görsel Sanatlar Şenliği çerçevesinde, geçen ay dediklerimin dışında, Tomur Atagök'ün, Erdal Alantar'ın, Yunus Tonkuş'la Ahmet Öner Gezgin'in, Kemâl Önsoy'un, İvan Louis'nin sergilerini ilgiyle, haz duyarak izledim.

Yıldız Belediye Galerisi'nde son anda açılan Sovyet ressamları sergisiyle Yıldız Üniversitesi Sabancı Kitaplığı'nda Mehmet Bayhan ve Fotogen'in Pamukbank'ın da katkılarıyla gerçekleştirdikleri doğa görüntüleri sergisi sanatseverlerin kaçırmamaları gereken işlerdi. Fotoğraf sergisini bir ara Tomur'la yan yana izledik; *"Görsel sanatların sahip çıkmadığı güzel'i fotoğraf sanatı yansıtmayı sürdürüyor"*, dedi. Çok yerinde bir gözlemdi. Ben güzelden korkulmamasına inananlardanım, bayılırım güzele.

22 Ekim akşamı televizyonda Alev ve Bihrat Mavitan'ı izledik Sevil'le; doğrusu tam bize göre çifttiler; yalnız özel uğraşlarını değil, *yaşamın bütününü sanata dönüştürmeye adamışlardı kendilerini*. Ne mutlu! İkisi de üzerinde durulmuş, sindirilmiş sözler ettiler; yalnız Bihrat'ın bir tümcesi azıcık hoplattı beni: *"kusursuzu aramak"* Eğer bunu en mutlak anlamında alıyorsa, çok zararlı, tehlikeli bir tuzak. Yetkinlik, bütün öbür kavramlar gibi, *görece* üstelik, gerek kendi bedenlerimiz, gerek yeryüzündeki bütün varlıklar, *kusurla kusursuzu* yan yana, iç içe yaşıyorlar: güzellik duyumu, bu ikisinin benzersiz *uyumundan* geçmiyor mu?

Nevra'yla Hasan'ı sevgili Fikret Şarman'ın dizi dibinde tanımıştık; ama Hasan'la dostluğumuz bu yaz Akyaka'da, Nail Çayırhan'la Tahir Usta'nın sofrasında başlamıştı. Elbirliğiyle yaratıp yaşattığımız düzensizlik, ulaşım canavarı, daha doğrusu taşıtların

içine yerleştirdiğimiz kendi canavarlaşmış, şaşkın, telaşlı canlarımız onu henüz kırkında alıp götürdü. Sözün gerçek anlamında inanılır gibi değil!

Burada, korkarım dinlemeyi beceremeyeceğimiz tek bir ders var: *varlığımız pamuk ipliğine bağlıdır; her ânımız altın değerindedir; sevilecek birini bulduk mu dört elle, dört canla sarılmamız gerekir.*

Gülün kıymatın bilebilmek için, arının kahrın çekmek gerekir diyor Ruhi Su'nun insan sesi.

Son zamanlarda görebildiğim yerli yabancı filmlerden pek azında böyle bir izlenim edinebildim; *Kaçamak*'la *Sis* de bunlar arasında. Bu yapıtları gerçekleştirenler için söyleyebileceğim, ne yazık ki, hemen hiç yaşamamış gibi durduklarıdır: her şeyi zihinlerinde kurmuşlar, en küçük bir duygu katılımı, gerçek titreşim yok ürünlerinde; anlattıkları kişilerin acılarını, sevinçlerini önce kendileri duymuyor, doğal olarak bana da aktaramadılar. İlkin kendilerine sonra kullandıkları olanaklara çok yazık!

Baskıyı, işkenceyi, sevdâyı mı anlatacaksınız? Arjantin'li Solanas gibi hücrelerinizin her birinde yaşanmış olmaları gerekiyor. Sorun, uygulayım, araç gereç işi değil kesinlikle; onun için üstüne titriyorum Yavuz Turgul'un, anlattıkları *sahici* insanların sorunları. Ne güzel söylüyordu Uğur Yücel: Yavuz'un zihnindeki Ali Nâzik'i yakalamaya uğraştım! Ve bütün o güzelim insanlar nasıl elbirliğiyle yakalamışlar gerçekliği? Hepimizi yücelten, sağaltan işte *Madam Susatzka*'daki, *Güney*'deki, *Tangolar*'daki, *Muhsin Bey*'deki bu şiirsel gerçekliktir.

Sis'le *Kaçamak*'ı yazıp yönetenler besbelli ki kitap okumuş, en az benim kadar film görmüşler; ama canlarında duymamışlar şimdiye dek kendilerinin ya da toplumun yaşadıklarını. Ne kadar yazık, hem onlara, hem insan kardeşlerime, çünkü son derece değerli olanakları kullanıyorlar.

İyi Akşamlar'ın birinde, ünlü bir ressamımız ünlü bir yontucuyla söyleşti – adlarını vermeyeceğim, çünkü burada önemli olan doğrular ve yanlışlar, bireysel adlar değil; kişisel uğraş konusunda ilginç şeyler konuşulduktan sonra, ressam sözü İstanbul'un her türlü kirlenmesine, yozlaşmasına getirdi; yaşlı ustamız şimdi Boğaz'da oturuyormuş; *"Boğaz'a bakınca içim sızlıyor, her yanı beton kapladı; OYSA HALİÇ'İ NE GÜZEL TEMİZLEDİLER!"* dedi. Kulaklarıma inanamadım. Demek Haliç temizlenmiş, çevresi cennete benzetilmiş, ben daha göremedim! Oysa her hafta bir kez geçiyorum Atatürk Köprüsü'nden, camlar açıksa burnumu tıkamam

gerekiyor. Kıyıya oturan görece yeşil ve çiçekli parklara gelince, bütün oralar işyeri, herkes can derdinde koşuşuyor, kimsenin gelip –şimdi leş gibi kokuyor, ama misk koksa bile– oralarda oturacak ne zamanı var, ne de buna uygun ruh hâli. Bütün bu düzmece, göstermelik halka açılmaları görebilmek için ille Einstein mı olmak gerekiyor acaba?

26 Mart tokadına karşın, yanımda yöremde hâlâ Bay Dalan'ın övgüsünü işitirim, kendisi de arada sırada çıkar yazı yazar, demeç verir – edindiği servetin, vergilerimizden edinilmiş servetin hesabını elbet o da Tann'ya verecek, çünkü biz hesap istemiyoruz!

Yurdumuza gelen yabancı gezginlere ve sinemaseverlere yol gösteren ünlü bir yazarımız, Bay Dalan Tepebaşı'nı yıkarken, hiç unutmam, müthiş bir çığlık koparmıştı, tarih, sanat, eski İstanbul elden gidiyor, diye. Sonra yıkılan yıkıldı, elbet belli bir hız getirdi; o ne? Aynı insandan yürekten bir övgü! Ve ondan sonra herkes ağlıyor biz böyle yönetilmeye lâyık mıyız diye. Elbette, milyon kere lâyıkız!

26 Mart, daha önceki birçok olay gibi, halkın aslında daha güzel şeylere lâyık olduğunu bir kez daha kanıtladı; ama nedense, bir türlü gerçek kimliğini ve isteklerini dile getirecek adamları bulup yönetimle görevlendiremiyor.

Nitekim, 29 Ekim günü –Cumhuriyet Bayramları'nın en acılarından birinde–Hürriyet'te Çölaşan bu kez iki ANAP'lıyla konuşmuş, üstelik bunlar sözümona Özal'a karşı çıkanlardan. Çölaşan'ın dürüst, yiğit, yurttaşça sorularına neler geveliyorlar? 26 Mart sillesinden sonra bakmışlar ki post elden gidiyor, güya Başbakan'larını uyarmışlar; biri yönetsel görevinden bile ayrılmış, giderek Meclis Başkanlığı'na adaylığını koymuş.

Müthiş bir saptamaları var: *Başbakan kendisine verilen olağandışı fırsata, büyük desteğe karşın, DEMOKRASİ'yi uygulamamış; uzman kişilere uygun işleri vermemiş, kısacası her şeyi çarçur etmiştir.*

Peki bundan sonra ne beklersiniz? Daha 1986'dan, 87'den başlayarak çok ciddi tepkiler değil mi? Hayır, onlar da herkes gibi, efendi efendi, eller öperek, sıraya girerek *"sözümona uyarmışlar"*, Büyük Önder teşekkür etmiş, yazılı önerileri çöpe atmış, sözlüleriyse herhalde hiç dinlememiştir. Ve ulus temsilcilerinden biri işi daha da ileri götürüp *"biz muhalefetten bile daha kökten davrandık"* demiyor mu? Allah, Allah? Peki, SHP ya da DYP araştırma önergelerini kim geri çevirdi hep? Yüksek Denetleme Kurulu, giderek Bakanlık araştırmalarının sonuçlarını bu beyler hic

duymadılar mı? Kime açıkladılar? Biri gidip Bakırköy'lülere sormuş, Özal'a oy vereyim mi? diye. Öbürü, oy gizlidir, yanıtlayamam, diyor. Kimden gizli kardeşim? Sana o vekilliği veren asıl hak sahibinden mi?

Ama 90'lı yıllar bütün dünyada büyük değişimlere gebe, biz nasıl dışında kalabiliriz? Şimdiki kurumların, kurulların hepsinin tozu atılacak; işbaşındakiler ne kadar direnirse direnşin, artık yığınların üstüne kolay kolay tank sürülemeyecek; haklar ve özgürlükler tarihte ilk kez, bütün palavraların ötesinde, somut yaşama girmeye başlayacak. Kuşkusuz sancıları, iniş çıkışları, yaraları olacak bu devinimin; ancak herkes kendine şunu sormalı: *İnsan olma savaşımına katılacak mıyım, yoksa çürümüş kişilerle birlikte bataklığın yolunu mu tutacağım?*

Aynı gün Milliyet de önemli bir yayına başladı: Atatürk'ün "*Yurttaş için Yurttaşlık Bilgileri*" Yapılmış birkaç alıntı bile, nasıl gerçek bir önderle, soylu bir insanla karşı karşıya bulunduğumuzu bilmem kaçıncı kez kanıtlıyor. Bir kitabın şimdi, diyelim ki 40 milyon bastırılıp her eve dağıtılması gerekir: çok kararlı bir tutumluluk yanlısı olduğum için, 55 milyon demiyorum, sıkmabaşlar, tarikatçılar okumaz, üstelik yakar, yırtar nasılsa, oysa boşa harcayacak tek bir kâğıt mendilin bile günü çoktan geçti.

Sevgili Mustafa Kemâl'in yazdıkları, daha o zamandan, giderek ilk bilinçli insandan beri şimdi çevrebilim, toplumculuk gibi terimlerle anlatmaya çalıştıklarımızın ta kendisiydi; bugün onları yürürlüğe koyma zamanı. Buysa her bireyin kendini gerçek bir *yeniden eğitim*'den geçirmesini gerektiriyor. Var mısınız?

Fikret Muâllâ, Hüsamettin Koçan sergilerini gezdiniz mi? BM'de Efsun'un sevimli toprak insanlarını, Edpa'da Kâsım Koçak'ın canlı, coşkulu arayışlarını tadabildiniz mi?

Kâsım'ın galeriye sığmayan dostları arasında terlerken, kapıdan epeydir göremediğimiz Tanaltay'lar girdi; kendi iç dengesini kurabilmiş insanlarla yan yana gelmek bizi de düzeltir. Suna'cığım, her hücresinden sevinç ve sevgi fışkıran varlığıyla hemen kitabını gösterdi elbet: *Kapıda Bir Gül Açtı*. Bu gül Suna mıdır? Bence öyle. Ne mutlu Erdoğan'a! Ne mutlu dostlarına! 130. sayfayı açıp Erdoğan'ı, Muhsin Bey'i ve beni bağrına bastığı satırları okudu coşkuyla. Ne diyeyim? gülleri hep açsın.

KUNDERA'nın ünlü romanını okuyamamıştım henüz –biraz geç mi kaldım dersiniz? olsun, her şeye yetişemem ki...–, ama filme ilk gün gittik. Bu kitabı ilkin Miloş Forman çekecekmiş, sonra –Tosun bilir neden– vazgeçmiş: en azından bana, bize yazık olmuş,

çünkü o zaman kimbilir nasıl çarpıcı bir başyapıt gelirdi karşımıza.

Ama bu da hoş, büyük bir aksaklığı yok, ilgiyle izledik. Beni rahatsız eden, hele başlarda, Tomas'ın önüne gelenle sevişmesiydi – kitabı okumadığım için romanda böyle verilip verilmediğini bilemeyeceğim. Özgürlük adı altında kim böyle yaşam sürüyorsa, ona da seviştiklerine de çok yazıktır! Teresa'yla ilişkisi de çok sağlıklı değil; üretime katılmayan, toplum içersindeki etki-tepkileri yaşamayan, kendini sınamayan her birey sonunda olsa olsa hastalıklı zihinsel kurmaların, şimdi hemen herkesin *doğal sandığı* kıskançlık duygularının içinde kıvranır. İnsan o yapıyor diye yatmaz eşinden başka biriyle, *YATMAMALIDIR DA:* sarılma, hangi durum ve koşulda olursa olsun, iki varlığın, iki enerji kümesinin, sözün gerçek anlamında birbirini çekmesinin sonucu olmalıdır; böyle bir ilişkinin haklılığı yalnız bu dediğime bağlıdır; ve başka bir gerekçesi, sınırı, yaptırımı yoktur. *VE GERÇEK, SOYLU AKTÖRE BUDUR.*

Ressam sevgilinin yaşama biçimi daha inandırıcı gibi geldi bana; Teresa'yla birbirlerine duydukları cinsel-duygusal yakınlık da. En güzel edepliliklerle birbirlerinin resimlerini çektikten sonra ressamın evli sevgilisinin geldiği, boşandığını söylediği sahneyse, tam bana göreydi: konuşmadan, ağlayan gözlerle anlatılanlar sinema sanatına çok yakışıyordu.

Prag'lı hekimle çevresindekilerin yaşadıkları toplumsal olaylara gelince, bu konuda herhangi bir ek yorum yapmak istemiyorum; dünyanın her yanında yaşanan zorbalıklar, rezillikler aynıydı, aynı; herkes gözünü kendi içine çevirsin, ***insanlık, sevgi, özgürlük, toplumculuk, halk yönetimi, yeniden yapılanma, açıklık*** kavramlarını bir kez daha olmaları gerektiği gibi görmeye çalışsın.

İyi Akşamlar'ın yukarıda değindiğim gecesinde bir ara bilge Cihat Burak da göründü; kendisiyle, sanatıyla ilgili birkaç sorudan sonra, ressamlıkla mimarlık arasındaki ilişkiyi sordular; o da her zamanki yalınlığıyla: *"Efendim, bütün sanat dalları arasında ilişki, alışveriş vardır"* dedi. Ne garip değil mi? en sıradan, en açık seçik olguları ömürler boyu birbirimize sorar, yine de yanıttan emin olamayız. A güzelim insanlar, yaşamın bütün etkinlikleri, dolayısıyla sanatın bütün dalları arasında ***ayrılmaz, doğurgan ilişkiler, sözün en soylu, en yüce anlamında cinsel ilişkiler yok mu? her şey birbirini etkileyip değiştirmiyor mu?***

Sevgili Cihat'çığım, bir başka söyleşide: *"Resim şiirle ve düşle yapılır"* demişti. Ama ah! hiçbir şeyi dinleyip algılamayı beceremeyen insanlar için her şey, her güzel saptama uçup gidiyor; sanki

hiç söylenmemiş gibi, biri çıkıp aynı şeyi milyonuncu kez yeniden, biraz başka türlü soruyor. Buna can mı dayanır?

Habip Aydoğdu'nun sergisini kaçırmadığınızı umarım.

Onlar fırsat bulup *Sanat Çevresi*'ne bir göz atabiliyorlar mı bilmem, ama biz *Cumhuriyet* yazarlarıyla her gün söyleşiyoruz. Cumhuriyet kurulalı beri bu yazı ailesinin verdiği savaşım bizim de varlık-yokluk kavgamızdır elbet. Ama sanırım ivecenlikten, günlük olayların sıkıştırmasından, en yetenekli yazarların bile kaleminden ***kargaşa*** yerine ***karmaşa, gittikçe*** yerine ***giderek*** (oysa ***hattâ*** demek), ***yaşam*** yerine ***yaşantı*** gibi düzeylerine hiç mi hiç yakışmayan pürüzler dökülüveriyor. Evet, dil büyük ölçüde ortak keyfiliğe dayanıyor, ama zaten olanca hızıyla süren kavram yenileşmesini karşılarken bir de önerilmiş güzelim sözcükler konusunda ***bireysel keyfiliğe*** kapılırsak, ortak bilincimiz nasıl oluşacak? Üstelik bu değerli insanların düşünsel siyasal, toplumsal katkısı sıradan insanlarınkinden çok daha önemli. Dolayısıyla "aman canım" olamaz. Ne dersiniz?

Sevgili öğretmenim Mehmet Pesen'in Çingene çiçekçilerine bayıldım. Mehmet Gün'ün canından kopardığı çığlıklara da.

1989 yılı, görüyorsunuz, bütün dünyada önceden kestirilemeyen –daha doğrusu öncü kişilerin çoktan kestirdiği, ama işbaşında bulunanların hiç gelmeyecek sandıkları– çok hızlı bir evrim içinde. Acundaki her oluşum gibi iyi, yararlı yanı da var, olumsuz, tehlikeli yanları da. Biriken somut gereksinmelere ayak uydurabilirsek; binlerce yıldır yaptığımız gibi gerçek hastalıklara, sorunlara lâf ebeliğiyle düşsel çözümler önermek yerine, belki de tarihte ilk kez, işe bilimle, emekle sarılmaya razı olursak, çok aydınlık günleri hazırlama fırsatı bütün insanlığın önünde duruyor.

Şimdilik, dünyanın dört bir yanında, geçen gün sanırım Avrupa'lı bir siyasetçinin dediği gibi, ***siyasetle uğraşan, yetkili yerlere gelenler ne yazık ki toplumların sorunlarına çözüm bulabilecek nitelikte insanlar değil, ORTALAMA DÜZEYDE, kurnaz kişiler*** Bunlar bulundukları toplumda kendi kesëlerini doldurabilir, arzularını –çarpık da olsa– görece doyurabilirler, ama öbür insanların sorunları artarak sürer, sürüyor.

Şimdi dillerde dolaşan demokrasi, özgürlük gibi sihirli sözcüklerin aslında hiçbir sihri bulunmadığını bu dergi okurları bilir sanırım: onlar, içlerine bilim ve emekle bizim koyacağımız değerleri taşıyabilir ancak.

Sopaya dayalı eşitlik arayışının tutmadığını Doğu Avrupa'daki toplumculuk denemeleri gösterdi; ancak, 70-80 yıllık tek parti zor-

balığının verdiği bunalımla *yaşasın piyasa tutumbilimi* diye bağırmanın da kimseye yararı dokunmayacak. Gerek doğal çevredeki tükenme, gerek eksik gedik de olsa insan hakları konusunda bütün bireylerin kafasında oluşan yeni bilgiler, artık *demokrasiye vazgeçilmez birtakım değerler ekledi: gelirin, rahatlığın, mutluluğun paylaşılmasında gerçek bir eşitlik; kendini arama ve bulma fırsatını herkese tanıma; ikinci elden, düzmece, sapık doyumların yerine doğaya uygun gerçeklerini koymak üzere elbirliğiyle çaba harcama.*

İkinci ve son derece büyük tehlike de, düşünsel ve siyasal öğretilerin aç, açık, buruk bıraktığı insan yığınlarının, hangi ülkede olursa olsun, ayağını basacak sağlam toprak, kimliğini oturtacak yeni dayanak olarak binlerce yıllık çürümüş yanılsamalara, *din ve ulus bağnazlığına* savrulmaları. Bugün dört bir yanda görülen ne yazık ki bu. Ve bu korkunç salgının tek ilâcı var: *gerçek bilime, açıklık, sevgi ve bilgiye dayalı yeniden yapılanma.*

Bakalım, sen daha açık renk kırmızısın, ben daha koyu bir morum saçmalıklarının ötesinde, vakit iyice geçmeden, bunları anlayıp işe koyulabilecek miyiz?

Yapı-Kredi'nin 25. kuruluş yıldönümü dolayısıyla açtığı karma resim sergisini, Vakko'da Leylâ Sakpınar'ın çalışmalarını keyifle izledim.

Kile'de, Lebriz'de açılacak karma sergilerde doyurucu güzellikler bulacağımı biliyor, şimdiden seviniyorum.

Sözümü bağlamadan öznel bir soruyu sesli yineleyeceğim: ülkemin okuryazarları, sanatçıları, oyuncuları, sinemacıları ortaya koydukları ürünleri sonradan izlerken *gerçekten beğeniyorlar mı acaba?*

Son zamanlarda televizyonda iki müzikli oyuna baktım zaman zaman: gerçek sanatçılar böyle mi dans ediyor, böyle mi şarkı söylüyor, Türkçe'yi böyle mi konuşuyor? Ve bu insanlar siyasetçilere ağız dolusu küfrediyorlar, sanki haklıymışlar, kendileri daha üst düzeyli işler yapıyorlarmış gibi!

Sorun hep *"arının kahrın çekmeden"* bal yemeğe kalkışmakta değil mi?

12 Kasım akşamı, çevremizi saran bayağılıkları unutturan küçük bir mutluluk yaşayabildik: Füreya Koral'ın ışıltısıyla.

Bu güzelim, soylu insanla geçirdiğimiz yarım saat bizi evrenin, insan dünyasının yüce, arıtıcı yanlarıyla yüz yüze getirdi yeniden. Çeşitli çalkantılar içinde bir bireyin her şeye karşın kendine sağlam bir kişilik, mutlu kılıcı bir uğraş kurabilme savaşımı tam anla-

mıyla gönendirici, umut verici.

Füreya Hanım'ın yaşam serüvenini izlerken, son derece asal bir nokta bir kez daha vurgulandı: insanın hani şu beylik deyişle *iyi insan, başarılı insan* olabilmesinin ilk ve vazgeçilmez koşulu, *MUTLU YAŞANAN ÇOCUKLUK YILLARI*. O yıllarda yaşam enerjisini sevgi, ilgi, bilgi biçiminde alanlar sonradan sözün gerçek anlamında *insan* olabiliyor; öbür insan kardeşlerine de, bütün ilişkilerinde, olması gerektiği gibi, *yücegönülle, eliaçıklıkla* davranabiliyorlar.

Füreya Usta'yla Hasan Usta, yan yana, bütün bayağılara inat, ne kadar güzel, ne kadar soyluydular!

Söyleşimizi, Füreya'nın bin türlü güzellik arayışına Zühtü Müridoğlu'nunkileri katarak bağlayalım.

Sanat Çevresi, Aralık 1989, S.134

"Bana Sevi Gerek Sevi"

Yunus'un ünlü dizesini biraz değiştirdim, daha doğrusu yorumladım. 1990, aslında insanların sorunlarına pek aldırmayan uluslararası örgütlerden UNESCO'ca Yunus Emre yılı olarak anılacak. Elbet hiç yoktan iyidir; ama sözkonusu örgütü ve daha başkalarını oluşturan ulusların ve onların temsilcilerinin acaba gerçekten köklü bir bağları var mı o büyük ozanla? Hiç sanmıyorum; olsa olsa birkaç özel kişinin vardır, o kadar.

Neyse, biz bu soylu insana adanmış yılda, kendi ülkemde onu en iyi kavrayıp yansıtan iki başka ustayı analım isterseniz; Ruhi Su ve Sabahattin Eyuboğlu.

Sevgili ustam Sabahattin Eyuboğlu, tıpkı Pîr Sultan Abdal gibi, yurdumuzda yazılmış en özgün, en gerçek yorumuyla Yunus Emre'yi yeniden getirmişti insan kardeşlerinin gözleri, gönülleri önüne. Ama ne yazık ki yine ancak bir avuç insan tadına varabildi o değerli kitabın. Yunus, bütün öbür yüce insanlar gibi, birkaç güzel şiir söylemiş bir gizemci, bir yarı düş yarı gerçek olarak kaldı, kalıyor. Tutucular bile onu kendilerinden sayabiliyor. Oysa bu ender kişi acunu kendisini de kapsayan bir bütün olarak görebilme mutluluğuna –aynı zamanda dünyanın bunca usdışı çoğunluğu karşısında hiç kuşkusuz mutsuzluğuna– ermiş bilgelerdendi.

Sabahattin Eyuboğlu işte bu yüce Yunus'u ortak şiirsel dilleriyle, güzelim Türkçe'mizle söylemişti.

Çok yazık ki, güleryüzlü toplumculuktan başka bir şey düşünüp istemeye beden ve beynindeki bütün hücreler ters düşen güzeller güzeli Sabahattin Eyuboğlu'nu, 70'li yıllarda, tüm acunu siyasal erk ve para sanan çılgınlar el ele vererek, hep birlikte boğazladık; bugün de başkalarını boğazlamaya suskun onaylarımızla alkış tutuyoruz.

Eyuboğlu'yla eşzamanlı olarak bir de ses ustası söyledi Yunus'un türkülerini, Ruhi Su'ydu bu ozan.

Tıpkı Yunus gibi, o da köy kökenliydi, çocukluğunda toprakla iç içe yaşamıştı – erkenden yitmiş anasıyla babasının yerine. Ve Eyuboğlu gibi, Ruhi'ciğim de Yunus'un gizemciliğinin nasıl en gerçek maddecilik ve insancılık olduğunu etinde canında duyumsamış, duyumsadığını da en etkin biçimde yansıtabilmiş büyük ustalardandı.

Erişilmez *Yunus Emre* uzunçalarında yorumladığı şiirlerin bir dörtlüğünü alayım şimdi; dünyayı boynuzlarında taşıdığı varsayılan öküzle ilgili bu şiir:

Titreyişi zelzeledir boynuzları velveledir / On iki ayağı vardır her biri bir köşededir / Aşık Yunus söyler bunu ne güzel yaratmış Gâni / Çifte koşayıdım onu hikmet onun işindedir

Yunus'lar, Pîr Sultan'lar gibi, kendilerini ve çevrelerindeki dünyayı can gözüyle, gönül gözüyle algılamayı unutmamış insanlar nerede olurlarsa olsunlar, doğruyu aynı biçimde algıladı ve dile getirdi. Nitekim, Yunus'tan, Abdal'dan yüzyıllarca sonra, Avusturya köylerinden birinde doğan Wilhelm Reich şunları söylerken aynı bilgeler dizisini sürdürüyordu:

"Sevi, çalışma ve bilgi edinme canımızın kaynaklarıdır: dolayısıyla yaşama onların çekidüzen vermesi gerekir.

Ama bu yalın doğruyu, oturup önyargısız incelersek, gerçek uygarlığı yaratıp yaşatmış bütün insan topluluklarında buluruz. Bütün ayırımlar, kayırımlar, evrenle özdeş olduğunu algılayıp ona göre yaşayamayan, her an her şeylerini ve sonunda da canlarını yitirmekten ölesiye korkan soysuz, hasta kişilerden geliyor; ataerkil ailede başlayan, onun dilmacı olan koruyucu değil, baskıcı devlette süren sindirme, ezme, yoketmeye son verip *doğaya uygun, kendiliğinden eşitlikçi, çevreci, insan ve canlısever, özgürlüğü ve onun ayrılmaz ikizi SORUMLULUĞU su içer gibi yaşayabilecek* kişiler olabilmemizse şimdilik ancak *vazgeçilmez bir düş*.

Ustalarım, dostlarım Sabahattin Eyuboğlu ile Ruhi Su gibi, ölüme, kıyıma, sömürüye, bağnazlığa katkıda bulunmaktansa, *bu düşün* ardında gitmeye, onu gerçekleştirmeye adadım canımı.

Bu yayın döneminde, kanal sayısı üçe çıktığı hâlde, izlenceler arasında merakla, sevinçle beklediklerimiz o kadar az ki! Ayda bir kerecik balenin tadına varmayı bile çok gördüler, kaldırıp attılar. Opera için de aynı şey geçerli: bölerek de olsa, bir yapıtı en yetkin yorumculardan verme, böylece sevenlere kaydetme olanağını sağlama yerine, Charlton Heston'ın sevimsiz yüzü ve konuşması eşliğinde, özet yayınlıyorlar: herkes geri zekâlı kalsın, kimse bir şeyi bütünüyle tatmasın diye besbelli. Varsa yoksa *UCUZ EĞLENME!*

Peki, eğlenin, beter olun!

İzlerken bizi eksiltmeyen, arttıran, güzelleştiren izlencelerden biri 2. kanaldaki *Portreler* Bu güzel dizide Sevil'le beni etkileyenlere sürekli değiniyorum; Füreya Koral'ın insanın içini ısıtan soylu serüveninden sonra, sevgili dostum Mengü Ertel geldi karşımıza. Görmediyseniz, nasıl anlatabilirim sözle size?

Mengü'cüğümün anlattıkları arasında bir saptama, hem onun yetenekli doğmuş olsa bile– nasıl mutlu, başarılı bir çizgi ve renk ustası olabildiğini; hem de şimdi hangi korkunç çölde yaşadığımızı açıkça gözler önüne serdi. *"Beni Akademi kadar, Maya Sanat Galerisi, oraya gelen ustalar yetiştirdi"* dedi. En küçük bir kuşku bölgesi olabilir mi? Dünya, usta-çırak ilişkisinde doğup gelişti; ustaların yerine parayı, makinayı koyduğu gün de kendi ipini hazırladı: şimdi bu yağlı ip teker teker hepimizi bekliyor, kendi evlerimizin kapısında.

Bir başka açıkgörüşlülük örneğini de Muhsin Usta'yı anlatırken verdi Mengüş: Sanat, tiyatro sevdâsıyla yanıp tutuşurken, bin bir iç engeli aşıp ustasının önüne dikilebildiğinde, bir iki tümceden sonra, kendini marangoz ustasının yanında bulmuş: soylular soyluşu Muhsin Bey'in bütün bir ömür uyguladığı, salık verdiği ilkeyle tanışmış: *iyi-kötü, temiz-pis demeden bütün işleri* kişisel olarak *yapmak.*

Nitekim, ülkemin Atatürk ışığında bulduğu somut, en diriltici girişimlerden biri olan Köy Enstitüleri de bu yalın, temel ilkeye dayanıyordu.

Eyuboğlu'yla Ruhi'ciğim de yeryüzündeki bütün eğitim kurumlarının benzemeleri gereken bu okullarda hem çıraklık, hem ustalık etmişlerdi! Kimbilir nasıl bir *yaşama sevinci, yaşama sanatıydı!*

Sevgili Muhsin Usta'nın çırağına söylediği başka bir söz aynı ilkenin küçük bir ayrıntıda açılmasından başka bir şey değil: *"Kimseye aldırma, otur kendin için çiz tiyatro duyurularını; gün gelir anlarlar, ödül de verirler, müze de açarlar sana.*

Bu söz hemen başka bir ustanın soylu tutumunu getirdi usuma; Luis Bunuel *"Son Nefesim"* adındaki tadına doyulmaz şiirsel anılarında şöyle diyordu: *"Filmlerimi balk için, halkı eğitmek için değil, Lorca, Dali, Breton gibi yakın dostlarım için çektim.*

Sanat sanat için midir, yoksa sepet için mi? diye kafa patlatanlara.

Ne mutlu Mengüş'e, ustasının sözünü yaşam ilkesi yapabilmiş!

27 KASIM, Pazartesi günü, akşamüstü önce Vakko'ya uğradım, Galeri'yi yaşatan Nûra'yla Yaprak'a ek olarak, çayhaneye de Ercü gelmişti (piyanoyu canı gibi seven, gerçek bir can gibi çalan Ercan'a ben böyle sesleniyorum). Artık eğitim yuvasına benzemeyen okulumdan yeni çıkmış, hiçbir şey öğrenmek istemeyen, isteyemeyen, hiçbir altyapısı bulunmayan öğrencilerimden yeterince yorulmuştum; yarım saat Ercü'yü dinledim, dirimin gerçek seslerini

emdim, büyük ölçüde kendime geldim, yeniden insanlaştım. Tıpkı benim okuldaki durumum gibiydi onun da konumu, hizmetliler elbet can kulağıyla dinleyemiyordu Ercü'nün canından çıkan sesleri; çay kahve içip pasta yiyenlerinse umurunda bile değildi.

Ve Ercü, Yunus'un, Reich'ın, Eyuboğlu'nun, Su'nun, Ertuğrul'un ilkesini uyguluyor, erinçler içinde, tıpkı türkü söylerken gülümsemesini eksik etmeyen Ruhi'ciğim gibi, gözlerinde, dudaklarında güller açtırarak çalıyor, kırılgan bir ceylân gibi dolaşıyordu ezgilerde.

Daha sonra AKM'ye Panayot'çuğuma gittik: her yılki gibi küçük bir gitar şenliği düzenlemişti. Doğrusu, yaşamın bütün alanları bileşik kaplar gibi: benim okulumda öğrenciler koridorlarda hayta gibi anırırken, dinleti salonları başka türlü olabilir mi kolay kolay? Daha önce yazdım, Festival dinletilerinde de aksıran öksüren, takılarını, çantalarını şangırdatan, şımarık, susmaz bilmez çocuklarını *ille de sanata erdirmek* isteyen insanlar yapıtların her arabölümünde alkışı patlatıyor, ne sanatçılarda, ne gerçek müzikseverlerde yoğunlaşma, çirkin dış dünyadan arınma olanağı bırakıyor artık. Gitar Şenliği'nde de aynı ne yazık ki!

Costa Cotsiolis'in güzel duyarlığına daha önce de tanık olmuştuk; son derece özgün, çağdaş yapıtlar seçmiş, güzel güzel yorumluyordu: ama olası mı? Yine her arabölümde yılışık alkışlar!

Aynı rezillik güzelim Fandango Dörtlüsü'nde yaşandı: insanlar hemen her gün çalınan *Carmen*'den bile habersiz! Sanatın büyüsü nasıl yaratılır bu durumda? Sahnede çalanlar elektrikli rock gitarcıları değil ki!

Gençliğimde Siegfried Behrend'i epey dinledim canlı olarak, bu kez öğrencisiyle birlikte verdiği dinletiye ne yazık ki gidemedim. Ama radyodan kimi sabahlar evimize konuk gelir hâlâ.

Aldo Rodriguez'i de önceki şenliklerden tanıyorduk; duyarlı, saygılı, ince ruhlu bir yorumcu. Ama ona da göz açtırmadık amansız alkışlarımızla... Böyleyiz işte biz, *basarız insanın ümmüğüne!*

Sevgili Paco Pena ülkemizin gediklilerinden artık, adaşı gibi usta, utangaç, edepli mi edepli; bu sefer büyük bir armağan getirmiş: ses ustası El Chaparro.

Tıpkı Ruhi'ciğim gibi, Chaparro daha sahneye girince bedeninin çevresinde bir saygı, saygınlık aylası taşıyordu; geldi, yontu gibi oturdu iskemlesine; bütün yüz kasları, çirkinliğe kapattığı göz kapakları, az sonra nasıl şarkı söyleyeceğinin önbelirtileriydi. Nitekim öyle oldu, dünyanın bütün soylu halklarının kederli, onurlu sesi kapladı salonu!

Ama ahhh! ey ulu Tanrılar, biz buna gerçekten lâyık mıyız acaba? yurdumda, özellikle sahnenin önünde, artık *bir tek böyle yorumcu kalmadı!* Hele Ruhi öbür dünyaya, ses eğitimi almış biricik öğrencisi Sümeyra Çakır Almanya'ya göçtükten sonra!

Ruhi Su'nun *Yunus Emre*'sindeki *"Ya ilâhi ger sual etsen bana"*yı anımsar, zaman zaman yeniden dinler misiniz? İşte tam öyle söylüyordu Chaparro. Ama seçtiğimiz, kara bir yazgı gibi bir türlü değiştirmeyi beceremediğimiz irili ufaklı yöneticilerimiz, bugün de geçit vermiyor Ruhi'nin sesine. Ali Yüce yazıyordu geçende, birçok ozana şiirlerini televizyonda okumak üzere başvurmuşlar, müziklendirilmiş şiiriniz varsa, onu da getirin demişler. Saçma sapan Sabahattin Ali, Orhan Veli yorumları elini kolunu sallaya sallaya geçerken, *Mürselek'li Kadınlar* takılıp kalmış elekte, Yüce'lerin yücesi de o okunmayacaksa, hiçbiri okunmasın deyip çıkmış!

Hah, işte, geliyoruz işin canalıcı noktasına: bugünlerde pek ünlenen bir deyişle, *herkes elini orasına burasına değil de, bilincin yuvası sayılan yüreğine koyup* düşünsün bakalım, halk-hak yönetiminde yaşayabilmek için üstümüze düşeni yapıyor muyuz?

Sevgili Erol Toy son kitabını yolladı, hemen gözattım bu önemli incelemeye; tek tümceyle özetlemem gerekirse, tepeden tırnağa haklı olarak, *demokrasi bağışlanmaz, hakedilir,* diyor.

Aslan toplumculuktan sırtlan anamalcı bekçiliğine geçen, beş on milyon için gelmişini geçmişini satan insanlar gözümüzün önünde değil mi?

Cin kovma töreni gibi sabahtan akşama Atatürk deyip kopkoyu karanlık bir perdeyi ülkemin tepesine çekenler alkışlarla dolanmıyor mu?

Dr. Reich, bütün öbür dürüst bilginler gibi, *halkerki, eşitlik evde, ailede başlar, sonra toplumsal kurumlarda sürer,* diyor. Ataerkil ailenin baştacı edildiği bir düzenden *demokrasi* nasıl çıkacak acaba?

Halkın umut bağladığı kurumların hepsine bakın, içler acısı! En yakın, en acılı örneği Yazarlar Derneği – bir de kendilerine Sendika demiyorlar mı? ama haklılar, Türk-iş, Petrol-iş sendikaysa, onlar da öyledir besbelli!

Dernek Başkanı çıkıyor, *herkesin suskun onayıyla,* suçlamalara karşılık verme bahanesi altında, bir hanım yazarımıza usa gelmeyecek –ama kimin usuna?– şeyler söylüyor; bütün toplum, gazeteleri aracılığıyla, ağzını şapırdata şapırdata izliyor! Eh, bu durumda şimdikinden çok daha kötü şeylere lâyıkız demektir.

YAZKO'da da böyle olurdu; olanaklar hovardaca harcanmış, türlü dolaplar çevrilmiş, kasalar tamtakır; hesaptan kitaptan anlayan dürüst denetçi arkadaşlarımız duruma elkoyup somut gerçekleri anlatmaz, onun yerine arkadaşlarımız hepimize *toplumculuk dersi* verir; kimileri de, arka sıralarda, büzüştükleri koltuklarından, boğuk seslerle, örneğin Ahu Tuğba'ya edepsiz şakalarla takılır, salonun çoğu da kahkahayla gülerdi! O kahkahalar Türk yazarının ilk ve son örgütünü yedi bitirdi! Ama bu çirkin sorumsuzlukların sahiplerine bakarsanız, tek suçlu Erol Toy'dur! Elbette, bin kez odur! Bu kadar çocukça doğruya inandığı için!

Geçende Aydın Güven Gürkan acı bir biçimde, bilmem kaçıncı kez dile getirmişti: toplum, henüz gereksinmelerine, özlemlerine yanıt verecek kişileri, örgütleri işbaşına getiremedi. Bütün sancılar bundan. Bakalım ne zaman becereceğiz?

DERKEN, onulmaz bir yara daha aldım dünyadaki bütün gerçek insan, sanat, dansseverlerle birlikte: Alvin Ailey yıldızı kaydı. Daha 58 yaşındaymış! 1977'de İstanbul'a geldiğinde, ustalığını ilk kez görüp tatmış, elbette hiç doyamamıştık. Bin türlü kınadığımız Cem Duna zamanında televizyonda, ayda bir kez de olsa, baleye de yer veriyordu; şimdiki yönetmen, binlerce yıl yaşasın, Ekim başında kaldırıp attı bu edepsiz hayasız sanatı Müslüman evlerinden! Dolayısıyla, artık televizyonda bile görme umudum yok bu büyük ustayı!

Ve savımız Avrupa Topluluğu'na girmek!

Gerçi asal konularda onlar da bizden aşağı binyüzlü değil, ama böyle küçük ve önemli avunma dayanakları var.

BEN CLAUDİUS'a bakıyor musunuz? Gerçi pek geç bir saata konmuş, üstelik 3. Kanal'da. Ne acıklı! binlerce yıldır, yönetimler aynı çirkefte yuvarlanıyor. Tek avuntu, İngiliz oyuncuların ve bütün öbür emekçilerin tadına doyulmaz ustalıkları. Gerçek bir sanat şöleni!

Eskiden Yeşilçam sinemasına hiç ayak basmaz, kendimi boş örselenmelerden elden geldiğince korurdum; şimdi televizyondalar.

Ülkemin en ünlü iki adı, benimle birlikte Saura'nın *Carmen*'ini görmüş besbelli, biri öyküsünü almış, ***bize benzetmiş!*** Öbürü de ***çekmiş!*** Vay canına, aşağılığın sonu yok demek ki? İnsan böyle bir öykü yazdıktan sonra, en azından eşinin dostunun yüzüne nasıl bakar?

Ve bu arkadaşımız, bir zamanlar Ruhi Su'yla *Pîr Sultan Dinletisi*'ne çıkmış, yıllarca Genco'yla oynamış, beğenilen, alkışlanan

bir tiyatrocudur. Şimdi çok daha iyi anlıyorum istemediği filmi çekmemek için yıllarca işine ara veren Bunuel'i, rezil işler ortaya koymamak için tanıtım filmi çekmeye razı olan Fellini'yi. Ve işte bu insanların toplumları önünde sonunda gerçek halkerkine yaklaşıyor, bizse mehter adımından beter geri gidiyoruz!

Yozlaşma, tek bir partiyle, 280 kişiyle gelmiyor!

EVET, BANA ERDEM GEREK ERDEM!

Vur kır filmlerinden ün ve para kazanmış Clint Eastwood bile seviyi, tarımı, Kızılderili'yi tutan bir film yapabilmiş!

Doğrusu *Roger Rabbit*'e Bob Hoskins'in hatırına gittim, girişilen denemeden biraz çekinerek; ama çok şükür umduğumun ötesinde bir tutarlılık ve güzellik buldum. Şiddete, gürültüye gün geçtikçe daha da doyamayan Amerikan sinemasının bir köşesinde bu filmin çekilebilmesi her şeye karşın umuttur. Eastwood'un filmindeki gibi, burada da canla başla korumaya çalıştığım erdemler, tutarlılık, soyluluk, sevi, dostluk savunuluyor. Yaşa Robert Zemeckis! Elin dert görmesin, para görsün, belki böyle bir yapıt daha çekersin!

Yıllardır sergilerde tertemiz, koyu parıltılı gözlü, kırılgan bir maral görürüm, hep güler selâmlaşırız: Kâinat Barkan. Bu kez İş Bankası Galerisi'nde sergiledi çalışmalarını; Sanat Yapım Yayıncılık bir de güzel kitabını basmış. Yumuşak kararlılığın, direncin simgesidir Kâinat benim için. Yaşamöyküsü de bunun tanığı zaten. Sevdâsını böylesine büyük bir inançla yaşatmakta direnmesi, talihini de istediği yönde açmış elbet. Ne mutlu!

Başka bir yumuşak direnç de dostum Hatice Odabaşı'da sürüyor; ekmek parası için öğretmenliğe harcadığı zamandan artanında eşlik, annelik ve ressamlık uğraşını birlikte yürütüyor. O da Ümit Yaşar'da sergiledi son çalışmalarını.

Kile'de açılan karma sergiye vakit bulup gidemedim, ama gelen tanıtım kitapçığında her zamanki gibi üst düzeyli bir derleme olduğu görülüyordu; hele sevgili Avni Arbaş'ın *Çıplak*'ına bayıldım, aslını görmeyi ne kadar isterdim!

Şimdiye dek gördüğüm en sağlam siyasal filmlerden biri aynı zamanda bir dans ve müzik gösterisiydi: *Cabaret*. Bu unutulmaz yapıtın yaratıcısı, dünyadan elini eteğini çekmezden önce, yine aynı ölçüde çarpıcı bir ***özgür girişim*** eleştirisi bıraktı ardında: *All That Jazz*. Bob Fosse, çağımızın bedensel devinim ozanlarından biriydi; Howard Keel'in tadına doyulmaz sesine eşlik etmek üzere tasarlanmış danslarda o da vardı *Öp Beni Kate*'de. TV3'te bu filmi yeniden görüp o eşsiz ses ve dans şölenini banda geçirebildiğim

için çok mutluyum.

All That Jazz'ı anımsıyorsunuz değil mi? Fosse, bu özyaşam öyküsünde, güzelliğin doruğunda acının en keskinini tattırıyordu insan kardeşlerine: *sözümona dünyanın en özgür ülkesi sayılan Amerika'da, alabildiğine yetenekli bir sanatçının, PARA BABALARINA* yapıt beğendirip sanatını yürütebilmek, kendini ve arkadaşlarını besleyebilmek için çektiği sıkıntılar, sonunda yüreğini çat diye ikiye ayırmıştı. Ah, büyük olasılıkla aynı *sevimli özgürlük* alıp götürdü gözümün bebeği Alvin Ailey'i!

İnsanlığın bulabildiği en somut, en gerçek düşü, *toplumculuk umudu*'nu yele veren ataerkil toplumlar, yâni teker teker hepimiz, şimdilik kendi elimizle alkışlayıp göklere çıkardığımız zorba parti yöneticilerinin sırtına yıkıyoruz gelecek kıyıcılığımızın suçunu! Ve daha korkuncu, kendi yanlışlarımızın doğurduğu dertleri *toplumculuğa* verip zorbalığın ikiz kardeşi canavarın kucağına atlıyoruz seve seve: *bırakın yapsınlar, bırakın yesinler düzeni.*

Oysa Doğu Avrupa ülkelerinde insanları verimsizliğe iten şey kamu gelirleriyle herkese ev, iş, eş bulma güvencesi değil, *yaşama sevinci yokluğuydu*. Bununsa yalnız yarıştan geldiğini söyleyebilmek için insanın deliden öte bir şey olması gerekir. İnsan kardeşlerimiz iş işten geçmeden bunu görebilecek mi acaba?

EDPA'da, Suna'cığımın sevgi fışkıran yuvasında yeni işlerini sergiledi dostum Yaşar Yeniceli; her zamanki gibi titiz, duyarlı.

İnci Hanım'ın Hobi'sinde Ramuş'u izledik.

8 Aralık'ta gerçek bir görsel şölen vardı, Garanti Galerisi'nde gittikçe ustalaşan Süleyman Saim Tekcan, Otyam'ları izledi; Filiz Otyam'ın inceden ince çalışmalarına bayıldım.

Levent Galerisi'neyse ikinci kez Ufuk Kobaş konuk geldi; bu yılki çalışmaları daha da açılıp çiçeklenmiş; bunda Marta'yla Zeynep'in gösterdikleri bilgili-sevgili-doğurgan ilginin payı kuşkusuz çoktur: *hüneri övgü besler* demiş atalarımız. Hele dolu, sahici övgü...

Ulaşım sorunu, zaman darlığı Kadıköy yakasındaki sergileri, dostlarımın bile olsalar, gezip görmemi engelliyor. Çok istediğim hâlde sevgili Şeyho Bulut'a gidemedim; Aydın Ayan'ın son çalışmalarını da ancak olağandışı bir rastlantıyla görebilirim; ama gönderilen küçük tanıtımda artık gömüt taşlarını, korkulukları bıraktığını görüp kendisi adına sevindim: yaşamımız yalnız bu simgelerle dolu değil çok şükür.

İnsan kirlenmesinin uzantısı olan doğa-yaşam kirlenmesi ülkemin ender kafalarından birini daha çarptı; tıpkı sevgili Akşit

Göktürk gibi, Berke Vardar da imecesiz, sevgisiz, sevinçsiz yaşamımızın kurbanı oldu. Değerli çalışmalar gerçekleştirmiş olması, erken ölümünün acısını dindirebilir mi? Benliğindeki, bilincindeki birikim bundan sonra da hepimizi sevindirecek yeni ürünler verebilirdi.

Nasıl korkunç bir biçimde haklıydı Dr. Reich yaşamımızı saran kansere *coşku vebası* adını vermekte!

Sokrates ustamdan ödünç alıp biraz değiştirerek şöyle demek geliyor içimden: ***asıl bencillik, koşulsuz özgeciliktir; yazının ve sözün büyüsüne kapılmış insanoğluysa*** HİÇBİR ŞEY BİLMEDİĞİNİN ***ayrımında bile değil!***

Biliyorum, bunu dediniz mi, şimdi her yanda görüldüğü üzere, insanlar hemen koşup dört elle doğaötesi güçlere sarılacak, yazgılarını, günlerini ve geleceklerini Olimpos'ta değilse bile, bilmem nerde oturan aksakallılara teslim edecekler. Oysa ne kadar acıklı, ne kadar yanlış! Yukarki sözün uzantısı, alçakgönüllüce somut bilime dönmek, yalnız kesinlikle bulabildiğimiz doğrulara yaslanarak, ***genellemelere hiç mi hiç gitmeden, BÜTÜN VARLIKLARI KENDİMİZ KADAR SAYARAK yaşamayı yeniden öğrenmeye girişmek.***

Aralık başında, Beytem Galerisi'ndeki karma sergiyi tattık; bu galerinin açılmasını hem sanatçılar için yeni bir olanak, hem de sevgili Nurdan (Özşeker) için uygun bir işyeri diye büyük sevinçle karşıladım. Nurdan kanımca o kocaman galeriye yakışır bir derleme yapmış; güldesteye katılan sanatçıları da, yapıtlarını da keyifle izledim. Her seçme gibi, ister istemez aynı ölçüde değerli kimi yaratıcılar dışarda kalmıştır kuşkusuz, ama bütün dünyayı tek bir kaba sığdırmanın olanağı –ve gereği– var mı?

Yerin genişliği hem büyük bir olanak, hem de belki kişisel sergiler için belli bir sakınca; ama gönüller bir olunca, her şey tatlı çözüme bağlanabilir. Asıl zoru birincisi.

Bir sergi açılışında bir dostumla söyleşiyorduk; *"aşama yapmak için kıskançlık gerekli ve yararlıdır"*, dedi. Doğrusu ben de bunun tam tersine inananlardanım; ***kıskanma***'yı insan coşkularının sapmış biçimi olarak görüyorum, asıl doğurucu, çoğaltıcı olan ***beğenme, etkilenme, o âna dek göremediğimiz bir ayrıntıyı dile gelmiş görme*** değil mi? Kimden gelirse gelsin; bunun sonucunda, vazgeçilmez, sağlıklı ***esinlenme ve etkilenmeye*** inanıyor bütün varlığım. Ne güzel söylemiş yaratıcı yanı soylu Nâzım:

"Anlamak, sevgilim, o bir müthiş bahtiyarlık / anlamak gideni ve gelmekte olanı...

Her gerçek arayış ve onun sonucu olan gerçek yorum, bütün insanları zenginleştirir.

İşin altında, paha biçilmez emek değerinin üstüne *satış değerini* seve seve geçirmiş olan hastalıklı *pazar tutumbiliminin* vazgeçilmez kıldığı para kazanma, daha çok kazanma hırsları artıyor, biliyorum. Üstelik, bir yapıtın gerektirdiği yatırım giderleri de var.

Çözümü, vergilerimizle sanatı ve sanatçıyı rahatça yaşatacak düzeni kuracağımız güne dek günlük ekmeğin gerekirse başka yoldan sağlanmasında görüyorum: o zaman gönlünüzün çektiği yorumlarla uğraşabilir, kimseyi de kıskanmazsınız.

Yalnız, bütün bu akılyürütmeler görece sağlıklı bireye göredir; şimdiyse hemen hepimiz yaralı bereliyiz – ama kendimizi sağlıklı sanıyoruz. En öldürücü kavramları savunmamız bundan.

Kayaalp Galerisi Türk Resminin Ustaları dizisinin 3. sünü sundu 9 Aralık'ta; bildiğiniz, sevip saydığınız adlar biraraya toplanmıştı.

Kile'de bu ustalardan Nuri İyem yeni çalışmalarını önümüze serdi; insan zanaatının bu kertesine geldikten sonra, dışardan bakanlara olsa olsa yeni, küçük eklerin, ayrıntıların tadına varmak kalıyor. Ömrü uzun olsun.

Sevgili dostum Salih Zeki, yukarıda değindiğim geçim kaygısından uzak çalışma mutluluğuna ermiş ender kişilerden; Edpa'daki son sergisinde bu rahatlık açık seçik görülüyordu; üstelik, yine az önce değindiğim *kıskanma* duygusundan da bütünüyle uzak görüyorum ben gerek Salih'i, gerek örneğin Edpa'da bize çiçek sunan bütün öbür ustaları; olsa olsa son derece düzeyli bir kamçılama, uyarma var. Bunaysa canım kurban.

Râfet Ekiz de renk cümbüşlerini biraz daha yalınlaştırıp durultarak Ramko'da topladı. Gel de sevgili Kadir Akorak'ı gönülborcuyla anma, bu yetenekli aileyi hakettiği yere getirmekte önayak olduğu için. Ve Kadir, inancımın da somut kanıtlarından biri: kendi güzel arayışlarını sürdürürken usunun köşesinden geçmiyordur Râfet'i ya da bilmem kimi kıskanmak.

İçimi sevgiyle dolduran Sevil/Metin Deniz çifti yine nitelikli bir sergi getirdi yaşanıma: Abidin Dino.

Portreler'de bu kez Ali Ulvi vardı; akşamı bir soyluyla geçirmek diriltici oluyor.

Ama kim kapatacak Alvin Ailey'in yerini?

10 Aralık Pazar akşamı TV1'de bütün TRT Genel Yönetici'leri konuştu; hey ulu Tanrılar, biraz kasıntılı da olsa, İsmail Cem'in dışında hangisinin umurunda dans sanatı? Donup kalmış enerji kü-

melerinden küçücük de olsa bir güzellik, bir ışık gelebilir mi? Herhangi biri bir akşam bale görmeye gitti mi?

Canım Alvin, gözüm Alvin, on yıl daha yaşasaydın olmaz mıydı? Sonra bu taştan beter insanları bırakır birlikte giderdik.

Sevgili Burhan, çok ciddi bir uyarı aldın; inşallah tam anlamıyla geçer, seni insan ve yorumcu olarak sevenlerin hatırına bundan sonra daha dikkatli olur musun lütfen?

Sanat Çevresi, Ocak 1990, S.135

Niyazi Haklı, Peki Güçlü Kim Acaba?

Bir süre önce iki müzikçimizin Cumhuriyet'te yayınlanan söyleşileri ilginç saptamalar getirmişti; bir türlü fırsat bulup değinemedim. İsterseniz şimdi üzerinde duralım.

İlk saptama, sevgili dostum, ney ve ebrûnun büyük ustası Niyazi Gün, Beyoğlu'nda karşılaştığımızda söylemişti bana, sonra daha büyük bir kalabalığa yöneltti gözlemini: artık Türk Sanat Müziği denen şeyi dinleyemiyormuş. Ne kadar acıklı değil mi?

Kendi ömrümde yaşama sanatını arama çabamı anlatırken belirtmiştim, İstanbul'a geldikten sonra ilk ciddi müzik eğitmenim Münir Nurettin ve pazar dinletileri olmuş, çoksesli Batı müziğiniyse değerli usta Cemâl Reşit Rey'den tatmıştım. Ama Niyazi Sayın'ın da büyük bir yetkiyle belirttiği gibi, zaten bir türlü geçen yüzyıllardan bu yana gelemeyen Saray müziğinin soysuzlaşması, gece kulüplerinin düzeyine inmesi Münir Nurettin'le başlamıştı; şimdi bütün hızıyla sürüyor, daha gidecek yeri var mı bilmem?

Sözümona Dede Efendi söylemeye çalışanlar bile nasıl acıklı bugün! Devlet Korosu'nun en küçük bir canı yok, radyo ve televizyonsa vıcık vıcık. Üstelik bu vıcıklığı türkü yorumcularına da bulaştırdılar.

Gerçi hiçbir şey alamazlar, ama Makeba'nın yorumladığı, hem de Arapça söylediği bir Libya halk şarkısını dinletmek isterdim bütün o kendini beğenmiş kıyıcılarımıza, bakalım gerçek Arap sesleri nasıl çıkarılırmış, her müziğin soylusu nasıl olurmuş! Ancak, dediğim gibi, kime?

Değerli dostum başka önemli bir noktaya daha parmak basıyordu: bir ney ezgisiyle caz müziği ya da Chopin arasında en küçük bir ayrım yoktur! Ama biz bayılırız basamaklandırmaya, sınıflandırıp dereceler vermeye; bırakın güzelim bir türküyle Bach, Bach'la Chopin arasında bile astlık üstlük vardır! Yok diyenler ya alıktır ya da vatan haini!

Şimdi örneğin saz eserlerini dinlerken, gerçek Anadolu müziğini duyabilirsiniz, saz çalanlar notalara döneklik etmez, edemez çünkü. Ama ses yorumcuları içlerindeki çarpıklığı döker önünüze, ister dayanın, ister yanın!

Sözün kısası, El Chaparro'yu ya da başka bir gerçek yorumcuyu dinlerken bize hep övünmek kalır.

1955-65 arasında, üniversitede okurken ya da bitirdikten sonra, müzikli dans filmlerinin dışında, ne kadar dinleti olanağı varsa koşardım; güzellik yuvalarımdan biri eski Amerikan Haberler Merkezi ve Kitaplığı'ydı; haftada birer kez klâsik müzik ve caz dinletileri yapılırdı; bunları sunanlar arasında başlarda İlhan Mimaroğlu da vardı. Sonra Teoman Baber ve başkaları aldı nöbeti. İlk caz keyiflerini o akşamlara borçluyum.

Mimaroğlu özgün diliyle, son derece seçkin yapıtlar sundu yıllarca bize; Öztürkçe kaygısını da paylaşıyordum. Kendine ve dünyaya katkısını Amerika'da Atlantic plâklarında da sürdürdü, sürdürüyor.

Cumhuriyet'teki söyleşide, birçok değerli gözlem ve deneyiminin yanında içimi korkuyla dolduran bir sözü vardı: birlikte çalıştığı, plâk yaptırdığı müzikçilere bir *başkomutan* gibi davranıyormuş! İşte dünyanın içinde yüzdüğü çıkmaz! Sanatta, güneşten gelen enerjinin aynı gönülyüceliği ve eliaçıklıkla başkalarına yansıtıldığı bu alanda bile *zorbalık, buyuruculuk!*

Benim inandığım, kurulmasına yardım etmeye çalıştığım dünyaysa, *özdüzenlemeye, özdenetime, özsıkıdenetime* dayanıyor, doğanın kendisi gibi. Mimaroğlu'nun istediği yüce verimi, en kusursuz yorumu zorbalıkla elde etmektense, hiç görmemeyi yeğlerim kendi payıma: zorbalığın sonu gelmez çünkü. Üstelik, kusursuzu aramanın bizi alıp doğruca *zorbalığa* götüreceğini çok iyi biliyorum. Güzellik duyumu, kaçınılmaz kusurlarla yetkinliklerin benzersiz uyumundan gelmiyor mu?

Bana tepeden tırnağa yanlış gelen bu tutum, ne yazık ki, değerli Mimaroğlu'nun bütün kişiliğine, bütün hücrelerine sinmiş, yumuşak bakışları bile değişmiş. Ne kadar yazık hepimize!

11 Aralık Pazartesi günü, İş Bankası Parmakkapı Galerisi'nde dostum Seyit Ali Ak'ın sanatçının kızı Astrid von Schell'le birlikte gerçekleştirdiği Othmar Pferschy'nin Türkiye izlenimlerini tattık; dünyanın neresinde olursa olsun, yaşadığı yeri benimseyen, can gözüyle bakan insanlara özgü, tadına doyulmaz sevgi dolu izlenimler. Yaşama biçimi aynı olunca, algılanan, saptanan, dile getirilenler ve dile getiriliş biçimi de kendiliğinden aynı oluveriyor. Astrid Hanım'la bir çırpıda paylaşıverdiklerimiz insandan her şeye karşın umut kesilemeyeceğinin kanıtıydı sanırım. Seyit'le ona gönülden teşekkürler.

Fırsat düştükçe yinelemekten kendimi alamıyorum, *"Sevgi iki kişinin aynı yöne bakmasıdır"* der Exupéry. Nermi Uygur'u ne zaman arasam, bana bu hazzı tek bir sözcükle, tümceyle tattırır.

Aynı şeyi, sanat konusunda söyleşirken, Seyit'e söylediğim bir gözlemle, ısmarlamasız, eşzamanlı olarak ikimiz birden tattık: *aslında sanat varolana ayrıntıda birtakım küçük ögeler eklemekten başka bir şey değildir.* Yaşasın aynı yöne bakıp aynı şeyi görebilen ve coşkuyla dile getirenler!

ALAN PARKER gerçek bir şiddet sömürücüsüdür; *Duvar*'dan tutun da, gördüğüm bütün öbür filmlerine bakınca, bu kanı açık seçik gözüküyor. Örneğin *Duvar* belki çekilmiş en iyi *buyurganlaşma, zorbalaşma süreci* tanıklığı olabilirdi, ama ikinci yarıda kendini tutamayıp şiddeti sıvaştırdığı için, bence bütün etkisini yitirmişti.

Missisipi Yanıyor da, *Duvar* kadar olmasa bile, aynı tuzağa kurban gidiyor. Bütün Amerikan filmlerindeki hastalık burada da yürürlükte: çözüm bireysel kahramanlıkta aranıyor ve öyle sunuluyor. Sevimli Gene Hackman'ın sırtına bindiniz mi, işiniz tıkırında. Oysa dünyamızı kemiren sorunlar böyle çözülmüyor, çözülmeyecek.

Bu filmin tek olumlu yanı, Rambo öğretisinin yavaş yavaş yerini gerçek sorunlara bırakıyor olması; filmi konuşurken Tosun'un dediği gibi, böyle yapıtların şimdilik toplam üretimin yüzde bilmem kaçı olması da geriletmez umut ışığını; elimize geçen bu son fırsatta, elbirliğiyle, gerçek barışı kurarız belki.

Tarihleri boyunca, ikide bir Başkanlarını öldüren Amerikan toplumu, kendine ve hepimize en büyük zararı Kennedy'yi vurmakla yapmıştı; ondan sonra ancak Nixon'ları, Reagan'ları ortaya çıkarabildi. Ama bunda yalnız onlar suçlu ve sorumlu değildi. Stalin, Brejnev, hepimiz paylaştık katilliği. Eğer rastlantılar Kennedy'nin Gorbi'yle aynı günlerde yaşamasını sağlayabilseydi, şimdi kimbilir ne kadar çok adım atmış olurduk barış yolunda? Neyse, zararın neresinden dönülse kârdır.

18 Aralık Pazartesi günü, okuldan çıkışta Galeri Kare'ye yürüdük Sevinç'le, Tan Oral'ın *Müzikle İlgili Karikatürleri*'ni görmeye. Okuldaşım Mehmet Bayhan nasıl fotoğraf tutkusunun sonunda saygın bir uğraş, okutulan bir sanat kimliğine kavuşmasına emeği geçenlerin simgesiyse, Tan Oral da karikatür dalında aynı değeri taşır benim için. En acılı gününde bile çelebi kalmayı beceren bu soylu kardeşim hem kendisi, hem de uğraşdaşları adına verdiği sabırlı, sessiz, ama son derece kararlı savaşımı kazandı: karikatür yeniden bir müzeye, örgüte, kitaplarda toplanabilme hakkına kavuştu. Doğrusu ne kadar sevinse yeridir.

O gün sergisine bir başka sessiz, sabırlı emekçi geldi: Âtıf Özbi-

len. O da tahtaya işler sevdiği incecik yaratıları; bu kez Tan'ın ürünlerini seçmiş, birini getirdi, paha biçilmez bir armağandı.

Aynı gün Opera Galerisi'ne gittik, Merih Sezen'in yeni sevdâlarını sevmeye. İlk sergisinde yazmıştım, Merih yaşamını gerçek anlamında sanata dönüştürme savaşımını başarıyla sürdüren talihli kişilerden. Şimdi elini çamura buladığı için daha da mutlu.

Hanefi Yeter'i ilk sevgili Ruhi'ciğimin evinde tanımıştım sanırım; alabildiğine ısıtılnuş Tüyap'taki sergisinin bıraktığı ilk izlenim, inanılmaz çalışma gücü, her yeri resimle doldurmuş. Yaşama enerjisi hiç bitmeyecekmiş gibi yansımış yapıtlarına; arayışları kendine özgü.

AKM'de Akın Yıldırım'ın maden yontularını ilgiyle izledim; daha önce Hobi'de son çalışmalarını sergileyen Maria Kılıçlıoğlu'nun yapıtlarını da çok beğenmiştim.

19 Aralık'ta da Soyak'ta inançlı bir küme, coşkuyla yeni çalışmalarını sundu bize.

Maçka'da Adnan Çoker'in eski çalışmalarını ortak çevrelerde geçen yaşamımızın değerli anıları gibi yeniden tattım.

Galeri Kare'de başka bir sevinç daha duydum: ilk kez müzik kitapları, giderek nota basımına girişilmiş. Belki küçük, ama gerçekten meraklı okura ne büyük olanak! Evin İlyasoğlu da bir çalışmasını bastırmış, 25 Türk Bestecisi üstüne, henüz elime geçmedi, ama orada karıştırdım, son derece titiz, keyifli bir basım. Emeği geçen herkesi yürekten kutluyorum. Başka yayınlarda basılmış yapıtları da orada bulabilirsiniz.

Bugün Gorbaçov'da alkışladığımız söz ve davranışları yıllarca önceden gündeme getirdiği için Sibirya'ya yavaş ölüme gönderilmiş olan Saharov yorulup göçtü sonunda. Sovyet halkları değerini bildi mi, bilecek mi? bir şey diyemem; ama birey olarak ben kendisine neler borçlandığımın yeterince bilincindeyim. Anısı önünde saygı.

Ve ona benzer insanların nasıl gerektiği kadar soylu olduklarını, yurdumun ya da başka ülkelerin okuryazarlarını, sözümona bilim ve sanat adamlarını düşündükçe çok daha acı bir biçimde görüyorum; 12 Mart'tan ve Eylül'den önce, çete savaşını öven, kitaplığınızda bulunduğu zaman insanı doğruca kodese gönderen *başyapıtlar* döktüren insanların, şimdi nasıl *özgür girişim* savunucusu ve kaynakçısı olduklarına bakıyorum da, mamutlar gibi, bütün öbür güzelim canlılar gibi soyunu kuruttuğumuz Saharov ve benzerlerine değil, asıl hiçbir şeyin ayrımında olmayan yığınlara acıyorum, kendim de içinde.

Tepemize çöken çevre kirliliğinin *insan kirliliğinden* geldiğini kaç kez bağırsam azdır.

Verdi'nin soylu kederine içim eziliyor; *Don Carlo*'yu dinlerken o gün için kaçınılmaz gibi duran, ama şimdi artık *insanların bilinçlerinin çer çöple doldurulmasından başka bir işe yaramayan* öyküsü karşısında tüylerim diken diken oluyor; halkı simgeleyen koro, usa gelebilecek her türlü rezilliği yapması alkışlanan, körüklenen krala tanımlamaya sığmaz bir biçimde yalvarıyor: *Senin buyruğun, Tanrı'nın buyruğudur; Acı Flaman halkına!* Kulübede değil de saray denen hiç kurulmaması gereken yerde doğmaktan başka bir ayrıcalığı bulunmayan varlığa ilkin onca yetkiyi vereceksiniz, sonra önünde yerleri yalayıp yakaracaksınız!

Yaşama sanatını ne kadar önemsediğimi biliyorsunuz; onun birer parçası olan güzel sanatları da elbet. Ama son sözü başta söyleyeyim: *kral, bey saraylarına harcanan emek ve paralar keşke insanların güncel gereksinimlerine gitseydi de, şimdi alık alık gezdiğimiz müze saraylar, elmaslar, altınlar hiç olmasaydı!*

Bu dediğimin yeni bir örneği de *Boris Godunov*'du: bize ne bir sapık ailenin hastalıklı tutkularından, ülkeyi yönetmek kılıfı altında gözünü kırpmadan gerçekleştirdiği kıyımlardan? Üstelik bütün bunları –yüzyıllardır gizli bir övgüyle– bıkıp usanmadan anlattık da *tek bir zorba ders alıp insanlaştı mı?* Ama buradaki büyük yanılgı şurada: *sapığı başa geçirmeyin, uslanıp insanlaşmaz, çürük elma gibi, hepimizi çürütür, en zararlı deliden beter eder!* Kusur tek başına Deng'de mi, Çavuşesku'da mı?

Alvin Ailey'in bağrımda açtığı yarayı kapayacak kimseyi yaratıp yaşatamaz artık dünyamız; tıpkı öbür bütün soyluları, Ruhi Su'yu, Saharov'u, Paul Robeson'u yaratamayacağı gibi.

Televizyon baleyi kaldırıp attığından beri iyice yoksul kaldığımızdan Filiz'in yuvasındaki *Panartis Mimomusica*'ya ürkek bir umutla koştuk: korktuğumuzdan fazlası geldi başımıza! Proietti'nin, Ferrara'nın, Karaczewski'nin yaşamöykülerine bakınca, insanın gözlerine inanası gelmiyor: bilmem ne kadar oyunda başbalerina olacaksın, Béjart gibi büyük ustayla dansedeceksin, sonra kalkıp bir *müsamere*'yi getireceksin insanların önüne! Bu paha biçilmez *armağan* bize özel mi, yoksa dünyanın bütün sahnelerinde aynı şeyi mi sunuyorlar? Korkunç, acıklı! hele o uyduruk danslara, sözsüzoyunlara temel diye seçilen *öyküler!* Osmanlı kavuğuysa her şeyin üstüne tüy dikti!

Hadi bizi geçtik, demek dünyanın hiçbir yerinde şöyle güzel bir yuh çekecek adam çıkmamış bu saygısız insanlara...

24 Aralık Pazar günü sevgili dostlarım Uğurtan Emre Aksel'i dinledik Maçka Maden Fakültesi'nde; bu salona AKM açılmadan önce epey gitmiştik; Pazar akşamı Cihat'cığımla birlikteydik, bilge gözleri sağda solda bırakılmış çıplak çimentoları hemen yakaladı: *"Bunlar parasızlıktan böyle kalmamıştır"*, dedi. Mimarı da ünlü bir ad, hem de öğretim üyesi! Bir zamanlar –bereket içinde insan yokken– koskoca tavanı da çökmüştü... Ne büyük başarı değil mi? ülkenin en görkemli siyasetçilerini yetiştiren bir üniversite için?

Neyse, biz dönelim müziğe; Emre alabildiğine olgunlaşmış, Uğurtan'cığımın eşliğinde özenle seçilmiş parçalar dinletti bize. Düşündüm, Uğurtan Filiz'in yakın arkadaşıdır, neden acaba Cemâl Reşit Rey'de olmadı bu dinleti? Örneğin şu uyduruk mim-bale gösterisinden daha düzeysiz saydığı için mi? Her ne hâl ise, Aksel'lere içten teşekkür.

Panama ve Romanya'da olanları izliyorsunuz sanırım; sözler yetmez anlatmaya. Ama öteden beri yinelediğimi bir daha vurgulamama izin verin: *olup bitenden tek tek hepimiz Noriega ve Çavuşesku kadar sorumlu ve suçluyuz!*

Hiç eğitim görememiş insanları bir yana bırakalım, ama kentlerin olanaklarından hovardaca yararlanmış olan bütün dünya insanları, önce biraz daha becerikli, daha gözü doymaz kişileri *ilâh* sayarsa; alıp altın tahtlara oturtursa; yıllarca *'Aman canım, senin sözün, Tanrı sözüdür'* diye alkış tutarsa; Uğur Mumcu'nun her zamanki gibi bütün ayrıntılarıyla gözler önüne serdiği gibi, Panama'da en aşağılık işleri ABD ile birlikte yapmasına; Romanya'daysa, kendi yarattığı artı değerlerle günün birinde birbirini kırmak üzere *ordu, güvenlik gücü, gizli güvenlik gücü* birliklerinin yaratılmasına hiç ses çıkarmazsa, olacağı budur!

Şimdi yaşananlardan sonra, belki artık gerçekten ciddi olarak, hepimizin aynı gemide bulunduğumuzu; birer dünya yurttaşı olduğumuzu; yeryüzündeki doğal kaynakları ya da yarattığımız ürünleri kardeşçe, eşitlik içinde, sevgiyle paylaşmaktan başka *çıkar yolumuzun bulunmadığını* tarihte ilk kez öğrenmeye başlarız. Bu konuda Amerika Birleşik Devletleri'nden şu an bir şey beklemek düştür; geriye Avrupa ve yavaş yavaş kişiliklerine kavuşan Doğu Avrupa ülkelerinin halkları kalıyor; bütün umudun onlara bağlanması, her türlü desteğin yapılması gerek. Her şeyden önce beyinlerimizde! Gerisi kolay çözülür.

Solanas'ın *Güney*'inden Sinema Şenliği dolayısıyla sözaçmıştım; yetkin yapıtların ayrıca yorumunu yapmak hiçbirimize yakışmaz, gidin, görün, birkaç kez görün: *tüketim çığlığına kapılmaz-*

dan önceki soylu yanlarımızı Arjantin'li kardeşlerimizde izlerken yeniden düşünün, işkence, zorbalık, sevi, dostluk, arkadaşlık, bağlılık nasıl anlatılır? gerçek sanat yapıtıyla ün ve para sülükleri arasındaki Himalaya'lar kaç metredir bir kez daha can gözüyle görün! Ve dünyanın bütün zorbalarına, o soylu, acılı tangoların çığlığıyla bin kez haykırın insanlık onurunu!

Evet, insanın elinde kalan tek soyluluk kanıtı bir avuç kardeşinin inatla sürdürdüğü *sanat!*

Bu yüzden Yurdaer'in *melek*'lerine bayıldım, kişilikli, öfkeli ve aslında sevecen birinin ürünleri onlar: binyüzlülüğümüzü, düzmece edepsizliğimizi suratımıza çalan. Elin dert görmesin canım.

24 Aralık Pazar günü Çölaşan bir seçkinle konuştu; toplumun ve bireylerin içinde yüzdükleri çelişkilerin canlı simgesi bir beyefendi. Ailesine, yurduna döneklik etmeyeceğine yemin edenlerden; bilmem kaç yüz yıldır gizli öpüşüyorlar, kendi aralarında. Bilmem kaç yüz bin liranız, ve güvenilir kaynaklardan iyi hâl kâğıtlarınız yoksa, kapıdan içeri giremiyorsunuz. İyi ama, görkemde ve etkide Vatikan'ın eline su bile dökemezsiniz! *Ve en önemlisi, kadınlara kapalı bu kardeşlik kucağı! Ah erkekler bir de kendilerini doğurabilseler, o eksik gedik İBLİS'lere hiç gereksinimleri kalmasaydı... Ancak, ev işlerini kim yapacaktı o zaman? parlak oğlanlar mı?* Ve ne acıdır, bu ayrıcalıklar derneğine girenler arasında toplumcu, eşitlikçi olduğunu söyleyenler de var; özürleri güncel düzende etkili bir yer kapabilmek belki: değer mi acaba?

Bu yeryüzü *cennetine* (!) girebilmek ötekinden zor olunca, türevleri doğdu ister istemez: aslanlar, dişiaslanlar, sırtlanlar, Rota'cılar, Loto'cular falan. Aman koşun, yetişen alıyor!

Söyleşilerimizde şu sözü sık sık işittiniz: *en büyük erdem, belki de tek erdem tutarlılıktır.*

Şimdi bir tek örnek vereyim; ülkemin kalburüstü ozanları, yazarları aynı zamanda çevirmendirler, iki alanda da ürün verirler. Ama 80'den sonra ortalığı kaplayan –çoğu da eski hızlı devrimcilerden oluşan– yayıncıların yerli yapıtlara bağışladıkları %10-15'e karşılık, örneğin topu topu %2-3'ü bulan çeviri ücretlerine hiç sesleri çıkmadı, yıllarca boyuneğdiler, tek bir yayınevinde, sanırım sevgili Sait Maden'in özel direnmesiyle, %7,5 elde edebildiler. Ama Marx çevirmek Eluard çevirmekten daha mı kolaydı acaba? Neyse.

Derken, geçende bir küme arkadaşımızın ortak haykırması işitildi: şiir yok fiyatına gidiyor, artık 6 ay dergilere şiir vermeyeceğiz, dediler. İnanılır gibi değil! Yahu arkadaşlar, yazın dünyasında

Sendika'nız da var, ama en küçük bir emekçi bilinciniz yok: siz hep birlikte, daha başından, ortak ölçüler saptadınız da, yayıncılar hayır mı dedi? Siz yapıt vermeseniz, kendileri mi yazacak onca kitabı? Sizin direnişiniz Demir-Çelik'ten daha mı zor? Sonra, şiir ucuza gidiyormuş...

Tek ve son kooperatifi kurduk; kimse parasını vaktinde yatırmadı, örgütünü desteklemedi, kurum çöktü gitti. Şimdi yalancıktan direniş yapıyorsunuz; sevgili Zeynep Oral çelebice dokundurdu: şiir basılmasa, kimin umuru? Şiir'e yer verilmesini bile Doğan'a, Zeynep'e borçlusunuz büyük ölçüde.

Televizyonda bir pahalılık açıkoturumu yapıldı; sanırım Eskişehir'li güzel, inançlı bir kardeşim, tüketim kooperatiflerinin nasıl verimli çalıştığını anlattı; isteyeni 10 bin liraya ortak ederim, dedi. Ama gerek tüketiciler, gerek marketçiler ağız birliğiyle: *"İyi ama ortaklık kurmak çok, çok zor!"* dediler. Beter olun! Anamal size acır korkmayın!

Başka bir *tutarlılık* örneği de devrimci kadınlarımızdan geldi; ABD ve Rusya el ele vermişler, dünyanın en arı, en duru *toplumcusunu* alaşağı edip kurşuna dizmişler!!! Ulu Tanrım, karabasan mı görüyorum acaba? Elena ile Çavuş ortaklaşmacılığı, eşitliği kuruyorlarmış, altın saraylarda, kürkler, billûrlar, açıksaçık filmler, dergiler arasında... Hirbir şey demem, keşke Romanya'da doğsaydınız!

Aynı kafa karışıklığı –ya da karıştırması– Batı'dan da geldi: neden yargılanmayıp kurşuna dizilmişler? Be hey uyurgezerler, adamla kadın yirmi dört yıldır bütün hukuku, aktöreyi ayaklar altına almışlar, hiç sesiniz çıkmamış. Onların yetiştirip beslediği dobermanlar kendi analarını bile parçalıyor, efendilerinin nasılsa geri dönüp yıldırım yağdıracağına eminler, bizimkiler hukuk, yargılama falan diyor. Yüzbinlerce genç yetmedi değil mi, daha bir milyonu ölmeli. Nasıl isterdim Thatcher'in gelip Securitate birlikleriyle çarpışmasını ve Çavuş'u kurtarmasını!

Tutarlılık dedim de, aklıma hemen bu erdemin büyük ustası geldi: Samuel Beckett. Okumuşsanız anımsarsınız, Camus'nün *Caligula*'sında şöyle bir söz vardı; *"ya Ay önemlidir, ya da hazine, ikisi birden olamaz"* Burada **A**y, özür dileyerek açıyorum, bütün insanca düşleri, arzuları simgeliyordu; hazineyse şimdi kurduğumuz zırdeliler düzenini. Beckett **A**y'ı seçmiş olanlardandı, hem de ömrünün sonuna dek. Tıpkı Camus'nünki gibi, onun yapıtına da *saçmanın, hiçliğin* simgesi diye baktık; iyi ama asıl *saçma, hiç* olan sürdüğümüz *binyüzlü yaşam* değil mi? Beckett bu tutarsızlığı

korkunç acı bir çığlıkla dile getirmekten başka bir şey yapmadı. Şimdi acunun ışınları arasında.

Feleğin ters işine bakın, ülkemin en onurlu, en pırıl pırıl insanlarından Süreyya Ağaoğlu, seksen yaşında, kadın kardeşlerinin –ve o arada onlar hiç anlamasalar da, elbet erkek kardeşlerinin– saygınlığı, özgürlüğü, onuru için son konuşmasını yapıp uçtu. Kürsüden inerken bir Tanrı'nın kulu çıkıp bu güzel insanın kolunu tutamıyor, usun alacağı şey mi? Anısı, çabası, güzelliği önünde saygı.

Jean-Jacques Annaud, ustalarına lâyık genç bir usta, gerçek bir insan. Önceki filmlerine elbette bayılmıştım. *Ayı*'yla ilgili Observateur'de tadına doyulmaz bir söyleşi yapmıştı film gösterime çıktığında. Sonunda bu güzelim, acıklı, uyarıcı şiir kentimize geldi, hemen koştuk. Sözle anlatılmayacak kadar güzel. Benim yazı basılana dek görmüş olacaksınız; yeryüzündeki öbür hayvan kardeşlerimizin, bizim çoktan yitirdiğimiz *soyluluğu* nasıl su içer gibi yaşadıklarını görmek benim için alabildiğine diriltici, umut tazeleyici: belki iş işten geçmeden canlandırırız içimizdeki güzel yanları. Yaşa Annaud, bilincine, sevgine sağlık!

80'leri bitirdik, 90'lara girdik; Gorbaçov 80'lerin başında işbaşına gelebilseydi, dünya gibi, ülkem de şu acılı on yılı başka türlü yaşayacaktı. Son on yılın dökümü, alabildiğine acıklı; yele verilenleri geri alabilmek için en az yirmi otuz yıl tam ters yönde, bütün bilincimiz ve varlığımızla çalışmak, *olumlu*'yu yeniden canlandırmaya uğraşmak zorundayız.

80'li yıllara baktığımda, çiğnenen insan hakları, hukuk, adalet içersinde, şimdi anacağım birkaç ad *saygınlık, onur, özgürlük* simgesi olarak geliyor gözümün önüne: Orhan Apaydın, Hâlit Çelenk, Turgut Kazan. Burada adını anamadığım daha başka pırlanta insanlarla birlikte bu kardeşlerimiz hem ayaklar altına alınan insan kardeşlerini, ve ne yazık ki sonunda kendilerini savunmak üzere unutulmayacak bir savaşım verdiler; Orhan'cığımı acılar aldı. Çelenk'le Kazan bugün de sürdürüyorlar çabalarını. Ve inanılmaz bir şey, gerek kimi bireyler, gerek onların yakın çevreleri, giderek büyük yığınlar bile bu *gerçek onurlu emekçileri* bir yana bırakıp kendilerini göklere çıkarıyor, *neredeyse devrim kahramanı*'na dönüştürüyor!

Öyleyse, daha çok bekleriz gerçek halk yönetimini!

İsterse küçük bir azınlık adına olsun, bilincimin bütün saygı ve sevgisiyle kucaklıyorum Apaydın'ları, Çelenk'leri, Kazan'ları.

Bilirsiniz, eskiden yontuyla uğraşanlar ürünlerini pek öyle kolay sergileyemez, hele hele hiç satamazdı. Şimdiyse, ne mutlu ki,

yontular da geliyor önümüze. Tem'de açılan ortak yontu sergisinden iki gün sonra Tûba İnal da Vakko'da yeni çalışmalarını sanatseverlere sundu. Kendi payıma büyük haz duyuyorum bundan.

Dostum Ali Demir, ***hüneri övgü besler*** halk deyişini kanıtlarcasına, her sergisinde daha çok coşarak sürdürüyor İstanbul'u, Anadolu'yu, düşlerini, özlemlerini bin renk içinde görüntülemeyi.

Vinci'de Oktay Anılanmert ilginç betileri (figürleri) özgün bir anlatımla işlemiş.

Garanti Galerisi'nde sevgili Ahmet Köksal'ın çabalarıyla açılan Haşmet Akal sergisi; Ramko'daki Alp Bartu/Suzan Gökçek sergileri ilginçti; Akal'a ne kadar yazık olmuş, genç yaşta gitmiş, oysa yeteneği belli, yaşasaydı, resim serüveninin bugünkü aşamasını görmek kuşkusuz haz verirdi. Gökçek'in çalışmalarını özellikle sevdim.

Hâle Sontaş'la Ünal Cimit dolu ve tutkulu yaşamlarının coşkularını dökmüşler yapıtlarına; ne mutlu ikisine de.

Gerçi kimse doğrudan sormadı, ama görece de olsa kamuoyu araştırması yapıldığına göre, ben de iki konuda görüşlerimi söyleyeyim: Ayasofya ve bütün öbür azınlık tapınakları, müzeleri ***kesinlikle*** müslüman tapınmasına açılmalıdır! Hümeyni ne kadar haklıydı Tahran'dan kalkıp Atlantik kıyısına ulaşmak istemekte...

Bir de şu Galata Köprüsü sorunu var; İstanbul'un altını üstüne getirmişsiniz, ne anı kalmış, ne yerel/ulusal hava, demir parçasını soruyorsunuz; pes doğrusu! Bence, doğruca eritme kazanlarına, Yavuz gibi jilet mi olur, kurşun mu, gerisini siz kararlaştırırsınız artık!

Bu ayki söyleşimizi yine güzellikle bitirelim: İdil Biret adında somutlaşmış yetenek. İnsan doğanın gerçek tartımlarını hücrelerinde böylesine dolu getirmişse, rastlantıyla eğitimi de buna uygun düşmüşse, gerisi yalnızca ŞÖLEN!

Bu anılma törenleri için küçük, öznel çekincem şu: orkestranın çoğul renkleri için yaratılmış bir yapıtı, Biret'in usta ve duyarlı beyin ve eli aracılığıyla da olsa, piyanoda aslı kadar doyurucu bulmuyorum. Üstelik, piyanoya aktarılan Beethoven, aktaran da Lizst kadar büyük olsa bile bu izlenimim değişmiyor. Ama İdil gibi soylu bir yorumcunun yaşamı içinde bu aramaya, çeşitlendirmeye yüzde yüz hak veriyorum.

İdil Biret'in varlığına gönül borcum büyük.

Sanat Çevresi, Şubat 1990, S.136

Üvercinka da Küsüp Gitti

İnsanoğlu, sanırım öbür canlılardan üstün olduğunu kanıtlamak üzere, Kutsal Kitap'larından birinin başına: *Başlangıçta söz vardı,* yazmış.

Hayır, pek doğru değil. Nitekim, işte söz yetmiyor Cemâl'in apansız gidişini anlatmaya.

Zaten şimdi gecikmiş, belki de gereksiz bir söz bolluğu kaplayacak ortalığı.

Dün yine ister istemez Şişli Camisi'nin avlusundaydık; birkaç yıl önce, art arda ilkin Metin Eloğlu'nu, sonra Cemâl Reşit Rey'i uğurlamıştık oradan; tanıdığım soyluların en incelerinden biri olan Metin'ciğimi yolcu ederken bir avuçtuk; ona göre çok daha tanınmış olması gereken Rey'de hadi olsun iki avuç. Adaşı *Üvercinka* içinse üç-beş avuç.

Oysa, geçen yazıda değindiğim Beckett için söylediğim gibi, insanı acılı kılan, canını erken alan, *bilerek ya da bilmeyerek hepimize sinen SEVGİSİZLİK*. Cami avlusunu dolduran insanlar –bırakın başkalarını, en azından onlar– yaşarken sessizce, soyluca beklediği *sevgiyi* verebilseler, *sevmeyi bilebilselerdi,* neden ölmeyi seçsindi Cemâl'ciğim. Hep yineliyorum, *Freud'un sandığı ve söylediği gibi, canlı varlıkta ÖLÜM içgüdüsü yoktur –terimin kendisi bilime de, doğaya da aykırıdır–, içgüdü, ATILIM yaşamaya doğrudur* Nitekim, Yunanlı bilginlerden Heraklitos: *ölümle yaşamak, yaşam'dan ölmek* derken bunu sözün en tutumlu biçimiyle dile getirmiş, binlerce yıl önce. Araya girmezseniz, kendi atılımını sürdürmesine izin verirseniz -insanoğlunda ve öbür hayvan kardeşlerimizde *yaşama sevincini* yoketmezseniz, her varlık atılımı yaşayan dirimsel güç tükenene dek yaşar.

Peki, Cemâl'ciğimde, Metin'ciğimde böyle mi oldu? Edip'le Turgut hepimiz gibi, yaşama sevinçlerini bekledikleri, hakları olan *imeceyle* destekleyebildiler mi?

Toplumlar ozanlarını sevindiremiyor, hücrelerindeki temel enerji yükünün yettiğince yaşatamıyorsa, durum çok acıklıdır; karaya vuran balinalardan, gözümüzün içine baka baka can veren foklardan çok daha ciddî bir uyarıdır bu, anlayan kaldıysa.

Canım dostum, anımsayacaksınız, bir süre önce, ülkenin ünlü siyasetçilerinden birine, *halkımızı ve kendimizi kurtarmak*

üzere, gel birlikte kendi canımıza kıyalım, demişti. Siyaset adamlarının bu korkunç çığlığı duyacak tek bir hücreleri kalmadı elbet; bunun üzerine, bir Tibet rahibi gibi, kendini bitirdi Cemâl.

AHHH! ona da, bana da, onu gerçekten sevenlere de çok yazık!

Şiirlerinin, kitaplarının kalmış olması beni avutmaz, avutamaz. Varlığımın önemli bir bölümü gitti.

Cami avlusunu dolduranlara seslenmek isterdim avaz avaz: *hepimizin irili ufaklı savsaklamaları var bu gidişin ardında!*

Yüz yıl sel gelse oymaz / Bir gün gam oyan yeri, demiş benim güzelim halkım.

Çok acıklı bir rastlantı ve gereklilikle Metin'i, Turgut'u, Edip'i ve Cemâl'i 58'inde oyup götüren, *elbirliğiyle* yarattığımız gamdır.

Ama bırakın başkalarını, Şişli Camisi'nin avlusunda toplanan yazar ve sanatçı arkadaşlarının bile bunun bilincinde olduklarını sanmıyorum. Yoksa, üç günlük ömür için, *dünyanın en dayanılmaz acılarını yaratan sömürü düzenine uşaklık ederler miydi?*

Bakın ne diyor ulusuyla birlikte çektiği acıların sonunda özgürlük, bağımsızlık ve sorumluluk günlerine erişen Vaclac Havel:

"Ben, yalana karşı doğru'dan, anlamsızlığa karşı anlamdan, haksızlığa karşı hak'tan, adaletten yanayım yalnızca..."

"Tekelci dizgeye alışmaktan hepimizin az çok sorumlu ve suçlu olduğumuzu unutmayalım!"

"Düşman içimizdedir!"

"Siyaset, yalnızca olabileni elde etme sanatı değil, aynı zamanda olanaksızı istemektir."

Ama olanaksız, ancak büyük çoğunluk kendisini ister ve uğrunda her çabayı göze alırsa gerçekleşebilir; şimdi Çekoslavakya'da, Macaristan'da, Doğu Almanya'da, Polonya'da olduğu gibi.

Ve Gorbaçov'un başarıya ulaşması, dünyadaki herkesin çıkarınadır; başarısızlığıysa, zaten iyice zorlaşan dünyasal yaşamı büsbütün çıkmaza sokacak.

Yeterince bilincinde misiniz?

Günlük yaşam sürüyor.

İdil Biret'in büyük bir eliaçıklıkla sunduğu güzellik gecesinden iki akşam sonra, yine Cemâl Reşit Rey Salonu'ndaydık; birlikte okuduğu iki soylu yabancı konuk gelmişti: Piyano ustası Marie-Françoise Bucquet ile Bariton Jorge Chamine. Sevgi ve saygıya dayalı gerçek bir uyum içinde unutulmaz bir dinleti yaşattılar bize.

Bizdeyse, opera eğitimi görmüş insanlar, müzikli oyun diye

şaklabanlığa çıkıyor! Kim dayanır bunca yozlaşmaya?

Güzel ses, saygılı yorum deyince ne yazık ki hep ve yalnız Ruhi Su'yu anıyorum; ne ben hoşnutum bundan, ne de yaşasaydı Ruhi'ciğim olurdu: kim istemez yeni çiçeklerin açmasını?

Ama 80 sonrası zorbalığı, Ruhi'ciğimin biricik eğitim görmüş öğrencisi Sümeyra'yı aldığı gibi Berlin'e, Frankfurt'a atıverdi. Şimdi oralarda tıpkı Nâzım Abisi gibi, *zanaatların en zoruyla, yurt özlemiyle boğuşuyor.*

Geçen yıl Cumhuriyet'te hafif Batı müziği konusunda yazılar yazan bir kardeşimiz, sağolsun, Sümeyra'nın çalışmalarına değinmişti; alanı olmadığı için, ister istemez eksik gedik elbet. Nicedir o eksiklikleri gidermek istiyorum, bir türlü fırsat bulamadım; bu borcu şimdi ödemek istiyorum.

Sümeyra'cığım ilkin *El Kapıları*'na katılmıştı Dostlar Korosu'yla birlikte; sonra Ruhi Su'yla iki unutulmaz dinletinin yaratıcıları arasında yer aldı: *Pîr Sultan* ve *Köroğlu*. Ama bir daha ortak plâk dolduramadılar. Sümeyra Almanya'ya göçtü; orada, 1979'da, Tahsin İncirci ve Batı Berlin İşçi Korosu'yla el ele, *Barış ve Gurbet Türküleri*'ni yarattılar. 1983'te, tek başına, *Kadınlarımızın Yüzü* adlı uzunçalarını doldurdu; 1988'deyse, *Allı Turnam*'ı gerçekleştirdi.

Kadınlarımızın Yüzü, söylediğine göre, yakında Türkiye'de de kaset olarak basılıyormuş; bir de bu uzunçalarlara girmemiş çalışmalarından yeni bir kaset hazırlıyormuş.

Sevil'le ben, Ruhi'ciğimin sesinden sonra, en çok *Sümeyra*'nın benzersiz sesiyle titreştik hep; her çalışmasını merakla bekledik, büyük hazlarla, çoğu kez ağlayarak dinliyoruz.

Ama zorbalığa ayakuyduran, giderek alkış tutan çoğunluğun yüzünden, toprağımın bu gerçek sesi yaban illerde yakıyor ağıtlarını!

"ÇÜRÜTÜCÜ MİKROP TEKER TEKER HEPİMİZİN İÇİNDE!"

Ama sakın kendinizi kandırmayın, *Doğa yerleştirmedi o mikrobu içimize, yalan yanlış eğitimimizle kendimiz türettik!*

Bütün dünya anayasalarının başına bu tümce yazılmadıkça, doğal ömrümüzü bitirme umudu yok.

Türkü dedim de, bütün dünya müziğini içeren bir nitelik takıldı aklıma: yüzyıllardır horgörülen, adam yerine konmayan toprak insanları, çiftçiler gerek ezgi, gerek içerik açısından en duyarlı, en tutarlı, en yiğit, en açıksözlü ve şiirsel türküleri yakmışlar; kentlilerden böylesi ne kadar az çıkmış? Ama burunları Kaf dağında. Hiçliklerini, aşağılık duygularını unutmak için besbelli. Astor Piaz-

zola'nın, Atahualpa Yupanqui'nin yüceliğine ancak Villa Lobos erişebilmiş, daha doğrusu bu iki doruk daha başından aynı düzeyde; gerisi kuru kalabalık.

Ama bu gidişle KURU KALABALIK önce soyluları, sonra kendini yiyip bitirecek.

Cemâl'in küsüp gitmesiyle Sabri Dino'nunki arasında ne ayrım var? 1950'den beri gözü kara biçimde ekilen soysuzluk tohumları artık hızla meyvesini veriyor, güzelleri üçer beşer götürüyor.

Vur kır filmlerinden gelip Kızılderililer, doğa, sevgi üstüne dürüst bir film çekebilmek Clint Eastwood'un gerçek bir sanatçı sayılmasına yetiyordu; ama *Bird* beklediğimin de ötesinde. Charlie Parker gibi sıradışı bir yeteneğin, elbirliğiyle yarattığımız, 1930'larda, 40'larda, 50'lerde tam anlamıyla korkunç, şimdi bile şöyle böyle olan şu dünyada çarçur olup gidişi dayanılacak şey değil! Eastwood'a yürekten alkış!

Bir alkış da, geç de olsa, o kocaman sinemaları bölüp bize yeni salonlar armağan edenlere; Fitaş son derece güzel olmuş; ama onun yavrusu Cep sineması, ne yazık ki talihsiz bir ses bozukluğuyla yaralı. Bu da hepimizin nasıl bir dağınıklık, karışıklık içinde yüzdüğümüzü gösteriyor: en iyi niyetlerle paralar yatırıyorsunuz, birileri gelip bir ses düzeni kuruyor, deneyip işler biçimde sunmuyor. Gerçek insan dünyasında düşünülecek şey mi? Ama *köşe dönme toplumlarında* başka türlüsü aykırı kaçıyor şimdi.

HENRİ Laborit'yi bilir misiniz? Alain Resnais'nin *Amerika'daki Amcam* filmini görmüş müydünüz Şenlik'te ya da televizyonda? İşte o unutulmaz yapıtta, araya girip gerçek bir ermiş yüzüyle bize fareler üzerinde asal davranışlarımızı anlatan bilimadamı.

Onun *Kent ve İnsan* adlı denemesini okuyorum bu aralar: öteden beri hepimizi avaz avaz bağırttıran can alıcı bir noktaya büyük serinkanlılıkla değiniyor: *Kentleşme*.

Kavramlarımız çarpık olduğu için, tartışmalarımız, incelemelerimiz de Arap saçına dönüyor: *çarpık kentleşme* bunlardan biri.

Oysa Laborit asıl yaraya parmak basıyor: *İnsanları yaşatmak, mutlu etmek için mi konut kuruyorsunuz, yoksa KÖŞE DÖNMEK, arsa ve konutlarla herkesin iliğini kemiğini emmek için mi?*

Amaç *kâr* olunca, bütün öbür türevlerin dolu dizgin sökün etmesi kaçınılmazdır ey insan kardeşlerim! Ne doğa kalır, ne insan, ne de dünya! Ondan sonra *çevre kirliliği* diye yalancıktan bağır-

manın hiç ama hiç anlamı yoktur: bu tutarsızlık olsa olsa hanedanların işine yarar, ama dünyamızı batırır!

Gözünü sevdiğimin gerçek sanatçıları! Molière daha birkaç yüzyıl önce söylemişti ikilemi: *yemek için mi yaşamalı, yaşamak için mi yemeli?* Ama biz sanatçıların sözlerini çalım satmak için elimize tutturulmuş allı pullu oyuncaklar sanmaktan kurtulacağa pek benzemiyoruz. Ne yazık!

Yine Laborit'den bir örnek alalım: bir fareyi kafese kapatmış, aç bırakmış, beslenme içgüdüsüyle biraz sonra çıkış yolu aramaya başlamış; tek bir çıkış yolu var aslında, ama hayvanların çoğu bunu bulamıyor; ayrıca kafes tellerine de küçük bir akım vermiş; çıkış yolunu bulup yan kafese geçen yiyeceğe kavuşuyor, bulamayansa, birkaç denemeden sonra yılıyor, kafesin ortasına çöküyor, bir daha hiç kıpırdamıyor –ne kadar da bize benziyorlar değil mi?– Derken kafese yeni bir fare bırakıyor; canından bezmiş olarak ortada pinekleyen hemen yeni gelenin tepesine çullanıyor, tiftiğini attırıyor: sanki kendisini aç bırakan, dışarı çıkmasını engelleyen oymuş gibi!

Ermeni'lerle Azerî'ler arasında, ve şimdi Kızılordu'yla Azerî'ler arasında yaşanan budur işte! Herkes kafesi karşısındakinin çattığını, kendisini kapatıp aç bıraktığını sanıyor!

Oysa, edepsiz toplumculuk kandırmacasından sonra, tam *gerçek eşitliğin, kardeşliğin, dayanışmanın* yaratılabileceği günlere geldi insanlık!

Okumuş muydunuz Edgar Morin'in Cumhuriyet'te yayınlanan sözlerini? Gün, *dünya yurttaşlığı, evren yurttaşlığı bilincinin bir daha kararmamacasına ışımasını gerektiriyor.* Ama toplumlar, bilimadamlarının, sanatçılarının çoktan vardığı bu noktaya varmaktan ne kadar uzak! Hem de hepsi! Hepimiz! *Bugün hâlâ bir Türk ya da Rus dünyaya bedeldir* diyen hem kendi gömütünü, hem bizimkini kazıyor demektir.

Aslında ne kadar yalın, yaşanması ne kadar kolay bir gerçek, değil mi? Ama bütün dünya televizyonlarının, koltuk düşkünlerine aldırmadan, BBC'nin yaptığını becerebilmesi gerekiyor bunun için; oysa, tek tek tüm bireylerin gerek kendi haklarını, gerek başkalarınınkini kutsal saymasına dayanıyor. Olur mu dersiniz?

Gerçi şu söylediklerimi daha önce Desmond Morris *Çıplak Maymun* ve *İnsanat Bahçesi* adlı yapıtlarında; Wilhelm Reich da bütün yapıtlarında işledi; ama bugünkü söyleşi dostumuz Henri Laborit kalsın, ve ondan alıntıyı sürdürelim isterseniz.

Cansız varlıktan canlıya geçişte sürüngenler evrimin önemli

bir aşaması: ilk kez örgen sayılabilecek beyin beliriyor; ondan sonraki memelilerde bu çekirdek beynin çevresine bir halka dizgesi ekleniyor; insan denen çıplak maymundaysa, göz çukurları ve alna öne doğru fırlak bir yeni kabuk katılıyor. İnsanı öbür memeli kardeşlerinden ayıran da bu kesim: dil, düş, tasarım buradaki hücrelerin becerisi. Varlık, yaşarken o üç beyni de yapısında taşıyor, üçü de etkili; bir bakıma görev bölümü var.

İşine geldiğinde: *"Biz hayvan mıyız, be?"* diye bağıran insanoğlu, yalnız soyunu sürdürmeyi, dış tehlikelerden kurtulup besin ve eş bulmayı amaçlayan öbür memelilerden ayrılması, başka bir deyişle *yeni beyin kabuğunu* kullanması gerektiğinde, sürüngen beynine sığınıp içgüdülerinden dem vuruyor! Aktöresel terimlerle *ikiyüzlülük* diye adlandırdığımız, benimse *binyüzlülük* dediğim davranış işte buradan kaynaklanıyor.

Eğer günün birinde *yeni kabuğa* göre yaşayabileceksek, orada bencillik, para pul düşkünlüğü, sabahtan akşama dek erkek ya da dişi ardında koşma, sorumluluklarına yan çizme, doğayı ve insan emeğini çarçur etme ve benzeri zırdeliliklere yer olmayacak.

Doğa, hepinizi, KURŞUN ERİTMEYE DEĞİL, işte bu imeceye çağırıyor!

Bir süre önce Destek'te Güngör İblikçi ile Vural Sözer'in son çalışmalarını görmüş, ama sözünü etmeye fırsat bulamamıştım. MD'de Tayfur Sanlıman'ın yeni işlerini de beğendim.

Hobi'de, Yüksel Tamtekin'in resimleri şimdi yaşadığı dingin ve ıssız yerin bütün niteliklerini taşıyordu.

Yüksel Bey'in ardından sevgili dostum Muhsin Kut geldi bu yuvaya; Muhsin'le eşi Semra, hepimize göre daha büyük çileler çektiler Avusturalya'da; Venedik'e yaptığı gezinin meyveleri olan resimleri, o çetin günleri yavaş yavaş aşıp kendine geldiğinin iç açıcı kanıtları. Bu şenlik ikisinin de yerden göğe hakkı.

İLHAN KOMAN'ı ilk kez, yıllar önce, Cumhuriyet'te yayımlanan bir yazıda gerektiği gibi algılayıp sevmiştim; katıldığı bir yemekte, Sovyetler Birliği'nden gelmiş bir sanatçıyla buluşmuş; hoş beş arasında, yanılmıyorsam şöyle bir şey söylemiş: *"Hadi itiraf et, kadınların gönlünü çelmek için sanat yapıyoruz."*

Bu dürüstlük, açıkgörüşlülük öyle her gün görülen bir nitelik değil biliyorsunuz.

Sonra Halk Sigorta'nın önünde kollarını açtı güzelim yapıtı; Ali Neyzi'nin unutulmaz çabalarıyla. Şimdi benim sevgili dostum Abdurrahman Öztoprak, yeni sergi dolayısıyla, hep: *"Ah, ah, o yapıtı alacaksın maviliklere kucak açan bir kıyıya dikeceksin!"*

diyor, ama korkarım müthiş yanılıyor: ertesi sabah kolu kanadı kırık buluruz çünkü şu son Müslüman Türk Toplumunda!

Neyse, Galeri Nev'deki yapıtlar için söz gereksiz, birkaç kez görülüp sevilmeli. Bir de dupduru bakışlı resmi var; yaşamı, başka bir deyişle kadını öylesine saygıyla sevmiş kafadan ve parmaklardan işte böyle ürünler dökülür, fışkırır.

Koman ne yazık ki ülkesinde hemen hiç yaşamıyor yapıtlarıyla, dünyadan da elini eteğini çekti. Bize bu unutulmaz sergiyi hazırlayan eşine, Galeri Nev'e ve ustaların ustası İtalyan dökümcülere yürekten teşekkür.

BM'de derlenen eski ustalarla çağdaş yorumcu Halil Akdeniz karşıtların güzel uyumunu yaratmış.

Vinci'de, Oktay Anılanmert'in kararlı, dürüst arayışlarını Alev Mavitan'ın yapıtları izledi; ilgiyle izliyorum Alev'in duyarlılığını.

Gerçek İstanbul Efendisi dostum Fikret Kolverdi elimizden hızla kayıp giden *insan evlerini ve sokaklarını* sabırla saptamayı sürdürüyor.

Kile'ye yine gidemedim, ama tanıtım kitapçığındaki renk şiirlerini ikide bir açıp tadıyorum: nasılsa Tem'de son çalışmalarını sergileyecek billûr yürekli-bilinçli Varınca.

29 Ocak'ta önce Opera Galerisi'ne Ünsal Toker'in son çalışmalarını tatmaya gittik; gemilerinin yanına kattığı çiçekleri sevdim.

Aynı akşam, Cemâl Reşit Rey'de Ayşegül Sarıca vardı; bir Schumann gecesi sundu bize. Duyarlı, sağlam. Batı müziğiyle tanışmamın başında da bu iki ad yan yanaydı, önce küllere verdiğimiz Şan Sineması'nda, daha sonra başka yerlerde.

Ayşegül'ün kişiliğinde Schumann'ı bir kez daha tattıktan sonra eve geldik, radyoyu açtığımızda Mozart'ın obualı bir yapıtı çalınıyordu; ardından, o güzelim insanın daha on yaşındayken bestelediği bir şarkı başladı. Gerçekten inanılır gibi değil! on yaşında bu ustalık... Ama yine Demokritos haklıydı elbet: *Kalıtımda atalara bağlı gerekliliğin kesin payını bilemiyoruz.* Ama o çağlardaki toplumsal yaşamın sağladığı gerekliliği çok iyi biliyoruz: İnsanların adam yerine konabilmesi için sanatta, yazında, bilimde öne çıkmaları özendiriliyordu. Ya şimdi? milyarlarca insan arasında en az Mozart kadar yetenekli çocuk yok mu? Olmaz olur mu; ancak onları bekleyen, müzik, yayın, bilim değil; *BORSALAR, HOLDİNGLER, SOYGUN HÜKÜMETLERİ!*

Yemek için, daha da beteri TIKINMAK için yaşamaya başlayalı beri böyle oldu! En küçük bir değişme belirtisi gözükmüyor şimdilik.

Ayşegül'ün, Schumann'ın, Mozart'ın güzelliğini şöyle iyice sindirmeye kalmadan, amansız bir tokmak indi beynimize: Cevat Taylan'ın *Profil*'i. Doğrusu, şimdiki TRT yönetimiyle yapılabileceklerin en iyilerinden biriydi bu izlence. Ve yeryüzündeki herkese utanç dersiydi, *sürüp giden soykırımlar konusunda*. Ermenilere karşı kendimizi haklı gördüğümüz için yapılmasına göz yumulmuştu; oysa aynı saatlerde, dünyanın dört bir yanında, elbirliğiyle canlı tutuyorduk ırkçılığı, bağnaz ulusçuluğu. 71 ve 80 yıkımlarını başımıza getiren Demirel insan hakları ve Azerî savunuculuğuna girişirken, Yunanlılar bizim 6-7 Eylül'ü tazeliyordu! Jeronimo'nun kafatasını en büyük savaş ganimeti diye *övünçle* saklayan Bush özgürlük anıtının yanıbaşında atıp tutuyor!

Kıbrıs'ta ya da başka yerlerde federasyona yanaşmayanlar, tam bir aktöre dağıtıcı gibi, SSCB'nin artık böyle bir yönetime geçmesi gerektiğini haykırıyor avaz avaz! Özgürlüğün yakın tarihteki simgelerinden birinin, 1789'un gerçekleştirildiği ülkede, hem de Avrupa Topluluğu'nun önde gelen yöneticilerinden Delors, *açıklık, yeniden yapılanma kan dökmeden sağlanmaz* diyebiliyor!

Bütün bu yalan, soysuzluk, binyüzlülük okyanusunda, bu kadar tozutmamış insanların biricik sığınağı, artık yalnız vâhalarda yaşayabilen gerçek sanat. Çıldırmamak için göle değil, işte bu vâhaya kaçıyoruz Sevil'le.

EVİN İLYASOĞLU'nun radyodaki izlencelerini televizyondakilerden daha ilginç buluyor, zevkle dinliyorum; geçende İlhan Mimaroğlu'yla son derece ilginç bir söyleşi yayınladı, belki kimileriniz dinlememiştir. Mimaroğlu, "yeniden dünyaya gelseniz, hangi çağda yaşamak isterdiniz" sorusuna tam kendine uygun, özgün bir yanıt verdi: 19. yüzyılın sonuyla 20. yüzyılın başında, Güzel Çağ denen dönemde, ya da 1930'larda Atatürk Türkiye'sinde şimdiki bilgim ve bilincimle yaşamak isterdim, dedi.

Gerçekten de, sözünü ettiği iki dönem insanlığın ve özellikle yurdumuzun altın çağı sayılabilir: Avrupa'da insanlığın en güzel çiçekleri açıyor, gerçeküstücülük terimiyle simgeleşen müthiş düşünsel ve sanatsal evrim-devrim yaşanıyordu. İnsanlık bir daha o kadar benzersiz çiçeği birarada yetiştiremedi ne yazık ki. Dar kalıpları bırakıp hepimizin üstünde düşünmesi gereken bir nokta.

30'larda Mustafa Kemâl'in inanılmaz varlığı; bütün dünyayı sarsan iki kasırga, sonunda Hitler'i doğuran anamalcı görüşle, tatsız meyvelerini ancak 90'larda görmeye zorla da olsa başladığımız, Stalin kimliğinde dilegelen astığı astık kestiği kestik düzmece

toplumculuk azıtırken bireyle toplumu bağdaştıran uzlaşmaları gerçekleştirmeye çalışmış. Ne o gün anlaşılıp desteklenmiş, ne de şimdi.

Mimaroğlu gibi ben de çok isterdim Atatürk'ün o atılımlarında görev almayı, yaşamı dayanılmaz bir yüklenti gibi değil, ardı arkası kesilmeyen bir arama, yaratma coşkusu biçiminde algılamayı!

Elbirliğiyle hepimizin tepesine bindirdiğimiz düşünsel ve parasal kamburlar aynı arayışın şimdi Orta Avrupa'da yaşanmasına izin verecek mi? Hep birlikte göreceğiz.

Şubat dergilerinden birinde ünlü bir oyuncumuzun anlattıkları yayınlandı: *her türlü gülüp eğlenme eğilimini yıllardır bastırmış, hâlâ bastırıyormuş.*

Reich'in *Kişilik Çözümlemesi*'nden küçük bir alıntı yapayım: *"Vücut, dirimsel acıdan yaşamına kusursuz başlar: tepeden tırnağa devinimden, kendini bırakıştan oluşmuştur. Ancak, dirimsel enerji uyarılmaları bedende dolaşırken birtakım ketvurmalarla karşılaşır; dolayısıyla, sevinçli etkinlik anlatımı özdevingen bir olumsuzluğa dönüşür: 'HAYIR, istemiyorum' Böylece vücut, başarısızlıklarından sorumlu olmadığını gösterir."*

Şimdiki bütün eksik gedik davranışlarımızı, alışkanlıklarımızı *doğal veriler* sanıyoruz. Ne kadar yazık hepimize!

OCAK ayının son günleri iki önemli tatsız olay getirdi: Baykal SHP'yi bir anlamda ele geçirdi; ve onurlu bir özgürlükçüyü yitirdik: Muammer Aksoy.

80'lerin sonu, toplumsal yaşamın en kolay oluşumlarıyla geldi: *Önce kendi elimizde yaratıp yıllarca katlandıktan sonra, zorba tek adam ya da parti yönetimlerine kan revan içinde son verme.* Oysa asıl zor olan, yıkılanın yerine gerçek halk yönetimini geçirebilme. Aynı güçlük yurdumda da sürüp gidiyor; tek adam-tek partiyse, şimdiki siyasetçiler bunun olabilecek en iyisini zaten deniyorlar. Peki, toplumcu demokrat olduğunu öne sürenler aynı yöntemle nereye varır? Ne kadar yazık!

Stephen Frears'in *Benim Güzel Çamaşırhanem*'ini Sinema Şenliği'nde görememiştik, Beyoğlu Sineması'nda yakaladık; her zamanki gibi amansızca makaslanmış olsa da, gönül gözleri açık bir Pakistan'lı ile Frears'in gerek İngilizleri gerek göçmenleri kavrayıp anlatışları ince mi ince.

En soylu iki simgeyi, Gorbaçov'la Aksoy'u anarak insanlığın biricik asal sorununu bir kez daha anımsatmakta yarar var: *kendini doğrunun biricik sahibi sanmaktan, insanları ZORLA kurtarma girişiminden KESİNLİKLE vazgeçmek.*

Varolan dinlere eklenen *kalemefendisi ortaklaşmacılığı*, Gorbaçov'un ağzından, bu korkunç vebadan sıyrılmaya niyet ettiğini açıkladı: ama Aksoy'un da bütün açıklığıyla değindiği gibi Muhammed'e inananların böyle bir tabanda bütün öbür insanlarla buluştuklarını gösteren tek bir tümce okumadım bugüne dek.

Dolayısıyla, çağımızın ve özellikle de Türkiye'nin sorunu, işte burada yatıyor: *her ne biçim ve yoldan olursa olsun, istençlerine karşın, insanları kurtarma, inanç cennetine kavuşturma hevesinden yemin tövbe ederek vazgeçme.*

İnanç sahipleri böyle bir yemin etmediklerine göre, varlıklarını korumak isteyen bütün öbür insanların Atatürk kadar uyanık, kararlı, birleştirici olmaları gerekiyor.

Olur mu dersiniz?

Bütün umutsuzluklara gözümün bebeği Cemâl'in dilinden yanık bir türküyle kafa tutmayı deneyelim isterseniz:

GÜL

Gülün tam ortasında ağlıyorum
Her akşam sokak ortasında öldükçe
Önümü arkamı bilmiyorum
Azaldığını duyup duyup karanlıkta
Beni ayakta tutan gözlerinin

Ellerini alıyorum sabaha kadar seviyorum
Ellerin beyaz tekrar beyaz tekrar beyaz
Ellerinin bu kadar beyaz olmasından korkuyorum
İstasyonda tren oluyor biraz
Ben bazan istasyonu bulamayan bir adamım

Gülü alıyorum yüzüme sürüyorum
Her nasılsa sokağa düşmüş
Kolumu kanadımı kırıyorum
Bir kan oluyor bir kıyamet bir çalgı
Ve zurnanın ucunda yepyeni bir çingene.

Ama biliyorsunuz, artık *gül* koklamaya izin yok: çalışmalarını tanıtmaya kalmadan, Sümeyra'cığım da yıldızların arasına kayıverdi.

Olur mu, böyle olur mu?

Hangi Toplumculuk?

Görüp izliyorsunuz, bütün kalıplar parçalanıyor, kavramlar, inançlar inanılmaz sarsıntılar geçiriyor. Göğe bağlı dinlerin yerine geçmeye özenmiş zorba toplumculuk dini, umarım bir daha dirilmemecesine geçmişe gömülüyor. Kimilerimiz buna müthiş kederleniyor; büyük bir çoğunluk da belirsizlik içinde yüzüyor, kaygı ve tasalarla kıvranıyor: *şimdi n'olacağız?*

Bense, kendi payıma, ilk ve belki de son kez gerçekten usumuzu başımıza devşirme; şimdiye dek büyülü, tensel hazlar veren, ama içlerini boş bıraktığımız kavramları *yaşama geçirme, somutlaştırma fırsatının doğduğuna inanıyorum. YA YALANSIZ DOLANSIZ TOPLUMCULUK, YA ÖLÜM!*

Ama bu sefer, çok şükür, silâhsız, onu bunu asmasız.

Biliyorsunuz, sorunlarımızı çözebilmek, yerküredeki ve acundaki yerimizi ve anlamımızı kavrayabilmek için birçok sözün ardına bilim sözcüğünü getirmişiz: toplumbilim, eğitbilim, düşünbilim, kazıbilim falan. Bense, 1950'lerden sonra masalları bırakıp somut bulgulara dayanan ve inanılmaz açıklamalar getiren bilim dalını, *dirimbilimi* (biolojiyi) çıkış noktası sayıyorum. Bunu tek başıma yapmıyorum kuşkusuz, sezgileriyle bu bilime öncülük etmiş birçok sanatçının yanında, Jean Rostand, Jacques Monod, Henri Laborit gibi ustaların kılavuzluğunda.

Yarın, dünkünden daha yalansız bir eşitlikçi düzen kurabilmemiz için, nerelerde bağışlanmaz kusurlar işlediğimizi, *HEP BİRLİKTE İŞLEDİĞİMİZİ* iyi saptamak gerekiyor.

Eşitlik, kardeşlik, adalet arayışı binlerce yıllık; uzun adlar sıralamasına girişmeden, bütün öbür güzelim insanların arayışlarının sonunda Marx'la Engels'te toplandığını söyleyebiliriz: insan dünyasında enerjinin, başka bir deyişle *emeğin* harcanmasıyla oluşan ürünlerin bölüşümünde tek ve can alıcı bir yanlışlık vardı, hâlâ var: ürünü yaratmak için harcanan *emek değeri* ile değiştokuş, ya da *satış değeri* arasındaki ayrım. Ve zaman zaman büyük boyutlara ulaşan bu *artı-değer*'in çoğunlukla üretime katkısı ya az ya da hiç bulunmayan kişi ve kurumların elinde toplanması; bütün insanların rahatı, sağlığı, mutluluğu için yeni yatırımlara ve gerekli tüketimlere değil, bir avuç insanın keyfine harcanması. İlk toprağın işlenmesinden beri bu çarpık düzen böyle dönmüş; ama üretime in-

san emeği yanında makina da katıldıktan sonra korkunç boyutlara varmış.

Kısacası, Marx'la Engels'in saptamaları hâlâ yürürlükte.

Korkunç yanılgı, *bu yalın doğrunun insan yığınlarına silâhsız anlatılmasından umut kesenlerin, sanki gökten zembille ineceklermiş gibi, BİR AVUÇ ÖNCÜ AYDINLA emekçiliklerinin bilincinde oldukları varsayılan işçilerin el ele verip para babalarının yerine ZORLA geçip dünyayı kurtarmaya* kalkışmasıyla yaşandı. Üstelik insanların kişilik yapısı, bütün eğitim ve davranışları bu güzelim ülküye hiç mi hiç hazır olmadığından, iki amansız mikrop girişimi ister istemez çürüttü: *1. İşbaşına gelenlerin iki gün sonra, binlerce yıldır görüldüğü üzere, kendilerini SEÇİLMİŞ, HER ŞEYE HERKESTEN DAHA LÂYIK* kişiler sayarak ayrıcalıkları, başka bir deyişle hepimizin emeğinin *artı-değerini* kendilerine kullanmaya başlamaları; *2. Bu tutarsızlığı gören, zaten binlerce yıldır korkak, ürkek yaşamış yığınların girişilen evrime SEVİNÇLE katılmayışı.*

Buysa, her geçen gün arttırmıştır çaresizliğin doğurduğu ZORBALIĞI.

Vu şunu açıkça dile dökmek gerekiyor: gelmiş geçmiş tanrılı ya da düşünsel bütün öğretilerin yerine *gerçek dayanışmayı, eşitliği yaratmaya çalışmanın COŞKUSU* geçirilemediği için, *hem en soylu ülkümüz olması gereken TOPLUMCULUK boş yere çamura bulandı; hem de bütün dünyada halk yığınlarının, sözümona KOMÜNİST PARTİLER'in hepimizi kurtaracakları, doğaötesine inanıp sığınma eğilimi usa sığmaz boyutlara vardı.*

Yarını kurtarmak istiyorsak, hep birlikte yanıldığımızı, bağışlanmaz yanılgılara düştüğümüzü yüksek sesle söyleyip sindirmek, hastalıktan kurtulabilmenin ilk vazgeçilmez koşuludur.

BÜTÜN DÜNYA EMEKÇİLERİ BİRLEŞİN diye yüz, yüzelli yıl bağırdıktan sonra, hele son 70 yıldır Moskova'yı bayrak yaparak asıp kestikten sonra, varılan nokta CEHENNEM'den beter; Azerî Ermeni'yi kesiyor, Bulgar Türk'ü, Rumen Macar'ı, Protestan Katolik'i, Şiî Sunnî'yi; kısacası herkes kardeşini, insan kardeşini!

Evet, Marx haklıydı elbet: hiçbirimizin malı olmayan güneş enerjisini, onun küçük bir birimi olan *insan emeğini* hem doğayı, hem birbirimizi sömürmek için kullanamayız, KULLANMAMALIYIZ.

Anamalcı düzenin bu korkunç yanlışı düzeltmesine fırsat kalmadan, Doğu'da ortalığı kaplayan acımasız DEVLET ANAMALCILIĞI, değil toplumculuğu gerçekleştirmek, şimdi şişine şişine

kendine *özgürlükçü anamalcılık* nitemini yakıştıran Batı'dan fersah fersah gerilerde kaldı ve bir anlamda *UMUDU BİÇTİ!*

Şimdi, sözün gerçek anlamında *halkın seçtiği kurumlar aracılığıyla kendi yazgısına egemen olacağı ÇAĞ'ın başlangıcındayız; bu yeni İSA doğumunu 1990'la simgeleyebiliriz.*

Ama iş hiçbir sözün anlatamayacağı kadar çetin, karmaşık.

Gelin isterseniz, doğadan, dirimbilimden alınmış bir örnekle resimleyelim kurmamız gereken düzeni.

Televizyondaki bir belgeselde vardı, filler yürüyor, kocaman ayaklarıyla bastıkları yerin bir anlamda altını üstüne getiriyorlar; ayaklarının hemen dibinde de ince beyaz birtakım kuşlar –adlarını unuttum– fillerin ortaya çıkardıkları solucanları atıştırıyorlar. Zaman zaman da kocaman aşçılarının sırtına çıkıyor, onları rahatsız eden börtü böcekten kurtarıyorlar.

Anamız doğa, her canlı birimini bütün öbürlerine böyle bağlamış; kimse gereksiz kıyım ve yıkım yapmıyor, yapamıyor, her şeyden önce kendi günü ve geleceği için.

Hava, su, güneş hepimizin kaynağıdır –bakın, malı demiyorum!– bu kaynakları en yüce niyetlerle de olsa tek başına kimse yönetmemeli!

Kısacası, Exupéry'nin dediğini yapmaya, *"özlediğiniz insanı önce kendi içinizde yaratmaya"* hazır mısınız?

Değilseniz, cezamız öyle çok uzakta değil, çok çok yirmi otuz yılda ertelemesiz çökecek tepemize!

8 Şubat akşamı C. R. Rey'de Lyubov Timofeyeva'yı dinledik; Chopin, Lizst, Scriabin, Albeniz vardı bizim için seçtiklerinde; titiz, duyarlı, canlı bir sanatçıydı. Birkaç saat için de olsa elbirliğiyle yarattığımız cehennemden alıp olması gereken insan dünyasına taşıdı bizi. Canına sağlık.

10 Şubat'taysa, Fred Schepisi'nin son filmi *Çığlık*'a gittik; yönetmenin *Bolluk*'u da iyi bir rastlantıyla aynı hafta televizyonda gösterildi. İşinin hakkını veren yetenek kadar coşturucu bir şey yok yeryüzünde; doğaötesine tapma yanılsamasından kurtulduğumuz zaman ortada asıl hayranlık ve coşku kaynağı kalacak: insan emeğinin, yeteneğinin yaşamı öldürmeye değil, *diri tutmaya* yarayan ürünleri ve onların yaratıcıları, bir bakıma hepimiz: sonunda tek bir ad altında somutlaşsa da, *bütün yaratıların ortak olduğuna* inanırım ben. Biz olmasak, Chopin ve Timofeyeva nasıl *var olabilir?*

Çığlık, Meryl Streep'in şiirsel varlığının yeni bir şöleni bize; film çok önemli bir konuya değiniyor, benim yazı basılana dek

nasılsa görmüş olacaksınız. Olay, dünyanın her yerinde, değişik biçimlerde hepimizin başına gelen, gelebilecek bir yargı kazasına dayanıyor.

Ama bence yargı kazasından çok daha önemli yan, inançlarımızın çelişikliği, tutarsızlığı: filmdeki baba, bir dinadamı; yirminci yüzyılın sonlarında yaşıyor, bütün donanımdan yararlanıyor, en son aygıtları kullanıyor, ama zaman zaman hâlâ: *"Başımıza ne gelirse, Tanrı'dan gelir"*, diyor. Ben bu görüşte değilim, ama onun açısından bakmayı sürdürürsek, artık yargı kazasına da o kadar üzülmemesi: *"Tanrı verdi, Tanrı aldı"*, demesi; kimseyi, hele hele karısını hiç suçlamaması gerekirdi; yerlere serilmesi hiç!

Oysa, çocuğu kapan bingoya yemek artıkları atan o; filmde gördüğümüz kadarıyla, ev işlerine ve çocuklara daha az ilgi gösteren de o; çadırın cırcırının bozuk olduğunu bilmesine karşın onarmayan ya da onartmayan da o.

Güzelim bir yavrunun öyle yitip gitmesinde, "Tanrı verdi, Tanrı aldı"yı bir yana bırakırsak, belki ikisinin de küçük savsaklamaları var elbet; o zamansa, oturup önce kafa kafaya hangi küçük kusurları işlediklerini, ağlayıp sızlamadan konuşmaları gerekirdi.

İşin toplumsal yanına gelince, doğrusu yönetmen bu uluslararası sara nöbetine parmak basmakla çok iyi etmiş: hepimiz, bütün kurumlarımız, birbirimize yardım etmeyi değil, *günlük eğlence ve coşku gereksinmemizi* nasıl karşılayacağımızı düşünür olduk. Ve ne yazık ki, bir avuç bireyle ya da tek bir ulusla sınırlı değil bu korkunç tutum!

Sağlıklı bir toplum, filmdeki gibi bir olay karşısında, sözkonusu ana babayı yargıç önüne değil, olsa olsa sevmeyi unutmamış bir hekime götürür, acılarını dindirmeye, avutmaya, küçük kusurlarını aşmalarına yardım etmeye çalışırdı!

Evet, ne diyordu Vaclac Havel: *"Siyaset, yalnız olabileni gerçekleştirme sanatı değildir; OLANAKSIZIN da düşlenmesidir*

Sizi bilemem, ben bu yakadayım.

Televizyonda şimdilerde, kimi zaman kişisel çıkarlar uğruna da olsa, çevre kirlenmesi sık sık gündeme gelir oldu. Geçende köprüde çalışan insanların araçlardan çıkan gazlarla zehirlenmesi ele alındı; kurşun, kadmiyum, karbon monoksit zehirlenmesi ürkütücü boyutlara ulaşmış. Gişelerde çalışan emekçilere sordular, onlar da dilleri döndüğünce anlattı. Derken dericiler geldi önümüze: yıllardır çevreyi ve onun bir parçası olan insanı amansızca sömürüp kirletenler, son aşamada: *"İyi ama bunca işçi aç mı kalsın"*a dayadılar sırtlarını.

Kurşunsuz benzin üretimi, arıtıcı egzost, bacalara, borulara süzgeç şimdilik yalnız ağızlarda sakız. Yağma Hasan'ın böreğiciler, KİT'leri haraç mezat satışa girişmişken, Kamu fabrikalarına uygulamalar mı bu önlemleri?

"Ay mı önemli, hazine mi?"

Sözün gerçek anlamında her alanda tutumlu yaşamak mı, çılgınca kâr etmek mi?

Asıl sorun bu.

Çözümüyse, Leipzig'de, Prag'da gösterildi: bütün kurumları, partileri aşarak, milyonlarca kişi, kollarında eşleri, çocukları; ellerinde ertelenmez dileklerini dile getiren bezler, kartonlar alanlara dökülmedikçe, kimse kılını kıpırdatmayacak! İsterse bütün dünya kurtulsun, biz daha gerekirse tam *BİN YIL* böyle kalabiliriz! Gerçekten çıldırmış sözümona yöneticilerimizi besleye besleye.

Yalnız köprüde değil, Şişli'de, Taksim'de, kentin her yerinde kirlenme öldürücü boyutta. Madenlere, gaz sızıntısı bilindiği hâlde, kurbanlık insanlık indiriliyor, daha da indirilir.

Kendilerini de zehirlediklerini görmelerini gereken araba sahipleri; sendika ağalarının boyunduruğundan kurtulmayı beceremeyen işçiler; Marmara'da balık kalmamasının işsiz kalmaktan çok daha tehlikeli olduğunu göremeyen Kazlıçeşme emekçileri, şimdiki bütün kalıpları aşıp *YAŞAMA HAKLARI*'na sahip çıkmadıkça, o partiden, bu partiden, Ahmet'ten, Hasan'dan çözüm gelmez, gelmeyecek!

Şubat başında Vakko'da Ferruh Başağa'nın çalışmaları sergilendi; güzel bir rastlantıyla, aynı gün sevgili Başağa'nın doğum günüydü de. Bütün bir ömrü tutarlı bir inanca yatırmış insanın erdemi, bilgeliği sinmiş Başağa'nın hem bedenine, hem yapıtlarına. Ne mutlu ona da, biz dostlarına da.

Bingül Başarır'ı yıllardır keyifle izlerim, her sergisinde yeni, ince güzellikler getirir önümüze.

12 Şubat'ta Alpay Kabacalı bu kez sayın Faruk Erem'i ele almış, çok iyi etmiş elbet. Bu güzelim bilgeden aşağıdaki alıntıyı yapmamak bir bakıma olanaksızdı, her şeyi öylesine güzel özetlemiş ki...

Sanatçı, bilimin öncüsü olan, daha doğru bir deyişle olabilen kişidir Sanatın konusunda 'Yasak bölge' kabul edilemez. Sanat yaşadıkça, sanatın konusu değişecektir Sanat ve bilim yapıtları, fikir suçları ve benzeri hakkında kendine özgü kurallarla yargılamanın yenilenmesi biçiminde toplumca özür dilemenin bir yolu bulunmalıdır ülkemizde de. Demokratik anayasalarda eksik olan, sanatın gelişmesi için 'Devlet katkısının'

açıklanmamış olması ve bu katkının bulanık, yaptırımsız bırakılmış olmasıdır. Bu nedenle Anayasa'mızın, Devlet, 'insanın maddî ve manevî gelişmesi için gerekli şartları hazırlar' *(M.10) hükmü yeterli değildir.*

Tıpkı Muammer Aksoy, Hıfzı Veldet ve daha başkaları gibi, Atatürk'ü dolu dolu yaşama talihine ermiş kuşağın erinç verici bir üyesi Sayın Erem. Ne yazık ki yerlerini doldurmaya pek az gönüllü çıkar oldu.

Ana izleğimize dönelim: binlerce yıllık ağa, bey, derebey, parabey buyurganlığının yerine seve seve kurulan Tek Parti ve onun içersinde de Tek Ulu Önder zorbalığının, tıpkı *kâr*'dan başka bir erek gütmeyen anamalcı düzen gibi düştüğü en büyük yanılgı, *doğayı, dirimbilimi hiç ama hiç tanımadan, tanımak şöyle dursun, düpedüz küçümseyerek, HER KAFASINA ESENİ mutlaka doğru sanması, ve bunun herkesçe benimsenmesini sözle, kalemle değil, işkenceyle, yoketmeyle onaylatmaya çalışmasıydı.*

Dr. Reich, yaşamın temeline *sevgi, çalışma ve bilgi*'yi oturtur; dolayısıyla, dünyayı bu ilkelerin çekip çevirmesini ister.

Toplumculuğu boğazlayan ortaklaşmacılar (!) bunların yalnız birini alıp acımasız, amansız, kapkara bir Babayasa'ya dönüştürdüler: *çalışma.*

Üstelik, her şeyin başı olan toprağı ve toprak insanlarını da, sözümona kendilerine öncülük etmiş bulunan kafa emekçilerini de –inanılmaz bir yanılsamayla– *sapık Tarih'lerinden* silerek.

Zorba toplumculuğun ikiz kardeşi düzmece *özgürlükçü anamalcılık* da öyle yapmıyor mu? Çiftçiye, köylüye, canınızın temel dayanaklarını üretenlere usa gelebilecek bütün engelleri çıkaracaksınız; bütün girdilere –tıpkı örneğin kâğıda yaptığınız gibi– hemen her gün zam yapacaksınız; buna karşın –canını dişine takıp madene inen işçiler gibi– yine de üreten insancıklarımıza gülünç taban fiyatları vereceksiniz; sonra insanlığın bütün soylu kavramlarını ağzınıza alıp ırzına geçeceksiniz!

Ve Demirel kalkacak, 'gelişme sanayidedir', diyecek!

Elbette! Yedi kat göğe dek haklısınız efendim! Buğday biterse, civata yersiniz olur biter! Ve Allah kahretsin, civatayı en son bu beyler yer.

12 Şubat akşamı 3. Kanal'da bir izlence vardı; Kanada ve ABD'de çevre ve su kirlenmesi. Öyle bir canavar yarattık ki, sonra ortadan çatlasak, durdurmaya gücümüz yetmiyor: arıtma kuruluşları olsa olsa acıklı-gülünç kalıyor, toprağın her hücresi zehirlenmiş çünkü! Güzelim çimenler korku filmlerinin ötesine geçmiş,

yapışkan zehirler olmuş, şıpır şıpır damlıyor: İNSANOĞLUNUN CANEVİNE!

Ve Yeniçeltek sorumlusu, PİPİEM diye geveliyor!

Akılsız saydığımız bütün öbür hayvanlar kimbilir ne kadar gülüp acıyordur bize!

Anadolu halklarının güzel bir sözü var: *ZORLA GÜZELLİK OLMAZ!*

Şimdiye dek dünyayı ve insanları kurtarmaya girişenlerin en büyük yanılgıları bu oldu hep: *oluşumların akışını bekleyemeden, ZORLA düzeltmeye girişmek.* Ve sonuçta, baktılar ki insanlar kurtulmaya yanaşmıyor, yalnız kendilerini, keselerini kurtardılar. Doğayıysa, kıyasıya harcadılar, harcamayı sürdürüyorlar.

Geçen akşam beş altı tirol teknesi sahibi, tıpkı öbür yöneticilerimizin her saniye yaptıkları gibi, gözünü bile kırpmadan: *doğa tükenmez, balık tükenmez, bir mevsim yokolur, sonra geri gelir,* dedi. YAŞŞA BEYİM! Sen mi bileceksin, doğa mı?

Kardeşliği, eşitliği, doğaya uygun düzeni gerçekten isteyenlerin yapması gereken tek şey vardı, var: *özlenenleri ilkin kendi içlerinde yaratıp öbür kardeşlerine göstererek inandırmaları.*

Çok sevip saydığım bir yazar dostum Lenin'le Atatürk'ü kıyasladı bir süre önce; büyük bir olasılıkla okumuşsunuzdur yazdıklarını. Yanılma payı hepimiz için eşit. Ben kendi payımı üstlenip şöyle diyeceğim: *günün koşullarına göre yapılabileceği Mustafa Kemâl, Lenin'den daha iyi sezmiş; o aşamada elinden gelenin hepsini yapmış; bütün sınıfları, bütün kümeleri atılıma katmaya uğraşmıştır. Onun ışığında gelişip çiçeklenen Köy Enstitüleri, gerçek bir mucize olup dünyaca benimseseydi, benimsenebilseydi, şimdi inanılmaz derece yumuşak bir toplumsal düzene geçmiş olurduk.*

Oysa, emekçiler arasından yalnız kol işçilerini alıp tahta oturtmaya kalkınca işte şimdi geldiğimiz noktaya varıldı; ve bu, bütün insanlık için korkunç bir hovardalıktı. Bari yeryüzünden silinmeden gerekli dersleri alabilsek.

Yıllar önce Antonio Banfi adında bir düşünürden bir Marx'çı güzelduyu yazısı aktarmıştım; söylediklerini bilincimde hep diri buldum o günden bu yana: *dünyayı üç yoldan açıklayıp yönetebiliriz,* diyordu; *acunsal aklın bizdeki parçasını kullanamaz durumdaysak, doğaötesine sığınır, olağanüstü gerçeklerden yardım bekleriz; aklımız iyi kötü başımızdaysa, düşünbilim bize kılavuzluk eder; ama en akılcı, en doyurucu açıklama ve yorum, güzelliği de içine katmış düşünce, yani sanattır.*

Bu dergide söyleşmeye başladığımız ilk günden beri, işte bu yüzden, bıkıp usanmadan *YAŞAMA SANATI* diyorum.

Ve bu deyim insanın doğadan kopardığı, içinde taşıdığı bütün gerçek yasaları, ilkeleri içeriyor.

Ama şimdi varlığı, belki geçmiş yüzyıllardakinden çok daha fazla tehlikede, çünkü *sözümona akılcı yöntem ZORBALIK yüzünden acıklı bir yenilgiye uğradığından, doğaötesine, bağnazlıklara savrulma sözle anlatılamayacak boyutlarda.*

Peki, bu kapkara görünge içinde önerim? Daha başka bilgelerle birlikte, Voltaire'in dediği: *sabırla, inatla, umutla bahçelerimizi çapalamak.*

Yunus Kâtipoğlu, varlığıyla da, yapıtlarıyla da dostumdur; ve tıpkı Cihat Burak gibi, onun da bence en güzel yanı, kişiliğiyle sanatının yüzde yüz çakışması, yalansız dolansız içtenliğidir. Son işlerini Hobi'de armağan etti bize.

Nilgün Büyüktüzün'se son çalışmalarını Basın Müzesi'nde sergiledi; Nilgün'e de saygım büyüktür, ekmeğini bir bakıma taştan çıkarırken, resim sanatında yalnız gönlünün, bilincinin sesini dinler; onun arayışı da alabildiğine içtendir; Baraz'daki ürünleriyle son resimleri arasındaki değişim bunun sevindirici kanıtıdır. Eline sağlık bacı, devam!

Nasip İyem'in pişmiş toprak ve resim çalışmalarını da Edpa'da Suna'cığım getirdi önümüze; birbirine pek yakışan bir ikili elbet. Sayın İyem'in sanatı için ayrıca fazladan söze gerek yok, ne mutlu.

Sevgili Hamit Kınaytürk'ün kanat gerdiği bir küme yorumcu AKM'de çıktı karşımıza; hepsini yıllardır tanıyorum. Bu sergi dolayısıyla yayınladıkları yazı bana uzak-nu uzaktı: bir ileti, bildiri herkesin kendi anadilinde olsun isterim çünkü, araya yabancı terimler, sözcükler karıştı mı, geçende pek etkili ve yetkili bir yazar arkadaşımın kullandığı deyimi ödünç alarak söyleyeyim, *yemek kılçıklı* oluyor. Ama sakın yanlış anlamayın, ben yalnız kendi görüşümü söylüyorum; Akatünvel Topluluğu'nu oluşturan dünya ve insan yorumcuları elbet bildikleri, inandıkları yolda yürüyecekler.

Aloş, Metin'le Sevil'e konuk oldu; sevgili dostum Aloş da özü-sözü birlerden, tutarlı arayışını sabırla sürdürüyor.

Sergide Koray Ariş'in bir sağlık kazası atlattığını öğrendim, epey üzüldüm, çünkü Koray olgunluk çağının keyfini sürecek yerdeydi. Ayrı uçları birleştirirsek, acıklı bir görünüm ortaya çıkıyor; son on yılın *sevinçsiz* yaşamı, en duyarlı çocuklarınızı birbiri ardına vuruyor. Kimisi Cemâl'ciğim, Sümeyra'cığım gibi bulutlara

karışıyor; kimisinin de, Burhan'la Koray gibi, kolu kanadı bir bakıma kırılıyor. Ne kadar yazık hepimize!

Uğur Dündar'ın akrep üfürücüsünden sonra, alın size karşıkonmaz bir *hafiflik* daha! Ağacın içinden Arapça yazı çıkmış!!! Bir zamanlar da –henüz bitmiş değil– savcılarımız olur olmaz resimlerde hep orak çekiç görüyordu. Peki ama, bütün acunun, bütün varlıkların yaratıcısı yalnız Arapça mı biliyor dersiniz?

Küçük bir merakım daha var: Hûmeyni yanlıları işbaşına gelirse, Maço Manço'nun saçı sakalı, yüzükleri nasıl karşılanır? "Arman canım, diyecektir, Galatasaray'dan abileri, kıvrak çocuktur, her türlü kıskaçtan kayıp kurtulur." Eh, işte en azından buna sevinirim: son Türklerin sağlam dölü canlı kalmalı...

Uğur Mumcu'nun Cumhuriyet'teki araştırmasını okuyor musunuz? Tutucu olmayı seçmiş (!) kişiler kendilerini olmuş bitmiş saydıklarına göre, ancak ilerici, devrimci olduklarını savunanların alacağı ne kadar çok ders var bu yazı dizisinde!

Televizyonda gösterilen eski ünlü sessiz filmleri izliyor musunuz? Kiminde Greta Garbo gibi ender bir varlık bulunsa bile, nasıl da eski, boş, giderek zararlı yapıtlar: kimin işine yarayacak bütün o gerçekdışı ilişkiler, kişiler, kavramlar?

Açlık'ı yeniden izlerken, inancım iyice pekişti: yazarlık, yaratıcılık, sanatçılık açlıkla, amansız yoksullukla birarada olamaz! Tıpkı gereksiz bollukla olamayacağı gibi. Bütün insanların karnının doyacağı, herkesin mutlaka başını sokacak bir yuvaya kavuşacağı toplumsal düzen en iyisidir. Ondan sonra kimin diyecek sözü varsa, buyursun ortaya!

20 Şubat akşamı ilkin Destek'e G. Arıbal'ın sergisini görmeye gittik Niloş'la; sonra bir kahve içmek üzere bir burgerciye: rastlantıyla televizyonda *Akşama Doğru* saatiydi, Sevgili Zeynep Oral merhaba deyip Genco'yu sundu; yirminci yılını doldurdu Dostlar Tiyatrosu. Söyleşi sırasında Genco acı bir gerçeğe parmak bastı: onca oyun, buza yazılmış gibi, uçup gitmiş! Hadi eskiden video yoktu, kamu kurumlarıysa sanata falan aldırmaz, peki ama şimdi epey kişide var bu aygıt, hiçbir tiyatrosever çıkıp çekmez mi o güzelim yorumları? Aynı şey Ruhi'ciğimin de, başka ustaların da başına geldi, paha biçilmez yorumlar sanki hiç varolmadı! Genco'nun dostlarına önemle duyurmak isterim.

Aynı akşam saat 20'de C. R. Rey'deydik, Gloria Lanni'yi tatmak üzere; ah güzelim varlık! canına sağlık, çekilmez kıldığımız güncel yaşamın bütün pisliklerinden arıttın bizi! Sözle anlatılmaz o incelik, tutarlılık, görmek gerekirdi. Ustaların şarkılarını öylesine güzel

söyledi ki!

Evet, iyi ki kıyıda köşede kalsa da sanat var!

LABORİT'den küçük bir alıntı daha yapalım; şempanzeler üzerinde ilginç bir deney gerçekleştirmişler: özel bir donanımla maymunların beyninde hipotalamusu etkileme denemesi; bunun için bir de dışardan kumanda düğmesi var; denek maymunlar, küme başı *gereğinden çok saldırgan ve bencil* davranmaya başlayınca, sözkonusu düğme aracılığıyla başkanın hipotalamusunu art arda uyarmış, saldırganlığını azaltmış ve başkanlıktan atmışlar!

Yorum gerekir mi? İnsanoğlu varlıkların en yücesi, en akıllısı olduğundan, başına geçen *zorbaları* şöyle en azından kırk elli yıl besliyor! *Ne yâni hayvanlaşalım mı?*

Televizyonda eğitim tartışılıyor; halk temsilcileri *fırsat eşitliği* diyor. Kazara okuyup öğretmen olmuş şaşkınlar da: *"İyi ama beş parmak bir mi?"* diye karşılık veriyor, hem de asıl efendilerinin yerine. Bütün insanların artı-emeğini alıp birkaç kişiye teslim edeceksiniz; onlar, aranızdan birkaç kişiyi *koruyucu Kangal* seçecek; kendilerine örneğin ayda birkaç milyar ya da yüz milyar düşerken, bu garibanlara da birkaç milyon verecek; sonra beylerimiz *fırsat eşitliği doğada bile yoktur* diyecek! Tam bir *kavram karıştırması:* fırsat derken, yetenek DEMİYORUZ BEYLER!

Ama demokrasi bağışlanmaz, *bilgiyle, bilinçle yaratılır!*

İsmail'in Cep Galerisi'nde Gürdal Duyar, Sarkis, Ünsal Toker ve Berç Toroser'in; Urart'ta Kezban Arca'nın; Artisan'da Jülide'nin resimlerini ilgiyle izledim.

Cemâl'ciğim gidince birden ayıldım, güzelim ozanlarımızı ancak yılda bir kez, ölüm günlerinde anıyoruz. Kendi payıma bu geleneği biraz kıracağım. İşte size biraz Turgut Uyar:

BİR ŞEYLE MUKAYETİZ SERBEST DEĞİLİZ EFENDİM

Şaştım, senin hançerin bu kadar mıydı
Varmadı yüreğime
İçin sulu bir deniz gibi
Dokunma yüreğime
Tabansızım, aklım başımdan gitti, ellerim
Uyanık bir atmaca gülüşünde
Ellerin boyalı da olsa kentten de gelsen
Dağdan değilsin
Dokunma yüreğime
Şu ölen kimdi, şu şarkı nerden sana

Dokunma yüreğime
Sondur bu akşamlar, geceler diriltir beni
Bir kuşun sesinde
Sen nerdesin hepimiz nerdeyiz
Güneş onaylıyor ikindiyi
Bir kuş sesinde
Kuşla Mûkayyet değiliz.

Sanat Çevresi, Nisan 1990, S.138

Mustafa Kemâl'in İzi Kapanmış (!?)

Cumhuriyet'te eski bir casusbaşı böyle buyurdu: *Atatürk'çülük çoktan tarihin sayfalarına gömülmüş, ama İslâm hâlâ çözüm üretiyormuş!*

Çok doğru elbet: *en gerçek yol gösterici bilimdir* sözünü dama atalı birkaç yüzyıl geçti, değil mi? Şimdi en büyük kılavuz faldır, yıldızdır, birbirini boğazlamaya izin ne demek, *buyruk* veren kara inançtır!

Amerika, Lozan Anlaşması'na imza atmayan tek Devlet, biliyorsunuz. Böylece insan haklarını, barışı, hukuku ne denli sevdiği çoktan belli. Şimdi nedense birden Ermenileri, Kürtleri, bağnaz Müslümanları sever oldu. Demek ki herkesin ayağını denk alması, her zamankinden daha uyanık durması gerekiyor. Sözüm elbette, yalnız önce yurt, sonra insan sevenlere...

Televizyonda bir tartışma, Çocuk Şarkıları konusunda; bir de örnek, Hicaz makâmında. Erol Erdinç'in deyimiyle, *tatsız tutsuz* bir şarkı. Ama üç kelli felli bey, ulus diyor, (bağışlayın, onlar ulusu küfür sayar; millet), millî hisler diyor, akıllarına ne gelirse diyor. Hikmet Şimşek'le Erdinç de kesilmeyen kadarıyla, usun sesini duyurmaya çalışıyor. Sartre'ın bir sözünü analım: *kavramlarınız aynı değilse, insanlarla tartışmayın.* Aslında o olmuş bitmiş beylere hiçbir yeni şey anlatılıp öğretilemez, bu kesin. Ama eğer sinirleri sağlamsa, birilerinin de çıkıp olabildiğince doğruları dillendirmesi kaçınılmazdır. Şimşek'le Erdinç'in emeklerine teşekkürler.

Erdinç'in yanında son derece ağır ve oturaklı bir bey var, *"bizim şarkılarımız gönle seslenir"* buyurdu. Breh breh! Yeryüzündeki bütün öbür ezgiler, şarkılar besbelli ki kocaman popolara sesleniyor. Ömrün uzun olsun üstâdım!

Neyse ki, yine televizyondan insanın içini ışıtan, ısıtan bir insan kardeşimiz daha geldi odalarımıza: Fahri Kaplan. İzlencedeki adlandırmayla, *cama can veren adam.* Benzeri bütün öbür ustalar gibi, gerçek bir derviş, bilge. Üretimi, insan ilişkileri, maddeyle insan dünyası arasındaki ilintileri arayışı olsa olsa sevinç verici. Çalışma arkadaşlarına dağıttığı mutluluğa bayıldım; ama bilincimin bir köşesi buruk kaldı: *dünyanın öbür yarısı, kadın yok yaşamlarında.* Nedenlerini bilmiyorum elbet, ama hem onlara, hem bize yazık.

Urart bu kez Mehmet Aksoy'a açmış kollarını; 2. Yılaşırı Sergi'yi gezmiş olanlar, Aya İrini'deki çalışmalarını tatmışlardır. Mehmet, doğanın kendisine bağışladığı yeteneğin hakkını verenlerden, saçının telinden giydiği özgün urbalara, taktığı güzelim yemeniye, sesine, bakışına dek tam bir bütünlük içinde, kısaca yaşamı sanat. Ürünleri de buna uygun elbet.

Vinci'de 2 Mart'ta Gürol Sözen'in yeni çalışmalarını; Garanti Galerisi'ndeyse Hamit Görele'nin resimlerini gördüm. Görele'nin resim sanatımızdaki yeri belli; Gürol da her zamanki içtenliğiyle kendi çizgisine yeni tatlar katmakta.

Parmakkapı İş'te Türkân Kıran'ın çalışmalarını izlerken, sergilerinin bir bölümünü orada açmış sevgili dostum, ustam Mehmet Cûda canlandı belleğimde. Özdemir Altan'ın özel çabası olmasaydı, o büyük usta kıyısında köşesinde sessiz yaşayıp gidecekti; çok şükür ömrünün son yıllarında hünerinin hakkını biraz olsun alabilmişti.

Edpa, Suna'cığımdan ötürü, tıpkı Hobi gibi, yaşam beni gerince yumuşamaya gittiğim yuvalardan biridir; 3 Mart'ta bir kez daha görmeye gittim Nasip İyem'in çalışmalarını. Filiz ve Atilla Galatalı oradaydı; önce onlar yazdı anı defterine coşkularını, sonra Nasip Hanım'a söylediler. Sonra sevgili Ayfer Karamani geldi masanın başına, sanırım bir şey yazmadı, ama hemen arkamızda duran yapıtlara bakarken gözleri, yüzü, sanatçıya verilebilecek en güzel ödülü taşıyordu: uğraşdaşının işine duyulan hayranlık! İzlenimlerini, hiç çekinmeden, esirgemeden, Nasip Hanım'a da söyledi. Yeryüzündeki hiçbir şey bu paylaşma kadar mutlu etmez!

Ve sevgili dostum Nermi Uygur'un bir sözü geldi aklıma: *"Bertan'cığım, hayranlıklarımızla yaşıyoruz biz."* Yaşamı sanata çevirmenin bundan yalın anlatımı olur mu? İnsanlık usunu başına devşirebilirse, bundan sağlam ***kılavuz*** olur mu? Ve bu hayranlık, doğaötesi cinlere, perilere, zebanilere değil, ***her türlü yaratıcı insanın yaşam ve yapıtına*** yönelmelidir.

Yetenek, doğanın paha biçilmez armağanıdır bize: bedeli, ömür boyu tam bir alçakgönüllülük olmalıdır Özünü beğenme, sayma ile burnu büyüklük arasında hiçbir ilinti bulunmamalı; gerçek yaratıcılık, olsa olsa, yalnız sevinç verir çünkü.

28 Şubat akşamı C. R. Rey'de Ralf Döring'le Güzin Gürel'den, Perim Köknarer'in piyanosu eşliğinde Schumann şarkıları dinledik; Döring usta bir yorumcu, sesi etkileyici, kendinden emin; Gürel'i ona göre biraz daha çekingen, ürkek buldum, ama onun da işine saygısı açıktı. Köknarer'in eşliği de duyarlı. İstanbul Şenliği

sırasında da sık sık tanık olurum, çağdaş müzik ve şarkı dinletileri, çok ünlü bir iki yıldızın dışında, pek ilgi çekmez; ondan sonra Avrupa Topluluğu'na girmek isteriz. Gönüllü ekin birliği olmadan nasıl gerçekleşir bu?

Bu yılki Eurovision yarışmasının adaylarını dinlediniz mi? Korkunç! Biz öğretmenler okullarda görüyoruz 80-90 arasındaki düzey düşmesini; bu yozlaşmanın öbür dalları dışarı bırakması olası mıydı? Alın size sanat! Genel yozlaşmaya inatla kafa tutanlar için son derece acıklı bir durum elbet, ama büyük çoğunluk ne yazık ki tepeden tırnağa *ARABESK*. Bir de arkasına Lambada'cıları koymazlar mı? Peki, bacaklara çorap giydirdiniz, tamam; ama aradaki müzik, dans, dirim ayrımını nasıl yokedeceksiniz? Şarkıcı hanım ne kadar sıradan aslında, gerek sesiyle, gerek görünüşüyle; ama örneğin Âşık Veysel gibi, şarkı söylemeyi biliyor, gerçek bir sanatçı. Bizim zavallı çocuklarımız hiç utanmadı mı acaba?

Birkaç gün sonra Sezen Cumhur'un yönetiminde bu konu tartışıldı; Kayahan kendini ve Eurovision'u savundu bir bakıma; Erol Evgin, toplumda her kesimde örneğini bolca gördüğümüz kişiydi; söyledikleri doğru, yaptıkları tam tersi. Sezen Aksu için çok bir şey söylemek istemiyorum, cicili kalıp sözlerin ötesinde, müziği bin şükürler olsun, gerek sözleriyle gerek ezgileriyle Ulusal Abimiz İbo'yu hiç aratmaz; Onno Tunç işin aslını biliyor kuşkusuz, ama hepimizin yoz düzeyi daha güzel şarkılar yazmaya izin vermeyince ne yapsın?

4 Mart Pazar akşamı bir de San Remo gelmez mi beyaz cama? Şarkı nasıl yazılır, nasıl söylenir, gördük hep birlikte. Ve bu düzlemde neden derece vermiyorlar diye köpürüyoruz! Gerçekten inanılır gibi değil!

6/7 Mart tam bir karabasandı! Güneydoğu Anadolu'da köy basıp çoluk çocuk kurşuna dizenlerin ikiz kardeşleri güzelim hayvanları yaktılar; kafeste çâresiz yakılanlar HAYVAN, kibriti çakanlarsa İNSAN'dı. Nasıl bir kavram karışması değil mi?

Sonra, daha Aksoy'un sarsıntısı geçmeden, Çetin Emeç!

Bütün dünyanın en korkunç biçimde *BİNYÜZLÜ* olduğunun açık seçik kanıtları: demokrasi, hak, hukuk, yerde kalmayacak kanlar falan filan, sonra iki günlük ömürler için olmadık rezillik. Anasının memesinden doya doya sevgi sütü emmemiş, yârine adam gibi sarılamamış kılsız maymun yavrularının acıklı eylemleri...

Cumhuriyet'in arka sayfasında Yves Coppens'in insanbilime yeni katkılarını okuyabildiniz mi? İnsanın atası ilkin Doğu Afrika'da belirmiş; sonra yer kabuğundaki değişimlerden ötürü,

önemli bir evrim bölümünü Anadolu'da yaşanmış, oradan başka iklimlere, başka anakaralara yayılmış. Anadolu açısından ne kadar önemli değil mi? İnsanın insanlaşmasının beşiği bu topraklar. Şimdiyse tersine mi beşiklik edecek? Aydınlanmaya çalışanlar kuzu kuzu boyuneğecek mi bu yeni kararmaya? Göreceğiz.

M. A. Birand bu ay yine önemli konulara değindi; silâhsızlanma ve ordular konusunda önemli kişilerle söyleşti; ne ilginç, ne acı, NATO Genel Yazmanı'yla Sovyet Genel Kurmay Başkanı barış uğruna rahatça işsiz kalmaya razı olurken, ABD ve Türkiye ordularının başları çelebice böyle bir olasılığı tarih sonrasına attılar: özür, *insanın doğasındaki DEĞİŞMEZ, DEĞİŞMEYECEK kötülük, saldırganlıkmış!*

Oysa Laborit güzel güzel anlatıyor, ilkçağ insanının varlığını korumasına yarayan doğal saldırganlığa bugün hiç gerek yok, istenirse herkese besin, yuva, iş, eş var. Çağımızın *saldırganlığı ekinsel, eğitsel: beşikten mezara insanlara birtakım öcüler gösterir, o seni kapmadan sen onu boğazla,* derseniz olacağı budur! Gerçekten çok mu zor bunu görmek?

Seks Yalanları diye Türkçeleştirilen Steven Soderbergh filmi, *Guguk Kuşu*'ndan bu yana gördüğüm en dürüst cinsel sorunlar yapıtı; canımızı alan çelişkileri, yalan dolanları gerçek bir içtenlik ve şiirle anlatıyor. Can gözünü açıp görebileceklere.

7 Mart akşamı yine C. R. Rey'e koştuk, acılarımıza dayanabilmek için sanata sığınmaya. Selma Gökçen viyolonsel, John O'Brien piyano çalıyordu; Bach, Stravinski, Beethoven, Brahms ve Bizet'nin yapıtlarını yorumladılar. Viyolonsel çok sevdiğim bir sazdır, bizde doyurucu yorumcusu da çıkmıyor nicedir. Gökçen sazına egemen, duyarlı, O'Brien de öyle, hele Stravinski'yi seçmiş olmalarına pek sevindim. Ama işin tadını kaçıran kimi küçük ayrıntılar bu kez daha yoğundu: olur olmaz yerde alkış; yönetim odasından gelen telefon sesi; sanırım Gökçen'e çiçek vermeye –dinleti başladıktan epey sonra– koşa koşa gelen bir hanımın çatır çutur açılıp kapanan çantası.

Dinletilere müzikseverlerimiz pek ilgi göstermiyor; Filiz'ciğim çok yerinde bir kararla küçük güzel sanatlar öğrencilerini çağırmış. Ama keşke öğretmenleri çocuklarımıza yapıtın tümü bitmeden alkışlanmayacağını, *büyü*'nün bozulacağını sevecenlikle söyleseler!

C. R. Rey'e vergilerimizden epey para harcanmış; ama AKM'deki aksaklıklar burada da yürürlükte; hadi boşa harcanan alanları, gereksiz mermer ve ahşabı artık düzeltemeyiz; yönetim odasının yalıtımını da belki; ama hiç değilse ötmeyen, ışıkla uya-

ran telefon koysak, değil mi?

Kile'deki Mustafa Esirkuş, Tem'deki Kırk Kuşağı, AKM'deki Aydın Ayan, Maçka'daki Bilge Alkor, Vakko'daki Komet, Edpa'daki Tarık Carım, Güzel Sanatlar'daki Osman Aziz Yeşil fotoğraf, Mart'ın ikinci yarısında yine AKMD'deki Mustafa Ayaz, Soyak'taki Yılmaz Merzifonlu sergileri doyurucuydu.

Muammer Durmuş'un dünya yorumuna yeni çizgiler eklenmiş.

Mümtaz Soysal geçende bir yaraya parmak bastı: televizyon bile Türkçe'yi unutmaya başladı. Bu aslında, bütün dünyayı saran bir hastalık, tüketim toplumunun doğal –ya da kaçınılmaz– uzantısı: telaştan hiçbir şeyi öğrenmeye ve uygulamaya vaktimiz yok, karman çorman ölüme koşmamız gerekiyor çünkü!

Televizyon bilmiyor da, anlı şanlı gazete yazarları Türkçe, yazım biliyor mu? Acıklı sözcüğü anlatmaya yetmez savrukluğu. En yararlı kişiler bile, örneğin bir Püsküllüoğlu sözlüğü alıp özendikleri yeni kavramların karşılıklarına bakmıyor: herkes *her şeyi* doğuştan biliyor nasılsa...

Askerlik yapanlar ya da babası asker olanlar yakından bilir, askerlere göre insanlar iki kümeye ayrılır: *askerler ve başıbozuklar*. Evet, terim tıpatıp böyledir. Ama burada kusur, işçi, köylü, memur, esnaf çocuklarının beynine subay okullarında bu ayrımı dünyanın *en doğal, en tartışılmaz gerçeğiymiş gibi* kazımak da hepimize düşen sorumluluktur.

Cüneyt Arcayürek'in Cumhuriyet'teki yeni araştırısını okumuşsunuzdur; orada bu yanlış *yargının* bütün Anadolu insanları için acıklıdan öte örnekleri sergilendi sayısız kez. Sayın Arcayürek, özgür ve bağımsız bir devlette yaşamak için birey olarak üstüne düşeni 1980'den beri eksiksiz yapmaya çalışanlardan; ne mutlu ona. Ama toplumun geri kalan kesimleri, hepimiz demokrasi sınavında çaktık, bütünlemeye hazır olup olmadığımızı yakın gelecek gösterecek.

Reich daha 1920-30'larda söylemişti, şimdi en son dirimbilimsel bulgulara dayanarak Laborit yineliyor: *bugün kişilik sandığımız yapının %90-95'i önyargılara dayanır; önyargılarsa, bilgiyi ve dağıtımını ellerinde tutanların beyinlerimize akıtmayı kararlaştırdıklarıyla oluşur – ünlü adlandırmayla Batı'da bu yetki anamalcılara verilirdi, Doğu Avrupa'daysa sözümona işçi sınıfı ele geçirecekti onu: oysa yeni kurtarıcılar (!), parti zorbaları elkoydu. Sonucu görüyor can gözü açık olanlar.*

Doğal verilerin dışındaki bütün değerlerin yaratıcısı insan olduğuna göre, *yalansız dolansız, denenmiş sınanmış, yeryüzün-*

deki herkese ulaştırılacak bir düzen kuramadıkça, allı pullu sözler, köpürmeler, dövünmeler hiçbir işe yaramayacak!

Din ya da öğreti adına ***hepimizi kurtarmaya kalkışanlar*** hep çıkacak! Hem de en değerli şeyimizi, canımızı bozuk para gibi harcayarak! Zavallı şaşkın çocuklarımız istedikleri gibi ***kurtulmaya*** razı olmuyoruz diye bakkal çıraklarını, marangozları kurşuna dizmeyi göze alacak!

Şimdiki kavramlarımızın ne kadar yanlış şeylerle doldurulduğuna örnek mi istersiniz? İsrail'le Filistin'liler arasındaki bitmez tükenmez savaşa bakın. Uçak kaçırarak, ilintisiz kişileri havaya uçurarak bağımsızlık, özgürlük kazanılır mıydı? Ama Filistin çocukları yıllarca bu yanlışı işledi, hepimizin suçortaklığıyla. Şimdi aymazlık İsrail'de, ***onurlu, yurtsever, sapına dek İbrani yöneticilerinde:*** gelin konuşun, anlaşın diyor dünya, epey geç de olsa, adamlar taştan sanki! Üstelik, önünde sonunda konuşacaklar, tıpkı Kıbrıs'ta ya da başka yerdeki gibi: ama on yıl, yirmi yıl, otuz yıl kıyım! Sonra bununla tarih yazıyoruz, kahramanlık diye... Ve kimse utanmıyor!

11 Mart'ta C. R. Rey'de Jorge Cardoso'yu dinledik; duyarlı, onurlu bir besteci-yorumcu.

Onu dinlerken, sevgili Sait Maden'i de övgüyle andım içimden; bu yeni dinletievinin duyurularını ve izlence kâğıtlarını o hazırlıyor, böylece bilgi ve beğeni değdi hepsine.

Bir de kusursuz temizliği beğeniyorum bu sanat yuvasında, emeği geçen herkese teşekkür.

Aynı akşam televizyonda *Portreler*'de bu kez dostumuz Türkân Saylan vardı; Exupéry'nin sözünü sık sık anıyorum ya: ***"Özlediğin insanı önce kendinde yaratmaya başla"***, işte onun canlı simgesi sevgili Türkân, ömrü gerçek bir ***yaşama sanatı***. Az da olsa, ne kadar sevindirici!

Türkân'cığım, Atatürk'ün saptamasını gerçekleştiren talihli, çalışkan kadınlarımızdan; biraz değiştirelim isterseniz bu sefer: ***"Kadınlarını eğitmeyen toplum, erkekleri aracılığıyla BARBARLIĞI BİLE BİLE SÜRDÜRÜR.*** Cüzzamla savaş, üç kuruş para, bir koltuk uğruna canlı tutulan bağnazlıkla boğuşmaktan daha kolay kuşkusuz; ama o bütün varlığını ikisiyle birden savaşıma adamış! Ömrün uzun olsun güzelim!

12 Mart akşamı C. R. Rey'de bu kez Arın Karamürsel'i dinledik; yıllar ne tez geçiyor! Arın'ı da ilk kez bu dinletievine adını veren ustayla birlikte Şan'da dinlemiştim. Rachmaninof'un yapıtlarını yorumladı bize.

Dostum-okuldaşım Mehmet Bayhan, yorulmak bilmez çalışma-

larına yeni bir ürün kattı, çok titiz, yararlı bir fotoğraf kitabı yayınladı: *Günümüz Türk Fotoğrafı*. Gerek bu sanata emeği geçenleri biraraya toplaması, gerek her an bakılıp fotoğraf sanatının ilginç örneklerinin görülebilmesi açısından sevindirici bir yapıt. Umarım Mehmet'i hakettiği kadar mutlu eder.

Uzunca bir aradan sonra, geçen gün Ercü'yü gördüm Nezih'in bakımevinde; benim bu söyleşilerle ilgili olarak: *"sabırla hep aynı çiviye vuruyorsun çekici"* dedi. Çok yerinde bir gözlem kuşkusuz, tam bir sanatçı sezgisi. Ama bu dediği yalnız benim için değil, yaşamı ve insanları sevmeyi unutmamış talihli dilmaçların hepsi için geçerlidir.

Çünkü *İŞİN BAŞI ENERJİDİR.*

Ben de enerjinin boşa harcanmaması için elinden, usundan geleni yapmaya çalışanlardanım.

Söylenmesi gerekenlerin özünü Einstein özetlemişti, biliyorsunuz: ***her şeyin kökü enerjidir, bütün varlıklar enerjinin başka bir kılığıdır, dolayısıyla evrendeki her şey HER VARLIĞA GÖREDİR: iyi, doğru, yararlı, zararlı, vb.***

İnsana yararlı şeyler genellikle bütün öbür canlılara da yararlıdır, ama cansız dediğimiz (acaba öyle mi?) kıpırtısız varlıklar için yarar kavramı başkadır. Örneğin, güneşte her an gerçekleşen soğuk kaynaşmanın (fusion'un) ürettiği ışınların hepsi canlılara yararlı, başka bir deyişle ***yaşatıcı*** değildir; ama gökyüzündeki bütün öbür duran ya da koşan yıldızlara sanırım bizimki gibi bir zararı yoktur.

Peki, insanoğlu şimdi ne yapıyor? Yararlı zararlı demeden her şeye burnunu sokuyor, bir. Elindeki yararlı enerji kaynaklarını boşa harcıyor, iki. Kendindeki enerjiyi de doğurtucu işlere değil, öldürücü etkinliklere yatırıyor, üç.

İnsan emeği de, güneş enerjisinin değişik bir biçimidir; dolayısıyla, güneşin yeryüzündeki bütün biçimleri gibi, bizi ve bütün öbür canlıları esirgeyici, yaşatıcı biçimde kullanılması gerekir. Başka bir deyişle, gerek bireysel enerjinin (emeğin), gerek toplumsal enerjinin yeniden ***ancak ve ancak önce dünyanın, sonra bütün canlıların ve insanın ayakta kalabilmesini sağlamaya*** yöneltilmesi gerekmez mi? Harcanan fazla enerjinin, artı-değerin ***yalnızca dünyanın doğal düzeninin korunmasına ve bütün canlıların daha rahat yaşamasına*** yatırılması en yalın doğrudur.

Ama ne demiş sevgili Goethe: *"Nedir en zor şey / görmek gözünün önünde durarı!"*

İşte bu yüzden, kavrama talihine ermiş bulunanların görevi bı-

kıp usanmadan *aynı çiviye çekiç sallamak*tır: belki vakit geçmeden sağlam bir yere oturur.

Lâmi'de sevgili Asım İşler son çalışmalarını sergiliyordu; Paris'ten getirdiği duvar duyurularına –kendi deyişiyle, kolaylık ve uyum sağlayan– akrilikle işlemiş bu kez duygu ve düşüncelerini.

Laborit'nin daha 1970'lerde saptayıp dile getirdiği, şimdi artık duyargaları açık olanların paylaştıkları bir olgu var: *bireysel şiddet, çok daha sinsi, gizli kapaklı, sürüp giden Devlet baskı ve şiddetinin yanıtıdır.*

Asım da, *insanı ve öbür canlıları, giderek cansızları bile düşünmeyen, KÂR'dan başka amaç gütmeyen insan toplumlarının en çarpıcı iletişim araçlarından birine, TANITIM DUYURULARI'na saldırmış olanca duyarlılık ve tutarlılığıyla.*

Ve onca yozluk içinde, her şeye karşın bir köşecikte açabilmiş yetenek çiçeklerine, örneğin Meryl Streep'in yüzüne ilişememiş! İnsanca, soylu bir umut, yatırım, değil mi?

Hobi'ye, sağolsun Muhsin'in de önayak olmasıyla, Sarkis Günsel konuk geldi 23 Mart'ta; Sarkis'i İsmail'in galerisinden tanırım yıllardır; çalışmalarını da çok beğenirim. Böylece ilk kez hakettiği ortama girmiş oldu.

Güzel dostumuz Meriç Hızal'sa son yapıtlarını Mart sonunda Ankara Urart'ta sergileyecekmiş; gönderdiği çağrıdaki görüntü maddeye yine ne kadar dürüst ve duyarlı düşünler yansıttığının tanığıydı.

Levent Galerisi'nde Cavit Atmaca ustalığın inceliklerinde dolaşan yapıtlarını sundu bize.

Film Şenliği'ni beklerken boş durmadık elbet, yeni filmlere koştuk; *Renkler,* tam anlamıyla aşağılık bir iş. *Başka Bir Kadın,* gazetelerden öğrendiğime göre, 103 dk'dan 69'a indirilerek gösterilmiş. Allen gevezeliğini hiç sevmem, ama bu kez Gena Rowlands'la Gene Hackman vardı ustalıklarıyla. *Sırdaş Radyo,* Oliver Stone'a hiç yakışmayan bir azınlık filmiydi.

Robert de Niro kuşkusuz sevdiğim oyunculardan biri; William Hurt'ten sonra *Seks Yalanları*'ndaki Graham'ı da kattım insan erkekler arasına. Tosun bizden önce davrandı *Ati*'yi görmekte ve hemen o akşam telefon etti: *"Bu filmi beğenebilmek için insanın akıl yaşının 12'yi geçmemesi gerekir!"* dedi. Ben henüz görmedim, ama *Dokunulmazlar*'dan sonra iyi oyunculardan öylesine ağzım yandı ki! Yönetmen ve çekimöyküsünü yazan gerçek bir insan dramı ya da güldürüsü yazıp çekmeye niyet etmemişlerse, sonuç acıklının ötesinde.

Neyse ki televizyonda Cuma akşamı *Kaplumbağa Güncesi*'ni gösterdiler: canını sevdiğim Gorki'nin ninesi: *"Yaşamadığın şeyi yazma"*, diyordu ustanın çocukluğunda. İnsan sorunları işte böyle yazılmalı, böyle oynanmalı, böyle çekilmeli! Glenda Jackson'la Ben Kingsley'in tadına doyulur mu? Hep düşünüyorum, bütün öbür şimdi gelişmiş sayılan uluslar gibi İngilizler de dünyayı kıyasıya sömürdüler, yeni sömürüde de payları az değil; ama sanatta yine de Amerikan toplumunun rezilliğinden, şiddetinden, ürkünçlüğünden uzaklar. Yeter mi? diyeceksiniz, yetmez elbet.

Hadi gelin çiviye bir çekiç daha indirelim: asıl sorun *KÂRINA KÂR KATMAKTAN vazgeçip dünyaya gözümüzün içi gibi bakmayı yeniden öğrenmektedir.*

Melih Cevdet'in 23 Mart'taki yazısını okumuşsunuzdur; geçmişin bütün soylu bilgeleri gibi, daha kaç yıl önce söylemiş Kızılderili Seattle ne yaptığımızı, sonumuzun nereye varacağını! Ama o güzelim insanların kökünü kazıyan azgın Beyazlar, hepimiz, en küçük bir ders almış gibi miyiz bugün?

Pîr Sultan Abdal: *Anam yer babam yağmur* derken, hoş bir dize bulmuş, işte o kadar! Ruh, kaburga, üstyapı, üstben gibi yüce kavramlar dururken, işi ayağa düşürmenin anlamı var mı?

3 Mart'ta Hasan Hüseyin'i, 5 Mart'taysa Ruhi Su'yu andı dünyanın yaşanabilir bir yer olarak kalmasını isteyenler. Bu ay sözümü bu iki ustayla bağlamak istiyorum.İlk acılı şarkı Hasan Hüseyin'in:

yaşadım bütün boyutlarıyla. / evrene insan gözleriyle bakmanın güzelliğini / ve duydum / sevişir gibi düşünmenin çoğaltan yalnızlığını / sınırlarım kırmış yalnızlığını / sınırların kırmış zincirlerini / uçlarım almış gider / boşanmış bir at sürüsü yüreğim.

Kapanış parçası Ruhi'ciğimin gür sesinden, ama bu kez usulca söylenmiş:

EZGİLİ YÜREK

Hangi taşı kaldırsam
Anamla babam
Hangi dala uzansam
Hısım akrabam
Ne güzel bir dünya bu
İyi ki geldim
Süt dolu bir torbayla

Şöylece çıkageldim
Kime elimi verdimse
Döndürüp yüzümü baktımsa
Kısmet kapıyı çaldı
Kör pınara su geldi
Ben şakıyıp durdukça öyle
Gülün kokusu geldi
Bebesi olmayana
Bunalıp da kalmışa
Dargın yüreklere
Yetiştim geldim
İyi ki geldim.

Vakko'da Mart boyunca Komet'in bahar âyini vardı, Seyyit Bozdoğan, uzunca bir yokluktan sonra Tem'e konuk geldi, resimleriyle.

Dostum, ustam Ali Yüce son kitabı *Taş Tanrılar*'ı göndermiş; söyleşilerimi izleyenler biliyor, şiirin hası bütün öbür anlatım-yorum biçimlerinin özü, özetidir; gerçek bir ozanın birkaç dizesinden ciltlerce düşünbilimin balını buluruz. Gelin birlikte okuyalım *Gizli Maske*'yi:

Herkesin yüzünde maske / Bir değil beş değil / Üst üste takılmış / Bir yüzde birçok maske / Elle tutulmaz gözle görülmez / Yüzünde maske olduğunu / Maskeli de bilmez.

Kim eker savaşın tohumunu / Barışın toprağına gizlice / Çirkince maskeyi kim takar / Kuşlar kimden öğrenir / Eğri büğrü ötmeyi / Arılara çiçeklere / Kim öğretir yalan söylemeyi.

Gündüz gezip tozarken / Selâm verirken birine / Ya da gece mışıl mışıl / Döşeğinizde uyurken / Birileri takar yüzünüze / Kimseye göstermeden.

Gökler de maskeli artık / Ay da Güneş de maskeli / Toprak tohum ekin böcek / İçtiğiniz su yediğiniz ekmek / Öptüğünüz dudak maskeli / Maskeli kokladığınız çiçek.

Sanat Çevresi, Mayıs 1990, S.139

Bu yılki Film Şenliği'ne de ulaştık sonunda.

Sinemaya geçmezden önce, iki ilginç noktaya değinmek istiyorum: ilki, sanırım Almanya'dan dönen Ulusal Eğitim Bakanı'nın şu sözleri: *"Almanlar, eğitim, özellikle de çıraklık eğitimi konusunda, Amerikalıların dediklerinin tam tersini yapmış ve kesin başarıya ulaşmışlar."*

Bana sorarsanız, geçmişteki büyük insanlarını bir yana bırakırsanız, şimdi kişilik ve bağımsızlık isteyen bir ulusun, her alanda aynı şeyi yapması gerekir. Ama bunun için de başına *kişilik sahibi, insansever yöneticiler* getirmeyi becermesi.

İkinci olaysa, 23 Mart'ta *Hodri Meydan*'da evlerimize konuk gelen güzeller güzeli Netice Okutan. Bilmem hâlâ anımsayan kaldı mı? 70'li yıllarda *özyönetim* sözcüğü dillerden düşmezdi – oysa doğruluğu yerli yerinde bu kavramın. Sayın Okutan, bunun en canlı simgesi, gerçek bir Atatürk kızı.

Reich, yarın kurmamız gereken düzene *emeğe dayalı halkerki* der; o düzende, ayrıksız herkesin bir hüneri, ustalığı olacak, zaman zaman toplumu yönetme görevini de üstlenecektir: şimdiki *asalak siyasetçi düzeninin tam tersi yâni!* Netice Hanım işte böyle bir insan; insana, dünyaya, yaşama sevgi ve saygısını önce ebelikle kanıtlamış, ondan sonra *tepeden tırnağa hakederek* kamu görevini üstlenmiş. Şimdi de aynı sevgi ve coşkuyla, beldesinin bütün insanlarını katıyor *yaratıcı-yaşatıcı imeceye!*

Binlerce teşekkür güzel bacım!

Şenliğin ilk filmini 30 Mart akşamı Emek'te izledik: *Ateşli Sır* İngiliz sinemasına bakışım olumludur, merakla beklerim yapıtlarını. Ama Andrew Birkin bence gereksiz bir iş yapmış, ya da öneri benimsemiş: Stefan Zweig çağında büyüktü belki, ama insan-dünya bilgisi daha başka pek çok yazarınki gibi eskidi geçildi. Ana-çocuk-sevgili ilişkisi artık böyle algılanıp anlatılmıyor. Cinsel sorunlara *Seks, Yalanlar ve Video*'daki gibi bakmanın zamanı çoktan geldi. Dolayısıyla, yapıt gereksiz bir sulugözlülük örneği. Yazık.

31 Mart Cumartesi sabahı *Monk*'la başladık koşuya; bu sıradışı müzikçiyi yıllardır tanır dinlerim elbet, ama böyle görüntülü ve ayrıntılı görüp tatmak başka kuşkusuz. Tıpkı Charlie Bird gibi, dayanılmaz ölçüde acı bir yaşam onunki de, Beyazların içine ettiği

bir dünyada karaların ağlatısı! Sonlara doğru ün, para geliyor belki, ama ne kadar geç! kişiliğimizi yoğuran ilk beş on yıl gerçek bir karabasanda geçtikten sonra toparlanmak ne kadar zor. Ve dilediği gibi açılıp çiçeklenemeyen o üstünyetenek, başlıyor olduğu yerde fırıl fırıl dönmeye. Bundan hiçbir ders almayan Amerikan toplumu da; onun *ayran budalası yalakları da* sonunda Kızılderili Büyük Reis'in 1850'lerde söylediği gibi *yerleri tırmalayacak,* ama iş işten geçmiş olacak!

1 Nisan'da Sinepop'ta bu kez başka bir ustaya sarıldık sevinçle: *Dizzy Gillespie Küba'da*. Dizzy de bir kara, ama bireysel olarak daha talihli, baskının, ırk ayrımının, her türlü rezilliğin altında daha az yarayla sıyrılmış, sevecen ve mutlu kalmayı başarmış. Aslında bütün insanların varması gereken noktaya, büyük bir rastlantıyla –belki de küçük yaşta anasından gördüğü doyurucu sevginin etkisiyle– kendi varlığında varmış: *dünyanın bütün ögelerini, seslerini, ırklarını kaynaştırma.* John Hollan'ın başarılı çalışması sözle anlatılmaz, keşke video kaseti olsa da yozluk bizi bunaltınca yeniden tatsak.

Sinepop'la ilgili bir noktaya değinmenin sanırım tam sırası: oraya çevirisiz gösterilerin konması kuşkusuz yerinde; ama gönül isterdi ki, *Aslolan Hayattır* gibi biletleri kapışılan yapıtlar en azından birer kez de orada gösterilsin, böylece çevirisiz tatmak isteyenlere fırsat verilsin. Ayrıca bu, hepimize alabildiğine çelebice davranan sinema yönetimine de hakedilmiş küçük bir armağan olurdu. Belki gelecek yıl.

31 Mart'ta *Dizzy*'nin ardından Emek'e gittik, umutla, coşkuyla: tam bir düşkırıklığı! Blier'nin filminin neresini düzelteyim? tepeden tırnağa yalan, yanlış! Nedir *güzellik/çirkinlik?* Bedensel açıdan kusursuz olup da çirkinin çirkini sayısız insan çevremizde dolaşmıyor mu? Dr. Reich'ın anımsattığı gibi, *güzellik içimizdeki dirimsel enerjinin bütün işlevlerimizde dengeli dolaşması, SEVME, ÇALIŞMA, BİLGİ EDİNME alanlarında gerçek bir doyuma ermesidir! O zaman, içimizdeki işlevsel güzellik yüzümüze de yansır!*

Blier, üstüne üstlük, tam bir yarmayı kullanıyor iki kadının güzelliğini/çirkinliğini kıyaslarken: Depardieu. Yukarıda söylediğimin canlı, ters kanıtı Gérard: ben kadın olsaydım, 10 m yakınından geçmezdim! Ve bizim o beş para etmez filmlere neden Avrupa'da onlarca ödül verildiğini şimdi çok daha iyi anladım: bu yapıt yılın César'larını topladıktan sonra, herkes her şey kazanabilir! Afiyet olsun!

Oh! İyi ki bir Bertrand var yeryüzünde! Tavernier, Scola, Taviani kardeşler, Fellini falan gibi, hiçbir zaman düşkırıklığına uğratmayan, gerçek insan güzeli Tavernier! Ve ne mutlu ki kendisi de geldi önümüze, yanımıza!

Aslolan Hayattır, canlı kalmak, yeniden insanlaşmak isteyen herkesin görmesi gereken bir başyapıttı, umarım satınalınmıştır, gelecek yıl gösterilir. Tıpkı Stanley Kubrick ya da Tavernier'nin konuşmasında değindiği John Huston gibi, savaşı değil, barışı anlatan bir film, tam günümüzün *yeniden yapılanma ve açıklık* ilkelerine uygun! Tavernier'nin sevgili yoldaşı Philippe Noiret'yse, Şenlik sonunda kucaklayacağım Mastroianni gibi, ustalığının doruğunda! Sanatın sevinç kaynağı olabilmesi, *Hiroşima Sevgilim*'de cânım Duras'ın deyişiyle: *"insanı hem öldürmesi, hem de iyilik etmesi"* budur işte!

1 Nisan günü son olarak Gazi'de *Kupkuru Beyaz Bir Yaz*'ı gördük; aslında yeryüzünün her noktasında her an yürürlükte bulunan ırkçılığın, bağnazlığın, bencilliğin belki doruğa çıktığı Güney Afrika'da geçiyor olaylar. Chris Menges'in *Ayrı Bir Dünya*'sını çağrıştırıyor ister istemez; sorunlar, insanlar aynı. Euzhan Palcy sinemayı öğrenmiş elbet, ama öyküsü, çekimi kurgusu, örneğin *Selâm Bombay*'ın düzeyinde değil henüz, ilerde belki. Yüreğimi bin parçaya ayıran o güncel sorunun dışında, filmde beni en çok etkileyen, Marlon'un tartışılmaz, tadına doyulmaz ustalığı; bir de Mombasa Topluluğu'nun gülle gibi şarkıları oldu. Ama *Yaz*'ı her şeye karşın bin Blier'e değişmem.

3 Nisan'da, Emek'te, Avrupa basınında göklere çıkarılan *Aşçı, Hırsız, Karısı ve Sevgilisi*'ne koştuk, koşmaz olaydık! İnsanların çoğu nasıl da iltimasçı, Elias Canetti'nin deyişiyle *körleşmiş* bugün. Tıpkı *Büyük Tıkınma* gibi, kentsoylu sınıfı, tüketim toplumunu eleştiriyorum diye, düpedüz *şiddet, edepsizlik, çirkinlik sömürüsü* bu yapıtlar! Düpedüz *tiksinç!* Onları izledikten sonra insanda en küçük bir acı, uyanış, bilinç doğmuyor! Roma'nın son günlerinden beter şu hâliyle insanlık.

Neyse ki 4 Nisan'da, Gazi'de bizi doyurucu bir yapıt bekliyordu: *Sevilecek Biri*. Orson Welles'in üstünyeteneğiyle zenginleştirilmiş, dürüst, içten, alçakgönüllü bir arayış: *neden onca kalabalık arasında bu kadar yalnızız?* Günümüzün sorunları, tutarlı, duyarlı kişiler için, dünyanın her yanında aynı çünkü; nitekim ülkemin sinemacıları da kıyısından köşesinden bunlara eğilmeye çalışıyor, ama galiba doku eksikliği çekiyoruz, ürünler şimdilik pek yalınkat.

Sanat Çevresi okurları Nouvel Observateur dergisine çok şey borçlu olduğumu yakından biliyorlar; son sayısı iki önemli konuya değiniyor: Avrupa'da yeniden alevlenen Yahudi düşmanlığı ve Oppenheimer'la takımının ilk atom bombasını yapışları.

Herkesin paylaştığını sandığımız bir olgu var: insanoğlu *öncelikle kendinde bulunmayan cinsel ve* onun çarpıtılmış biçimi olan *parasal başarıyı öldüresiye kıskanıyor!*

Yeryüzündeki bütün öbür kavimler kaba gücü seçip Musa'nın izinden gidenleri baskı altında tutunca, berikilere de zihinlerini geliştirme seçeneği kalmış elbet: dolayısıyla bilimde, sanatta ve tecimde en parlak adamlar bu kavmin içinden çıkmış! Çıkıyor! Öbür kavimler, bunun neden olduğunu düşünecek yerde, Yahudileri şeytan sayıp yoketmeyi seçti binlerce yıldır!

Şimdi, özellikle Doğu Avrupa'da yaşanan, er geç Batı'ya da bulaşacak siyasal ve parasal çöküntü, sorunlarına emek ve bilimle çözüm aramayı göze alamayan toplumlar için işte bu yüzden yine ucuzu kışkırtıyor: *Kahrolsun Yahudiler!* Ne kadar kolay! Hep birlikte cehenneme!

En az bunun kadar öldürücü ikinci sorun, atom bombası. Fabien Gruhier sıradışı yazısında bombanın yapılış öyküsünü özetliyor; bomba atılmasa da Japonya'nın teslim olmak üzere olduğuna değiniyor. Peki neden hâlâ bomba? Yanıtını ilkin ünlü Einstein'den alalım: *"Atom bombasını üretmek için o kadar çok para harcanmıştı ki, o 2 milyar doların boşa gitmediğini göstermek gerekiyordu."*

Kutsal Görev (Mission) adlı filmine bayıldığım Roland Joffé, öteden beri taşıdığım inancı doğrulamış: *sanatçının hası, dünyayı kavrayıp dile getirmekte, bütün bilgin ya da düşünürleri bastırır* Oppenheimer ve atom bombası konusunda bir film çekmiş; filmle ilgili olarak şu yorumu yapıyor: *"Amerikalılar bombayı yalnız Japonya'yı dize getirmek, Stalin'i etkilemek için istemiyorlardı. General Groves'un kişiliğinde simgelemeye çalıştığım gerçek güdülenmeleri bunun çok ötesine taşıyor Bu ulus, doğuş günlerindeki katı ilkeciliğin derinlemesine etkisindedir Ulusun ortak bilinçaltında, dış dünyanın korkunç ve denetimdışı olduğu inancı yatıyor. Karışıklık ve usdışı egemen olduğu için, dış dünya kötü ve tehlikelidir. Dolayısıyla Amerika, dünyaya çekidüzen vermek, denetlemek, kararlı hâle getirmek üzere Tanrı'nın kendisini seçtiğine inanmaktadır. Bunun içinse, hemen hemen tanrısal bir araca gereksinme vardır Bu araçsa, atom bombasıdır Ben, Amerika'nın bombayı salt bomba ol-*

duğu için istediğini söylemenin çok daha dürüst olacağı kanısındayım.

Sizin anlayacağınız, Olympos'taki Zeus, sonunda *yıldırımı eline geçirmiştir! Kime sallayacak dersiniz? Anasına mı?*

Evet, bütün tabular, putlar yıkılıyor bir yanda; gezegenimizin bize bağışlanmış biricik fırsat olduğunu düşünmek istemeyen çılgın insanlar, öte yandan, avaz avaz bağırıyor: *yıkılmıyorlar, kendinizi bırakmayın, sevmeyin, sevişmeyin, öldürmeyi sürdürün! VE PARALARINIZI BİZE VERİN!*

Firavunların ve daha başkalarının altınlarını alıp gömüte götürmesi boşuna değildi: öbür dünyada bile harcarız sanıyorlardı. Yeni Firavunlar daha beter!

Gerçi Einstein sonradan kendisi o kadar çok gözetmedi kuramını, ama doğruluğu yerli yerinde duruyor kuşkusuz: *her şey belli bir âna, koşullara, kişilik yapılarına göre değer kazanıyor.*

Dusan Makaveyeev'in adını işiteli yıllar oluyor, 1971'de çekmiş ünlü filmini: *W R. – Organizmanın Gizleri.* Dolayısıyla, filmin dekaloglardan birinin yerine konduğunu işitince hemen *Uyuyan Güzel* biletlerimizi başkasına verip Emek'e koştuk. Koşmaz olaydık! Ömrümde gördüğüm en bayağı, en zararlı yapıtlardan biriydi çünkü. *Yaşamın savunulması şarlatanlıkla, şaklabanlıkla atbaşı gidemez!*

O güzelim insanın, Reich'in bütün kavramları, canını adadığı savaşım piç edildi, çamura bulandı. Yazı filmin yerini tutmaz, üstelik bu dergiyi o gösterime gelen herkes de okumayacak, ama sonucu kestiremediğim bir düzeltme çabasına girişmemek elimde değil: geleceğin çocukları için.

Kısaca özetleyeyim: cinsel enerjiye (libidoya) adıyla sanıyla ilk değinen biliyorsunuz Freud'du; yeterince sarsıntı yarattı; sonra tıpkı Galileo gibi, baktı ki parçalayacaklar, *bu enerjiyi ille sevdiğinize sarılarak tüketmeseniz, yüceltseniz de olur,* dedi. Bu, yaşama döneklikti, ama o gün, Freud'un canını kurtardı – iyice de kurtaramadı, doğruyu gizlemek isterken, kendini sürekli susmaya zorladığı için, çene kanseri oldu ve göçtü.

Reich, Freud'un bulduğu ipucunu tutarlı sürdürünce, *cinsel enerji* teriminin yetmediğini, acundaki bütün enerji biçimlerinin aslında tek bir kaynaktan geldiklerini, kılık değiştirdiklerini sezdi, sonra oturup deney odasında kanıtladı – bu kanıtlara inanabilmek için *can gözünüzün, can kulağınızın açık olması gerekir* Ve adını *acunsal yaşam enerjisi* ya da insanda ve canlılardaki özgül biçimiyle *dirimsel enerji* olarak değiştirdi.

Bu enerji, gerek güneşte, gerek bütün varlıklarda –hele canlılarda– devinim hâlindedir; en belirgin devinimse yürek gibi atma, açılıp-kapanma'dır. İster tek hücreli, ister çok hücreli olsun, varlık tartımlı olarak açılıp kapanabiliyorsa, *sağlıklı* kalıyor; yoksa hastalanıyor, giderek ölüyor.

Reich saptamasının en önemli temel taşlarından biri, böylece, düzenli, dolu dolu soluk alıp verme oluyor: dışımızdaki *yaşam enerjisinin bedenimize olabildiğince çok doldurulabilmesi için.*

İkinci aşama, gerek dışardan alınan, gerek içerde üretilen *dirimsel enerjinin* yine düzenli olarak boşaltılması. Bütün dünyanın edepsizleri, bunun için, yalnız *düzüşme var sandılar, sanıyor, ve bu yalanı yaymayı sürdürüyorlar* – o yüzden de Reich'ın nitemlerinden biri kaçıksa, ikincisi de *uçkur düşkünüydü!* Evet, Dr. Reich'ın dışında herkes için geçerli bir tanım! O güzelim insansa, enerji boşaltımı için üç temel etkinlik bulunduğunu daha 1920'lerde saptayıp söylemiş: *sevmek, çalışmak, bilgi edinmek.* Bakın ey sevgisizlikten kıvranan insan kardeşlerim, tek bir etkinlik değil, *üçü birden, art arda: ancak dünyanın ayakta kalmasına yardım edecek ÜRETİCİ bir işte doya doya çalıştıktan sonra; bu çalışmayı en verimli biçime getirebilmek üzere yeterince sınanmış, doğruluğu kanıtlanmış BİLGİLER edindikten sonra; parayla değil, zorla değil, öncelikle ve yalnız dişilerin seçimi ve onayıyla, YARATICI-ÜRETİCİ-ŞİİRLİ sevişmeyle.*

Ama şimdi bu, yaklaşık on bin yıllık ataerkil-çarpık-sömürüye dayalı yaşamdan sonra, hemen hepimizin hasta kişilik yapılarıyla KAF DAĞINA ULAŞMAK'tan çok daha zor!

Ancak, *yadsınamaz biçimde de doğru!*

Geriye, *"nasıl, ve ne zaman geleceğini bilmeden"* böyle bir düzenin yeniden kurulmasına adamak kalıyor canlarımızı!

Yoksa, hiçbir yıldız ya da gezegen, dünyaya ve üstündeki sinek pisliklerine acımaz, acımayacak!

6 Nisan'da Emek'te ilkin *Okuyan Kız*'ı gördüm; karı koca Deville'ler son derece özgün bir denemeye girişmiş ve başarmışlar: şimdiye dek gördüğüm yazın uyarlamalarının en canlı, en uyarıcı, en düşündürücü ve sevinç verici örneklerinden biri filmleri. Gerek seçilen yapıtlar, gerek alıntılar, gerek onların görüntülenmesi. Tam bir küçük şölendi benim için.

Ardından *Arabistanlı Lawrence;* gerçek bir usta kuşkusuz David Lean. Konusunu çok iyi kavramış, gereği gibi anlattı; Lawrence, başka alanlardaki örnekler gibi, *inançlı bir üstünyetenek.* Bu yetenek ne yazık ki Arapların da, başka ulusların da çok işine yara-

madı; ahmak İngiliz anamalcıları ile yeni doğacak petrol kralları topladı parsayı, bütün insanlığın, güzelim dünyamızın sırtından. Osmanlı sarayına gelince, o tam bir uykudaydı, Mavi Gözlü Dev Adam çıka gelmeseydi, şimdi bu satırları bile yazamayacaktım.

Filmin başka bir güzel yanıysa, bütün oyuncuların sırım gibi, dipdiri günlerini gözümün önüne getirmesi oldu; sıradan bir yıldız olan Ömer Şerif bile nasıl yakışıklı! Kısacası, görsel açıdan da, düşünsel açıdan da dolu saatler yaşadım *Lawrence*'la.

7 Nisan'da yine Emek'teydik; saat 15'te *Aramızdaki Katiller*'i izledik; 19'daysa *Ölü Ozanlar Derneği*'ni.

Aramızdaki Katiller'i acıyla, saygıyla yaşadım: Brian Gibson, gerçek bir sanatçı, sorumlu bir insan, dünyanın umut dayanaklarından biri, yarını kurtarabileceksek, ancak böyle kişilerin aydınlığıyla olacak bu. Ben Kingsley de yeni gözdelerimden: melezliği, inanılmaz, anlatılmaz tatlar katmış kişiliğine, ve yeteneği bunu dışarıya vurabiliyor rahatça, bakışında, duruşunda, konuşmasında, susmasında. Ne güzel, bir de *Gandhi*'si var geride!

Macar Televizyonu'na ne kadar teşekkür etsem azdır, bu yapıtın doğmasına olanak sağladığı için; çünkü *katiller aramızda değil, herbirimizin içinde*. Bunun nedeniyse yalın, ama alabildiğine gizli şimdi: *dirimsel enerjiyi yaşatıcı etkinliklere, yukarda saydığımız SEVGİ, ÇALIŞMA ve BİLGİ'ye yatırmazsanız, kalan seçenek kıyımdır, savaştır, ırkçılıktır, zorbalıktır* Nitekim, bugün gerek zorba toplumculuk duvarlarını yıkan Doğu Avrupa'da, gerek *devrim* diye en koyu bağnazlık çukuruna yuvarlanan azgelişmiş ülkelerde *ırkçılık, yabancı, ve özellikle Yahudi düşmanlığı inanılmaz boyutlarda!*

Önce anaları, sonra daha onların karnından başlayarak, yeryüzüne gelen çocuklarımızı özellikle ilk *beş on yaşında doğaya, gerçek bilime uygun yaşatamazsak,* toplama kampları, gaz odaları, işkence odaları –zaten hiçbir zaman bitmemiştir– kökümüzü kazır!

En içten sevgilerimle Gibson.

Günün ikinci filmi *Ölü Ozanlar Derneği*, hemen hemen benzer bir yaraya parmak basıyordu: *gelenek, onur, disiplin* ve daha bilmem ne adına, kalıptan çıkmış, birörnek kuklalar yetiştirmek! Az önce dediğim gibi, ilkin anaları hemen sonra çocuklarımızı *dolu dolu soluk alıp veren, hazla açılıp kapanan* varlıklara dönüştürmedikçe, *güzel, allı pullu, özünde doğru sözlerin en küçük bir etkisi olmaz: giderek, filmdeki gibi, tam bir tersi sonuç doğurur*. 15-16 yaşına dek binbir yasak, kısıtlama, zırh içinde büyümüş ço-

cuklar, yetenekli bir öğretmenin etkisiyle olsa olsa *ölüme ya da kodese* gidebilirler. Filmin sonunda gösterilen bugünkü koşullarda yalnız düştür, o çocuklar masa üstüne falan çıkamaz – 80'de bizde kimse çıktı mı bırakın masa üstünü, kapı dışarı? Kazara üç beş kişi çıkarsa, sözün gerçek anlamında yaşamı söner – binlerce gencimizin sönmedi mi? hâlâ sönmüyor mu?

Peter Weir kuşkusuz yetenekli, filmi görsel ve işitsel açıdan haz verici! ama çok doğru sözlü değil. Eh, dünyayı kurtarmaya (!) and içmiş Amerikan anamalcılığı da insana işte bu kadar izin verir.

Acı, ama şimdiki seçenek, ne yazık ki, *Kızılderililer Gittikçe Uzaklaşmakta* adlı filmde güzeller güzeli İsabella Huppert'in yapabildiğindedir: gidip karlar üstüne kıvrılmak.

Hünerlerimizin en seçkinlerinden biri olan toplama kamplarından ancak milyarda bir Simon Wiesenthal çıkabiliyor şimdi.

Buna karşılık, dünün ezilenleri Yahudiler, bugün kankardeşlerini, Filistinlileri doğruyor! Aynı şeyi, biz de gözümüzü kırpmadan ilk önümüze gelene yapabiliriz! Zaten yapmıyor muyuz?

Sinemaseverler Tonino Guerra adını bilirler, geçmişte kalan birçok başyapıttan; sevgili Tosun şimdi yanımda olsa, bize unutulmaz anlar yaşatmış bütün filmlerini sayar dökerdi.

Aşka Susayan Kadın onun özgün bir düşününden doğmuş, öyle yazıyordu filmin başında. Ah, ah! keşke kimse ciddiye almasaydı bu ileri yaş düşününü: filmdeki Noiret gibi, Tonino de tontonlaşmış besbelli, aklar karalar iyice birbirine karışmış, o dopdolu, gerçekçi filmlerin öyküsü sanki aynı beynin içinden çıkmadı! Nasıl evrensel bir çürüme, yozlaşma bu! Gidip *Seks Yalanları*'nı görse n'olur Mingozzi'yle Tonino? kavram birliği yok ki arada. Ne kadar yazık hepimize!

Bir de ortalığı kaplayan şu *itişme salgını* var: sözümona büyük bir tutkuyla sevişiyor insanlar!!! Yahu ne biçim insanlar bunlar ki, en azından benim gibilerin kılı kıpırdanmıyor bu sahneler karşısında? *Postacı Kapıyı İki Kere Çalar*'ın sarılma sahnelerini anımsıyor musunuz? Gerçek insanlar –bütün öbür canlılar gibi– sarılmayı böyle duyumsar, böyle yansıtır. Gerisi bayağı yayın bile değil!

Neyse, geçelim, yoksa akıl sağlığımız bozulacak.

9 Nisan'da, 29 yıl aradan sonra, bir kez daha gördüm *Gece*'yi; *Bir Kadının Tanımlanması* zırvasından sonra, doğrusu korka korka gittim, ama korktuğum gelmedi başıma. Ne ilginç ve ne yazık, 30 yıl öncesinin sineması gerek içerik, gerek biçim açısından günümüz sinemasının ne kadar önündeymiş meğer! Siyah-beyaz görün-

tülerin titizliği, müzik, oyuncu yönetimi, kurgu, öykü, hepsi yerli yerinde. Bir de oyuncuların o günkü hâlleri... Nasıl geçip gitti 30 yıl Tanrım?

Bir tek eksik öge, gerçek kadın-erkek ilişkisindeki bilgi; bunu o dönemin hemen bütün filmlerinde buluruz zaten: film kişileri geçim kaygısı çekmez, hele kadınların çalışması sözkonusu değildir, ve *nedendir bilinmez (?)* habire sıkılırlar. Lydia da öyle. Ama artık en azından beni kandırmıyor bu boş *sıkıntı*. Yeniden Reich'ı düşünün: *sevgi, ÇALIŞMA, bilgi ediıme*. Öyle: *"ah, benim kafam çalışmaz pek"* demenin kimseye yararı yok, herkesinki çalışır, çalışmalıdır. İlle de yazmak gerekmez, ayrıca yeryüzünün en saygın işi, üretimi *yazarlık* değildir: bütün gerçek işler *eşdeğerdedir*, yeter ki üretmeye razı olun!

Sözün kısası, sanatsal açıdan aşamamışız henüz *Gece*'yi – kimi ender örnekler dışında.

10 Nisan'da, Gazi'de hoş bir şaşırtmaca daha bekliyordu bizi: *Sabun Köpüğü Hırsızları*. Maurizio Nichetti atalarına lâyık bir İtalyan, sayısız kere şapka çıkardı ustalarına, ve Fellini gibi olanca öfkesini, hıncını çıkardı televizyondan tanıtım izlencelerinden! Doya doya güldük, düşündük; kafana, bilgine sağlık Nichetti! İnşallah öbür yapıtlarında düşkırıklığına uğratmazsın bizi.

Okul arkadaşlarımdan Peri'yle Niloş *Uçurtmayı Vurmasınlar*'a sinemada gitmedim diye çok kınadılar beni; sonunda videoda izledim. Başaran'ın öbür saçmalıklarına oranla eli ayağı düzgün bir çalışma, bu da Çiçekoğlu'ndan geliyor kuşkusuz: inanılır bir öykü var karşımızda.

Ama bizim yazarların büyük kusuru –*Züğürt Ağa* ile *Muhsin Bey*'in dışında– kişileri kendi kişiliklerine göre konuşturmayı bilememek; burada da Barış boyundan büyük lâflar ediyor-ettiriyor; ama hepsi inandırıcı değil. Barış'ın annesiyle İnci ne yazık ki canlandırdıkları kişiye hiç inanmamışlar, duyarsız oynuyorlar. Oyuncular arasından en çok kitabı yakılanı gerçeğe yakın buldum, bir gün adını öğrenirim nasılsa.

11 Nisan akşamı Şenlik dışına çıktık, Cep'e *Camille Claudel*'e gittik: müthiş güzel ve acıklı!

Bronu Nuytten tam bana göre bir sinema ustası: görüntü, ses, kurgu her şey yerli yerinde. Camille Claudel aracılığıyla üstünyeteneğin, hele kadın olduğu zaman başına gelenleri eksiksiz duyumsayıp yansıtmış. Ve yaklaşık on bin yıldır *erdem, kardeşlik, sevgi, esirgeme falan* derken ne kadar boş sözler ettiğimizi bir kez daha belgelemiş: o güzelim varlığa en yakın olması gereken iki erkek,

kardeşi Paul de, sevgilisi Rodin de, gerçek anlamda iliğini kemiğini emiyorlar kızın! Ve bu yalnız Camille'in yazgısı değil, bütün kadınların; Camille'in ağlatısı, öbür büyük çoğunluk gibi *zorba erkeklere* boyuneğmeyip direnmeye kalkması, kişiliğini kabul ettirmeye girişmesi. Sen misin böyle bir şeye özenen, al sana akıl hastanesi, yalnızlık!

Gelin şimdi kutsal kitaplara bir göz atalım:

"Güve giysiden, kadının kötülüğü de yüreğinden gelir Erkeğin günahı kadının iyiliğine yeğdir" – Tevrat.

"Kadının erkeğe bir şeyler öğretmesine de, onun efendisi olmasına da izin vermiyorum, ona düşen dilini tutup oturmaktır, çünkü önce Adem, sonra Havva yaratılmıştır" – Ermiş Paul.

"Eğitimde, okullarda, bilimlerde, sporda ve yarışmalarda eşitlik pek çok kadının gönlünde boş kendini beğenmişliğe yol açar. Bu yılanca, kışkırtıcı yalan sözlere karşı uyanık olun: yeni Havvalar olmayın." – Papa XII. Pie.

"Bir uğursuzluk varsa, bu, evde, kadında ve attadır." – Hadis.

"İşlerini bir kadına bırakan halk başarı yüzü göremez." – Hadis.

Evet, başka yorum ister mi?

Zavallı erkekler, kendilerine can veren kadından nasıl da ölesiye korkuyorlar hâlâ?

Görebildiniz mi Joris İvens ustanın *Bir Rüzgâr Öyküsü*'nü? Hayırsa, çok yazık! Demokritos'un deyişiyle, hepimizin yazgısı rastlantı ve gereklilik sonucu oluşuyor kuşkusuz; İvens'inki de öyle. Küçük yaşta toplumcu görüşü benimsiyor; Moskova'daki deneme kimseyi doyurmayınca, umutlarını uzağa, Çin'e dikiyor, ta 1930'larda. Ömrünün son yolculuğunu da yine bu masal ülkesine yapıyor, ve son yapıtını orada gerçekleştiriyor.

Filmin ana izleği, bence, Batı'nın kaskatı bilimi ile Doğu'nun araya sezgiyi de somut bir gerçeklik olarak katan karmaşık arayışı arasındaki çatışkı. Acun, yalnız matematik ve mantık yasalarıyla dönmüyor çünkü. Bu yüzden, Doğu toplumları, Çinlilerle Hintliler Batılılardan daha yakın bir ilinti içindeler her şeyin beşiği acunla. Dolayısıyla, söylenceleri Olimpos söylencelerinden daha derin, daha tutarlı. Araya, binlerce yılın etkisiyle, elbette küçük insan yanılsamaları da eklenmiş, ama temel yerli yerinde: *hepimiz acunun yavrularıyız, Olimpos'taki eli yıldırımlı çatık kaşlının değil.*

İvens işte bunu demek istiyor kanımca 20. yüzyılın sonunda büyüye inandığını dile getirirken. Evet, eytişim (etki-tepki) yasaları

uyarınca, bir şeye ilişkin siz kendiniz bütün varlığınızla inanırsanız, çevreniz de buna ayak uydurabilir. Yeter ki gerçek bir doğa çocuğu olarak kalmayı öğrenelim yeniden, cinsel sarılmanın yerine koymaya çalıştığımız *sapık tutkulara* kapılmayalım, dolayısıyla *inançlarımız öldürücü değil, bütün acunu kollayıcı kalsın.*

Marceline Loriden'in ustası-yoldaşı-gönüldaşı İvens'le birlikte Nâzım'ı da anma inceliğini göstermesi böyle bir görsel şiiri neden onların çekebildiğini açıklıyordu. Yürekten teşekkürler güzel insanlar!

13 Nisan'da Emek'te yine tam gönlüme göre bir şölen vardı: *Gandhi*. Filmin çekimöyküsünü inanılmaz bir kavrayışla yazan John Briley'den bu öyküyü kusursuz görüntüye döken Ottenborough'a, Ben Kingsley'den Candice Bergen'e dek herkese ayakta alkış!

Filmin içeriğine gelince, Gandhi eksiksiz benim dünya görüşümü dile getirmiş, yaşamış; bir bakıma, ilk gerçek *dünya yurttaşlarından biri*. Gerçi benimsediği, uyguladığı ilkeler bugünkü çılgınlıkla epey çelişiyor, ama olsun, yeni ve daha güzel bir düzen ancak bu yoldan kurulabilir, en küçük benzersizlikte birbirimizi kesip doğrayarak değil.

Gandhi için: "Gelecek kuşaklar böyle bir insanın yaşadığına inanmayacak" buyuran Einstein'a gelince, evet, tepeden tırnağa haklısınız üstâdım: atom bombasının yapılması için elinden geleni yapan kaçıklara daha kolay inanırız biz!

Şu anda içeriki odada Anadolu'da yaşamış Gandhi'lerden biri, Ali Ekber'in sesiyle şöyle diyor:

Muhabbet dediğin Hak'kın kendisidir / Lezzet muhabbette, balda ne var?

Ve Hintlilerle Pakistanlılar, Cinnah'ların ektiği nefret tohumlarıyla, Keşmir için hâlâ vuruşuyor: Gandhi'yi de Pakistan'a gitmek istiyor diye vurmadılar mı? Evet, herkes aynı Tanrı'nın çocuğu, ama çocuklar arasında *kayırma* olmazsa neye yarar? Kimileri milyonlarca ışık yılı için *seçilmiş* değil mi? Hangi kâfir bunu yadsıyor bakayım?

Ve sonunda Scola!

Öteden beri, buradaki gerilikten, ilkellikten yakınan dostlarıma hep dünyanın bileşik kaplara benzediğini, herhangi bir yerde gerçek bir güzellik, iyilik, doğruluk yeşerse, ânında bize de bulaşacağını söylerim, tıpkı şimdiki bütün çürümeler gibi.

Nitekim, Fellini ve daha başka soylu ustalar gibi, Scola da usulca, kan ağlayarak sesleniyor: *ey insanlar, para, para diyerek*

hangi cehenneme gidiyorsunuz? Dört duvar arasına kapanıp insan sıcaklığını elinizin tersiyle iterek daha ne kadar ayakta kalabilirsiniz?

Buluşmak üzere Sinema Şenliği.

Derken, 7'den 70'e insanlarımızın kimisini çok sevindirecek, kimisini belki biraz üzüp kıskandıracak bir haber okudum Observateur'de; Delfeil de Ton yazıyor: İngiltere'nin Leicester kentinde Feride Kassam yemek pişirmek için patlıcan almış, birini yarmış, ne görsün? *Allah her yerdedir!* Gerçi bizim koca ağacın yerini tutmaz, ama ayıp doğrusu, Tanrı'ya yakışmadı bu ayırma kayırma. Neyse, kökü bizde nasılsa.

Oliver Stone'un *Müfreze*'sini o gün epey çarpıcı bulmuştum; *Salvador* bence en iyi çalışmasıydı. *Wall Street*'ini hiç beğenmedim; hiçbir zaman oyuncu olmayacak ham Tom Cruise'u oynattığı için epey korkarak gittik *Doğum Günü 4 Temmuz*'a; korktuğumuzdan fazlası geldi başımıza. Ucuz, boş, giderek zararlı bir film! Eğer savaş bir insanı o kadar sarsıp iğdiş etmişse, ondan *umut verici başkan adayı* olur mu? Olmalı mı?

Gel de o güzelim *Avcı*'yı, *Hair*'i, *Kıyamet*'i anma? *Avcı*'da, De Niro'nun törenle karşılanmak üzere beklendiği gece gelip sessizce uzak bir motele inişini, ışıkları sönük odada, dışardan vuran tanıtım ışıklarının yansımasında, bir duvar dibine diz çöküp iki büklüm oluşunu anımsar mısınız? Ya da Meryl Streep'le kucaklaşmasını? ya da filmin sonunda geyikle bakışmasını? *En büyük çılgınlığımız olan savaşın* açtığı yaralar öyle anlatılır, anlatılmalı; doğanın bize bağışladığı eşsiz armağanı, yerküreyi ayakta tutmak istiyorsak, *kaçık kafalarımızın sapık eğitiminin dışında,* yeryüzünde *düşman da, kahraman da bulunmadığını;* on bin yıllık delilikten sonra, şimdi artık *bu söylemi bıkmadan usanmadan yaymak* gerektiği vurgulanmalı. Yeniden azota, oksijene, hidrojene dönüşmüş insanların *kahramanlığı* ne olabilir acaba?

Sanat Çevresi, Haziran 1990, S.140

Mayıs 90

Sinema Şenliği'ni Scola'nın güzelim şiiri *Splendor*'la uğurladıktan sonra baharla başbaşa kaldık.

Ve birkaç gün sonra sinema tarihinin en ipek kızı yıllardır sürdürdüğü sessizlik içinde ayrılıverdi aramızdan: Greta Garbo.

Garbo için benim bilincimden geçen tek bir düşünce var öteden beri: *rastlantı ve gereklilik* 20'lerde değil, günümüzde yaşayıp film çevirmesine izin verseydi, benim açımdan, en azından bir Meryl Streep daha kazanırdık. Oysa nasıl çarçur ettiler o güzelim duyarlı varlığı? Görebildiğim filmlerinden yalnızca *Kraliçe Christina* ve *Deniz Feneri* yeteneklerine denkti.

Ne zaman düşünsem güzelliği içimi ısıtacak.

Daha önce de değinmiştim, basılı çalışmalarımın sayısı yetmişi geçti sanırım; bütün öbür gerçek emekçiler gibi, bunlar için şimdiye dek kimseden ses gelmedi bana; Reich bu kuralı biraz bozdu, yazıyla ya da sesle birkaç okurum aradı, ve ne mutlu ki gölgesiz dostlarım oldular: Sema Demirkol Reich'ın ışığını insan kardeşlerine dağıtmaya çalışarak beni anlatılmaz sevinçlere boğuyor; Vedat Çorlu, çelebi abisi Şükrü Çorlu'yla birlikte yoktan bir yayınevi yarattı, soluğu tükenmiş yapıtlarımıza ya da yenilerine can veriyor; bir de Yıldız'da makina mühendisliği okuyan yumuşak Kerem Tuncer vardı: Reich sevdâsından kalkıp Maine'e, *Orgonon*'a uçtu.

Şeker Bayramı uzundu ya, Kerem bizi geziye çağırdı, Köyceğiz'e; Kaş'a, Kalkan'a, Fethiye'ye, Marmaris'e, Bodrum'a, Gökova'ya gitmiştik şimdiye dek, ama bu kuytu cennete hayır. Belki gölden ötürü, hâlâ yaşanır bir yer, yemyeşil, cıvıl cıvıl. Gölü, Dalyan'ı, Frikya gömütleri, ünlü kaplumbağa yuvası göle bitişik kıyılarıyla tadına doyulmaz bir yöre. Kerem sağolsun bizi Alabalık Çiftliği'ne, derenin ıpıssız tepelerdeki gözüne, Ölüdeniz'e, şimdilik özel sayılabilecek Faralyalı Koyu'na götürdü: büyük ikramiye çıkmış gibiydik.

Ama bilirsiniz, güzelliklerin içinde ufak tefek terslikler vardır her zaman. Bu kez de öyle oldu ne yazık ki: O engebesiz ilçede en büyük eğlence aracı bisiklet. Niloş da gençliğinden beri fırsat bulamamış, hemen kiraladı bir tane. İlk gün Sevil, Niloş, ben sırayla bindik, hevesimizi aldık; gelişimize yakın son bir kez kiraladık, sa-

bah ilk ben bindim, gölün kıyısına uzandığımız yere yakın çok güzel bir kamp var, oraya yollandım. İki gün önce orada uzaktan sevgili dostlarım Gülseren ve Teoman Südor'u görür gibi olmuştum, gidip denetleyeyim dedim. Baktım, onlar; sevinçle kucaklaştık elbet. Bu diri çift gençliklerinden beri çadırcı gezginmiş meğer, Anadolu'da yatmadık yer bırakmamışlar. Bu özelliklerine de ayrıca bayıldım. Sevinçle gidip Sevil'le Niloş'u çağırayım dedim, bastım pedala! Bu üç geçkin bisikletçinin en beceriksizi kuşkusuz bendim, akıl-mantık benim o aygıttan bindiğim an inmemi gerektirirdi, ama gel gör ki beni çocuklukta doyurulmamış özlemler n'eyledi? tam anlamıyla rezil eyledi, yere çakıldım, ve orada kaldım, kalkmak olanaksız; on dakika önce sarıldığım Teoman'a haber saldım, gelip beni toplasın diye.

Hani bir söz var ya, iyi olacak hastanın hekim ayağına gelirmiş, tastamam öyle oldu bereket versin; Kerem'lerin Evceğiz adlı konukevinde Teo'nun yakın dostu Yüksel Tenekecioğlu kalıyormuş talih sonucu, hemen göz attı bana, sağolsun kamp sahibi Levent, Teo, Kerem gereken her şeyi yaptılar, beni Muğla'ya götürüp Bayram seyran demeden film çektirdiler, insanın içini ısıtan gencecik hekimler hemen tanıyı koydular: sağ kalça kırık.

Yine büyük talih sonucu, o gün perşembeydi. Bayram'ın çılgın dönüşü daha başlamamıştı, Dalaman'da iki yer ayırttılar, hemen o akşam 24'te İstanbul'da, 01'de Cerrahpaşa'da idik; Yüksel'ciğim iki satır yazdı, yatırıldım, bakıma alındım. 1 Mayıs'ta, Taksim'de kurşunlanmak yerine hekimlerimin usta elleriyle onarıldım: şimdi artık bacağı *platinli* adamım.

Ülkemizin içinde bulunduğu koşulları, bunun yarattığı umutsuzluğu anlatmama gerek var mı?

Başta Yüksel Tenekecioğlu'nu ve güzelim yardımcıları Erdem Bagatur'u, Şamil Cabbar'ı, Ayhan Baran'ı, Işık'ı, Cihangir'i, Serpil'i, Nezihe, Munise, Nuray hemşireleri, terapist Hüseyin'i tanıdıktan sonra umutsuzluğa düşmemeye yemin ettim! Bu güzelim insanlar, özellikle genç hekimler, inanılmaz koşullarda, akılalmaz nöbetler tutuyorlar: 48 saat, 72 saat! Ve gıkları çıkmıyor, yüzleri gülüyor, herkese koşuyorlar! Hiçbir kitapta okumadım ben böyle bir şey! Nesini söyleyelim? böyle bir nöbet 8 saatten fazla tutulmalı mı? Bu nasıl çılgınlık? Ve sonra topu topu iki kuruş alıyorlar!

Bu kez iyice duruldu ortalık: 1950'den beri başımıza oturttuklarımız ülkemizin iliğini kemiğini sömürdüler, daha da sömürüyorlar. Bırakın bütün öbür alanları, yalnız şu su sorunu bile ne korkunç yalanlar içinde yaşadığımızı kanıtlar: Koskoca kentin suyu

akmaz mı? Yemeğin üstüne yenecek tatlı mı su? canımız, sağlığımız, her şeyimiz suya bağlı değil mi? Ve sorumsuzlar alayının sonuncuları, on yılı yele verdikten sonra, yeni parti kurup "hadi artık biraz da beni Başbakan, Cumhurbaşkanı yapın" diyebiliyor! Nasıl dayanılır buna?

Gerçekten lâyık mı Anadolu halkı bütün bunlara?

Ama bundan sonra, ne zaman Yüksel Tenekecioğlu'nu düşünsem içimde çiçekler açacak.

Bu beklenmedik serüvenleri yaşayıp eve döndüğümüzde, ister istemez denetimdışı bir hıza bürünen yaşamım zorunlu olarak dinginleşti; dirimsel tartımım için gerekliydi belki, şimdi seve seve bu tartımı yaşıyorum: canlı olmanın bütün ögelerinin eşdeğerli olduğunu gittikçe daha kökten öğreniyorum çünkü.

Nisan'da Marlon topu gösterisi vardı biliyorsunuz; *Çaybane*'yi almış, izlememiştik. 1950'lerin bir ürünü bu film, Marlon'a başından vurgun olduğum için o zaman da görmüştüm elbet; ama yılların neleri götürüp neleri bıraktığını merak ediyordum. Ağzım bir karış açık kaldı: şimdi çekilen filmlerin yüzde doksan hepsinden çok daha diri ve güncel hâlâ. Kişiler, olaylar, konuşmalar, şakalar, sunulan gülmeceler ne kadar üst düzeyliymiş Ulu Tanrım! Ve bunu gerçekleştirenler şimdiki kaçık Amerikalılar! Nasıl olmuş bu? neden sürmemiş? Geriye gelir mi? Hiç bilmiyorum. Daha doğrusu çok iyi biliyorum, ama böyle bir büyüye ne benim gücüm yeter, ne de benzerlerimin. Ne kadar yazık!

Benzer bir acı-sevinci Minelli'nin *Roma'da İki Hafta*'sında da tattık: inanılmaz bir düzey! O da 50'lerden kalma, üstelik Minelli'nin en iyi yapıtlarından biri değil; ama konuşmalar, konu dürüstlüğü, Hollywood ya da Cinecitta'nın içyüzü, sevdâ, her şey yerli yerinde! Edgar G. Robinson'la Kirk Douglas tadına doyulmaz oyunlar gerçekleştirmişler. En azından bir gecelik şölen. Şimdiyse, kırk yılda bir örneğin bir *Camille Claudel* çıkınca düğün dernek ediyoruz. Hep söylüyorum, çevre kirlenmesi, *insan kirlenmesinin* bir uzantısı, o kadar.

Bizim sinemayı, sinema insanlarını anlatmayı deneyen arkadaşlar bu filmi şöyle can gözüyle izledi mi acaba?

Televizyonda eski *İyi Akşamlar*'ın yerine, bu kez kurumun çalışkan, yetenekli yapımcılarından Ayla Erdemli'nin kafasından çıkan yeni bir izlence koydular: *Günlerle Gelen*. Sunucular da yeni, Leyla Tekül, doğrusu, Lâle'yi hiç aratmıyor; ama aynı şeyi Çetin Çeki'nin yerinde oturan sevgili Erdöl için söyleyemeyeceğim: o güzel sesiyle, sözler ne yazık ki ağzında yuvarlanıp gidiyor.

Ama izlence ilginç, Vecdi Sayar'ı Cannes muhabirliğinde görmek sevimli. Ayla'yı ve arkadaşlarını yürekten kutluyorum.

Yeni dostum Yüksel Tenekecioğlu, başucuma gelip benimle söyleşirken, içimi ısıtan birçok sözün yanında, özellikle iki tümceyle gönlümü eksiksiz kazandı; o da benim gibi dürüst halk çocuğu, fırsat bulup yüksek öğrenimini Almanya'da yapmış, o dili anadili kadar öğrenmiş elbet; ama "Bertan'cığım, dedi, bir tek Almanca sözcük katmamaya çalışırım düşünceme ve konuşmama, güzelim dilim bana yeter. Çorba gibi konuşanlara müthiş kızarım!"

Ustalarımdan en az üçünün, Ata'nın, Ataç'ın, Reich'ın sevinçten yürekleri havaya uçmuştur bu sözü işitince: kimlik, kişilik sahibi insan başka türlü düşünüp davranamaz çünkü.

Kendini, kendimizi daha iyi kavrayabilmek için yineleyerek Evliya Çelebi, Sait Faik okurmuş – tıpkı başka bir alanın ustası Cihat Burak gibi. Sait Faik'ten bir alıntı yaptı, sonra bir kıyaslamaya gitti: öykülerden birinde babası hasta bir delikanlı var, gece geç vakit nöbetçi eczaneden ilâç almış, hasta babasına yetiştirecek; tam o sırada son tramvay geçiyormuş, koşup giderken atlamış, o an acı bir düdük: mahallenin bekçisi! Taşıtı durdurmuş, delikanlıyı aşağı çağırıp uyarmış, o da özürünü söylemiş. "Olsun, yine de yapmamalıydın", demiş bekçi. Derken aradan yıllar geçmiş, Yüksel Paris'e gitmiş 1975'te; kaldırım kenarında herkesle birlikte yeşil ışığı bekliyor, ama öbürleri gibi kaldırımın kenarında değil, aşağıda; ulaşım görevlisi gelmiş, durduğu yeri göstererek –bizimki Fransızca da bilmiyor– avaz avaz bağırarak birşeyler sıralamış. Yüksel'in kafasından o an ne geçse beğenirsiniz: "Yahu, demiş kendi kendine, 1948'lerde benim toplumum 75 Fransa'sının uygarlık düzeyindeymiş! Peki şimdi nerede?"

Evet, DP artı AP artı ANAP ülkemizde ne uygarlık bıraktı, ne gelenek! Bütün anayasaları çiğnemekten binlerce kez daha ağır bir suç! Ama hesap soracak yargıç ve değer yargısı yok elimizde! Demek ki çok daha ağır cezalara lâyıkız!

Yine Yüksel, bir ara: "Ben işimi sanat gibi ele aldım, öyle yürütüyorum", dedi; "gerçekleştirdiğimiz her işlemin filmini uzun uzun inceler, neyi iyi, neyi eksik yaptığıma bakarım!"

Bakın sevgili okur dostlarım, hani ben durmadan *yaşama sanatı* diyorum ya, budur işte o! Canlı örneğini görmek bütün umutsuzluklara kafa tutma gücü veriyor insana!

Kırık dolayısıyla 26 Nisan'dan beri hiçbir sergi ya da yeni filme gidemiyorum elbet; gelen dergilerdeki örneklerle yetinmek

zorundayım. Argos'ta Neşe Erdok'un yeni çalışmalarından verilen örneklere bayıldım; Sanat Çevresi'nde de sevgili dostum Hüseyin Bilişik'ten tadına doyulmaz yeni yapıtlar vardı; Destek'te üç yontu ustasının çalışmaları sergilendi, Sanat Çevresi'nde birer örnek vardı Zerrin Bölükbaşı'dan, Hüseyin Gezer'den ve Yavuz Görey'den; hepsini görememek büyük kayıptı benim için. İbrahim Safi sergisi de öylece geçip gitti. Edpa'daki son birleşik sergiyle Soyak'taki toplu özgün baskı sergileri yüreğimi cızlatanlardandı. Ne yapalım, ilerde yenilerini göreceğim nasılsa. Şakir Eczacıbaşı'nın son çalışmalarını da nasıl merak ediyordum?

Yazarlık uğraşım ülkemizin kimi seçkin yetenekleriyle diz dize yaşama talihini bağışladı bana; Metin Eloğlu, Edip Cansever, Turgut Uyar, Cemâl Süreya bunlar arasındaydı. Bugün bütün huysuzluklarını ve zekâ parıltılarını birlikte tanıdığım Edip'ciğimden birkaç ezgiyi anımsatmak istiyorum:

BU GEMİ NE ZAMANDIR BURADA

Bu gemi ne zamandır burada / Çoktan boşaltmış yükünü / Gece de olmuş, rıhtım da bomboş / Mavi bir suyun düşünü uyutur bir tayfa / Arkada, güvertede / Ah, neresinden baksam sessizlik gene. / Yürürüm usuldan, girerim bir mayhaneye / İçerde üç beş kişi / Yalnızlık üç beş kişi / Bir kadeh rakı söylerim kendime / Bir kadeh rakı daha söylerim kendime / —Söyle be! ne zamandır burda bu gemi / —Denizin değil hüznün üstünde. / Belki yarın gidecek / Bir anı gelecek bir başka anının yerine / İnsan bazen ağlamaz mı bakıp bakıp kendine.

Marlon toplu gösterisinden elimizde bir başyapıt daha kaldı: *Takip*. Altında bir büyük ustanın, Arthur Penn'in imzası var. 1966'da, ünlü Prag ve Paris 68 Mayıs'ından iki yıl önce çekilmiş; toplumsal ve siyasal eleştirinin en acısıyla yüklü; unutmuşum, çekimöyküsü de başka bir ustanın, Lilian Hellman'ın varlığından çıkmış. Kennedy'nin ölümüyle de kolayca bağlantı kurabilirsiniz. Başta Marlon, herkesin, Fonda'nın, Fox'un, Dickson'un, Duval'ın, Redford'un oyunları unutulur gibi değil; ve hepsi bedensel güzelliklerinin doruğundalar. Gerçek bir şölen, kezzap gibi acı, ama gerçek bir şölen! Ve ne büyük mutluluk, TRT bu kez hiç kesmeden gösterdi.

Cannes'dan içimi sevinç dolduran haberler geldi, gözümün bebeği ustalar yine incilerini sermişler gözümün önüne: Taviani

kardeşler, Fellini, ve seksenlik usta Akira Kurosawa. Kurosawa, tıpkı Fellini gibi, bu kez düşlerini dökmüş beyaz perdeye; Vecdi Sayar birkaç görüntüsünü getirdi odamıza, şimdiden biliyorum nasıl inanılmaz güzellikte olduğunu. Filmi getirtenlerin yeni tutumuyla pek yakında tadarız elbet bu güzellikleri. Yaşasın sinema sanatı!

Kırık bacaktan ötürü göremediğim, ama merak ettiğim sergiler arasında Mehmet Gün'ün Maçka'daki, Devrim Erbil'in Garanti'deki, Bihrat Mavitan'ın AKM'deki sergileri vardı.

Bereket versin *Günlerle Gelen*'de Ayla Erdemli Artisan'daki Antonio Valese ebrû sergisiyle Müze'deki Neşet Günal toplu sergisini getirdi odama; gerek belgesellerde, gerek bu örneklerde ne kadar yararlı ve sevindirici televizyon!

Gözdelerimden Sümeyra, alabildiğine haksız bir biçimde gencecik yaşında bizleri bırakıp gittikten sonra bile o güzelim yanık sesiyle içimizi burkmayı sürdürmüş: *Gülün Elinden* adını taşıyor yeni türkü kaseti.

Başka bir gözdem henüz yeryüzünde çok şükür: Ali Yüce. Milliyet Yayınları, bir zamanlar roman yarışması ödülünü kazanan *Şeytanistan*'ı, Köy Enstitüleri'ni anmak üzere, enstitü çıkışlı birkaç yazar arkadaşının yapıtlarıyla birlikte yeniden basmış; kendi adıma o kadar çok sevindim ki, çünkü *Şeytanistan* gerçekçilikle kara gülmeceyi eşsiz bir biçimde kaynaştırmış ender yapıtlardan biri.

Söz yazından açılmışken, sevgili dostum Suna Gönen'in alıp bana armağan ettiği anı-romana da değineyim: Maria Yordanidu'nun *Loksandra*'sı bu. Yordanidu 1897'de İstanbul'da doğup Kasım 1989'da Atina'da yaşama gözlerini yummuş bir insan kardeşimiz; ataerkil düzenin amansız simgesi anamalcı-savaşçı dünyada önce Türklerle Rumların, sonra bütün insanlığın çektiği saçma acıları kâğıda dökmüş. Başta çılgın Amerikalılar, onlara özenen bütün kaçıkların tek bir noktasını bile kavrayamayacakları bitimsiz ağlatı.

Kendi yarattığım gözaltından ötürü, bu yılki Tiyatro Şenliği'ni izleyemiyorum; oysa ne ilginç topluluklar, ne ilginç oyunlar var!

Havel'i, Dilmen'i, Pinter'i, AST'ı nasıl da görmek isterdim? Neyse, gelecek yıl inşallah. Bu şenliği geliştiren herkese yürekten alkış!

Miloş Forman, *Tehlikeli İlişkiler*'i, Stephen Frears'in unutulmaz yapıtına karşın, başka bir sevdâyla yorumlamış; film dışarda epey beğenildi, bir de konuşma yapmışlar ustayla; kuşkusuz insanı zenginleştiren şeyler söylemiş her zamanki gibi; bir de ustalar us-

tası Montaigne'den bir alıntısı var: *"Anlamak, bağışlamaktır"* Ah, balların en süzmesi işte! Gözümün bebeği Nâzım da: *"Anlamak sevgilim, o en büyük bahtiyarlık / Anlamak gideni ve gelmekte olanı"*, dememiş miydi?

Anlamak, *ölümlülüğü ve ona bağlı olarak kusurluluğu ilkin kendinde sindirebilmektir* sanırım; o yüzden de alır insanı hoşgörünün enginliklerine götürür. Ve orada gerçek ölümsüzlüğü, enerjinin *sonsuz dönüşümünü* buluruz! Ne mutlu bunu görebilene, görmek için çaba harcayana!

Bu bağlamda, biliyorsunuz, iki büyük ustam var, bir Lavoisier, öbürü Demokritos; ilki, *acunda hiçbir şey yoktan varolamaz, varken yokolmaz* diyerek her şeyi yüzyıllarca önce özetlemişti; ikinciyse, bütün bilgelerden önce, *acunu iki temel ilke çekip çevirir, biri rastlantı, öbürü gereklilik,* demişti.

Can gözünüzü, can kulağınızı açık tutabiliyorsanız, bilimde yapabildiğimiz her yeni buluş olsa olsa bu iki temel saptamayı doğrular.

Nitekim, 2 Haziran tarihli Cumhuriyet Bilim-Teknik ekinin 10. sayfasında İsmail Murat'ın özetleyerek çevirdiği bir yazı benim öteden beri sezgiyle, çıkarsamayla inandığımı doğruluyordu: *Madenlerin belleği var!* En küçük özdekten başlayarak acundaki her varlığın ilk temel bilgileri, imleri belleyip saklama yeteneği olmasa, biraz daha karmaşık bir varlık olan insan bunu nereden çıkarabilirdi? Kaburgalarla, kulaktan kalınan gebeliklerle hâlâ zaman yitirmeye razıysanız, ona bir diyeceğim olamaz elbet.

Ama Laborit'nin de dediği gibi, ölüm-kalım savaşı, *kâr için yaşama, dolayısıyla tüketim için üretimde bulunma çılgınlığı ile işte bu temel verilere uygun yaşamı yeniden öğrenme* arasında.

Geçen gün televizyondaki bir belgeselde gösterildiği gibi, boş kendimizi beğenmişliğimiz içinde, örneğin Avrupa'dan alıp Avusturya'ya götürdüğümüz sıçanların ya da tavşanların sonra usa sığmaz ölçülerde çoğalıp başımıza belâ kesilmesi gibi, karınca gibi çoğalan ve artık hiçbir bilgi almayan insan yığınları bu gezegenin sonu olabilecek.

Hep birlikte göreceğiz.

Sanat Çevresi, Temmuz 1990, S.141

Sanat Şenliği 90

Aydın Gün ve arkadaşları bu yıl da bize seçkin bir sanat şöleni hazırladılar, elimdeki izlence güzellik dolu. Gün geçtikçe nüfusuyla birlikte çılgınlığı da artan dünyamıza inat, soylu yanımızın yaşamayı sürdürebildiği iki temel etkinlikten biri olan sanatla dolu geçecek günlere çok az kaldı. Benliğime dolacak güzellikleri sizlerle paylaşmayı beklerken, dört bir yandan yağan izlenimler arasından kimilerini yeniden saptamak asıl işlevimiz galiba.

8 Haziran akşamı *Günlerle Gelen*'de Vecdi Sayar büyük İtalyan sinema ustaları Paulo ve Vittorio Taviani ile son yapıtları üzerinde konuştu; biliyorsunuz Taivani'ler en şaşmaz gözdelerimden, her yapıtları canıma can katar. Bu kez, daha önce de yaptıkları gibi, büyük Rus yazarı Tolstoy'dan yola çıkmışlar; ilkin Paulo tadına doyulmaz şeyler anlattı, hepsini özetlemek yakışık almaz. Ama Vittorio'nun bir sözünü yinelemeden geçemeyeceğim, çünkü yazından esinlenen bütün sinema yapıtlarına ışık tutuyordu: *Şimdi Tolstoy dirilse, bizim kendisinden yararlanarak bir film çekmek üzere olduğumuzu görse, yüzde yüz şöyle derdi: Peki, tamam, benden esinlenin, ama sakın yapıtımı resimlemeye kalkmayın.*

Hay ulu Tanrım, ne kadar yalın, sıradan bir gerçek! Ama ancak büyük ustalar altından kalkabiliyor; foto-romancılarınsa umurunda bile değil. Neyse, herkes bulunduğu yerde kalsın doya doya!

Vittorio'nun çok ilginç bir gözlemi daha vardı, özü doğru, ama uygulaması ne yazık ki şimdilik görülmeyen bir saptama: *Siz Türklerle biz İtalyanlar ikimiz de köy, toprak kökenli uluslarız, dolayısıyla sinema sanatlarımız birbirine yakındır, yakın olması gerekir Merakla, ilgiyle bakıyorum Türk sinemasına!*

Evet, gözlem yerinde, ama ya gerçek? Vittorio'yu bilmem ama, geçmişteki iki örnekle Yavuz Turgul'un iki filmi dışında, Türk halkını, köylüsünü, çiftçisini, işçisini yansıtan film gördünüz mü? Gerek beyaz perdede, gerek küçük camda gördüklerimi betimlemeye niteleme sıfatı yetmez: ne gerçek bir kişi, ne tek bir sahici tümce, ne şöyle bellekte kalıcı bir görüntü, ne bir ezgi, ne kurgu, hiç, ama hiçbir şey yok ortada! Ama karşılıklı övgüden, alınıp verilen ödüllerden geçilmiyor, üstelik bu kandırmacaya Avrupa da katılıyor! İyi, güzel, afiyet olsun, bunca yalan ve yanılsama sizi nereye götürecekse, buyrun!

Şimdi bir de, *"biz her şeye karşın nitelikli ürünler yaratıyoruz, ama sinema salonu bulamıyoruz"* masalı çıktı.

Sanrılara gömülen beyinleri uyandırmanın olanağı yok besbelli.

4 Haziran, Çin'de, geçen yıl, Tiananmen Alanı'nda tankların binlerce genci ezdiği günün yıldönümü: Nouvel Observateur dergisi, o kısa ömürlü özgürlük ve saygınlık arayışının iki önderiyle görüşmüş; bunlardan Şai Ling 24 yaşında, ruhbilim okuyan, Fransa'ya sığınmış bir kız; Hu Dejian'sa 33 yaşında, uğraşını sürdürmesi yasaklanmış bir pop müzikçi.

Dejian, konuşmasının bir yerinde şöyle diyor: *"Dünyanın bir yerinde ulusal sorunlarını tankla değil, oyla çözen insanlar varsa, kendimizi onların ekininden etkilenme ayrıcalığından yoksun bırakmamalıyız.*

Ling'in gözlemi daha acı: *"Diktatörlük yalnız ulusal düzlemde geçerli değil. Korkunç Çin buyurganlığının köklerini aile yapısında aramak gerekir. Çin'de çocuklar, özgürlük ve eşitlikten tam anlamıyla yoksun büyüyorlar. Aile reisini, bütün Çin'in atası sayılan Deng'e benzetebiliriz. Özgürlük ve demokrasi düşünlerinin insanların zihninde yeretmesi gerekir Çin halkının demokrasi çıraklığından geçmesi gerek. Benim de. Çin'de demokratlaşma bireysel kişiliğin zincirlerinden kurtulması devinimine dayanmalıdır. Yalnız hükümetin eleştirilmesi yetmez."*

Evet, Marx'ın, Engels'in, Reich'ın *ataerkil aile* konusunda yazdıklarının güncel kanıtı bu sözler; ama dünyanın hiçbir yerinde, özellikle okuyup aydınlanma fırsatını elde edenler, şu kadarcık ciddiye almadılar bu uyarıları; neler gördük, en azılı komünistlerin eşlerini boğazladıklarını; yıllarca dünyaya Marx'ı anlatmaya çalışan düşünür bozuntularının birden Muhammed'e tapınmaya başladıklarını, karısını örtü altına soktuğunu unutabilir miyiz?

Bir başka acı çığlık Cezayir'den, Sorbonne'da dilbilim okumuş Greffu'dan geliyor; dünyanın dört bir yanını kaplayan bağnazların baskısı yüzünden, Cezayir'de 1965'den beri, *"Çocuklar artık eğitilmiyor, Pavlov'un kuçusu olmaya hazırlanıyor"*, diyor.

Bizim Demirel de bugün benzer bir yakınmayı dile getirmiş: *"Bu ülkenin aydınları* (o aydın diyor, bence bunlar okuryazar) *demokrasinin rafa kaldırılmasına alkış tutmasalardı, şimdi insan hakları konusunda daha alnımız açık olurdu.*

Ah, ne kadar doğru! Ama bu söze kendisi de giriyor: Başbakan olacağım diye dünyanın en acımasız, en ilkesiz insanlarıyla işbirliği yapacak yerde, gerçek demokratlara uzatsaydı elini, şimdi bu-

rada mı olurduk?

Çinli kardeşim Ling bağrını paralayarak *ataerkil aile*'ye parmak basıyor; Marx'la Engels, bin bir kovalamaya karşın, iyi kötü bizim dilimize de aktarıldı; ben onlara Reich'ı kattım, 1974'ten beri. Ustalarının yaktığı ışığı alıp *ataerkil aile* yapısını, bütün zorbalıkların kaynağı olan *cinsel baskıyı* ta 1920'lerde başlamış en ince ayrıntısına dek irdelemeye; yapıtların üçte ikisini Türkçeye kazandırdıktan sonra, en ünlü gazetelerimizin birinde Ekin ve Araştırma sayfalarına tepeden bakan bir cicili bicili okul çıkışlı kardeşimiz yayınevinden yapıtları istetmiş; yalnız bir hafta sonra, Reich'ı *rezil bir uçkur düşkünü, bir kaçık* olarak saptayan incilerini döktürmüştü. Ve *ataerkil ailenin korkunç zorbalığı*, bu her şeyi herkesten iyi bilen (!) *beyefendiyle birlikte, tıpkı Çin'deki gibi, Atatürk'ten bu yana, onun anasının babasının da, kendisinin de ensesinde boza pişiriyor!*

Görüyorsunuz, herkes bir anlamda kendisiyle birlikte belki bütün insanlığı yakıyor; üstelik bu yanma, sevgili Nâzım'ın amaçladığı *iyiyi, güzeli, doğruyu yaratacak* yanma da değil!

Ancak elimizde, Voltaire'in öğüdünden başkası yok: *Sabırla bahçemizi çapalamayı sürdürmek.*

11 Haziran, sabah gazetenin bir köşesinde kısa bir haber: Halim Şefik göçmüş.

Ben bu soylu insan-ozanı öncelikle başka bir soylunun aracılığıyla, Ruhi Su'nun türkülerini birlikte tadarken tanıdım; her şeyin hasını sevdiği için, Ruhi'ciğimi en iyi değerlendirenlerden biriydi; ama karşılığını da aldı elbet, *Çocuklar, Balıklar, Göçler* uzunçalarında *Kılıç Balığının Öyküsü* unutulmaz bir yorumla bir kez daha vurgulandı.

Sonra Halim Şefik'i, yorulmak bilmez bir güzellik ve dostluk sevdâlısı olarak, en beklenmedik yerlerde, sabahın erken saatlerinde, Bodrum'da, Marmaris'te, Datça'da, derviş gibi dolanırken gördüm: inatla okumamakta direnen bu topluma kitap sunuyordu. Gelin şimdi biricik özlü yapıtından ömür boyu sâdık kaldığı can dostu Orhan Veli'ye yaktığı ağıdı bir kez daha okuyalım:

OTOPSİ

Morgta açılınca kafatası / Doktor beyler beyin gördüler / İndirince tenkafesine neşteri / Doktor beyler yürek gördüler / Yürekte ne gördüler dersiniz / Yürekte memleket gördüler / Dünya gördüler / Bir de dost gördüler / Ama bu işte doktor beyler / Doğru geç kaldılar / Çok geç kaldılar

Uğur Mumcu yine çok yararlı bir çalışma yapmış, Cumhuriyet'te yayınlanıyor: Mustafa Kemâl / Kâzım Karabekir Çatışması. Aslında bu, anaerkil düzenden ataerkil düzene geçeli, kadını düşünsel ve ekinsel yaşamdan atalı, başka bir deyişle teksesli toplumu yürürlüğe koyalı beri dünyanın her yanında yaşanan dramın bizden bir örneği, o kadar. Nedir sorun? İnsanların, en canalıcı sorunlarda bile, uzun süre aynı görüşü paylaşamayışı; kocaman *ulus, yurt, atalar, şehitler* gibi sözcüklerin arkasında, kendi daracık, bencil çıkarlarını öne almaya çalışmaları.

Peki bu neden böyle oluyor? İnsanın *mayası mı bozuk?* Peki o neden bozuk? Neden kafese kapatılmayan öbür hayvanların mayası bozuk değil? Bu ve buna benzer soruların yanıtlarını, gerçekten merak edenler, kanımca yeryüzünde tek bir yazarda tutarlı olarak bulabilirler: Dr. Wilhelm Reich. Burada *maya bozukluğu* terimiyle anlattığımız şeye, Reich, çok yerinde olarak *coşkusal veba, duygu vebası* adını vermiş. Ve yapıtları, bıkıp usanmadan, bu salgının nedenlerini, sonuçlarını sergiler. Genel yozlaşma içinde görece az yaralı bereliyseniz, kolayca kavrarsınız bu yapıtlarda söylenenleri. Ve belki o zaman dünyayı bir gün yeniden yaşanır kılabilirsiniz.

Bu yılki ilk gösterimiz, 16 Haziran'da, Açıkhava'da Türk Halk Oyunlarıydı; Devlet Halk Dansları Topluluğu, sevgili Duygu Aykal zamanında, bence, çok daha coşkulu ve inançlıydı; şimdi, hemen her yıl aynı oyunları çok sıradan oynuyorlar. Bir de Anadolu'dan Esintiler var, bilmem yabancılar nasıl algılıyor, ama ben ezgi ve oyunlarımızı asıllarından bu kadar uzaklaştırmayı kendime hiç yakın bulmuyorum; anımsar mısınız, şimdi Açıkhava'nın yakışıksız bir tutumla ancak yarısını oturma yerleriyle donatan Yapı-Kredi, eskiden yöre sanatçılarını çağırırdı; ne' inanılmaz bir şölen olurdu! Ben aynı coşkuyu sonra yalnız örneğin bütün ulusların gençlerini biraraya getiren şenliklerde, Doğu Avrupa ülkelerinin işlenmiş halk danslarında, bir de Duygu'nun yorumlarında bulabildim. Topluluğun şimdiki yöneticileri Açıkhava'nın ancak dörtte birinin dolmasına bakıp bir uyarı çıkarmıyorlar nu acaba? Âşık'la Mâşuk'sa gereğinden çok uzatılıyor.

18 Haziran akşamı yine Açıkhava'daydık, onurlu, saygın, usta sanatçıları dinlemek üzere: Hadjidakis, Farandun, Liungos ve Nena. Hadjidakis'i yıllardır dostum Panayot'tan duyardım, film müziklerini de elbet tatmışımdır, ama böyle bile bile ilk kez görüp dinledim: gerçek bir araştırıcı, yenilikçi. Ege müziğine kattığı ince tatlar tartışılmaz, özümlenir. Bütün çalgıcılar ve yorumcular kusursuz,

ama ben Nena'yla Faranduri'ye bir kez daha vuruldum. Vuruldum, ve üzüntüden, utançtan, yerlerin dibine geçtim: ülkem, 1950'den beri, bu düzeyde bir tek sanatçı yetiştirdi: Ruhi Su. Onu da yele verdi! Ancak ölümünden sonra sesinin kırıntısı, öğrencilerinin bir bölümü, o de epey değişerek çıkabildi Açıkhava'ya! Ne utanç! Ruhi'yi her anlamda sömürüp kullanan utanmaz yorumculardan biri, günün birinde, nasılsa birlikte çalışabildiği şu yüce Faranduri'nin altında o kadar ezildi ki, en azından şarkı söylemeyi bırakacak yerde, kalkıp *"Ben bu hanıma Karlı Kayın Ormanı dedirtebilmek için üç ay uğraştım"* buyurdu. Evet, 1950'den beri ülkemi kasıp kavuran siyasetçiler, Yunanistan'ın ve dolaylı olarak bizim de başımıza bela kesilen Yunanlı siyasetçilerle işte bu *tür sanatçılar* yaşayıp alkış topladıkça, *insan kirlenmesinin sonu gelmeyecek besbelli!* Ne yazık, ne yazık!

Eski Yunan uygarlığına lâyık yorumcular, ömrünüz uzun olsun!

17 Haziran'da AKM'de başka bir şölen bekliyordu bizi: Cem Mansur yönetiminde Oxford Şehir Orkestrası. Seçilen yapıtlara bayıldım; Elgar'ın o incecik yapıtı orkestranın kendine özgü güzelim tınısını rahatça yansıttı. Brahms'ın kederini çok severim; Aurora Natola-Ginastera'nın viyolonseliyle Ayla Erduran'ın kemanı bu kederi iyice duyurdu bize. Medici Dörtlüsü'nü tek başına dinlemek isterdim, 19 Haziran akşamı Aurora'yı seçtik, kırık bacakla ikisini göze alamadım, ama aklım da Aya İrini'de kaldı.

Cem Mansur beni çok sevindirdi, hele geçen yıl karşımıza gelen cansız Kâşif'ten sonra; geçen yıllarda da yazmıştım, ülkemin, lahmacun kokuları arasında, yetiştirdiği yetenekli çocuklarına hiç gereksinmesi yok, biliyorsunuz; işte böyle konuk sanatçı olarak gelirlerse, bir iki gün kalabilirler aramızda. Sonra yallah! Oysa il sayısı kaça çıkmıştı? Ama ben şaşkına bakın! onlar oy için oğlum, sanat için değil!

Paco Pena, efendiliği ve duyarlılığıyla Türk dinleyicisinin gönlünü çoktan kazanmış bir yorumcu; yıl içinde çok özgün bir şarkıcıyla gelip bizi sevindirmişti; bu kez ikisi erkek, dördü kız altı dansçı, iki şarkıcı, iki de gitarcı arkadaşıyla gelmiş. Unutulmaz bir şölen verdi 20 Haziran akşamı Açıkhava'da; insanın en soylu yanlarından yansımalar taşıyan flamenkoya doyulur gibi değil; hele dansçıların yaşça büyüğü büyük usta Gades'i andırıyordu. Kızların bedenlerindeki ölçülü kıpırtıları her anımsayışta mutlu olacağıma kuşku yok.

19 Haziran akşamı AKM'de bu kez piyano eşliğinde tatmaya gittik Aurora Ginastera'yı; yanına, Kurt Rapf gibi dağarcığı hüner

dolu bir bilgeyi katmıştı. Seçtiği yapıtlar, çalışı, inceden inceydi; ama keşke küçüksalonda verseydi dinletisini; gerek saatın 9.30 oluşu, gerek başka etkenler yüzünden, o kadar az dinleyicisi vardı ki! Bu yönüyle yazık oldu o iki duyarlı, saygılı insana.

Ama biz bal özümüzü aldık.

Bal özü dedim de, televizyonun 2. kanalındaki sıradışı BBC belgeseli geldi aklıma; cumartesi günleri saat 15.30'da yayınlanıyor, Ekvator ormanlarını, suları, hayvanları anlatıyorlar, unutulmaz görüntülerle. Ve öylesine bilinçli çekmişler ki, yaşamı gerçek çevrimi içinde anlatıyorlar: her öge birbirini doğurup besliyor, yaşatıyor. Su damlasından balığa, kuşa, pumaya geçiyorlar. Bir kelebek gösterdiler, inanılmaz bir bezem içinde; yumurtasını yaprak altına bırakıyor, *ve en önemlisi hepsini topluca bir yere bırakırken, bir tanesini şöyle azıcık uzağa yerleştiriyor: bir saldırgan gelirse, bununla yetinir belki diye*. Evet, insanoğlu, yaklaşık on bin yıldır, boş bir kendini beğenmişlikle, durmadan *çok zararlı bir masalı yineledi: BİLİNÇ YALNIZ BENDEDİR!* Başlangıçta bunu daha bağışlanır bir gerekçeyle, ölüm korkusuyla yapıyordu sanırım; şimdiyse çok aşağılık bir dürtüyle, *para için, sömürü için* yapmaya yelteniyor! Cezası, kesin idam! Doğanın ipiyle.

22 Haziran'da Aya İrini'deydik, Pro Arte Beşlisi'ni dinlemek üzere; ve ben özel bir sevinç duydum o akşam, çünkü sanatçılar iki çağdaş yapıt seçmişlerdi bize: Şostakoviç ve C. Frank. Oda müziği toplulukları çoğunlukla en sevilen barok bestecileri yeğler, dinleyiciler de buna yandaştır. Bense aykırı azınlıktanım. Hele alkış parçası olarak sundukları güzelim, oya gibi İspanyol müziği tatlının kaymağı oldu. Elleri dert görmesin.

Ertesi akşam yine aynı yerdeydik, bu kez Zagreb Solistleri'ni dinledik; belli ki işlerinin ustası insanlar. Yukarıda değindiğim gibi, onlar sevilen yapıtları seçmişlerdi; gerektiği gibi yorumladılar, hakettikleri kadar alkışlandılar.

Ne güzeldir umduğunun ötesinde sevinmek! Bu büyük sevinci bize 25 Haziran'da, AKM'de, Moskova Oda Operası sanatçıları tattırdı.

Geçen yıl Sinema Şenliği'nde gördüğümüz *Tanıklık* Şostakoviç'le ilgili bilgilerimizi alabildiğine genişletmiş, o yüce sanatçıyı yakından ve derinden tanımamızı sağlamıştı; dolayısıyla, Pro Arte Beşlisi'nden sözederken de söylediğim gibi, her yapıtını daha bir merakla bekler olmuştum. Bu merakım hiç boşa çıkmıyor; *Burun* tam anlamıyla sıradışı bir yapıttı. Müzik, metnin bütün ayrıntılarını inanılmaz biçimde yansıtıyordu; gerek orkestra, gerek şarkıcı-

tiyatrocular kusursuz. Sizin anlayacağınız, gerçekten tadına doyulmaz bir akşam geçirdik.

Bir gerçek sanat olayını merak eden bir avuç insan, sonunda, gerek yönetmen Boris A. Pokrovski'yi, gerek yorumcuları dakikalarca ayakta alkışladı. Onları getirmeyi başaranlara da aynı alkış.

Zeynep Oral köşesinde acı bir çığlık kopardı, ama neye yarar? Bir iki önceden ünlü gösterinin dışında, gerçek sanat yapıtlarına ilgi korkunç düzeyde; koskoca salonda yine bir avuçtuk bu sıradışı yorumcuları tatmakta. Ve ne acıdır, salondaki insanlar arasında belki bir ya da iki Rusça bilen vardı, yazıneri olan biri, tam on dakika sonra kalkıp gitti! Dün akşam TRT 3'te Romeo ile Juliette'in sunuş açıklamasında, ilk yorumunda Prokofief'in bu güzelim yapıtına, hem de çağın ünlü eleştirmeninin *"Aman, nedir bu maymun sesleri?"* dediği anımsatıldı –ben size sanatta eleştiri ve eleştirmen yoktur, *ancak özeleştiri vardır* demiyor muyum?– bizim bilmem kaç yapıt çevirmiş amca aldı başını kaçtı *maymun seslerinden* – ve ne garip, *aslımız maymun!*

Ve bu çıplak maymun, her zaman değilse bile, neler yapabiliyor: 15 Nisan'da Scola'nın *Splendor*'undan bu yana, sinemaya gidememiştim; 26 Haziran'da bu yoksunluğu kırdık, *Sol Ayağım*'a gittik; gerçek bir şölen! Daniel Day Lewis'i önceki iki filminde de çok beğenmiştim, gerçek bir tiyatro oyuncusuyla karşı karşıyaydık çünkü; bu filmdeki yorumunu güvenle ve merakla bekliyorduk: umduğumuzun ötesinde bir haz tattırdı bize. Brenda Fricker da, adını belleyemediğim, babayı oynayan kişi de kusursuz birer yorum yaratmışlar. Jim Sheridan'ın yönetimi de öyle.

Ve asıl sevindiricisi, bir süredir, yeniden *insan filmlerine, insan sorunlarına* döner gibiyiz; gerçi Avrupa, İngiliz, Avustralya sinemaları zaten Amerikan sineması gibi bütünüyle uzaklaşmamıştı şükür bu eğilimden; ama şimdi oran artıyor sanırım. Bunu sonunda gerçekleştirebildiğimiz Berlin Duvarı Devrimi'ne borçluyuz galiba. Ne mutlu!

Observateur'ün son sayılarından birinde, yaşıtım Helena Klimova ile uzun bir söyleşi vardı; Klimova, 68'den önce ünlü ve etkili bir gazeteciymiş, ve elbette değişimden, evrimden yana. 68'de Rus tankları öyle bir ezmiş ki, her şeyini yitirmiş; işe sıfırdan başlamak zorunda kalmış, olağandışı bir denemeye girişmiş: Amerika'ya gitmiş eşiyle –yönetim orada kalırlar umuyormuş– ruhçözümlemesi eğitimi görmüş, yurduna dönmüş, savaşını bu bilim dalıyla sürdürmeye girişmiş. Ve ne gariptir, hastaları arasında –o, *hastalığı geçici kılma kaygısıyla* "müşterilerim" diyor– *zorba*

yöneticiler, işbirlikçiler, aynasızlar çoğunluktaymış. İç çelişkisini yenip onlara da yardım etmeye çalışmış; aynı insanların bir bölümü, şimdi, bu kez cinsel sorunları için değil, kişilik bunalımlarından ötürü, gelecek kaygısıyla yine önüne geliyorlarmış!

O güzelim, onurlu insan kardeşimiz, Klimova, *"hepimizi kendine benzetmeye, aktöresiz bırakmaya çalışan zorba yönetime karşı, erdemi seçip gerçek bir kahramanlık gösteren tutarlı Vaclav Havel'i simge yaptık. YENİDEN KİŞİLİĞİMİZİ, KİMLİĞİMİZİ bulmaya uğraşıyoruz"*, diyor.

Ve makinalaşmış Batı toplumları, komünizmi yendik çığlıkları arasında, aslında son fırsatımız olan bu arayışa en küçük bir yardımda bulunmuyor! Havel'de ya da Gorbi'de dile gelen *yeniden yapılanma ve açıklık* arayışına aldırdığı bile yok! Onca yüzyıldır bütün dünyadan sömürdüklerinin bir bölümünü şimdi bu umut insanlara vereyim mi, vermeyeyim mi diye, korkarım kırk gün ya da kırk yıl düşünecekler! Oysa kırk saniye bile zaman kalmadı! Ne acıklı değil mi?

Sonra herkes şeytanı başkalarında arıyor.

28 Haziran'da, Niloş kaset aldı geldi, Sidney Lumet'in son filmi: *Bitmeyen Kaçış*. Oyuncular hiç de bildik, ünlü değil; ama film, tıpkı *Sol Ayağım* gibi, bir insan filmi: vur kır yok, Doğu-Batı çekişmesi yok –var da altta–, kişiler arasında sürekli yapay bir gerilim ve kimseyi kandırmayan düzmece bir çelebilik yok! Sıradan, alçakgönüllü, sevgi dolu, güzelim insancıklar var, sömürüye, savaşa, haksızlığa karşı çıkan, kaynaşmış, kenetlenmiş, birbirlerini tam olması gerektiği gibi sevip sayan bir aile var – *kahrolsun AİLE diye uluyanların kulakları çınlasın!* Çok acılara patladı, ama Moskova'daki düşünsel, Berlin'deki beton duvarın yıkılması umarım gerçek sorunları yeniden ele alma olanağı tanıyacak hepimize. Ne mutlu!

O akşamsa, İstanbul Şenliği'ne ikinci kez gelen Moiseyef Topluluğu'nu görmeye koştuk Açıkhava'ya. Kuşkusuz ilk seferin şaşkınlık yüklü hayranlığı yoktu bu kez bakışımızda; ama bu usta, iyi çalışmış gençleri yeniden izlerken, yazımın başında değindiğim acıklı durum iyice ortaya çıktı: Duygu Aykal gideli beri, bütün öbür alanlardaki gibi, Devlet Halk Dansları Topluluğu'nun çapı da inanılmayacak biçimde düştü! Vah bize, vahlar bize! Bakalım sel gibi ülkelerine girmeye çalışan anamalcı düzen Kuzey komşumuzun sanatlarında ve sanatçılarında nasıl bir değişime yol açacak? Sezgim, bunca sağlam eğitimden sonra yine de bize benzemeyecek-

leri yönünde. Göreceğiz.

Doktor Jivago'yu, çarşı sinemasında oynadığı zaman, çok övülen, çok büyük paralara çıkmış filmlere duyduğum ürküntüyle, görmemiştim, tıpkı *Aşk Hikâyesi, Spartaküs* falan gibi. Sonraki yıllarda sırayla gördüm hepsini, ve korkumun yersiz olduğunu anladım. Aynı şey, daha büyük bir gecikmeyle David Lean'ın filmi için de oldu; Lean'e değilse bile, Pasternak'a güvenmem gerekirmiş: filme yansıdığı kadarıyla, ince ayrıntılarla süslü, gerçek bir tarih kesiti bu yapıt. 1900'lerin başında Freud'u, Reich'ı, 50'lerden sonraysa dirimbilimde yapılan son buluşları öğrenip sindiremediğimiz için, yaklaşık yüzelli yıldır ne acıklı yanılgılara düştüğümüzü bir kez daha gözümüzün önüne seriyor. Bilinçaltı dünyasını, güdüleri, edinilmiş alışkanlıkları, töre diye saplanıp kaldığımız kör inançları enine boyuna öğrenip ilkin üretim-tüketim biçiminizi, ona bağlı olarak davranışlarımızı değiştirmeden, en küçük bir kurtuluş umudu yok. Kahrolsun *kentsoylu sınıf* diye bağıranlar, kazara gerçekten *işçi* bile olsalar, sürüngen beyniyle memeli beynine tıpatıp kınadıkları insanlar kadar bağımlı olduklarından, sonunda devirdikleri Çarlardan kat kat daha kıyıcı olabiliyorlar, oldular, hâlâ öyleler! Bence, günümüzün ilk ve en önemli saptaması, çıkış noktası işte bu olmalı. Tüketim, ve eğlenceye dalmadıysanız...

Enerji öğretisini içine kapattığımız mal üretimi dünyasından kurtarıp canlı varlığa, onlar arasında da özellikle insanın *oluş ve işleyiş* çarklarına çevirmenin zamanı çoktan geldi çünkü.

Pasternak'a, bir bakıma kellesini koltuğuna alarak yazdığı o şiirsel, yararlı yapıt için, geç de olsa, yürekten teşekkürler.

Uğur Mumcu'nun yararlı dizisi Karabekir bitti; son gün bir değerlendirme yaptı Mumcu. Şimdi ben de kendi yargımı söyleyeyim: *temel kavramlarda anlaşamazsak, sonu hiç gelmiyor* Nedir yurtseverlik? Memet'in anasını sevmek mi? En yakın arkadaşınız, destekçiniz, işler savaşmanın ötesine taşınca, kalkıp bir gün size Bolşevik, ertesi gün yobaz, ertesi gün hilâfet ve sultanlık düşkünü derse, ve bunun için çok ciddi girişimlerde bulunursa, bu *dürüstlük, evrimcilik* olur mu? Peki bu tutarsızlıklarla *karşı-devrimcilik* arasında kaç kıl payı var dersiniz?

Mustafa Kemâl, ne yazık ki, şu an yaşayan herkese bağışlanmış olan yaşama hakkını kopara kopara alabilmek için giriştiği savaşımda çoğu kez yapayalnız kalmış, bütün büyük önderler gibi. Dönüp geriye baktığımda, kendi payıma *gerçek ve soylu insanoğluna yakışan bütün erdemleri, sonsuz insan ve yaşama sevgisini yalnız onda buluyorum.* Ne mutlu ona, ne yazık hepimize!

30 Haziran'da Aya İrini'de *Concerto Avenna*'yı dinledik; işine saygılı insanların duyarlı yorumları.

Dinletiden sonra Yalçın'ın arabasıyla eve dönerken, Gülhane Parkı'nın önünden değerli viyolenselcimiz Vartan Arslanyan'ı da aldık arabaya; bu alçakgönüllü sanatçı, sevgili Cemâl Reşit Rey'in orkestrasında bana Batı müziği eğitimi verenlerdendir, sanırım Yalçın'a da; kendisini tanımamıza, saygı göstermemize epey duygulandı – çünkü artık toplumum neredeyse yerin dibine batıracak bu müzikçileri. Bir ara hem matematik, hem inşaat mühendisliği okuduğunu söyledi – nerede şimdi böyle eğitilmiş yorumcular? kara bilisizlik en büyük övünç kaynağı!

Dinletiden sonra genç bir dinleyici: *Neden bizde böyle oda orkestraları yok?* diye sormuş Arslanyan'a; o da, yumuşacık bir sesle verdiği yanıtı, yarı gülümser, yarı acılı bir yüzle bize de yineledi: daha 1948'lerden başlayarak bizde de kuruldu, hem de kaç tane –sonuncuyu, TRT Oda Orkestrası'nı anımsıyor musunuz?– ama yaşatmadılar, dedi.

Yalnız, her zaman söylüyorum, *bütün bunlara ses çıkarmayan, göz yuman herkes, hepimiz, en az ilk adımı atanlar kadar suçlu ve sorumluyuz: zaten cezayı da ortaklaşa çekiyoruz, çekeceğiz.*

Zaman zaman karıştırıyorum, Sovyetler Birliği Soğuk Karadeniz'in değil de ılıman Akdeniz'in kıyısında mı acaba? Çünkü bu ülkeden gelen orkestralar sanki birer İtalyan ya da İspanyol topluluğu gibi ateşli.

Leningrad'lıların geçen gelişinden içimde tatsız bir anı kaldı: Ruhi'ciğim henüz yaşıyordu, çok istemişti bu topluluğu dinlemeyi, bilet bulamamıştık, ve ne yazık ki aklıma –ondan habersiz– gidip Aydın Gün'den istemek gelmemişti. Ayrıca, dinleti günü gişede bile bilet vardı, ama artık geçti. Neyse.

Bu kez sıradışı bir yöneticiyle gelmişler, Yuri Temirkanof. Yuri, geçmişi çok parlak, geleceği de sanırım öyle olacak, renkli bir insan. Elinin altında öylesine kusursuz bir topluluk var ki, dilediği gibi oynayabiliyor, dönüp dinleyiciyle bile şakalaşıyor. Ne mutlu değil mi?

Çaykovski'nin keman konçertosunu Luigi Bianchi'nin yorumundan dinlerken, Ken Russel'ın filmi geldi hep gözümün önüne: gerçekten öyle bir insan mıydın sevgili Çaykovski? ama ne önemi var, olağanüstü yapıtlar bırakmışsın bize. Ve insanlar ne kadar sersemlik ettiler sana ve bütün öbür coşkulu insanlara karşı! Coşumculuk uzun süre kınandı, küçük görüldü bütün dünyada, yeryüzünde

yalnız belli bir çizgideki duygular varmış gibi. Neyse, Berlin duvarıyla birlikte bu saçma önyargılar da bir daha gelmemek üzere gider inşallah.

Leningrad'lı usta yorumcuları dinlerken, usuma Petrograd'ı kuran, dahası şimdi gerek Sovyetlerin, gerek bütün öbür insanların tadını çıkardıkları yüceliklerin temelini atan bir tutkulu geldi oturdu: özellikle bizim Deli Petro dediğimiz adam. Evet, bu deli, örneğin balıklara altın atmakla vakit öldürecek yerde, gidip Batı tersanelerinde işçi gibi çalışıp ülkesine *bilgi, beceri* taşımış. Gerçi bu bilgiyi, henüz kurtulamadığımız saplantılarla yalnız *uygarlık* değil, belki ondan önce *imparatorluk* kurmakta kullanmış; ama ektiği tohumların iyileri, sonunda Yuri'nin hınzır çocuklar gibi oynadığı topluluklar da doğurdu; ayrık otlarını temizlemekse hepimize düşüyor.

Romeo ile Juliette'i şimdiye dek hep bale eşliğinde dinledim galiba, ya da en azından bilinçli olarak; bu kez yalın müzik biçiminde karşımdaydı. İki büyük dev, Shakespeare'le Prokofief elele vermişler, inanılmaz bir yapıt ortaya çıkmış; yukarıda değindiğim eleştirmenin deyişiyle *maymun sesleri* var salonda, evet ama bunlar *bilen maymunun* yaratıcı beyninden çıkardığı unutulmaz sesler! Yaşa sen Sergey! Siz de usta yorumcular!

Evdeysem, yazı masasının başındaysam, radyom sürekli açıktır; ve şimdi tam bilemeyeceğim, bir süredir eski yorumcuların yerine tanıdık ya da yepyeni yapıtları hep aynı topluluktan dinlerim: Iona Brown ya da Neville Marriner yönetimindeki Academy'liler. 3-4 Temmuz günleri Aya İrini'de bu güzelim topluluğu dinleme mutluluğuna erdim; bizim evde büyük usta Rostropoviç'le birlikte yorumladıkları Haydn viyolonsel konçertosunun video kaydı var, ne zaman dinlesek tam bir erinç kaplar içimizi: yorumları şimdiye kadarkilerden çok daha diri ve canlıdır. Sahnede de öyleydiler; gördüğüm kadarıyla üç hanım, Brown, viyola çalan mavili dilber ve viyolonselci, inançları, titizlikleri ve ateşleriyle arkadaşlarını da artlarına takıp erişilmez bir dirilik ve uyuma ulaşmışlar. Anlatmakla olmaz, görüp yaşamak gerek.

Tıpkı plâklarındaki gibi, sıradışı yapıtlar getirdiler önümüze; bunun için de ayrı bir alkış.

Hamit'çiğim yazıyı bekler, onun için Şenliğin geri kalan gösterilerini gelecek söyleşiye bırakıyorum.

Sözümüzü bu kez de güzelim türkümüzdeki gibi, *geç bulup erken yitirdiğim* cânım dostum Metin Eloğlu'nun dizeleriyle bağlayalım:

Hadi git azıcık İstanbul iste
Kosunlar o denizi bir çanağa
Bir çıkına elesinler o günlerimi
O yazdan Üsküdar'dan ne kaydıysa Elif'ten
Doldur ceplerine
Onlar da yoksa komşularında vardır
Tanrılar sevinirler
Beni bay Metin gönderdi, de.

DÜĞÜM

Ben bu kelepir güzellikleri
Bir yerden tanıyorum
Hele eski defterleri kurcalasam
Oturur ağlarım da

Saçlarımı çözeyim mi
Çöz çöz.

Sanat Çevresi, Ağustos 1990, S.142

Hangi Duvar

21 Temmuz'da yapılıp bizde ertesi akşam yayınlanan Berlin dinletisini izlediniz mi?

Ben Alain Parker'ın *Duvar*'ını daha önce görmüş, izlenimlerimi başka bir söyleşide dile getirmiştim; filmin birinci yarısı eşsiz bir *yabancılaşma, zorbalaşma* özetiydi; ama ikinci yarıda Parker, kendi pisliğini çomaklayan çocuk gibi, şiddeti kurcalamaya doyamadığından, tiksinç, itici, giderek zararlı bir kılığa bürünmüştü.

Dinletiye gelince, evet, ışık oyunları, yaratılan gizem, kocaman alanlar, müthiş kalabalıklar, hepsi yerli yerinde; ama hepimizin zorbalığını, bencilliğini, dar görüşlülüğünü simgeleyen *Berlin Duvarı*'nın –şimdi artık gerçekleşmiş– yıkılışını insanoğlu *bu seslerle mi anlatmalı?* Şöyle iki saniye düşündüm: *ne zaman çıkarıyorum ben buna benzer sesleri? Sevişirken mi, üzülürken mi, doğarken mi, ölürken mi?* Hayır, hiçbirinde değil! Ne yazık ki, binlerce yıldır, ama hele *işleyim barbarlığına geçeli beri*, gözümüzü kırpmadan kurduğumuz *toplama kamplarında var bu sesler!*

Ve toplama kampı sesleriyle *kampsız bir dünya* kuramayız! Her yıktığımız duvarın, kampın yerine yenilerini yaparız! Yapıyoruz da zaten!

Oysa televizyon göstermediği için biraz soyut kalacak, ama örneğin Paul Simon'un Miriam Makeba'yla birlikte Zimbabve'de 1986'da verdiği başka bir dinleti var; Afrika'nın ceylan kızlarından birkaçı da Simon'un ya da Makeba'nın arkasında hem dans ediyor, hem şarkı söylüyor. Onlar da *özgürlük, bağımsızlık, adalet, kardeşlik* istiyor; o sırada hâlâ zindanda çürüyen Mandela'yı bırakın diye bağırıyorlar: *ama insan sesleriyle, gerçekten gözyaşı dökerek ve döktürerek!*

Duvar yıkabilenler böyle sesler çıkarıyorlar işte; hiçbir yırtıcı hayvanda bulunmayan, ancak kendi elimizle yarattığımız *makinaların* dayanılmaz gacırtısını benimseyenlerse, aslında, önce kendi içlerindeki dirimsel duvarları, sonra da onun türevleri olan dış dünyadaki beton duvarları yıkamayan *güçsüz* insancıkların simgesi bu çılgınlığı müzik sayıp savunuyorlar (?!).

Biliyorsunuz, sanat ancak varolanı, içimizdekini yansıtabilir; büyük çoğunluğun müziği bu hâle geldiğine göre, ne kadar hastalanmışız!

Bunca uzun konuşmam, kuşkusuz insanoğlu adına, kendilerini ve beni bu denli yalnız bırakan bütün insanlar adına duyduğum üzüntüden.

Ve cânım Cousteau nasıl da acıklı bir tümceyle özetledi şimdiki durumumuzu: *Artık şiire uygun yaşamıyoruz.*

Jack Nicholson'ı ilk görüşümden beri sevip alkışladım; başlarda o da bir dizi başyapıtta oynayıp beni gönendirdi. Ama üzüntüsünden kendini yemeğe ve içkiye veren Orson Welles ve Marlon Brando gibi, o da artık doğru dürüst film bulamıyor oynamak için. *Batman*'e çarşı sinemasında bile bile gitmedim, başıma gelecekleri çok iyi seziyordum çünkü; ama Jack uğruna ister istemez baktım Niloş'un getirdiği kasete; Amerikan toplumunun gittikçe körelen duyularını azıcık gıdıklayabilmek için nerelerden yardım beklediğini görmek acı mı acı; iletişim ayrıcalığı onlarda olduğundan, sonunda bu sığlık bütün dünyaya bulaşıyor.

Geçen gün baktığımız *Eastwick Cadıları* daha da beter; Nicholson sirk soytarılarından daha acıklı bir konumda: sirkte soytarılık yapanın hem güldüren, hem de düşündürüp acındıran bir yanı var çünkü. Buradaysa yalnız *ucuzluk, tiksinçlik, bayağılık!*

Şaşırtma arzusu, bu eğik düzlemde, ister istemez bayağılıktan bayağılığa savruluyor; sinemanın bir çağrışım, anıştırma sanatı olduğu çoktan unutulmuş, en miğde bulandırıcı edimler uzun uzun gösteriliyor: *o güzelim, şiirsel etkilenmelerin, duygulanmaların, örgensel boşalmanın vereceği hazzın yerini öğürme çırpıntıları almış.*

Bu yetenekli oyuncunun eski imgesini saklayabilmek için, Marlon'la birlikte unutulmaz bir oyunculuk gösterisi sundukları *Missouri Breaks*'e baktım yeniden; gerçi Arthur Penn'in gerçekleştirmeye olanak bulabildiği bu son başyapıtını TRT kuşa çevirerek göstermişti, ve ben özgün kopyasını edinemedim henüz, ama kalan da yetti bu iki büyük yeteneğin tadını çıkarmaya. Ne kadar ağlasam azdır.

Huston ustanın Bogart'lı *Sierra Madre*'sinde güzeller güzeli babasının da oynadığını unutmuştum; gerçek bir şölendi 28 Temmuz akşamı televizyonda bu *insan* filmini yeniden görmek. Huston, gösterişsiz tutarlılığıyla, iyiyi-kötüyü, doğayı-insanı yerli yerine koyarak bakmış yine, bu kez Traven'le el ele. *Cesaret Nişanı*'nın tersine, burada *değerler* gerçekçi, tutarlı, yararlı; ölüm değil, yaşam; üçkâğıtçılık değil, yardımlaşma, erdem övülüyor. Ama çağlar ötesinde, taa 1948'lerde... Şimdi artık *çağdaşız*, böyle sulugözlü öyküler bizi kesmez; bize, örneğin İngiltere'de ortaya çıkarılan gibi,

insanların gerçekten ırzına geçildiği, gerçekten boğazlandığı filmler gerek. Körelmiş duyular o zaman biraz kıpırdar belki!

Örümcek Kadının Öpücüğü'nü bize armağan etmiş Manuel Puig'le tiyatronun tiyatroya benzediği dönemde birçok oyununu izlediğim, tok sesli Agâh Hün de ayrıldı dünyamızdan. Bana kattıkları ışığı hiç unutmayacağım.

Carl Sagan'ın *Cosmos*'u, yazın eğlendirici izlenceler arandığı için bu kez 1. kanalda yineleniyor; geliş gerekçesi eğlence de olsa, başımın üstünde yeri var elbet. Benim söyleşilerimizde, özü gereği yetersiz sözcüklerle anlatmaya çalıştıklarını, çok daha karmaşık, yetkin bir biçimde özetliyor Sagan; Cousteau'nun özlediğini gerçekleştiriyor: *acunun şiirini yazıyor*. Soylu şiir sevenler nasılsa bakıyordur, ben kendi sevincimi dile getiriyorum yalnızca. Ama dostça bir uyarıda bulunmama izin verin: aygıtınız varsa, banda alın, sonra birkaç kez izleyin; Sagan, insanın *hâlâ* dile gelebilen işte bu akılcı yanıdır; geleceğimizin mimarları Sagan'lar, Laborit'ler, Reich'lardır, *can gözümüzü, can kulağımızı açabilirsek.*

Son zamanlarda gazetelerde yayınlanan en ilginç söyleşi hiç kuşkusuz İspanyol ozan-siyasetçi Julio Anguita'yla Mine Saulnier'nin yaptığıydı. Bu güzel insanın bütün gözlemleri doğru, yerinde, kara bulutlar içinde umut verici. Söyleşinin son bölümünü bir de ben yinelemek istiyorum:

"Büyük ve küçük siyaset de içinde olmak üzere, bu dünyayı daha yaşanır kılmak üzere gösterdiğimiz her çabanın biraz şiirsel olması gerektiğine inanıyorum. Çünkü şiir, ülküsel dünyayı gösteren bir cam küredir Düşülkemizi (ütopyamızı) koymuşuz içine. Ben sol *düşüncede ütopya bulunduğuna inanırım. Düşülke deyince düşlem gelmemeli usa. İlgisi yok. Düşülke, geleceğin düşüncedeki ilk biçimidir."*

Us için, doğanın bir parçası olduğunu hiç unutmayan, kendini ayakta tutabilmek için ondan kopardığı gizlerdeki yasaları tam bir alçakgönüllülükle uygulama bilgeliğini gösteren us için yol bir elbet. Nitekim Laborit de *İnsan ve Kent* adlı incelemesini şöyle bitiriyor:

"Acunu çekip çeviren gerekirciliklere yaklaşımımız, bunların çözümlenmesinin doğuracağı umutlardan ötürü, pek çok kişiye düşsel gelebilir Oysa düşülke, genellikle henüz güncel değer yargılarına girmemiş yeni bütün'dür. Dirimsel-kentçiliğin de, günün birinde, belli bir çağın değer yargılarından biri sayıldığını görmekten başka dileğimiz olamaz. O zaman, başka bir düşülke doğabilir Ve asıl düş, insanoğlunun günün birinde

bütün düşülkelerden vazgeçtiğini görmeyi ummak değil midir?"

Evet, yeterli sayıda insan isteyebilirse, dünyamız vaktinden önce tuz-buz olmadan, bu düşsel ülkeyi yaratırız belki.

Tutarlılığı erdemlerin başı saydığımı biliyorsunuz, üstelik Exupéry'yle birlikte, *insanın çelişkiye düşebilme özgürlüğü* için her türlü savaşımı vermeye hazır olsam da; burada çelişkiyi ancak sıradan, önemsiz olaylar konusunda varsayıyor, can alıcı, önemli alanlara uzatmıyorum.

Bolşoy Balesi'nin Vittorio Gassman'ın sunuculuğuyla İtalya'da yaptığı gösteriyi izlerken de, daha sonra televizyonda gösterilen Bolşoy oyunları sırasında da, usumdan hep şu geçti: *barışı gerçekten istiyorsak, durmadan savaş, kılıç kalkan, birilerini ezen kahramanlar göstermeyi sürdürebilir miyiz? sürdürmeli miyiz?*

Bu tür yapıtlarda bütün değer yargıları *beylik,* kireçlenmiş ataerkil düzen yargıları, kadın-erkek ilişkisi de, yurt, sevi, bağlılık gibi kavramlar da eski mi eski. Geleceğin *barışçı masallarını* yaratmaya başlama zamanı çoktan geldi.

Nitekim örneğin Cousteau, Sagan gibi bilim ozanları ya da Béjart gibi devinim ustaları bu yolu tutmuşlar; eldeki ögelerden yepyeni bileşimler yaratıyorlar.

4 Ağustos akşamı 2. kanalda izlediğimiz Çaykovski'nin inanılmaz derecede güzel müziğine dayalı *Fındıkkıran,* örneğin, bu açıdan daha yumuşak bir masaldı; ama o da, binlerce yılın biriktirdiği tehlikeli bir yanılsamadan, insanları *soylular-soysuzlar* diye ikiye ayırma alışkanlığından kurtulamamıştı. Doğrusu, Çaykovski'nin yaşadığı dönem için bu bağışlanabilir, ama bugün, bugünden sonra?

Bugün mü? yine saçmalıyorum kuşkusuz: bugün, *Büyük* denen devletlere özenen *küçük büyücü çıraklarının* ülkeleri silâhla ele geçirme dönemi! Böylece, hepimizin iki yüzlülüğü, binyüzlülüğü bir kez daha kanıtlanmış oluyor: kimse, tıpkı Hitler'in gideceği yeri göre göre beklediğimiz günlerdeki gibi, bu kıyıma *başlamadan dur diyemiyor;* herkesin aşağılık bir art hesabı var çünkü.

İnsanların karnını doyurmayı silâh üretim ve satımına dayandırırsanız olacağı budur. Bakalım daha ne kadar dayanabileceğiz?

Gelişmemiş ülkelere yaklaşık çeyrek yüzyıldır en çok gösterilen örnek Japonya'ydı; *Profil* izlencesi, gören gözler için çok yararlı olmuştur sanırım, umarım: eşşekten beter çalışmanın sonucu, 25 m^2 hücre; bizim otobüslerden bin beter taşıtlar; gecelemek üzere *uydurulmuş* sardalya tüpleri: 2001'deki gibi, ölmeden can vermek

üzere uzandığımız tabutlar. Ve bunu övenlerin önlerine gelen her koyu kapatmaları, her kentte bir konut edinme çılgınlıkları... Hani bir söz var, *söyletene değil*... Evet, yapanlar değil, *yapılmasına izin verenler asıl suçlu, aynı zamanda da kurban.*

Yıl 1952. Steinbeck'le Kazan el ele veriyor, unutulmaz bir yapıt yaratıyorlar: *Viva Zapata*. Görsel güzelliğinin ötesinde, düşünsel açıdan da nasıl dürüst, doğru! Demek, dirimbilimde en önemli araştırmaların ve bulguların gerçekleştirilmeye başlandığı o günlerde, hâlâ böyle düşünüp konuşabiliyormuş Amerikalılar! Sonra, sıradanlık, para hırsı her şeyi bastırdı.

Saddam Kuveyt'e elkoyarken, biz de dinlenmek üzere Seferhisar'ın Gümüldür-Ürkmez koyuna yollandık; bana benzeyen Karayolları emekçilerinin tam 24 yıl dişlerinden tırnaklarından arttırdıklarını verdikleri, iki kez soyulduktan, ünlü bir gezi kurumuna arsalarının %60'ını bağışladıktan sonra edinebildikleri görece dingin, soluk alınabilen bir dinlenme mahallesiydi bu. Eskiden her yanı ağaçlık, yeşillik bir alana kurulmuştu; yukarıda masaldan sözettik ya, işte öyle: kısa bir süre önce o yörede ceylânlar salınırmış...

Çok katlı bir şaşırtmacayla evimizin karşısında 1974'te Kültür Bakanlığı'nda danışmanken tanıdığım Şükran Hanımı bulmayayım mı? Sayısız acılardan sonra bile ayakta kalmayı başarmış bu değerli insan, hâlâ hem çocuklarımızın bir bölüğünü, hem de resim sanatı aracılığıyla kendini eğitmeyi sürdürüyor. Ne mutlu!

Kızı Oya'yla eşi Ersan Akyıldız gerçek birer dost oldular bize; bu genç çift de inanılmazı başarmış: önce Kanada'da, sonra Suudî Arabistan'da çalışıp yeteneklerini kabul ettirmiş, ve yurda dönmüşler; şimdi Oya Bilkent'te piyano öğretmeni, Ersan da ODTÜ'sinde matematik. Ürkmez'deki dinlencenin güzel geçmesinde onların da payı var.

Ersan'la bir gün dağ yamacına içme suyu almaya gittik; Payamlı köyünde su sırasını beklerken köy kahvesinde birer çay içelim dedik. Köylüler her zamanki konukseverlikle ağırladılar bizi; baş konu kuşkusuz Irak sorunuydu.Yaşlı bir dede: *Kuveyt Saddam'ın süt güğümü*, diyerek sorunu özetledi. Köy öğretmeni karayağız bir Van'lıydı, on yedi yıldır emek veriyormuş çocuklarımıza. O da son derece acı bir sözetti: *Önce Doğu'yu çöle çevirdiler, şimdi sıra Ege'de*. Yapsatçılar her yıl güzelim bir ormanı yakıyormuş; bütün kıyılar, yılın büyük bölümünde ıssız bekleyen tatil siteleriyle kaplı, durmadan da artıyor. Yokettiğimiz tarlaların, bağların bahçelerin elden giden ürünlerini kim yaratacak bundan sonra? ne yiyip ne içeceğiz? tuğla mı, makina somunu mu?

Masada gür bıyıklı, güleç yüzlü bir avcı vardı; gerçi ilkokul çıkışlıydı, ama kendisinin de güvenle ileri sürdüğü gibi, orta okul, lise bitirmiş gençlerimize taş çıkartacak bir insandı. Sözün bir yerinde: *Bizim soğanı 500 liraya almayan bu hükümet, dışardan 3500 liraya soğan getirtmekten çekinmiyor,* dedi. Ben de onlara, elleri mumlu, sırtları, kolları çocuklu Leipzig halkını anımsattım. Ama daha ne kadar uzağız bu aşamadan!

Ersan'cığım, bir ara: *Keşke bütün şu dinlence evleri köylülerin olsa, yazın gelip onlara konuk olsak,* dedi. Biliyorsunuz, düşülkeciyim, ama bunu tasarlamaya benim düşgücüm bile yetmiyor!

Ağustos'un ikinci yarısında güzelim Akyaka'daydık bu yıl da; hem de orman içinde, deniz kıyısında. Buradaki evimiz Ürkmez'dekine oranla zorlu bir merdivenin başındaydı, ama tadına doyulmaz görünümün yanında, kırık bacağımı güçlendirme yararı da vardı.

Anlatılmaz güzellikteki günleri, Bağdat'taki, Washington'daki, Ankara'daki tanıma sığmaz insanların yarattıkları karabasanla iç içe yaşadık, herkes gibi.

Öteden beri yineliyorum: Yaşadığımız, yaşayacağımız bütün iyi ve kötü şeylerin *biricik yaratıcısı bizleriz.*

Hepimizin varlığımızı borçlu bulunduğumuz ilk Millet Meclisi'nin şimdiki görevlilerine bir bakın, ömrü boyunca kalıcı hiçbir doyum tadamamış kişilerin buyruğunda, geçmişimizi, geleceğimizi, kendi çocuklarımızın kanını göz kırpmadan harcamak üzereler! Bir avuç dilmacıyla Türk halkı istediği kadar çırpınsın, *"savaş istemeyiz"* diye bağırsın, inanılmaz bir aymazlık kaplamış işbaşındaki partinin kölelerini! Ülkem kana bulandıktan sonra haklı olduğumuzu anlamaları kime yarayacak acaba?

Irak ve Ortadoğu bunalımıyla ilgili uyarıların çoğunu Milliyet ve Cumhuriyet gazetesindeki bir avuç dürüst aydın dile getirdi, her zaman olduğu gibi; bir süredir amansız iktidar eleştirmeni gibi gözükenlerin hepsi teslim oldu sonunda: izlenen siyaset son derece yerindeymiş (?!)

ANAP'ın Ergun Paşa'sı bile karşı çıktı bu usa sığmaz sözlere, ama beyler, yılların ünlüleri hiç tınmıyor Üstelik, halkımın çoğunluğu bu *okutulmuş* şaşkınlardan ne kadar ilerde!

Oysa biliyorsunuz, *aktöresiz* davranma hakkı bile, bugün, ancak güçlülerin, varlıklılarındır, yoksulların böyle bir hakkı yok. Nitekim, bir bakıma bütün dünyanın *yumuşama*'da büyük umut bağladığı Gorbaçov, gazete haberleri arasında kaynayıp giden şöyle

bir sözetti: *Irak, kendisine verdiğimiz silâhları ANLAŞMA dışı kullanıp döneklik etmiştir.*

İnsan barışı gerçekten istiyor, kurmak için çaba harcıyorsa, bunu değil söylemek, usunun köşesinden geçirmez!.. Silâh yapıp satıyorsanız, günün birinde mutlaka kullanılır, üstelik hiçbir zaman yerinde kullanılmış olmaz: *SAVAŞIN KENDİSİ USA AYKIRIDIR, SEVGİYE, BARIŞA, YAŞAMA AYKIRIDIR.* Hangi savaşı haklı, yasal bulacaksınız? Savunmaya yönelik olanı mı? İyi ama, saldırının nasıl bir gerekçesi olacak? Şu biricik, güzelim dünyada yaşamak için neden kendimi savunmak zorunda kalayım?

Evet, biliyorum, *insanın özü, doğuştan gelen kötülük* falan gibi masallar geveleyeceksiniz şimdi. Hayır, benim karnım tok bu yalanlara! Sabahtan akşama, bütün iletişim araçlarıyla, sözlü, yazılı, görüntülü, insanları en azgın Doberman'dan daha beter kışkırtmazsanız, kimin kimden alıp veremediği olurdu? Barışçı, gerçekten barışçı insanlık, kazara doğuştan *saldırgan* insan kardeşlerini de alır hastaneye yatırır, müzikle, sevgiyle, çalışmayla iyileştirmeye çalışırdı: başkan, başbakan, milletvekili, yönetici yapmazdı!

Savaş çığlıkları arasında insana yakışır tek ses, bir Amerikalı babadan geldi: ABD Başkanı'na yazdığı mektupta doğruyu en yalın biçimiyle dile getirdi bu insan kardeşim. Ve ne yazık ki bu mektubun yayınlandığı Milliyet Gazetesi'nin başyazarı ışıkyılları uzaktaydı dile getirilen doğrulardan! Varın gerisini siz hesaplayın...

Yaşam, hani şu düşünbilim toplumlarında sık sık geçen *eytişimi* (dialektiği) özünde taşıdığı için, kesin karanlık yok elbet dünyada, evrende; en karanlık gözüken günlerde bile umulmadık ışıklar belirliveriyor. Akyaka'da da öyle oldu, Ürkmez'deki Akyıldız'ların yerine, Türker Yalçın'la Naif Timur ailelerini bulduk. İkisi de asker emeklisi; Türker şimdi yeni uğraşına uygun bir işte çalışıyor, Orman Genel Müdürlüğü için helikopterle dolaşıp yangınları kolluyor. Naif Timur'sa, daha subayken ayrıca hukuk okumuş, şimdi savunmanlık yapıyor.

Başlarda yazmıştım galiba, benim babam da askerdi, ancak emekli olduktan sonra, birlikte yaşarken *ikinci bir eğitim geçirdi ve uygarlaştı,* aramızdan ayrılırken, özyapısına yaklaşmıştı. Türker'le Naif bunu daha erken başlatmışlar, o kadar katı atgözlüğü takmamışlar; doğaya, düşünmeye, yeniliğe açık insanlar. Türker, asıl işinin yanında, bahçeyle, çiçeklerle, serayla ilgilenecek kadar canlı, meraklı.

Naif'se, gerçek bir yetke olan anasından başlayarak, geniş açılı

bir eğitim almış; şu an onu sürdürmekte. Yunus'tan, Pîr Sultan'dan, Lavoisier'den, Buda'dan haberi olan asker sayısı çok değil yeryüzünde.

Türker'in kızkardeşi Tülay, Alpay'la evli; 26 yıldır Hollanda'da yaşayıp çalışıyorlarmış. Dile kolay. İki güzel kızları olmuş, Jülide şimdi oralarda Türklerin girebilmesi epey güç bir Turizm-Otelcilik yüksek okulunun hazırlık bölümünde. Küçümsenmez başarılar.

Ama gerek Alpay'ın çocuklarına, gerek Ürkmez'deki yavrulara bakarken şu acı saptamayı yapmak kaçınılmazdı: toplum bugün, örneğin 10 yaşına kadarki çocuklarla durmuş oturmuş büyüklere göre düzene konmuş; arayerdeki gençlere yönelik hiçbir tasarı, tasarım yok. Ne küçükleri gibi koşup oynayarak avunabiliyor, ne de kendilerine uygun bir etkinlikte bulunabiliyorlar. Uyduruk bir iki spor alanı var, ama coşku, çekim yok. Hele birbirlerini iki ayrı cins olarak tanımaları sözkonusu bile değil! Cısss!

Böyle büyütülen çocuklar yarın çokseslİliği, kendi kendini yönetmeyi nasıl becerecek? Evde babayı, toplumda Başkan babayı dinleyecek, tamam.

Taksi Şoförü'nü sinemada gösterildiği zaman görmüştüm elbet, hem de birkaç kez; televizyonda yine merakla izledim: sağlam bir yapıt, hiç eskimemişti. Martin Scorsese, Amerikan toplumunu, daha doğrusu çağdaş tüketim toplumunu Paul Schrader'le birlikte çok iyi çözümlemiş ve yansıtmış. Yalan, dolan, çürümüşlük, binyüzlülük, ve korkunç, dayanılmaz yalnızlık, özellikle *cinsel yalnızlık!* Scorsese Reich okudu mu bilmem, ama yaratmaya harcanamayan *dirimsel enerji*'nin kıyıma, yıkıma yönelişini kusursuz anlatıyor. De Niro da gerçek bir yetenek. *Baba*'daki unutulmaz oyunundan sonra, böyle, ikinci bir kasetimiz oldu.

Sıdıka Abla, bu yıl Ruhi'ciğimi anarken, yine gün ışığına çıkamamış türkülerinden bir desteyi sundu bize: *Sultan Suyu*.

Bu seferki türküler, *Pîr Sultan* uzunçalarının hazırlanışı sırasında, 1971-72 yıllarında, çoğu bizim Esentepe'deki evde alınmış bandlardan; şimdi artık Türkiye'de plâk basılmıyor, satılmadığı için. O günlerdeyse, Avrupa'da bir uzunçaların bir yüzüne 25-30 dakikalık kayıt yapılırken, bizde ancak 14 dk ayrılıyordu. Dolayısıyla, sonradan aynı plâklar kasete çekilirken, 46 dakikalık bantlarda bile büyük boşluklar kaldı, ve ne gariptir, Ruhi'ciğimin en yakın dostları ya da en keskin devrimciler bile, sorup danışmadan, bu boşlukları *İmece Plâkları*'nın halk sömürmesine yordular; oysa, *İmece Plâkları*, bizdik, alıcılardık, dostlarıydık, başka kimse beş kuruş yatırmadı Ruhi'nin sanatına!

Evet, *Sultan Suyu*'nda, türkülerimizin gerçek yorumlarını sevenler, sözkonusu uzunçalara girememiş benzersiz olaylar bulacaklar; türkülerin alınışı Ruhi'ciğimin titizliğine uygun değil elbet; zaman zaman ustanın dalgınlıkları da var: ama bu türküleri şimdiye dek hiç kimse böyle yorumlamadı, bundan sonrasıysa uzun bir belirsizlik...

Bu yılın sergi etkinliklerini 3 Eylül'de, Vakko'da, Füsun Sağlam'ın yapıtlarıyla açtım; yaz dönüşü dostum Nûra Hanım'ı görmeye gitmiştim, ertesi güne hazırdı sergi.

Yapıtlar kadar, Füsun Sağlam'ın sözleri, düşünceleri de sevindirdi beni; herkes gibi yeterince çileli bir uzun ince yolu aşıp dirimsel enerjisini bütünüyle resme yatırmaya karar vermiş, çok da iyi etmiş. Her sanat ürünü gibi kuşkusuz büyük bir sabırla yapılmış dingin resimleri. Ama o, ***kendim hiç de öyle sabırlı bir insan değilim,*** diyor. Kuşkusuz doğrudur; ama Ruhi'ciğim de söylerdi, coşkularını, içindeki yanardağı denetlemeyi beceremeyen sanatçı olamıyor zaten.

5 Eylül akşamıysa, gerçek bir özlemle Edpa'ya koştum, önce türkülerimizin güzel Suna'sını görmeye; bütün sevdiklerini toplamıştı yine biraraya. Daha önce de yazdım, bu has sanatçılar, Suna'nın sevgi ve özeni altında, birbirlerinden en olumlu biçimde ateş alıyorlardı. Ne mutlu hepimize!

Bu ayki söyleşiyi Asaf Hâlet Çelebi'yle noktalayalım.

SİDHARTA

Niyagrâhâ / koskoca bir ağaç görüyorum
ufacık bir tohumda
o ne ağaç ne tohum
om mani padme hum
om mani padme hum
om mani padme hum

Sidharta buddha
ben bir meyvayım
ağacım âlem

ne ağaç
ne meyva
ben bir denizde eriyorum
om mani padme hum
om mani padme hum
om mani padme hum

yeryüzünde olmuşlar
kafaları kafama benziyor
elleri ayakları var
benim de var
su istiyorum
su veriyorlar
meramımı anlıyorlar
ağzımın kımıldanışından
dokununca gövdelerine
kaçmıyorlar
soruyorum kim olduklarını
insanız diyorlar

Sanat Çevresi, Ekim 1990, S.144

Russell'a Saygı

Bilinçlenmemin ilk ustaları arasında kuşkusuz Bertrand Russell da vardı: *Din'le Bilim, Evlilik ve Aktöre* adlı kitaplarını –korkunç çevirilerine karşın– yutar gibi okumuştum; neyse ki *Din'le Bilim*'i sonradan sevgili Akşit Göktürk güzel bir Türkçe'yle yeniden söylemişti.

Toplumculuk Nedir başlıklı incelemesinde, şimdi kesin tarihini anımsamıyorum, herhalde 2. Dünya Savaşı'ndan yıllarca önce, o zamanlar sayıklama gibi gelen bir öneride bulunmuştu: *toplumculuğa geçmek isteyen uluslar, kınadıkları anamalcı düzenin değer yargılarını bir yana bırakmalı; yeni bir uygarlık ve kalkınma tanımı yapmalı; tüketim için yaşayan Batı toplumlarıyla, hele hele silâhlanmada yarıştan kesinlikle kaçınmalı.*

Ama tarih, düşünürlerin kafasındaki kadar düz bir evrim geçirmiyor ne yazık ki; toplumculuk denemesi, Marx'ın öngördüğü gibi, işleyimin son aşamasına varmış anamalcı toplumlarda değil, henüz derebeylikten çıkamamış bir ülkede, bir avuç öncünün darbesiyle başladı: sonuç, şimdi gördüğümüz gibi, birçok yönden acıklı oldu. Ama bunda, o denemeye büyük bir iyiniyetle girişen kişiler kadar, bütün insanlar sorumlu ve suçludur.

Russell'ın bu önerisine Doğu Avrupa'daki yöneticiler ve Batı'daki şakşakçıları bilmem nereleriyle güldükleri için, *Ulusların En Büyük Babası,* o yüzü gülmez palabıyıklı adam, *Kavgam*'da ne yapmak, nereye varmak istediğini açıkça yazıp bastırmış olmasına karşın, *YALNIZ DÜNYAYI PAYLAŞMA* artniyetiyle, gidip Alman Onbaşı'yla anlaşma imzaladı: artık 2. Dünya Savaşı kaçınılmazdı.

Ama bakın bir kez daha vurgulayalım, Stalin'in bu gözü kör girişiminde bütün Batılı siyasetçiler, düşünürler, yazarlar sorumluluk sahibiydiler.

Derken, yıllar geçti, özel anamalcılığın yerine tek parti anamalcılığını geçirmenin kimseye bir yarar sağlamadığı tartışmasız ortaya döküldü; durum ve koşullar, Sovyetler Birliği'nin çocukları arasından sevmeyi,. acımayı unutmamış birini işbaşına getirdi; ve Gorbaçov, 9 Eylül 1990'da, ayrımında olsunlar olmasınlar, yeryüzündeki bütün canlı varlıkları sonuçları kestirilemez 3. Dünya Savaşı'nın eşiğinden döndürdü!

Ağızlarından salyalar akıtarak insan kardeşlerinin kanını dök-

meye yanıp tutuşanlar yarın ne yapar bilemem; ama bugün çılgınlığa çılgınlıkla karşılık vermeme ağır bastı.

Tıpkı bizim özel 9 Eylül'ümüzde, Mustafa Kemâl'in güzelim insan bilincinin, çağrısız Yunanlı komşularımızı İzmir'de geldikleri gemilere bindirmekle yetinmesi gibi.

9 Eylül Pazar akşamı, 7 haberlerinde Helsinki görüşmesinin sonuçlarını işitince, Sevil'le birbirimize sarılıp sevinç çığlıkları kopardık; televizyon belgesellerinde bütün öbür canlı kardeşlerimizde –araya biz girmezsek– milyonlarca yıldır yaşayıp gelen asıl bilincin, insanoğullarının kimisinde de hâlâ işleyebildiğini görmenin sınırsız kıvancıydı bu: seni doğuran, oluşturan bütün insanlara sonsuz teşekkür Gorbi!

National Geographic'in özel televizyon dizisini izliyor musunuz? Cousteau'nun *Dünyayı Yeniden Bulgulaması* gibi, tadına doyulmaz, şiirsel bilgi demetleri.

Geçenlerde eşiyle birlikte bütün ömrünü Afrika'da insanın atalarını aramaya adamış Louis Leakey'in öyküsü vardı; İngiltere'nin en iyi üniversitelerinden birini bitirdikten sonra, ülkesinde rahat ve parlak işler kendisini beklerken, Afrika'ya vurulan, bir diş, çene kalıntısı bulabilmek için yıllarca sabırtaşı gibi yerlere bakan, toprağı eşeleyen bu insanın güzelliği!

Ama şimdiki uygarlık ve eğitim anlayışımız öyle ki, bu eşsiz bilimadamının yanında yöresinde yaşayan, giderek hakkında kitap yazan kişiler bile gerçeği yakalamaktan fersah fersah uzaktılar: bütün bunları ün, alkış için mi yaptı acaba? diye sorabiliyorlardı sıkılmadan.

Hey ulu Tanrım! ün ve para İngiltere'de daha kolaydı, Afrika çilesi çekmek gerekmezdi.

Ve Leakey sonunda sezdiğini doğrulamış: insanın ilk ataları gerçekten Batı Afrika'da yaşamışlar! Geçenlerde bir Fransız bilimadamı bunun yeni kanıtlarını seriyordu gözler önüne.

Ne diyordu büyük Geothe? *"Nedir en zor şey – Görmek gözünün önünde durarı!"*

Russell ya da Leakey'se, can gözlerini, çarpıtılmamış sezginin kılavuzluğunda, öbür ölümlülerin ancak çeyrek, yarım yüzyıl sonra anlayıp inanabilecekleri şeylere çevirmişler. Ne mutlu!

Yurdumun dürüst ışık arayıcılarından biri daha ortadan kaldırıldı; Turan Dursun'un yaşamöyküsünü okuyunca, insanda ancak saygı uyanıyor elbet; ama yüzyıllar öncesindeki benzerleri, örneğin Giordano Bruno ya da Galileo gibi, gözler önünde duran bir gerçeği korkarım büyük kalabalıklardan *çok önce* dile getirme

tuzağına düştü.

Arifler (bilgeler) her cana demez her şeyi, demiş yüce Pîr Sultan; ama Dursun'a benzer sözler etmekten kendini alamadığı için darağacını boylamış. Demek ki, bir başka ulunun, Yunus'un dediği gibi: *Ya ben öleyim mi söylemeyince?*

İşin acıklı yanı, söylesen de, söylemesen de ölüyorsun!

Üstelik, elimizde olmayan aşırılıklar, çelişkiler yüzünden usdışı saçmalıklara da savruluyoruz; benim sevgili dostum Metin Eloğlu, arı dil tutkusunu o kerteye vardırmıştı ki, 1972'de Türk Dil Kurumu Ödülü'nü aldıktan sonra radyoda yapılan söyleşide: *Artık aşk sözcüğünü ağzıma almıyor, Aşkolsun bile demiyorum,* demişti. Oysa aşk yerine seviyi benimsemek, dilimizin güzelim deyimlerini elimizin tersiyle itmeyi hiç gerektirmiyordu.

Dursun da, tutarlı olacağım diye, örneğin komşusunun getirdiği aşureyi bile yemezmiş; oysa o aşurede, hep birlikte yaşatmaya çalıştığımız *insan sevgisi de var!*

Bir zamanlar Akis dergisini nasıl büyük coşkularla okuduğumu çok iyi anımsarım; Metin Toker'le yollarımız sonra epey ayrıldı; hele dil özensizliğini hiç bağışlayamam. Ama son yıllarda siyasal ve toplumsal olayları sevindirici bir doğrulukla dile getiriyor; son saldırıdan sonra yazdığı yazının başlığı yeter: *Bu gözüpeklik sopalardan gelmiyor!*

Milliyet'i alınca ilk okuduğum yazar, şimdilerde, Necati Doğru; körfez bunalımında nasıl gerçekçi, yiğit yazılar yazdı! Aynı şeyi, sopalı saldırı konusunda da gerçekleştirdi: bakalım ülkemin ilericileri gerekli uyanıklığı, dayanışmayı gösterebilecek mi?

Zaten son yıllarda acı bir saptama gelip gelip beynime takılıyor: tutucuların gözü kör dayanışmasının karşısına, ilerici olduğunu söyleyenler, ne yazık ki bilinçli, paraya pula değil, sevgi ve bilgiye dayalı bir dayanışma koyamadılar bütün dünyada. Gorbi'nin yeniden yapılanma ve açıklık ilkelerine karşın, asal sorunumuz bu.

10 Eylül akşamı Tem'deydim; yaz başından beri görmediğim Ergün Aksel'in kıvırcık saçlarına dokundum yeniden; Besi Hanım her yılki gibi seçkin bir sergi hazırlamış bize; bir de duyarlı insan kardeşim Makbule Talayman'la –bu kez bilinçli olarak– tanışıp söyleştik.

Televizyon ilk De Sica filmlerinin ardından, Visconti ve Rossellini'ye geçti; gösterilen yapıtlardan yalnız Visconti'nin *Yer Sarsılıyor*'u hâlâ izlenebilir nitelikteydi; öbürlerinde, insanın evrensel yanı pek yok, yerel ögeler, yaşanmış özel acılar, üstelik aşırı bir duygusallıkla anlatılmış – Tosun duymasın!

Çevrildiği zaman allı pullu basının olay hâline getirdiği *Gözde* sonunda gösterime girdi; Site Sineması'nın gişesini bir yığın kesikle donatmışlar; herkes korkunç bir yaygara koparmış, kimi tarih elden gitti diye bağırıyor, kimi Sultan sevişirken zorlanmaz, kimisi de Saray'da sevicilik yoktu. Cumhuriyet bile, *bu önemli yapıtın* (!) iki sahnesi kesildi diye ağlıyor... Neyse, bu ön uyarılardan sonra filmi gördüm; sonuna dek oturmak, yazarlık sorumluluğu gereğiydi, yoksa on dakika sonra çıkmak usa en uygun olandı. Hey ulu Tanrım, nesine yanayım? *Mozart*'ın unutulmaz oyuncusu Murray Abraham'a mı? yeteneksizliğin en dip çukurunda sürünen bütün öbür oyunculara mı? Tıpkı bir zamanların Kral Arthur ya da Lancolet filmleri gibi, anlattığı tarihsel olayların yamacından bile geçemeyen öyküye mi? Nouvel Observateur'de gazetecilik yapan Kenize Murad'ın sözümona Mustafa Kemâl'i anlatan romanı yayınlandığında büyük bir gürültü koparmış, Mustafa'nın adaşı Yaşar Kemâl bu yapıtın bir an önce Türkçe'ye çevrilmesini salık vermişti; ben de şöyle bir göz attım o yapıta: duygusallık gözleri perdelemiş, hiçbir toplumsal ya da bireysel gerçeklik yansıtılamamıştı. *Gözde* de öyle işte! Ne anlar cicili bicili Fransız Saray dünyasından? Neyse, bu kadar söz bile çok, geçelim.

Ama bakın başka bir kadın, Mine Timur Bragner, Cumhuriyet'in *Bilim Teknik* dergisinde alabildiğine önemli bir konuyu, iki yazıda, müthiş özetledi: *Ana Tanrıça Kimdir?* Kadının, doğası ve işlevi gereği, tarımı buluşu; hareketi simgeleyen Ana Tanrıça haline gelişi, buna bağlı olarak *ataerkil* düzenin egemenliği; sonra Cilalıtaş Çağı, madenlerin bulunup çıkarılması ve işlenmesi, dolayısıyla erkek gücünün ağırlık kazanması, ardından bir daha geçmemecesine *ataerkil* düzensizlik! Savaş, boşu boşuna ölüp giden – hâlâ giden– oğullar, buna bağlı olarak öncelikle *oğul* doğurma zorunluluğu... Yaşa canım kardeşim Mine! Emeğine, bilincine sağlık.

Aynı sayıda bir Türk bilimadamı, Üner Tan'ın yaşamöyküsü; son derece ilginç ve öğretici. Tek kusur, bütün Dergi yazarlarındaki gibi, en küçük bir dil bilincinin bulunmayışı, karman çorman kavramlar, türlü gibi bir dil! Halka yaklaşma, aydınlığı çoğaltma böyle olur mu sevgili Tan? *İmpuls* sözcüğü, kendi dilinde, halkın binlerce yıllık sözlüğünden türemiştir, bir züppe kavramı değildir; Türkçe'miz de ona *içtepi* gibi yalın, soylu bir karşılık buldu, ama sizin bile bilinciniz bunu benimsemeye hazır değil. Ne kadar yazık!

Tutarlı, alçakgönüllü bir bilimadamından küçük bir alıntıyla kendimize gelmeye çalışalım; şöyle demiş Jean Rostand:

Yaşamın anlamı. Yaşam, tıpkı sanat yapıtı gibi, gösterdiğinin dışında bir anlam taşımaz.

Dirimbilimi onun bıraktığı yerden sürdüren Henri Laborit, o güzelim yapıtı *İnsan ve Kent*'te, Reich'ı doğrulayarak, şunu saptıyordu: *"İnsanoğlu, acunun gizlerinden –özellikle ısıl-devinimsel (termodinamik)– yasaları bulup uygulamıştır binlerce yıldır; ama canlı varlığı, hücreyi, yâni kendini hiç kurcalamamıştır; ya da ancak söylencelerle yanaşmıştır bu konuya. Oysa cansızı devindirip vareden yasalarla canlınınkiler aynı değildir; binlerce yıldır çektiği acılar, düştüğü çelişkiler bundandır. Çok küçük bir azınlık, 1950'lerden beri, hücreyi söylencesiz ele alıyor; ama büyük yığınların, hele toplumları yönetenlerin bundan haberi bile yok."*

Dahası, hücreyi, türeyim hücrelerini (genleri) de aynı tecimsel kafayla ele alıyoruz, olsa olsa yeni Frankeştayn'lar yaratmakta kullanırız sanırım; nitekim şimdi yapılan denemeler bu korkumu doğruluyor.

Her şeye karşın, bana benzeyenlerin elinde tek bir savaşım aracı var; *doğru, şaşmaz, ödünsüz DOĞRU.*

18 Eylül akşamı müzikseverler televizyondan beklenmedik bir armağan aldılar: Meyerbeer'in *Afrikalı Kadın*'ı. Hem de ses dünyasının en büyük yorumcularından! Bülbül sesli Shirley Verrett'i iki yıl önce İstanbul Şenliği'nde dinleme mutluluğuna ermiştim; Domingo'yu anlatmaya gerek var mı? Leyerbeer'i hakettiği kadar tanımıyordum kuşkusuz, bu yapıt tam yerini buldu; inanılmaz güzellikte! Ruthan Swenson'u, Justina Diaz'ı, Joseph Rouleaut'yu hazdan uçarak tattık! Yaşasın video! Ah biraz daha erken bulunsaydın da sevdiğimiz ustalar saptanabilseydi...

O inanılmaz müziğin tek aksayan yanı seslendirdiği öyküydü elbet: sömürgeciliğin, acımasızlığın *uygarlık* diye sunulduğu masallardan biri ne yazık ki! Ama bunun sorumluluğu tek başına Meyerbeer'in değil kuşkusuz, hep birlikte barışçı, insanca, evrence öyküler yazmaya başlayamadık daha. 19 Eylül akşamıysa, bir avuç sevdâlının kurup yaşattığı National Geographic'in tadına doyulmaz dizisinden *İnsanoğlunun Gizleri*'ni izledik; daha önce sözünü ettiğim Louis Laekey'le eşinin çalışmalarının da önemli yer tuttuğu, son derece aydınlatıcı, sevindirici bir çabanın ürünü.

Afrika'nın batısındaki çöllerde insanın atalarının ayak ya da diş izlerini bulup ortaya çıkarmak nasıl coşturucu bir iş, ancak sapıtmamış insanlar anlayabilir. Öbürlerinin ilgisi dünyayı ve canlılarını yokedecek işlerde çünkü.

Yeni açılan Nova-Baran Sineması'na sevinçle koştum, hem birbiri ardından kapanan sinemalara inat açılan yeni ve küçük bir salon diye, hem adını duyurmuş bir yapıt sunuyor diye. Giuseppe Tornatore bellenmesi gereken bir ad; filmi hem tasarlamış, hem gerçekleştirmiş, ustalarına lâyık bir sanatçı.

Tıpkı Scola'nın *Splendor*'u gibi, yele giden sinema salonlarını, dahası sinema sanatını ele almış; aslında bu söz bile doğru sayılmaz, çünkü yele verdiğimiz yalnız sinema salonları ya da bir tür filmler değil, yaşamın, *topluca yaşamanın* ta kendisi! Henri Laborit'nin *İnsan ve Kent*'te bütün ayrıntılarıyla anlattığı gibi, toplu yaşamanın, bir köy, kasaba, kent alanında, kahvelerinde, sinemalarında toplaşmanın hepimize kazandırdığı zenginlikleri yele verdik! Yitirilen yalnız filmlerin düş dünyası değil, *insan denen memeliye özgü toplumsal yaşam!* Çok çok üçer beşer kişilik cehennem ailelerle evlere kapanmanın sonucunu gönül gözüyle bakmayı unutmamış olanlar apaçık görüyor. Geri kalan büyük çoğunluksa, Tosun'cuğumun Neandartel'i gibi, kendi köküne kibrit suyu ekmeye doğru koşuyor soluk soluğa!

Sevgili Philippe Noiret'yi Sinema Şenliği'nde biri ona yakışan iki filmle izlemiştik; ikincisi yine bir İtalyan yönetmenin rezil mi rezil fotoromanıydı; Tornatore'ye bu yüzden ayrıca teşekkürler ettim, yurttaşının ayıbını sildiği, Noiret'yi unutulmaz bir yorumla karşımıza getirdiği için. Fransız sinemasının parlak oğlanı Jacques Perrin bile oynatılmış!

Bu güzel ve acıklı yapıta birkaç kez daha giderim kuşkusuz; yaşadığım acı hazzın acısını arttıran önemli bir öge de, bu yeni salonu bize armağan edenlerin, çağımın hastalığından kendilerini kurtaramamış olmalarıydı: sinemada görüntü kusursuz, ses de öyle; film başladıktan sonra kimseyi içeri almamak da hârika! Ama keşke küçük bir çabayla sıralar biraz daha yükselerek gitseydi de, önümüze oturanın başı perdeyi örtmeseydi... Bu durumda sinemanın tek bir rahat sırası olacak, en ön! Yazık değil mi?

Ama Tornatore'ye binlerce teşekkür!

Ruhi Su'nun *Sultan Suyu* kasetini hazırlarken, okutman arkadaşım Veysel geldi; sağlam yapılı, tok sesli bir Sivaslı, gerek kökeninden, gerek görünüşünden ötürü ben ona Zaza Beyi diye seslenirim, gevrek gevrek güler.

Kasetin ilk deneme kaydını dinlerken, söz döndü dolaştı Hz. Ali'nin izinden gidenlere geldi; Hûmeyni, köktendincilik falan derken, son derece doğru bir sözetti Veysel: *Siz Sünnîler bu ülkede pek çok şeyi Alevîlere borçlusunuz!*

Yerden göğe doğruydu gerçekten; Hz. Ali'nin izinden gidenler, özellikle Anadolu'da, öteden beri ilerlemenin, hoşgörünün, aydınlanmanın savunuculuğunu yapmışlar. Ekinlerinde de, sanatlarında da, yaşamlarında da. Şimdi öbür yolu tutanların da göğüslerini gere gere benimsedikleri yüce ozanlar aslında Ali'nin izleyicileri arasından çıkmadı mı? Pîr Sultan'ı asarken ne diyorduk bilemem şimdi, ama bugün ulu bilgeye resmî öğreti de sahip çıkmakta; Yunus da öyle, Hatayî de, öbürleri de.

Sevgili Ruhi'ciğim, Sıdıka Abla'nın kasete yazdığı kısa tanıtım yazısında söylediği gibi, bunu ilk saptayıp korkmadan dile getirenlerdendir; onun için de sanatının gerek biçimi, gerek içeriği hep diri ve doğurgandı.

Dostum Vedat Günyol geçen gün hatırtanır bir yazı yazdı ve Ruhi için *bir söylencedir artık o* dedi. Keşke söylenceye dönüşmeseydi bu yüce sanatçı, keşke getirdiği, savunduğu bütün ilkeler yaşamımıza sinseydi, keşke hepimizin beğenisi çömezleri yerine onun sesini yaşatabilseydi... Ali Sirmen, ortalığı kaplayan şu engin yozluk içinde, kendine ve edindiği eğitime –talihe– yakışır bir davranışla ustayı anarken keşke 10 yıl önceki *Çocuklar-Balıklar ve Göçler*'e değil, daha dün ışığına çıkan *Sultan Suyu*'na yaslansaydı...

Düşünür-ozanımız Melih Cevdet, her hafta olduğu gibi, 21 Eylül tarihli yazısında da önce kendisinin büyük bir dürüstlük ve içtenlikle ilgilendiği can alıcı bir konuyu önümüze getirdi: *zor dönemde insan ülkesini bırakıp gitmeli mi, kalıp direnmeli mi?*

Bu konuda, Amerika'da yaşayıp çalışan Fermi ile Almanya'da kalmış Planck'ın Heisenberg'e söyleyip önerdikleri taban tabana çelişiyor; Fermi belki bilim adına, ama özellikle kişisel rahatlık adına oraya göçmesini öneriyor; Planck'sa daha gerçekçi, Almanya'da kalmasını, giderek çalıştığı kurumdan bile ayrılmamasını salık veriyor.

Yeryüzünden sayısız örnek verilebilir, ben de Planck gibi düşünüp davranmaktan yanayım: düpedüz canımız tehlikeye girmedikçe, ülkemizden ayrılmak çılgınlıktır; tehlike geçtikten sonra dönmemek de. Bırakın öyle ulusuna hizmet falan gibi ulu sözleri, canlı varlığın içi dolu yaşayabilmesi için ilk kök saldığı yerden başkası usa bile getirilmemeli.

Anday'ın yüksek sesli düşünüşünde bir de Ataç'ın Thomas Mann için söyledikleri var: *"İnsan yurdunu kötüleyemez"!* Ne büyük bir kavram tuzağı var bu tümcede! Yurdunu niye kötülesin a canım? Yurdun toprak olarak hiçbir kusuru yoktur; kusur, çılgın

yöneticileri putlaştırıp başına oturtmaktır; onlara Tanrı gibi tapmaktır: iş işten geçene dek her dediğini yapmak, sonra en küçük bir kişisel sorumluluk almamak için dün alkışladığı adamlara *deli* demektir!

Biricik doğru ve sağlıklı yol, her gün, her saniye uyanık bir yurttaş –ama şu ya da bu ülkenin değil, *DÜNYA YURTTAŞI*– olmak; bütün baskı ve engellere karşın, yanlışları eleştirmeyi sürdürmek, bireysel çıkarların ötesinde imeceyle bulunmuş *DOĞRULARI* bıkmadan usanmadan dile getirmektir. Evet, hiç rahat bir yol değil elbet! Ama rahatlık doğruca cehenneme açılmıyor mu?

Ancak, burada son derece önemli bir koşul var: *doğruları görebilmek, savunabilmek için, DOĞRU, başka bir deyişle doğanın temel yasalarına uygun yaşamak; savurganlıktan, bencillikten uzak, düzmece hazlardan, doymak bilmez yetki arayışından uzak yaşayabilmek gerekiyor*. Bunu şimdi ölümlülerin büyük bir bölümü usundan bile geçirmiyor; olsun! *Bilen sağlar bizimdir*.

Bunu dedim de, söz Erol Toy'un oyunu *Pîr Sultan Abdal*'a geldi; ele alınan bilgenin yüceliğinden, oyunun içeriği dipdiri elbet. Ama yorumlanışı ne yazık ki öyle değil. Ve bu, bence, ilerici olduğunu söyleyen, toplumcu olmaya özenen herkesin şimdilik kaçınılmaz hastalığından geliyor: *inancınız doğruysa, uygulayımınızın öyle kılı kırk yaran türden olması gereksizdir, ÖZENGEN (amatör) olmak yetişir!* Ne korkunç bir çelişkidir bu! Dünyayı düzeltmeye hiç niyeti olmayanlar bütün uğraşların en iyisini öğrenmeye çalışıyor; ilericilerse *heves*'le yetiniyor. Ve yalnız *iyiniyet* şimdi hep birlikte çoğalttığınız *cehennemi* yaratıyor.

Sanatta böyle, siyasette böyle, bilimde böyle.

SHP'nin son kavgasını düşünün, bütün dürüst insanlar yıllardır soruna parmak basıyor; ama iri sözlerin arkasında yalnız kendini, kendi ben'ini, *öznel yargılarını* önemseyenler, bir türlü el ele veremiyor, dillerden düşmeyen ülkü uğrunda topluca çalışmaya koyulamıyor. Tutucu diye nitelendirilen kesim, aradaki ince ayrılıklar ne olursa olsun, saptanan amaçta, *herkese dünyalık sağlamak*'ta kenetlenir; güncel yaşamda üstünlüğü de buradan geliyor zaten. Bu tutumun dünyanın geleceğine en küçük bir yararı olmaz. İlericilerin, ya da öyle olmak isteyenlerin becermesi gereken, aynı dayanışmanın insan ömrünün ötesine taşırılmasıdır; ama bunu gerçekleştirene şimdiye dek rastlanamadı ne yazık ki. Bakalım bundan sonrası nasıl olacak?

Erdal İnönü, bence, geleceğin insanına daha yakın bir örnek; demokrasiye, insan haklarına yürekten bağlı. Ama oyun bugün

öyle oynanmıyor, kendi partisinde bile bu inancı paylaşan gerektiği kadar çok değil. Ancak, yine de desteklenmesi gereken bu tutumdur.

İlhan Selçuk'la Uğur Mumcu'nun bir özlemi var, *Anadolu aydınları* duruma el koyacaklar... iyi ama, okuttuğumuz Anadolu çocukları, yaygın öğreti gereği, ömürlerinin ötesinde değil, hemen bugüne yatırım yapmak, beylik deyimle *kendi paçalarını kurtarmak* istiyor hep, hem de bütün partilerde. Moskova ve Berlin duvarlarının yıkılmasından sonra, kaç kişi kaldı *işte şimdi daha tutumlu, daha paylaşmacı bir düzen* kurulmasına inanan?

Bunun acı bir örneğini, Karel Reiz'la Arthur Miller'in ortak yapıtı *Kaybetmek Yok*'ta gördük; olabildiğince dürüst kalmaya çalışmış bu iki sanatçı, ama bugün Amerika'da daha fazlası anlatılamıyor; her yanıyla çürümüş bir düzeni olduğu gibi saptayıp ayrık otuna benzeyen tek kişiyi filmin sonunda kolu kanadı kırık göstermekle yetinmişler. Buna bakıp: *hah, insanoğlu doğuştan kötüdür, adam olmaz* da diyebilirsiniz; *yoo, bu düzeni hep birlikte düzeltmeliyiz* de. Size kalmış. Bereket küçük bir azınlığın canlı tuttuğu bilim, sanat, düşünce var hâlâ. Geçen haftanın *Cosmos*'uyla *National Geographic* belgeseli hemen hemen aynı noktada buluştu; Carl Sagan evrenin kökenlerini, olası acun açıklamalarını irdelerken, *National* da gözle görülemeyen dünyaya çevirmişti bakışını. Anlatılıp gösterilen şeyler karşısında içim içime sığmadı yine; ve güzeller güzeli Wilhelm Reich'ın, daha 1940'larda, 50'lerde nasıl her şeyi sezip dile getirdiğini düşündüm acı acı. Şimdiki fotoğraf ve bilgisayar makinaları, onun sezip dile getirdiklerini kanıtlamış; her canlının bedeninin çevresinde mavi bir *dirimsel enerji aylası* var diyordu; elindeki en gelişmiş mikroskop topu topu 2000-3000 bilemediniz 4000 kez büyütüyormuş; ama onlarla gördüklerine bakmaya örneğin Einstein'ı bile razı edememiş – oysa Einstein'ın denklemini açıyordu dirimsel alanda. Şimdi bütün bunlar çocuk oyuncağı olup çıkmış. Ancak, onun sezdiği, şimdi kanıtlanmış bu olgularla ne yapacağız? Hâlâ hepsini paraya çevirmeyi mi düşüneceğiz, yoksa bütün doğal çevreye, giderek bütün acuna uygun bir *yaşama biçimini öğrenmekte* mi kullanacağız?

Sayın Ülkü Uludoğan'dan bir armağan geldi, hem de kapıma dek: *Türk Resim Sanatı*. 1 Ekim'de Destek'te bu yapıtın sergisini de açtılar, ikisi de ne kadar yararlı. Kitaba seçilen sanatçı ve resimleri beğenirsiniz beğenmezsiniz, her bireyin buna hakkı elbet var; ama gerek basımı, gerek yaklaşımı övgüye değer. Emeği geçen herkesi kutlarım.

Dostum Turan Erol son çiçeklerini Garanti Sanat Galerisi'nde sergiledi. Gittikçe sersemleşen şu dünyada umarım bu güzellikleri tatmışsınızdır. Görmedinizse, sözle nasıl anlatırım?

Atilla Dorsay iki hafta üst üste eski tangoları çaldı; alabildiğine şaşırtıcı ve üzücü bir sonuç çıktı ortaya: eskiden Türkiye'de de şarkı saygıyla söyleniyormuş, şarkıcılar varmış! Ne kadar tatsız bir durum, ikide bir *"Ah, eskiden şöyleydi!"* demek zorunda kalmak! Üstelik, insanlık her saniye ilerlemeden, gelişmeden sözediyor...

O arada, şimdi artık yitip gitmiş çok yönlü bir insanı, Dr. İhsan Ünlüer'i de anma hakbilirliğini gösterdi; buna ayrıca sevindim, çünkü Ünlüer elattığı her şeyi coşkuyla yapan gerçek bir sanatçıydı. Yine de üzücü, o güzelim yazılarını okuduğum Cumhuriyet bile bu eski gözdesini iki satırla olsun anmayı usundan geçirmiyor! Biz belki de çoktan kahrolduk da haberimiz yok!

Sevgili Filiz Ali müzik mevsimini 1 ve 2 Ekim akşamları iki güzel dinletiyle açtı: İngiliz Opera Topluluğu birinci akşam Brodway müzikli oyunlarından sevilen şarkıları, ikinci akşamsa opera ve operet şarkılarını sundu bize. Bilmem hangi bireşimin(!) kurbanı olmayı sürdüren toplumumda çağdaşlık öylesine enderleşti ki, belki ülkelerinin en sıradan yorumcuları burada Anka Kuşu'na dönüşüyor! O iki güzel akşam için ellerinden geleni yapan bu saygılı insanlara teşekkür borçluyum.

1 Ekim'de Bodur handa yeni bir galeri, karma seramik sergisiyle açıldı; toprağı yoğuran hemen bütün ustalarımız vardı bu görsel şölende; her birinin elinde açmış çiçekleri birarada görmek ne hoştu!

Bu ayki söyleşimizi sessizce unutuluşun kollarına bırakılmış Nevzat Üstün'le bitirelim:

SÖZÜMÜZ VAR

Yolumuz var
Gözlerimin bebeği
Hürriyetin yeşerdiği yerlere
Gelin yürüyün siz de
Ağaçlar taşlar insanlar
Yolumuz var
Kan rengi dalgaların koştuğu yere
Kara saçlı
Dik göğüslü
Kızlardan kadınlardan bizim tek isteğimiz var

Bre var
Gelecek çağlara kalan
Bir büyük kavga
Bir uzun yol
Fırtınanın toprağı yediği yerde.

HAYVANAT BAHÇESİ

Öyle düşünceli bakma yüzüme
Sana vereceğim şeyler belli
Et veririm istersen
Yumurta veririm
Süt veririm
Dile dilediğin kadar
Saadet duygumu al götür
Tepe tepe kullan darılmam
Arslan olmasına arslansın
İyi niyetlerim var senin için
İçine girilmedik düşüncelerim var
Bu pazardan tezi yok
Hepsini sana getirebilirim
Öyle düşünceli bakma yüzüme
Sana vereceğim şeyler belli
Hürriyet veremem meselâ.

Sanat Çevresi, Kasım 1990,

"Yalnız Oyuncu" Kalınır mı?

Geçen söyleşide Carl Sagan'ın türeyim hücreleri (genler) ve beyinle ilgili izlencesine değinmiştim; orada verilen bilgiler öylesine önemli ki, o diziyi izleyemeyenler için, gelin bir kez daha özetleyelim.

Acun bilgi birimlerinin biraraya gelip değişik bütünler oluşturmasına dayanıyor; örneğin: en küçük canlı varlık olan virüsün varlığı ve işleyişi 10 bin bilgi birimine dayalı; onun bir üst aşamındaki bakterinin 1 milyon bilgi birimine gereksinmesi var. Carl Sagan'ın tekhücreli canlıların balinası saydığı amibinse 400 milyon. İnsanın ve balinanın her türeyim hücresinde 5 milyar bilgi birimi saklı. Bu temel bilgiler canlı varlıkların doğmasını, büyümesini, devinmesini, çoğalmasını, kısaca yaşamasını sağlıyor.

Çevre değişip karmaşıklaşınca, türeyim hücrelerindeki temel bilgi insanı çekip çevirmeye yetmiyor; o zaman beden beyini oluşturuyor yavaş yavaş. İlkin beyin kökü, ardından sürüngen beyni, sonra memeli beyni, en son da düşleri ve düşünceyi doğurup yöneten beyin kabuğu.

Beyin kabuğunda 100 milyar sinir hücresi (nöron) var; bunların arasında da 100 trilyon bağlantı. Sinir hücreleri edinilen bütün bilgileri saklıyor, ömür boyu; saklananlar arasında zaman zaman yeni bir şimşek çakıp da yeni bir tümce kurulursa, buna buluş, yaratma, sanat diyoruz.

Ama insanların çoğu, şimdilik, beyin kabuğunu kullanmayı hiç bilmiyor; Henri Laborit'nin, daha önce de Desmond Morris'in ayrıntılarıyla gösterdiği gibi, hâlâ çoğunlukla sürüngen beynine, hadi bilemediniz memeli beynine ayakuyduruyor. İkide bir hayvanlıktan sözetme; *"hayvan mıyız be!"* diye uluduktan sonra ilkelin ilkeli davranışlarda bulunma bundan.

Yaşadığı çevreyi daha da karmaşıklaştıran, kendini ve acunu kavramak isteyen insanoğlu beyninin gizil gücüyle yetinmiyor, bilgileri yapıtlarda topluyor; yakılan İskenderiye kitaplığında 1 milyon papirüs yapıt varmış; bugün New York Halk Kitaplığı'ndaysa 10 milyon kitap var. Beynimizdeki bilgi toplamının tam 14 katı. Yapıtlardaki resimlerle birlikte 100 trilyonun 10 katı fazla bilgi birimi ediyor.

Sagan'ın izlencesiyle aynı hafta yayınlanan National Geogra-

fic'in özel dizisinin *Gözle Görülmeyen Dünya* izlencesine de değinmiştim; güncel uygulayım olanaklarıyla örneğin radyum atomunun içini görüntülemişler: bakteri ya da amibin içi gibi kıvıl kıvıl. Oysa şu an dünyanın korkarım %99'u acunu hâlâ canlı-cansız diye ayırmayı sürdürüyor. Cansızın içindeki devinim gözle görülemediği, tenle algılanamadığı için böyle diyor, ve buna Tanrı sözü gibi inanıyor, tersini söyleyeni gözümüzü kırpmadan kesiyoruz!

Bilim dünyasında her şeyin enerjinin değişik kılıkları olduğunu söyleyip kanıtlayanlardan biri, benimle söyleşmeye razı olanlar biliyor, Dr. Reich'tır; daha 1920, 30, 40'larda tutarlı bir akılyürütmeyle bunu ilkin sezmiş, sonra elindeki yetersiz aygıtlarla kanıtlamış. Ve evreni anlayıp açıklama girişimini, geçmiş yüzyılların masalcılığından kurtarıp *işlevbilime, dirimbilime* bağlamış. *Acunda her enerji, bilgi birimi işliyor, hem de sürekli olarak; işleyemeyen, bizim ölüm dediğimiz bir kılık değiştirmeye uğruyor, ama acunsal çerçevede varolmayı sürdürüyor Asıl cennet, ölümsüzlük de bu işte.*

5 Ekim dolu bir gündü; Galeri Nev'de Selçuk Demirel'i kucakladık. Selçuk'u Sinematek'in son yıllarında, cin gibi bir delikanlıyken tanıdık Sevil'le: yeteneği yanardağ gibi fışkırıyordu. Cevat Çapan'ın bana tanıştırdığı bilgi dağarcığını, *Nouvel Observateur*'ü ben de ona tanıtmıştım. Marlon'la bir söyleşiyi aktarmıştım, konuşmacı soruyordu: *Çok ünlü bir yıldızsınız, hiç insanları etkilediğiniz, onlara yolgösterdiğiniz oluyor mu?* diye. O duyarlı insan da: *"Herkes kendi oluşumunu kendisi gerçekleştirir, yıldızın parlayacağı ânı kimse önceden kestirip söyleyemez, o apansız şimşek çakması her şeyle olabilir, bir sesle, bir renkle, dere kıyısında, ya da benim bir filmimde"* diye yanıtlamıştı. İşte öyle, Selçuk kendisi hazır olduğu için, verilen küçük işareti gerektiği gibi algılamış: şimdi *Nouvel Obs.* da içlerinde olmak üzere, bir çok Fransız iletişim aracına kapaklar, resimler yaratıyor. Ne mutlu ona, ne mutlu böyle bir gencin doğuşuna tanık olduğumuz için bize!

Selçuk'tan ayrılınca, Teşvikiye Sanat Galerisi'nde başka bir dost kümesinin bayram gecesine gittik. Paksoy kardeşler saygılı, üst düzeyli yardımlaşma-arayışlarını sürdürüyorlar.

7 Ekim sevgili Cemâl Reşit Rey'in ölüm yıldönümüydü; değerbilir Filiz Ali, adını taşıyan sanatevinde ona bir armağan hazırlamış. İlkin Nuri İyicil ve dörtlüsünü dinledik; ardından Karlıbel'i ve Seher Tanrıyar'ı önce ayrı ayrı, sonra birlikte.

Özellikle Seher'le Aydın'ı dinlerken, içimi anlatılmaz bir acı

ve sevinç sardı: bu iki saygılı, yetenekli insan büyük ustayı yakından tanımış, gerektiği gibi algılamış, ondan alınabilecek bilginin en çoğunu almış, ve kuşkusuz hem Cemâl Beyi çok sevindirmiş, hem kendileri unutulmaz anlar yaşamışlar! Sevincimin nedeni buydu.

Acımsa, o çağdaş, uygar insanın yaratmaya çalıştığı dünyayla, şimdi dört bir yandan gırtlağımıza sarılan karabasan! Ömrünün sonlarında hakettiği değeri verdiğimizi söyleyemeyeceğimiz Rey'in her fırsatta değindiği yozlaşma, çürüme, her ay bir aydınlık insanımızı alıp götürüyor, toplumun ve yöneticilerinin kılı bile kıpırdamıyor! Bu kez Bahriye Üçok'u uçurduk nefretimizle. Usa sığacak şey değil!

Neyse ki sevgili Agop Arad insan gibi ölebilme talihine erdi!

Dinleti sırasında hemen arkama Semih Berksoy geldi; kimilerine aşırı gözükebilecek süsüyle. Onun arkasındaysa başka bir hanımefendi vardı. Hanımların daha büyüğü Rey'i çocukluğundan beri tanıyor; Cenevre'de sokakta oynarlarken, hanımefendi 7, Cemâl Bey de 11 yaşındaymış; bir ara: *"Hadi gel seni göl kıyısına götüreyim, orada kayıklar, denizciler var"* demiş. Hanım da, yanında eğitmeni var, *"peki ama, elimden tutarsan gelirim"* diye yanıtlamış. Ancak, çatık kaşlı eğitmen hanım izin vermemiş.

Hanımefendi, *"Kendisi ne kadar neşeli bir insandı, oysa bakın son derece acıklı şeyler yazmış"* dedi Berksoy'a. O da, hasta yatağından kalkıp Harbiye Tiyatrosu'na *Lüküs Hayat*'ın oynanışına gelişini; el ele verip operetteki şarkılardan birini söyleyip oynamalarını aktardı. Yaşlı hanım bunun üzerine: *"Bu kadar ciddî yapıtlar vermiş bir sanatçı, korkarım yalnız bir operetçi olarak anımsanacak"* dedi. Sayın Berksoy buna katılmadı, *"Benim söyleyeceğim şarkıları opera aryası gibi yazardı, ama şimdikilerin sesi ve eğitimi yok, şarkıları gerektiği gibi söyleyemeyince, iş şaklabanlığa dökülüyor"* diye yanıtladı.

Evet, ne yanından alsanız, rezillik!

Bereket Seher'ler, Aydın'lar var hâlâ! Aydın aynı zamanda besteci olduğuna göre, ondan başka bir şey istemeye pek hakkımız yok; ama Seher'in sürekli yorumcu olmayışı, bence, çok yazık; kendisi mi istedi, koşullar mı elvermedi, bilemiyorum: ama bu duyarlılık ve titizliğe yazık!

Carl Sagan, beyni ve türeyim hücrelerini anlatırken, bu konunun şiirini yazarken, çeşitli alanlardaki bir sürü bilim emekçisinin biriktirdiği bilgiden yararlanıyor kuşkusuz. Sözleri, bir bakıma, süzme bal gibi; ben bu bal damlalarından birine dikkatinizi çekmek istiyorum yeniden: *1 milyon bilgi birimi taşıyan bakteriyle*

türeyim hücrelerinde 5 milyar bilgi barındıran insanoğlu, örneğin bir elmayı sindirirken aynı kimyasal işlem zincirini kullanıyor.

Bu kısa tümce, hem evrenin geçirdiği evrimi özetliyor, hem de bütün burnu büyükleri aşağı çağırıyor: bakteriyle bizler aynı enerji çevrim zincirinin *yalnızca birer halkasıyız;* aynı düzlemde bizim bakteriden ayrılmamız –bakın, kesinlikle *üstünlüğümüz* demiyorum–, varlığımızın daha çok sayıda hücreye dayanmasından ötürü, yaşayabilmemiz için *daha karmaşık işlemler yapabilecek* güçte olmamız. *AMA İŞLEYİŞ TEMELİ AYNI!*

Şu özet bilgi, yüzyıllardır hangi zararlı masallarla uyuduğumuzu gösterdiği gibi, bugün de yanılsamanın yaşamımızda ne kadar büyük bir yer tuttuğunu kanıtlıyor.

Sözü son zamanlarda yapılan kimi çevirilerin başına gelip oturan yorumculara getirmek istiyorum; herhangi bir yazarı seçiyor ya da iş olarak alıyorlar. Ele aldıkları yapıtı doğru yorumlayabilmeleri için, Sagan'ın anımsattığı bilginin ışığında, kendilerinin de beyinlerinde en az yorumlayacakları insan kadar bilgi birimi taşımaları gerekiyor. Bu bir, ve en vazgeçilmez koşul!

İkincisi, enerjinin bilgiye ya da eyleme dönüşüm çevriminde beden ve beyinlerinde işleyişin yorumlayacakları kişininkine denk olması gerekiyor. Başka bir deyişle, Reich'ın ünlü *kişilik zırhı* kavramından yararlanırsak, *bilgi ya da enerji, varlıklarında dolaşırken, herhangi bir engelle, bir kısadevreyle karşılaşmamalı!*

Buysa hiçbirimizin elinde değildir, kalıtımdan getirdiklerimize eklenen *toplumsal eğitim,* cinsel alandan başlayıp sayısız korku ve yasakla donatmışsa beynimizi, ikide bir korkmamak, büzülmemek elimizde *DEĞİLDİR!*

Dolayısıyla, örneğin Marx'ı, Sagan'ı, Reich'ı, Beckett'i yorumlayacak kişilerin enerjilerinin onlara benzer biçimde dolaşıp işlemesi gerekir. Ama ne yazık ki, hiçbirimiz kendimizi bu anlamda şu kadarcık tanımıyoruz; kendi hakkımızdaki yargılarımızın %99'u yanılsamalara dayalı. O yüzden de, bugüne dek özellikle toplumsal, düşünsel, öğretisel alanda yapılmış çevirilerin de yüzde doksanı masaldan öte yalan yanlıştı.

Geçende bir yorumcu Reich'ın yaşamını özetleyen bir kitap çevirdi; başına, soyadıyla hiç uyuşmayan bir davranışla, oturup uzunca bir yorum yazmış; hem de, kitabın kendisi o bilimadamını oldukça yansız bir bakışla, hakettiği kadar överek yansıttığı hâlde, Reich'ı yerden yere vurarak...

Cihat'çığımın deyişiyle söyleyelim, "A kardeşim, ele aldığın

düşünüre katılmıyorsan, neden yaşamını ve yapıtını anlatan bir kitabı çeviriyorsun?" Birini beğenmemek, o insanın çalışmaları *denemelerin sınavından geçmişse,* olsa olsa bizim beynimizde yeterli bilgi birimi olmadığını gösterir! Anlayamadığımızı, beğenmedim diyerek asıp kesmek işte ancak bugünkü insana özgü!

Başka biri de bir Beckett çevirisinin başına kendi sayıklamalarını koydu! Ah ulu Tanrım! bu nasıl edepsizlik, kendini bilmezlik! Beckett'in sözlerinin dışında senin de bir diyeceğin varsa, yaz yazını, ver bir dergiye, istersek okuyalım: yapıtın başına yerleştirerek bize gizlice baskı yapmaya ne hakkın var?

Şimdi bu satırları okuduktan sonra, "Pes doğrusu, şunun da tasasına bak! Dünyanın şimdiye dek ağzından düşürmediği kavramların çoğu ayaklar altında çiğnenirken, hangi küçük ayrıntılara üzülüyor diyebilirsiniz. "Evet, ilk bakışta haklısınızdır belki, ama bütün o güzelim kavramların çamura belenmesi bence işte böyle başlayıp sürüyor!

Evrende her şey *görecedir* elbet, ama her göreceliğin içinde uyulması gereken asal bir öge vardır: *iç tutarlılık.* Bakterininki kendine göre, bizimki de insana göre olmak zorunda. Bizim işimizse, bilineni, bilinmesi gerekeni bıkıp usanmadan yinelemek!

Laborit'nin *İnsan ve Kent*'ini aktarırken, yukarıda değindiğim ilke ışığında, bilgi birikimimin yetmediği anlarda sevgili ustam Nermi Uygur'a seslendim; yurdumda hâlâ böyle bir insanın yaşıyor olması elimizdeki son talihlerden biridir; Laborit'nin beyninde hangi bilgi birimleri toplanıp iletişim kurmuşsa, Uygur'un varlığında da aynıları var. Kendi atılımı ve özel talihleri onu bütün gerçek çağdaş aydınların dolaşıp yetiştiği yerlerde yaşatmış; dolayısıyla herhangi bir bilimerinden ve yapıtından sözettiğiniz zaman, telefonun öbür ucundan bir sevinç çığlığı geliyor: "Yaşasın, bu güzel insanı mı söylüyorsun?" Evet, Nermi Bey'in deyişiyle: "Bizi, beslediğimiz hayranlıklar yaşatıyor."

Ben bir filmi yönetmenin yaratısı sayarım, hele öyküyü de kendisi yazmış ya da yazımına ortak olmuşsa; dolayısıyla, sinemaya giderken, ya da televizyonda film izlerken, ilk baktığım kişi yönetmendir. Ama yetenekli oyuncunun da ilk ilgide epey payı var kuşkusuz; ancak bu ilgi, çoğunlukla, ne yazık ki, karşılığını bulamaz: yönetmen yeteneksiz ya da ilkesizse, oyuncunun yapacağı hiçbir şey yoktur.

Son zamanlarda televizyonda iki diziye oyuncuları için baktım ilkin, birinde Miou-Miou oynuyordu; konu güncel, para, banka, banker falan. Ama yönetmen beş para etmiyor. İkinci dizide, *Yal-*

nız Güvercin'de sevgili Robert Duval vardı, ve daha ilk akşamdan bayıldım filme. Duval'ı ilk kez Coppola'nın *Baba*'sından sevip beğenmiştim; daha sonra gerek *Kıyamet*'te, gerek öbür filmlerinde saygını hep haklı çıkardı. *Yalnız Güvercin,* yukarıda belirttiğim inancımı doğruladığı için güzel ve ilginçti; yönetmenle çekimöyküsünü yazan insan kardeşlerimiz, *Küçük Dev Adam, Mavi Askerler* gibi ender örneklerin dışında, beylik sığır çobanı filmlerinin kesinlikle dışına çıkan; yaşamlarını o yoldan kazanan dürüst-yalancı, yiğit-korkak, tutarlı-tutarsız insanların, başka bir deyişle hepimize benzeyen insanların öyküsünü anlattılar; tam anlamıyla şiirsel bir sözlü ve görüntülü dille! Kişiler, tipler, aralarında geçen konuşmalar insanın içini ısıtacak kadar gerçekçi ve dürüsttü; Duval'ın canlandırdığı Gus'la sevdiği kadınların ilişkisi inanılmaz derecede acı bir şiirdi. Gus'ın bir bilgeye yakışır sözleri de öyle. En yakın arkadaşı. kendisinin tam tersi Yüzbaşı Wudrow'un bütün davranışlarını beğenmeyebilirdiniz, ama o da şimdilerde artık az bulunan bir niteliğe sahip: kendi içinde tutarlı olmak. Kısacası, yazık oldu bitti güzelim dizim.

13 Ekim akşamı yine Cemâl Reşit Rey'deydim, bu kez çok şükür hâlâ yaşayan başka bir ustayı, Adnan Saygun'u selâmlamak için. Nurettin Sözen ve arkadaşları gerçek bir değerbilirlik yapmış, bu güzel geceyi düzenlemişler; keşke yaşasaydı da, sevgili Rey'e bu dinletievinin adı sağlığında, yine böyle ayakta alkışlanarak verilseydi. Neyse, biz olabilene bakalım.

Sayın Saygun hakettiği kadar duygulandı, sevindi; katılan bütün yorumcular ustaya lâyık çocuklarımızdı. Yorumlanan yapıtların bir bölümünü korkarım ilk ve son kez topluca dinleyebildik; iletişim araçlarımız –Rey'i anma dinletisinde o görmüş geçirmiş hanımefendinin de belirttiği gibi– yaratıcılarımızın ürünlerini öyle pek sık gündeme getirmez; düzenlenen konser ve resitallerde de pek duyamayız bu yapıtları. Kısacası, dolu, sevindirici bir gece yaşadık. Emeği geçen herkese, ve bu yapıtları bize armağan eden Saygun Usta'ya yürekten teşekkürler.

Gecenin tek üzücü olayı Ayla Erduran'ın geçirdiği rahatsızlıktı; yüreğim tam anlamıyla ağzıma geldi, çünkü yıllar önce AKM'de yaşadığımız acı bir olay canlandı varlığımda: piyano yorumcusu Mindru Katz, Ankara'da geçirdiği bir yürek daralmasına karşın, verdiği sözü tutup bize Beethoven çalmaya başlamıştı; ikinci yapıtın ortalarında, piyanonun bir köşesine bıraktığı hapına uzanamadan, çalgısının üstüne yığıldı kaldı. Şaşkınlıktan, üzüntüden, ve belki gizli umuttan, hepimiz koltuğumuza çakılıp kaldık, ayakta uğurlaya-

madık o güzel sanat şehidini. Bu gecikmiş borcu şimdi ödüyorum bir bakıma.

Erduran'ı sevenlere de dostça bir uyarım var: belki artık yalnız öğretmenlik yapması daha yararlı olur, yoksa gözlerimizin önünde tatsız bir olay daha yaşanır.

O sabah, İstanbul'lu bir avuç insan, Çağlayan kavşağından Hürriyet Tepesi'ne dek yürüyüp Bahriye Üçok'un öldürülüşünü kınadı; akşam dinletiden önce Zehra İpşiroğlu'nu gördüm, *"Yine de iyiydi, yaklaşık 15 bin kişi vardı"* dedi. Gerçekten iyi miydi acaba? Yurdumun insanları böyle bir rezillikten sonra milyonlarca toplanamadığı sürece, hiçbir hukuk, hiçbir demokrasi umudu olamaz! 1 Mayıs 1977'de Taksim'de kurşunlanan insanların küçük bir bölümü geliyor artık bu gibi kınama yürüyüşlerine; ve geçen gün Necati Doğru'nun yazdığı gibi, bunların arasında işçiler, esnaf, köylüler, kısacası halk yok: yalnız okuryazarların bir bölümü. O zaman karanlık güçler neden azmasın?

Akşamki dinletide şöyle bir görüntü vardı: yapılan bütün haksızlıkları, çevrilen bütün dolapları, çiğnenen insan haklarını göre göre 10 yıldır herkesi ayakta alkışlayan kimi ünlü kişiler, bu kez Saygun'u alkışlıyordu. Peki ama, hangisi sahici? İkisi birden olamaz çünkü. Ve uygarca yaşama fırsatı elimizden alındı alınacak; ama bu beylerle hanımların hiç öyle bir derdi yok gibiydi. Saygun yurdumun yüzakı elbet, ama bir süre sonra çağdaş insan olma arayışını aynı rahatlıkla sürdürebilecek mi acaba? Sorumlusu, suçlusu kim bu gidişin? Ah, nasıl anlatabilsek bağnazlığın koyu karanlığı altında kalınca: *"Evet haklıymışsınız"* dedirtmek istemediğimizi!

11 Ekim akşamı aynı salonda bu kez iki İtalyan sanatçıyı dinledik; Giovanni Guglielmo ile Ezio Mabilla ciddî müzik eğitimi görmüş, titiz, saygılı insanlardı; haketmedikleri kadar boş bir salonda güzel yorumlar sundular bize.

15 Ekim Pazartesi'yse gencecik bir sanatçıyı dinleme fırsatını bulduk; gerçi otuz yaşındaydı, ama henüz delikanlı gibi gözüken İstvan Szekely ülkesinin müzik geleneğine lâyık duyarlı bir yorumcuydu; gittikçe çirkinleşen insan dünyasında insanca sesleri anımsattı hepimize.

Ayşegül İzer'in Soyak'ta açtığı sergiyi ilgiyle izledim; o da henüz genç bir sanatçı, ama ne mutlu kendisine, şimdiden bir kişilik, özgün bir ses bulmuş.

Böyle filiz bir yorumcu da yontucu Alp Tamer Ulukılıç; Vakko'da açtığı ilk sergi ilginç; daha öğrenci olduğu düşünülürse, ilerde yetkin bir yorumcu olabilir.

Ramko'nun düzenlediği yarışma sona ermiş, elemeyi geçen ve ödül alan yapıtları sergilediler; ödüllerin gençlere verilmesi, bence, çok yerinde. Kimlerin katıldığını bilmiyorum, belki öznel tepkilerle bütün ressamlarımız gelmemiştir; neyse, gelen sağlar hepimizindir; katılanlar resim sanatımızın diri ve çağdaş kalmaya niyetli olduğunu kanıtlamış.

Acunla daha yakın ilişkiler kurmuş Hind dünya görüşü gibi, bizim Alevîler de ölümü *Ummâna karışmak* diye dile getirmişler; Batı dilleri, darbakışlı maddeci görüş içinde, canlıyla cansızı çok kesin sınırla birbirinden ayırdığı için, acunda yıldız gökadaları, gezegenler, dizgeler arasındaki uzama *uzay boşluğu* diyegeldi; ama gönül gözüyle bakmayı yeniden öğrenen yorumcular, Reich, Sagan, bizim ulu Yunus'un, Pîr Sultan'ın ardına düşüp *boşluk*'tan değil, *engin deniz*'den sözetmeye döndüler.

İki sevgili daha kaynağımıza, *uçsuz bucaksız acun denizine* döndü: Delphine Seyvig'le Leonard Bernstein. Hele Delphine daha ne kadar gençti!

Ekim'in üçüncü haftasında bir dizi ilginç sergi açıldı kentimizde; Levent'te Nevbahar, Kile'de Fikret Muâllâ, MD'de Oruç Çakmaklı, Edpa'da Zeynep Sarıoğlu, Tem'de Ömer Kaleşi, Urart'ta Emre Zeytinoğlu sergiledi yapıtlarını. Dostum Ömer Uluç bu kez biraz uzağa, Derimod'a götürdü resimlerini; gidip görmesi zor, ama nasılsa ilgi görür.

19 Ekim akşamı Fransız Kültür Merkezi'nde *Richard'la Cosima*'yı izledim; Wagner'in fırtınalı iç ve dış yaşamını başarılı bir biçimde aktardı film; Lizst'in kızı Cosima, güncel yaşamda hiçbir kadına öneremeyeceğimiz güç bir işi başarmış: *kocaman bir çocuğun, yeni şeyler üretebilsin diye, bütün heveslerine boyun eğme*. Wagner kuşkusuz sıradışı, gerçek bir çılgın; sanat belki ancak böyle yaratılabiliyor. Bedelini kim ödemeye hazırsa, ancak ona açık. Ama sıradan insanlara böyle sevgi, böyle evlilik, eşlik salık verilemez elbet. Ve sanırım şimdi düşülen en büyük yanılgı, ayrık örneklerin öbür insanlarca benimsenmesi, ya da böyle olanaksız bir denemeye girişilmesi.

Jean Daniel, yirmi yılı aşkın süredir yakından izlediğim bir yorumcu; 8 Ekim tarihli *Observateur*'deki başyazısında Orta-Doğu bunalımı dolayısıyla Habib Burgiba'nın bir zamanlar kendisine söylediklerinden şu bölümü yinelemiş: *"Siz Batılılar, neden bizi az kalsın bağımsızlığımızı engelleyecek şu Araplığa kapatmak istiyorsunuz? Neden acaba, size kalırsa şiiri ve rengi simgeleyen, bizimse yıkımımıza yolaçan ve sömürge hâline getiren şu*

ünlü geleneklere sırtımızı dönersek kimliğimizi yadsıyacağımızı sanıyorsunuz? Çağdaşlıktan yoruldunuz mu? Kışlaklarınızı gelenekte mi bulmak istiyorsunuz? Peki! Ama sizler için cicili bicili bir oyuncak olan şey bizim için yıkımdır. Sevdiğimiz Batı değil. Çağdaşlığa gereksinmemiz var. Bu çağdaşlık kimsenin tekelinde değil. 'Kendimiz olma' bahanesini öne sürerek çağdaşlığı tekelinize almaya kalkmayın...

Can gözünü açıp görmek isteyen herkes için yeterli ders var bu satırlarda; ve ne yazık ki şimdiye dek yalnız Atatürk gölgesiz, korkusuz bilincine vardı bunun!

Althusser göçmüş. Eşini boğazladığı zaman *Observateur*'de yayınlanan yazılardan öğrendiğime göre, karısı çok daha çatık kaşlı bir ortaklaşmacıymış; Louis'yi dayanabileceğinden çok zorlamış besbelli ki, sonunda gırtlağına sarılıvermiş! İşin acıklı yanı, kendi iç dünyasına, duygusal yaşamına çekidüzen veremeyenlerin emekçi yığınlarına yol göstermeye kalkışmasıydı! Ve bunda bütün dünyanın okuryazarlarının elleri aynı ölçüde kana bulanmıştır! Macaristan, Çekoslovakya, Afganistan Rus tankları altında ezilirken alkış tutanların, sonradan örneğin Montand gibi, pişmanlık çığlıkları koparmalarının, giderek tutucunun tutucusu kesilmelerinin hepimize ne yararı oldu? Ama Nâzım'ın söylemek zorunda kaldığı gibi, *emekçi yığınları da bu kadar koyun olmaktan suçlu ve sorumludur*. Hele sözümona kendilerini savunacak sendika ya da parti yöneticilerini böylesine başıboş bıraktıkları zaman...

Neyse, dönelim yine sanata.

22 Ekim Pazartesi akşamı CRR'de yine bir İtalyan ikiliyi dinledik; çelloda Mario Brunello, piyanoda Massimo Somenzi tadına doyulmaz bir akşam yaşattılar bize. Elleri dert görmesin.

25 Ekim akşamı AKM'de usta bir arp yorumcusu, Susanna Mildonian'ı dinledik; dostum Panayot'un verdiği bilgiye göre, gişeden satılan bilet sayısı 40. 150 kişilik yeri de Ermeni yurttaşlarımız doldurmuş, alın size salonun beşte biri kadar bir dinleyici! Ne acıklı! Oysa gerek çocuksu yüzü, yalın giyimi, gerek kendinden emin duyarlılığıyla AKM'nin büyük salonunu doldurmaya lâyıktı Susanna.

Çeyrek yüzyıl bütün dünya ilericileri Mandela için savaştı; sonunda parmaklıkların ardından kurtulabildi. Ama ülkesi şimdi, tıpkı Lübnan ya da başka yerler gibi, hem aklarla karalar, hem de karaların kendi aralarında korkunç bir kıyım yaşıyor; korkarım daha da yaşayacak. Bunda herkesin payı var ne yazık ki!

İstvan Szabo *Mephisto*'yu 1981'de çekmiş; biz ancak şimdi gö-

rebildik. Berlin duvarının yıkılışından önce görseydik, belki daha etkili olurdu. Filmin, bence, bir başka büyük eksikliği de, bütün öbür yapıtlar gibi, zorbalığın yalnız kara gömleklisini anlatması: kızıl gömlekliyi anlatacak Doğu Avrupalı yorumcu gelmedi bugüne dek – ne yazık! Şimdiden sonraysa konu çekici olmaktan çıktı sanırım. Ne diyordu Octavia Paz usta? *eleştirinin doğup yaşayabilmesi için ilkin demokrasi gerekir!*

Bizim Nobel'siz Paz'ımız Ali Yüce de bakın ne diyor *Anadolu Ekini* dergisindeki söyleşide: *Sanatın devleti yoktur. Ya devletin sanatı var mıdır? Vardır, ama lokanta garsonu gibi papyon kravatlı, tepeden tırnağa ütülü, şık bir sanattır, durmadan selâm verir*

Szabo usta bir sinemacı kuşkusuz, ama başoyuncu Klaus-Maria Brandauer'in bütün becerileri üstlendiği kişiyi doyurucu biçimde yansıtmaya yetmiyor: çok yönlü bir oyuncu değil, dans ve şarkı yeteneği yok: Doğu Avrupa sineması da zaten seviyi, sevişmeyi hiç anlatamaz. *Yeniden yapılanma ve açıklık* ayakta kalıp en az yirmi yıl sürebilirse, gerçek, yararlı, sarsıcı yorumlar görürüz belki.

Şu an ben aynı konuyu en şiirsel biçimde anlatmış Bob Fosse'yi ve unutulmaz *Cabaret*'sini bir kez daha saygıyla anmakla yetineyim.

Aynı bağlamda, oluşumumun ustalarından André Gide'in Mozart için söyledikleri geliyor usuma: *Mozart, çağın bizi en çok uzaklaştırdığı müzik ustasıdır; o yarım sözcüklerle konuşur, halksa artık yalnız çığlıkları işitiyor.*

22 Ekim Pazartesi günü Opera'da üç dürüst yorumcunun resimleri sergilendi: Ruzin Gerçin, Salih Acar, Işıl Özışık. Ben erken gitmiştim, ressamlardan ilk Salih geldi; her zamanki canlılığıyla hemen kalkıp dolaştı, önce Bilge'yi güzel astıkları için kutladı. Derken Işıl'ın resimlerinin önüne geldi; durdu, uzaktan, yakından baktı; sonra: *ne kadar usta!* dedi. Bilirsiniz, ben eleştiriye, eleştirmene inanmam, sanatta geçerli tek şeyin özeleştiri, ya da onun benzeri olan şeyin, kıskançlığını aşabilmiş uğraşdaştan gelen yorum olduğuna inanırım. O akşam bu inancım bir kez daha kanıtlandı, Acar adına da, Işıl adına da sevindim.

Üniversite yıllarında, İrfan Yalçın bana kendisi gibi Zonguldaklı iki genç ozan tanıştırmıştı; açıkça Orhan Veli etkisi taşırlardı, ama duyarlı sesleri vardı. Gelin şimdi onları analım:

Rüştü Onur'dan:

ŞAİR LEYLÂ SOKAĞI
Payıma düşen toprak parçası
Senin de payına düşer.
Ayrılık gayrılık yok
Ölüm nefesinde nasıl olsa.
Amma henüz vakit erken
Daha dün
Karşı apartmanın balkonunda
Dur bakalım hele
Ben salata satayım
Şair Leylâ Sokağı'nda
Sen gene koş
Bez fabrikasındaki
Tezgâhının başına.
Ölüm içimde
Ölüm dışımda
Ölüm talihsiz aşımda
Ölüm kuru başımda
Teselli benim gözyaşımda.

Muzaffer Tayyip Uslu'dan:

EVADOKSİYA
İnkâr etmiyorum ki
Öpmesine öptüm Evadoksiya'yı
Hem de Zeyrek yokuşunda öptüm
Sinemaya da götürdüm
Fakat ben o zaman
Deli gibi seviyordum onu
Sanırsam, o da beni seviyordu
Sevmese ıslık çalar mıydı
Saat ondan sonra
Çabuk gel diye.

Ve ben şimdi Szabo-Mephisto'lara diyorum ki, *insan hiçbir zaman, hiçbir yerde YALNIZ OYUNCU kalamaz!*

Sanat Çevresi, Aralık 1990, S.146

Kemanımızla Kime Ses Verelim Acaba?

Müziğin günlük, anlık yaşamımın nasıl ayrılmaz bir parçası olduğunu biliyorsunuz artık; dolayısıyla, radyonun yerini de. Eskiden beri radyodan bana sesli güzellikleri getiren, çoğu kez kendi sesleri de güzel, birçok kılavuzum olageldi. Radyomuzun ilk sunucularından Mefşûke Ekeman'la Tarık Gürcan bunlar arasındaydı; sonra, ilkin Tarık Gürcan'ı, çalışma arkadaşı Faruk Yener'le birlikte, derken Sayın Ekeman'ı tanıdım canlı olarak, Fatoş'cuğumun sevgili annesiymiş meğer, şimdi sofra dostumuz.

Ötedenberi, hem sesindeki uyuma, hem hazırladığı izlencelere bayıldığım bir dost sunucu daha vardı: Nedim Erağan. Cazın en iyi örneklerini getirdi yıllarca evimize. Derken Cumhuriyet'teki yazı dizisi başladı; ne kadar iyi etti bunları yazmakla! Başka kimse bu ayrıntılarla anlatamazdı çünkü, yaşadıkları belgeleniyor böylece. Eski gerçek, içten, tutarlı ustalarımızı daha yakından tanımak beni müthiş duygulandırdı. *Splendor, Cinema Nuovo Paradiso* gibi, yitirdiğimiz, yokettiğimiz bir dünyanın anıları.

Kimi sesler, sunucu sesleri ilk tanıdığım günkü kadar soylu kaldı ömür boyu, Erağan onlardan. Bir de adları gerekli değil, gittikçe cıvıyanlar, yılışanlar; ama tinsel sağlığımız için onları geçelim.

Geçen söyleşilerden birinde değinmiştim, Atilla Dorsay'ın izlencesinde eski tango yorumlarını dinlerken insanın içi sızlıyor: nasıl da saygılı, çağdaş yorumlarmış meğer! Sonra korkunç bir cıvıklık, yozluk: sözcüklerin taşıdığı ağlamaya doyamayan, rezilin rezili söyleşiler. Ve bunların elbirliğiyle göklere çıkarılması! Ee, iyilik de, kötülük de imece ürünüdür çünkü!

Geçen akşam televizyonda Zeki Müren'in *Beklenen Şarkı*'sını çaldı-gösterdi pek iç açıcı olmayan bir yorumcu; aman Tanrım, şimdi karşımıza dikilen mama bu muydu? Tam Ruhi'ciğimin istediği gibi söylüyormuş o yıllarda. Yazıklar olsun hepimize!

Nedim Erağan'la Fehmi Akgün'e soylu şeyleri sevdikleri, sevdâlarını ömür boyu canlı tuttukları ve bize de aktardıkları için gönül dolusu teşekkür!

Ya Necip Celâl? O temiz, soylu sevdâları, ardından gelen güzel tangolar? Us için yol birdir, derler ya, işte öyle: *Nedim de cam gözlerini kapatmış olan bu arı insanın CAN GÖZÜ'yle bakıp gör-*

düğünü söylüyor; yüzde yüz haklı. Üstelik arkadaşları, candaşları kimler? Dünyanın en soylu sanatçıları, Casals'lar, Cassado'lar, Tino Rossi'ler, Von Geczy'ler. Başka bir bestesini Montavani'ye adıyor! Evet, güzelim Atatürk'ün yurduma getirdiği aydınlığın henüz sayıldığı, yaşatılmaya çalıştığı yıllar!

Sonra 50 seçimleri, ve gittikçe ivme kazanan yozlaşma!

O kadar ki, başka bir soylu yaratıcının, Fehmi Ege'nin kalıtını sürdürmeye çalışan oğlu Engin Ege, babasından bile utanmadan, yeteneksizliğin çukurunda yatan kızını önümüze getirip şarkı (!) söyletiyor... Biliyorum, ülkemin okuryazarları öyle dergi falan okumaz, ama radyocu arkadaşlardan bu satırları okuyacak çıkarsa, lütfen bütün sorumluluğu bende olmak üzere, Engin Ege'ye bize değilse bile, en azından babasına bir daha böyle saygısızlık etmemesini iletsin! Ama Engin'in kızını elesek bile, öbür yeteneksizler ortalıkta cirit atmayacak mı? Yapacak pek bir şey yok galiba.

İnsanların Evelyn Hold'la sabahlara dek dansettiği, ya da arabanın arkasından gelen, yüzünü görmediği, göremeyeceği güzel bir ses için şarkı yazdığı güzelim günleri, ayrımına bile varmadan, yele verdik! Şimdi, dönek Yves Montand'ın onar yıl arayla insanlık onurunun çiğnendiği ülkelere Rus tanklarının girişini kınasın mı, övsün mü bilemediği; "en hızlı devrimcilik çalımları" attığı dönemlerde sanırım Prévert'in bir şiirine dayanarak yazılmış bir şarkıda söylediği gibi, *canlı varlık olarak bütün işlevlerimizi, giderek sevgiliye sarılmayı bile elektrikli aygıtlara -en azından cam tüplere- bıraktığımız ve kendimizi ÇAĞDAŞ saydığımız* için, eğer varsa duygu ve düşüncelerimizi elektrikli cayırtı makinaları dile getiriyor Bizler de birbirimize sarılmak ne demek, yüzümüzü sahnelerdeki robotlara çevirip tıkış tıkış sallanıyoruz. Yaşasın!

Birleşik Devletler'e seve seve verdiğimiz *yozlaştırma yetkisi* bakalım hepimizi daha nerelere götürecek?

1 Kasım akşamı CRR'de Yeşua Aroyo ve korosunu dinledik; Aroyo müziği ve yöneticiliği içten seven bir insan, yaptığı uyarlamalar da ustaca. Topluluğuysa, kuşkusuz, iyi niyetli, hevesli gençler; çirkin seslerin gittikçe arttığı bir dünyada bize *insan ezgileri* sundular. Çeşitli ulusların şarkılarını dinlerken, şu bir kez daha ortaya çıktı: bizim halk şarkılarını çoksesli kılmaya çalışanlar halka ve onun ezgilerine hiç yakınlaşamamış! Örneğin güzelim bir sevdâ şarkısı *serhat* türküsüne dönüşmüş. Ne yazık!

3 Kasım Cumartesi akşamı televizyonda *Film Bitti*'yi izledik Sevil'le, hem de güzelin durusu İngrid Bergman'ı gözden çıkarırak. Yıllarca Yeşilçam sinemasına emek vermiş insanları küçük gören

sözümona *okumuş* kesim, sonunda böyle hiçbir kişilik taşımayan sinemacılar üretti! Batı'yı iç içe vermeye kalkışarak... Hey ulu Tanrım, *film başlamıyor ki bitsin! Her şey daha başından bitik, yitik!* Ve çok daha acıklısı, aklı başında olması gereken, öyle sanılan ünlü kişiler bu gevelemeleri öve öve bitiremiyor, uluslararası yarışmalara öneriyorlar! Bundan daha beter olabiliriz kuşkusuz, güvenim var.

4 Kasım Pazar günü, Metin Ülkü'yü dinledik CRR'de; çekingen, ürkek bir genç çıktı karşımıza. Ama Bach'tan sonra yavaş yavaş ısındı, rahatladı, Chopin, Skriabin, Dutilleux yorumları daha kendinden emindi. Yeni fırsatlar bulup direnebilirse, eğitimciliğine yorumculuğu da katabilir.

Yaz boyunca *Cosmos, Cousteau'nun Dünyayı Yeniden Keşfi* gibi şiirsel belgeseller kısır yaşamımızı epey zenginleştiriyordu; güz döneminde de *İçimizdeki Dünya* ve *Dünya Köyü* gibi yenileri geldi evimize. Hele *İçimizdeki Dünya* Sagan'ın *Cosmos*'unun küçük boyutlu yinelenmesi gibi: Reich'ın güzelim deyişiyle, *acunsal yaşam enerjisi*'nin büyük ve küçük boyutlu acunda işleyişleri nasıl da aynı! Şimdiye dek yalnız sözle anlatılabilen bütün yapı ve işlevler, uygulayımdaki gelişmelerden ötürü, artık görüntülü verilebiliyor. Meraklısı için yeni *Yeniden Doğuş Çağı*, gerçek bilimin başlangıcı bu!

5 Kasım Pazartesi akşamı yine CRR'de Yanis Vakarelis'i dinledik; bu usta yorumcu Şubat ayında da sevindirmişti bizi. Vakarelis müzikle yüzde yüz bütünleşen insanlardan, sahneye girip halkı selâmlamasıyla oturup çalmaya başlaması bir oluyor: durmak, birtakım önhazırlıklar yapmak, bedensel ve tinsel havaya girme yok. Onu dinlerken, bizim orkestrayı dinleyebildiğim son dönemdeki duyarlı yönetici Mircea Basarab geldi usuma; o da Balkanlı'ydı ve Vakarelis gibi sanırım 24 saat müzik yaşıyordu: bir keresinde şimdi artık bayağı filmlere teslim ettiğimiz Elhamra Sineması'nda, sanırım Alec Guinnes'in *Mussolini*'sini birlikte izledikten sonra, çıkışta bir iki adım önümüze düşmüştü eşiyle; bir de baktık birşeyler mırıldanıyor, boşta kalmış eli de yönetiyor, hafta sonu için bir yapıtı hazırladığı belliydi.

Vakarelis tam anlamıyla dolu bir akşam yaşattı bize; izleyiciler sabırsız davranmasa, eminim bir armağan parça daha çalardı. Ömrü uzun olsun!

Geçen akşam televizyonda ünlü yurttaşımızı konuşturdular uzun uzun, hem dinlettiler; on parmağında on hüner bir insan, ısırmaktan parmağınızı bırakmayanlardan... Babası Batı eğitimi veren bir

okula yazdırmış, ayrıca eline saz tutuşturmuş, hâlâ çalıyor. Üstelik çalarken, örneğin Ruhi Su'yu *yalnız saza bağımlı kalmış olmakla* suçluyor mu, eleştiriyor mu? bir şey yapıyor işte.

Sevil'in hatırına uzun uzun dinlerken, göze ve kulağa çarpan iki kusur şu: sazla işgören hiçbir Anadolu ustasının yapmadığı bir şey yapıyor, hemen hemen hiç değişmeyen bir temel ezginin sırtına usuna ne gelirse bindiriyor: Nâzım, Eluard, Aragon, Orhan Veli. Hiçbir türküde ezgiyle sözcükler arasında uyumsuzluk bulamazsınız, bestecisi ister belli olsun, ister olmasın. Buradaysa, *uyumun kırıntısı yok, çünkü öyle bir tasa yok: korkunç bir telaş var, ÜNÜN ARDINDA KALMAMA TELAŞI!*

Ama her zamanki gibi, tek kusur bu insanın değil, salonları, alanları dolduran, beyimizin cebini de hiç boş bırakmayan yığınların *beğenisi, daha doğrusu beğenisizliği* asıl SUÇLU! Bunun sağanağına tutulan da biraz zayıfsa, belki bildiğimiz nedenlerle *özbenine vurgunsa,* yandı gitti keten helvam!

Doğrusu bu beste(?!)leri dinlerken, hani şu ünlü *"uysa da kodum, uymasa da"* fıkrasının neden bu topraklarda üretilebilmiş olduğunu çok daha iyi anlıyor insan.

Ve işin en acıklı yanı, müziği bilmesi gereken dünyaca ünlü yorumcuların, Türkçe bilmeseler bile, bu ilkokul birinci sınıf çalışmalarına canla başla katılması! Yozlaşmanın, çürümenin tek sorumlusu parababaları, koltukbabaları değil! HEPİMİZİZ!

Neyse, dönelim soylu işlere.

Dostlarım Abdurrahman Öztoprak'la Salih Zeki birer gün arayla yapıtlarını Ramko ve Edpa'da sergilediler. Öztoprak bütün hücrelerinin teriyle ulaştığı ustalığın keyfini sürüyor artık, yerden göğe haklı olarak. Bize de bu keyfi paylaşmak düşüyor. Ne mutlu!

Salih Zeki'ninse, otuzuncu emek yılıymış. Sevgili Suna tanıtım kitapçığının arkasına Salih'i epeyce kapsamlı kavrayan satırlar döşemiş; bunlara eklenecek pek bir şey yok. Salih'inki gerçek bir Sevdâ, dolayısıyla dışavurma kurallarını kendisi belirliyor; ölçüt dürüstlük olduğundan, sonuç coşku verici. Yaşasın Suna'yla Salih'i Edpa sanat yuvasında buluşturan *rastlantı ve gereklilik!* Ve olabildiğince sürsün!

9 Kasım Cuma akşamı Fransız Ekin Merkezi'nde sevgili üstam Bunuel'in *Özgürlüğün Hayalet*'ini izledik; hey ulu Tanrım, eskiden böyle beyinler yaşadı yeryüzünde! Ve insanlığın son ışık arayışından, 1968 kıpırtısından sonra, yaşları da dolduğundan, birer birer bırakıp gittiler bizi. Bu insanlar daha önceki büyük bir arayışın, *gerçeküstücülük* diye adlandırılan *asıl gerçekçiliğin* benimsen-

diği günlerin çocuklarıydılar. Lorca'sıyla, Picasso'suyla, Breton'uyla. İnsan Bunuel'in yapıtlarını bir kez daha izledikten sonra, nasıl inanılmaz boyutlarda yozlaşıp ucuzladığınızı görüyor, ama inanmak, razı olmak istemiyor! Toplumsal töreler dediğimiz binyüzlülüklerin ıcığını cıcığını çıkardı yine usta; atılmadık pamuk kalmadı. Ama sonunda izleyende nasıl bir arılaşma, *gerçek bilinçlenme* oluyor! Bunuel'i gerçek anlamında algılayabilen kişi artık kendini ve başkalarını kolay kolay kandıramaz! Yeteneğine, bilgine, dürüstlüğüne teşekkür Luis'ciğim.

Ve ertesi gün, tam Bunuel'e yakışır bir acı-gülmece yaşamak üzere Ankara'ya yollandık bir tren dolusu kamu görevlisi ve yabancı dil öğretmeni: örneğin ben 25 yıl bu işi yaptıktan sonra, yetkili kişilere *yabancı dil* bildiğimi kanıtlayacaktım; Tosun, asistan olurken bir, doçent olurken ikinci kez bu sınava girmiş, başarmıştı! Ama yetmez bütün bunlar! Kimi türkücüler kadar yanık söyleyemediği için olacak, bir sınavı daha geçmesi gerekiyordu üç beş kuruşluk ek gelir için! Yaşasın adalet!

Neyse biz de işi gırgıra vurduk, tren tam bir şenlik yeriydi, üstelik yemek vagonu da vardı; Mehmet Kemâl dostumu anarak, küçük bir *öğle rakısı* armağan ettik kendimize.

Hazırlanan sorular yabancı dil öğretmenleri için o kadar zor değildi kuşkusuz, ama sıradan kamu görevlileri, bizden çok daha az parayla geçim mucizesi yaratmaya zorlanan insanlar için sırat köprüsü gibiydi! Hazırlayanların elleri dert görmesin! (Onlar giriyor mu acaba bu sınava?)

Ankara'ya gitmişken iki can dostumu, Ali Yüce'yle Mâcit'leri görmeden edemezdim elbet; bir öğle yemeğinde bu iki dostumu da gördüm. Kısa bir zaman içinde, ilkin Semâ'yla Ufuk'un evinde, sonra da Aydın'ınkinde iki de önemli söyleşi yaptık: *acunun kökeni ve insanoğlu* konusunda. Rastlantı ve gereklilik sonucu, hepimiz her şeyin *enerjiye dayandığına* inanan insanlardık; ama bu sözcüğün yanına eklenen niteleme sıfatında aslında olmaması gereken *bir bakıma amansız* bir ayrılık vardı: *enerji mekanik ya da manyetik mi, yoksa dirimsel (biolojik) mi?* Ve bu, şu an, bütün dünyadaki insanların konuştuğu, tartıştığı, giderek boğazlaştığı bir soru. Birinci nitelemeyi benimseyenler her şeyi hani şu *büyük patlama* denen olayla başlatıyor; ikincilerse acunun kökenini *daha gevşek dokulu* bir enerji biçimine, *esîr*'e (ether'e) bağlar: ilk o varolmuş, sonra devinmeye başlamış, kendinden sonraki varlık biçimlerini üretmiştir, diye düşünürler. Bu yolun en önemli izleyicilerinin başında Dr. Wilhelm Reich gelir; söylemeye bile ge-

rek yok sanırım, ben de bu yorumu benimseyenlerdenim. Şu an gerçek meraklı insanların elinde acunun küçük bir noktanın patlamasıyla mı, yoksa ilk varlık olan *esîr*'le mi oluştuğunu alıştığımız kanıtlarla ortaya koyacak veriler yok; iki yorum da akılyürütmeye dayanıyor. Ama ikinci yorumda hemen hemen eksiksiz kanıtlayabildiğimiz *evrim*'e, adım adım oluşmaya, durmadan birbirini doğurmaya yakınlık daha çok; üstelik en önemli aşama sayabileceğimiz *canlı varlığı* devinim-bilimin yalnızca makinayı kapsayan yasalarıyla açıklamaya girişip sıkışıp kalma tehlikesi de yok. Bugünkü dirimbilim de *izlence, bilgi birimi* gibi kavramları benimsemiş durumda; ancak, makinaya saplanıp kalanların aramızda benzerlik kurmaya bayıldıkları *bilgisayar* izlencesini kendi yapıp bozamıyor; insansa, hiç kuşkusuz *DNA izlencesine burnunu sokamıyor* (umalım sokamasın da!) Ama bunun dışında kendisine yine de bir etkinlik alanı kalıyor; eskiden bu işbölümünü doğaötesi güçle insanoğlu arasında yapıyorduk, şimdi DNA ile toplumsal eğitim arasında yapmak zorundayız.

Şu konuştuğumuz bugün insan yığınlarının ancak bir avucunu yakından ilgilendiriyor; öbürleri, binlerce yıllık çarpık *bilgi dağıtımının*, daha doğru *bilgi çarpıtmasının* sonucu olarak, eğer canlı kalabilirsek örneğin yüzyıl sonra gülemeyeceğimiz kadar gülünçacıklı kaçacak zırvalarla ömür tüketiyor! Üstelik birbirlerini keserek!

Her şeye karşın, ne mutlu *gerçek bilgiyi algılayıp yaşatmaya* çalışanlara!

Hollywood sinemasının eski oyuncuları arasında insana benzeyenler daha çoktu; Gary Cooper da bunlardan biriydi. Sınırsız dağıtılan *çarpık bilgi*'den ötürü o sinemanın önümüze getirdiği masallara gençliğimde ben de kandım elbet; ama şimdi başka ustalar, başka bilgi kaynaklarım var, dolayısıyla o kadar kolay tuzağa düşmüyorum.

Cordura Kahramanları'nı eskiden sinemada da görmüştüm, kuşkusuz şimdiki gibi tartarak değil. Bu kez televizyonda izlerken, çok ender örneklerin dışında, allu pullu görünüşün altında *ne kadar çok yalanı söyleyen film* yapıldığını açıkça gördüm. Bu da onlardan biriydi: *her türlü rezilliği yapacaksınız, insan öldürmekten kadınlara zorla saldırmaya dek etmediğinizi koymayacaksınız, AMA YİNE DE KAHRAMAN KALACAKSINIZ!* Bunu yazdım, ve durdum: *BUGÜN KAHRAMANLIK* bu değil mi zaten?

Çünkü ilk tümce, ilk adım yanlış: *İNSAN KARDEŞLERİNİZLE SAVAŞMAK NİYE?* Bir kez savaşı yasal saydıktan sonra, bütün tü-

revleri DOĞAL olmaz mı? Ve bütün o rezillikler toplamını İNSAN DOĞASI saymıyor muyuz? Oysa Desmond Morris de, Reich da, Laborit de ayrıntılarıyla gösterdiler: *canını sürdürebilmek için gerekli beslenme; yeni döller bırakma güdüleri İNSANOĞLUNUN ŞİMDİKİ USDIŞI SALDIRGANLIĞINI haklı çıkarmıyor!* Bütün bu aşağılık davranışların tek bir gizli gerekçesi var: *ÜÇ BEŞ KİŞİNİN, DOYUMSUZLUKLARINA MERHEM OLSUN DİYE, ELBİRLİĞİYLE CEPLERİNİ DOLDURMAK!*

Kerim Korcan, Nusret Fişek, Ritsos derken sevgili dostum Fikret Kolverdi'yi de yolcu ettik.

Fikret'çiğimi iyice yakınımıza getiren Suna'dır. Modül'de yarattığı dostluk havası hem kısa, hem uzun sayılacak bir süre, düzenli olarak, haftada bir kez birçok güzel insanı buluşturdu; unutulmaz çarşambalar yaşadık. Sonra koşullar değişti, bir daha o uyumu bulamadık.

Başta Cihat'cığımın, ressamların dünyasına istediğim kadar girmemi ilkin Melda Kaptana, sonra Kemâl Tanındı, ardından Suna sağlamıştır. Fikret'çiğim, Miles Davis'ten Beethoven'a, oradan Ruhi Su'ya; Bunuel'den Octavia Paz'a uzanan gerçek beğeni yelpazesiyle eşsiz dostlarımızdan biriydi; benim de gönül verdiğim bir şeyi, YAŞAMA SANATI'nı palavrasız gerçekleştirmeye çalışan bilgelerden biriydi. Yokluğu bizi epey yoksul bırakacak kuşkusuz.

Yaşama sanatı dedim de, şu bağlam içinde şöyle bir soru takıldı usuma: hekimliğin, sağlık hizmetlerinin *toplumsallaştırılması* için ömrünü vermiş bir insanın oğlu okuyor, öğretim üyesi oluyor, sonra *at yarışına merak sarıyor!* Giderek uzmanı bile oluyor, yorumlar, yolgösterme yazıları yazıyor, televizyonda konuşmalar yapıyor! At yarışı gerçekten giriyor mu yaşama sanatına? O güzelim varlıkların, atların bizim soysuz para pul oyunlarımıza araç edilmesinin sporla, sanatla ne gibi ilgisi olabilir? Evet, kara bilisizlik işte! düşünüyor düşünüyor, bunlara olumlu yanıt veremiyorum. Büyüklerimiz bağışlasın!

18 Kasım'da CRR'de Ronald Brautigam'ı dinledik; Vakarelis gibi o da müziği seven, dolayısıyla bütün varlığında duyan bir yorumcuydu. Pazar olmasına ve güzel havaya karşın, bizim Tosun'u bile İdealtepe'den koşturdu; ama bu seferlik sanatçıyı yüreklendirme görevini üzerimden alan Tosun'dan kocaman bravolarla ödülünü gördü.

Ertesi akşam yine aynı yerde bu kez İsabella van Keulen'e eşlik etti Roland. Yalnız Mozart çaldılar. Ne kadar iyi ettiler! İkisi de ya-

şamı, müziği, kadınları seven Amadeus'a nasıl da yakındılar! Onların kişiliğinde büyük ustayı dinlerken gerçek ustaların benliğinde her şeyi kucaklayan engin acundaki tadına doyulmaz *uyumun duruluğunu* algılamak müthiş yüceltici! İnsanın kendisini doğuran evrenden getirdiği soyluluk en kusursuz olarak müzikte dile geliyor kuşkusuz. Bunca soysuzluk içinde bize o yanımızı unutturmayan herkese teşekkürler.

CRR'de ardı ardına bu güzel dinletileri yaşarken kulağımdan özenli, ezgili bir Türkçe hiç gitmiyor: müziği kovalamaya başladığım günden beri çoksesli yaratıların her türünün en seçkinini bulup bize ulaştırmış olan sevgili Filiz Ali'nin sesi bu. Şimdi artık iletişim araçlarından duymuyorum bu sesi; ama elindeki olanaklarla dünya müzik yaşamından getirebildiği yine seçkin yorumcular çevremi saran soysuzluğa kapılıp gitmemi önlüyor! Filiz'in, yardımcılarının, salonun ömrü uzun olur inşallah!

John Ford'un *Baharda Hücum*'unu eskiden de epey tedirgin izlemiştim; şimdi neyi benimseyemediğimi daha iyi biliyorum elbet. Amerikan toplumu ve sanatı tarihin en korkunç insan ve doğa kıyımını gerçekleştirdikten sonra, bütün dünyaya *düzmece aktöre dersleri* verirken, kendini ancak bu kadar eleştirebildi, eleştirebiliyor! Amerika'nın evsahiplerine yapmadığını komazken, belki bütün suçlular gibi ilkin kendini rahatlatmak için *"iyi ama bunlar zaten hayvandan beter yırtıcılar, az sonra ne yapacakları belli olmaz!"* dedi durdu. İnsanların çoğu, korkarım, bugün bile aynı masalı dinleyip yutmaya hazır! Ve asıl korkunç yıkım burada! Hepimize bir bakıma dilmaçlık yapan Amerikan sineması ancak Arthur Penn'le, *KÜÇÜK DEV ADAM*'la doğruyu –acı alaylı bir dille– söyleyebilmişti, ama o kadar kısa sürdü ki! Hemen Rambo'ya savrulduk hep birlikte, henüz kurtulmuş değiliz ne yazık ki! Barışnikov gibi sanatının doruğunda birine bile Berlin Duvarı'nın çöküşünden kısa bir süre önce, Dostoyevski'nin adına leke sürerek, *Beyaz Geceler* rezilliğini çevirtiyoruz; ve usu başından çoktan uçup gitmiş sinema yazarları, kendi elimizle canımıza kıymanın en somut örneği bu yapıtta *müzik ve dans* bulabiliyorlar – Ört ki ölem!

En iyisi Mozart'a, Ronald'a, İsabelle'e dönmek.

20 Kasım'da AKM'de Paco Pena ve arkadaşlarını izledim; Pena'yı sahnede görünce hep aklıma Ruhi'ciğim geliyor: aynı tek renk, yalın giyim; aynı ölçülü, saygılı duruş.

Çingeneler nereden geldiler? Hind'den mi, Mısır'dan mı? Ne önemi var aslında! İnsanın en soylu yanlarını anlatmakta kullandığı o güzelim ezgi ve devinimleri üretip yaşatmışlar ya, yeter.

Paco, bu seferki dansçısını İstanbul Kültür Şenliği'ne de getirmişti; işiyle, becerisiyle yüzde yüz özdeşleşmiş bir insan: elde edebileceği en güzeli, en yüceyi ilkin ***kendisi için*** isteyip yaratıyor, tam anlamıyla ***kendinden geçerek*** oynuyor!

Yanımda bir yazar dostum, eşi, kızı vardı; anasına babasına göre daha talihli, çok daha iyi bir okulda okutuluyor. Arada, Paco'nun gitarcıları için: *"Eh, epey arabesk kaçıyorlar"* dedi. Evet, bizim Anadolu çocuklarına ya da Edirne'li kardeşlerimize çok benziyorlardı. Uzun yollardan geçip İspanya'ya gelene dek birçok ülkenin, topluluğun etkilerini sindirmişler; bunların arasında Araplar da var elbet, ***girişik, karışık bezeme*** anlamına gelen *ARABESK* sözcüğünü en soysuz, yoz müzik için kullanalı beri, kafalarımız da, yaşamlarımız da tam bir kargaşaya boğuldu: o insanların ne görünüşleri, ne kişilikleri, ne müzikleri *ARABESK!*

Babası da yanıt olarak, *"İyi ama, İbo İspanya'da yaşasaydı, bu şarkıları söyleyecekti"* dedi. Hayır, bence, belki aynı şarkıları, tıpkı yozluktaki ikiz kardeşi Iglesias gibi cıvıklık ağdasına batıracaktı!

Sevgili Panayot Gitar Şenliği'ne yalnız bu topluluğu çağırmış olsaydı bile dünyaya değerdi. Gerçek soylulara uzun ömür diliyorum.

22 Kasım akşamı yeniden CRR'deydim; Nuri İyicil, şimdiye dek birçok sanatçımızın girişip yarıda bıraktığı bir denemeye yeniden atılmış: oda müziği topluluğu. Kendisi kadar inançlı arkadaşlarıyla kurduğu Boğaziçi Oda Solistleri'nin daha kalıcı olması için kişisel katkım sürecek kuşkusuz.

Ayşegül Sarıca'yı Paris dönüşü Şan Sineması'nda Cemâl Reşit Rey yönetiminde dinlemiştim ilk kez; ortak müzik yaşamımız sonra sık ya da aralıklı sürüp gitti. O akşam Bach'ın yapıtını dinlerken, belki kendi öznel dünyamdan ötürü, her zamanki saygı ve özeninin yanında, anlatılmaz kederler gördüm yüzünde: aydınlığı korumaya çalışanların acılı hüznü.

Kasım ayı sergi yönünden çok dolu geçti; Nev'de Abidin Dino'nun; Kazım Taşkent'te, Erdok, Kabaş, Sekban, İskender, Koldaş'ın; BM'de Tekand'ın; Opera'da Aksoy'un; Tem'de Anlı'nın; Atatürk Kitaplığı'nda, Doğu'nun; Levent'te İskender'in sergilerini hazla izledim.

Yahşi Baraz'ın AKM'de açtığı büyük sergisiyse gerçek anlamda bir sanat olayı; o bu etkinliği kendi 15. yılı için düzenlemiş, ama resim sanatımızın en az yarım yüzyılını –kabataslak da olsa– özetleyen bir sergi.

Kile'deki ustalar sergisi de aynı ölçüde doyurucuydu kuşkusuz.

Martin Ritt eski gözdelerimdendi; *Stanley ile İris*'i de iki usta oyuncu, Fonda ile De Niro canlandırıyordu: dolayısıyla gitmemek elimde değildi. Ritt işinin eri elbet, filmin başı ustalığına yakışır biçimde, çevre tanımı, kişiler ayrıntılı, ince. Konu da ilginç. Ama ikinci yarıda Amerikan toplumunun sağlıksız baskısı ağırlığını duyurmuş, yapıt tam bir yalanla bitiyor: yoksul, bilisiz kahramanımız olanaksızı gerçekleştiriyor, sevdiği kadın da içinde olmak üzere, düşlediği her şeye kavuşuyor. Ah, ne büyük yalan! İnsanlar sokaklarda yatıyor artık! İçki ve uyuşturucu ortalığı kırıp geçiriyor; ama toplum hâlâ bu yalanları dinlemek, görmek istiyor! Bütün dünya için nasıl da acıklı, tehlikeli...

Aynı düzmece dünya *Uzun, Kavurucu Yaz*'da var, hem de Faulkner'ın kaleminden! Bu yapıtın Paul Newman'lı eski yorumunu da görmüştüm elbet, ve sanırım beğenmiştim. Televizyon dizisini izlerken, aradan geçen yıllar, yeni bilgi kaynaklarım dolayısıyla her şeyi olduğu gibi gördüm: insan ilişkileri böyle değil; çatışma yalnız babalarla oğullar arasında yaşanmıyor: cinsel sorunlar da öyle. Hele dünyayı kasıp kavuran bütün bu sorunlar *hiçbir yerde, hiçbir zaman BÖYLE TATLIYA BAĞLANMIYOR!* Hastalıkları geçirebilmenin ilk koşulu, biliyorsunuz, DOĞRU TANI. Bunu neden yapmadığımızıysa ancak Reich'ın, Laborit'nin yapıtlarında bulabilirsiniz, eğer öğrenmek isteyecek gücünüz kalmışsa. Yoksa... Yoksa zaten işimiz bitik!

Demokritos'un ünlü *rastlantı ve gereklilik* özdeyişinin ne kadar yerinde olduğuna sık sık değinirim, bilirsiniz.

24 Kasım da öyle oldu; o gün öğretmenler günüydü. Ve ben, şimdi bulunduğum yeri borçlu olduğum öğretmenim Muâllâ Bayer'in önünde-yanında geçirdim o günü. Aynı ilkeler uyarınca, kızı Ayşen Kadıköy Kültür Merkezi yöneticisi oldu; başka dostlar arasına beni de katıp söyleşmeye çağırdı. En azından benim açımdan, çok iyi etti: böylece, Mustafa Kemâl'e dört elle sarılan son öğretmen kuşağının aydınlık üyesi Muâllâ Hanım'ı yeniden görebilme olanağını buldum. Söyleşimizi *Çeviri ve Yaşama Sanatı*'na ayırmıştık; özellikle *Cosmos* dizisini ve öbür belgeselleri izlerken, aslında, yeryüzündeki, acundaki her şeyin *çeviri*, güneş enerjisini, ya da Reich'ın daha doğru deyişiyle *acunsal yaşam enerjisini* binbir kılığa dönüştürme olduğunu iyice kavramıştım; bu saptamayı paylaştım dışardaki güzel havayı bırakıp beni dinlemeye gelen dostlarla. Nitekim, örneğin Melissa'yla Bahar şiir yazarken, öğretmenim Bayer bize matematik anlatırken, acunda varolan olgu-

ları *şiir ya da matematik diline* çeviriyorlar.

25 Kasım'daysa, CRR'de, başka bir usta çevirmeni ve arkadaşlarını tattık: Carlo Domeniconi gitarda, Monika Ritter von Hattinberg flütte, Matias De Oliveria Pinto da viyolonselde, Carlo'nun yapıtlarını seslendirdi. Unutulmaz bir akşamdı! Meğer ne kadar duyarlı, ermiş bir insanmış Domeniconi! Beğendiği, esinlendiği Saint-Exupéry'nin kardeşi gibi zaten; yurdumuzda da öğretmenlik yapmış, Aşık Veysel'den, Mevlâna'dan, daha başka aşk ezgilerinden esinlenerek yazdıkları beni hem çok duygulandırdı, hem üzdü: Ruhi'ciğimin dışında, tek bir kişi çıkıp varolandan böyle yeni yapıtlar elde edemedi yurdumda! Nasıl katlanabilirim bu haksız yoksulluğa!

Carlo ve arkadaşlarına yürekten alkış.

Hemen ertesi akşam bir sıradışı insan vardı aynı salonda: Martin Berkofski. Sıradan insanlara tehlike sınırında duyarlı gözükebilecek bir sanatçı Berkofski; kendine, iç yapısına uygun bir besteci seçmiş: Liszt. Tosun'un matematikçi kulağını bile doyuracak yorumlarla çaldı seçtiği parçaları, ve sonunda kocaman bravolar aldı elbet.

Renk dünyasındaysa, sevgili dostum Hüseyin Bilişik Ramko'da, Tekin Artemel Ümit Yaşar'da, Fahri Sümer Edpa'da, Ömer Uluç Maçka'da dünyamı zenginleştirdiler. Soyak'ın Hamit Görele'nin yapıtlarına ayırdığı sergi de sevindiriciydi kuşkusuz.

Cumhuriyet'te bir süredir Gencay Şaylan'ın ilginç bir yazı dizisi var; Küba. Berlin Duvarı'nın ve Moskova Kalesi'nin yıkılışından sonra, toplumculuk umudunu elden bırakmak istemeyen Sevil büyük bir tutkuyla okuyor, bana da aktarıyor. Sovyetler Birliği'ndeki gibi, bütün eksiklere karşın, insana ve eğitimine yapılan yatırım tartışılmaz kuşkusuz.

29 Kasım akşamı AKM'de işte bu yeni Küba insanlarından birini, gitar ustası Joaquin Clerch'i dinledik; gözlerini gizleyen uzun saçlarının altında gerçekten duyarlı bir beyin taşıyordu. Tertemiz bir yorumla sunduğu klâsik parçalardan sonra, gitara pek vurgun genç dinleyicileri Astor Piazzola'nın, Küba halk ezgilerinin coşkusuyla havalara fırlattı; sonra, efendice çekilip gitti.

Bu ayki söyleşimizi Nobel'i alnının akıyla kazanan Octavia Paz'ın bir şiiriyle sürdürelim:

Hızlı soğuk gelir
Çekerler birer birer
Gölgenin sargılarını
Açarım gözlerimi
Yaşıyorum
Nicedir
Merkezinde
Hâlâ taze bir yaranın.

(Çeviri: Adnan Özer)

Bir ezgi de çağdaş şiirimizin öncülerinden Orhan Veli'den:

MANZARA

Küçük bir lavanta çiçeği
Sarışın arı
Ve alabildiğine gelincik
Düşünmeden sevdiğimiz bu anda
Birdenbire başlayan gökyüzü.

Sanat Çevresi, Ocak 1991, S.147

Kırk Davul mu, Kırk Satır mı?

Aralık ayında sanat yaşamımız Sevgi Topyan'ın CRR'deki dinletisiyle başladı; sanata ve yaşama saygılı bütün insanlar gibi, Filiz'ciğim de Genç Yetenekler Dizisi'yle önemli bir işi yerine getiriyor kuşkusuz; başkalarını tutup kolundan götüremem elbet, ama en azından kendim giderek ben de bu çabaya katkıda bulunmaya uğraşıyorum. Ödülüm, yeni tatlar yaşamak oluyor.

Sevgi Topyan'da da öyle oldu; bütün dinletiyi tek bir besteciye ayırabilmek bile başlı başına bir kişilik gösterisidir; üstelik o yapıtları gereken titizlik ve duyarlılıkla yorumladı Topyan. Yolu açık olsun.

Aynı salonda, 4 Aralık Salı akşamı kendimizi bir bale şöleninde bulduk; gencecik, usta, iç açıcı insanlar Vivaldi müziğiyle alabildiğine çağdaş bir gösteri sundular bize. Bedensel devinimi, Roger Caillois'nın deyişiyle, *Billûrlarda saklı şiirin* dışavurmasına benzetirim hep; ve bu şiirin, örneğin Béjart'da ya da Ailey'de olduğu gibi, kulağa çok aykırı gelmeyen seslerle yaratılmasından yanayımdır; bundan ötürü, bizim yeni kurulan Türkuaz Topluluğu'nun dansçılarını ve tasarımcılarını şimdiye dek izlediğim Türk dansçılarının en yetkini olarak görmeme karşın, yapıtlarını içime sindirememiştim. En yerleşik müzikle en yeni dansları izlemekse, sözün gerçek anlamında, göklere uçuruyor beni. Londra Kent Balesi'nin dansçılarına, sanat yönetmenine gönül dolusu teşekkür. Bu topluluğu önümüze getiren Filiz'e de elbet.

Bu arada sinemalarımıza her hafta üçer beşer yeni film yağıyor; ama bu yağış sayıyla doğru orantılı olarak nitelikli değil ne yazık ki! Michele Pfeifer'in hatırına *İki Erkek Bir Kadın*'a gittik ilkin; gerçek bir rezillik! Ardından, yanlış bir kılavuza kapılarak *Özel Bir Kadın*'a: buysa, sözün gerçek anlamında çürümüşlük! Eleştiri (!) yazılarına göre, *çağdaş bir masal*mış... Her âni yalan, kandırmaca, binyüzlülük! Ayrıca, bu kadar söz yeter bayağılığa.

Gelelim Gosta-Gavras'ın *İhanet*'ine; o adına lâyık bir yapıt; doğruya, yaşanma umudumuza yüzde yüz *İHANET!* Ele alınan sorun gerçek, üstelik evrensel: düzmece toplumculuk uygulaması çökeli beri, anamalcı düzen korkunç bir şımarıklıkla *aktöresizliği* açıktan açığa bayrak edindi. Koskoca Hindistan'da başka yer yokmuş gibi, Hindûlar bir Müslüman camisini yıkıp yerine kendi tapınaklarını

dikmek için düpedüz savaşıyor bugün; binlerce yıldır aynı topraklarda yaşayagelmiş Musevîlerle Muhammed'e inananlar Kudüs'te aynı biçimde tapınak için birbirini boğazlıyor! Irkçılığın, bağnazlığın sınırı kalmadı. Peki, al işte bu güncel, korkunç sorunu, eski filmlerindeki gibi işle, değil mi? *Kötülük yalnızca üç beş sapıktan gelmiyor ki,* toplumların ezici bir kesimi çıldırmış durumda, herkes kendine –üstelik güne göre değişebilen– bir *günah keçisi* yaratmakta, ve elindeki bütün olanaklarla üstüne çullanmakta! Evet, Hollywood masal anlatıyor, ama işte hep *bu tehlikeli masalı: üç beş mikrobu temizledin mi, dünya güllük gülistanlık!* YALAN, TEPEDEN TIRNAĞA YALAN! Bugün özellikle televizyon denen ürkütücü araçla dünyanın çok büyük bir kesimi hasta, ırkçı, gerici! ÇÖZÜM DE ASIP KESMEKTE DEĞİL, SABAH AKŞAM YİNELENEN YALANLARA SON VERMEKTE! Ne zaman yaparız, bilemem; ama yapılması gereken bu.

Aralık başında ilginç sergiler geldi karşımıza; Vakko'da Ergin İnan'ın, Teşvikiye'de Süleyman Saim Tekcan'ın, Garanti'de Nejat Devrim'in, Cep'te Sarkis'in, Ümit Yaşar'da Yaşar Yenìceli'nin yapıtlarını keyifle tattım; İnan'la Tekcan'ın resimlerine getirdikleri yenilikleri sevdim.

6 Aralık Perşembe akşamı CRR'de dingin, kendinden emin bir ustayı dinledik: Frank Glazer. Tanıdığımız yapıtları tam anlamıyla kendine özgü bir yaklaşımla yorumladı; değişik tatlar arayanlar için.

Derken soylu bir armağan aldık; *Özgürlük Çığlığı. Gandhi*'den sonra Richard Attenborough'a saygım tamdı; *Özgürlük Çığlığı*'nı Sinema Şenliği'nde görememiştik, hemen koştuk elbet. Ah, ah! Costa Gavras'lar, Yeşilçam'ı küçümseyen bütün yeniyetmeler gelsin de, çağına lâyık, insanca yaşamayı hazırlayacak film nasıl yazılıp çekilir görsünler! Ama hep söylüyorum, sonra kendim gülüyorum: görmeye *can gözü* ister! Olsaydı, benim öğüdüm gerekir miydi?

Dünyanın dört bir köşesinde, her saniye birbirimize yaptıklarımızın küçük bir bölümünü yansıtan bu türlü yapıtlar olmadan bizi bekleyen son, dinozorların yazgısıdır; kimse inanmak istemiyor! Çünkü hep doğaötesi mi, üstü mü altı mı her neyse, bir güç gelecek, ayrıcalıklı yaratık insanoğlunu *son anda kurtaracak* sanılıyor... Oysa doğa, gereken gücü vermiş hepimize: us. Ama onun doğru işleyebilmesi için, *doğru dürüst,* bir başka deyişle doğal işlevlerimizden korkmadan yaşamayı yeniden öğrenmemiz gerekiyor.

Aydınlığına, dürüstlüğüne, insan sevgine binlerce teşekkür Richard!

11 Aralık akşamı televizyonda hiç dinlemediğim bir Mozart vardı:

Mitridate. Anımsar mısınız, Miloş Forman'ın *Amadeus*'unda kıskanç Salieri'nin Mozart müziğini anlatırken kullandığı bir sözcük vardı: *Tanrısal*. Evet, hiç tartışmasız öyle, gerçekten kutsal, acunsal uyumu yakalayıp yansıtmış Mozart! Üstelik, insanlık olarak herkes gibi ona da çektirdiğimiz sonsuz acılara karşın, ***inanılmaz bir yaşama sevinciyle***... Tek, ikili, üçlü, ya da korolu şarkılarda dile gelen coşku eksik bir anlatım aracı olan sözcüklerle dile getirilemez, mutlaka dinlenmesi, dupduru bir kaynak suyu gibi içilmesi gerekir; hele iki hanım yorumcunun zaman zaman birlikte söyledikleri, bütün dinlerin özendirdiği şeyi, ***göğün yedinci katına uçmayı*** eksiksiz gerçekleştiriyordu. Kierkegaard'ın: "Ah, ölümsüz Mozart, her şeyi borçluyum sana; bunların başında da *sevgiyi tatmadan ölmemek* var"; Taine'in de: "Mozart, neşeliyken bile *soyluluğunu yitirmez*" sözleri boşuna değil elbet.

Ah, sevmeyi, sevişmeyi yasaklayıp *parayı öven* ilk kaçık! Ah, körü körüne onun sözünü dinleyen hepimiz! Oysa hep birlikte Mozart'a benzemeyi seçebilirdik...

9 Aralık akşamı tam yemek yerken telefon çaldı, Sevil açtı: Ersan Akyıldız. Ersan'ı yazın deniz kıyısında tanıdığımızı yazmıştım; şu korkunç dil sınavı için Ankara'ya giderken, trende, bizim Tosun'a sözünü ettim, her zamanki içtenlik ve dürüstlüğüyle *"çok sıkı matematikçidir, sağda solda ilginç yazılarını okurum hep"* demişti. Pazar akşamı bunun başka bir doğrulaması için aramıştı: bu yılki Sedat Simavi Fen Bilimleri Ödülü'nü abisi Yılmaz'la birlikte almışlar. Akşam haberlerinde televizyonu açtığımızda ne yazık ki ödül sırası sporcu kardeşlerimize gelmişti, Ersan'ı göremedik. Aslında büyük de bir kayıp yok, veren yine bir saygısızlık etmiş çünkü, boşuna sinirimiz bozulacak, güzel kardeşimizin sevincini gölgeleyecekti. Ertesi gün Hürriyet'te basıldı resimleri. Ödülü alırken bir dinleyişi var, eh işte! Neyse biz gelelim işin özüne; iki kardeş verdikleri demeçte vurgulamışlar, Ersan da yazlıkta anlatmıştı, bir sürü ana gibi, onlarınki de sözün gerçek anlamında olanaksızı başarmış, eğitimsiz, parasız pulsuz, ve asıl önemlisi kocasız, bu iki delikanlıyı okutup ortaya çıkarmış. Okuyamasalardı, Anadolu'daki sayısız kardeşleri gibi, çoban kalacaklardı; şimdi dünya çapında iki bilim adamı. Gerçi biz onları hakettikleri yerde, hakettikleri gibi kullanmayız kuşkusuz, ama olsun: kendi adlarına, sevip anlayanlar

adına, büyük kazançtır.

Akyıldız'larla birlikte ben de varlığımın bütün saygı duygusuyla öpüyorum annelerinin elini; ve bu, benimki de içlerinde olmak üzere, olanaksızı olduran bütün anaların elinden öpmedir aslında.

Toplumlar bugün yalnız parlak göstericilere hazır olduğundan, Erdal İnönü'nün 9 Aralık Pazar günü Cumhuriyet'te, ertesi gün de Meclis kürsüsünde dile getirdiği serinkanlı, duyarlı, tutarlı doğrular yeterince ilgi çekmedi elbet; ama günün birinde gerçek halk yönetimine kavuşacaksak bunda Erdal Bey'in özüyle sözünün payı büyük olacak kanısındayım.

Aynı soylu katkıyı 12 Aralık Çarşamba günü, yine Cumhuriyet'te *sahici* profesör Hüsnü A. Göksel yaptı; yazdıkları öylesine doğru, öylesine acıydı ki, *okuryazar* geçinen herkesin utancından yerin dibine geçmesi gerekirdi! Ama biz bunu hep birlikte kırmızı cumaya erteledik! İnsan olma onuru Göksel'in bilincinde dipdiri, dimdik ama; bütün soysuzlara inat! Yaşa ustam! Besbelli ki Mozart'ın hamurundansın!

Lyubov Timofeyeva geçen gelişinde gönüllerimizi kapıp götürmüştü zaten; tinsel duyarlılığıyla tensel inceliği birbirine özdeş, talihli insanlardan. Ama müthiş bir çalışma ve özveriyle bu talihin hakkını veriyor; Mozart'tan Prokofiyef'e, Chopin'e, Skriabin'e uzanan özgün bir şölen sundu bize 13 Aralık Perşembe akşamı CRR'de. Salon, her zamanki gibi, o incecik, hünerli ellerin gerektirdiği kadar dolu değildi: neyse ki biri ikili, biri de üçlü, iki dinletisi daha var.

Dostum Merih Sezen, arada yanıma geldi, *"şu an, burada bulunmak, şu eşsiz hazzı tatmak büyük ayrıcalık; bizi olmamız gereken insanlığa yaklaştırıyor"* dedi. Evet, yüzde yüz aynı kanıdayım; ayrıca söyleşilerimi paylaşanlar biliyor, onca sergiye, dinletiye, filme koşmam, züppelik gösterisi için değil: *soysuzlaşmama çabası*.

Canına sağlık Timofeyeva!

Kim yaptı, bilmiyorum, ama bir süredir şu ünlü Star 1'i alıyor televizyon. Böylece bir masalın daha aslı ortaya çıktı: şimdi tam 6 kanalımız var, ama toplasan tek kanal bile etmiyor! Hele Star 1 öbürlerinden daha boş! İşe yarar tek bir film, tek bir belgesel bile gelmiyor önümüze. Hovardalık dediğin bu kadar olur!

Yere göğe konamayan bir iki eğlencesi var Star 1'in; *Kırmızı Koltuk* gerçekten ilginç olabilirdi, soru yönetenler düşünmeyi bilebilselerdi, ya da asıl soruları sormaktan korkmasalardı: izinli özgürlük bu kadar işte! Ama bunun sorumluluğu yalnız onların değil,

hiçbir şey istemeyi bilmeyen toplumun, hepimizin!

Geçen akşam Haydar Kutlu'yu sorguya çektüler sözümona; beylik masalları dinlemeye karnım tok, ama en azından şu soru ve yanıtı çağın ne kadar gerisinde kalmakta direndiğimizi gözler önüne seriyordu: *İyi ama, fabrikalarda hızla robotlaşmaya gidiliyor, yakında işçi diye bir şey kalmayacak; bu durumda hâlâ* komünizmi *nasıl savunacaksınız?* Ah, ne korkunç bir kandırmaca! Ahmak ortaklaşmacılık denemesi –çok şükür– çöktü diye, yeryüzünde sömürme-sömürülme bitti sanki! Ahmak ortaklaşmacılık yalnız kol işçisine –sözümona– değer vererek işte ancak bugünkü noktaya gelebildi; ama üç beş kişinin dışında kalan *bütün emekçiler, bütün çalışanlar, dün olduğu gibi, bugün de ASIL ERKE, KARAR VERME ERKİNE katılmıyor; bütün dünya aklını başına devşirip savurganlığı bırakmaya, el ele vermeye, yardımlaşmaya GÖNÜLLÜ OLARAK razı olmadıkça, para pul da, KARAR YETKİSİ de bir avuç kişinin elinde kalmayı sürdürecek. Demek ki, toplumculuk denemesine daha başlamadı bile insanlık!*

Nitekim, günümüzde yaşayan başka bir İvan İlyiç, çamura bulaşmış *ortaklaşmacılık* teriminin yerine daha sağlıklısını önermek zorunda kaldı: *ortaklaşa yaşam*. Var mısınız uyurgezer kardeşlerim? Yoksanız, yaşamaya hakkınız kalmayacak.

TEK YOL, ÖZYÖNETİM!

Star 1'in göklere çıkarılan izlencelerinden biri de Rüstem Gösterisi'ydi. Ah ulu Tanrım! bu ne ucuzluk, ne rezillik! Türkçe bilmeyen, hiçbir gösteri yeteneği olmayan, en hafif deyimle zevzeğin biri çıkıyor, bir saat boşu boşuna gevezelik ediyor, insanların keyfinden yanlarına varılmıyor! Yapan mı daha düzeysiz, beğenenler mi, bilmiyorum! Ünlü kişileri çağırıyor – bu işin öncüsü züppeydi, Rüstem Ağa da cıvık mı cıvık! Şener Şen gibi yeteneği belli bir insandan bile, ola ola, son tanıtım izlencesi için kaç para aldığını koparmaya çalışıyor! Ört ki ölem! Bir yuvarlak topu iki direk arasına sokmaktan başka hüneri olmayan insan kardeşlerimize 1, 2, 6 milyar sayılıyorsa, Şen de alsın! Üstelik bu televizyonda, 500 bin için canlarını ortaya atan Zonguldak işçilerinin gözü önünde olsun! Tıpkı soğanla beslenmek zorunda kalanlara sabah akşam turbo fırınların üç gözünde üç ayrı yemek göstermek gibi! Beter olsun hepsi, gebersinler açlıktan! Böylece dünya temizlenir, yalnız arılar kalır! – Pis işleri kim yapacak diye sormayın sakın, hemen içeri atarım!

Evet, kısacası, böyle başa, böyle tıraş!

Neyse, usumuz başımızda kalsın diye, dönelim güzelliklere.

Bu ayın armağanı Timofeyeva ve arkadaşlarıydı kuşkusuz; o ince, duyarlı peri, 16 Aralık Pazar akşamı, bu kez kemanda Maksim Fedetov, çelloda Kiril Rodin'i yanına alarak geldi sahneye. Haydn, Beethoven ve Çaykovski çaldılar, büyük bir inançla, coşkuyla. Ve bir salonu bile doldurmayan gerçek sanatseverlerden hakettikleri alkışı aldılar. Filiz bu kurumun başında kalabildiği sürece, yine tadarız Timofeyeva'yı. Ne güzel!

Müzik perisi Timofeyeva son kez 18 Aralık akşamı Maksim Fedetov'la geldi karşımıza; yine seçkin yapıtlarla. Sazlarını çalma sorununu çoktan çözmüş bu duyarlı insanlar bize bir kez daha gittikçe kararan şu dünyanın dışında, doğaya, insana lâyık bir akşam yaşattılar. Ömürleri bol olsun.

Reich'ın *Başı Dertte İnsanlar*'ını okudunuz mu bilmem? Okumayanlar için kısaca özetleyeyim: bu özgün ve soylu düşünür iki büyük ustayı benimsemişti, Freud'la Marx. 1927-1937 arasında, özellikle Marx'ın etkisinde, Avusturya Komünist Partisi'ne yürekten bağlanmış, var gücüyle her etkinliğine katılmış, ortaklaşmacı emekçi ve gençler için Viyana'da özel bakımevi açmıştı. Ama gittikçe azıtan zorbalık karşısında gerek Toplumcu Demokrat Parti'nin, gerek Komünist Partisi'nin ne kadar edilgin, pısırık kaldığını görüp yaşadı. İnsanı ezip sömürmeyi ilke edinenlerle değil, öteden beri *doğruyu arayıp dile getirenlerle* savaşmayı seçen yeni Çarlar, ilkin Moskova'da, sonra bütün öbür başkentlerde, Reich'ı da, benzerlerini de dışlayıp karaladılar; *Cinsel Devrim*'i yazdığı 1930'ların başında Moskova'da bütün yapıtları yasaklandı – Gorbaçov'la bu yasağın kaldırılıp kaldırılmadığını henüz öğrenemedim.

Evet, sonunda Moskova'daki bağnazlık kalesiyle Berlin'deki utanç duvarının yıkılış nedenlerini, bütün öbür yapıtlarıyla birlikte *Başı Dertte İnsanlar*'da açıkça görebilirsiniz, can gözünüz körleşmediyse.

Ve şimdi daha başka bir sürü yanılsamacıyla birlikte, örneğin yapay adıyla Haydar Kutlu, *"Onca yıl bilim diye yalnız siyasal yaymacaya bel bağlamışız"* diyor; diyor, sonra da, korkunç bir binyüzlülükle, *"biz öteden beri serbest piyasa tutumbilimine yandaştık zaten"* diye ekliyor.

Hayır canım, bin kere hayır! Dünya bütün bu yalanlara inanma dönemini geride bırakmak zorunda, yaşamak istiyorsa. Bir süre daha, Amerikan İmparatorluğu da Sovyet ikizi gibi çökene dek, bu saçmalıklar ortalıkta gezinecek elbet: ama sonuç kaçınılmazdır: *Henri Laborit'nin daha 1970'te söylediği gibi, insanca*

dayanışmaya, imeceye, tutumlu yaşamaya geçmek; doğru bilgi dağıtımı devrimini gerçekleştirmek GÜNÜMÜZ GEREKLİLİĞİDİR.

Üç günlük ömür için düzmece doyuma, paraya pula tapmayı seçmemişseniz, İNSANLIĞIN BAŞINDAN BERİ VAR OLAN *YENİ İNANÇ* budur!

Boş gevezeliklerle zaman yitirmek istemiyorsanız, bunları soylu, şiirsel anlatımıyla Laborit'nin *İnsan ve Kent*'inde bulacaksınız.

Bütün güçlüklere karşın dünyanın bir köşesinde Laborit'ler yetişebiliyorsa, en karamsar ortamda bile UMUT VAR demektir.

Reich'ı yasaklayanlar göçüp gitti, hepimizi kederlere boğarak; ama o yüce ustanın sezdiği doğrular dimdik ayakta. Yeniden doğrulmak istiyorsak, Ata'nın dediği gibi, *biricik kılavuz gerçek bilim*.

Ah, ah! nerde o eski güzel günler? Nasıl da kolaydı her şey! İyi belli, kötü belli, İblis'le Melek açık seçikti! Ya şimdi? Şimdi işler rezillik...

İhanet'ten sonra Costa Gavras'ın *Müzik Kutusu*'nu izlerken ilk usuma gelenler bunlardı. Seçtiğiniz dizgeye göre, iyiyle kötüyü vuruştursunuz, tamam. Z iyiydi, dolayısıyla canlandırması da son derece kolay Peki, hepimiz gibi sıradan biri, hem de evli barklı, sevecen bir baba, Lazslo'nun yaptıklarını yapmışsa ne diyeceğiz? Tıpkı Hitler'e ya da istemeye istemeye de olsa Stalin'e yakıştırdığımız gibi, *bireysel çılgınlık*'la açıklayıp arınacak mıyız? Gerek Nazi, gerek Sibirya toplama kamplarında her türlü işkenceyi yapanlar; bugün, şu anda dünyanın dört bir yanında, zindanlarda ya da günlük yaşamda insan kardeşlerine kan kusturanlar birer baba, eş, sevgili değil mi?

Evet, 20. yüzyılı masallarla harcadık; kendimizi, Freud'un yanlış bir anlatımla *bilinçaltı* dediği, şimdi çağdaş bilimadamlarının *kişilik yapısı* adını verdiği karmaşık oluşumu tanımaya, denetlemeye, doğru çalıştırmaya uğraşmadığımız için, durmadan uyduruk tanılar koyduk, düzmece çözümler önerdik.

Oysa, artık yinelemekten usandım, *Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı*'nda Reich, daha 1930'larda bütün açıklığıyla gözler önüne sermiş bütün bu aşağılıkları –hiç ayrıksız hepimizin– neden yapageldiğimizi; içimizdeki *dirimsel enerji*'nin tüketilmesi gerekiyor, ya olumlu işlerde, yaratıcılıkta, sanatta, bilimde; ya da kötülüğe, yıkıma, kıyıma, savaşa dönüşüyor. Ve bunun masa başında edilecek iyiniyet yeminleriyle hiç ilgisi yok, ya da tapınaklarda verilecek

gözdağlarıyla.

Görmesini bilenler için eski yetenekli insan Costa Gavras en acıklı örneği bunun: Reich'tan, Laborit'den, bütün öbür dürüst araştırmacı-düşünenlerden haberi bile olmadığı için, diyecek sözü kalmamış! Jessica Lange'in sırtına binmek de insanı kurtarmıyor ne yazık ki!

O zaman nasıl da yüceliyor Attenborough'lar!

Bu sabah, dünya barışı, yaşama umudu için alabildiğine tatsız haberle başladık güne: Şevardnadze görevini bırakmış. Ne desem yetmez!

Costa Gavras'ın, ona para verip film çektirenlerin, bu filmleri övenlerin söylemeye yanaşmadıkları bir yanı daha var *Müzik Kutusu*'nun: dünya, özgürlük savunucuları, dört dörtlük demokratlar eski Nazileri yıllarca sabırla kovalayıp gizlendikleri deliklerden çıkarmak şöyle dursun, tam tersine alıp Birleşmiş Milletler Genel Yazmanı, onunla doymazsa Avusturya Devlet Başkanı yapıyorlar!

6 Aralık tarihli sayısında, *Nouvel Observateur* çok ilginç bir araştırmanın sonuçlarını yayınladı; 1968 Mayıs'ından sonra Avrupa'da, Fransa'da başlayan kadın haklarını elde etme savaşımı kadınlara neler kazandırmış? Ne gibi anlayış değişiklikleri olmuş? Belli başlı sonuçları özetlemek istiyorum şimdi.

Bir uğraşı yoksa, kadın doğru dürüst yaşayabilir mi? 15'le 55 yaş arasındaki kadınların %80'inin yanıtı: hayır!

Çift olmasanız da başarıya ulaşabilir misiniz? %82 evet.

Çocuğunuz olmazsa başarı oranınız düşer mi? %53 hayır.

Bir kadının yaşamındaki en önemli ân hangisidir? %76 ana olduğu ân.

En çok neden yakınıyorsunuz? %25 gelir azlığından, %24 boş zaman yokluğundan.

En çok hangi kuşağa yakınsınız, annenize mi, çocuklarınıza mı? %64 çocuklara.

Sizce yaşamı en çok hangi etken değiştirdi? %59 gebeliği önleyici araç-gereçler; %43 kadının sorumluluk yüklenmesi.

Sevisel ilişkiler neden değişti? %28 kızoğlan kızlık ortadan kalktığı için; %14 eşcinselliğe olanak tanındığı için; %23 cinsel hazza yer verildiği için.

Mutlu musunuz? %30, çok; %61, yeterince.

Tensel sevi önemli mi? Önemli: 15-24 arası; vazgeçilmez: %14; çok önemli: %48.

Irza geçmeye, dayağa karşı olanlar: %65.

Kadın erkek davranışları birbirine benziyor; Ne kadar iyi: %62.

Hangi alanda daha çok güç istersiniz? İşte: %59; ailede: %41; siyasette: %33; eşler arasında: %28; iletişim araçlarında: %13.

23 Aralık Pazar günü CRR'de alçakgönüllü, duyarlı bir yorumcuyla başbaşaydık; Ayşegül Kuş Durakoğlu. Gerek burada, gerek Amerika'da ciddî bir eğitim gören Ayşegül, iyi yorumculuk için gereken istence de sahip. Seçtiği yapıtlarda kendine güvenini kanıtlıyor. Onu Amerika'lardan kucaklayıp getiren Filiz'e alkış.

Dinleti sırasında, rastlantı ve gereklilik yine oyununu hoş bir biçimde oynadı; yanımıza Ayşegül'ün özellikle seçtiği Mete Sakpınar'ın annesiyle babası gelip oturdu. Arada, duydukları sevinci, coşkuyu bizimle paylaştılar; Tosun da benden fazla bağırarak sanırım hakettikleri ödülü hem onlara, hem Ayşegül'e verdi. Filiz'ciğimin ayaküstü verdiği bilgilere göre, Türkiye'mizin mutlu günlerinde Ankara'da, babası Sabahattin Ali'nin öğrencisi olmuş Hasbiye Hanım; ve bütün okulun en duyarlı kulaklarına sahipmiş; "hem bütün sopranoları çekip çevirirdi, hem de biz altolara yol gösterirdi", dedi Filiz. Anne baba Sakpınar'lar şimdi emekli, ama köşede oturmuyor, müzik dersi veriyor, resim yapıyorlarmış. Biliyorsunuz, öbür oğulları Ender de İzmir'de orkestra yöneticisi; eşi Leylâ Sakpınar'ın Vakko'daki sergisini beğeniyle izlemiştim. Sözün kısası, tepeden tırnağa sanatçı bir aile, yaşama sanatının canlı örnekleri. Gerçekten mutlu ettiler beni, umarım daha sık gelirler dinletilere.

Görebildiğim sergiler içinde Edpa'da Ayhan Türker'i, Tem'de Yüksel Özen'i, Hobi'de Muhsin Kut'u, Artisan'da Utku Varlık'ı, Metin Deniz'deki karma özgün baskıları, Ramko'daki altı sanatçının çalışmalarını beğendim.

Dostum, okuldaşım Mehmet Bayhan 50. yaşını üniversitede açtığı bir sergiyle kutladı; Mehmet de yaşamını sanatla özdeş kılmış talihli varlıklardan; yerli yabancı dostları onun sahici tutkusuna somut birer sevgi simgesiyle katılmışlar.

Payel'de, Ahmet'le ortak bir dostumuz vardı; Siyami Altınçul; gerçekten altın gibi bir insandı, yalın, dürüst, okuryazarların çoğundan daha uyanık ve aydındı. Doğayla iç içe yaşardı, dinç ve sağlam yapılıydı. Birden göçüverdi; en son bu yılki Kitap Panayırı'nda görüşmüştük ayaküstü. Işın okyanusuna döndüğünü biliyorum.

Devlet Tiyatrosu'ndan yetişmiş (?) bir yarı-ünlü geçen gün: *"Hemen hiçbir şey borçlu değilim o kuruma, orada geçirdiğim 10 yıla"* demiş. Pes doğrusu. Oynadığı kıytırık dizileri, saçma sapan filmleri görme bahtsızlığına erdim; şarkıcılığıysa, evlere şen-

lik. Ses zaten yok, ama bir şarkıyı şiir okur gibi okuyacak duyudan bile yoksun. Neyse, üzerinde durmaya değmez. İşte bunun için bizden hem tiyatroda, hem sinemada başarılı olabilen sanatçı çıkmıyor!

Taksi Sürücüsü'nü, *New York New York*'u, *Azgın Boğa*'yı çok beğenmiştik, merakla koştum *Sıkıdostlar*'a: tam bir düş kırıklığı, öfke! Sözümona aşağılık insanları bütün aşağılıklarıyla gösterecek Scorsese, izi bile yok. *Taksi Sürücüsü*'nde, anımsar mısınız, bir sahne vardı; kendisi de görev almış, De Niro'yu bir evin önüne çektirdi, ışıklı bir pencereyi gösterip makinalı tüfek gibi konuşarak oradaki gölgenin eşi olduğunu, kendisini aldattığını anlattı. Bu filmde, aynı ağız sürgünü bütün filme egemen olmuş! Gel de Leone'yi, o unutulmaz *Bir Zamanlar Amerika'da*'sını anma!

Urart'taki *Gövdeler*'i ilgiyle izledim elbet.

CRR'de yılın son dinletisi Cihat Aşkın'la Mehru Ensari'ye ayrılmıştı; belki ben uygun ânımda değildim, biraz daha olgunlaşmaları gerektiği kanısına vardım.

Ama 90'daki seçkin dinletiler için başta Filiz, katılan, yaratan, düzenleyen herkese teşekkür ederim.

Sonbahar gerçekten yaprak dökümü; 29 Aralık Cumartesi günü de, amansız bir yağmur altında, sevgili Mefşûke Ekeman'ın eşi, Fatoş'çuğumun babasını uğurladık Teşvikiye'den. Ne yazık ki hiç görüşüp söyleşememiştik, uzun süredir hastaydı çünkü. Dostlarıma sabır diliyorum.

Siyasal alandaki bayağılıkların sanata yansımaması olası mı? Nitekim öyle oluyor: yılın son ayında, zaten istemeye istemeye katlanılan balede art arda büyük çarpıklık yaşandı; önce daha kısa bir süre önce getirtilen dans tasarımcısının işine son verildi; ardından, davulun gölgesinde, tam bir bağnazlık patlak verdi. Cumhuriyet'te okuduğumuz kadarıyla, kuşkusuz Sonya Aslan haklı, hem de yerden göğe. Yaz ve güz aylarında önce 2. sonra 3. kanalda öncelikle Bolşoy Balesi'nin yapıtları sergilendi: hepsi halk danslarından, halk sanatından dolu dolu yararlanmıştı. Eh, tıpkı Béjart ya da Ailey gibi, Aslan da Anadolu'nun bitmez tükenmez oyalarını katmak istemiş yaratılarına. Ama, korkarım Türk-İslâm bireşmezliğinin başka alanlardaki olumsuz örneklerinden –bence haksız yere– etkilenen oyuncular, başka bir yerde göze alamadıkları ayaklanmayı davula ve Sonya'ya yönelttiler. Çok yazık!

Erdal İnönü, Bağdat'a yaptığı barış gezisiyle ülkemiz insanlarına bir kez daha çağdaş halk yönetimi dersi verdi, alınasını bilenlere elbet.

Bu ayki söyleşimizi iki sessiz, alçakgönüllü, erdemli söz kuyumcusuyla bitirelim isterseniz. İlki Behçet Necatigil.

GEÇİM

Hepsini birden istemez / Yersiz. / Zamanı var / Biz zengin değiliz. / Duvara astım liste / Eksikleri yaz. / Sıra hangisindeyse / Para olur olmaz... / Ayda bizim elimize / Ne geçer, şu kadar / Ayır önce kirayı; / Günde yemeğimize / Ne gider, şu kadar / İyi kullan parayı, / Bu aylık bize yeter. / Duvardaki liste... / Kes üç kuruş ekmekten, / Beş kuruş etten kıs. / Sıra hangisindeyse / Çarşıya gider, alırız.

İkinci ustanız A. Kadir.

HOŞ GELDİN HALİL İBRAHİM

Bu yıl kayısı kurutamadık, Halil İbrahim, / bu yıl üzüm kurutamadık. / Sen İzmir tarafındaydın, / bir soğuk geldi aldı götürdü / neyimiz var neyimiz yok. / Bu yıl kayısı kurutamadık, Halil İbrahim. / Ağaçlarda ne zerdali, ne erik. / Ağaçlarda ne armut, ne elma. / En güzel aylar hasret gitti, Halil İbrahim, / en güzel aylar iki salkıma. / Bağlarda kütükler utandı. / Bizim çocukların kimi Karabük'te, Halil İbrahim, / Kimisi Kırıkkale'de, / Zonguldak'ta kimisi./ Ağızlarına bir şey komadan gitti çocuklar, Halil İbrahim, ağızlarına bir şey komadan gitti çocuklar, / bir avuç kuru üzüm, / bir kaşık bal pekmezi. / Ağaçlarda ne zerdali, ne erik. / Ağaçlarda ne armut, ne elma. / En güzel aylar hasret gitti, Halil İbrahim, / En güzel aylar iki salkıma. / En güzel aylar belimizi büktü. / Böyle kötü zamanlar görmediydik, Halil İbrahim, / böyle kötü zamanlar görmediydik. / Son ineğini kesti kavurdu kimi, / kimi son keçisini kesti kavurdu, / kıyıldı çocukların sütüne. / Sattı savdı başından nesi varsa kimi.

Hepsinin üstüne Hacı Nâfi oturdu, Halil İbrahim,
hepsinin üstüne Hacı Hacı Nâfi oturdu.

Koşulların zorlamasıyla, biraz daha akılcı bir yıl yaşanması umuduyla.

Savaşın Orta Yeri Yaşam

Yılın ilk sanat iksirini yine Filiz'in elinden içtik: 4 Ocak'ta iki büyük yorumcuyu getirdi karşımıza, İdil Biret'le Michael Ponti. Sanırım birlikte çalışmaya pek fırsat bulamadıkları için, kulakları daha ciddî müzik eğitimi görmüş insanları gerektiği kadar hoşnut edemediler, ama her zaman bulunmaz bir akşamdı.

Michael Ponti ertesi akşam yine CRR'de bu kez tek başına çıktı sahneye, ve olanca ustalığını gösterip göklere uçurdu hepimizi – hepimizi dersem, o an orada bulunmayı seçebilmiş bir avuç insanı. Değme yorumcunun olsa olsa bir tekini koymayı göze alabileceği izlencesine bu kendinden emin sanatçı ikisini birden almıştı: Beethoven'in Hammerclavier sonatı ile Liszt'in inanılmaz yapıtı 12 Aşkın Yorum Çalışması. İşten anlayanlar için gerçek bir şölendi. Ömrüne sağlık.

4 Ocak'ta dinletiden sonra, rastlantı bu ya, televizyonda *Avcı* vardı; bu olay filmi görüp beğenenlerdenim, Sevil'se eleştirenlerden. Yine büyük bir ilgiyle geçtik beyaz camın karşısına: ah! yayınlayanın bizim rezil televizyon olduğunu unutmuştuk. Hemen anımsattılar. İlkin Türkçeleştirilmesi korkunçtu, bir de o güzelim şarkıları bizimkilere söyletmediler mi? Gitti bütün büyü! Her şeye karşın, gerek çekim, gerek oyuncular, gerek öykü vazgeçilmez olduğundan, izlemeyi sürdürdük. Robert de Niro'yu, gece karanlığında, sokaklarda çıplak koşarken göstermedi bizim erdemli TRT Aslında ilk rezilliği dağıtıcı kurum kendisi yapmış, güzelim sinemaskopu 35 mm'ye indirmişler! Bir resmin yarısını kesip satmak gibi! Ama kimse bundan bir utanç duymuyor şimdilik. Bakalım yeniden öğrenmeye vaktimiz kalacak mı?

De Niro, Streep, bütün öbür oyuncular soluk kesici. Ve ne yazık ki, Cimino bir daha böyle bir sihir tutturamadı, öbür filmleri ortayı bile bulamadı. Yine Demokritos haklı.

Filmin hâlâ tartışılan içeriğine gelince, yöneltilen en büyük eleştiri, Amerika'nın Vietnam'da yaptığı kötülüklerin açık seçik gösterilmeyişi, ve iki yanın da aynı kaba konması. İyi ama, savaşın, savaşmanın ne gibi bir özürü var bugün? Hâlâ hemen bütün bireylerde, dolayısıyla toplumlarda yaşayan, bin türlü yayın aracıyla yaşaması için her saniye yatırım yapılan yanlış öğretilerin, yanlış inançların dışında? Niçin başkalarının toprağına, kaynaklarına,

artı-değerine göz dikeceksiniz? Yaslandığımız bütün dayanaklar, bütün gerekçeler çökmedi mi? Geriye, insanoğlu varolalı beri yürürlükte olan ilkeler kalmadı mı: dayanışma, eşitlik, özgürlük, sorumluluk.

En sıradan –ve özellikle emekçi, bir bakıma da azınlıktan– Amerikan yurttaşları yanlış bir yönlendirmeyle, hiç üzerine düşmediği hâlde, kalkıp Vietnam'a gidiyor; çoluk çocuk demeden herkese bomba yağdırıyor; devrim için savaştığını öne süren öbür takım da aynı şeyleri yapıyor, yeraltına sığınmış analarla yavruları göz göre göre havaya uçuruyor. Sonra? sonra, hep birlikte oynadıkları kanlı oyun sinirlerini yeterince geremediği için, cinsel doyumun yerine geçirmeye uğraştıkları ***kanlı kumarı*** oynamaya girişiyorlar: ***Rus ruleti***. Kimileri işte bunun abartma olduğu inancında; bense, yüzde yüz doğru olduğu kanısındayım: sevişmeyi değil, savaşmayı seçerseniz, yapmayacağınız rezillik yoktur, hem de dünyanın dört bir yanında! Yaşama içgüdüsünü böylesine çarpıttınız mı, toplu çılgınlığın bizi nerelere sürükleyeceğini kimse kestiremez; ve hiç kimse bu akıntının dışında kalamaz.

Savaş alanından tam anlamıyla ezilmiş olarak dönen, bütün benliğini yitirmiş askere hekimin sorusu neyi gösteriyor, neyi anlatıyor? Sorunun özüne hiç eğilmediğimizi, ayrıntıya ömür ve enerji harcamadığımızı! Peki bu mu yalan? İnsanlar milyarlarla aç, evsiz barksız, işsiz sürünürken, hâlâ *onurdan, ulusal övünçten* dem vuran çılgınlar mı yalan?

Avcı, savaş karşıtlığını, asıl yaşamamız gereken dostluğu, sevgiyi hiç kusursuz anlatan bir başyapıt bence. Günün birinde, en hünerli tüfeklerle güzelim geyiklere ateş etme utancından kendi isteğimizle vazgeçeriz belki. Bunun koşuluysa, sözkonusu aşağılık davranışı bıkıp usanmadan göstermektir.

İnancımın doğruluğu, 5 Ocak akşamı televizyondaki bir oyunla bir kez daha kanıtlandı: ***Vahşi Batı***. Öncelikle, ***Tehlikeli İlişkiler***'deki unutulmaz oyunuyla belleğimiz John Malkovich'in hatırına izledik oyunu. Ve kendi payıma, bütün oyun boyunca tedirgin oldum, içim dışıma çıktı: tüketim toplumunun eleştirisi diye karşımıza dikilen kişi, çürümüşlüğün bir başka örneği değil mi? Burnunu karıştırmak, ikide bir kamışını kurcalamak, önüne geleni kırıp dökmek, herkese saldırmak, sözümona çölde yaşamak sorunlarımıza çözüm getirir mi? Züppeliğin karşıtı barbarlık mıdır? Amerikan film ve oyunlarında dayanamadığım iki olgu var: ara vermeden konuşma; ve dünyanın başka yörelerinde insanların bir taneciğini bile edinebilmek için neredeyse canlarını verdikleri araç

gereci sorumsuzca kırıp geçirmek! Dünyanın bütününe böyle bakıyor ve davranıyor sorumsuz şımarık Amerika'lılar. Adı da *Amerikan yaşama biçimi?* Hadi canım sende! *Amerikan ölüm biçimi bu!* Yalnız kendileri ölseler bile acırdım, hele bizi de sürüklediklerı için hiçbir özürü yok.

Amerikan toplumu ve onları örnek sananlar, öteden beri, örneğin *Arzu Adındaki Tramvay*'dan bu yana, saçma sapan bağırıp çağırmayı özgürlük, kişilik sayageldi. Artık bu yalana son verme zamanı!

Filiz'in görkemli yılbaşı armağanı 6 Ocak Pazar günü İdil Biret'in Chopin dinletisiyle noktalandı. İdil için bir şey demeye gerek var mı? Atatürk aydınlığının son pırıltılarından biri de oydu; şimdi de aynı yetenekte insanlar doğsa bile, kendi yurtlarında yaşama, açılıp çiçeklenme olanakları kesinlikle yok! Bu ayıp bize yüzyıl yeter!

Ah, işte Saygun usta da göçtü! Çok şükür, aramızdan ayrılmadan son bir kez sevindirebildik ustamızı CRR'deki saygı toplantısıyla; ama nasıl isterdim kısa bir süre daha yaşamasını ya da Ayasofya'da yorumlanacak *Yunus Emre Oratoryosu*'nun biraz daha öne alınmış olmasını! Öteden beri düşlerdim o güzelim uzamlarda Tanrı'ya yöneltilmiş en gerçek, en soylu yakarılar olan sesli yapıtların çalınıp söylenmesini! İşte şimdi Ayasofya'nın görkemli ortamında olacak bu, ne yazık ki Usta'mıza dinletemeden... Neyse, buna da şükür.

Adnan Saygun'a evrenin sonsuzluğunda erinç diliyorum.

1990'da ülkemize ilerisi için umut verici tohum ekenler arasında kuşkusuz Torumtay'la Denizer başta geliyordu; Denizer, gerçekleştirdiği toplumsal eylemde, verdiği demeçlerde yarının uzlaşmalara dayalı toplumunun ilk somut örneklerini gösterdi. Reich'ı ve Laborit'yi haklı çıkararak.

Buna karşılık, geçende de değindiğim tutkusu yeteneğini aşan hanım bir altın yumurta daha attı ortaya: *Bırakın beni hayvan gibi çalışayım!* Neresini düzelteyim? Beyni öbür hayvan kardeşlerinden daha gelişmiş olan, olması gereken insanoğlu bu hanımın verdiği anlamda *hayvan gibi* çalışmaz! Zaten hiçbir hayvan, araya insanoğlu denen sapık yaratık girmezse, öyle *bilinçsiz, çılgın gibi* çalışmaz!

Marx'ın damadı Paul Lafargue, daha 1840'larda, *toplumsal üretim için günde 4 saatın ötesinde çalışmak, çalıştırılmak yozlaşmaya çağrı çıkarmaktır,* demiş. Zavallı şaşkın!

Denizer de, henüz sapıtmamış bir emekçi olarak, en önemli

kavramda aydınlığa kavuşmuş gözüküyor: *işçi, emekçi*. Toplumcu öğreti ustalarının kuramlarını kendi bozuk kişiliklerine göre yorumlayanlar şu korkunç tuzağa düşmüş, herkesi de düşürmüşlerdi: *yalnız kol işçisini önemseme*. Oysa, anamalı, daha doğrusu *karar verme yetkisini* ellerinde bulunduran küçük bir azınlığın dışında, herkes, hepimiz *emekçi*'yiz. Asıl sorun, yaratılan artı-değerin hepimizin yararına harcanıp harcanmayacağı, bu bölüştürmenin kimin kararıyla olacağıydı. Hâlâ öyle! *İnsan ve Kent*'i okursanız, ayrıntılarını göreceksiniz.

Edpa'da Tarık Carım sergiledi bu kez yapıtlarını; Carım'ın gözüpek renklerine bayılıyorum.

Destek'teyse Gönül İzgi ile Güngör İblikçi'nin yapıtları vardı; İzgi'nin resimleri evrenin oluşumunu çağrıştırıyor; İblikçi'yse ulaştığı ustalığın keyfini çıkarmış. Ne mutlu!

13 Ocak Pazar günü CRR'de genç yorumcularımızın oluşturdukları yeni bir oda müziği topluluğunu dinledik; İstanbul Oda Solistleri için söylediğimi yineleyeceğim: umalım uzun ömürlü olur! Yonat kardeşlerin, Ersin Pamukçu'nun, Sevil Gökdağ'ın, Melih Balkız'ın niyet ve istençleri sağlam – yeter ki onlara kucak açacak Filiz'ler yaşayabilsin.

Denizer, söyleşilerden birinde, "asker ve polis engelini, ülkedeki demokrasi arzusu, birikimi yeterli olmadığı için aşamadık" dedi.

Bütün dünya için geçerli bu söz: Eğer insanlığı oluşturan bireylerin her birinde *özgürlük, eşitlik, adalet, sorumluluk, kısacası kendi yazgısına başkalarınınkiyle birlikte sahip çıkma bilinci yaşatılmış olsaydı,* Rus tankları Litvanya'ya, Saddam Kuveyt'e, Amerika Panama'ya giremezdi; girmek ne demek, usundan bile geçiremezdi. Dolayısıyla, şimdi kalkıp yalnız bir kişiyi, bir ülkeyi, bir ulusu kınamanın hiçbir anlamı ve ağırlığı yok: *düpedüz –kendi içimizdeki– cinleri kovmaya çalışma oyunu bu!*

Körfez'le ilgili en dolu yazılardan biri yine *N. Observateur*'de yayımlandı; Pierre Bouretz, büyük düşünür Kant'ı temel alan yazısında, Usta'nın *Evrensel Cumhuriyet ve Sürekli Barış* kavramlarına değiniyor; sonra, *zorba kaba güç devletinden hukuk devletine* geçme aşamasına geldiğimizi belirtiyor; bütün Saddam'larda dışavuran hastalıklı davranışların yerini sağduyuya bırakacağı günlere inancını dile getiriyor. Bunu bir düş sayacaklara da, Sieyès'in şu sözüyle yanıt veriyor: *"Bütün önyargı düzenlerinde, yazarlar kaçık sayılmaya razı olmasalardı, dünya bugün daha az bilge olurdu."* Ardından Claude Lefort'un bir sözünü anıyor: *"Kökeni*

hiçbir zaman Devlet olmadığına göre, hukuk Devlet'in sınırlarında bitmez." Bir gözlem de Paul Ricoeur'den: *"Her Devlet, tarihi yazan zorbaların giriştikleri ilk şiddetin yaralarını taşır."*

Kendi payıma, bütün kurnaz geçinenlere inat, Kant Usta'nın şu sözüne canını adayanlardanım: *"Sorun, sürekli barışın gerçekleştirilebilir bir şey olup olmadığı değil, belki hiçbir zaman gerçekleştirilemeyecek bir şeyin doğabilmesi için çaba harcamaktır."*

Çünkü, acunun özünde bulunmayan bir şeyi düşleyip istemeyeceğimize inanıyorum: barış ve dinginlikse, evrenin yapıcı ögelerinden.

Şimdilik çelişki, durmadan yayılan yanlış bilgilerden ötürü, insanların çoğunun henüz bu evreye gelememiş olmasında. Belki çok büyük acılar bekliyor hepimizi; belki bu yolda yeryüzünden siliniriz de: ama eğer canlı kalırsak, tek yol *EVRENSEL CUMHURİYET, SÜREKLİ BARIŞ.*

16 Ocak akşamı yine CRR'de Atina Senfoni Orkestrası'nı ve sevgili Yanis Vakarelis'i dinledik; ortalığı kaplayan çatışma beklentisine karşın, epey izleyiciyle. Vakarelis, her zamanki ustalığıyla, sıradışı bir Liszt dinletti bize.

17 Ocak sabah kalktığımda, Amerikan ve İngiliz uçakları Saddam'ı değilse bile, ülkesini vurmuştu. Evet, olan oldu işte!

Çıkarılacak ilk ders, Kant'ın öğüdü: *artık evrensel cumhuriyet, sürekli barış* çağıdır. Zorbalara yer yok, hiçbir ülkede! Tek adamlığa özenen herkesin alması gereken dersler var bu anlamsız, gereksiz kıyımda. Irak'ta bırakın toplumculuğu, şöyle azıcık halk yönetimi olsaydı, bölgenin ve ülkenin başına bunlar gelmeyecekti.

Ama, her zamanki gibi, bu rezillikten herkes sorumlu ve suçludur! Hûmeyni'yi önce besleyip sonra tepelemeye kalkışanlar; Paris'te beslenen zavallı karanlık adamı yine Paris'ten gönderilen silâhlarla, ama bu kez Saddam denen şaşkın aracılığıyla vurmaya kalkanlar; hadi arslansın diyerek sırtını sıvazlayan bütün binyüzlüler; çağdışı, insanlıkdışı, giderek olumlu anlamında hayvanlıkdışı toplumsal düzenleri sürdürmeye çalışanlar, HERKES, HEPİMİZ!

Saddam ve her dediğine boyuneğen sözümona bakanları, hem kendi halklarına, hem bölgenin ezilen, sömürülen, horlanan halklarına ancak bu kadar kötülük edebilirlerdi, ettiler. Şimdi kim dizginleyecek Amerika'nın, İsrail'in, demokrasi görüntüsü altında padişahlık kurmaya kalkan herkesin şımarıklığını?

Bakın, günlük dilde kullandığımız, hem büyük değer veriyormuş gibi gözüküp hem paspastan beter ettiğimiz birtakım kavram-

lar var; *aktöre* (ahlâk) da bunlardan biri. Kısaca, töreler toplamı diyebilirsiniz. Her töre, belli bir çağın enerji üretim-tüketimine çekidüzen vermek üzere dile dökülmüştür; sonucu da, o töreye uymanıza ya da çiğnemenize göre, olumlu ya da olumsuz ama çok somuttur.

Saddam ve onu savaşa kışkırtanlar *insanlık aktöresi*'ni çiğnediler; bedelini hep birlikte ödeyeceğiz. 1 koyup 3 alan hiç olmayacak! Zaten her şeyi götürenlerin dışında...

Filistin halkına gelince, Arafat'a kaç deve kesse yeridir, *ilkesizliği, hukuksuzluğu seçip desteklediği için!*

Ne kadar ağlasam azdır!

Gelmiş geçmiş bütün savaşlar usdışıydı, anlamsızdı, toplu kıyımdı.

Ama bu seferkinin hepsini bastıran bir nitemsizliği var: *sınırsız edepsizlik!*

Amerikan toplumu bütün sanatsal etkinliklere *eğlence* gözüyle bakar; savaş filmlerinin sağladığı *eğlenme* yetmez oldu, şimdi *canlı yayın savaşla* eğlenmeye giriştiler. Bütün dünyanın alkışlarıyla! İnsanlar televizyon başına çökmüş, *yârin dudağında, yaratıcı bir iş yapmanın hazzında, bir bilimsel buluşun paha biçilmez erincinde arayacağı* coşkuyu insanların böcek gibi öldürülüşünü izlemekte bulmaya çalışıyor. Hiç bu kadar utanmamıştım insan olmaktan! Radyo çok daha edepli, ölçülü kaldı CNN'in kuyruğuna takılan televizyonun yanında; bundan böyle hiçbir habere bakmayacağım bu edepsiz kutuda.

Yayıncım Ahmet Öztürk Ekim başından beri iki kitabı basmaya uğraşıyor! Çünkü yayın dünyasına bilgisayarlı dizgi girdi. Eskiden bu kadar sürede, paranız varsa, her ay iki kitap çıkardı. Nedeni? Çok yalın ve acıklı: eski dizgiciler metinleri gerçekten okuyormuş – her kitabından sonra Ahmet'i kutlayan bile varmış, bu kadar iyi bir yapıt bastığı için; şimdi on parmak yazmayı öğrenen her genç oturuyor makinaların başına; ama değil tümceyi, sözcüğü bile görüp okumuyorlar, yalnız harfleri diziyorlar – olabildiğince hızlı! Sonuç? Her sayfada, her düzeltmede üstelik, sayısız yanlış! Ben bu yeni düzensizliğe *dizgici toplum* diyorum: *düşünmeyen, yorum yapmayan, yeni tasarılar kurmayan, yalnız gördüğünü yalan yanlış dizen –ya da düzen– insanların toplumu!*

Amerika'nın öncülüğünde, eski devrimci Jane Fonda'nın akıllı mı akıllı (?!), becerikli mi becerikli sevgilisinin atılımıyla, şu korkunç savaşın iyice gösterdiği üzere, *dizgicilik*'le yetinemedik, ayrıca *dikizci* olduk! Her şeyi kendimiz yaşayacak yerde, oturup tele-

vizyondan dikizliyoruz. Yoksa, bir tek kişinin ölümünü görmüş insanın bir daha savaş düşüncesini usunun köşesinden bile geçirmemesi gerekirdi...

Anlatılmaz derecede aşağılık, tiksinç bir dünya! Ah, Moskova'daki saçma ortaklaşmacılık kalesiyle birlikte çökemedi şu insan uydurması *mal-para açlığı*. Oysa bu açlığı, halkımın güzelim deyişiyle, *kara toprak bile doyuramaz!*

Zavallı soylu Leone! yasadışı yollardan para kazanmanın bile töreye, birtakım bağlılıklara, dostluk sözlerine dayanması gerektiğini anlatmıştı o unutulmaz *Bir Zamanlar Amerika'da*'sında.

Ve tıpkı Forman'ın *Amadeus*'u gibi, Amerikalılar Leone'nin filmini hiç anlayıp sevemediler, Avrupa yaşattı bu iki yapıtı da.

Pierre Salinger, Kennedy döneminde Beyaz Saray basın sözcülüğünü yapmış; Eric Laurent'sa ünlü bir gazeteci. Bu iki araştırmacı Körfez bunalımının uç verip gelişmesini son derece önemli ayrıntılarla kâğıda döküp yayınlamışlar; *Observateur* geniş bir özet verdi. Buradaki bilgilere göre, Saddam, bütün boş, kendini beğenmiş, gelişmemiş ülke yöneticileri gibi, boşu boşuna çıkarıp sürdürdüğü İran savaşının ardından bitkin, parasız pulsuz kalmış; geçen yılın baharından başlayarak öbür Arap devletlerinden önce borçların silinmesini, ayrıca 10 milyar dolar verilmesini, petrol fiyatının bile bile düşük tutulmamasını istemiş. Hem de sayısız kez! Üstelik Devlet başkanlarından! Suudî'sinden Ürdün kralına dek hepsi dinlemiş bu çağrıları; ve kuşkusuz Amerikalı efendilerine duyurmuşlar. Ayrıca, sayısız uydu çevreyi gözetliyor.

Kısacası, kimse çıkıp Saddam'ın Kuveyt'e habersiz saldırdığını; başta Amerika, şu düzmece uygar Batılıların hepsinin gelişmeleri yakından bilmediğini öne süremez! Her zamanki aşağılık hesaplarla Saddam'ın Kuveyt'e girmesi kışkırtılmış demek ki! Ve üçün birini almaya can atanlar, bütün bu rezil hesapların içinde pay kapmaya çalışıyor!

Saddam'ın kendinden başka bir şeyi göremeyen, kimseyi sevmeyen bir ahmak, bir kâtil olduğuna kuşku yok; ama onun boş kendini beğenmişliğiyle oynayanlar çok daha alçak!

Güneydoğu Anadolu'daki kardeşlerim ne yapıyor, nasıl yaşıyor, neler çekiyor? CNN göstermiyor. İstanbul'da, acıklı bir mal kapışmanın dışında, şimdilik işler olağan akışında gibi; yine sergiler açılıyor, filmler başlıyor, dinletiler veriliyor.

Kile'de Turan Erol mavilerle beyazların keyfini sürdürüyor; sevimli dostum Ayşenur Kocatopçu Bize'de kendisi gibi sevimli çalışmalarını sergiledi; Hobi'ye Ünsal Toker konuk oldu Muhsin'den

sonra; Artisan'da Zeki Faik İzer'in hatırı sayılır bir sergisi açıldı; o arada ilk kez Gülnar Hanım'ın yönettiği Arkeon'a uğradım: gerçekten sıradışı bir yapıt; Alpan'ın yıllardır zaten tanıdığı ustaların yapıtları var.

Ama hiç savaşla barış bir olur mu? Hiçbir şeyin eski tadı yok.

14 Ocak Pazartesi akşamı CRR'de gerçekten inançlı, ateşli bir sanatçıyla tanıştım. İngrid Schaar. Müziği ve müzikçileri seçmiş konu olarak; önce Batı dünyasındaki sanatçıları çizmiş yalın, duyarlı çizgilerle. Şimdi sıra Yunus'ta, Mevlânâ'da. Yazık ki sergiyi düzenleyenler yeterince duyuramamışlardı – ya da insanlarımız vurdumduymaz oldu: hakettiğinden az kişi gelmişti.

Rafet Ekiz Ramko'ya bağlanalı beri haklı bir ölçülülük, sorumluluk yüklendi; resimlerine kattığı yeni renkleri sevdim elbet.

Akademi'den beri tanıdığım dostum Zeynep Göle de, 1983'ten bu yana belli ölçüde ara verdiği çalışmasına döndü yeniden; zaten ortaklaşa yürüttüğü Levent Sanat Galerisi'nde sergiledi resimlerini; umarım bir daha ara vermez.

Nâzım, *Akrep Gibi* şiirinde sorumluluğun bir parçasını işçilere, emekçilere vermeye razı olur; gerçekten öyle ***bir parça*** mı acaba? Halklar akıllarını başlarına devşirip bütün dünyaya kafa tutuyormuş gibi yapıp *çoluğunu çocuğunu* yurt dışına kaçıran; canlarıyla, kanlarıyla topladıkları vergilerden kendilerine ayda diyelim 500 kuruşu çok görüp kendisine milyarları ayıran *Allah armağanı* yöneticilerin dolaplarını görüp anlamıyorsa, yaşamaya, özgür, mutlu olmaya hakları olabilir mi?

Televizyon sağolsun, bu yayın döneminde baleyi kaldırıp attı yine; onun yerine –hiçbir şey öbürünün yerini tutar mı diye sormayın, asarız, keseriz!– tiyatro var şimdi 2. Kanal'da, cumartesi akşamları. John Malkovich'in görev aldığı oyunlar tam anlamıyla boş gevezelikti; oysa, canını sevdiğimin Shaw'u, ne müthiş inceliklerle donatmış *Kırık Gönüller Evi*'ni! Bütün oyuncular sıradışı, hele o tonton, bilge Rex Harrison! Nasıl üzüldüm banda almadığıma!

Ertesi gün, başka bir oyunculuk şöleni bekliyordu bizi Dostlar'da; Havel'in onurlu, acı oyununu insan ancak böyle sahneye koyup yorumlayabilirdi! Biliyorum, hiç unutmuyorum, Genco ülkemin –aslında kendine gelse çok daha fazla övünmesi gereken– yetenekli çocuklarından biri! Üstelik baş köşeye oturttuğum erdemle yoğrulmuş: tutarlılık. Cıvıklığa çoktan teslim olmuş yurdumda kendine ve sanata saygıyı lekesiz yaşatmaya çalışıyor. Bu uğurda yıprandı, acılarla doldu; ama kapıkulluğundan sayısız kez

daha iyi değil mi? Bizim için öyle. Nicedir hiçbir Türk tiyatrosunda ağlamamıştım sevgili Genco; belki yaşama umudumuz da olan o yaşlar için sonsuz teşekkür!

Havel'e utanç verici satırları yazdıranlar; artık demokrasiye geçiyoruz dedikten sonra, halklarının en tartışılmaz hakkı olan kendi yazgısını belirleme girişimine tanklarla karşı çıkarak ne tarihten, ne bugünden ders aldıklarını kanıtlıyor her gün! Ne yazık, ne yazık!

Arap çöllerine trilyonları gözünü kırpmadan gömenlerse, Gorbaçov'a en ivedi yardımı yapmamak için bin dereden su getirirken, yalnız dönüp kınamayı biliyor! Bum diye patlamak işten bile değil!

İnsanlar birbirlerini yoketmek için bütün hünerlerini kullanarak geliştirdikleri en öldürücü silâhları yirmi dört saat aralıksız kullandıktan sonra, tanıma gelmez bir davranışla dönüp: *"Aman, savaş tutsaklarına iyi davranın, uluslararası sözleşmelere uyun ha!"* diyorlar... Başta Amerikalı ve İngilizler olmak üzere kendini beğenmiş Batılıların burnu sürtülmedikçe, insanlığa barış ve mutluluk yok kuşkusuz! Ama onları yola getirmek, zaten övündükleri şiddet alanında olamaz, olmamalı! Varlıklarında küçük bir insanlık bilinci kalmışsa, bunu uyandırmanın yolunu Gandhi, Atatürk göstermiş yalnız. Görebilenlere!

20 Ocak Pazar akşamı yine CRR'de idik, Bülent Arel'i kucaklamak üzere; Nezih Neyzi dostça anılar aktardı; Ilhan Usmanbaş öfkeli, hırçın, titiz, insanlık adına haklı patlamalar aktardı mektuplarından. Arel'in ters yazgısı değişecek, uğraş edindiği alanda Amerika kendisine kucak açabilecek yuva gibi gözüküyordu, ama oradaki insanlar kucak açmayı çoktan unuttular! Dostları yorumcular değişik dönem yapıtlarından örnekler dinlettiler bize; Arel'in müziği Teoman Madra'nın ışık oyunlarına en uygun yapıtlar arasında elbet. Yine bir avuç insandık bir öncüyü anmakta.

Aralık'ta, en sevdiğim yorumculardan biri, viyolonsel ozanı Paul Tortelier ışın dünyasına döndü; otuz kırk yıl önce bu sazı ilkin kuşkusuz Casals'la, Cassado'yla, Navarre'yle, Fournier'yle tanıyıp tatmıştım; kimilerini canlı olarak görüp dinleme mutluluğuna bile erdim, eski güzel günlerde. Sonra Rostropoviç'le Tortelier geldi, çok daha diri bir yorum kattı bu saza. Ahmakça acılardan kurtuldu bir bakıma.

Tem'de Ali Çelebi ustanın yapıtları sergilendi, gerçek bir şölen; ardından sevgili dostum Metin Deniz'in sıradışı buluşunun sonuçları geldi önümüze: Çekmeceler. Gerek sergi, gerek kitaplar,

gerek çekmeceler nefis. Metin'in de, katkıda bulunan herkesin de canına sağlık.

24 Ocak akşamı, aynı saatlerde Urart'ta istenci işlediği taşlar kadar sağlam, kendisi ipek gibi yumuşacık dostum Meriç Hızal son çalışmalarını getirdi önümüze. Söz gereksiz, kesinlikle görülmeliydi.

Ertesi akşamsa, rastlantı bu ya, kırılgan görünüşlü bir başka dilber, Tûba İnal benzer bir inançla yoğurduğu yontularını Nev'de sunuyordu sanatseverlere; ilkin belki daha yumuşak olan toprakla başlamıştı arayışlarına, şimdi mermeri evcilleştiriyor. Amerika'lı ya da Bağdat'lı Saddam'lara inat, gerçek hazlardı bunlar!

Ahmak, edepsiz savaş sürüyor. Yaşam da öyle.

29 Ocak'ta önce Ramko'da Azerbaycan Resim Sergisi'ne gittik; ilk izlenim, daha önceki Sovyet sanatçılara oranla daha özgün, daha kişisel ögeler taşıdıkları oldu.

Ardından, AKM'de, Besi Hanım'ın 5. yıl şölenine katıldık; gerçekten büyük emekle düzenlenmiş, son derece doyurucu bir sergiydi. Bir de nefis kitap basılmış. Hepsi için yürekten alkış!

Kederlerin canlı simgesi Özdemir Âsaf için gerçek dostu Oktay Akbal çok güzel bir düzyazı şiir yazdı son Kitap Dergisi'nde; yeniden okuduğu şiirlerden birini yineleyelim:

Öyle çabuk geçiyor ki günler
Hele sen de bir bak hayatına
Daha dün doğmuşuz sanki
Yeni mektebe başlamışız
Yeni sevmişiz.

Öyle çabuk geçiyor ki günler
Hele sen de bir bak hayatına
Yarın bitecek sanki her şey
Yarın ölecek gibiyiz.

Daha doymamışız yaşamasına
Günlerimiz, dün bir bugün iki
Sakın bir şey bırakma yarına
Yarın yok ki...

Sanat, ahmaklığa karşı anlamın, erdemin savunulması değil mi?

Öyleyse, son söz Nâzım'ın: bir mikrobu –sözümona– yokedeceğim diye, kentlerin köylerin üstüne tonlarca bomba yağdıran-

lara; Necati Doğru'nun güzelim benzetmesiyle, suya sabuna dokunmamak için, belki kendisi bomba atmayan, ama atanlara *dolar yağdıran* Japonlara inat:

Kapıları çalan benim
Kapıları birer birer.
Gözünüze görünemem
Göze görünmez ölüler.

Hiroşima'da öleli
Oluyor bir on yıl kadar,
Yedi yaşında bir kızım,
Büyümez ölü çocuklar.

Saçlarım tutuştu önce
Gözlerim yandı kavruldu,
Bir avuç kül oluverdim,
Külüm havaya savruldu.

Benim sizden kendim için
Hiçbir şey istediğim yok.
Şeker bile yiyemez ki
Kâat gibi yanan çocuk.

Çalıyorum kapınızı
Teyze, amca, bir imza ver.
Çocuklar öldürülmesin
Şeker de yiyebilsinler

Sanat Çevresi, Mart 1991, S.149

Savaşın Acıları İçinde...

30 Ocak'ta, savaşın ve apansız bastıran karın altında, iki sevgili dostumun sergisine gittim: Edpa'da Ali Demir, Hobi'de Yusuf Kâtipoğlu. İkisi de canlarından parçalar vere vere kazanmışlar şimdiki konumlarını, moda olmak gibi bir kaygıları hiç olmamış, büyük bir alçakgönüllülük ve dürüstlükle sürdürüyorlar uğraşlarını.

Ama ahmaklar savaşı bitene dek –ve büyük bir olasılıkla epey sonra bile– geçimi yapıtlarına bağlı olanların işi zordan da öteye; işte böyle günlerde ekmek parasını başka bir çalışmayla kazanmanın ayrıcalığı iyice ortaya çıkıyor.

Şubat'ın ilk dinletileri yine CRR'deydi; 4-5 Şubat günleri Aleksandr Rudin yönetimindeki Musica Viva Topluluğu'nu dinledik. Rudin'i İstanbul Sanat Şenliği'nden tanıyordum; kendi yaşında inançlı insanlardan oluşan topluluğuyla gerçek bir şölen verdi bize. Sazına egemenliği, müziğe saygısı, duyarlılığı su götürmez. Ama keşke Rostropoviç gibi 60'ına gelmeden, arkadaşlarının ortak sezgiyle işlerini gerektiği gibi yapacaklarına güvense de, tek başına yorumlaması gereken bölümlerde sağa sola dönmeseydi... Ama bu dediğim, ayrıntının ayrıntısı elbet. O güzel dinletiler için yürekten alkış bu diri topluluğa!

4 Şubat'ta dostum Kâinat Barkan Opera'da, Özgül Sepici Mersin'le birlikte son çalışmalarını sergiledi; bir ara kulağıma, herkes gibi, epey zor günler, aylar geçirdiğini fısıldadı. Evet, kuşkusuz haklı: yaşamın anlamsız zorluklarına ancak sanatla göğüs gerebiliyoruz.

Ertesi günse önce Soyak'a Özdemir Altan'ın sergisine gittik; Özdemir de inandığı yolda tükenmez bir ateşle sürdürüyor çalışmasını; boyuttan da, türlü ögeleri bir araya katmaktan da çekinmeyerek. Bireysel iç denge açısından büyük başarı kuşkusuz.

Sonra Garanti Bankası'nın Beyoğlu'ndaki yeni, sıradışı galerisine Oktay Anılanmert'in bayramına katılmaya gittik; Anılanmert'ler de yılların sınavlarını aşıp geldiler, inançla, içtenlikle. Ne mutlu!

Sevgili Feriha Hanım, felekten yediği amansız tokadın acısını benliğine gömmüş, özenle işinin başındaydı. Yanında da Mustafa Pilevneli'yle oğlu. Mustafa'cığım, gerçekten coşkulu sanaterlerinden biridir, başta Cihat Burak, pek çok kişiyi gölgesiz sever, elin-

den gelen bir şey varsa, söyletmeden koşar. Bu kez zaten gideceğim Vakko'daki Devabil Kara'yı tanıyışını, alıp Süleyman Saim'in işliğine götürüşünü, okula girişini, öğretim üyeliği yardımcılığına gelişini anlattı coşkuyla. Az sonra Kara'nın yapıtlarını ve kendisini gördüm; ilk sergi olarak gerçekten ilginç, kişilikliydi. Yolu açık olsun bu talihli Anadolu çocuğunun.

Sinemayı ne kadar çok sevdiğimi biliyorsunuz; ama ne korkunç bir yoksunluk, yoksulluk içindeyim şu ara! Bir iki aydır, tek bir film yok iç dünyamızı zenginleştirecek! Körfez'deki ahmaklar savaşına denk bir kuruluk, kısırlık! Televizyon derseniz, evlere şenlik... Ah, bize bir acıyan olsaydı!

Bilim ve sanatı yaşatabilmemiz için, önce kendi canımızı kurtarmamız gerektiğine göre, dönüp dolaşıp Körfez Bunalımı'na gelmek kaçınılmaz.

Bu konuda son zamanlarda en aklı başında değerlendirmeyi Cumhuriyet'te Gencay Şaylan'ın sorularını yanıtlayan Oral Sander yaptı. Neydi söylediklerinin özü? Aslında, Mustafa Kemâl denen armağan insanın daha yüzyılın başında ak kâğıda geçirdiklerinin aynısı: *YURTTA BARIŞ, DÜNYADA BARIŞ*. Bunun yolu, insan haklarına, özellikle dinsel alanda *KESİN HOŞGÖRÜYE* dört elle sarılma; bir başka deyişle, Avrupa'da gerçekleştirilmeye çalışılan birlik ve özgürlüğe yürekten katılma! Amerika'ya uşaklığı usunun köşesinden geçirmeme!

Şu an ülkemizi yöneten temsilcilerimizse, hep birlikte bunun tam tersi yönde, doğru uçuruma götürüyorlar hepimizi. Bakalım durdurmaya bilgi ve gücümüz yetecek mi?

6 Şubat'ta yine Cumhuriyet'te kaynağı belirtilmeden bir çizim yayınlandı: Saddam'ı yaratanlar. Başta Sovyetler Birliği, tam 20 milyar dolar silâh geliriyle, ve şu an Körfez'de savaşan ya da savaşmayan on iki Devlet. Almanya, İtalya, İngiltere, Avusturya ve Güney Afrika'nın kazançları belirtilmemiş; ama yazıyı hazırlayan Serge Raffy ve arkadaşlarının verdikleri bilgilere göre, Almanya da, Fransa da, Rusya da, şu an bile, gerek silâh, gerek kimyasal gereç satışını gizlice sürdürmekteler!

Irak'ın elindeki korkunç kimyasal ve bakterisel silahların kaynağı büyük oranda Alman ve Fransız kökenli.

Usdışı insan ve uçak sığınaklarının çoğunu Belçikalılar döktürmüş!

Ahmak Batılıların yağmur gibi yağdırdıkları bombaları çöle gömen *yapay araç gereci* İtalyan ve Fransız kurumları yapmış – belki hâlâ yapıyor.

Ama bu arada küçük bir ayrıntı: ***kimse insan maketi yapmıyor, ölenler sabici!*** Olsun, ne önemi var!

Kazara yakalanan *Cehennem Topu*'nun parçaları gibi, Irak'ın biriktirdiği ölüm araçlarının birçoğu Türkiye üzerinden, iznimiz ve onayımızla geçmiş!

Şimdi Saddam'ın kimyasal ya da bakterisel başlıklarla donatmaması için dünyanın bütün dillerinde yakarılan, Sovyetler'in petrol dolarları karşılığında Baas'lı kardeşlerine bağışladıkları Scud'ları Almanya ve Fransa'nın ender beyinleri örneğin Ankara'ya, Roma'ya erişebilecek düzeye getirmişler!!!

Evet, geçen seferkiler de çok açıkça gösteriyordu silâh satıcıları uğruna savaşmanın anlamsızlığını; ama bu kez artık hiçbir özürü yok insanlığın: ya herkes kendi binyüzlülüğünü, şu ünlü *serbest piyasa*'nın öldürücülüğünü görecek, ya da kuyruğumuz çekik demektir!

Oral Sander'in bilgili karamsarlığına katılmamak elde mi? Ama can çıkmadan umut kesmek istemiyor insan.

Sevgili Leylâ İleri, bu soyadına dolu dolu lâyık bir ailenin bireyiydi; bizim gibi, yaşamını sanata dönüştürmeye canını adamışlardandı ayrıca. Ve bir anda göçüp gitti!

Ona mı yansam, yoksa sevgili anasıyla babasına mı? Toplumculuk ülküsünün Moskova'da uğradığı –hep birlikte oluşturduğumuz– yenilginin ardından, bizim eski gizli, şimdi açık ortaklaşmacı parti de kendini dağıtıp başka bir kimliğe büründü; Rasih Bey böylece ilk çocuğunu o toplantıda yitirmişti. Sonra Leylâ tuz biber ekti mutlaka. Ahmaklar savaşı gibi genel acıların ortasında böyle özel yıldırımlar da düşüyor ne yazık ki! Hepsine sabır dilerim.

İnançlı müzikçilerimizin çabası, 13 Şubat Çarşamba akşamı yine CRR'de sürdü; Boğaziçi Oda Solistleri bu kez Mozart, Bach ve Drovak'ın yapıtlarını seslendirdiler.

Hemen ertesi akşamsa, Filiz'in ince beğenisi Tiraje Güneyman - Robert Ruckman ikilisini getirdi önümüze; ve onları tadarken, ikili piyano yorumunun kesinlikle aynı ortamda yaşamayı gerektirdiğini bir kez daha anladık: kusursuz bir duyarlılık ve uygulayım çakışması oluşuyor o zaman. Tiraje'yle Robert'i yürekten alkışlıyorum.

15 Şubat'ta Levent'te kırk yıllık dostum Nevin Çokay'ın, Akbank Sanat Galerisi'nde de Semiramis Sokul'un sergilerindeydim; ikisi de kendilerini kandırmamaya söz vermiş insanlar. Değişik tatlarla.

Bir gün önceyse Ortaköy'de önce Artisan'da Avni Arbaş'ın şölenini gezdim, sonra Arkeon'da Gülnar Hanım'ın derlediği Fikret

Muâllâ'ları tattım. Arbaş için söze gerek var mı? Galeri bir de güzel kitap yayınlamış.

14 Şubat Perşembe akşamı televizyonda Rosselini'nin ünlü *Stromboli*'si vardı; üstelik güzeller güzeli İngrid Bergman'la. Ama keşke görmeseydim, öyle gizli söylence hâlinde kalsaydı. Günümüzün birkaç ustasına gelene dek, en büyük sinema ustaları bile kadın-erkek sorununu gerçekçi biçimde ele alamadı çünkü; anlatılan köy, balıkçılar, yoksul yaşamları yerli yerinde, ama dışardan gelen *yabancı kadın* hiçbir yere oturamadı, hem gerçek yaşamda, hem filmde. İlkin, Bergman'ın yüzü ve kişiliği hiç uymadı o kendini bulamamış, oynak kadına. Verilen dersse tam anlamıyla beylik, sıradan mı sıradan: *günâhkarı yanardağa atmamak için epey zorlandı yönetmen;* Yeşilçam'da olsa, hop içeri!

Ama arkasından BBC yapımı gerçek bir şölen geldi: *Afrikalılar* Yazıp çeken ve sanırım anlatan karaderili bir Afrikalı, Muzrai Ali. Üstelik belki müslüman. Söz yetmez, umarım bakıyorsunuzdur.

Melih Cevdet duygusal yaşamımıza düşünce ve bilgi katmaya çalışan ender yazarlarımızdan biridir, biliyorsunuz; son yazısında, insanların öteden beri kıyasıya tartıştıkları bir konuya, *insanın doğuştan saldırgan olup olmadığına* değindi; ünlü bir hekimimizin mektubunu yayınladı. Bilinçaltı dünyasının öncüsü Freud, değişmeye, uygarlaşmaya razı olmayan, şimdiki hâllerini ilksiz sonsuz sanan kişilerin yüreğine su serpmek üzere, *saldırganlığın doğuştan getirildiğini* savunma yanılgısına düşmüş, giderek bir de *ölüm güdüsü* bulunduğunu ortaya atmıştı; ama en parlak yardımcısı Dr. Reich, daha 1930'larda bu kurama karşı çıkmış; *ölüm güdüsü* diye bir şey bulunmadığını, olsa olsa, gerekleri yerine getirilemeyen *yaşama-doyuma erme güdüsü*'nün yolundan sapıp hem kendini, hem başkalarını öldürmeye dönüştüğünü kanıtlamıştı. Ancak sömürü düzeninin sürmesini, insanların *asıl doğruları* öğrenmemesini isteyenler, bu gibi bilgileri ciddiye aldırmamak için onları bulanları *kaçıklıkla* karalayıp susturmaya, unutturmaya çalışageldiler. Ama ne kadar direnilirse direnilsin, günün birinde en tutucunun ağzından bile kendini dile getirtiyor doğrular.

Kendi uyuşmuşluklarını, zırha bürünmüşlüklerini düzeltme çabasına girmekten kaçınmak isteyenlerin insanda görmeye ve göstermeye bayıldıkları *saldırganlık,* Reich'ın, Desmond Morris'in, Henri Laborit'nin ve daha başkalarının bilmem kaç kez kanıtladıkları üzere, *yalnız canını korumaya, beslenmeye, eşini elde tutmaya, dolayısıyla soyunu güvence altına almaya yöneliktir BİZİM ŞİMDİ YAPTIĞIMIZ GİBİ YAKIP YIKMAYA DEĞİL!* Bü-

tün eksikliklerine karşın, oluşturduğumuz toplumsal düzen artık *beslenme, barınma, üreme işlevlerinde saldırganlığa başvurmadan hepimizi barış içinde yaşatabilmelidir; yaşayamayışımız, kendimizdeki ve yeryüzündeki enerji türlerini herkesle paylaşmaya, sömürüden kesinlikle vazgeçmeye razı olmamaktan, olamamaktan geliyor. Buysa, topu topu BİR AVUÇ İNSANIN ÇIKARINA –üstelik hangi çıkarına?– yarıyor!*

Bu kandırmacaya kılıf giydiremezsiniz artık! İnsanoğlunun dışında hiçbir canlı varlık gereksiz kıyıcılık yapmıyor! Ama insan kalabalıklarının *bilgi* sandığı *korkunç kirlenmenin önünü alamazsak,* kendi kökümüzü kazıyana dek vuruşuruz!

Bizim evde birkaç Musevi yurttaş oturur; bunlardan biri yalnız ve yaşlı bir hanımdır. Postadan, zaman zaman, köşesi çiçekli bir zarf gelir: Yaşlılara Yardım Derneği'nden. Bunlardan birini, günün birinde benim mektuplar arasında bulup rastlantıyla açmıştım: "Sayın L. Hanım, Sayın X hesabınıza şu kadar yatırmıştır" deniyordu. Demek ki Mûsa'nın izinden gidenler, bizim gibi yılda ancak bir iki kez, neye yaradığı pek kestirilemeyen küçük yardımlarla yetinmiyor, düzenli olarak birbirlerini kolluyorlar! Aslında, kesilen vergilerimizle bunun Devlet eliyle yapılması gerekirdi ya, neyse, o ancak kırmızı cumaya inşallah!

Bunun başka bir örneğini 17 Şubat Pazar günü CRR'de Ermeni kardeşlerimiz verdi: Sayat Zaman'ı dinlemeye bir salon dolusu gelerek. Filiz'in gençlere ayırdığı günlerde, öbür çocuklarımızda nasıl da boştu o güzelim salon!

Sayat'a gelince, gerçekten gencecik yaşına karşın, yorumuyla, sağlam bir kişiliğe ulaşmış! Ne mutlu öğretmeni Judith Uluğ'a, ne mutlu ailesine, ve kendisine! Yeni bir sevinç kaynağı olarak kucaklıyorum Sayat'ı.

Ertesi akşam olgun bir delikanlıyı dinliyorduk aynı salonda; Filiz-Baran işbirliği sıkı biçimde sürüyor; Ayhan Baran, Çaykovski'nin güzelim şarkılarına, sesine de çok uygun düşen viyolonseli katmış. Ahmaklar dünyasına inat, soylu bir akşam geçirdik.

Dersu Uzala'dan bu yana, ne yazık ki korka korka gidiyorum Kurosawa'nın filmlerine: yine ataerkil, kıyıcı Japon toplumunun *bitmez tükenmez kahramanlıklarını* mı göreceğim acaba diye. Ve her seferinde korktuğumdan fazlası geliyor başıma!

Ran'da da öyle oldu. Shakespeare, kendi çağında fışkırmış benzersiz bir yanardağ, eşsiz bir yetenekti; onu yinelemeye kalkmak, başından yitirilmiş bir girişim oluyor. Neden acaba Kurosawa, *Dersu Uzala*'daki gibi, bugünkü Japonya'yı, Japon'u ele al-

maz? Yaşadığımız sorunları dolaylamayla anlatabilmek daha çok hoşuna gittiğinden mi? İyi ama, dolu dizgin koşan atların, insanların, bin bir renkli giysi ve bayrakların alıcı önünden geçişinin verdiği haz, tek başına yeterli mi? Ne var bu güzel görünüşlü devinimin ardında, sonunda?

Ölüm, *yalnız ölüm!* Shakespeare'in kişileri, acımasızlıklarıyla, tutkularıyla, belli bir tutarlılık içindeydi, buradaysa, her an tutarlılığın dışına kaçış var. Üstelik, geçmiş yüzyıllarda, Freud'dan, Reich' tan önce, insanların neden koltuk, kaftan tutkusuna savrulduklarını, neden birbirlerini kestiklerini anlayıp anlatmak böyle basmakalıp olabilirdi; ya şimdi? Sartre'ın, yeri gerçek ışın dünyası olsun, şöyle bir sözü vardı: *Cehennem başkasıdır*. Tepeden tırnağa yanlıştı elbet! *Cehennem, üretimde ve doyumda yaşanmasına izin vermediğimiz yaşam enerjisinin KIYIMA DÖNÜŞMESİDİR*. Kurosawa da işin kolayında: *Cehennemi insanlar yaratır*, diyor. Eh, iyi ki söyledin ustam... Ama görüntülerin bu sözü doğrulamıyor ne yazık ki! Örneğin, oğullardan birinin komutanı düşülen yanılgıları, efendisinin önce yengesi, sonra eşi olan kadının çevirdiği dolapları görüp söylüyor; peki sonra ne yapıyor? Dünyanın gerçekten *cehennem olmaktan* çıkmasını istiyorsak, *tek başına bile olsa DOĞRU'yu yaşatmak* üzere, açık gözleri körleşmiş efendisini artık bırakmasından yana olmalı, filmdeki kişimizi böyle davrandırmalıyız değil mi? Ne gezer! Kurosawa da kolayı, yerleşik tutumu seçiyor: *her ne pahasına olursa olsun, efendisine bağlılık!*

Tıpkı şimdi Irak'ta ya da herhangi bir yerde körü körüne efendilerini izleyenler gibi!

Doğru ve insanlık dostluğundan başka bir görev, sorumluluk olabilir mi, olmalı mı?

Ve ben, ortalıktaki bütün yaygın örneklere karşın, örneğin *Bir zamanlar Amerika'da* De Niro'nun canlandırdığı kişiden yanayım olanca varlığımla: temel ilkeleri hiçbir şey için çiğnemeyen kişiden yana. Yoksa, kim gelip düzeltecek dünyayı?

Kurosawa'nın büyük yanılgısı, Sinema Gazetesi'nin 75. sayısında dediği gibi, *nefret ettiği konularda daha başarılı olduğunu* sanmasında; hayır sevgili usta, *Dersu Uzala* gibi sıcak, insanca konuda en büyük başarıyı elde etmiştin. Önce her şeyi, her yeri *siyasal güç* uğruna yakıp yıkan, sonra hiç de inandırıcı olmayan biçimde yerlere kapanıp tepinen, ağlayan Hidetaro'lardan kimseye bir yarar yok; bir et ya da ekmek parçasını bile, benim güzel atalarım gibi esirgeyen, *"yeni bir can gelsin yesin"* diye köşeye koyan *Uzala*'ya dönmeliyiz yüzümüzü!

İyice körleşmediyseniz, bilip görüyorsunuz: yeryüzündeki bütün dinler, *varlığımızı borçlu bulunduğumuz bir işlevi, SEVİP SEVİŞMEYİ GÜNAH* saymıştır; ve ister istemez, *EN BÜYÜK İYİLİKSE, ÖLMEK-ÖLDÜRMEK!!!*

Öyleyse, gelin bu işin doğrusunu söyleyelim hep birlikte: *EN BÜYÜK GÜNAH, AYIP, KAHRAMANLIKTIR!*

İnsan ve Kent basıldıktan sonra, ilk sevinç çığlığı doğal olarak ustam Nermi Uygur'dan gelmişti; ama onunki işin özü gereği, çünkü Henri Laborit'yi zaten biliyor, tanıyordu: sevinci, bu sevgi dolu, bilgili insanın Türkçe'de elimizin altına gelmesineydi.

İkinci ilginç tepkiyi, Nevin Çokay'ın sergisindeki dostum Zeynep Göle'den dinledim: kitapsever bir arkadaşı varmış, hemen almış *İnsan ve Kent*'i, ama az sonra kaldırıp atmış: harfler gözünü yoracak kadar küçük gelmiş! Kuşkusuz haklı, harfleri gerçekten küçük, üstelik düşünsel açıdan zor bu kitapta; ama ne yapsın Ahmet, her ay kâğıda zam biniyor, biraz daha büyük harflerle iyice alınmaz bir eder ortaya çıkıyor...

Üçüncü izlenimse, yeryüzündeki insan varlığının inançlı savunucularından Aydın Gün'den geldi: bu yılki Sinema Şenliği'nin izlencesini öğrenmeye Vakfa gittiğimde, ona da uğradım; kitabı bıraktığımda yoktu, oysa bu yapıtı dolu dolu paylaşacağımdan emin olduğum insanlar arasında Gün'ler. Nitekim öyle oldu; *"Berlin'de, dingin kafayla okudum kitabı, ve dünyaya, kendime bakışım değişti"* dedi yaşamı sanata çevirmeye çalışan Aydın Bey.

Ahmet'le ben de gözümüzü diktiğimiz en büyük ödülü almış olduk: *iyinin, doğrunun, güzelin savunulup yaşatılmasına katkıda bulunmanın, bu savaşımda benzerlerinin varlığını görmenin sevinci.*

Bu arada, yaşamın sanatın ta kendisi olması için canını adamışlardan sevgili ustamız Bülent Tarcan da göçtü; Ustayı en son, kendisinden önce davranan Adnan Saygun'a Saygı Gecesi'nde, CRR'de görmüştüm uzaktan; Ayla Erduran rahatsızlık geçirince, hemen ayağa fırlayıp uzman arkadaşlarına seslenmiş, sahne gerisine koşmalarını istemişti. Ak saçları gibi tertemiz ışınlar arasında ölümsüz yaşamını sürdüreceğinden eminim.

20 Şubat Çarşamba günü Teşvikiye Camisi'nin avlusunda yine iki avuç insandık Usta'yı uğurlamaya gelen; ve ne gariptir, yaş ortalaması 40'ın üzerinde! Demek ki genç sayılacak yaştakilere ülkülerimizi aktaramadık, amaçlarımıza katamadık, değerlerimize ortak edemedik! Örneğin Metin Eloğlu ya da Cemâl Reşit Rey'i uğurlarken de bu nokta dikkatimi çekmişti. Ne kadar yazık!

Akşam, haberlerde, başka bir güzellik sevdâlısının, Sami Güner'in ölümü duyuruldu; çok hızlı bir yaprak dökümü, üstelik ilkbaharda...

Devinimin şiirini yaratanlardan Margot Fonteyn'le ressam Hakkı Anlı izledi bu ölüm kervanını. Ölüm kuşkusuz doğanın buyruğu, ama gidenin yerine aynı nitelikte çırağını koyabilseydik.

Kafamın içinde, iki filmle bir belgesel harman olmuş dönüyor; filmler, Antonioni'nin *Kızıl Çöl*'ü ile Le Roy'un *Küçük Sezar*'ı; belgesel de yeni başlayan *Afrikalılar*

Kızıl Çöl'de bir hanım var, eli ayağı düzgün, evli, bir de oğul doğurmuş; ama dünyaya kayıtsız mı kayıtsız, çalışmıyor, hiçbir üretimde bulunmuyor, belli ki eşinin parasıyla sözümona bir dükkân açacak. *Ve ölesiye sıkılıyor!* Kocası onu mutlu etmiyor besbelli – sanki böyle bir görevi varmış gibi! Ve büyük bir çoğunlukla, Russell'ın verdiği anlamın fersah fersah uzağındaki bu *aylaklığa övgü*'ye yürekten katılıyoruz, hem da *hâlâ!*

Küçük Sezar, başka bir âlem! Bücürlüğüyle filmde verilen göreve görsel olarak bile uymayan –üstelik uysa ne olur?– bir zorbanın serüvenlerini ağzımızın suyu aka aka izliyoruz: ***kişilik, istenç başarıları galiba bunlar...***

Aynı hafta, Cumhuriyet'in Kitap Eki'nin kapağı ve orta sayfası casus romanlarına ayrılmış: belli ki övülüyor. Peki kimdir casus? Başka bir toprak parçasında doğup büyümüş ***insan kardeşlerimize*** zarar vermeyi, onların sırtından çıkar sağlamayı ***bile bile iş edinmiş KAHRAMAN!!!*** Evet, bu da afiyet olsun!

Afrikalılar'daysa, Ali Mazrui kardeşim, doğanın ikizi kadının ikili işlevini, hem çocuk, hem besin yetiştirmeyi iç içe, yalın, şiirsel sözler ve görüntülerle anımsatıyor; tıpkı fil toplumundaki gibi, çocuklar bütün toplumun; düşünün, ***yeğen*** sözcüğü bile yok dillerinde. Bakanlık, öğretim üyeliği yapan bir erkek, avukat eşiyle, kentteki evlerine köyden gelmiş iki küçüğü seve seve alıyor, kendi çocuklarıyla birlikte, sevgi ve özen içinde büyütüyor. Köye gittiğinde, 100 yaşını aşmış babasının önünde, adam gibi diz çöküp elini sıkıyor – öpmüyor; saygıyla dinliyor. Köyün çocuklarından en az beş onu her öğün o dedeyle yemek yiyor: yaşamın sürekliliği kendiliğinden sağlanıyor. Dipdiri anası oğlunu kucaklarken, yüzünde, bedeninde en küçük bir ***sıkılma, bunalma*** belirtisi yok!

Çünkü dört bir yandan ezilmiş bu toplumlarda, onca çarpıtmaya karşın, Laborit'nin, Mustafa Kemâl'in dört elle sarıldığı ilke yürürlükte: ***toprakla bağını kesmeme, doğaya uygun üretim ve tüketimde bulunma, ELDEKİ ENERJİYİ TUTUMLU KULLANMA!***

BBC kurumu aracılığıyla böyle bir filmin çekilmesini sağlayan İngiliz toplumu, öte yandan, kırk elli yıllık ucuz petrol uğruna, Amerikalı kaçıkların ardına düşüp Ortadoğu'yu da, bütün dünyayı da yakıp yıkmaya hazır!

Evet, bu ayıbın, günahın sorumluluk ve cezası hepimizin elbet!

Aslında nasıl da sevecendir hepimizin yüreği: dün askere alınmış siviller, aşağıdan bayrak sallasalar, asker giysilerini çıkarıp anadan doğmaya dönseler, attığımız bombaları vakumla emer, hepsini bağrımıza basardık! Ama yapmıyor işte alıklar!

Kimyanın bileşik kaplar ilkesi, iyilikte de, kötülükte de geçerli kuşkusuz; Regis Debray, *Observateur*'deki onurlu yazısında, Körfez Bunalımı konusunda aslan toplumcu Mitterand da içlerinde olmak üzere bütün Avrupalıların, bütün Batılıların bizim yöneticilerden hiç geri kalmadıklarını belgeliyor; ayrılıksız herkes, dün ak dediğine bugün kara diyebiliyor: yeter ki günlük gelir kesilmesin!

Ahmak Saddam'sa, yine Debray'ın verdiği bilgiye göre, örneğin 10 milyar dolar istediği Kuveyt'in, hem de 1 Ağustos'ta, koca ülkeyi çiğnemesinden yalnız bir gün önce vermeye razı olduğu 9 milyarı tepiyor: salt kendi ülkesinin özdeksel zararı şu an kaç yüz milyar acaba? Koskoca bir geleceği saymasak bile...

El Sabah'la Saddam'ın Amerikan oyununa gelmiş olmaları, kendi bireysel sorumluluklarını ortadan kaldırmaz. Ezilenler, ezenler kadar bilinçli ve bilgili olmayı başarmadıkça yaşama hakkını elde edip saklayabilir mi?

20 Şubat akşamı Edpa'da sevgili dostum Fikret Kolverdi'nin anısına toplaştık; çok mutlu döndüğü Uzakdoğu gezisinin ürünlerini sergileyemeden, o sevinci bizlerle paylaşamadan çekip gitti. Suna ve ressam dostları gönlüne göre bir armağan-sergi düzenlemişlerdi.

Goethe'nin bir sözü var, daha önce anmıştım: *Nedir en zor şey? Görebilmek gözünün önünde durarı.*

İşte tam öyle: aynı akşam, Edpa'nın asma katında, kırk yıllık dostum Hüseyin Baban'ın resimlerini karşımda bulmayayım mı? Sinemaları, sergileri aralıksız paylaştık öteden beri; Atilla Galatalı'yla Taksim'de açtığı sergiyi mutlaka izlemişimdir. Ama o yaklaşık yirmi yıldır ortalıktan çekilince, güzelim eşiyle birlikte, benim gözümde yorulmak bilmez bir sinema sevdâlısı oluvermiş. Ancak şimdi eski yerine geldi ressamlığı. Umarım bir daha kopmaz bu ip.

24 Şubat Pazar günü CRR'de Odaline de la Martinez'in ateşiyle tutuşmuş bir toplulukla iç içeydik; üstelik o gün sabaha karşı, *coşku vebasının dibinde çürüyenler* körfezde kara savaşını başlatmıştı!

Bütün o gönüllü ölüm yolcularına inat, bu güzelim insanlar yaşamı sürdürmeyi seçmişler; ne mutlu onlara!

Öncelikle kadınların yapıtlarını yorumluyorlar; bu da, bence, son derece yerinde – yeter ki erkeklerin insan kalmışlarına sarılmayı ellerinin tersiyle itmesinler!

Gerek bizim kızlarımızın, gerek başka ulustan hanımların yapıtlarını ilgiyle, coşkuyla izledim; ustalıklarına, ciddiliklerine bayıldım. Beni tedirgin eden tek şey, kadınlarımızın içlerinde ve dış dünyada algıladıkları sesler oldu; hele bir iki bestecide, yalnız keder, tedirginlik, karamsarlık çarptı kulağıma, benliğime. Gerçekten yalnız bunları mı duyumsuyorlardı acaba? Yoksa ister istemez gelen yeniyi arama baskısının da etkisi var mıydı? Şöyle ya da böyle, sonuç üzücü, hepimiz için: demek ki seviye, umuda, mutluluğa hiç yer kalmadı yaşamımızda?

Sana senden oldu, gel benden bilme! der bir türkümüz.

Evet, bize bizden oldu, başka sorumlu yok.

Bu ay da sevgili Hasan İzzettin Dinamo'yla bağlayalım sözümüzü:

DOKSAN YEDİNCİ SONNET

Varlığımın yetişemeyeceği gelecek zamanlarda
Tıpkı şu andaki gibi tatlı bir akşamüstü
Düşlerin sarhoş düştüğü pembe dumanlarda
Okuyucum duyarsa kalp atışına benzer bir gürültü
Bilsin ki benim yüreğimdir içli içli atan
Bu acılar ocağının acımtırak gülleridir
Ufukları şiire benzer güzellikleriyle donatan
En içli düş görme vakti akşamüzeridir.

Bırakılmış olacaksın bir kırda yapayalnız
Akşam yıldızının gözünden başka görenin yok
Senin gibi yaşlanmıştır uzakta eskiden sevdiğin kız
Eski düşlerinden başka bir evrenin yok.
Herkes şiirine, düşüncene, ekmeğine düşman,
Bir tek sarı bir ışık sızmakta gelecek yüzyıllardan.

Ayın son dinletisinde, CRR'de, Maria Kiegel'le birlikteydik; sevdâsı uğruna bile bile, seve seve yanabilenlerden Maria; ve bu yanmanın sonunda insanı insan yapan şeyler doğuyor. Yürekten alkış!

Saddam CIA görevlisi olsaydı, ülkesine, Orta Doğu'ya, azgelişmiş ülke halklarına işte ancak bu kadar zarar verebilirdi! Gorbaçov'la filizlenen barışı, silâhsızlanmayı, her şeyi götürüp doymak bilmez Amerikan cadısının kazanına attı! Hepimize uğurlu olsun!

Sanat Çevresi, Nisan 1991, S.150

Sinema 91: İmdaaat!

Mart'ın ilk güzelliği Ayşegül Sarıca'dan geldi. CRR'de ayın 4'ünde; Sarıca, gözü kapalı gidebileceğimiz titiz yorumculardan; ince bir beğeniyle seçtiği değişik bestecileri bizi arıtarak, yücelterek yorumladı. Ömrü bol olsun.

5 Mart Salı günü birçok sergi açılıyordu, ama kentin ulaşım sorunundan hepsine koşamadık elbet; ben Garanti'deki Agop Arad'la Vakko'daki Hayati Misman'a gidebildim. Arad, kendini kandırmamayı başarabilmiş talihli insanlardan; bütün içtenliğini koymuş resimlerine. Misman da başka bir inançlı; özenli, renkli çalışmaları beni mutlu eder hep.

9 Mart'ta Hobi'ye Muzaffer Akyol geldi konuk olarak; sanatçının yolu, daha önceki kendine küçük yenilikler, ayrıntılar ekleye ekleye oluşuyor: Muzo da öyle yapmış, kapkara yaşama inat, pespembe Hûriler eklenmiş dünyasına.

10 Mart'ta epey bir süre kapalı kalıp yeniden açılan As Sineması'na gittik, Kurosawa'nın *Düşler*'ini görmeye; duyurulardaki bütün olumlu sözlere karşın, pek tatlı, rahat bir sinema olamamış As 2: basık, havasız, sıcak, havalandırma çalışmıyor, falan. Ama kendisi pek uymasa da, Onat'ın çağrısı geçerli: *en olumsuz koşullarda güzeli aramayı sürdürmek.*

Düşler, Kurosawa'ya, ustalığına daha yakışan bir yapıt elbet; üstelik son derece önemli, *can alıcı* bir soruna, *ölüm-kalım* sorununa değiniyor.

Filmin ilk yarısını oluşturan düşler, tam anlamıyla karabasan, Japonya'nın korkunç derecede ataerkil toplumunun yansıları. *Tilki ve Şeftali Ağacı* düşlerindeki anlatım geleneksel Japon sanatını, dans ve şarkılarını kusursuz aktarıyor; *Şeftali*'nin iletisi daha yalın, kolay anlaşılır; *Tilkiler*'deyse işler karışık, karmaşık: yağmurda ormana gidip tilkilere bakmak yasak, cezası da amansız, küçücük de olsan, hançeri alıp karnını yaracaksın! Reich'ın *Dirimin Öldürülüşü*'nü okudunuz mu bilmem? Bütün kutsal kitapların temel taşı Adem'le Havva öyküsünü, dişlenen ilk elmayı asıl okunması gerektiği biçimiyle sunar Reich: *elma, bilinmesi yasaklanan ilk ve tek şey, DİRİMİN, CANIN oluşum gizleridir!* Demek ki önce kendimizin, ona bağlı olarak bütün evrenin oluşumunu kurcalayıp anlamaya, çözümlemeye çalışamayız, çalışmamalıyız! Ve bu yasak,

bu kandırmaca günümüzde de bütün ağırlığıyla yürürlüktedir! Kurosawa gibi yetenekli bir usta bile, yasağın ancak biçimsel yanına değinebiliyor, aslını bilse bile söyleyemiyor! Ee, böyle biçim oyunlarıyla kendi anlattığı karanlık sonu hızlandırmıyor mu acaba?

Doğru söylüyormuş gibi gözüküp en korkunç yalanı sürdüren öykülerden biri de savaştan dönen subay: ölüme gönderdiği erler geri gelip karşısına dikilince, kendi kendine konuşmaya başlıyor; *savaşı suçlayamam, asıl suç bendeydi, sizi ölüme göndermemeliydim,* diyor. Tepeden tırnağa yalan, yanlış: tek ***suç, savaşın kendisidir!*** Subayın ve şimdiki büyük çoğunluğun mantığına göre, kendi askerleri değil de, düşmanınkiler geberselerdi, ne suç olacaktı, ne suçlu! Öyle mi, gerçekten öyle mi? Düşman kim? Başka bir insanı düşman saymaya başladınız mı, sonunda ***sözümona korumaya çalıştığınız DOĞA'yı, doğal yaşamı da suçlu sayarsınız, yenilmesi gereken bir düşmana dönüştürürsünüz!*** Başka bir olasılık, başka bir son yoktur!

Ve büyük, korkunç suçun bireysel değil, toplumsal, evrensel, ***öncelikle insansal, eğitsel*** olduğunu göremezseniz, alışılmış imleri, imgeleri yineleyip durursunuz: ***ölü erler, uyurgezerliği bozmamak için, tek bir buyrukla, rap rap gömütlerine dönerler! YAŞASIN MIŞILDAMA!***

Oysa gerçekten uyumanıza izin yok, başka bir düşteki iblislerden beter, kıvrana kıvrana can vereceksiniz!

İnsan direncini, inancını *Kar Fırtınası*'ndaki gibi, anlamsız dağlara tırmanmakta harcamalı mı? Eğer gösterileni ters yorumlamaya razı olursak, tamam, yararlı bir sonuç çıkarabiliriz: yaşarken, anlamsız, edepsiz ereğine doğru didinirken çıkardığı sesler dayanılmaz olan insanoğlu, ***ölüm meleği*** – nasıl bir melek bu? kimden aldı melekliğini? – gırtlağınıza çöktüğünde, en yumuşak ezgiler işitiliyor: peki, ne demek şimdi bu? Tek dinginlik ölümde mi?

O zaman, en son düşün ne anlamı, ne gereği var? Şırıl şırıl dereler, insanca, yaşamca bir hızla dönüp çalışan değirmenler, her yanı kaplayan çiçekler, sabırla işini sürdüren bilge dede, ölen sevdiklerini en güzel danslarla, ezgilerle uğurlayan çiçek gibi insanlar ***doğrunun, yitirdiğimiz asıl yaşamın ta kendisiyse, "RAN" nedir?***

Bütün Japon filmlerinde tüylerimi diken diken eden bir dil duyarım öteden beri; ve bu dil nasıl oluştu? Çok daha zor koşullarda, örneğin Kutuplarda yaşayanlar hiç böyle ses çıkarmazken; savaştan dönen subayı karşılayan kudurgan köpeğinkini andıran seslerle konuşmak şöyle dursun, konuğuna eşini sunarken; Japon

insanı neden böyle oldu acaba? Rastlantı sonucu, ertesi akşam televizyondaki *Kadın Günü* konulu açıkoturumda Bozkurt Güvenç, Japon kadınıyla erkeğinin ayrı iki dil konuştuğunu yeniden anımsattı; peki neden? İlk altı düşteki dil ve yansesler beni öyle rahatsız etti ki, neredeyse kalkıp çıkacaktım; neyse, hem de bir erkeğin ağzından, son düşte insanca sesler duyabildik.

Büyük Okyanus'un iki kıyısındaki iki varlıklı (?!) toplum, Japonya ve Birleşik Devletler yozlaşmanın, yokolmanın da öncüleri, sözcüleri, yöneticileri değil mi? *Dersu Uzala*'yla *Su Değirmenleri Köyü*'nün dışında, Kurosawa bile kıyımın sözcülüğünü yapıyorsa, ölümü *en güzel görünüşüyle* vermeye çalışıyorsa, umut olabilir mi?

Rambo'lara, Samurai'lere alıştırılmış gözler, beyinler *Düşler*'i gerektiği gibi algılar mı? Vakit geç olmadan ders alır, kaçınılmaz, son derece kolay, ama bugünkü hâlimizle olanaksız önlemleri yürürlüğe koyar mı?

Bilemiyorum; ama olacakmış gibi didinmekten başka yolum yok.

Televizyondaki açıkoturum bir kez daha gözler önüne serdi: *kadınlar, dirimsel yapıları ve işlevleri sonucu, yaydığımız korkunç eğitime karşın, yaşamı sürdürmeye, dünyayı güleryüzlü kılmaya daha yakın, daha yatkın; ama zavallı körleşmiş, vebalı erkekler, hiçbir içeriği olmayan kavramlar uğruna, üstelik korkudan titreye titreye, her şeyi yele vermeye hazır!*

11 Mart Pazartesi akşamı, insan kalabilmek için, yine CRR'e sığındık; bas Vasili Manolov, Paterjinskaya Hanım'ın eşliğinde, unutulmaz saatler geçirtti bize. Üstelik hasta hasta! Çıkarken bir operacı dostumun dediği gibi, sağlıklı olsaydı, tüylerimiz iyice diken diken dinleyecektik bu kocaman, yumuşacık sesi. Filiz'ciğim işini sürdürebilirse, yine gelir belki.

Çıkışta, bir başka dostum, Merih Sezen, soylu bir duyarlılıkla şöyle dedi: *"Ne biçim bir dünya oldu, çöplükte yaşar gibiyiz, öylesine olumsuzlukla doluyoruz ki, en küçük bir güzellik gözümüzden yaş getiriyor*

Ne kadar acıklı bir biçimde haklıydı!

Sinema Şenliği başlamadan bir gün önce, topu topu bir haftacık gösterilen *Kara Güneş Dağları*'na gittim – her zamanki gariplikle, asıl adı *Ay Dağları*'ydı, neyse! Biri sömürü düzenine uygun, korkak, binyüzlü, fırsatçı; öbürüyse, karasıyla akıyla bütün insanları seven, merak eden, korumaya çalışan iki İngiliz, John Speeke'le Richard Burton, henüz büyük kesimiyle Avrupalı ayağı değmemiş

Afrika'ya gidiyor; Nil'in kaynağını araştıracaklar; Speeke Afrika'ya geldiğinde Burton çoktan oralarda, yaşamın içinde. Hırsı yeteneklerini aşan John'a ustalık, kılavuzluk etmeyi kabul ediyor; çekilen korkunç sıkıntıların ardından *Victoria Gölü* adını vereceği büyük su birikintisini ilkin John görüyor. Burton'un deyişiyle, *hiç çağrılmadan geldikleri, üstelik yalnız sömürmeyi ve kişisel ünü, parayı umdukları bu güzelim anakarada birkaç kez yaralanıyorlar*. Burton, sevgilisine yaralı bereli, zayıf gözükmemek için bir süre daha kalıyor; açgözlü John geliyor Londra'ya, bütün alkışları, ünleri topluyor ve seve seve döneklik ediyor yoldaşına, ustasına.

Rafelson'un gördüğüm ilk filmi *Postacı Kapıyı İki Kere Çalar*'ı çok beğenmiştim, en tutarlı cinsel arzu ve sevi filmlerinden biriydi; ikinci filmini o kadar tutmadım, Bu sonuncusu da ilkine denkti doğrusu; dürüst, uyarıcı, coşku verici.

Ertesi akşam, 15 Mart'ta Emek'te Şenliği açtık, Saura'yla; müzikli iki filminin hakettiği kadar alkışlandı usta: bakalım eski filmleri aynı ölçüde beğenilecek mi?

Ardından Jacques Demy'nin yapıtı geldi perdeye; daha önceki müzikli danslı filmlerinin yarattığı ilgiyle gitmiştik oraya; üstelik, bir zamanlar bayıldığımız Montand da vardı. Sonuç mu? tam anlamıyla rezillik!

Her şeyden önce, ne yazık ki, müzikli-danslı filmleri Amerikan sineması kadar beceremiyor Avrupa; ikincisi, Demy'nin beyni de sulanmış besbelli giderayak: o nasıl aşağılık öykü! Sözümona Montand'ın geçmişi anlatılacak! Öylesine yozlaştırılıyor ki, gel de inan... Daha önce sevgili Marcello'yu kızı kimliğindeki Kinski'yle yatırmışlardı; Demy de, utana sıkıla aynı armağanı (!) verdi Montand'a; o da gerçek yaşamdaki gibi seve seve benimsedi bunu: hepsine *afiyet olsun!* Ama bizi rahat bıraksalar...

Yeryüzünde benim gibi büyük bir iyiniyetle sanatı, yüceyi arayan çok insan var elbet; aşağılık tüketim toplumu ve çarpık insanlar bizim bu iyiniyetimizi hep kötüye kullandılar, kullanıyorlar: bu filmde iyice baktım Montand'a, ününe değiyor mu diye. Yok canım, en küçük bir ilgisi yok! Ne oyunculuk, ne şarkıcılık, ne dansçılık! Yüzünde ucuz bir kurnazlık, bir ömrü harcamış, hem de gerçekten soylu, Piaf, Signoret gibi kadınların sırtından! O küçücük gözlerde içtenliğin gölgesi bile yok! Doymak bilmeyen bir hırsı var yalnız! Reich'ın *duygu vebasına* yakalanmış dediği insanların canlı örneği. Onu bu son görüşüm!

Bir sonraki gün, 16 Mart'ta saat 12'de yine kendi ayağımızla gidip boynumuzu rezillik, ucuzluk kılıcına uzattık: *Beyaz Avcı, Kara*

Yürek. A benim efendim, kendine hayran Clint'ten sana göre film gelir mi hiç? İki saat *özbenini doyurmaya* yönelik gevezelik, hem de sözümona sinema, yaşam dersleri vererek... Huston'u da kullanarak! Be kardeşim sen kim, Huston kim? Hele *Afrika Kraliçesi*'ni arada bahane diye kullanması yok mu? Yuh! Bin kere yuh! Sinemada bağıramadım, bıktım artık tek başıma bağırmaktan, şimdi burada içimi dökeyim, istemeyen okumasın!

Bu rezil filmin tek erdemi, Rafelson'a duyduğum gönül borcunun artması oldu; eh, bu da az sayılmaz!

Aynı gün 18.30'da Atlas'taydım, *Teldeki Tarla Kuşları*'nı görmek için; daha önceki söyleşilerde, anımsarsanız, *yeniden yapılanma ve açıklık* iyice yerine oturmadan Doğu Avrupa sinemasına güven duyamayacağımı belirtmiştim birkaç kez; ama körolsun yanılsamaya dayalı iyiniyet! Sanki gidip *Sıkı Denetlenen Trenleri* göreceğim, en azından benzerini! Al sana! Evet, buradaki tavşanın suyunun suyu dokundurmalar çekildiği yıl zavallı Çek kardeşlerimizin acılarını dile getirdi, biraz olsun rahatlamalarını sağladı kuşkusuz; ama Berlin Duvarı'nın çöküşünden sonra insanlığa ne bu aşağılık güldürü taslağından? Ne yazık hepimize! Oysa Şvayk'ı, Kafka'yı, Miloş Forman'ı da aynı toplum yetiştirdi, Havel'i başına geçirdi! Bekleyelim bakalım.

Aynı akşam televizyonda cânım Bertrand Tavernier vardı, *Aslolan Yaşamdır* adlı kederli oda müziğiyle; insan savaşa böyle bakmalı, acılarımızı böyle anlatmalı! Onun ve bizim adımıza, şimdilik tek kusur, iki cins arasındaki ilgi ve arzuya geçmiş yüzyılların yanlış bilgileriyle, düpedüz yalanlarıyla bakmayı sürdürmesi; ama orada bile belli bir duyarlılık, dürüstlük arayışı vardı. Canına sağlık Tavernier!

Sinema dünyasında birbiri ardından bu korkunç düşkırıklıklarını yaşarken, akıl sağlığımızı iyice yitirmemek için, her zamanki gibi resme, müziğe sığındık: bereket oralarda yozlaşma henüz bu boyutlarda değil!

Edpa'da sevgili dostum Balcıoğlu dürüst incelik arayışını sürdürüyordu; Levent'te Demet Yersel, özellikle birey resimlerinde kendine yakışan bir yalınlığa ulaşmıştı; Metin Deniz'in 22 dostu en son çalışmalarından örneklerle içimi ışıttı.

Daha önceki sergilerden Urart'ta Mevlüt Akyıldız ile Tem'de Hüseyin Ertunç kendilerine bir dünya yaratabilmiş talihli insanlardandı.

18 Mart Pazartesi akşamı CRR'de güzeller güzeli Tatyana Gridenko'yla arkadaşlarını dinledik; öyle iyi geldi ki!

Aynı gün, bir zamanlar örneğin *Parlak Antonio* gibi nitelikli filmler çekerek bizi sevindirmiş olan Mario Moncielli'nin sıradan mı sıradan *Anlaşılmaz Hastalık*'ına tutulmuştuk çünkü; günün artık pembe basının bile dilinden düşmeyen izlediklerini al, en bayağı biçimde sırala, olsun sana *züppe sineması!*

Dolayısıyla, Gridenko'nun iç ve dış güzelliği içimize su serpti; her zamanki gibi, yeterince sakız edilmiş besteciler bulunmadığı için izlencede, bir avuç insandık bu damıtılmış güzelliği tatmakta. Ama Tatyana ve arkadaşları, bir süre sonra belki Sovyetler'de bile bulamayacağımız bir saygının temsilcileriydiler; Von Biber, Carlo Farina gibi her gün yorumlanmayan bestecileri, eski zaman çalgılarıyla nasıl büyük bir inanç ve coşkuyla yorumladılar! Evet, insanın böyle soylu bir yanı da vardı eskiden; yalnız para pul, koltuk derdinde değildik! Nasıl da kolay uçup gitti!

Aynı gün, gazetelerde TÜSİAD'ın bir altın (çürük) yumurtası yayınlandı: ülkemizin geri kalmışlığına konan tanı ve gerekçeleri! Sayılanlar arasında, *aydınların(!) çelişkili özlem ve kaygıları* ile *toplumsal uzlaşma eksikliği* en ilginçleriydi. Maşallah beyler! fabrika sahibi olarak çoğunuzun eğitimi cicili bicili okullarda yapılmadı mı? Sizi de gerçek birer *dünya aydını* yapmaya –yalancıktan da olsa– kimse özenmedi mi? Peki arasıra sanat etkinliklerine yaptığınız küçücük para yardımları? Ha, onlar mı? Onlar ucuz tanıtım canım!

Uzlaşma'ya gelince, dünyanın en büyük ayıbı, en büyük günahı! Evinizde, yakın çevrenizde, eşinizle, çocuklarınızla; işyerinizde, çalıştırdığınız kafa ya da kol işçileriyle herhangi bir konuda en küçük bir uzlaşma denemeniz var mı? Burada *Uzlaşma*'yla amaçlanan, emekçilerin tartışmasız bütün kararlarınızı onaylaması, öyle değil mi? Birbiri ardından onar yıllarda Türk para analarıyla babalarına tanınan –emekçilerin sırtından tanınan– olanaklarla belki dağlar öteye taşınırdı; peki ne oldu, ne var elde avuçta? Ama çarpık kişisel doyumlarınız uğruna hâlâ özveri, değil mi?

Gerçek dünya aydınlarından biri, Henri Laborit, daha 70'lerde, aslında son uyarılardan biri sayılması gereken 68 Mayıs'ının hemen ardından, söylenmesi gereken her şeyi en yoğun, en açık biçimde dile getirmiş *Kent ve İnsan*'da. Tek bir sanayici ve iş adamı var mı orada, söylenen gerçek *imeceye, yardımlaşmaya, karar yetkisini paylaşmaya* yürekten katılacak? Evet, Tatyana'lı unutulmaz akşamda Merih'in dediği gibi, yeryüzü denen gezegendeki asıl savaşım bitmek şöyle dursun, çözüm yönünde, gerçek anlamda başlamadı bile: *dünyanın ve bütün canlılarla birlikte in-*

sanoğlunun yararına işleri birlikte kararlaştırma. YİRMİ BİRİNCİ YÜZYILI BEKLEYEN TEK GÖREV BU: YOKSA EVRENİN TANECİKLERİ KUCAK AÇMIŞ BİZİ BEKLİYOR!

Nitekim, Jean-Claude Carrière ile Louis Malle'in hâlâ dürüst birer aydın olmalarından ötürü, bu yılki şenliğin ilk filme benzeyen yapıtı *Mayıs'ta Milou* idi. Aslında yüzyıllardır sürüp gelen, ama 68 Mayıs'ında iyice billûrlaşan özlemlerimizi, yanlışlarımızı, acılarımızı ince bir alayla, başarılı oyuncular ve görüntülere anlatan bu sıradan film, doruk gibi kaldı sığlık evreninde! Bu iki ustayı yürekten alkışlarım elbet!

Otyam'lar –nedendir bilinmez– uzun süre sergisiz duran Vakıfbank Galerisi'ne konuk geldiler bu yıl; Filiz Otyam sevdâsını daha ince ayrıntılarla süslemeyi sürdürmüş; Fikret'e en büyük övgüyü ressam dostlarımdan Jülide yaptı: çiçekli bir resminin önünde dakikalarca durdu, bana da gösterdi yeniden. Fikret'e de söyledi mi bilmiyorum, ama bir sanatçının başka bir uğraşdaşının işlerine böyle bakması beni öteden beri çok sevindirmiştir.

Çok sıradan bir olguyu yineleyeceğim için bağışlayın: *sanat, yaşamın yansısıdır elbet*: düşünsel ve duygusal dünyamızdaki sığlık, bütün sanatsal yaratılara olduğu gibi yansır.

Gerek yıl içindeki ürünler, gerek Şenlik sırasındakiler dünya sinema sanatındaki düşmeyi, yozlaşmayı iyice kanıtlıyor; şu âna dek 7-2 yenik durumdayım hem de en ummadığım ustaların eliyle.

Bereket yeniden doğuşa her çağda öncülük etmeyi sürdüren İtalya ve sanatçıları var: 19 Mart Salı akşamı Emek'te Silvio Soldini bizi kendimize getirdi. Bütün sorunların bittiğine, toplumculuk ülküsünün bir daha dirilmemecesine geberdiğine, dünyanın *anamalcı düzensizliğin erdemlerini sonunda benimsemek zorunda kaldığına* (?!) yürekten inanan ve karar verme yetkisini –şimdilik– ellerinde bulunduranlarla onlara kuzu kuzu boyun eğenlere ne güzel gösterdi Silvio içinde yüzdüğümüz o korkunç yalnızlığı, sevgisizliği! Üstelik son derece hızlı, yalın, usta bir anlatımla! Yaşa Silvio!

20 Mart'ta Atlas Sineması'ndaydık. *Henry'yle June*'u görmek üzere; salon tıka basa doluydu, insanlar soluklarını keserek izlediler filmi; oysa izledikleri son derece sıradan, ama açık saçık bir yapıttı: cinsel açlığın kertesini varın siz kestirin!

Batı, özellikle de Amerikan toplumu, cinsel alanda baskının en ağırını uyguladıktan sonra, kandırmaca bir özgürlük sakızı çiğner hep: cinsel arzuları, edimleri *ağza vurup ayağa düşürme*. İnsanların gerçek yaşamda, her an, her yerde, ama gerçek bir soyluluk ve saygınlık içinde birbirlerine sarılmalarını yasaklayacaksınız;

sonra, *dikmek, camına koymak* lâfları ağızdan düşmeyecek!

Önce *cinsel,* ama aslında *insan özgürlüğü* bugün ve ilerde yalnız ve yalnız *kadının özgürlüğü* olarak ele alınıp benimsenmedikçe, bayağı yayın ve yapıtların tecimsel sömürüsü sürüp gidecek; yaşananı söylemek bile ayıp; kadının parayla ya da zorbalıkla alınıp satılmasına, ırzına geçilmesine dayalı *erkek özgürlüğü* (?!) zaten alabildiğine yürürlükte. Ancak sevdiğimize sarılarak yaşayacağımız düzeni birlikte kurmak gerekiyor, küfretmeden, aşağılamadan, saldırmadan, lâf ebelikleriyle birbirimizi kandırmadan!

Anais Nin tensel arzuları güçlü, düşgücü geniş bir birey olabilir; sevişmenin bin bir türünü merak edebilir; kadınlara da ilgi duyabilir; ama bütün bunları Henry kılığındaki bencil, zorba, saygısız erkekle mi yaşayacak? Ya da para verip seviştirdiği zavallı yosma kardeşlerimizle mi? Paranın girdiği yerde sağlık, saygı, dolayısıyla sevgi, ve onun sonucu olması gereken *cinsel-zihinsel doyum* bulunabilir mi? Ondan sonra, gelsin bitmek tükenmek bilmeyen emme-basma tulumba devinimleri!

Kaufmann'lar, sanırım Rose'un etkisiyle, kadının kadına bakışında daha insanca, daha şiirselditer hem *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği*'nde, hem bu filmde.

Aynı gün 18.30'da Gazi'de Ken Loach'ın *Gizli Dosya*'sındaydık; Loach'a *Baba Yurdu*'nda tam not vermiştim, göreceğimiz film konusunda içim rahattı. Nitekim öyle oldu, siyasal-toplumsal sinemanın onurlu örneklerinden birini daha getirdi önümüze. Yarını kurtarmak, yaşanılır bir dünya kurmak istiyorsak, can alan sorunlarımızı ancak en azından bu dürüstlükle ele alıp düşünmeliyiz. Oysa bıraktık geçimleri yalana dolana bağlı siyaset bezirgânlarını, sanatçıyım diyenler bile korkunç yalanlar yayıyor hâlâ; ve inleyen halklar doğruyu işitmeye hazır değil ne yazık ki!

21 Mart'ta eski yapıtlarının bıraktığı izlenimle Marta Meszaros'un *Annemle Babama Günce*'sine gittim; gitmez olaydım! Berlin duvarı sonunda yıkıldı, Moskova zorbalığı çöktü, ama insanlar içlerindeki korkuları, kafalarındaki kalıpları atamadılar! Bu bir bakıma doğal elbet, ama bize hiçbir yararı yok! Hastalık yalnız *Komünist Partisi* yöneticilerinden gelmiyor ki! Bugün küfrettiklerini dün bütün toplumlar, korktukları ya da içlerinden geldiği için, ayakta alkışlamadı mı? Hem dünyanın her yerinde? Hâlâ en aşağılık insanları yönetici sanıp alkışlamıyor mu? Stalin'in yontusunu yumruklayacaksınız da ne olacak? Sömürüyü, düzmece değer parayı, bütün kararları bir avuç insanın vermesini hep birlikte yürürlükten kaldırmaya razı ve hazır olmadıkça şuna buna küfretmenin

ne yararı var?

22 Mart Cuma günü kırk yıllık usta Tati'ye gittim, *Bayram Günü*'nü yeniden görmeye: ne acıklı şey, bugünün güldürüleri fersah fersah gerisinde bu içten, şiirli yapıtın! Gerçi herkes gibi Tati de birçok şeyi ustası Chaplin'e borçlu, ama olsun: özgün yaratı zaten o kadar az ki, Kusturica gibi, tutarlı öykünmeye, esinlenmeye çoktan razıyız!

23 Mart Cumartesi Emek'te öncelikle Meryl Streep için *Yaşamın Kıyısından Kartpostallar*'a gittik; vah canım vah! Bir zamanların ustası Mike Nichols bile nerelerde sürünüyor? Bu vıcık vıcık ana-kız çekişmesini kaç milyonuncu kez görüyoruz? Bereket Streep gibi sıradışı bir yetenek vardı, onun hatırına oturduk, yoksa on dakika sonra çık, kurtul!

Bir gün önce yine aynı yerde aslında önemli bir konu, insanların diledikleri yerde çalışıp yaşama sorunu vardı *Yeşil Kart*'ta; ama Hollywood'a çoktan ayakuyduran Weir işin suyunu iyice çıkardı elbet. Gérard Depardieu'ye gelince, bir iki ender yönetmen filminin dışında, ne kadar sıradan, giderek sıraaltı ulu Tanrım! *Observateur*'ün geçen sayısında, aldığı César'lardan ötürü, epey bir sayfayı ona ayırdılar; evet, yaşamda insansever, sıcak bir insan belki; ama serseri ruhluluk yeter mi oyuncu olmaya? Streep'in, yeteneğine eklediği sağlam bir eğitim var! Neyse, geçelim...

25 Mart'ta *Oyun Zamanı*'nı bırakıp –ne büyük yanılgı!– *Dalí*'ye koştuk: koşmaz olaydık! Antoni Ribas kim, o sıradışı yeteneği anlatmak kim? Üstünyeteneğin şaklabanlıkları bile belli bir düzeydedir, onu yansıtmak için aynı düzey gerekir. Ne yazık!

Bereket aynı gün 18.30'da Emek'te güzel bir avuntu vardı: *Aralık Gelini*. İngiliz sinemasına ve ister istemez etkilediği uzantılarına, Avustralya ya da İrlanda sinemasına başından olumlu bakarım, pek de düşkırıklığına uğramam – o korkunç *Sweety* bunun dışında elbet. Thaddeus O'Sullivan filmden önceki kısa, şakalı konuşmasında göreceğimiz yapıtın gizini verdi zaten; ve öyle oldu: tutarlı, yalın, acı şiirsel bir film. Övgünün en az yarısı bu kadar duyarlı, ilerici bir öykü yazabilmiş olan Sam Hanna Bell'eydi elbet. Köy filmi, gerçek insan filmi böyle çekilir hanımlar beyler!

Dalında büyük bir sanatçıyı ele almak sinema için başından başarıya götüren yolu açıyormuş gibi gözükse de, hiç öyle olmuyor; alın size *Dali* ya da *Csontvary!* İkincinin yavanlığında, işlenen ressamın kafasını kurcalayan sorunların boşluğu büyük etken kuşkusuz: insan tırtıldan daha değerli değil midir? Ruhun kurtuluşu nerede? Kadına nasıl bakmalı? Üstünyeteneklere toplum neler sun-

malı gibi anlamsız sorular. Ah, ah! Nasıl da acıklı bir biçimde haklı Reich, Laborit! Rusya'nın boyunduruğunda tam yetmiş yılı *bilimlerin temeli sayılan Parti Marx'çılığıyla* boşa harcayan Doğu Avrupa toplumları, gerçek bilimde, dirimbilimde yapılan buluşlardan habersiz kalınca böyle oldu işte! Dünyanın, acunun temeli olan *yaşam enerjisini,* onun sayısız dışavuruş biçimini bilemeyince, başlarsınız saçmalamaya: *tırtıl mı önemli, kelebek mi?*

HEPSİ EŞDEĞERLİ! HEM DE TARTIŞILMAZ!

Doğu Avrupa toplumları *serbest pazar tutumbilimiyle* değil, *özgür bilimsel ortamla* şöyle bir iki kuşak yaşasınlar, ondan sonra görüşelim.

26 Mart Salı akşamı Gazi'de, Tati'nin *Trafik*'ini yeniden görmeye gittik; Laborit 1971'de *İnsan ve Kent*'i yazarken, bileşik kaplar ilkesi uyarınca, Tati de tüketim-araba toplumunun acıklı hâlini gözler önüne seriyordu. Gözlem, daha da ağırlaşarak, yürürlükte; ama başta Amerika, ardından Japonya, kimse bu çılgın tükenişe dur demeye hazır değil henüz. Hep yineliyorum, inşallah çok geç kalmayız ölümden dönmekte.

Sevgili Atıf Yılmaz, hepimizin adına içten bir itirafta bulundu geçende: *sinemamızın çağdaş düzeye gelebilmesi için, üst düzeyli uygulayımsal araç gereç yetmez, yönetmenlerin de aynı düzeyde olabilmesi gerekir* Son Oscar'lar bunu hemen doğruladı: bir Türk ailesinin acıklı yazgısını, çekimöyküsünün yazılışına Feride Çiçekoğlu katılmış olsa da, İsviçre'li bir yönetmen gerçekleştirebildi, hem de kendinden sözettirerek. Bu yalnız para pul işi değildi kuşkusuz. Türk-İslam bireşimiyle ancak bu kadar olunuyor.

Sıraaltı filmlerle bunalırken, sıradışılık yine müzikten geldi: 27 Mart Çarşamba akşamı CRR'de Sovyet göçmeni Amerikalı Regina Şamvili'yi dinledik; ne zaman bir göçmen, zorunlu göçmen görsem içim sızlar; günün birinde gerçek bir uygarlık kurabilirsek, kimse kimseyi ülkesinden göçe zorlamayacak inşallah. Regina alabildiğine duyarlı bir yorumcu, ve çalarken *tarifsiz kederler* kaplıyor yüzünü, oysa çaldıklarının hepsi o kadar hüzünlü değil elbet. Glinka'ya, Sovyet halk ezgilerini büyük bir sevgi ve başarıyla yapıtlarına katmış bu besteciye ağırlık verdi izlencesinde. Ona da bize tattırdığı kadar mutluluk dilerim.

Oh, çok şükür! sonunda adam gibi bir film görebildim: *Kimsesiz Çocuklar* Napoli'ye sevdâsını daha önce örneğin *Napoli'nin Dört Günü*'nde dile getirmiş olan Nanni Loy, bu kez kimsesiz, suçlu çocukları ele almış acı dolu, müzikli, danslı bir yapıtta.

Tam anlamıyla kusursuz bir film, çocuk oyuncular aldıkları toplu ödülü analarından ememedikleri süt kadar haketmişler, Loy da öyle. Bu gerçekçi masalı görememiş olanlara yazık!

Sinemanın ağır bastığı şu iki hafta boyunca Kile'de canım Cihat Burak'ın, Benadam'da Burhan Temel'in, Opera'da Hüseyin Bilişik, Cavit Mukaddes, Ünsal Toker ve Niyazi Toptoprak'ın sergilerini gezerek kendime özel şölenler çektim elbet.

29 Mart Cuma günü Saura'yı bile bile çıkarıp –o filmi eskiden görmüştüm çünkü– Kevin Kostner'ın *Kurtlarla Dans*'ına gittim; Kostner'ı daha önceki filmlerinde pek bellememiştim doğrusu; ama gerçekten övgüye değer biriymiş, oturmuş Kızılderilileri uzun uzun incelemiş, kazandığı paraların bir bölümünü bu onurlu, soylu filme yatırmış! Arthur Penn'in unutulmaz *Küçük Dev Adam*'ından bu yana ilk kez doğruyu söyleyen bir yapıt bu; başkalarını bilmem, ama en azından beni insanlığımdan, beyazlığımdan ***müthiş utandıran,*** dolayısıyla ağlatan bir yapıt! Ah ulu Tanrım! neler ettik biz şu dünyaya, üzerinde yaşayan bütün canlılara, hâlâ da gözümüzü kırpmadan etmekteyiz! Ve en büyük günahımız, bütün öbür canlıların tersine, dolu dizgin üremek! Bu kadar çok insana ne toprak yeter, ne öbür doğal kaynaklar, ne yetiştireceğimiz, üreteceğimiz ürünler! Ve kalkınmış olduğunu öne süren çılgınlar, azgelişmişleri nasıl da kışkırtıyor hâlâ bu konuda! İnanılır gibi değil gerçekten...

Ray'ın televizyonda gösterilen *Zor Yıllar*'ı bunun somut kanıtıydı: onca nüfus, onca bilgisizlik, uyuşukluk, yazgısına boyuneğme, sonrası? Yoksulluk, yoksulluk! Ve Batılı denen edepsizlerin oturup Hind Felsefesi bizimkinden iyidir demesi! Niteleyecek söz yok!

30 Mart Cumartesi günü bir iki ender kişinin dışında Fransız sinemasından tiksinmemin ne kadar haklı olduğunu bir kez daha kanıtladı: *Hoppa Kadınlar*'mış!!! Sevsinler! O sinemadaki bütün kadınların kalkıp yuh çekmesi gerekirdi, hiçbirinin kılı kıpırdamadı! O zaman beter olun kardeş, bizi de edin! Doğada bu kadar edepsiz başka memeli var mı acaba?

Şimdi yine öznel yargımı söyleyeceğim, sakın hop oturup hop yatmayın! Günümüzde, yarın yaşamak istiyorsak, yalnız ve ancak utandıran, ağlatan filmler çekebilir, öyle kitaplar yazabilirsiniz! Yoksa zaten işimiz bitik.

Şenliğin son günü, ilkin Emek'e *Hırçın Kız* denen zırvayı çekmeye koştum; ama ancak yarısına dek! Be hey şaşkın, hiç mi hiç işbirlikçi filmi yapılmadı şu dünyada? En ciddi sorunları öyle edepsiz bir gülüşle anlatacaksın da n'olacak?

Bereket ardından Tornatore vardı Gazi'de; ustalar ustası Marcello'nun doruk oyunuyla da bezenen bu yapıt, işte böyle, yarattığımız dünyadan ötürü insanı hem utandıran, hem ağlatan bir filmdi, yâni tam bana göre! Elin dert görmesin canım Guiseppe, adaşın Verdi'ye nasıl da lâyıksın!

18.30'da Şenliği kapatmak üzere, Atlas'ta, *Umut Yolculuğu*'nu alkışlamaya gittik; ancak bir bölümü bizim olsa da, tutarlı bir yapıt vardı karşımızda, Xavier Köller, Feride Çiçekoğlu'nun da katkısıyla, *insanı utandıran, ağlatan* bir film ortaya koymayı başarmıştı. Necmettin Çobanoğlu ile afacan Emin Sivas'ın oyunları tam anlamıyla dört dörtlük; öbürleri de üzerlerine düşeni yapmış, çünkü bizim filmlerin tersine, *bu yapıtta gerçekten bir yönetmen var!* Atıf Yılmaz'ın kulakları çınlasın!

İnsanları kendi yurtlarında yaşatmayı beceremeyen, ilden ile süründüren, bütün dünyanın *kara paralarını* bankalarına toplayıp haksız bir rahatlık içinde yaşayanlar, içimizden birkaç kişinin yarasını sarmakla *utançtan* kurtulabilir mi? Yurttaşlarını beslemeyi, barındırmayı, mutlu etmeyi akıllarından bile geçirmeyenler, şu an dünyanın dört bir yanında görüldüğü gibi, ayakta alkışlanmalı mı hâlâ? Bu düzensizliği tersine çevirmeye *hep birlikte* karar vermedikçe, en küçük bir kurtuluş umudu yok aslında; bütün *umut yolculukları*'nın sonu acı! Yarın, bütün anayasaların başına elbirliğiyle şu yalın ilkeyi yazıp yürürlüğe koyamazsak, mamutlardan daha akıllı olmadığımız kesinlikle ortaya çıkacak: *ayrılıksız herkese aş, eş, iş!* Gerisi palavra!

Altın Lâle'yi kazanan *Farendj* de içinde olmak üzere, birçok filme gidemedim; beni düşkırıklığına uğratan büyük çoğunluğa da aldırmıyorum: Loach, O'Sullivan, Malle, Loy, Soldini, Tati, iki haftayı *iki yanlı duygular içinde, hem utanıp ağlayarak, hem gerçek anlamda insanlaşarak* geçirmeye yeter de artar!

Her zamanki gibi, Şenliğe emeği geçenlere yürekten teşekkürler!

Sanat Çevresi, Mayıs 1991, S.151

Altınoluk'ta Burhan Tadı

Mart'taki sergilerden, film dünyasının koşuşması sırasında, sözetmeyi unuttuklarım oldu; yaratıcılar bağışlasın.

Bunlardan biri, sevgili dostum Fatoş'un Prestij'de açtığı yontu sergisiydi; Fatoş'u doğa güzel yaratmış, birçok kadın bu kadarıyla yetinir. Ama o yetinmemiş, çok da iyi etmiş: kendi başına ayakta duran, en çarpık eğitimle feleğini şaşırmış erkeklere yalvarmadan yaşayan ve üreten kadınlara saygım iki kat büyüktür; Fatoş da onlardan biri, sabırla, dirençle sürdürüyor maddeden güzellik çıkarma savaşımını. Yolu açık olsun.

Bedensel yapısı kusursuz bir başka kardeşim de Alev Ermiş Mavitan; onun bu yılki şölenine açılış günü gidememiştim; geçen gün uğradım. Yine bütünüyle doldurmuş AKM küçük salonunu; gerçek bir renk ve devinim cümbüşü. Bedensel güzelliğine, kalıtımla babasından getirdiği yeteneğe sağlam bir eğitim katıp bir de kendisiyle bütünleşen eş bulunca, gerisi elbette kolay Bütün sanaterleri bu kadar talihli değil kuşkusuz. Ama Alev de talihinin hakkını çabasıyla veriyor.

2 Nisan Salı günü ilkin Garanti'ye gittim, Ekrem Kahraman'ın son çalışmalarını görmeye. Ardından yanıbaşında Vakko'da Şahin Kaygun'un yeni araştırmalarını izledim. İkisi de kendilerine belli bir yol çizmiş talihli insanlardan.

Aynı akşam Enka Dinleti Salonu'nda ana-oğul Aksel'lerin iki arkadaşlarıyla birlikte verdikleri müzik şölenindeydik; Uğurtan, arpın yurdumdaki ender yorumcularından, sabırla, inançla çalışır hep. Emre'yse, Almanya'da çalışıp yaşayabilmeyi başardı, her gelişinde biraz daha olgunlaşmış buluyorum onu, ve çok seviniyorum. Emil Hargaş obuada doyurucuydu; genç Zeynep Mete'nin daha epey çalışması gerekiyor. Bu dört çalgı için gerçekten özenli yapıtlar seçmişlerdi bizim için. Canlarına sağlık.

Akşamın en tatsız yanı, Enka'nın dinleti ve toplantı salonunun acıklı hâliydi: Türkiye'nin en büyük kuruluşlarından biri, sanata, bilime ancak bu kadarcık yatırım yapmış; hele bizleri ağırladıkları koridor ayıbın da ötesinde. Ama kimin umurunda, değil mi? Sonra, başka ülkelere örnek olacakmışız... Evet, yapılmaması gereken şeyler konusunda belki.

3 Nisan'da gerçek bir koşuşmayla art arda önce Soyak'ta dos-

tum Saim Bugay'ın yontularını; sonra BM'de Hâle Arpacıoğlu'nun resimlerini; ardından da Edpa'da Muhsin'ciğimin çalışmalarını gördüm. Kendileriyle barışık, üç tutarlı yorumcu.

O akşam Star 1'de, geçen yılın filmlerinden *Arabistanlı Lawrence*'ı yeniden, daha dikkatle izledim; David Lean gerçekten incelikli, dürüst bir film yapmış: yaşanan olaylara katılan herkesi zayıflık ve erdemleriyle yansıtmayı başarmış. Lawrence'ın bir bakıma boş ülkücülüğünü, onu hınzırca kullanan İngiliz kurumlarının acımasızlığını, Osmanlı Türklerinin çökmüşlüğünü, Arap ulusu olduğu ileri sürülen (?) darmadağınık, çağdışı kavimlerin, aşiretlerin ilkelliğini gerektiği gibi betimledi: üstelik Batı'nın kurcalamasıyla ulus olmaya kalkışanlar, bir kenti işletip yaşatmayı bile başaramıyor henüz, tıpkı şu an Bağdat'ta olduğu gibi. Becerebildikleri tek şey, birbirlerini kesmek, hem de çoktan çağını doldurmuş kavramlar uğruna. Ne acıklı ulu Tanrım!

Alev'in sergisinden sonra, yan salonlardaki "Sanat Yönetmenleri Yarışması"nı gezdim; sözün gerçek anlamında bir şölen! Dostum Ersin Alok çok güzel bir fotoğrafının yanına birkaç satırlık kınama yazmış, *düzeni bozanları* ayıplıyor; hepimizin istediği tepkiyi göstermeye hakkı var elbet; ama kavramları açarsak, *hangi düzen* diye düşünmek gerekiyor: bütün yaratılar, yorumlar, yerleşik düzeni BİR ANLAMDA BOZUP yerine bizimkini önermektir çünkü. Alok da öyle yapmış, ama biraz dolaylı olarak; suya yansıyan karlı dağı çekmiş; bozulup yeniden düzenlenmiş bir doğa sıralaması; pek de güzel olmuş elbet.

Beniyse, başka bir şey rahatsız etti o yetkin yapıtlar dermecesinde: insan ya da nesne güzelliğinin *kendi başlarına, kendi adlarına* değil, tecimsel bir ürünü sattırmak için kullanılmış olması; güzel bir kadın ya da erkek, çıplaklığını, şuraya buraya koyduğu ellerini bana bilmem hangi nesneyi aldırmak için değil, *birbirimizi doğal olarak çekiyorsak, sarılıp sarmaşmak için* kullansaydı, *yaratıcının beyniyle yeniden düzene koyma* işlevini dolu dolu yerine getirmiş olacaktı. Belki bir gün...

4 Nisan'da Metin Deniz'in yuvasındaydım yine, seçkin bir yontu şöleninde; Metin'in yakın arkadaşları, ülkemin yetenekli çocukları biraraya toplamıştı madensel, ahşap ya da deri atlarını. Gidip tatmamışsanız ne kadar yazık!

Aynı akşam, sergisine henüz gidemediğim Maria Kılıçlıoğlu, *Günlerle Gelen*'de gerçek bir açıklık ve alçakgönüllülükle sanat serüvenini anlattı; parmak bastığı kadın duyarlılığı ve içtenlik benim yalnız belli sanat kollarında değil, hepsinin anası olan yaşama sa-

natında hepimize temel ilke olarak önerdiğim şeyler. Ama beni rahatsız eden küçük, ancak önemli nokta dil sorunuydu yine: insan sözlü dilini de sanatsal dili kadar yalın kullanmayı öğrenmedikçe hiçbir soruna çözüm yok! Bunun içinse, yalınlık, arılık duruluk vazgeçilmez koşul; Fransızca düşünüp konuşsaydık, *spontan* diye bir sözcük bulunmadığını, eğer içimizden geldiği gibi, kendiliğinden davranış ve düşünüşü anlatmak istiyorsak, *spontané*'yi kullanmak gerektiğini bilecek, çok ayıp bir yanlışa düşmeyecektik. Dünyayı yaşatacak ya da yıkacak olan işte o tek harftir! Aynı küçük, ama öldürücü yanlışı örneğin mühendisler, mimarlar da *préfabriqué* (önceden yapılmış, hazır) sözcüğü yerine durmadan *prefabrik* diyerek yaparlar. Bir züppelik uğruna ya Rab nasıl da acıklı bir aşağılık duygusu kanıtlaması! Değer mi?

Bu dergide sanatı, güzeli konuşmaya çalışıyoruz; oysa dünyada olup bitenler? Irak'a bakın: üç gün önce *insan hakları, demokrasi* falan diye avaz avaz bağıranlar, bütün dünya televizyonları, şimdi sus pus; Türkmenler, Kürtler insan mı ki onlar için üzülelim? Bizimki de içinde olmak üzere, bütün dünya yöneticileri artık gözümüzün içine baka baka, her saniye, her salise yalan söylüyor. Daha da söyleyecekler: bütün yalanları dolma gibi yutanlar *YETER ARTIK* diyene kadar!

Dünün toplumcu önderleri, SSCB, Çin, Küba ise daha da eğlendirici elbet: *yollara düşmüş kadınların, çocukların, yaşlıların öldürülmesi IRAK'IN İÇ İŞİYMİŞ, ulusal egemenliğe karışmazlaşmış!!!* Hay canınıza kurban!

Bizi Amerika'nın, İngiltere'nin açık seçik oyununa seve seve teslim eden büyüklerimize ne kadar teşekkür etsem azdır!

5 Nisan'da Teşvikiye Sanat Galerisi'nde Erol Kınalı vardı, uzunca bir aradan sonra.

7 Nisan Pazar günüyse CRR'e kırk yıllık müzik kılavuzlarımdan Cüneyt Sermet'in yetenekli oğlu Hüseyin geldi; alabildiğine duyarlı, titiz bir yorumcuyla sıradışı iki saat yaşadık. Her zaman çalınmayan yapıtlarla bezemişti izlencesini. Ve bıraktık İdil Biret'i, ilk büyük dinletisine çıkan Sayat Zaman bile daha çok dinleyici çekmişti; ama bu Hüseyin Sermet için değil, sözümona müziksevenler için acı. Sermet ödüllerini Avrupa'da alıyor çünkü.

Ertesi akşam aynı yerde bu kez Boğaziçi Üflemeli Çalgılar Beşlisi'ne eşlik etti Sermet. Ne garip bir dünya, en umulmadık sıradışı şeyler çıkıyor ortaya. Üflemeli sazların ciddiyetsizliğinden ötürü, yıllardır AKM'ye gitmez oldum ben; ama flütte Sadako Yokoyama, obuada M. Emin Özistek, klarnette Feza Çetin, kornoda Ertuğrul

Köse, fagotta Süleyman Alnıtemiz bir gecelik de olsa alıp Avrupa'ya taşıdılar bizi! Nicedir bu kadar temiz sesler işitmemiştim bu sazlardan, hepsini ne kadar kutlasam azdır!

Hüseyin Sermet'le uyumları da kusursuzdu.

Özenle seçilmiş o güzelim yapıtları dinlerken, usumdan geçenler çelişkiliydi elbet, dünyanın kendisi gibi: insanoğlu bu soylu, yüce yapıtları da ortaya koyabiliyor, ama Irak sınırında ya da başka yerlerde yediği haltları da gözünü kırpmadan gerçekleştiriyor. Beethoven'in ya da Poulenc'in aştırıcı seslerini her hücremde tadarken, yalın ayak, aç, susuz yollara düşmüş, kendini uygar sayanların kılavuzluğunda Saddam gibi maşalara yaptırılan rezillikleri yaşayanlar gözümün önünde capcanlı duruyordu! Anlatmaya sözcük yetmez!

Saddam'ı destekleyerek, en haklı göründükleri anda Filistinlileri uzun bir süre için kolu kanadı kırık bırakan Arafat gibi, sözümona Kürt halkını temsil eden Barzani'ler, Tarzani'ler, Talabani'ler, Şaklabani'ler yurtdışında ellerini kollarını sallayarak –bilmem kaçıncı kez kendilerini aldatan– büyük (?!) yöneticilerle görüşürken, güzelim insanlar kırılıyor!

Hele biz: daha Okmeydanı'ndaki katillerin yurttaşlarımıza açıkça ateş etmelerini önleyemezken, Saddam'ı vuracakmışız Irak'ta... Ne korkunç ulu Tanrım!

Ve asıl acıklısı, bilisiz, bilgisiz insancıklar, değil önder, bayrak çekilecek gönder bile olamayan bu varlıkları omuzlarında taşıyor hâlâ...

Sermet'in 10 Nisan günü Filiz'le söyleşisi yayınlandı Cumhuriyet'te; son derece haklı şeyleri, biraz eski bir dille ama, açık seçik anlatmış. Son bölümde, Türk yorumcuların Avrupalıları bastıran yeteneğinden, ama kimsesizlikten sözetmiş. Ne kadar acı bir biçimde haklı! Devlet büyükleri yabancı ülkelere giderken Sermet'i değil de, İbo'yu götürüyorsa; Çankaya'da geçmiş dönemlerdeki gibi çağdaş müzik yorumcuları değil, ayrı takım dinleniyorsa; kısacası bizim önce bütün olarak kendimize, kendi çağdaş sanatçılarımıza saygımız ve ilgimiz yoksa, kim verecek bunları?

Hüseyin Sermet'i oncasoylu kılan ögeler arasında, örneğin, bir bakıma tek kişilik direniş gibi gözükebilecek şu olgu da var: Fransız uyruğuna geçmeye yanaşmayıp bütün öbür emekçi kardeşlerimiz gibi sözümona *uygar* (?!) Avrupalının vize ve gümrük işkencelerine katlanmaya bile bile razı olması! Yaşa canım.

Güzellik arayışında 10 Nisan Çarşamba akşamı yine aynı salondaydık, bu kez iki genç yorumcuyu, Katia Burger ile Işın Çak-

makçıoğlu'nu dinlemek üzere. Geçimlerini salt müzikten sağlayabilir de olanca dikkat ve enerjilerini uğraşlarına verebilirlerse, ustalaşabilecek hevesli gençler. Yolları açık olsun!

Dergimizin adı *Sanat Çevresi;* ama salt sanattan sözetmek olası mı? Üstelik ben öncelikle yaşama sanatına inanırken...

Son otobüs yangını, nasıl bir binyüzlülük çukurunda yüzdüğümüzü bir kez daha gösterdi, ama kim görecek? Kendisiyle birlikte 34 Yunanlı kardeşimizi cayır cayır yakan Kadir Çal'ın akıl hastası, uyuşturucu düşkünü olduğu açıklandı yetkililerimizce: maşallah! Üstelik, bir süre önce, hastanelerimizden birine yatmış, hekim bir sürü latince ad sıraladı, sonunda kendisini ve benzerlerini *tereyağından kıl çeker gibi* çekip kurtardı sorumluluk denen korkunç cehennemden: *hasta kendi isteğiyle çıkarılmış bakımevinden!* Ne diyelim bilmem ki? Sinirsel yönetimini denetleyemeyen, üstüne üstlük o dizgeyi uyuşturucuyla alabildiğine bozan, uykuda gezmenin ötesinde karışıklıklar yaratan bir insanın *kendi isteği, kendi istenci* olur mu? Toplum, her şey gereği gibi olsaydı, gerek bu zavallı kardeşlerimizi, gerek *başka türlü suçlar işleyenleri* sözün gerçek anlamında *ağır hasta* sayacak, ömür boyu denetim ve gözetim altında tutacaktı, ama şiddetle değil, *sevgiyle.*

Toplumun biriktirdiği artı-değerleri üç beş kişiye armağan edeceksiniz; yurttaşların gittikçe artan oranda sayısını sokaklarda yatırıp kaldıracaksınız; *işsiz, aşsız, eşsiz* bırakacaksınız, sonra polisle, jandarmayla güvenliği sağlamaya kalkışacaksınız! Artık üstü bile örtülemiyor bu yalanın!

Canım Reich'ın *coşku vebasına* aynı olayda başka bir örnek de, otobüs sürücüsünün davranışı: kendisine *emanet edilmiş* onca insanı cayır cayır yanmaya bırakıp daha ilk anda otobüsten atlamış! Ve sonra, iki yandaki siyasal bezirgânlar, *siyasal sömürü* ardında: acaba karşı ulusa nasıl küçük bir zarar daha verebiliriz? Yuh kere yuh! Sürücünün korkaklığı da aslında nasıl çürük insanlar yetiştirdiğimizi gösterir, başka bir şeyi değil!

Ve bu çarpık anlayış, geçende batan bir geminizde başka türlü dışavurur: *kaptan gemisini bırakmaz, birlikte batar; eşi, çocukları, GEMİDEN DAHA DEĞERSİZ BESBELLİ!*

Perihan Mağden, önce Robert Koleji, sonra Boğaziçi Üniversitesi'nin ruhbilim dalını bitirmiş; ama kendi deyişiyle *karşıt-ruhbilimci:* burada anlaşıyoruz, çünkü ancak 1950'den sonra temelleri atılmaya başlayan, bilimlerin anası saydığım *dirimbilim* tin'le ten'i kavrayıp anlatmaya yeter; gerisi masaldır.

Uzakdoğu'nun birçok ülkesini, sonra New York'u gezip dolaş-

mış Mağden; ve izlenimlerini *Haberci Çocuk Cinayetleri* adı altında toplamış. 10 Nisan günü Milliyet'te yayınlanan Ayça Atikoğlu'nun yazısındaki kimi görüşleri ilginç; örneğin, yazarların *öncelikle kendilerini, özyaşamlarını* anlatmalarından yakınıyor; *gündem ardında koşmaya* da karşı –buna katılmamak olası mı? *Bugün cinselliği, yarın toplumsal sorunları işleyelim* yaklaşımına da– çok güzel! Ama şu sözlere nasıl katılalım: *ben hiçbir dâvâya hizmet etmiyorum, iyi* okurlara (!) iyi bir şey (!) *vermek istiyorum, o kadar.* Ve Latin Amerikalı yazarlar gibi evrensel okura ulaşmak, kitabını New York'ta bastırmak istiyor – peki, tamam, ama yukarıda altını çizdiğim görüşlerle olur mu bu? Latin Amerika yazarları özelde, öznelde evrenseli yakalamıyor mu? Dünyanın ölüm-kalım sorunlarını işlemeden *uluslararası ortak paydayı* nasıl yakalacak acaba?

Amerikan eğitiminin vermeye razı olduğu *ruhbilim*'i bir yana bırakmış gerçi, ama gerek Amerikalı, gerek Avrupalı *dirimbilimcilerin,* Desmond Morris'in, Henri Laborit'nin, Françóis Jacob'un, Jacques Monod'un yapıtlarından korkarım haberi yok; hiç Reich okumadığını sezdiren sözler ediyor: ve yine de kılavuz! Ne yazık hepimize!

Ama değindiği gündemi kovalama hastalığının yeni bir örneği, hem de çok çarpıcı bir örneği aynı günlerde bu kez Cumhuriyet'te duyuruldu: ilericilikten tutuculuğa savrulmuş bir yönetmenimiz Atatürk'ün kadınlarla ilişkilerini, günlük yaşamını anlatacakmış bir dizide! Hey ulu Tanrım, bu kardeşimiz olsa olsa Türk-İslâm bileşiminin ağız sulandıran öyküleriyle düşüp kalkacakken –nitekim öyle yapıyordu da– bakmış Mustafa Kemâl'e bulaşmak *moda,* bütün kapıları açıyor, almış eline satırı. Varlığını, uğraşını, her şeyini borçlu olduğu o ender çiçek rakı içip ağlıyor, karısı tepinince bunalım geçiriyormuş! Evet, üstelik pısırık siyaset uyguluyordu; şimdi bakın, atılgan, gözüpek olduk yeniden, çok şükür! Kazancını her an yaşamıyor muyuz?

Cânım Mustafa Kemâl, karısı için bilmem, ama asıl şimdi acunun sonsuzluğunda *korkunç bunalım geçiriyordur!*

Kırıldığında bacağını yapıştıran Yüksel Tenekecioğlu Altınoluk'u çok övmüştü, bu yıl Şeker Bayramı'nda oraya gidelim dedik; Erkan Ören'de oturup çalışırken, yıllarca yaz dinlencesini o güzel, şirin yerde geçirmiştik; Ruhi'ciğim bize Akçay'ı da tanıtmıştı, ama nedense Altınoluk'a hiç gelmemiştik: çok yazık etmişiz! O güzelim Kaz Dağları, önünde ağaçlı yamaçlar, şırıl şırıl sulu verimli bir ova, sonra hep serin mavilik. Ama paragöz insanlar bırakır mı?

Daracık alanlarda, cânım zeytin ağaçlarını kökünden kazıyarak, korkunç bir betonlaşma kanser gibi sarmış her yanı.

Sıcakların henüz başlayamamasından ötürü, bereket o karınca yuvalarının ancak dörtte biri doluydu; görece rahat bir yer bulup yerleştik.

Ve ünlü Çınaraltı kahvesinde çayımızı içerken, bir de baktım Burhan Uygur geliyor bize doğru; meğer Yağcılar Sitesi'nde yazlık evleri varmış. Vesile, Tuna, kızkardeşi Nurten'le birlikte onlar da Bayram dinlenmesinde. İşte bu en güzel armağan oldu bizim için!

Başkalarını bilmem, ama bir yerde yaşadım diyebilmem için, orada, oralı bir dostumun olması gerekir; bu yüzden, örneğin 1958'de 15 gün geçirdiğim Paris'ten hiçbir şey kalmadı bende.

Altınoluk'uysa Uygur'larla birlikte anacağız hep; doğrusu Burhan'ı hep uzaktan, öncelikle ressam olarak tanımıştım; oysa bu kez insan olarak da tanıdık ve gerçekten mutlu olduk: sorumlu, yardımsever, sözün kısası gittikçe tükenen soylu insanlardan biri.

Hemen ertesi günü evlerine sarımsaklı çorba içmeye çağırdı bizi, kendi yaratısı. Ardından, beklenmedik bir armağan daha verdi, aydınlık, rahat odasında minderinin üstüne çöküp başladı resmimi yapmaya.

Uygur'ların şimdi bir de Uğur'u var, canlı, duyarlı, zeki bir varlık; Sevil kedi sevdâlısıdır, Uğur'la ilk kez bir köpeğe vuruldu; ilk karşılaşmada hırlamış olsa da, o da Sevil'in kucağından inmedi bir daha.

Ertesi gün asıl Altınoluk köyüne çıktık; o köyü kuranlarla, kıyıyı yağmalayanlar arasındaki düzey ayrımı köyün doğal yüksekliği kadar! İnanılmaz bir yer, bütün Edremit koyunu kucaklıyor.

Kırk yıllık dostum Hadi Lazslo müthiş bir akıllılık göstermiş, eski evlerden birini alıp onarmış, daha doğrusu yeniden yapmış: köyün en tepesinde, gerçek bir insan evi. Ne yazık ki el öpmeye gitmişti, biz onu kucaklayamadık.

Burhan'cığım öne düşüp Bent Otel'e götürdü; Akçay'dan Ruhi'ciğimle birlikte çıktığımız Hasanboğuldu'ya benzer bir doğa mucizesi, insanı dirilten dupduru bir su akıp geliyor; tam otelin önünde küçük bir set var, oradan dökülüyor şırıl şırıl; her yan türlü ağaçlarla, çiçeklerle kaplı. Otel Belediye'nin, şimdi Haydar Dümen ve eşi işletiyor; yanıbaşında alabalık havuzu.

Sevil'in işyeri arkadaşı Osman Çeliker de bizi alıp Kızılkeçeli köyüne, onun deresine götürdü.

Burhan'ın abisi Orhan'la perşembe günü yeniden döndük Bent Otel'e; zaman zaman inen çisentinin güneşle karıştığı or-

tamda balıklarımızı yedik.

Cuma sabahı, geride bırakılma korkusuyla tiril tiril titreyip ağlayan Uğur'la Uygur'ları otobüse bindirip gönderdik.

Altınoluk'a tam anlamıyla Burhan tadı sindi.

14 Nisan'da Milliyet'te Canan Barlas'ın bir yazısı vardı: ***Kadınlığın ve Erkekliğin Sırrı Çözüldü.*** Başlık epey savlıydı kuşkusuz, ama değinilen konular da gerçekten önemli; öteden beri kendimize, dişi ve erkek olarak bakışımız yalnızca söylencelere, masallara dayandı – erkeği gözeterek. Ancak bu gözetme düzmeceydi, çünkü olgulara dayanmıyordu, dolayısıyla gerçek yaşamda her an yalnız üzüntüye, acıya yolaçtı.

Barlas, sözünü ettiği bilimsel araştırmalar şu günlerde ABD'inde çözülmüş izlenimini veriyordu; oysa bu olgulara Fransız Evelyne Sullerot yönetiminde çoksayıda bilimadamı 1978'de *Le Fait Féminin* (Dişilik Olgusu) adlı geniş incelemede ayrıntılarıyla değinmişlerdi; ben de bu kitaptan geniş bir özet yazısını aktarıp dergilerde bastırmıştım. Ama zaman çok hızlı akıp gidiyor, hepimiz her şeyi okuyacak fırsatı bulamıyoruz elbet.

Önce *Dişilik Olgusu*'nda dile getirilen, şimdi Barlas'ın değindiği temel olgu şu: başlangıçta tek bir hücrenin bölünmesiyle oluşmuş ***dişi ve erkeğin bedensel ve beyinsel yapıları hem benzerdir, hem değildir*** Dolayısıyla davranışları, özlemleri, yetenekleri de epey çeşitlilik gösterir; ancak yukarıda da değindiğimiz gibi, bugünkü toplumsal yapı ***erkeği baştacı eden bir öğretiye dayandığından*** –bunu sürdürmekte anaların, sevgililerin ne kadar büyük payı olduğunu anımsatmalı mıyım?– sayısız haksızlık göz göre göre yapılır gider: sonuçta iki cins de Reich'ın deyişiyle ***tam bir cinsel yoksulluk ve yoksunluk içinde*** geçirir ömrünü; ve iki yan da bundan ötürü karşısındakini kınayıp suçlar.

Oysa, Sullerot kitabının sunuş yazısının başına bir erkeğin, dişi yanını unutmamış bir erkek insanın, Jacques Monod'nun *Le Hasard el la Nécessité* (Rastlantı ve Gereklilik) adlı devrim yaratmış yapıtından şu alıntıyı oturtmuş: ***Yazgı, tamamlandıkça yazılır, daha önce değil.***

Doğanın soyumuzu sürdürmekte bizlere yüklediği işlevler hem ayrı, hem birbirini tamamlayıcı olduğundan, içsalgılar, buna bağlı olarak zaman zaman her şey apayrıdır; ama erek, amaç birdir: soyunu sürdürmek, bunun için birbirini tamamlamaya, ***birleşmeye, bir olmaya, birbirinin içinde eriyip bir bütün oluşturmaya*** yöneliktir.

Ancak bu asal, birincil işlevdir; insanoğlu şimdi, binlerce yıl-

dır, bunun yerine para pul, koltuk, ün, *siyasal erk* sahibi olmayı geçirdi: çektiği, çekeceği çilenin sonu gelmiyor, gelmeyecek. Dert, *dişi ibliste* ya da durmadan uçkurunu düşünen *erkekte* değil; hepimizde birden, inatla yaşatmaya çalıştığımız *sömürü düzeninde, tüketim için üretimde.* Bu can alıcı noktaya bıkıp usanmadan değinmeyen hiçbir kadın ya da erkeğe inanmamak gerek.

1950'lerden, *dirimbilimde yavaş yavaş gerçekleştirilen buluşlardan önce* yazılmış bütün kitapların tarihsel belge olmaktan öteye değeri kalmamıştır; ama onca milyar insanın kaçı karşısındakini gebertmeye kalkışmadan dinleyebilir bu sözü? Neyse ki, her şeye karşın, kimi köşelerde Rostand'lar, Monod'lar, Laborit'ler, Jacob'lar arı sabır ve titizliğiyle *acunun gerçek gizlerini arayıp ortaya çıkarmayı sürdürmüş, sürdürüyor!*

Çağımızın, günümüzün sorunları hep gündemde; nitekim, 21 Nisan Pazar günü yine Milliyet'te Özcan Ercan ruhbilimci Dr. Arşaluys Kayır'la *Cinsellikte Eşitlik*'i konuşmuş; insan eğitimindeki temel bozukluklara haklı olarak değinen uzman, birkaç da öğüt vermiş. Kadınlara *İlişkiyi başlatmaktan korkmayın. Hoşlandığınız bir insanla birlikteliğinizi iyi götürmekten yoksun kalırsınız. Erkeğinizin zevklerine saygı gösterin. Rahat olun,* diyor.

Erkeklereyse: *Daima güçlü ve etkin olmalısınız. Karınızı ihmal etmemelisiniz. Kendinizi onun yerine koyun, sevecenlik ve sevgiyle yaklaşın,* demiş.

Şimdi neresini düzeltelim? Yürürlükteki egemen *erkek ağırlıklı öğretinin* ta kendisi çünkü bu sözler! Kadın bugün nasıl ilk adımı atabilir? Kadınlı erkekli bütün toplum böyle bir davranışa *orospuluk* damgasını vuruyor; kolay mı bunu tek başına aşmak? Üstelik bırakın ilk adımı, yalnız canının istediği gibi giyinene bile öyle bakıyoruz hep birlikte!

Erkeğe söylenense, kadına verilen öğüdü silip süpürüyor: *güçlü ve etkin olmak!* Ayıp be canım ayıp! Ne kadın herhangi bir doyuma ulaşabilir bu bakışla, ne de erkek yüzyıllardır sırtına yüklenen doğadışı sorumluluğun *altından kalkabilir!*

Bunun doğrusu, *dirimsel enerji biliminde* var: daha ana karnındayken, *acunsal yaşam enerjisinin* önce anaya, oradan çocuğa dolu dolu akmasına izin verin; analar *esirgeyici, sevecen* eşleriyle mutlu olsun; çocuklar ana babanın en küçük ayrıntıya varana dek her şeye, her saniye burnunu sokmadığı bir ortamda büyüyüp gelişsin; kitaplar artık Olympos ya da din ululara göre yazılmasın; canlı cansız bütün varlıkları çekip çeviren *dirimsel enerji bilimi* toplumsal, siyasal, cinsel yaşamımıza da yön versin: gerisini

yaşam enerjisi şırıl şırıl akan İda Dağı suları gibi çözer.

Hiçbir hayvan yavrusuna anası babası ***akıllı, aktöreli, bilinçli*** olmayı öğretmiyor; canlı varlıkların hepsinin temelindeki DNA zaten biliyor; biz bu varlıkları alıp hayvanat bahçelerine kapatmadıkça, hepsi, yaşamaları için gerekli her şeyi tam zamanında, gerektiği gibi yapıyor.

AMA ONLARIN EVRENİNDE ARTI-DEĞERİN ÜÇ BEŞ KİŞİNİN ELİNDE BİRİKMESİNE İZİN VEREN İNSANA ÖZGÜ *SÖMÜRÜ YOK!*

En kısa yoldan söylemeye çalıştığım bu ANAYASAYI bütün insanlar benimseyip yaşamlarına geçirmeye razı olmadıkça, arada söyleneceklerin hepsi *yalandır, kandırmacadır, olsa olsa acıların, savaşların, cana kıymaların sürmesini sağlar!*

21 Nisan Pazar öğleden sonra Uygur'ların Kozyatağı'ndaki yeni evlerine gittik; o güzelim sebze çorbasından içtik, hep birlikte. Dostum Nazmi'nin eşi de vardı.

Burhan'ın evini, işliğini görünce, eski inancım bir kez daha pekişti: herhangi bir sanat dalıyla, yalnız ***ıkınmasız sıkınmasız*** becerebilenler uğraşmalı; geri kalanlar, işi *yaşamına tat katma, dürüst özenme* aşamasında bırakmalı; onlar için de, bizim için de en doyurucusu bu olurdu. Ve bu, her bireyin kendi *içinden böyle gelmeli*, Ahmet, Mehmet, ya da ben söylüyorum diye yapılmaz çünkü.

Burhan'cığım, kendi deyişiyle, *büznün de, sevincin de* doruklarında yaşayıp süzmüş o benzersiz resimleri; ***rakı küpünden*** bu kadarcık zararla çıkabilmiş olması ne kadar sevindirici! Bundan sonra başka hazlarla yaşamayı becereceğine inanıyorum yürekten.

Cinsellikte eşitlik konusunda bir noktaya daha değineyim: doğa, ilk hücrenin bölünmesi sırasında yeni varlığı bağrında taşıyıp büyütecek kesime, dişiye daha büyük güç vermiş; dolayısıyla, cinsel etkinlik sırasında da kadın daha uzun soluklu aslında, ama toplumsal-eğitsel baskıyla bunu yoketmeye çalışmışız yüzyıllardır, bütün öğretimimiz bunu izlerini taşır. Şimdi eğer gerçekten daha rahat, daha doyurucu ilişkiler yaratmak istiyorsak, bu söylenceye en azından *dilde* son verme zamanı: kadın istemedikçe, erkek onun kollarına giremez, içinde eriyip ***bir olamaz*** – bugün bunun tersini ancak sözün gerçek anlamında sapıklar yapıyor, ve kadınlarımızın ırzına geçiyor. Oysa topu topu bir atımlık barutları var! Kadınsa engin bir deniz; saygı ve sevgiyle yaklaşabildiğimiz zaman, becerebildiğimize sevecenlikle, hoşgörüyle kucak açan.

25 Nisan'da Levent Galerisi'nde Marta'cığım gizli saklı bir kö-

şeden bir kardeşimizi çıkarıp getirmişti: Pınar Kutat Ekim. Neşet Günal'ın işliğinde sağlam bir eğitim görmüş, ama sonra çoğu kadınlarımız gibi evine çekilip iki çocuk yetiştirmiş. Şimdi onlar yetiştiğine göre, öğrendiği zanaatı anımsamış, yeniden resme dönmüş; umalım sürdürür.

Pınar'ın resimleri bana eski bir inancımı anımsattı: sanat, kendini başkalarının gözlerine önüne sermek aslında, hem de alabildiğine çıplak. Pınar bu ilkeyi sonuna dek vardırmış, eşiyle birlikte. Çıplak kadın yapan çoktu sanat tarihinde, ama erkeği olduğu gibi sergilemeyi göze alabilen ressam da, kişi de pek çıkmadı Eski Çağ'dan bu yana. Tam bir meydan okuma Pınar'la eşininki, korkarım en yakınlarını bile tedirgin eden. Ama olsun, birilerinin ilk adımı atması hep gerekir. Gerçi dostum Nilgün'ün de erkeklik örgenini çekinmeden gösteren resimleri var, ama onunkiler daha genel, özel bir kişi değil.

Ertesi akşam CRR'de güzeller güzeli bir düşün-dil ustamızı selâmlamak üzere toplandık: Macit Gökberk. İsa Çelik, fotoğraflarıyla güzel bir gezintiye çıkardı bizi Gökberk'in yaşamında: geçip gitmiş mutlu, aydınlık günlerin izleri. Bütün dünya, el ele yellere verdik o günleri.

Sonra sevgili dostları, arkadaşları konuştu; ilk sözü hakkıyla sayın Vehbi Eralp aldı. Gökberk'le tanışmalarını, dostluklarını anlattı. Başında öyle bir söz etti ki, yalnız o söylenip dağılsaydık, bana yeterdi: *tam 70 yıldır bir sevdâyı birlikte yaratıp yaşatmışlar!* İnsanlık, 1950'lere dek, bu ülküyü, bu ilkeyi baştacı etmişti; şimdi, bin şükürler olsun, Amerika'yı ele geçirenlerin öncülüğünde, asıl değerimize kavuştuk hep birlikte: *PARA*.

Bir başka süzme bal-söz daha ekledi Eralp: insan iki şeyi önemseyip benimseyebilir: *bilim ve sevi. "Ben, seviyi bilimin de önüne koyuyorum"*, dedi; ve o kusursuz seviyi yaşamasına yardım ettiği için Gökberk'e teşekkür etti. Başka ne diyeyim şimdi ben? İyi ki varolmuş, iyi ki böyle yaşamışsınız güzelim ustalar!

Nermi Uygur bu söyleme şiirsel denemeyle katıldı, bana benzeyenlerin içini ışıttı.

Arslan Kaynardağ'la İlhan Selçuk da ustalarına yakışır birer konuşma yaptılar. Uygur, Gökberk'in erdemlerinden *hoşgörü ve bilinçlendirme*'ye değinirken, özellikle *gençliğe saygısı*'na parmak bastı; Sokrates gibi, Atatürk gibi, kendini tanıyan, kendine saygı duyan her gerçek insanın dört elle sarıldığı bir ilke bu.

Eralp de, *mutluluk, asıl, öbür insanları, sevmediklerimizi mutlu etmeye çalışmakla* yaşanabilir, dedi. Canını seveyim.

27 Nisan Cumartesi günü, sevgili dostum Nevhiz Tanyeli'nin haber vermesiyle Hatay Aşevi'ne onun resimlerini görüp Nursel Duruel'le Tevfik Akdağ'ın kitaplarını imzalamalarına katılmaya gittik. Sevindik elbet bu ortak düğünde.

Akşamüstü de Kile'ye Burhan'cığımın düğününe gittik. Gerçek bir şölen.

Akşam televizyonda Korhan Abay'ın sunduğu *Cumartesi Cumartesi*, çok şaşırtıcı biçimde, Genco Erkal'la başladı: *Merhaba*'dan bir bölüm sundu. Ve sonra gerçek bir soylu gibi oturup soruları yanıtladı. Salonda türbanlı kızlarımız vardı; Genco'yla aralarında ne yazık ki ulu dağlar; izlenceyi de –ne garip!– Genco kapattı: *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım*'dan, *Sahibinin Sesi* bölümüyle. Ve oradaki *sahiplerinin sesleri*, şarkıcı hanım kadar Erkal'ı da alkışladılar!

Ah, canım Genco! Gerçek bir tutarlılık anıtısın! Keşke savaşımın biraz daha kolay geçebilseydi! Ama yandaşın olması gerekenler *paraya çoktan teslim oldu!*

Gecenin ilerleyen saatlerinde Ferit Edgü-Erden Kıral ikilisinin *Av Zamanı* geldi önümüze: ah, ah, aah! Sözümona anlatılan 12 Eylül döneminin en küçük bir acısını bile yüreklerinde duymamış bu ikili!

Ama Bozkurt Güvenç'in yönetiminde bir Anayasa tartışması yapıldı daha önce yine televizyonda; son yıllarda dinlediğimiz en yararlı izlenceydi kuşkusuz. Eski CHP'li Reşit Ülker'in eveleyip gevelemelerine karşılık, Ertuğrul Günay'la DYP temsilcisi alabildiğine tutarlı, kararlı, uygar konuşmalar yaptılar. Hey ulu Tanrım, sonunda bu kadarına gelebildik mi?

Nev'de Koray Ariş'in, Tem'de Adnan Varınca'nın sergileri insan kalmama yardım eden etkinliklerdi.

28 Nisan Pazar günü CRR'de Hülya Ardıç'ı dinledim; sahne yorumculuğu için daha sık yeni fırsatlar bulabilirse, gerçek bir yorumcu olabilecek altyapıya sahipti.

29-30 Nisan günleriyse, aynı yerde, Michael Thomas, Ian Belton, Paul Cassidy ve Jacqueline Thomas'tan oluşan Brodsky Dörtlüsü'nü dinledik; viyolada Ruşen Güneş, kornoda Hüseyin Coşkun, klarnette Bülent Civelek eşlik etti İngilizlere. Ah canım Mozart! Forman'ın filminde Salieri'nin kıskançlıktan yanarak dediği gibi, gerçekten *Tanrısal bir müzik* seninki. Hele o klarnetli beşli! Yaratana da, yorumlayanlara da binlerce teşekkür.

30 Nisan Salı günü okuldan çıkışta önce Tem'e uğradım; sonra Edpa'ya yollandım, içimden de *"iyi ki Suna'cığımın yuvası şu*

köşede, yozluktan bunalınca uğrar, kendime gelirim" diye düşünerek. Muhsin Kut'la Alev Ermiş vardı yanında. Hoşbeş arasında, o inanılmaz haberi verdi Suna: *Edpa gelecek ay kapanıyor!* Ne diyebilirim, ne demeliyim? Öbür sanatçı dostlarımla birlikte, benim için de gerçekten bir sığınak, bir *yaşama sanatı ocağı* daha gidiyor demek?

Söyleşi sırasında, Suna'cığım Sayın Eralp'i doğrulayan kişisel ilkesine değindi: *ömrü boyunca hep sevdiklerini sevindirmek için yaşamış, öyle davranmış!* En eski uygarlıklardan beri böyleydi bu; Amerika anakarasını yağmaladıktan sonra bütün dünyaya el atanlar ortalığı kaplayınca yerini *"ben, ben, yalnız ve öncelikle ben, BİR DE PARA"* anlayışına bıraktı ne yazık ki! Edpa da bu yüzden gidiyor işte!

Sevgili Macit Gökberk'e sevgi ve saygılarımızı sunduğumuz akşam, küçük ağırlama bölümünde eskiden olsa aktöresel bir örnek olabilecek bir şey yaşadık; şimdiyse kimin işine yarayacağını bilemiyorum, ama yine de anlatayım.

Ötedenberi iki tür insan olageldi yeryüzünde: her şeyi bildiklerini öne sürenlerle, Sokrates'in bilgeliğini elden kaçırmamaya uğraşanlar. Ben de ikincilerden olmaya adadım ömrümü.

Salondaki erinci elimizde kadehler, birbirimizle söyleşerek sürdürürken, birinci takımdan bir arkadaşımız geldi hışımla yanımıza, önce Önay Sözer'e, sonra bana birer zehirli ok fırlattı, çekip gitti. Önay'a söyledikleri yazılmaz, ayıptır. Banaysa, yazılarımdan birinde, Anday'ın dizelerini Orhan Veli'ye yakıştırdığımı söyledi; olabilir, olmuştur; keşke olmasaydı elbet. Ama sanırım Oktay Akbal'ın Halim Şefik için yazdığı güzel yazıdan yaptığım alıntıda olmuştur bu tatsız kaza; ancak, iki değerli ustanın dizeleri yine de yerli yerinde durmuştur, bulundukları bağlamı da, kendi öz değerlerini de korumuştur. Peki, o arada benim paylaşmak istediğim *asıl doğrular?* Haa, onların hiç önemi yok kuşkusuz.

Herkes Suna değil ne yazık ki, *sevindirmek* değil, *ezip paçavrasını çıkarmak* için yaşıyor kimilerimiz, hem de kendi dışlarındaki herkesin!

Aynı yazar, çeşitli söyleşilerinde, kendisinden daha büyük insan bulunmadığını, ülkemizde hiç aydın yetişmediğini de söyler durmadan! Sartre'ın çok yerinde bir sözü vardır, zaman zaman anarım: *kavramlarınız aynı değilse, insanlarla tartışmayın!*

Oysa, arkadaşımızın bizi delik deşik ettiği akşam, o salonda, dinleyiciler arasında da, sahnede de ülkemin pırıl pırıl, gerçekten *aydınlık* kafaları vardı! Macit Gökberk'ler, Vehbi Eralp'ler, Nermi

Uygur'lar, o kimseyi beğenmeyen insanımız da içinde olmak üzere, *sevgi dolu aydınlıklarıyla ayrıksız hepimizi yetiştirmişler, etkilemiş, yönlendirmişlerdi!*

Ve birer alçakgönüllülük anıtı olarak aramızdaydılar. Benim can gözüm de, can kulağım da yalnız onlarda.

Bu ayki ezgimiz Cemâl Süreya'dan:

FOTOĞRAF

Durakta üç kişi
Adam kadın ve çocuk
Adamın elleri ceplerinde
Kadın çocuğun elini tutmuş
Adam hüzünlü
hüzünlü şarkılar gibi hüzünlü
Kadın güzel
Güzel anılar gibi güzel
Çocuk
Güzel anılar gibi hüzünlü
Hüzünlü şarkılar gibi güzel.

Sanat Çevresi, Haziran 1991, S.152

Yiten Kim, Gandi mi, Yaşama Umudu mu?

1 Mayıs 1991. İşçi, emekçi ya da az ürkütücü adıyla, Bahar Bayramı. Bütün İstanbul gözetim altında; yabancı bir güç gelip kenti ele geçirmiş sanki. Gerekçe: İşçiler, öğrenciler izinsiz yürümesin!

Oysa bir süredir ulu yetkililerimiz gerek yazılı basında, gerek televizyonda övünüp duruyorlar: "*141-142'yi biz yürürlükten kaldırdık!!!*"

Maşallah!

Üstüm başım düzgün, fazla küçümsemeye, itilip kakılmaya uğramadan ben de iki kez mıncıklandım; ya hani şu artık adam yerine koymaya karar verdiğimiz Kürtler? Ya kadınlarımız, kızlarımız? Haa, onlar mı? Onlar zaten insan sayılmaz!

2 Mayıs; Cumhuriyet Gazetesi'nin birinci sayfasında, kocaman bir fotoğraf; elinde çocuk bir genç kız koşuyor, eli sopalı bir güvenlik (?) görevlisi, hışımla kovalıyor. Hangisine daha çok yanayım? Çağdışı, insanlıkdışı *devrimcilik* anlayışı uğruna, en asal, en birinci görevini, *bilerek, isteyerek doğurması, sonra da en büyük özenlerle, sevgi içinde büyütmesi gereken yavrusunu* can alıcı tehlikelere atabilen, *sözümona devrimci, kurtarıcı* genç anaya mı; yoksa, aslında savunması, yanında yeralması gereken bu şaşkın, ama yine de iyiniyetli anayı bütün tanımlamaların ötesinde bir acımasızlıkla kovalayan görevliye mi?

Oysa, İzmir Valisi gibi düşünüp davranmak da olasıydı.

Ama bunun için, toplumun bütün bireylerinin onurlarına, özgürlüklerine aynı titizlikle sahip çıkmaları; gençler ya da Kürtler aranıp iteklenirken, içlerinden: *"Yapmasın keratalar!"* diye geçirmemeleri gerekirdi... O gün gelir mi dersiniz?

Genco'yu ne kadar beğenip sevdiğmi geçen ay bir kez daha belirtmiştim; *Camdan Kalp* ilk gösterildiğinde, salt onun hatırına, gidip görmek istemiş, denk getirememiştim; Sinema Şenliği'nde de olmadı; ama sonunda gördüm. Keşke görmeseydim de öyle bir umut halinde kalsaydı!

Hep belirtiyorum, ben kulunuz, sıradan bir insanım, çok şükür sıranın bilmem ne kadar gerilerinde de değilim. Kimi yapıtları gerçekten anlayamıyorum; *Camdan Kalp* de onlardan biri. Aldığı üç ödüle, yazılan onca övgü yazısına, televizyonda Korhan Abay'ın onca övgülü sözlerine karşın, hiç aklım ermedi Fehmi Ya-

şar'ın bu filmde ne demek istediğine. Günümüze uygun bir film öyküsü yazamadığı için çalışması geri çevrilen bir okuryazarımız, evine döndüğünde, eşiyle, hizmetçileriyle neler yaşıyor, neler konuşuyor? Türk sinemasının en zayıf yanı, kendi kalıplarını hiçbir zaman aşamayan kadın oyunculardır; gerek Av *Zamanı*'nda, gerek bu filmde köylülükle en küçük bir ilgisi kurulamayan *Şerif Sezer* neyi canlandırıyor? İpe sapa gelmez bir sürü koşuşmadan sonra, kahramanımız Wajda'yı epey çağrıştıran bir biçimde, tek pabuçla, çöplükte can verdi, biz de kurtulduk! Doğrusu Fehmi Yaşar'dan pek umudum yok; bilirsiniz, dışardan eleştiriye hiç inanmam; özeleştiriyi sevgili Genco'ya bırakıyorum.

Ama yeryüzünde hep sığlık yok çok şükür; nitekim, televizyondan beklenmedik bir armağan geldi: Pavarotti'nin 30. yıl kutlama dinletisi! Aman ulu Tanrım! İnsanın böyle soylu, coşturucu yanları da vardı değil mi? Gerçi Pavarotti hiç yakışmayan bir ağız tadı kurbanı, gözümün bebeği Marlon'a benzemiş, ama bir süre sonra kulağımız gözümüzdeki rahatsızlığı unutturuyor. Şimdi tek hedefimiz bu doyulmaz dinletinin bandını elde edebilmek.

Bu yılın Ocak ayında –baleyi kaldırıp atan değerli TRT yöneticileri– hemen bütün Mozart operalarını verdiler, ben de banda aldım; televizyon dayanılmaz derecede hafifleyince, onlardan birini koyup kendimize dönüyoruz; geçen akşam *Don Giovanni*'yle yaşadık. Ah canını sevdiğimin Mozart'ı, ne söylense az yeteneğin, yaşama sevincin için! Hele bir de toplumsal koşullar örneğin Verdi'nin dönemindeki gibi olsaydı da, o kadar sudan konulara sıkışıp kalmasaydın... Hele *Cosi Fan Tutte* (Bütün Kadınlar Böyle Yapar) gibi gerçekdışı, doğaya aykırı öyküler... Ama saraylıları eğlendirmek kolay mı? Onca tuzak kurar, onca üstüne varırsanız, biz erkekler kadınlardan çok daha kolay döneklik etmezmişiz gibi, iki güzel kızı hem oyuna getireceksiniz, hem dürüstlükten, eşine bağlılıktan ayrıldılar diye kınayacaksınız; ne kadar düzeysiz bir eğlenme yolu! Üstelik, bu yaklaşım hâlâ yürürlükte dünyamızda. *Don Giovanni* de öyle: inanılmaz bir sesin canlandırdığı kahramanımız, dilediği an, dilediği kadın ya da kıza el atıyor, yakalayıp suyunu içiyor, sonra fırlatıp atıyor! Ayıptan da öte bir kandırmaca.

Ama ya müzikler?

11 Mayıs Cumartesi günü televizyonda BBC yapımı bir izlence vardı: Japonya'da temel eğitim. Korkunç! Ortaçağ karanlığını yaşayan bu zorba ataerkil toplum, yaklaşık yüzyıl önce gözünü Batı'ya, orada da belli bir ülkeye, asker kafalı Almanya'ya çevirmiş ve onların yaptıklarını abartarak kendine uygulamış: kızlarla oğlan-

lar hâlâ birörnek giyip birörnek davranmaya, düşünmeye zorlanıyor!

Gerçi hemen herkesi okutuyorlar; hemen herkese fen bilgileriyle matematiği belli bir düzeyde öğretiyorlar; ama sonuçta ancak durmadan üreten fabrikaların tartışmasız her buyruğu yerine getiren robotlarını yaratabiliyorlar. Salt tüketim için yaşanan bir dünyada hiç dert yaratmayan yurttaşlar – daha doğrusu karıncalar. Peki ama kendi geleceğini başka türlü görüp değerlendirmesi gereken, alabildiğine kirlenen ve en ürküncü nüfusu sınırsız çoğalan bir dünyaya yararlı ve gerekli mi bu insancıklar?

Kimi yanlar yararlı kuşkusuz: herkese toplum dayanışması, toplumsal ve bireysel ödevler ayrıksız öğretiliyor; çok güzel!

Ama bu yavrucuklar, ilkokul dışında, artık hiç gülmüyor; öğleden sonra 5-6'ya dek çok ciddi bir eğitim verdiği söylenen okullardalar; öğretmenlerse günde 10 saat okulda çalışıyor; giderek, derste anlayıp öğrenemeyenlere ders arasında da ek çalışma yaptırıyorlar. Bu da pek yerinde diyelim. Peki ya sonra? Haa, sonrası cehennemlik işte: eve gidip yemek yiyen çocuklar, kendi deyişleriyle *sınav cehennemi*'ne hazırlanmak üzere, yemekten sonra doğru *Juku* denen özel dersanelere! Hem de ailenin tüm gelirini yutan paralarla! Ve saat 22.00'de bitiyor bu cehennem işkencesi! Ardından eve geliş, masa başı, sabahın 01.00'ine dek ödev yapıp ders çalışma. Uyku mu? *4'ten şaşma 5'i aşma* ilkesi var!

Ve analar babalar, çocuklar, giderek öğretmenler, toplu derslerde ya da okul bitirme törenlerinde ***mışıl mışıl uyumakta!***

Ne iç açıcı değil mi?

Ah, ah! bir de bütün dünyayı, hele azgelişmiş ülkelerin tümünü böyle yapabilsek...

12 Mayıs Pazar günü, Cumhuriyet'te Ali Sirmen yine ilginç bir yazı okuttu bize; *İnsan Öğesi* başlığını taşıyor yazı, Beyoğlu İstiklâl Caddesi'nden yola çıkarak kentimize, yaşamımıza bakmış Sirmen. Vardığı sonuç olumsuz elbet; yargılarını ressam dostum Rasin'in bir mektubuyla da belgelemiş. Söylenenler doğru, gerçek kuşkusuz. Peki ama nedeni? Nurettin Sözen'in ya da bilmem kimin beceriksizliği mi? Yoksa daha köklü bozukluklar mı? Sözen'in yerine Ahmet olsa ne değişirdi? Asıl kaynak, tüketim için yaşamaya göre düzenlendiği öne sürülen toplumsal, dünyasal düzensizlik!

İkide bir Laborit'nin *İnsan ve Kent*'inden sözedişim, kimilerine, kendini okşamak gibi gözükebilir; oysa hiç öyle değil, ben kendime değil, doğrulara hayran olacak kadar talihliyim: burada tasam, korkum, dünyamızın bizi de birlikte götürerek yokolması.

Laborit'nin o güzelim çalışmasını okuma zahmetine girerseniz, yerkürenin neresinde olursak olalım, şimdiki anamalcı düzenle ancak böyle kentler kurup böyle yaşayabileceğimizi açık seçik görürsünüz. Çözüm mü? Şimdi tamtam çalarak çöküşüne sevindiğimiz sevgiye, imeceye, yalansız dolansız paylaşıma dayalı insanca, doğaya uygun yeni bir düzen – daha doğrusu, *asıl düzen.*

Ama buna giden yol çetin, kafalar hiç mi hiç hazır değil. Özlediğiniz insanı ilkin kendi içinizde yaratmaya hazır mısınız?

Jean Daniel, *Observateur*'ün Mitterand'a ayrılmış sayısında, toplumcuların işbaşında bulundukları son on yılın dökümünü çıkarırken, *"paylaşıma öncelik verdiler, ama üretimi pek önemsemediler"* diyor. Bu tümce yarı doğru: toplumsal adaleti gözetmek zaten toplumcuların ilk görevi; ama üretim, *hangi üretim?* İşte bu soru bütün dünyanın önünde dağ gibi duruyor. Kaçamak yanıtlarla kurtulma umudumuz hiç yok.

Yalnız yaşamak ve yaşatmak için üretim!

Mayıs'ın ilk dinletisini 4 Mayıs'ta CRR'de flütçü Şefika Kutluer ile gitarcı Ahmet Kanneci'den tattık; Sevil, zaman zaman sanatçılara bakıp: *"Yeryüzünde işi güzel insanlar da var"* diye hayıflanır, haklı olarak. O gün Şefika'yı dinlerken, bu kez Fatma küçük bir ekleme mırıldandı: *"İnsanın işinin de, kendisinin de güzel olması ne büyük talih!"* Gerçekten de öyleydi, Kutluer hem doğadan eli ayağı düzgünlük, hem de yetenek almıştı; ama doğrusu bu talihin hakkını veriyordu çalışmasıyla.

5 Mayıs Pazar akşamıysa aynı salonda Lucerne Festival Yaylı-çalgılar Topluluğu'nu dinledik; Rudolf Baumgartner'i müziksever olup da bilmemek olası mı? Kulaktan tanıdığım bu insanı kanlı canlı görmek hoş elbet; gerçek bir eğitmen-yönetici; büyük bir coşku ve sevgiyle kucaklamış işini de, öğrencilerini de. Gunars Larsens'in, Selma Griffiths'in, Peter Leisegang'ın, Stanley Dods ile Daniel Dodds'un bireysel katkılarıyla Albicastro'nun, Bach'ın, Mozart'ın, Jenny'nin, Hindemith'in, Mendelssohn'un yapıtlarını yorumladılar bize. Müzikleri de yüzleri kadar ari-duruydu. Sağolsunlar.

Eskiden Sovyet sanatçıları yapardı, şimdi artık bıraktılar: Baumgartner çaldıkları alkış parçalarını tane tane tanıttı; müzik tatmaya gelen herkes ayrıntılı uzman değil ki!

Sevgili ustam Nermi Uygur'un değerli eşi bıçak altına yattı, bereket iyiye gidiyor. Geçmiş olsun demek için aradığımda, eski sevincine kavuşmuş sesiyle yine son derece diriltici şeyler söyledi ustam; bunların başında, *"Doğa, bütün can parçalarını sarıp*

sarmalar, kendinde barındırır" vardı. Ne kadar doğru! İnsanların güzelleri eskiden de bilincine varmışlar bunun; ama sonra makina icat oldu, mertlik bozuldu, her şeyi makina sayıp sanmaya başladık.

13 Mayıs günü kafamda bu güzel söz, Tiyatro Şenliği'ni sormak üzere Aydın Gün'e gidiyor; bir yandan da, ortak dostumuz Laborit'yi düşünüyordum. Yine Nermi Uygur'un başka bir kavram için önerdiği, *iç içe örgülenme* deyimi bütün varlığımda.

Berlin Duvarı yıkılıp Moskova buyurganlığı çökeli beri, hep yineliyorum. Batı denen kesimde bir şenlik, bir cümbüş; *yaşasın, toplumculuk nalları dikti!*

Oysa Demokritos'tan bu yana daha başka bir sürü usu başında sözcümüz gibi, Laborit de sayısız kez şu temel ilkeye parmak basmıştı: *acunda, doğada, kesin bir enerji tutumbilimi var; en küçük enerji parçası boşa gitmiyor; bir yerde artan, hemen başka bir üretimin devindirici kaynağı oluyor. Herhangi bir yanmadan örneğin karbondioksit oluştu, güzelim bitkiler onu alıyor, bütün öbür canlı kardeşlerine yararlı besine dönüştürüyor. Hayvan ya da insan atıkları, gübre olup yine canları yeşertiyor. DAHA DOĞRUSU "YEŞERTİYORDU"*

Araya makina, hızlı mı hızlı işleyim girdi, şimdi artık hiçbir artığı, atığı denetlemeye kimsenin vakti de, sabrı da, niyeti de yok! Bakmayın siz çevre kirleniyor yaygaralarına: Japon fabrika sahipleri, arıtma-çevirme kuruluşları yapmaktansa, küçük cezalara razı yıllardır!

En kötüsü, kuşkusuz, artı-değeri, artan-enerjiyi, doğanın, yaşamın yeni halkalar kurmasına değil de, *üç beş sapıtmışın cebini doldurmaya harcayalı beri* yaşanıyor; ve şimdi, büyük sevinçler içinde, bu anlayış yengiye ulaştı diye el çırpıyor insancıklar!

Bütün dünyada olduğu gibi, ülkemin sözümona ilerici siyasetçileri de oy uğruna bu masala katılıyor; *Devlet, kamu sakın hiçbir şeyi önceden tasarlayıp denetlemesin, bırakın yapsınlar, bırakın yesinler!* diyen gittikçe çoğaldı.

Oysa, Laborit'yi ve öbür ustaları derinlemesine düşündükçe görüyorum ki, *toplumculuk ülküsü* insanın uydurduğu güzel bir ülkü değil, kaçınılmaz bir *doğal, acunsal gereklilik: bir enerji kırıntısını bile boşa harcayamazsınız, el ele vermek, alabildiğine tutumlu yaşamak, kendi canınız için koşulsuz başka varlıkların canını gözetmek zorundasınız! ÖBÜR DÜNYADA CENNETE GİTMEK İÇİN DEĞİL, YERYÜZÜ YAŞANABİLİR BİR YER OLARAK KALSIN DİYE!*

Laborit, doğal zorlamaların çok geç kalmadan buna aklınızı erdireceğine inanıyor; nasılını bilmeden, iyice çıldırmamak için, *biricik umut bu!*

Fırsat düştükçe, ustalarımla birlikte, ***asıl bilim, dirimbilim yeni başlıyor; bundan önce söylenenlerse yalnız birer masaldı,*** diyorum biliyorsunuz.

Bunun son bir kanıtı, *Observateur*'de, Gérard Petitjean'ın tanıttığı Joseph Reichholf'tan geldi; *"İnsanın Yeryüzünde Belirmesi"* adlı yapıtında, oluşum tarihimize yeni bir bakışla bakmaya çalışmış bu Alman dirim ve çevrebilimcisi. İnsan hücresindeki minicik bir asalağın, *mitoşondri*'nin yardımıyla, geçmişimizin dönemeç taşlarını ortaya çıkarmış. Kısaca şöyle:

İlk oluşumumuz, Afrika'nın ana karnını andıran sıcacık, verimli topraklarında; yaklaşık 1 milyon yıl önce, ***ayakta duran maymun*** (homo erectus), alıp başını Çin'e, Pekin'e dek kaçmaya başlamış: kaçtığı, ufacık bir varlık, Çeçe sineği. İki ayağı üzerinde yürüyebilen maymunların hepsi gitmemiş elbet; kalanlar evrimin içersinde, Neandertal'i oluşturmuş; bu atamızın beyni 1800 cm^3; *Homo sapiens*'ten (bilen maymundan) gelen bizlerinkiyse, 1500. Neandertal de 200000 yıl önce yollara düşmüş; gerçi beyni bütün öbürlerinden büyük, ama çenesi hemen hemen yok: dolayısıyla, daha gelişmiş bir çeneye sahip ***bilen maymun,*** bilmekle kalmamış, aynı zamanda ***derdini de anlatabildiği için,*** günümüze dek yaşayabilmiş. Kutsal Kitap'ın *"Başlangıçta Söz Vardı"* deyişi boşuna değil!

Bilen Maymun da, Çeçe sineğinin hışmından kurtulmak için yaklaşık 70000 yıl önce Afrika'dan, ilk *Cennet*'ten kaçmak zorunda kalmış; ama o çağlarda ılıman kuşak henüz ılıman değil, buzul çağı yürürlükte; uçsuz bucaksız tundralar kaplamış bütün anakaraları; buralarda, yokolmazdan önce, sınırsız birer besin kaynağı olan memeliler yaşıyor: Afrika'nın meyve ağırlıklı beslenme düzenine önemli bir üstünlük. Böylece ilk atalarımız (Ah! nasıl da üzülecek şimdi her şeyi Orta Asya'dan başlatanlar, ama ne yapalım, olgu olgudur) evet, ilk atalarımız, dünyanın dört bir yanına dağılmış, Bering Boğazı'nı da yürüyerek geçip iki Amerika'ya varmışlar.

Bu amansız Çeçe'nin iğnesi en kalın fil derisine bile aldırmıyor; onun *sivri dili*'nden, sıkı durun, bir tek Zebralar kurtulabiliyor: derileri daha kalın olduğu için değil, beyinleriyle bedenleri çok kurnaz bir savaş yolu bulabildiği için: ***bu gaddar sinek, çizgili varlıkları göremiyor!***

Evet, dirimbilimcilerin yeniden yazmakta olduğu asıl tarihimizi öğrenmek nasıl da coşku verici! Tek bir Çeçe, milyonlarca kı-

lıçlı zorbaya bedel... Ama o, öldürmek için öldürmüyor, hepimizi *ortama uymaya zorluyor!* Sağol Çeçe!

13 Mayıs akşamı CRR'de genç bir piyano sanatçısını, Özgür Aydın'ı dinledik; biraz ucuz, ama yaygın deyişle, ***kumaşı iyi,*** ilerde yetkin bir yorumcu olacak.

15 Mayıs'taysa, aynı salonda Boğaziçi Oda Solistleri'ni dinlemeye gittiğimde, önce dostum Sevil Gökdağ'la karşılaştım; çayını içerken dert yandı, istenen uyum, birlik sağlanamıyor diye. Kimi arkadaşları onun beklediği kadar ciddiye almıyorlarmış topluluk çalışmalarını; ben de, insanın kendini ve işini ciddiye alabilmesi için, alıcıların onları ciddiye alması, çağrıda bulunması gerektiğini söyledim: yurdumda oda müziği için böyle yaşatıcı bir çağrı, bir uyarı var mı? Ben göremiyorum, gören varsa lütfen bildirsin.

Topluluk bize Purcell, Bottesini ve Mozart çaldı; Mozart'ı hemen herkes çalıyor, ilk ikisini dinlemekten mutlu oldum.

16 Mayıs Perşembe akşamı, yine aynı salona Peter Katin konuk geldi; 1970'lerde, Panayot'çuğumun emeğiyle, kırık dökük Maksim'de ilk kez dinlemiştim bu ince yapılı, duyarlı yorumcuyu. Scarlatti kişilik yapısına pek uymadı galiba, ama Schubert, Debussy, Chopin tam ona göreydi.

Görsel haz için Mayıs'ta Hobi'de Mehmet Özet'in, Edpa'da Atilla Atar'ın, Opera'da Alp Bartu'nun, Soyak'ta Beril Anılanmert'in, Arkeon'da Mustafa Ata'nın, AKM'de Edis Tezel'in, Teşvikiye'de Aka Gündüz Temur'un, Akbank-Bebek'te Ufuk Kobaş'ın çalışmalarını görebildim.

Bir akşamüstü Suna'ya uğradığımda, yanında Unicef kartları için resim arayan bir hanım vardı; Suna'cığım her zamanki güzelliğiyle türlü önerilerde bulundu; o arada, dostumuz Kasım Koçak'ın bulup ortaya çıkardığı, desteklediği Bayram Gümüş'ten sözetti; hem de çok içten bir coşkuyla! Nasıl soylu bir yaşama biçimi böylesi; ışığı eksik olmasın.

Bir zamanlar ayılıp bayıldığımız Peckinpah nasıl da boş, giderek zararlı ulu Tanrım!

Star-1 geçende, araya bilmem kaç kez tanıtım katarak *Ironweed*'i gösterdi; onu izlerken *Av Zamanı, Camdan Kalp* gibi filmler geçti hep zihnimden: hepimiz, özellikle okuryazarlar, sanatçılar Batı düzeyinde demokrasi diye bağırıyoruz; sonra Streep'le Nicholson'ın oyunu geliyor önümüze; oradaki kadar bir hak-hukuk yönetimine ulaşabilmek için, toplumun bütün kesimlerinde en azından bu düzeyin tutturulması gerekiyor.

Geçen gün dostum Adem Yılmaz uğradı; koyu Galatasa-

ray'lıdır. Ben de onunla şakalaşabilmek için Fenerbahçe'liyim. Eskiden Lefter zamanında Fener'i, Metin zamanında Galatasaray'ı, Birol'lar zamanında da Beşiktaş'ı severdim. Şimdi, oynatılabildiği sürece, tek başına Rıdvan'ı izlerim, keyifle: ama ülkemin ekinsel düzeyi, böyle gerçek bir yıldızın yaşamasına uygun değil henüz; ilk fırsatta biçtiler, daha da biçiyorlar o güzelim çocuğu.

Beşiktaş'ın çalıştırıcısı Gordon Milne sampiyonluğun kesinleştiği Fener maçından sonra, gazetecilerle konuşurken sıradan, ama müthiş uyarıcı bir sözetti Metin için: *Ben onun yetisinin en azından %80'iyle oynamasını istiyorum, oysa büyük bir rahatlık içinde, %50'den yukarı çıkmak istemiyor!*

Bu söz toplumun bütün kesimleri, bütün uğraşları için geçerli ne yazık ki!

Üstelik, kullanılacak %80'lik yetinin, yeteneğin *nasıl bir toplum, hangi üretim-tüketim için* harcanacağı sorusu da olanca ağırlığıyla *bütün dünyanın gündeminde!* Ama henüz bilinçlerde hiç yeri yok – ya da bir avuç insanınkinde. Gelecek hiç aydınlık gözükmüyor. Bakalım *rastlantı ve gereklilik* bizlere neler yaşatacak?

Bu yılın en iyi erkek oyuncu Oscar'ını, *Talihin Dönüşü* adlı filmdeki yorumuyla Jeremy Irons kazandı, hakkıyla. Filmde Irons'a Glenn Close eşlik ediyor. Tadına doyulmaz bir ikili. Barbet Schroeder tertemiz bir yapıt ortaya koymuş. Konu da ilginç: paralı ve güzel bir kadınla evlenen aksoylu bir erkek, yıllar sonra –belki aslında pek gerekmezken– çalışıp para kazanmak istiyor; eşi, elinden kaçar korkusuyla izin vermiyor. Boşanmaya da yanaşmıyor; pek çok ailede görüldüğü gibi, kendine eziyet ederek canına kıymaya kalkarak kocasından öç almak istiyor; koca da onun bu girişimine en azından göz yumarak bitkisel yaşama girmesine yolaçıyor. Katil mi, değil mi?

İşte burada, bütün dünyanın en büyük sorununa geliyoruz: *yeryüzünde adalet, hukuk var mı?* Filmdeki Musevi asıllı öğretmen-avukatın ustalığına, bilgisine, direncine bakarsanız, ABD'de çok titiz bir adalet var; gerçekten öyle mi? Paran yoksa, hukuktan yararlanıyor musun?

22 Mayıs Çarşamba günü CRR'de Zeynep Yamantürk'ü dinledik; onun da kumaşı iyi bir yorumcu olmaya uygun, umarım fırsatları iyi gider.

Aynı akşam Muhsin Ertuğrul Sahnesi'nde sevgili Sevim Burak'ın *İşte Baş, İşte Gövde*'sine gittim; Burak, çağdaş yaşamın canlı bir tanığı; karanlık, karamsar, paramparça. Bilsak oyuncuları

henüz pişmemiş. Üstelik, Cumhuriyet'teki yazıya göre, *tiyatroda yönetmene de karşılar!* Eh, insan her istediğine yandaş ya da karşı olabilir elbet; ama bu duygular gerçekle çakışır mı? Bütün toplu sanatlarda ilkin çözümleyip sonra toparlayan bir kafa gerekli değil mi? Ama bunu çalıştığı insanlarla konuşarak da yapabilir isterse ve belki böylesi daha doğurgan olur. Ancak, çokbaşlılığa izin olabilir mi?

23 Mayıs. Yine kapkara bir haber Gandi havaya uçurulmuş! O, ülkesinde, dünyada barış, kardeşlik, sevgi isteyen Mahatma'nın uzantısı; savaş isteyenlere hiçbir şey olmuyor. Saddam'ı ya da bilmem kimi tepemizde yıllarca taşıyabiliriz. Ama barış, hayır, bin kez hayır!

Ve Bush soruyor: *Yahu bu dünya nereye gidiyor? Bir türlü anlayamıyorum.*

Efendim, sizi de parayla çalıştıran, kârdan başka hiçbir kavram bilmeyen tekeller ve mışıl mışıl uyuyan yığınlar, *dünyayı dosdoğru cehennemin dibine sürüklüyor.* Sizler de bunun karşısında göbek atıyorsunuz!

Nüfusun bu kadar, üstelik en yoksul ülkelerde artmasına bile bile göz yuman; sabah akşam ırksal, budunsal kökenleri göklere çıkaran; hepimizin aynı doğanın, aynı Tanrı'nın çocukları olduğumuzu inatla unutturmaya çalışan; çoktan tarihe gömülmesi gereken *ulus sevgisi, yurt görevi* gibi kavramları her saat yineleyen; bunların yerine asıllarını, *evren, doğa, canlı cansız bütün varlıkların sevgi ve saygısını geçirmeye bir türlü* yanaşmayan herkes, hepimiz cehennemi kat kat hakediyoruz!

Cumhuriyet'te Erdal Atabek gençlerin sorunlarını irdeliyor; bir gün, alt alta iki başlık: *Bıktık bu yaşlılar toplumundan! / Gençlerin bu havası şımarıklıktan!*

Ne zaman kadın hakları konuşulsa, usu başında kişiler hep: *gerçi kadınlar, çocuklar, belli ırklar hep daha çok eziliyor, ama asıl sorun İNSAN HAKLARI, gerçek hukuk, sahici adalet,* derler ve yerden göğe haklıdırlar. Burada da öyle; toplumun baskı altındaki biricik kesimi gençler değil ki. Kadın erkek bütün emekçiler; yörelere göre milyonlarca Kürt, Alevi, Lâz ya da bilmem kim de ezilmekte, hem de kıyasıya.

Toplumsal yapılanma öylesine bozuk ki, kadını, çocuğu, genci, orta yaşlıyı ve yaşlıyı kollayıp gözeten hiçbir kural, hiçbir kurum yok bugün. Erdal'la konuşan gençler yukarki sözü ederken, şöyle bir çevrelerine baksalar, doğruyu görebilirler: bugün toplumlar yaşlılarını sürüm sürüm süründürmekte. İşin başında, suyun kayna-

ğında gözüken bir avuç yaşlı var – üstelik şimdi genç açgözlüler de ortalıkta.

Nurten Hanım'ın yakınması yerinde; ama bu yalnızca sonuç, peki ya neden? Biz gençlere, kadınlara, başka renkten olanlara analarından doğdukları günden başlayarak gerçekten saygı sevgi gösteriyor muyuz; onlara yana yakıla aradıkları özgürlüğün yanında sorumluluk da veriyor, somut işler bekliyor muyuz? Her türlü toplumsal örgütte işlevleri mi var? Daha önce değindiğim Japonya örneğinde, ayrıksız bütün çocuklara, örneğin kendi okulunu temizleme, çevreye özen gösterme öğretiliyor gerçi, ama en küçük bir kişisel girişim izni, kalıpların dışına çıkma özgürlüğü yok. Bununla kuşaklar arasında barış kurulup yaşatılır mı?

Dr. Reich, yapıtlarında her fırsatta, *özgürlük sorumlulukla atbaşı gitmelidir,* der. Laborit de evrende, doğada her küçük bütünün daha geniş bütünlerin parçası olduğunu, dolayısıyla her ögenin öbürlerine sımsıkı bağlı bulunduğunu anımsatır.

Aydın Gün, Hegel'in deyişini anımsattı söyleşimizde: *özgürlük, zorunluluğun bilincine varabilmektir*. Daha iyi söylenemezdi.

Bir zamanlar ağzımızdan sular aka aka yalnız kol işçisini, sözle, göklere çıkardık; sonuç, Moskova zorbalığı oldu ve çok şükür yıkılmaya başladı; ama kökleri uzun süre durur. Şimdi aynı tuzağa kadınlarımız ya da gençlerimiz konusunda düşmemek gerekir.

Binbir acılı haber arasında, bereket sanat var. 17 Mayıs'ta, CRR'de, Graz-Maiatrost koro ve orkestrasını dinledik. 20 Mayıs'taysa, gerçekten sıradışı bir yorumcu, Dimitri Alexeev geldi piyanonun başına; onu daha önce Leningrad Orkestrası'yla tanımıştık; müthiş duyarlı bir yorumcu; özellikle Liszt, Prokofief ve Rahmaninof'ta tadına doyulmazdı. Peter Katin'in ardından, Chopin'leri kimilerine belki biraz aşırı canlı gelmiş olabilir. Elleri dert görmesin.

23 Mayıs Perşembe akşamı Venüs Tiyatrosu'nda Ken Kesey ile Dale Wasserman'in *Kafesten bir Kuş Uçtu*'sunu gördüm; daha önce Miloş Forman'la Jack Nicholson'ın unutulmaz yorumunu tattığım için, doğrusu, korka korka gittim; ama iyi sahneye konmuştu, Bozkurt Kuruç'un dışında herkes üstüne düşeni ölçüyle yerine getiriyordu. Kuruç'un neden öyle abartık oynadığını bulup söylemek bana düşmez; eğer isterse, kendisi bunu düşünüp açıkça görebilir. *Guguk Kuşu*'nu görmemiş gençler yine de yararlanır bu dürüst, başarılı oyundan.

24 Mayıs'taysa AKM'de Havel'i görmeye gittim, *Şeytan Çel-*

mesi diye Türkçe'leştirilen *İblis Kışkırtmaları*. Ah, ah! ne kadar yazık Havel'e de, bize de: bu yetenekli insan derdini bu kadar sınırlar içinde, böylesine eski, çürümüş kavramlarla mı anlatmak zorunda kalmalıydı? Nedir *Şeytan?* Şimdi dirimsel enerji bilimi bu lastikli varlığı, *yaşama enerjisinin sevmek, çalışmak, bilgi edinmek gibi üç temel işlevde kullanılamayıp sağa sola sapması, durmadan kısadevre yapıp kişiye her türlü usa, doğaya aykırı işleri yaptırması* diye tanımlıyor. İyilik de, kötülük de görece; bütün evreni, özellikle de yerküreyi, üstündeki bütün varlıkları gözetmeye çalışarak yaşamayı ilke edinirseniz, olacaklar kötülük olmaktan çıkar. Ama insanoğlunun, *gözünü para bürüdükten beri,* bunu görecek gözü kalmadı; umalım biçimlenmemiş enerjiye dönüşmeden anımsasın.

Oyunun sahnelenmesine gelince, utanç verici; Genco'nun *Buruk Ezgi*'si böylece daha da değer kazanıyor; anlı şanlı kişiler, müsamere ucuzluğunda oynuyor, hoplayıp zıplıyor. Çok yazık!

Bu yılın son dinletisi yine CRR'de, 27 Mayıs Pazartesi akşamı karşımıza geldi; Hermanos Serrano Ağız Armonikası Üçlüsü, Antonio S. Dalmas'ın oğullarıyla oluşturduğu bir üçlü. Sevilen halk şarkılarıyla, günümüz şarkılarından ve ünlü klâsik müzik parçalarından oluşan bir izlence. İşlerini seven, çalma sorununu kusursuz çözmüş güzel insanlar. Birkaç saatliğine mutlu olduk yine.

Bütün bir yılı dopdolu dinletilerle geçirmemizi sağlayan tüm CRR'lilere yürekten teşekkürler.

Sinema dünyasında, doğal iklimin tersine, büyük bir kuraklık yaşanırken, ansızın sıradışı bir çiçek açıverdi: *Anılar* Jerzy Schatzberg'in bu dürüst, duyarlı filminin öyküsünü, sayıları gittikçe azalan, hiçbir çalışmasıyla insanı düşkırıklığına uğratmayan yazarlardan biri, Harold Pinter tasarlamış. Elimde olanak bulunsaydı, bu filmi Costa Gavras'la birlikte yeniden izlemek isterdim: bakalım Nazileri, Yahudileri anlatmak nasıl oluyormuş diye. Ama hep söylüyorum, görmeye can gözü yoksa, neye yarayacak? Benim satırlar basılana dek film çoktan gösterimden kalkmış olur, bir haftada mı, çok çok iki mi? Ne kadar yazık!

Ne yaşarsam, ne yaparsam yapayım, Gandi'ler ve acı yazgıları usumdan çıkmıyor ve Reich'ın, Laborit'nin nasıl köklü biçimde haklı olduğunu düşünüyorum: *toplumsal yapıyı dirimsel yapıya benzetmeye razı olmadıkça, en küçük bir umut yok!*

Gelin biraz açalım: beyin, insan bedenindeki bütün işlevleri yönetmiyor, bağırsaklar, mide, kan kendi başlarına işliyor; hepsinin yapısındaki DNA *her şeyi oluşalı beri biliyor çünkü.* Ama

beyin, bu işlevlerin bozulmasında etkili olabiliyor – *ne acıklı terslik değil mi?*

Bunun toplumsal anlatımı, *özerklik, özyönetim*'dir; dolayısıyla, *Rusya'da sözü edilen, ama henüz uygulaması yapılamayan YENİDEN YAPILANMA* kaçınılmaz.

Şimdiye dek, dünyanın bütün ülkelerinde, durmadan *demokrasi, halkın kendi kendini yönetmesi* dendi, ama daha hiçbir yerde yok; oysa insanlar işittikleri sözler dirimsel yapılarına da uygun olduğu için, hemen yürürlüğe konsun istiyorlar.

Hindistan'ı alalım: Sihler, Tamiller, en doğal hakları olan *özerkliği* bekliyor; merkez yönetimleriyse buna hiç hazır değil. Alın size kıyım! İki yan da *hem suçlu, hem kurban.*

Ancak, bu dediğim tek ülkelerde gerçekleştirilemez, bütün dünyanın razı ve hazır olması gerek. Amerikan halkının şımarıklığıysa bundan fersah fersah uzakta! Ahh!

Tiyatro Şenliği tüm yaşamımız gibi sıradan gidiyor; Jatinder Verma, gazetelerdeki konuşmasında, çağdaş tiyatronun bütün gösteri sanatlarını içermesini istiyordu; ama ah, istemek başka, yapabilmek başka! İtalyan'ların ünlü deyimini Türkçe'leştirerek söylersek, bu oyunun gerçek *Tartuffe*'le en küçük bir ilgisi yok, *sanatsal güldürü* (Comedia del'Arte) değil, düpedüz *şaklabanlık* bu! Gel de sevgili Müge Gürman'ın *Cadıların Macbethi*'ni, geçen yıl Sovyetler'in getirdiği *Burun*'u anma özlemle...

Dostum Devrim Erbil sanatsal geçmişini bir bakıma özetleyen bir sergide toplamış yapıtlarını: *Dönemler*

1. İvan İlyiç'i bilmeyen yoktur sanırım; günümüzde de bir adaşı var, ama o doğrudan siyasetin içinde değil, bilim yoluyla yapıyor bu işi. *Toplumu Okulsuzlaştırmak, Ortaklaşa Yaşam* gibi önemli denemeleri var; son yapıtı H_2O da geçende Türkçeleştirildi. Kitabın adı bile şamar gibi aslında, su değil, kimyasal harfler: yaşamın o güzelim gizemini buralara indirdik çünkü! Bütün bu rezillikleri yapan insanoğlu durur mu sanıyorsunuz? Gücü yeterse, ayı parçalayacak, gezegenin eksenini düzeltecek (?!). Kendini düzeltmek mi dediniz? Allah, Allah!

Evet, halkın kendini yönetmeye, seçtiklerini yalnız geçici bir süre için yetki verilmiş görevliler saymaya başladığı günleri görecek miyiz dersiniz? O zaman hükümetler, devlet başkanları hiçbir kararı tek başına alamayacak; yatırımların, taban fiyatlarının saptanması, kısacası toplumsal-toplumbilimsel yaşamın bütün kararları sendika, meslek odaları, işveren temsilcileriyle birlikte alınacak.

Dünyaya gelince, *dirimbilime uygun* yapılanma, bütün küçük kümelerin *özyönetime, özerkliğe* kavuşması olacak; herhangi bir kümenin dileği, yalansız dolansız, hemen uygulamaya konacak *gerçek halkoylamalarıyla* saptanacak.

Bütün bunlar düş mü diyorsunuz? İyi ama, şimdiki karabasan daha mı iyi?

Turgut Uyar'la bağlayayım sözü:

PARAMPARÇA
Uzun bir günü bölüştük / doğayla
ben ikimiz / bir de çocuk
sımsıcak paramparça
kaynayıp yuvarlanıp gidiyordu
deniz / evlerle dolu bir kıyının
yanısıra / uysal ve alafranga bir
deniz / elbette parlıyordu ara sıra
öyle ki bir tenha saatçinin/aralıklı ve kırmızı
akşamında / ama sımsıcak paramparça
ne olduysa oldu sessiz ve uzun
öpüştük / belki bir tatilde belki bir
masada / ikimiz
çünkü çaylaklar henüz göçmüştü
güneyden / belki vakit
akşamdı / ve baharın zevki var
sımsıcak zevki var ama
paramparça / adını koyamadığım bir
yoksunluktu / duvarda duran o
resim / ve içimi sorma
birden düşündüm bilmek / neye
yarar dalga olmayı / dalga sonsuz
bir birim olmalıdır / kıyıda ya da
uzakta / kırmızıyım ve durmadan
ufalanırım / ergin bir yaz gününde
sımsıcakta
hârun ne kadar iyi bir adam
bilmez miyim
sımsıcak ve paramparça
yâni paramparça

Sanat Şenliği 91

Tiyatro Şenliği için ülkemize gelen Işıl Kasapoğlu çok gerçekçi bir saptamada bulunmuş: *"Bizim tiyatrolar yeni bir şey yaratmaya değil, ayakta durmaya çalışıyorlar!"* Korkunç, ama doğru: tıpkı ülkenin bütünü gibi. Son on yıllık zorba yönetim, İngiliz-Amerikan çıkarları uğruna, her şeyi böylesine yozlaştırdı. Ama bunda, şimdiki –üstelik sahici mi, yeni bir oyun mu bilemediğim– uzlaşmacı tutumunu, insan haklarını ve demokrasiyi gözeten yaklaşımını 70'li yıllarda göstermediği için *başsorumlu ve Anayasa suçlusu Demirel*'in payı yüzde kaç dersiniz?

Ancak, Işıl'ın gözlemi aslında bütün dünya için geçerli; 60'lı, 70'li yılların –boşa giden, boşa harcanan– umut dolu, coşkulu atılımından en küçük bir iz kaldı mı? Tabanı sağlam o umut, o coşku *tepeden tırnağa yanlış, zararlı, öldürücü bir devrim* adına yele verilmedi mi?

Şimdi *yeniden yapılanma* dönemi; bütün kurum ve kavramlarıyla, bütün dünyada. Ama her şeye vaktinde aklı erenlerin bunu söylemesiyle uygulamaya konulması arasında bakalım ne kadar süre geçecek? Ve o arada iş işten geçmiş olmayacak mı?

Haziran'ın ilk gösterisini ayın 2'sinde, AKM'de izledim; Rustaveli Tiyatrosu Brecht'in ünlü oyununu getirdi önümüze; geçen yılki *Burun* gibi, kusursuz bir sahne yaratısıydı *Kafkas Tebeşir Dairesi*. Oyuncular sahne sanatının bütün hünerlerine sahip; Aleksi-Meskişvili'nin bezemi, Kançeli'nin müziği doyumsuz. Ulusal Krallık Tiyatrosu'nun, bence, özenip de yapamadığını Gürcü kardeşlerimiz hakkıyla başarmış. Yürekten alkış.

Bertolucci'ye *Son İmparator*'la tam not vermiştim ya, al sana: *Çölde Çay* aşağının aşağısı! İlkin yazılan roman ne diyor? Batı uygarlığı hapı yuttu, yaşasın Arabia mı? Arap müziğini, ezanları bizimkilerden daha ustaca kullanmanın kime ne yararı var? Ya o insan ilişkileri – hele sözümona *cinsel ilişkiler?* Bir de 16'sından küçükler girmesin dememişler mi? Yuh, bin kez yuh! O güzelim *Anılar* değil iki hafta, bir hafta bile süremedi; ünlü sinema yazarlarımız da görmeye vakit bulamadı; izleyici zaten *uyurgezer* gibi. Tamam. İnşallah *Çay* yirmi hafta gösterilir!

Cumhuriyet'in Pazar ekinde Osman Senemoğlu ilginç bir çalışma yapıyor, zaman zaman ünlü kişilerin mektuplarından bölüm-

ler yayınlıyor. Geçende D. H. Lawrence'ın D. Brett'e 1925 yılının bir pazar sabahı yazdığı mektubu okuttu bize; Lawrence orada kadın-erkek arkadaşlığına, işin tinsel ve tensel yanlarına değiniyor, aslında en sıradan, en bilinmesi gereken şeyi yineliyordu: *seninle ben bir bütünün iki yarısıyız.*

Mektubun yanındaki tanıtım yazısındaysa çok daha ilginç sözleri vardı: *"Erkeklerle kadınların cinsel konuları her yanıyla, dürüstçe düşünebilmelerini istiyorum. Cinsel açıdan tüm isteklerimizi yerine getiremesek de, en azından cinsel konuları eksiksiz, açıkça düşünmeyi öğrenelim. Üstünde tek çizik bulunmayan bir sayfa kadar beyaz kızoğlan kız öyküleri zırvadan başka bir şey değil. Gerçek dürüstlük, cinsel edimimizle düşüncemiz arasında uyum varsa, biri öbürünü engellemiyorsa sağlanabilir Çağımız edimden çok, anlamaya yatkın. Özellikle cinsel alanda, geçmişte, aynı şeyleri hiç düşünmeden, yorucu biçimde yineleyerek çok edimde bulunuldu. Şimdi yapmamız gerekense,* cinselliği anlamaktır. *Bugün, bütünü kapsayan, bilinçli bir kavrama çabası edimden daha önemlidir "*

Evet, dünyanın dört bir yanında yeni düşünlerin, yeni davranışların arandığı; toplumsal ve ekinsel alanlarda büyük dönüşümlerin yaşandığı günler, 1920'ler.

Nitekim, Lawrence bu dileğini söze dökerken, Freud'un başlattığı girişimi sürdüren Dr. Reich, Viyana'da, *cinsel arzuyu, cinsel enerjiyi* bilimsel temele oturtmaya başlamıştı bile. Herkesi zıp zıplatan şu *cinsel* sözcüğünün yerine de, 30'lu yıllarda, *acunsal* ya da *dirimsel*'i geçirecekti. Biçimlenmemiş, uçsuz bucaksız ve ölümsüz ACUNSAL YAŞAM ENERJİSİ OKYANUSU'nun şurasında burasında kimi zaman bir yıldız, kimi zaman bir erkekle bir dişi oluşuyordu; ve bunlar o sonsuz bütünün içinde, ayrıca küçük bir *bütün* yaratmak üzere, birbirlerini çekiyorlardı. Biz bunun adına *sevi* diyoruz. Lawrence'ın da değindiği gibi, insanoğlu yeryüzünde belireli beri, ister istemez eksik bilgilerden ötürü, bu asal çekimin yerini mal mülk, para pul, şan şeref alageldiğinden, belimiz doğrulmadı.

Demek ki *arzu,* temel; eğer, bütün olumsuz koşullara karşın, kadınla erkek elden geldiğince bilgili, bilinçli, dolayısıyla dürüst olmaya uğraşarak *arzunun ilk yangın dönemini* geçmiş yüzyılların korkunç yalanlarını yinelemeden yaşamayı öğrenip becerebilirse, ardından, bütün öbür ilgi ve edimlerin paylaşıldığı; gerçek anlamda *bütünleşmeye doğru gidilen* asıl, ölümsüz, doyumsuz *SEVİ dönemi* gelir, gelebilir.

Ama burada birkaç satırla anlatıverdiğimiz şey, insan dünyasının tepeden tırnağa yeniden yapılanmasını gerektiriyor; ayrıca, epey uzun bir süreyi. Dirimden umut kesilmez.

Eşinin sağlığını sormak için aradığım Nermi Uygur'la her konuşmamız, onun ve Laborit gibi uğraşdaşlarının deyişiyle, acunun özyapısı gibi, *sarmaldan sarmala, halkadan halkaya uzayıp giden* gerçek bir düşünsel şölendir.

Bu kez de ona Lawrence'ın mektubundan sözettim; emin olduğum tepki ve coşkuyu aldım elbet. Hemen birkaç güzelim tanım sıralayıverdi; Lawrence'a da, Reich'a da, Laborit'ye de *diriliğin sevdâlıları* adını vermiş; ne kadar yerinde, bizim gibiler için ne kadar şiirsel değil mi?

Bir ara sanat sözcüğü geçti, bunun üzerine de şöyle dedi ustam: *Biliyor musun, gün geçtikçe, gerek BÜYÜK ACUNA, evrene; gerek KÜÇÜĞÜNE, bedenime baktıkça, asıl sanatın dirimsel olduğu; dirimsel enerjinin, hiçbir insanoğlunun başaramayacağı kadar sonsuz bir çeşitlilikle gerçek anlamda sanatsal yaratma oyunu oynadığına inanıyorum. Dolayısıyla da, şöyle minicik bir oyunun üstesinden gelip şişinenlere hiç akıl erdiremiyorum!*

Eklenecek bir şey yok.

Cumhuriyet'te Oral Çalışlar'ın yazı dizisine bakıyor musunuz? Bakıp anlamak isteyenler için son derece yararlı. Emeğin ve sömürünün değeri anlaşılalı beri sürüp giden amansız bir çatışmayı özetliyor: acunun bütün öbür birimlerine bağlı, bağımlı, hem özerk, hem sorumlu enerji birimleri biçiminde mi yaşayacağız; yoksa, yazgımızı, bütün emeklerimizi birkaç puta seve seve armağan mı edeceğiz? İŞTE BÜTÜN SORUN!

Ancak, böyle sözle, yazıyla, düşünceyle koyu bağnazları yola getirmeyi uman varsa hâlâ, korkunç bir yanılgı içinde demektir Peygamberlerde simgelenen ataerkil, buyurgan, her şeyi kendi tekelinde toplayıcı düzensizlik sözle değişmedi, değişmeyecek; sakın yanlış yorum çıkarmayın, tankla, topla hiç değişmez: ama doğruyu us yoluyla bulmaya çalışanların da onlar gibi hep ayakta, uyanık, her an en sert tepkiyi göstermeye hazır olması gerektiğini anlatmak istiyorum, o kadar.

Gerek İlhan Arsel'in değerli çalışması *Şeriat ve Kadın*'ı, gerek bu incelemeyi okuyan kadınlarımız sanıyor musunuz ki hemen uyanacak, biz ahmak erkeklerin dünyayı, güzelim yaşamı yele veren bu kıyıcı tutumuna bayrak açacak? Hayır! Kör inanç, *kendine, kendindeki yaratılış gizine, dirimsel enerjinin bin bir hünerine bakmayı göze alamayan* varlıkların sığınağıdır; onlara bütün

canlı varlıkların temeli olan doğal *açılıp kapanmayı*, ya da ürkütücü adıyla *örgensel boşalma işlevini* ve uzantılarını yeniden öğretemeyeceğimize göre, bırakın çevre kirlenmesi burunlarını iyice sürtene dek yaşasınlar; ondan sonra sağ kalanların aklı belki erecek.

İslâm ulularının hepsi, *kadını, işçiyi ve hizmetçiyi* –hepten işe yaramaz duruma getirmeden– şöyle usul usul *okşamayı* salık veriyor.

Peki sol yanağını uzatma öğretisinin bugünkü sözcüsü Papa ne yapıyor dersiniz? Jean Daniel'in geçende yazdığına göre, oturmuş uzunca bir kitapçık hazırlamış; Berlin Duvarı'yla Moskova zorbalığının çöküşünden sonra ortalık iyice boş kalmasın, para tapınıcıları şimdikinden daha çok azıtmasın diye –sanki onu dinlerlermiş gibi?!– *vahşi anamalcılığa* parmak basmış. İyi, güzel! Ama bu bile daha çok cin kovma âyinine benziyor ya, neyse.

Peki, ikinci büyük tehlike ne? Gebeliği önleme araç gereçleri ve çocuk aldırma! Evet, evet, yanlış okumuyorsunuz, çağın vebası, korkunç salgını bu! Varlığımızın temeli olan cinsel edimi, öbür yarımıza sarılmayı günah sayacaksın; ömür boyu kadından uzak duracaksın – ya da öyle görüneceksin; senin gibi yapmayanları dizginlemek üzere, en azından, çekinmeden sevişmeyi önleyecek *şu aşırı üreme belâsını bütün gücünle yaşatmaya çalışacaksın;* sonra kalkıp dünyada ve cennette barıştan, mutluluktan dem vuracaksın! Hem de, dirimbilimde, acunbilimde yapılmış onca buluştan sonra, 21. yüzyılın eşiğinde!

Veee... İnsancıkların artı değerleriyle altın saraylarda yaşarken, yılda bir kez, üç beş kişinin ayağını yıkayıp öpeceksin! Hadi afiyet olsun!

Neyse ki kesintisiz sürüp gitmiyor koyu karanlık; haberin iyisini sevgili Hâmit'ten aldım bu kez: Suna'cığım, beklediğim gibi, Benadam'la anlaşmış. Gerçi ben artık her istediğim akşamüstü dizinin dibine gidip içime güzellik dolduramam, ama olsun; ressam dostlarımın kazancı yanında benim kaybımın sözü edilmez. Demek artık Moda yolculuğu var gündemde.

Dile kolay, Aydın Gün ve arkadaşlarının çiçeği tam 19 yaşına ulaştı!

Bu yılki Şenliği Aya İrini'de, *Yunus Emre Oratoryosu*'yla açtık; doğrusu, şimdiye dek özellikle insan sesi için tasarlanmış bu tapınakta yalnız öbür inançların ezgilerini dinlemiştik; Adnan Saygun'un yapıtı bu kez tam yerinde yorumlandı. Alexander Schwinck'i ilk kez yine Aya İrini'de dinlemiştim; işini seven, tut-

kulu, bilgili bir insan. Cemâl Reşit Rey'deki dinletilerde bir tek onu gördüm geçen yıl. Konuk Hagantare Korosu'na bizim koroyu katmakla son derece yerinde bir iş yapmış; ayrıca yapıtın iç tartımına yaklaşımı da tam bana göreydi. Sözün kısası, bu yıl başka hiçbir şey bu kadar coşturamazdı beni Aya İrini'de. Yaratılmasına katkıda bulunan bütün canlara yürekten teşekkürler.

16 Haziran'da gönlüm İngiliz Oda Orkestrası'ndaydı, ama kısmet Sarband'aymış. Topluluğun kuruluş amacı kuşkusuz yerinde; zaten varolan etkileşimi, iç içe geçmeyi daha belirgin, bilinçli kılmak. Ancak, öteden beri keyfimi kaçıran şey bu toplulukta da vardı ne yazık ki: Batılı yorumcuların sağlam ses eğitimine karşılık, bizim şarkıcıların beceri eksikliği. Burada karşımıza hep şu ünlü *otantik* sözcüğü çıkar – ve onu ne zaman işitsem, hep sesdaşı *müstantik* gelir usuma!

Ruhi'ciğim yaşarken, Türk halk müziğine yaptığı şeyi neden birinin de çıkıp Saray müziğimize yapamadığını düşünürdüm; günün birinde bu konuyu konuştuk ustayla; o da bize Dede Efendi'nin çok sevilen bir şarkısının bir dörtlüğünü söyledi: Ah ulu Tanrım! Rastlantı ve gereklilik o yorumu banda almama izin vermedi; yoksa, her *otantik* diyene dinletmek isterdim: *asıl sahicilik nasıl oluyormuş bakalım?*

Topluluğun hanım şarkıcıları Rose Biher-Shah'la Cornelia Melian'ın yanında ne kadar güçsüz kaldığını algılamıyor muydu acaba Doğan Dikmen?

Üstelik, hepsi değişe değişe her çalgıyı çalıyordu; Dikmen de saz çalarken şarkı söyleyişine oranla tam gerektiği gibiydi. Ama insan 21. yüzyıla girerken, hâlâ ezgi yerine *nağme* demeyi daha doyurucu buluyorsa, işler epey zor demektir.

17 Haziran'da Aya İrini'de Melos Dörtlüsü vardı; sazlarını gerektiği gibi çözmüş, saygılı, duyarlı insanlar. O gün, uzun süredir göremediğim dostum Zeynep Bulak'la da buluştuk; Zeynep'i sanırım dökülen Maksim'deki dinletilerde tanımıştım; 15-20 yıldır aynı coşku ve dolulukla paylaşıyoruz güzellikleri. Gerçi Eralp'le Gökberk'in dostluğu gibi henüz 70 yıla ulaşamadık; ama dinleti sırasında kendi dostluğumuzu düşünüp gittikçe yozlaşan dünyada sevindim.

18 Haziran'da aynı yerde Hilliard Topluluğu'nu dinledik; seslendirme sorununu çözmüş bir topluluk; ama onları dinlerken, hep gözümün önüne bir yıl önce aynı yerde tattığım Ziryab Topluluğu geldi: onlar daha yaşamın içinde, daha diriydiler. Hilliard şarkıcılarınınsa bedensel yapılarına bile sinmiş bir garip eksiklik. Önce-

likle kendilerine yazık, yeryüzüne yalnız şarkı söylemeye gelmedik ki, dirimin her belirtisini dolu dolu yaşamak için doğduk.

20 Haziran Perşembe yine Aya İrini'deydim, Venedik Solistleri'ni tatmak üzere; ama olamadı. Aynı gün gazetelerde topluluğun bir demeci yayınlandı: *İstanbul dinleyicisi çok bilgili* (?) demişler. İnanılır gibi değil: o bilgili dinleyici her yapıtın her ara bölümünde alkışı bastı, ne büyü bıraktı, ne tat! Şenliği düzenleyenler açısından salonların dolması çok yararlı kuşkusuz, ama dolunca da böyle oluyor. Nasıl çözsek?

Ayrıca, yozlaşma yalnız salonlarda değil ki, yaşamın bütününde; o güzelim Ayasofya alanı eskisi gibi mi? Bizim yoksullar yetmezmiş gibi, şimdi bir de otobüsler dolusu Balkanlı kardeşlerimiz geliyor; paraları da kıt, arabalarında yiyip içiyor, bütün yeşillik parçalarına yayılıyorlar, çerleri çöpleriyle.

Dinleti günü, bizim kentdaşlar geri kalmamak için, tabaklarıyla yemeklerini alıp Aya İrini'nin kapısına çökmüşlerdi. Bunlar jandarmayla önlenemez ki!

Dinletiye geç kalanlar, örneğin çalınan parçanın bitmesini bile beklemiyor artık; paldır küldür gelip, hem de diyelim sıranın tam ortasındaki yerine geçiyor, o daracık oturuş düzeninde! Ne yapsın Aydın Gün? herkesin teker teker yanına gidip ayıptır canım mı desin?

Aynı saygısızlık Açıkhavada daha da baskın; gazozcular artık gösteri sırasında ışıklarını ve gürültülerini kesmiyor. Bir de tanıtım perdesi var, onu yöneten gençler gösteri sırasında avaz avaz konuşabiliyor. Eh, gerçek sanatın sıkıştırıldığı yer bu işte! Bakalım daha ne kadar yaşayabilir?

Ama Lyon'dan gelmiş insanlar, bütün bu saygısızlıkların dışında, ötesinde çok şükür; Lyon Paris değil, ancak bale nerelere varmış o taşra kentinde? Gelmiş geçmiş bütün bale yaratıcılarının getirdiklerini içlerine sindirmiş o güzelim çocuklar; son yıllarda görebildiğim en doyurucu topluluklardan biriydi. İlk akşam bazı alıcılar gördüm, umalım televizyondur, yeniden verir, biz de banda alırız.

Fransızlar dünyanın çürümesine büyük katkıda bulunan uluslardan elbet, ancak bir köşede insanın en soylu yanını da ayakta tutmaya çalışıyorlar. Yarını yaşayabileceksek, Laborit'nin, Lyon'lu gençlerin çabalarıyla olacak bu.

22 Haziran 18.30'da Aya İrini'de sözün gerçek anlamında mutlu olduk: üç coşkulu, inançlı Alman gencinin oluşturduğu Fontenay Üçlüsü, Mozart, Mendelssohn ve Dvorak'ın özenle seçilmiş

yapıtlarıyla gerçek bir şölen verdiler bize. Duyup yansıttıkları sesler tam bana göreydi. Elleri dert görmesin.

Aynı akşam Açıkhava'da McCoy Tyner üçlüsü vardı; onların sesini aynı rahatlıkla paylaşamadım, gittikçe gerginleşen çağdaş yaşamın tedirgin yansıtıcıları gibiydiler. Ama çevremdeki gençler bu kanıda değildi; eh, sahnede emek veren yorumcular için böylesi yerindeydi kuşkusuz.

Genel düzeyi alabildiğine düşük, biliyorsunuz, ama zaman zaman TRT'nin göstermediği ya da eskiden gösterdiği filmleri veriyor Star-1. Ancak, tıpkı TRT gibi, hepsini Türkçeleştirerek! Hele müzikli filmleri hiç beceremiyorlar! *Cabaret* de öyleydi; sahnedeki sunucu-oyuncuyu kim konuşabilir özgün halindeki gibi? Ama ah! halka inme arzusu var ya! İnin canım, sıfırın altına dek yolu var!

Exupéry, *"mutluluk, enginlik duygusudur"* der; 26 Haziran'da AKM'de dolu dolu tattık bu mutluluğu: Viyana Oda Orkestrası, o sıradışı çiçeklere, Pekinel'lere eşlik etti.

Philippe Entremont adı müzik belleğimde önemli bir yer tutar; kimbilir kaç yapıtı onun yönetiminden ya da piyanosundan dinledim. Ve bu masalsı kişi, işte karşımızda; bütün bilgisi, çelebiliğiyle. Orkestra 1946'da kurulmuş; ama şu an yaş ortalaması 26'yı bile bulmaz. Entremont 1986'dan beri bu güzelim gençlerin başında. Ömrü, ömürleri uzun olsun.

Ah Pekinel'ler! Dinletiye gitmezden önce, Cumhuriyet Dergi'de Evin İlyasoğlu'yla yaptıkları konuşmayı okudum. İnsan doğuştan gelen talihini işte böyle bir çalışmayla, böyle bir kardeşlik ve yardımlaşma bilinciyle destekleyip geliştirmeli! Her dinleti gezisinde, birinci piyanoda çalmayı biri üstleniyormuş; kimi zaman uzun uzun tartışmalardan sonra görüş birliğine varıyorlarmış; iki piyano için yazılmış satırları ikisi de aynı ölçüde belliyormuş! Daha ne olsun? Sık sık yaşama sanatı derim ya, budur işte o: bütünü hep birlikte kavramak, sonra işlevleri paylaşmak.

Bunun en iyi örneklerinden biri, hep *Sirk*'tir; Bayram olunca, neyse ki, o tatsız televizyona sirk gösterileri gelir; insanoğlunun en soylu, en yüce etkinliklerinden biri bu. Ve nasıl su sızmaz bir işbirliğine dayalı! Ya bunu bütün yaşama yansıtmayı öğreneceğiz, ya da... ya da'sı yok.

27 Haziran'da yine bir canlı tarih geldi önümüze: Nikita Magaloff. Rubinstein gibi, apak saçları, tepeden tırnağa müzik olmuş bedeniyle. Kimi anlarda, belirli yerlerde bulunabilmek gerçek ayrıcalıktır; o akşam da bunlardan biriydi. Ve salonu dolduran din-

leyiciler, özellikle gençler, hakkını verdiler bu ayrıcalığın.

Siyaset dünyamızdaki bayağılığa, rezilliğe, çürümüşlüğe soylu bir kafa tutmaydı bu!

Aynı akşam Açıkhava'da Bolşoy Balesi Yıldızları vardı; uğraşlarını gerektiği gibi sindirmiş güzelim insanlar. Keşke oyunlarına birkaç çağdaş yorum katsalar; anlamayız, sevmeyiz sanıyorlar belki; eh, çok da haksız değiller, Lyon Balesi'nden kalkıp kalkıp gitti çünkü insanlar.

28 Haziran'da AKM'de yine doyulmaz bir şölen yaşadık: müzik eğitimimin belli başlı adlarından Gennadi Rozdestvenski Sovyet Filarmoni'nin başındaydı. Görkemli müziği özleyenler için Sovyet orkestraları gerçek doyum getirir hep. Yönetmenler ve orkestra öylesine iyi çözmüştür ki sorunlarını, uyum tamdır, kendine güven de öyle.

Skriabin'in Prokofief'in yapıtlarını dinlerken, o engin hazlar içinde, bir acılık gelip çöktü yüreğime: siyasetçiler, sanatçıların vardığı noktaya lâyık olabilseler; olmak için azıcık çaba harcayacak kişilik yapısında olabilselerdi, şimdi şu ağzı salyalı anamalcılıktan kurtulmuş, gerçek barışa, erince kavuşmuş olurduk! Ama bilimlerin anası dirimbilimi, yaşama enerjisinin işleyiş yasalarını hiç bilmeyen; dahası, günlük siyasal yorumları-masalları her şeyin üstüne koyan alıklar ordusu, bütün dünyada, örneğin Prokofief'in notalarındaki gerçekliği, doğruları hiç mi hiç sezemedi. Sonuç işte budur!

İşin bir başka acı yanı, müzikte o güzelim yetkinliğe ulaşan Prokofief'in de Romeo Juliette gibi, eskinin eskisi, öldürücü mü öldürücü bir öykü anlatmak zorunda kalması! Hem o eşsiz ezgileri dinlerken, hem Margot Fondey'in yaşam öyküsüne bakarken bunlar geçti usumdan. Ama şimdilik çözüm yok.

Gerek Viyana Oda Orkestrası'nı, gerek Sovyetler'i tadarken, geçende televizyondaki ender öğretici izlencelerden birinde şaşkın (!) bir Amerikalı siyasetçinin dedikleri hiç çıkmadı varlığımdan: uzay gemisiyle dünyanın çevresinde dolanırken, bakmış, masmavi, eşsiz bir gezegen. Sınırları aramış; görünmüyor. Eh, demiş kendi kendine, demek bizler aslında dünyalıyız! Irk, ulus yok! Ah, aaah! İnsanlar azıcık *dirimbilim* okuyabilselerdi, ama masalını değil, Reich'ın, Laborit'nin, Rostand'ın anlattığı gerçeğini, bunu yüzyıllar değilse bile, en azından elli yıldır bilmeleri gerekirdi! Oysa, bırakın elli yılı, bugün bile öğrenmeye razı değiller!

Yeni atanan hükümetin üyeleri varlıklarını açıklıyor – dilediklerı kadarını elbet. Ama o da yeter!

Sirkten sözettim ya, gelin ikisini birleştirelim: sirkte hünerli bir kişi, temel ilkeyi dile getirdi: *gösteri yapmasını istediğiniz varlığı sürekli sevip okşayacak ve ödüllendireceksiniz.*

Bizimle birlikte o hünerleri gerçekleştiren öbür memeli kardeşlerimiz için bu ödül kimi zaman küçük bir şeker, kimi zaman bir et parçası ve belki alkışlar. Bizim içinse, gözlerden, ellerden fışkıran coşku.

Ama gelin görün ki, sirkin dışında, bu asal, doğal ödüllerin yerini yapayları, vebalıları aldı: para, koltuk, buyurma, durmadan buyurma, ya da geberinceye dek tıkınma.

Üstelik, hepimizin doğuştan hakkı olan ödüller, yalnız bir avuç çılgına açık: beş, on, yirmi arsa; kilolarca altın; her kentte, her köşede bir kışlık, beş yazlık! N'olacak be adamlar, sonunda ölmeyecek misiniz?

Tarlada, işliklerde dünyayı yaşatanlaraysa, sevip okşama ve ödül yerine, durmadan kötek! Yürür mü bu böyle? Yürür sanıyorlar; yürümeyeceğini, ne yazık ki, yine bizim kanımızla, canımızla öğrenecekler! Ama burada kurbanlar da onlar kadar cellât!

30 Haziran'da Gennadi bu kez oğlu Alexandr'la geldi sahneye; insanın babasının yönetiminde çalması, bugünkü ataerkil düzende, epey zordur, baba ne denli tonton olursa olsun! Aleksandr da ancak babasının gölgesinden çıkabildiğinde gerçek kimliğine kavuşacak kuşkusuz, şimdilik sazını çözme yolunda Çaykovski için bir şey söylemek gerekir mi? Halkının ezgilerini nasıl da iyi sindirmiş, yoğurmuş. Gennadi ve orkestrası son bir şölen daha verdiler bize. Elleri dert görmesin.

Can gözünü kapatmamış talihli-talihsiz kişiler olanı, olacağı vaktinde görür, biliyorsunuz; Paul Lafargues da bunlardan biri: İşleyimin amansız temellerinin atıldığı 19. yüzyılın ortalarında bugün içine düşeceğimiz cehennemi sezmiş, oturup *Tembellik Hakkı*'nı yazmış. Epey bir gecikmeyle de olsa bu yapıt dilimize kazandırıldı; derken, dostum Tevfik Turan da Sten Nadolny'nin *Yavaşlığın Keşfi*'ni aktardı. Roman biçiminde, hepimizi doğruca yıkıma götüren şu başdöndürücü hızın anlatımı; kulak verecek vaktimiz olacak mı, bilemem.

Neyse, biz sözü tatlıya bağlayalım yine; can dostum, ustam Ali Yüce kitaplarını şimdiye dek emekli maaşının kırıntılarıyla, yerleri tırmalaya tırmalaya, kendi bastırıp satmaya uğraşırdı; şimdi, çok şükür, büyük bir yayınevi sahip çıktı ozanıma.

Binlerce yıldır yakıldıkları için midir nedir, Yüce kitabına *Asılacak Kitap* adını vermiş.

Ali Yüce, milyarlarca kardeşi gibi, hiç haketmediği çileleri çeke çeke gelmiş bugünlere, daha da çekiyor. Hüngür hüngür ağlamamak için besbelli, hep güler, kendisi de, dizeleri de. Ama can kulağı açık duranlar için nasıl da hıçkırıklıdır bu gülüş!

Bu ayki acılı ezgimiz işte bu yapıttan:

ANTENİM GÜZELE DÖNÜK

Gözün aydın bilim ana
İşte sana bir kanlı gömlek
Al da yaranı bağla
Ellerine kına yak
Seke seke oyna

Şu gördüğün
Bir çift kömür gözdür
Bakması vurulmuş
Şu da solgun bir yüz
Gülmesi durdurulmuş

Al bu kanlı gömleği
Yaranı sar bilim ana
Bu solgun yüzle gül
Bu kuru gözlerle
Doya doya ağla

Gelmiş geçmiş sevdâları
Ezbere bilir gönlümüz
Dil içinde dilimiz var
Söz içinde sözümüz
Ayna içinde aynayız
Göz içinde gözümüz

Kapımız niçin kapalı
Odumuz ocağımız neden sönük
Boşuna salınma çirkin
Yüreğim köz içinde köz
Antenim güzele dönük

Sanat Çevresi, Ağustos 1991, S.154

Canın Yongası Para mı, Sanat mı?

Temmuz'a unutulmaz bir şölenle başladık: pazartesi akşamı Açıkhava'da Flandern Krallık Balesi'ni izledik; Dawn Fay, İrek Muhamedof ve arkadaşları Ludwig Minkus/John Lanchbery'nin müziği, Pepita/Nureyev'in tasarımıyla Don Quijote'yi yaşattılar bize. İrek'le Fay'in ustalıkları insanı göklere uçuruyordu; ama gençler de onlardan geri kalmamaya uğraşıp başarıyordu. Yaşasın insanın yüce yanı!

2 Temmuz Salı akşamıysa Aya İrini'de iki yetenekli genç vardı karşımızda: Joshua Bell keman, Jean Yves Thibaudet piyano ikilisi. Çok da güzel yapıtlar seçmişlerdi; ama hep söylüyorum, bugünkü bilet giderlerini karşılayabilenler, yaratılan sanata o kadar lâyık değiller ne yazık ki! Olur olmaz yerde alkış, bir yapıtın güzelim son notaları bitmeden tapınma gösterisi, şangır şungur takılar... Tamam, geriye ne büyü kalıyor, ne bir şey! Bu ne yozlaşma, ne soysuzluk! Ne yazık Bell'in şıpır şıpır akan terlerine!

4 Temmuz'da AKM'de Strasburg Vurma Çalgılar Topluluğu'nu dinledik; insan çok meraklı bir varlık elbet, her şeyi denemek istiyor. Ama bu denenenlerin hepsi, en azından bana uygun değil; cankurtaran düdüğünün müzik, sanat sayılmasına hazır değilim.

Bereket akşam Açıkhava'da gerçek insan sesleri vardı; İnti İllimani topluluğunu ilk kez bilerek dinledim; hey ulu Tanrım, nasıl soylu, usta insanlar! Çektikleri acıları, sevinçleri, şarkıları benimkilerin aynı. John Williams'ı yıllardır usta yorumlarıyla tanırım; ama canlı görüp dinlemek bambaşka bir tat. O da nasıl yüceltici, soylu! Utangaç büyücü Pena'yı yurduma her gelişinde tattım galiba, ama öbür kardeşleriyle daha da doyulmazdı. Televizyon çekti mi bu güzel insanları? Bir gecede yele vermek çok yazık çünkü. Ömürleri uzun ve daha mutlu olsun!

Ayın 5'inde yine AKM'de Turkuaz Modern Bale Topluluğu vardı; yaptıkları ilk gösteriye gitmiş, dostum Aydın Teker'in oyunlarını görmüştüm. Bizde bale ve çağdaş dansın geçmişi ne kadar kısa, biliyorsunuz; dolayısıyla kimi sanatçılarımızın daha yeterince alıcısı oluşmamış bu dalda gerçekleştirilenlere özenmeleri nasıl da gözüpeklik, çetin bir iş! Üstelik, Cumhuriyet'te basılan söyleşide belirttikleri gibi, insanı coşturacak, ileri götürecek, aştıracak bir YARIŞ yok! Ama onlar ellerinden geleni yapıyorlar; şimdilik öy-

künme aşamasındalar, çeşitli yorumcuların etkisini ben bile görebildim; ama olsun, ileride özgünleşir. Kendilerine güven duyunca, büyük ustaların yapıtlarını da yorumlamaya başlarlar belki.

Zawinul'a gidemedim ne yazık ki; ancak gazetelerdeki sözlerine bayıldım, çok bilinçli, tutarlıydı.

7 Temmuz Pazar günü AKM'de yalnız adlarını işittiğim, kendilerini tanımadığım iki kardeşi, Ufuk ve Bahar Dördüncü'yü dinlemeye gittim; çok mutlu oldum. Pekinel'lerden sonra, yine duyarlı, titiz, usta bir ikili görüp dinlemek ne güzeldi! İki Rahmaninof, Bartok ve Gershwin yorumları, soysuzluğun her yanı sardığı dünyamızda iksir gibi geldi. Özleyeceklerim arasında artık onlar da var.

8 Temmuz yine gerçek bir şölen günüydü; önce AKM'de Bulgar TV-Radyo Korosu'ndan *Boris Godunov*'u tattık. Geçen yılki *Burun* gibi, kusursuz bir sanat gösterisi: müzik, yorumcular, yönetici, piyanoda tek başına eşlik eden hanım, hepsi yetkin mi yetkin. Ne yazık ki, epey azlıktık. Ama bir bakıma iyi, çokluk olup alamadıktan sonra...

Dinleti arasında Ruhi'ciğimi ömür boyu gerçekten sevenlerden Dr. İmer Hanım'a rastladım; önce yaşadığımız güzelliği konuştuk elbet, sonra: *"Görüyor musun,"* dedi, *"Ruhi Su'nun sesi şurada söyleyenlerin hiçbirinden aşağı değildi, ama bizler o soylu insanı bir kerecik şu sahnede dinleyemedik.* Gerçi Ruhi'ciğim korosuyla bir kez çıktı AKM sahnesine, ama neye yarar, yeter mi? Hemen bütün uluslar en yetenekli, en yüce sanatçılarıyla övünüyor, tanınıyor; bizse, geldiği yöre halkının türkülerini bile söyleyemeyen zavallılarla vakit geçiriyoruz! Yazıktan öte!

Aynı akşam Açıkhava'da Betty Carter ve Üçlüsü vardı; işlerini iyi bilen, iyi yapan güzelim insanlar.

Ertesi akşam, aynı yerde, Betty'nin soydaşı, gerçek bir caz simgesi, Benny Carter ve arkadaşlarını yaşadık; inanılmaz bir şey, gerçek bir tarih! Caz denen güzelim melez müziğin en seçkin örneklerini, sözün en gerçek anlamında birer masal kahramanı olan yorumcular sundu bize! Hangi birini sayayım, trompette Harry "Sweets" Edison, trombonda Al Grey, başta ustaların ustası Milton Hinton, davulda Duke'ün omuzdaşı Louie Bellson ve piyanoda Marian Mc Partland insanca müziğin acılarında, sevinçlerinde dolaştırdılar hepimizi! Elleri dert görmesin; televizyon saptamış bu güzel dinletiyi, ileride evimizde çalacaklar.

Ömürleri daha da uzun olsun!

11-12 Temmuz günleri Aya İrini'deydim; Eivind Aadland adında civa gibi bir yönetmen-başkemancının öncülüğünde pırıl

pırıl Avrupalı gençleri dinlemek üzere; Igor Oystrah da ilk gün Bach, ikinci gün Mozart konçertolarını çaldı genç arkadaşlarıyla birlikte; Mozart'ta biraz daha rahat gibiydi. Arasıra değiniyorum, sahneye onca ışık verilirken, erkek çalgıcıların hâlâ o saray giysileri içinde yanıp tutuşması akla uygun mu acaba? Kızlar ne güzel yapmış, bin bir renkle çiçeklenmişler; demek erkekler her alanda daha tutucu! Sonuç korkunç: sözün gerçek anlamında ter gölü. Hep düşünürüm, insan onca rahatsız bir durumda nasıl bütün benliğiyle yorum yapabilir? Terli eller telleri istendiği gibi kavrar mı? Uyum bozulmaz mı? Hadi diyelim kara pantolondan vazgeçmiyoruz, kısa kollu beyaz bir gömlek ve boyunbağı yetmez mi? Bakalım ne zaman?

13 Temmuz akşamı AKM'de ünlü Paul Taylor'ı ve topluluğunu izledim; ilk gelişlerinde Muhsin Ertuğrul Tiyatrosu'nun daracık sahnesine sığamamıştı bu geniş devinimli topluluk; o zaman Taylor'ın kendisi de sahnedeydi. Paul kuşkusuz birkaç özgün devinim getirmiş dans sanatına; ama kendi payıma, yeryüzündeki bütün devinimsel şiirleri oyunlarına katan örneğin Béjart ya da Ailey coşkularıma çok daha uygundur. Dostum Yıldız Alpar'dan ödünç aldığım bale kasetinde, Avrupa'da da adını yeni gördüğüm nice yorumcu var beklenmedik devinimleri tattıran.

Çok istediğim halde Stradivari topluluğunu dinleyemedim.

Ornetta Coleman ve arkadaşlarının sesi hiç bana uygun değildi.

Ofra Harnoy ile Michael Dusek'in sesleriyse tam gönlüme göreydi; ne yazık ki Harnoy bir gün önce çalışma sırasında sazını düşürmüş, sanırım bu yüzden epey ürkek çaldı ters sesler çıkmasın diye; ama duyarlılığı yerinde; Filiz'le konuşurken güzelliğinden rahatsız olmadığını belirtti: korkarım bir parça aşırı düşkündü bile denebilir dış görünüşüne. Eh, çağdaş gösteri sanatlarında bu da gerek kuşkusuz.

Filiz dedim de, bir süredir Cumhuriyet'teki güzelim yazılarından yoksun kaldık; korkarım çok sıradan bir olay dolayısıyla gazete ona vefasızlık etti, Filiz'ciğim de alıp başını gitti. Kime yazık acaba? Evet, Filiz kendine yakışmayan bir küçük dil sürçmesi yaptı belki, ama yeryüzünde vefa yalnız boza mıdır? Onca yıldır hepimize dünyanın en seçkin müziklerini sunan, bilerek tanıtım-eleştiri yazıları hazırlayan bir yandaşa böyle mi davranılır? Olsa olsa bırakırsınız o tatsız kazayı kendi düzeltsin! Türkiye'nin en ilerici gazetesinin sanata, sanatçıya, uğraşdaşa bakışı bu kadar mı? Çok yazık, binlerce kez yazık!

Üstelik, şimdi onun yerine müzik yazılarını hazırlayan Evin İlyasoğlu bile için için üzülmüştür sevgili arkadaşımızın böyle küstürülmesine.

Son zamanlarda olup bitenler çürümüşlüğümüzü, bütün dünyanın nasıl korkunç bir duygu vebasına yakalandığını açık seçik ortaya koyuyor, gönül gözünü kapatmamış olanlar için; Sovyetler'den sonra, Yugoslavya'da yaşananlar, acıdan öte; onca yıldır kardeşlik, dayanışma masallarıyla uyumuş insan toplulukları, en küçük devinim özgürlüğüne kavuşunca, ilk adım olarak ayrımcılığı, ırkçılığı seçti. Tıpkı bizim Kürtler gibi. Yahu arkadaşlar, istediğiniz kopmalar, sözümona bağımsızlık (?!) verilse, alsanız, ne yapacaksınız tek başınıza? Hani bütün dünya emekçileri el ele verecekti? Amerika, İngiltere bağımsız Kürdistan'a sözün gerçek anlamında *bağımsızlık* verir mi? Kuşkusuz kendilerine Türk diyenler Kürt kardeşlerine yıllardır sayısız haksızlık ettiler; ama usu başında yazarlarımız kaç kez değiniyor, suyun başına gelen Türkler kendi ölçülerine göre katıksız Türk saydıklarını da aynı acımasızlıkla sömürüp aşağılamıyor mu? Sorun bütün insanların *gerçekten insan haklarına kavuşturulması* değil mi? Ve yeryüzündeki üç beş para ve karar tekelinin başındakiler bunu gerçekten bir saniye bile istiyor mu?

İşin asıl acıklı yanı, Reich, Laborit gibi yüreği gerçek sevgiyle dolu, beyni doğru bilgilerle donatılmış birkaç insan kardeşimizin sayısız kez yinelediği olgu tabak gibi ortada: *ya koşulsuz imece, dayanışma, ya da yokoluş!*

Bu satırların yazıldığı günlerde, Londra'da gelişmiş (?) yedi ülke, dünyanın yakın-uzak geleceğini konuşuyor; demokrasi, özgürlük, insan hakları lâflarının ardında, bütün dünyanın kaynaklarını şimdiye kadarki gibi paylaşmaya, yağmalamaya nasıl devam edebilirizi konuşuyorlar aslında – üstelik gizlice birbirlerini kazıklamayı tasarlayarak. Sonra, tarihte ilk kez insanca yönetim denemesine girişen Sovyetler Birliği'nin güzelim başkanı Gorbaçov'u üç kuruş için inim inim inleterek! O vereceğiniz paraları bilmem nerenize sokun, sakın vermeyin: Rusya'da sertlik yanlıları ağır basarsa, dünyadaki sömürü düzensizliği daha kolay sürebilir çünkü!

Canım Anadolu halkının sözü uyarınca, ellerine, bellerine, dillerine egemen olamayanlar, doğaya, bütün uluslara egemen olma savında! Örtmeyin, örtmeyin, biz zaten ölmüşüz!

Aydın Ülken bir bakıma hızlı yaşadı, tez öldü; değerli düşünür Orhan Hançerlioğlu'ysa gizli, dingin, verimli bir yaşam sürdü; korkarım, son büyük çalışması geniş sözlüğü bitiremeden acunsal ok-

yanusa daldı. Emeklerini saygıyla anacağım.

10-17 Temmuz arasında TÜYAP'ta ilk Görsel Sanat Fuarı açıldı; hemen bütün galerileri ve sanatçılarını birarada görmek güzeldi kuşkusuz; ancak zamanı epey tersti. Ama bu bir başlangıçtır, ileriki yıllarda asıl sanat mevsiminde açılırsa çok daha yararlı olur.

18 Temmuz akşamı Aya İrini'de alabildiğine ciddi ve usta bir topluluğu, İsrail Oda Orkestrası'nı Şlomo Mintz yönetiminde dinledik; yönetmen ve arkadaşları gözüpek bir izlence seçmişlerdi üst üste iki gün: baştan aşağı Mozart. 17'sinde genç arkadaşıyla Senfoni Konsertant'ı yorumlayan Mintz, 18'inde de dört keman konçertosuna daldı, tadına doyulmaz bir ciddilik ve ustalıkla ve ister istemez bir takım tatsız karşılaştırmalar doğdu İgor için.

Yukarıda giyim sorununa değinmiştim ya, çözüm başlangıcı da İsrail'den geldi: ceketler atılmış, beyaz gömlek, kara boyunbağı. Tamam. Bundan sonraki adım kısa kollu gömlek. Yaşasın akılcılık.

Evet, bunu dedikten sonra, insan şöyle bir çevresine bakıyor ki, ne görsün? Akıldışılık, rezillik, çürümüşlük sarmış her yanı.

Kıbrıs'ta, insan gibi yaşayabilmek için bilmem ne kadar yıldır çile çeken kardeşlerimiz, bir efendinin koltuk hırsı uğruna harcanmak üzere yeniden. Denktaş neredeyse tek başına çarpışacak satılmışlığa karşı.

Kendilerine Yeni, Yeni, Yepyeni Sol adını takan birileri, aynı koltuk vebası yüzünden, "Aman Amerika, canım Amerika, n'olur bizi oturt sedire" diye ellerinden gelse her şeyimizi verecek! Kıbrıs'ı da al, Kürdistan'ı da! Ve bu beyzadeler Lozan'ın 68. yıldönümünde İsmet İnönü'nün, Mustafa Kemâl'in partisinden geldiklerini, ama daha ileri gittiklerini öne sürmekteler! Vah, vah!

Johnson'la kolkola resimler dağıtarak siyaset arenasına dalmış bulunan Demirel'se özgürlük savunucusu durumunda! Gerçekten bir mucize olur mu, bu uzun soluklu hırslı sözlerinin küçük bir bölümüne sahip çıkar mı dersiniz?

Bizi Iraklı sığınmacılara insanca koşullar sağlamadığımız için yerin dibine batıran Mitterand'la sevimli başbakanı Cresson, bir gecede, bütün işsiz-yuvasız-yurtsuzları sınırdışı etme kararını alabiliyor, kılını bile kıpırdatmadan! Hem de birey haklarının ilk kez kâğıda döküldüğü ülkede...

Binlerce yıldır ustalarımız buna benzer sözleri bilmem kaç kez dile getirmişler, kimseye bir yararı dokunduğunu söyleyemeyiz; işin aslını ilk kez Reich açıklamıştı: *yaşama enerjisi, dirimsel enerji, kendi doğal yasalarına göre biçimlenip işleyemezse, AKILCI, BİLİNÇLİ, AKTÖRELİ olamazsınız!*

Lafargue'ın, Reich'ın, Laborit'nin insanseverliği, paylaşmacılığı, bütün varlıkları gözetme tutkusu öbür dünya korkusundan, bilmem hangi dünyasal ödülden değil, *dirimsel enerjinin özyapısından* gelir. Bu dizgedeyse, *artı değerin, artan enerjinin onun bunun cebine doldurulması* sözkonusu bile olamaz.

Toplumculuğun büyük önderleri boşuna demeniş; *ya gerçekten toplumcu bir düzen* (daha doğru deyişle *enerji yasalarına uygun evrensel düzen*) ya da *barbarlık*-birbirini yeme.

Nitekim, Nouvel Observateur'ün 2228. sayısında, çok ilginç bir araştırma vardı: *Dünyanın evrenden silineceği gün.* François Mignard, Claude Perron gibi uzmanlar, alabildiğine büyük göktaşlarının yerküreye çarpma olasılığından sözediyorlar: gerçi epey küçük bir olasılık, ama yine de var.

Thierry Montmerle'se asıl kaçınılmaz evrime değiniyor: güneşin kendi iççekim gücünü yitirmesi ve dört bir yana doğru parçalanması, bu parçaların dünyayı yakıp kömüre çevirmesi. Biçilen süre, dünyanın oluşum tarihine yakın: 5 milyar yıl.

Yerküre, bu bilginlerin verdiği bilgilere göre, bizim gökadanın, Samanyolu'nun en dingin köşelerinden birinde; dolayısıyla büyük göktaşı çarpması epey zayıf bir olasılık, doğal ömrümüz de epey uzunca. Gel gör ki, yerkürenin üstünde yaşayan bizler, bu iki yıkıcı ögeden daha büyük bir tehlikeyiz: *ömrü bitmeden kendimizi de, yerküreyi de acunsal enerji okyanusunun enginliklerine gönderebiliriz!*

Ne büyük bir güç değil mi? Bundan daha doyurucu bir övünç olabilir mi? Zaten yeni bayrak sözümüz şöyle değil mi: *YAPMA YIK, SEVİŞME SAVAŞ!*

Öteden beri söyleşilerime katılanlar biliyor, inancıma göre evrende tek bir asal yasa var: *tutarlılık.* Belli koşullarda belli etkenler, belli sonuçları doğuruyor.

Bu temel yasaya inatla kafa tutmaya çalışansa yalnız insanoğlu. Üstelik milyarlarca kez yanılmış, yenilmiş de olsa.

Yine Observateur'deki bir bilgiye göre, çocuğun oluşumundaki türeyim hücreleri (genler) dişi ve erkekten dengeli, uyumlu gelemezse, *dirimsel kazalar* ortaya çıkıyor. Onların uyumlu, dengeli, tutarlı gelebilmesiyse, birbirine sarılacak dişiyle erkeğin günlük terimlerle *mutlu, sağlıklı, bilgili* olmalarına bağlı. Toplumsal düzenin ilk görevi bu demek ki. Hani nerede? Sonra yık işi doğaötesi güçlerin sırtına! Çal insanların kulağının dibinde *yazgı* kösünü!

Bir avuç insan güzeli, soyluyu ararken, dünyanın dört bir yanında çirkinlik, yozluk kol geziyor ne yazık ki.

Bunların en çarpıcılarından biri yine ülkemizde yaşandı: dünyanın en değerli, en seçkin, en yeri doldurulmaz insanlarından biri (?!), ABD Başkam sevgili arkadaşını görmeye geldi! Hem de neler söyleyip yaparak! Ama ona neden kusur bulalım, cânım Anadolu halkı adına ona bunları yapıp söyleme iznini yerlere kapanarak, eller ayaklar öperek verenler bizim yöneticilerimiz değil mi? Çuvaldızı kendimize...

Dünyanın başka köşelerinde doğal kaynaklar epey tükendikten sonra el değmemiş verimli Amerika anakarasını güzelim Kızılderililer'in elinden zorla almaya gelenler arasında da zaman zaman doğayı, insanı unutmamış önderler yetişti elbet; bunlar, örneğin İngiliz sömürgecilere karşı bugün dört elle sarılmaya çalıştığımız insan haklarını dile getirip kâğıda da döktüler; ama sonra olan oldu, kolay edinilen kazançların şımarıklığı her şeyi bastırdı: o kadar ki, artık azıcık eşitlikten, adaletten söz eden başkanlarını çatır çatır vurur oldular!

Şimdi bu az emekle çok hak elde edenlerin torunları, bırakın Eflâtun'un özlediği gibi düşünbilimi, herhangi bir bilim dalının kırıntısından bile yoksun olarak, bütün dünyayı yönetme savındalar.

Dirimsel enerjinin yanlış işleyişi bütün hücrelerine, yüzlerine gözlerine bulaşmış: yalnız çirkin değil, ürkütücüler.

Ve onlara bakarken, insanlık tarihinde evrenin en vazgeçilmez yasalarını sezip dile getirenlerin nasıl hoyratça yalanlamaya çalışıldığını görüp erimemek olası mı? Sevgili ustam Nermi Uygur'un güzelim buluşuyla *iç içe örgülenme* ilkesi yürürlükten kalkmış gibi, en korkunç, öldürücü, bireyciliği, bencilliği baştacı etti bu adamlar; daha da kötüsü, hepimize zorla benimsetmeye uğraşıyorlar. Ve ne yazık ki, başta Sovyetler Birliği ve eski uyduları, üç beş sapığın –halkların kesin onayıyla– uyguladığı *toplumculukla en küçük bir ilgisi bulunmayan* devlet anamalcılığının çöküşünü gerekçe sayarak, *YAŞASIN SERBEST PİYASA* diye bağırıyor; ardından kapı komşusunu boğazlamaya koşuyor!

Evet, Nâzım'ın sözünü düşünmek en iyisi, yoksa iyice çıldıracak insan: *nasıl ve ne zaman geleceğini kestiremezsek de, DİRİMSEL ENERJİNİN ÖZYAPISINA İNANMAK.*

Adamla karısı geldi, ilkin Yunanlı şaşkın kardeşlerimizi uyuttu, ardından bizimkilerin en hoşlanacakları boş övgüleri yağdırdı; bereket versin Erdal İnönü ile Johnson'un eski arkadaşı Demirel ülkemin çıkarlarını, kararlarını söyleme fırsatını bulabildiler. Adam ne kadar kulak asar, orası belirsiz.

Ve adamın uğruna, önce Ankara'da, sonra İstanbul'da, yaşam

durduruldu: hâlâ aklı başında duran, onurunu üç kuruşa satmamış gazeteciler de yazdı, 10 milyon inledi, adamla yerli hayranları gezdi! Keşke bir hafta sürseydi bu amansız işkence, belki halkımın biraz daha usu başına gelirdi!

Başka bir iç paralayıcı örnek de kendi içimizden geldi: *Demirkırat*. Bu dizinin izleyebildiğim bölümleri, vıcık vıcık bir Bayar-Menderes ağlamasından başka bir şey değildi: ah, vah, neden astık biz bu güzelim, yurtsever insanları?

Evet, yanlış anlaşılmasın, kimsenin asılmasını, kesilmesini istemem; en zararlı saydıklarımın bile: olsa olsa, ellerindeki haksız olanakların, yetkilerin geri alınmasını dilerim.

Ama bu diziyi hazırlayan ünlü, alımlı çalımlı ve en önemlisi sözümona *yan tutmayan* gazeteci, asıl can alan soruyu bir kerecik sordu mu? *Kim yolaçtı 27 Mayıs girişimine?*

İsmet İnönü, elindeki tek kişi yönetimini, yerinde bir sezgiyle, artık değiştirmek gerektiğini anlayıp seçime gitmeye razı oluyor; yerine, tıpkı şimdiki Yeltsin gibi, kendi partisinde yıllarca çalışmış, türlü yüksek görevlerde bulunmuş, yapılanların sorumluluğunu taşıyan adamların bazıları geliyor; peki sonra? Attıkları bütün yalanlar yavaş yavaş ortaya çıkıyor, ulusun biriktirdiği artı değerler çarçur ediliyor, halk yeniden sızlanmaya başlıyor; CHP ve İsmet İnönü de bunu dile getiriyor. Vay sen misin? Kes o dilleri! Çiğne bütün yasaları, kur polis yönetimini!

27 Mayıs subayları, ilkin bunları değil de, köpek-bebek sorunlarını ele aldıysa, suç, sorumluluk kimin? Herkesin; ama İsmet İnönü'nün ve DP gibi düşünmeyen insanların kesinlikle değil.

Sen bu diziyi yapan, atılan ilk adımda değilse bile, kaçınılmaz darbeyi indirdikten sonra, kendi kişisel tutkuları uğruna hep içimizde dolaşan ABD'nin çomaklarına kapılıp halkı, hukuku unutan, türlü oyunlara dalanları anlatsana kardeşim? Ama o tu kaka değil mi?

Sonra kalk, yalnız asılan –aslında insanlık suçu işlemiş– kişilerin yakınlarını ağlat televizyonda! Ayıptan da öte!

Peki, o anlı şanlı beylerin yıktığı yuvalardakiler? Onların bir diyeceği yok muydu?

Menderes'in oğlunu da Star'da konuşturdular. İki gazetecinin ezile büzüle sordukları sorular arasında bir taneciği de, *"Peki, babanızın bu işlerde hiç sorumluluk payı yok muydu?"* idi. Beyimiz, hiç utanıp sıkılmadan, *"Ama muhalefet de çok sertti"* demez mi? Pes doğrusu! Ne aktöre kalmış, ne utanıp sıkılma! İnönü kendi kafasına taş attı besbelli!

Seçimle gelenler neden seçimle gitmeye yanaşmıyor bir türlü? Bunu bana anlatsa o beyefendi, nasıl mutlu olacağım bilemezsiniz!

Geleceğin siyaset adamına –bugün beğenilmese de– örnek saydığım Erdal İnönü, ne kadar yerinde bir söz etti bu arada: *Büyük devletler, yapıları gereği küçük devletlerin işlerine karışma eğilimindedir; ama hiçbir şeyi abartmamak gerekir: asıl önemlisi, bu eğilimlere uşaklık edecek yerli insanları etkisiz kılabilmektir!*

Ağzına sağlık canım.

Evet, canlı kalabilmek, yaşamı sanata çevirebilmek için, işte bu asal sorunu çözmeye başlaması gerekiyor insanların: *doğa yasalarına uygun esirgeyici bir toplumsal düzen.*

Komünizm, sosyalizm sözcüklerinden çok mu bıktınız, çok mu korktunuz? Peki, *ortaklaşa yaşama* deyin. Ama hepimizi bekleyen tek yol bu!

Dönelim sanata.

Evin İlyasoğlu, 21 Temmuz tarihli yazısında Mintz'i anlatırken, çok yerinde bir noktaya değindi: Beethoven'in 5. senfonisi'nde ilk dört notadan sonra gelen, tadına doyulmuz sus.

Çağının insanı, hepinizin artık iyice bildiği nedenlerle, seslerin yanında susların ne kadar değerli olduğunu unuttu; çevre kirlenmesinin içinde, ses kirlenmesi büyük bir yer tutuyor: avaz avaz hiç durmadan bağırıyor bütün çalgılar, büyütücüler! Oysa dirimsel enerjinin anayapısı inişli çıkışlı; evrende tek düzelik yok. Ama bilgiç insanoğlu inatla yaratmaya çalışıyor, kendini kıyım kıyım doğrayarak.

Bu yıl şenliğe Aya İrini'de, Yunus Emre'yle başlamıştık; ne büyük bir talih ve keyif ki, yine aynı yerde, Gil Şaham'la Gerhard Oppitz'in tadına doyulmaz dinletisiyle kapattık.

Bu iki ciddi genç, nasıl da usta ve duyarlıydı! Seçtikleri güzelim yapıtları nasıl da her türlü çalımdan uzak, gerçek bir yorumla dinlettiler bize!

Ruşen Güneş'in, ertesi gün gazetelerde bir sözü basıldı: müzik artık ticaret oldu.

Biliyorsunuz, İsa tapınaklardan tecimenleri kovmak için epey savaşmış; ama birkaç yüzyıl sonra kuramsal ve kılgısal olarak saptandı yenilgisi: Muhammed paragözleri başköşeye koydu.

Demek ki bozulma çoktan oluşmuş; ama şimdi son kertede.

Şaham'la Oppitz bu çarkın içinde yine de soylu kalmaya uğraşıyor besbelli; ne kadar teşekkür etsek azdır.

Üstelik, yukarıda değindiğimiz, susların değerini hiç bilmeyen, daha yapıtın ara bölümleri ya da kendisi bitmeden alkışı basan; sonra üç dakika daha oturmaya razı olamayan, hemen kalkıp fırlayan –nereye gidiyorsunuz, gömüte mi?– dinleyicilere karşın! Bırakın da büyülü bir iş yapan insan kardeşlerimiz son notaların tadını çıkarsın, o tınlama onların ve bizim içimizde biraz daha sürsün! Yoo, hayır olamaz!

Neyse, söyleşimizi işin olumlu yanıyla bağlayalım; 19. yılını dolduran bu paha biçilmez şöleni bizlere hazırlayan herkese yürekten teşekkür ederim.

Umalım ki, örneğin Fransa'daki gibi, gelecek yıllarda ekinin, sanatın değerini bilen siyasal yönetimler işbaşına gelsin; şenliği kösteklemeye değil, her yönden desteklemeye çalışsın; dolayısıyla, bu yıl gerçekten el yakan bilet ederleri asıl sanatseverlerin ulaşabileceği yere insin.

Sevgili Oktay Rıfat'ı analım mı bu ay?

AŞIK MERDİVENİ

Dişli rüzgârlara karşı büyüttüm
Düşman gecenin içinde seni
Bir damlacık aydınlığım
Kalemime kâğıdıma şavkı vuran
Avucumda koruduğum bugüne.

KAVAL

Mezarlığı bir koyun sürüsüne benzettiği gün
ya da ona öyle geldiği gün: "Ölüm sürüye katılmaktır"
diye yazmıştı bir kâğıda. Oysa ne mezarlık vardı
bu tümcede, ne kaval sesi, ne de çoban.
Kaval sesi ötelerden geliyordu, hafif, oyuncaklı
"İşte çobanları!" diyerek bir mezara döner dönmez
susmuştu düdük, koyunlarda bir kıpırtı.
Yazmamış bütün bunları gömmüştü, böylesi daha iyi
tek bir satıra: "Ölüm sürüye katılmaktır"
Artık çalıyordu kaval, yalnız
ona, ama birden susabilir

Ağustos'un Getirdikleri, Götürdükleri...

Biliyorsunuz, toplumumuz ve televizyonumuz Amerika Birleşik Devletleri'ne sıkı sıkıya bağımlı; ama arasıra beklenmedik bir şaşırtmaca oluyor kuşkusuz: İsmet Paşa'nın oğlu ya da örneğin Avrupa sinemasından bir yapıt.

Pierre Granier Deferre'in *Kedi*'si bunlardan biriydi; Simone Signoret gibi sevdiğim bir varlığın yanında, aslında belki hiç oyuncu olmaması gereken, iyi niyetli, buzdolabı Jean Gabin canlandırıyordu *sevgisizliğe,* giderek *amansız bir nefrete* boğulmuş karı-kocayı. Herkes gibi sevişerek evlenmişlerdi; ama sonunda, en sıradan şeyler için bile birbirlerinden öldüresiye nefret eder duruma gelmişlerdi.

Filmin öyküsü, çekimi, görüntüler, müzik, kurgu her şey yerli yerinde; ama belki büyük çoğunluğun gözüne hiç çarpmayan, çarpmayacak temel bir aksaklığa hiç değinilmiyor: *neden bu iki eski sevgili böylesine öldürücü bir nefrete gömüldü?*

Sevgili Russell'ın *Evlilik ve Aktöre*'sinin dışında, bu canalıcı sorunun dürüst, çözüm getirici açıklamasını yalnız Reich'ta gördüm: yaşamın bütünündeki gibi, gerçek bir *özgürlük ve sorumluluk ortamı* yaratılmadıkça; dişilerle erkekler ömür boyu *doyurucu ve üretici bir işte çalışmadıkça; eşini arayıp bulma, cinsel-yaşamsal çıkarların dışında bir erek gütmeden eşleşme olanağı elbirliğiyle yaratılmadıkça; yine ömür boyu, el ele ekinsel gelişme içinde olmadıkça,* bütün sevdâlar, bütün evlilikler işte bu cehenneme dönüşür.

Ve bu gidişin bireylerin iyiliğiyle, kötülüğüyle en küçük bir ilintisi yoktur.

Üstelik, bu cehennem doğuştan getirilmiş, kaçınılmaz, değişmez bir yazgı da değildir.

Geçen gün televizyonda Kalahari Çölü'nde yarı kedi-yarı maymun varlıkları inceleyen belgesel vardı; gerçek bir toplumsal örgütlenme ve tartışmasız dayanışma içinde yaşıyorlar; amansız çevreye karşı ancak birlik olarak canlı kalabileceklerini kavramışlar – gerçi *hayvanlarda* bilinç olmaz, ama yine de böyle yapıyorlar işte: özellikle en seçkin varlık insana karşı ayıp belki, ancak *aktöresiz, bilinçsiz* aşağılık hayvanlar, hadlerini şaşırtmıştı besbelli... Evet, ne diyordum, imece yürürlükte: kimse uyarmadan, buyruk

vermeden, yirmi dakikada bir içlerinden biri yüksek bir yere çıkıyor, çevreyi gözetlemeye başlıyor; bir tehlike doğarsa, topluluğu uyarıyor.

Besin avlama bitip gölgede oynaşma saati gelince, nöbetteki daha uzun süre ağaçta, tepecikte kalıyor – hiç ses çıkarmadan; kahrolsun Erdal diye bağırmadan! Yine usa sığmaz bir ilkellik işte!

Oysa gelin şu gelişmiş (?) üstün (?!) bilinçli (!!!) varlıklara, insanlara bakın, ders alın değil mi kardeşim?

Örnek mi istiyorsunuz? alın size SHP kurultayı! Adamlar çıkmışlar, yırtınırcasına, yüzlerindeki bütün kasları gere gere, *yenilik* diyorlar. Peki ama, kim engeldi bugüne dek size gerçek yenilikler yapmakta? Ama amaç o kadar açıkça sırıtıyor ki – söylediler zaten: siz gidin, koltukları bize bırakın! Üstelik herhangi bir değişiklik yapmak için değil, yalnız giyinip kuşanıp salınmak için! Yuhlar olsun!

Dirimsel enerji biliminde duyguları vebaya yakalanmış kişiler –insanlığın, bugünkü baskıcı, ezici, iğdiş edici toplumsal düzende, kaçta kaçı acaba?– en tehlikeli insanlar sayılır: yakın geçmişte Hitler, Stalin böyleydi; bugün de çevrenize bakarsanız, sayısız benzerlerini görürsünüz.

Böylelerinin en belirgin niteliklerinden biri, her türlü rezilliği göz kırpmadan yapıp sonra kazara kınamaya kalkarsanız, avazları çıktığınca bağırıp sizi bastırmaktır; SHP Kurultayı'nda da, Demirkırat'ın tartışıldığı akşam da en acıklı örneklerini yeniden yaşattılar hepimize.

Yahu, yenilik diye ulurken, Amerika'nın, onun buradaki has adamının ekmeğine yağ sürecek her türlü girişimi yapıyorlar; sonra, sizden çok bağırıyorlar: *Bizi Amerikan uşaklığıyla suçlayamazsınız!*

Menderes'i savunanlar da öyle; subaylar kendisini yuhalayana dek bütün yasaları, ilkeleri ayaklar altına alıyor adam; sayısız kişiye her türlü eziyeti yapıyor, yaşa başa bakmadan zindanlara tıkıyor, fırsat bulsa *asacak*. Sonra vebalılar hep birlikte basıyor yaygarayı: *neden hükümet devirdiniz, neden adam astınız?*

Ardından, Birand'ın bozduğu sözcükle, *uzlaşma*. Peki nerede? TÜSİAD'ın anlı şanlı beyleri gibi, yalnız küçük bir azınlığın bütün ayrıcalıklarının olduğu gibi korunmasında!

Efendiler, beyler, paşalar! Dünyanın bütün yazılmamış anayasalarında insanlık onuru, hakları çiğnendiği zaman tepki gösterme hakkı kanla yazılmadı mı? Hem de binlerce yıldır...

Dünün haksızları o tartışmada haklılık koltuğuna oturmuş, ça-

lım satıyordu; hakkı, hukuku savunmaya çalışanlarsa, ne yazık ki, alabildiğine çekingen, pısırık. Metin Toker haklı şeyleri çekine çekine söyleyebildi; Altan Öymen birkaç somut şey okudum diye neredeyse hüngür hüngür ağlayıp özür dileyecek. Kabak patladı mı Karaman'ın başına? O da işin altından kişisel erdemleriyle kalkmaya çabalayınca, beylerin istediği oldu: pırıl pırıl demokrasi şehitleri bir kez daha eller üstünde taşındı. Ahhh! Bunca yalanla gerçekten dünya kurtulur mu?

Ya Birand'a ne demeli? Güvenç teşekkür ettikçe hazların en sınırsızını tattı onca milyonun karşısında; eh, bunca az bedelle böyle büyük bir ödülü alsın, doya doya kullansın!

Bozkurt Güvenç'in düzeyi yükseltme çabaları da çok yazık boşa gitti; hırslar öylesine amansız ki, Toker'in özet sözü kimsenin umurunda değil: *soruşturma yarkurulu da kurmayalım, hükümet de devirmeyelim! Hele hele kimse kimseyi asmasın!*

Menderes'i asmak ayıp, günah; gencecik delikanlıları asmaksa, sevapların en büyüğü!

Bunu ancak Burçak gibi yaşam enerjisi kaskatı kesilmiş, dirimin en küçük kıpırtısını bile unutmuş yaşayan ölüler savunabilirdi, o da savundu zaten! Eğer insanların çoğu bu kişileri yetkili sayıyorsa, zaten söylenecek söz kalmamış demektir: acunsal enerji okyanusu kollarını açmış, bizi bekliyor.

İnsanlar, daha başkalarıyla birlikte Âşık Veysel'in altın sözünü unutup sâdık yârlarına, toprak anaya sırt çevireli beri işte böyle oldular; tapınakları makinalar onları böyle yaptı: cansız, ilkesiz, acımasız, sevgisiz. Ve bu korkunç veba, sözle geçmez; tek ilâcı var: yaşama enerjisini doğaya uygun işlevlerde yeniden kullanmayı öğrenmek.

Bunu görür mü insanlık? Bilemem; bütün canlar çıkmadan umut kesemeyiz.

Geçende gazetelerde birbirini izleyen iki haber: Amerikalı'nın biri 17 kişiyi kesmiş, biçmiş, çiğ ya da kızartarak yemiş. Sonra, bir de film: insan yiyen hekim!

Duygular vebaya yakalandı mı, duramazsınız ki: o güzelim sarılıp sarmaşmanın yerine bu tanıma gelmez eylemleri koymak zorunda kalırsınız; filmlerdeki kandırmaca sahneleri gerçekleştirmek kaçınılmazdır. Üstelik tek örnekte de duramazsınız: bütün bir kenti, bütün bir ülkeyi yakıp yoketmeniz gerekir. Ve kimse bu kasırganın önünde duramaz. Evrende enerji akışının iki türü var çünkü, çılgınını eyleme geçirdiniz mi, tamam: kendi mantığına ayakuydurur.

Neyse, biz yine yaratıcı, doğurgan, yumuşak akışa dönelim.

Evin İlyasoğlu, Mimaroğlu, Pekinel ve Gün'le söyleşmiş 31 Temmuz günü Cumhuriyet'te; Güher Pekinel'le Aydın Gün'ün dedikleri içime su serpti, *sanat ve bilim bu güzel insanları mutlu kılmayı sürdürsün.*

Onların mutluluğu bana da yansır nasılsa.

Ve sonra her şey gibi sıra dinlenmeye geldi.

İlkin yine Ürkmez-Martı Sitesi'ne gittik; geçen yıl başımızı dinlemiştik, bu yıl da o umutla: ama nerdee? İlk talihsizlik yola yakın bir eve düştük; yolun gürültüsü yetmezmiş gibi. her gece, sabah dörde beşe dek disko belâsı! Ne korkunç bir yozlaşma ulu Tanrım? Güya gezginler gelecek, eğlenecek, para harcayacak, biz de kalkınacağız!.. Biliyorsunuz bu yıl her yer sinek avladı, Martı da öyle. İnsanlar kendi evlerine bile gelememiş, nerede yabancı. Ayrıca, o disko tıkabasa dolsa n'olur? Oradaki bir avuç insanın keyfi uğruna, bütün bir ova uykudan yoksun.

Sordum soruşturdum, kimse bundan yakınmıyor, bir önlem düşünmüyor mu diye; Ersan'ın eşi Oya Akyıldız, piyano eğitimi görmüş, şimdi de öğretmenlik yapan bir hanım; önceleri o önayak olmuş, ev ev dolaşmış, bu gürültüyü azaltalım, demiş; ve ne yanıt alsa beğenirsiniz? *"Aman canım, biz zaten erken yatıyoruz, ayrıca kepenklerimizi kapatıyoruz, gürültü gelmiyor!"* Bu kafayla demokrasi olur mu?

Oya, benim gibi, dünyanın hâlâ kurtarılabileceğine inanan, bunun için çabalayanlardan; gitmiş diskoculara çok yalın, ucuz bir kurtuluş yolu önermiş: duvarlara yumurta kabuğu gömün, onlar sesi emer, dışarıya gürültü gitmez! Nereleriyle güldüler dersiniz?

Komşumuz bir delikanlı vardı, annesinden izinsiz evde müzik bile dinlemeyip arabasını açan, bir kaset koyan, girip içinde dinleyen. O da –anasız bir gece– sabah beşe dek azdı; sabah sordum, *özür dilerim, biraz muhabbet yaptık* dedi. Erkek erkeğe *muhabbet!?* İtişip kakışarak.

İkinci özür olarak da, diskoyu anımsattı; ben de neden ona katlandıklarını merak ettim; yanıt yine ürkütücü: *burası birinci sınıf turistik bölgeymiş, sabah dörde dek bağırma izni varmış – hem de tüzüklerde!* "Ben mimarım, yasaları bilirim", dedi. Artık bundan sonra, anayasa, insan hakları sözü etmenin yararı var mıydı?

İkinci yarıda yine Akyaka'daydık; gerçek bir doğa armağanı. Ama bu yıl az kalsın bizim evlerin de bulunduğu orman parçası yanıp kül oluyormuş.

Dinlence sırasında, Melih Âşık'ın köşesinde küçük bir özet haber: birkaç kişi toplanmış, şu ünlü *orgazm*'ı tartışmış. İki bey, ağız-

larının suyu aka aka besbelli, hanımların örneğin bisiklete binince sayısız kez doyuma erdiklerini anlatmış; biri diyor ki, kadının biri, bisiklette, tam 400 bilmem kaç kez yaşamış bu doyumu; öbürü ekliyor, kızın biri 200 kez sarsıldıktan sonra, hızını alamamış, eve gitmiş, kendi kendini okşamayı sürdürmüş.

Tensel ve tinsel doyumsuzluğu bu düşlemler ne kadar giderir, bilemem.

Ancak, en korkuncu, sonuncu hanım konuşmacının dedikleri; bir uzman, *psikolog* bu. *CİNSEL MUTLULUK, ORGAZM DEĞİLDİR* buyurmuş.

Oysa, bu sözü okurken, ömrünü dirimbilimin gizlerini açabilmek için kurbağaları gözlemek, kesip biçmekle geçirmiş, uçkur delisi olduğu kolayca söylenemeyecek bir bilim adamının, Jean Rostand'ın şu sözünün de yeryüzünde dolandığını anımsadım: ***Bütün hazlar seviseldir (erotiktir)***.

Şimdi, bu iki sözden biri yanlış, eksik, çarpık; hangisi dersiniz?

Her şeyi yaşama enerjisine dayandıran dirimbilim, mutluluk denen kavrama üç temel işlev biçmiş: ***sevmek-sevişmek / çalışmak – yaşama yarar şeyler üretmek / nereden gelip nereye gittiğimizi kavrayabilmek için DOĞRU BİLGİLER EDİNMEK.***

Görüyorsunuz, işin başı, sevmek-sevişmek; o olmadan, yoksunuz çünkü. Ve Rostand'ın ilkesi yürürlükte: yerinize yeni bir varlık bırakmak, çok uzun –hele insanoğlu için–, çok zahmetli bir iştir; işin başında ve sonunda *HAZ* olmasa, enerjinin korunması ilkesinden ötürü, belki kimse üremeyi göze almazdı. Ee? n'oldu şimdi bizim, Türkçe adıyla, ***örgensel boşalma?***

Yukarıdaki sözü söyleyen hanımı tanıyorum varlık olarak, insan kardeşi olarak üzgünüm, ama yüzünde en küçük bir mutluluk izi yok; mutlu olmayanlarınsa, böyle bütün insanları kapsayan, genelgeçer sözler etmemesi en doğrusu! Ancak kimse kendini denetlemez, yapım düzgün mü, usum iyi işliyor mu, gerçekten doğru bilgiler edindim mi? demez, başlar döktürmeye.

Biliyorsunuz, dinlerin baş kavramı, ***günah;*** bence asıl en büyük ***günah,*** en büyük ***ayıp,*** en büyük ***suç*** işte böyle doğaya aykırı sözleri gözünü kırpmadan etmektir!

Tıpkı Papa'nın, sakın çocuk aldırmayın, gebeliği önleyici araç gereçler kullanmayın, demesi gibi: aç, çıplak doğun, yaşayın, sürünün! Siz ne kadar acı çekerseniz, insanlık o kadar bağışlanmış olarak girer cennete! Cennete mi, Vatikan'a mı? Üstelik seçilmiş birkaç kişiyle...

Bizim ruh-çağırıcı hanım yukarki fetvayı verirse, küçük kızları

kaçırıp kirleten zavallı da: *eldeğmemiş kız görünce dayanamıyorum,* diyebilir elbet!

Amerikan eski Adalet Bakanı geldi, Güneydoğu'yu gezip dolaştı; sonra bir demeç verdi: *buralarda gördüğüm insan hakkı çiğnenmesine, örneğin ırkçılığın simgesi sayılan Güney Afrika'da bile rastlamadım.*

Pes doğrusu! Hem Türkiye, hem Amerika açısından pes! Geçmişte ya da bugün, bu iki ülkede sayısız örnek yaşandı, yaşanıyor dediklerine tıpatıp uyan. Üstelik, Kürt sorununu tek yanlı kaşıyarak bütün o acıları doğuran sanki babam? Ama tabii, herkesin ayıbı, utancı kendine; benimki beni yerin dibine soktu.

Başka bir Amerikalı, bu kez bir mimar, Kevin Roche geldi; gezdi dolaştı; *"Eski İstanbul sahipsiz"* buyurdu.

Senin gibi bir yapı ustasına yuh! Bütün dünya sahipsiz be adam! Sizin örnek olduğunuz bir yapılanma biçimiyle, insan dünyası yaşanmaz oldu! İki üç sokağı araç geliş gidişine kapatmakla çözülür mü şu barbarlık? Gelin uygarlık kavramını yeniden tanımlayalım, üretim-tüketim biçimini kökten değiştirelim diyemiyor, böyle eveleyip geveliyor! Ve Boğaz'da Semiramis Yatı'nda keyif çatarken yumurtluyor bunları! Neyse, keseyim daha iyi.

Derken, son derece önemli olaylar.

Çaresizlikten, erken seçim kararı. Ve Sovyetler Birliği'ndeki darbe girişimi.

Erken seçim kararı dolayısıyla ortalığı kaplayan patırtı arasında, 2000'e Doğru Dergisi'nde Prof. İzzettin Önder'in güzel bir yazısı basıldı; aslında 1950'den bu yana, ama özellikle 1980'den sonra, Batı'nın, yardım bahanesiyle, bütün azgelişmiş ülkeleri, o arada elbette bizi nasıl ince ince, amansızca soyduğunu bir kez daha özetliyordu. Seçim bildirgelerinin bu bilgilere dayandırılması gerekirdi aslında; ama nerdee? ANAP'tan çürümüş aday çalacaksın da, sonra hesap soracaksın da, biz de düze çıkacağız!

Uğur Mumcu, dinlencesinden dönünce, şu rezil *Demirkırat* dizisinin hakkını ayrıntılarıyla verdi; ağzına sağlık!

Ama neye yarar? O diziyi alkışlayanlar bunca çoksa, Mumcu'nun yazıları kimi yola getirecek?

Gorbi'ye darbeye gelince, evet sonunda o insan yüzlü yönetici canını kurtardı belki –o arada eşine neler oldu hâlâ ayrıntılı öğrenemedik ya– ama açgözlü Batı'nın, uşak Yeltsin'in ekmeğine bundan iyi yağ sürülemezdi!

Gerek bizdeki, gerek Avrupa'daki yorumcular, topu topu üç gün içinde, tam anlamıyla rezil oldular; ama en küçük bir utanç duy-

duklarını sanmıyorum. Batı'nın kışkırttığı Baltık Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını hemen duyurdular; bunların sayısı şu an 10'u buldu; yeni Birlik sözleşmesini imzalamak isteyen de yine bu kadar.

Canlı varlık çok karmaşık, ama yüzyıllardır onu, dirimi açıklamaya kalkışanlar en yalın yolu seçmekte; tek bir tümce yeter sanıyorlar; denklemlerin çözümünde de bir iki bilinmeyeni açtılar mı, bir bayram. İnsan söylemeye bile utanıyor, bilinmeyenler sonsuz denecek kadar çok.

O güzelim düşünür Marx'ı tasarladığından çok daha dar kalıplara sokmaya çalışanlar, kısaca Stalinciler elbette başarısızlığa uğrayacaktı; 70 yıldan sonra çöktüler, büyük bir sarsıntıyla. Ama sözümona karşıt görüşü savunan dünya ne durumda? Herkese ev, aş, iş bulundu mu? Bulmayanlar yalnız tembeller, sapıklar mı? Koskoca anakaralar neden açlıktan dökülüyor?

Gerek Klarke, gerek Rocha, gerek Yeltsin ya da Bush'un, Laborit'den, çalışmalarından habersiz oldukları için, hızla gittiğimiz uçurumu görüp söylemeleri olanaksız; ama bunların dışında kalanlar, eğer *gerçekten yeni bir dünya, gerçek bir yeniden yapılanma, sahici bir açıklık* istiyorlarsa, ancak ve yalnız onun gibi bilim adamlarına kulak vermek zorunda.

Sovyetler Birliği'nde yaşananlar, hepimizin acıklı durumunun aynasıdır, o kadar.

Ve ben, bütün umutsuzluklara karşın, Gorbi'nin yanındayım.

Sevgili Melih Cevdet, haftalık söyleşilerinden birinde, Freud'a ve düşlere değindi geçende; o bağlam içinde, acaba aşırı akılcı olmaya çalışmak ille de gerekli mi? sorusunu gündeme getirdi.

Kanımca, bu ve benzeri asal soruları çözerken, ilk iş terim dizgesinin belirlenmesi; biliyorsunuz, en azından iki anlatım yolu var: biri sözcüklere, olabildiği kadar sınırı belirlenmiş kavramlara dayalı dil; öbürüyse, çok daha geniş olan, sözlü dille değil, başka birimlerle anlatım. Müzik, resim, dans, daha başka anlatımlar bunlar arasında.

Ve işte düşler de öyle; alabildiğine karmaşık insan dünyasının uyanık kesimini bile henüz bütünüyle kavrayıp anlatamadı insanoğlu – belki hiçbir zaman kavrayamayacak da, üstelik kavraması da gerekmeyebilir: eldekileri herkese dağıtabildiğimiz gün, yeterli bir düzene, barışa kavuşuruz.

Hele acunun asal kökleriyle ilgili olduğuna kuşku bulunmayan düşler... Onları ille de sözlü dille anlatmak kadar büyük tehlike olabilir mi? Düşleri, hani şu bilinçli dediğimiz uyanık yaşama bağ-

lamaya kalkışmak ille de gerekli mi? Dali, Fellini, Cihat Burak gibi sanatçılar, düşlerden kopardıklarını yapıtlarına, sözlü dilin dışındaki anlatımlara döktüler mi bence yeter. Geri kalan varlıklar böyle bir şeye özenmese olmaz mı? Hele hele düşlerden kesin yaşam kuralları, ipuçları çıkarmak niye?

Değerli ozanımızın düşünür yanı da olduğundan, başka bir yazısında Glikon'un şu dizeleri vardı:

Her şey kahkaha, her şey toprak. / Her şey, hiçbir şey, / Çünkü her şeyin başı sonu / Anlamsızlık.

Şimdi, gelin buradakileri az önce konuştuklarımıza bağlamaya çalışalım; ama önce izin verin, bizim güzelim Alevî ozanların bir sözünü anımsatayım; onlar, ölümü, *ümmâna karışmak* diye tanımlar.

Benim bildiğim, bilim adamları arasında ilk kez Reich da, öteden beri boş sayılan acunu yaşama enerjisiyle doldurmuş ve her şeyi engin bir okyanusa, dirim okyanusuna oturtmuştu.

Ben de kendi payıma bu görüşe, bu anlayışa dayanıyorum: hiçlikten gelmedim, hiçliğe gitmeyeceğim. Engin yaşam enerjisi denizinde, günün birinde şu biçimi aldım, sonra dağılıp sayısız başka biçimler alacağım.

Haa, ömrümün anlamı mı? Benim o sürede yaşayıp yapabildiklerim olacak. Ve bu bir karıncanın, bir amibinkilerden ne daha az değerli ve anlamlı, ne de daha önemli olacak. Yetmez mi? Bana yetiyor. Sanırım Yunus'a, Pîr Sultan'a da yetmiş.

O yüzden yukarki dizelere hiç katılmıyorum.

Ruhi Su aracılığıyla tanıdığım Arjantinli ozan-şarkıcı Atahualpa Yupanqui'nin bir şiir-şarkısı vardı, ulu çınarla birliğini anlatıyordu – ne yazık ki yazıp çevirmeyi unuttum, belki yine elime geçer. Evet, işte öyle.

Anam yer, babam yağmur benim.

Bunun anlamıysa, kendinde, kendi varoluşunda.

Yerle yağmur bir gün çekip gider mi? gider.

Uçsuz bucaksız acun yenilerini oluşturur.

Sanırım bütün sorun, onları bilmek için ben olacak mıyım? İyi ama, şimdiki biçimimle olmasam, bilmesem, bu hem şu anki varlığımı, hem ana kaynağı anlamsız nasıl kılar?

Ve işte her bireyin önündeki asal soru bu; herkes, kendi yanıtını bulmak zorunda.

Dolayısıyla, benim için ürkütücü olan günün birinde ölmek değil, doğanın elverdiği kadar uzun süre, sağlıklı, bilinci yerinde yaşayamamak; halkımın deyişiyle, ele güne yük olmaktır.

Yeryüzünde bunca büyük fırtına koparken, Dergi'mizde kopan küçük esintiye gelince, kendi payıma hiçbir yanıyla ilgili değilim.

Yukarıda, insanlığın iki büyük *su yorumcusuna,* iki dirim ustasına değindik: Marx'la Freud. Ortak özellikleri, yaşadıkları güne dek çoğunlukla değer taşımayan soyut kavramlarla açıklanmaya çalışılan yaşamı, dirimi asıl temeline, enerjiye oturtmaya girişen öncülerden olmaları; ama hepimiz gibi, onlar da birer insan, acunsal gerçekliği, dünyasal karmaşayı her yanıyla kavrayıp anlatmaları hem olanaksız, hem gereksizdi: yaptıkları onlara yeter.

Asıl acıklı yan, daha önceki peygamberler gibi, bizlerin ondan sonraki her şeyi onların *güncel, görece* tümcelerine oturtmayı inatla sürdürmemizdi.

Her şeyin kaynağı olan enerjinin bin bir dönüşümü sırasında, Marx, enerjinin belli bir iş üretiminde kullanılmayan, *artan* kesiminin parasal dünyadaki yanını; Freud da özellikle duygusal, *cinsel* dünyadaki yanını ele almıştı.

Stalinciler nasıl kendi güdük, vebalı, zırhlı kişiliklerinden ötürü *artıdeğer*'i günün koşullarına göre kullanmayı bilemedilerse; Freud'un izinden gittiğini söyleyenler de, *cinsel, dirimsel enerji*'nin kullanılmasıyla ilgili sorunları hastalıklarımızı geçirtecek biçimde kavrayıp çözemediler. Çünkü dirimsel enerji yalnız düşlere değil, bedensel zırhlara çakılıp kalmıştı; dolayısıyla, sözlerle, sözcüklerle çözülmesi olanaksızdı – hâlâ da olanaksız.

Bugün Reich'ı bilenler, *Kişilik Çözümlemesi*'ni okumuş olanlar, bu zırhların, zırh halkalarının *enerji biriktireci* ile ya da Çinli'lerin binlerce yıllık akupunkturuyla nasıl kolayca açıldığını görüp yaşıyor.

Dolayısıyla, ruh-çağırıcı bacımın yerinde olsam, şöyle derdim: *Cinsel mutluluk, örgensel boşalmanın ta kendisidir. AMA MUTLULUK, YALNIZ CİNSEL DOYUM DEĞİLDİR. AYRICA DOYURUCU BİR İŞTE ÇALIŞMAK; KENDİNİ VE ACUNU AÇIKLAYABİLMEK ÜZERE DOĞRU, SINANMIŞ BİLGİLER EDİNMEK GEREKİR.*

Ama bakın, bir kez daha belirtiyorum, Stalinciler bilemedi de, anamalcılar bildi mi sanki artı-değeri, artan enerjiyi kullanmayı?

Bilemediklerini ben ve benzerlerim çok iyi görüyoruz; bunu büyük çoğunluğa da gösteremedikçe, hiçbir *BABA ya da ANA* kurtaramaz bizi!

Dünyayı, evreni kavrayıp ona göre davranma uğraşında, Marx'la Freud'un bıraktığı yerden meşaleyi alan sayısız insan oldu; örneğin Reich, bu ustaların 1950'lerdeki verilerle, Laborit ve benzerleri de 70'lerdeki, 80'lerdeki verilerle çalışan çıraklarıdırlar.

Toplumsal, siyasal, dolayısıyla düşünsel yapılarımızsa ne yazık ki daha yüzlerce, binlerce yıl gerilerde!

ASIL ANA SORUN ŞU:

Siyasal ağız dalaşlarına, kişisel hırslara göre değil, sözünü ettiğim son bilimsel, ***dirimbilimsel verilere*** göre YENİDEN YAPILANMA.

Orhan Hançerlioğlu'nun aramızdan ayrılışı dolayısıyla Cumhuriyet-Kitap Alpay Kabacalı'nın 1988'de yaptığı söyleşiyi bir kez daha yayınladı; iyi oldu elbet; nelere inandığını bir kez daha okuduk.

Hançerlioğlu'nun en büyük erdemi, dünyada ve ülkemizde sayısız benzeri görüldüğü üzere, doğa vergisi anlatı yeteneğini, konumları, adları falan değiştirerek, ömür boyu bilmem kaç kez yinelemektense –üstelik kolay başarı ve ün elde ediliyor böyle!– gerçek ***bilgi***'yi aramaya çıkmış olmasıdır kuşkusuz. Ve epeycesini de bulup insan kardeşlerine aktardı; bu yanıyla hep anılacak.

Ama Sevil'in de değindiği gibi, neden insan ***doğru, evrensel bilgi***'yi masonluk gibi daracık bir çevreye kapatır? Olsa olsa kişisel korunma, gözetilme için; ee, bu da yakışır mı evrenden aldığını bütün varlıklara karşılıksız vermesi gereken bir yazara, düşünüre?

Ancak, temelde haklıydı elbet: dünyayı yalnız ***doğru bilgi kurtarıp doğru yaşatabilir.***

Bunun aykırı örneklerinden birini daha yaşadık dinlencede, acı acı.

Halkımızın eskiden kırlarda yemek yemekle yetinen kesimi de denizi, güneşi bulguladı; kıyılara koşar oldular. Ne var ki, kafalarındaki düzmece bilgilerle elbet: kadınlar kırk kat giysileriyle giriyor denize, başları da örtülü. Sonra o korkunç ıslaklıkla oturuyorlar esen yelde; güldürü tamamlansın diye, ıslaklığın üstüne havlu örtenler de var!

Akyaka'da buna bir de *tesettür*'cüler eklenmiş: erkekler bile şalvarımsı donlarla giriyorlar denize: sonra, kadınları gibi ıpıslak, yatıyorlar güneşe. Bu yıl, böyle bir ailenin başı hem de hekimdi; kendisi için, eşi ve çocukları için o ıslaklığın, Akyaka'nın kesintisiz esintisinde nasıl zararlı olabileceğini, dinsel inançları uğruna yele vermişti.

Aynı şey Sovyetler Birliği'nde başta türlü yaşanmakta; demek ki milyonlarca kişiye yalnız Dostoyevski ya da Tolstoy okutmak yetmiyor; şu karmaşık dünyanın en yeni somut bilgileriyle donatmazsanız, 70 yıllık masaldan sonra, bir de bakıyorsunuz insanlar *"Çarımızı geri verin!"* diye bağırıyor.

Oradaki acıklı çöküşü sevinç çığlıkları atarak izleyen sözümona uygar, kalkınmış Batılılarsa, *bilgi* deyince, tapındıkları şu küçük oyuncağa yükleyecekleri *serbest para kazanma* hünerlerini anlıyorlar yalnız! Biliyorsunuz, sonunda zaten suya, oksijene gerek kalmayacak, uygarlık o kadar ilerleyecek ki, örneğin küçük bir madensel para yutunca, kırk gün kırk gece yaşayacağız!

Ali Yüce'nin Filiz Başaran'a adadığı dizelerle bitirelim sözü:

DENİZ'İN SAÇLARI

Ben tohumu / yalnız toprakta çimlenip / Filiz'lenir sanırdım/ Bilmezdim yüreklerde / Yeşerip boy attığını

Ben Deniz'i / Durgun bir su sanırdım / Bilmezdim mavi bir sel olup / Kimseye göstermeden / Kendi içinde aktığını

Her solan gülün / Bir ananın yüzü olduğunu / Bugüne dek bilmezdim / Mavi bir kuş olduğunu Deniz'in / Kimseye göstermeden / Kendi içine uçtuğunu

Yeni öğrendim Tuvaline / Güneşler ekmiş ressam / Şiire batırmış fırçasını / Kara gülleri aklamış / Acıları özlemleri / Bir babanın yorgun yüreğine / Güleç yüzüne saklamış

Acılar Denizi'nde / Tuvali çiçek açmış ressamın / Fırçası gizlice ağlamış / Deniz'in mavi saçları / uzamış... uzamış... uzamış... / Bir ucu ressamın fırçasında / Bir ucu sonsuza ulaşmış.

Sanat Çevresi, Ekim 1991, S.156

"Ölümsüz Tartım Okyanusu"

İnsanoğlu tarih yazmaya, tarih yaratmaya bayılıyor biliyorsunuz; ve bundan belki hastalıklı bir haz bile alıyor. Yaşamını doğaya, hepimizi yaratan evrenin asal ilkelerine, kurallarına uydurmayaysa pek aldıran yok – çok küçük bir azınlığın dışında...

Gorbi işbaşına geldiğinden beri dünyada ve özellikle Sovyetler Birliği'nde yaşananlar usun kavrama hızının dışında kaldı; insanlığın gerçek düşünürlerinin binlerce yılda oluşturduğu *"daha rahat ve adil bir dünya"* ülküsü sarsıcı bir biçimde yerlere serildi.

Yaşanan, yaşanmakta olanlar arasında insan yüzlü ilk Sovyet yöneticisi Gorbi'nin sözleri ne kadar acı: *Başımıza gelenlerden herkes ders almalı!*

Her zamanki gibi, bunu iki türlü yorumladık kişilik yapımıza, hazırlığımıza bağlı olarak: bir yanda, *"Yaşasın, ortaklaşma umudu çöktü, bak şimdi hepsi hizaya geliyor"* diyenler; öte yandaysa, kusuru tek bir kişide görmeye bayılan, bu acıklı haykırıştan ötürü Gorbi'yi alaya alanlar; dünyayı yaşanır kılma özlemini hâlâ zorba yöntemlerde, ahmakça partileşmelerde görüp göstermeye kalkanlar. *Bütün emekçiler kardeştir, ama bütün insanlar değildir; kentte yaşayanlar çürümüştür, fabrika işçileri zemzemle yıkanmıştır* masalı buralara getirdi işte hepimizi.

Ömrünü kurbağaları kesip biçmeye, dirim kırıntısının içindeki usa sığmaz gizleri birer ikişer ortaya çıkarmaya adamış Rostand, daha 30'larda, 40'larda şu düzmece *Marxçı-Leninci* bağnazlığı eleştirirken, korkarım bütün Avrupa okuryazarları dalga geçmişti. Ama korkunç bir biçimde haklı çıkan büyük Usta oldu. *DİRİM, SINIF KAVRAMININ DARACIK KALIPLARINA SIĞMADI.*

Jean Daniel ve arkadaşları *Observateur*'ün doğal olarak koca bir sayısını Rusya'da yaşanan değişime ayırdılar; orada da iç karartıcı bir biçimde ortaya çıktığı üzere, Stalin –Hitler'den bile önce– kesip biçmeye başladığında, gerçeği, doğruyu görmeye razı olan tek bir kişi çıkmış koskoca Fransa'da: André Gide. Evet, öncülerin öncüsü Gide. Ve şimdi çok daha açık seçik anladım günlük notlarını neden o kadar çok sevmiş olduğumu.

Çağın modası uyarınca insanlaşma girişimine o da gönül vermiş elbet başında; bir de övgü kitapçığı yazmış. Ama 1936'da Moskova'ya gidip döndüğünde, gerçek bir insanın, aydının söyle-

mesi gerekeni söyleme yürekliliğini göstermiş: *Rusya'daki boğucu havayı Hitler Almanya'sında bile görmedim!*

Ah, ahh! Kimbilir ne rezil lâflar edilmiştir o zaman büyük yazara!

Bir de, Aragon gibi, Montand gibi, Sartre ve daha niceleri gibi, olguyla düşü birbirine karıştırmayı bile bile seçen; olup biten her şeyi ince ayrıntılarıyla bildikleri hâlde *bir dinsel inanç uğruna gözlerini yumanlar* var.

Daniel'in de değindiği gibi, başta Hıristiyanlık, gelmiş geçmiş bütün dinlerin elinden dünyayı düzeltme savını devralan Sovyetler Birliği toplumculuğu, yine bütün dinler –bağışlayın, yalnız tek doğrulu olanlar elbet– gibi, *iyiliği zorla, zorbalıkla yapmaya giriştiği, yanlışını göremediği, görmek bile istemediği için* –çok şükür– tek partiyle toplumculuğu yeşertme girişimi bitti!

Ama, benim gibi saflar için, toplumcu dünya düzeni için umut asıl şimdi başladı. Bu sefer zorlama yok, isteyen katılır!

İş dönüp dolaşıp bilimlerin temeli, anası saydığım bilime, *dirimbilime* dayanıyor: olguları doğru bilemezseniz, birbirini etkileyen ögelere doğru ad koyamazsanız, gerçek değerleriyle eylemde bulunamazsınız, hiçbir sorunu çözemezsiniz.

74 yıllık uyumada epey payı olan Sartre'ın –herkes gibi– doğru sözleri de vardı elbet: *ad koymak, çözümün yarısıdır,* demişti.

Bunu en kolay hekimlikte anlayabilirsiniz; hekim, doğru tanı koyabilmişse, ne âlâ, yoksa iş bitiktir. Ve bunu canla başla uygulamaya çalışan dürüst hekimler bile, bugün, tek bir hastalığın adını kolay kolay ağızlarına almaz, hele hastaya hiç söylemez – bireysel açıdan doğru, yerinde olabilir; ama toplumsal açıdan tam bir intihardır bu: KANSER.

Zorbalıkla toplumculuk denemesi kanserin ta kendisiydi; ama elbirliğiyle 'hayır, yok böyle bir şey' dedi insanlık. Oysa vardı, hâlâ var.

Laborit ve Reich haklıydı: *eldeki enerjiyi üç beş kişi için kullanamazsınız; artan enerjiyi yele veremezsiniz.*

Veririz mi diyorsunuz? Buyrun kendi namazınıza!

Bütün söyleşilerimde, belki bıktıracak kadar çok geçer Reich'ın adı; ama nasıl geçmesin? Bu güzel insan, tıpkı Gide gibi, daha 1930'larda görmüş olup biteni. Kara buyurganlığa karşıt olarak *Kızıl buyurganlık* demiş o kansere. Ama dinleyebilmiş mi insan kardeşleri? Ne gezer! Kaçmak zorunda kalmadığı ülke kalmamış; sözümona özgürlük kalesi ABD ise, ıssız bir tutukevi köşesinde, canını alıvermiş.

Bu öngörülü insan, bütün öbür gerçek insanlar gibi, dünya düzeninde –hele bugünkü düzensizlikte– kadına ve çocuğa büyük önem vermişti; hep birlikte kurtuluşumuzu, bu iki temel varlığa hakettikleri doğal yeri geri vermekte gördü.

Geçen yazımda değindiğim ruh-çağırıcı bacının sözü bu yüzden hiç aklımdan gitmiyor: *Cinsel mutluluk, örgensel boşalma değildir.*

A benim kör kardeşim; insanın sürebilmesi için döllenme gerekiyor; erkekler bunu şimdi zaten yerine getiriyorlar – hiçbir şey bulamazlarsa, kendilerini doyurmalarına ve gözü dönmüş doyumsuz kadınlara yakalanmadıkça, hayvanlara saldırmalarına izin var. Peki ya anamız, bacımız, sevgilimiz?

Onları zaten kendilerine bile dokunamayacak kadar korkak, sindirilmiş yetiştirmek için erkekler ellerinden geleni yapıyor – hele Müslüman toplumlarda!

Peki, sana ne oluyor? En küçük bir haz duymadan gebe kalmaya neden mahkûm ediyorsun kardeşlerini? Hem üç kez, beş kez, on kez? Bu nasıl bir acımasızlık?

Bir halk türküsü: *Ben saramadım, saran kollar kırılsın,* der.

Bununki de öyle.

Ama doğru öyle değil. Reich'a ve öğrettiklerine dört elle sarılma zamanı şimdi işte. Yine zorla değil, isteyebilene.

Sevgili Ruhi'ciğimin aramızdan ayrılış yıldönümü yine geldi; Sıdıka Abla, yürekten alkışladığım çabasını, bütün olanaksızlıklara, engellere karşın sürdürüyor; bu yıl da Sümeyra ile Dostlar Tiyatrosu'nda verdikleri dinletinin kasetini hazırladı. Bu sefer benim kaydımla değil, sanırım Altınçizme'ninkiyle. Ama yine de Ustamıza lâyık bir ses temizliği yok ne yazık ki; ancak benim gibi kum yığınları arasında altın bulmaya bayılanlar için nasıl değerli bir armağan. O band da evimizde vardı nicedir, ama bizde durması yeter miydi? Şimdi seven herkesin.

Kaseti dinlerken, benim gibi siz de, bu iki güzel sesin birbirine ne kadar uyduğuna, yakıştığına tanık olacaksınız. Ama ne yazık ki, yazgı, o iki insanın gerektiği kadar uzun yıllar birlikte çalışmasına izin vermedi; sevgisizlik hastalığı, *kanser* ikisini de aldı götürdü. Üstelik, götürmezden önce de ayırdı. Sümeyra'cığım yaban illere savruldu.

Oysa, eğitimiyle, Ruhi'nin yorumlarını kaldığı yerden alıp yaşatacak tek kişi oydu.

Ruhi'yi düşünürken, o inanılmaz sesin yanında, en çok neyi sevip saydığımı öteden beri açık seçik bilirim: Exupéry'nin bir sözü

var, zaman zaman anıyorum: *özlediğin insanı ilkin kendinde yaratmaya başla.*

Ruhi'ciğim, hele sanat alanında, bunun canlı simgesiydi; yeryüzündeki bütün büyük emekçi-yorumcular gibi, işinin gereklerini eksiksiz bilirdi; bilmek o kadar zor değil aslında; zor olan, kesintisiz uygulamak, bu niyete, bu dirence sahip olmak. Ruhi işte bunlardan biriydi. Bu yüzden, küçük bir azınlık onu doyamadan sever, anlar, öbürlerinin sevdâsıysa iki günlüktür. Çünkü bu örnek bize zoru, ama en doyurucuyu anıştırır hep.

Dam Üstünde Çul Serer'i kim böyle söyleyebildi ülkemde?

Ruhi'ciğimi düşünürken, çok temel bir olgu gelip çakılıyor zihnime: *yıldızlık*. Görüyorsunuz, bir yanda sayıları az *gerçek* yıldızlar var yeryüzünde, bir de türlü iletişim araçlarının pompaladığı, gelgeç *yıldızcıklar*.

Toplumların bugünkü yapılanmasında, tüketim düzensizliğinin *yıldızcık* üretmesi kaçınılmaz; üstelik sık sık değiştirmesi de. Bu her alanda böyle, sporda, sanatta ve siyasette. Haketmedikleri bir hızla doruğa oturtulan zavallı insan kardeşlerimiz, doğa yasalarının ve çarpık tüketim açgözlülüğünün sonucu olarak, bir süre sonra tahtlarından inmek zorunda elbet. İşte kızılca kıyamet o zaman kopuyor: kimi içkiye, uyuşturucuya, kumara savruluyor; kimisi daha da hasta olup canına kıyıyor. Aslında kuşkusuz değerli, soylu bir insan olan Metin Oktay bunun son örneklerinden biriydi: inanılmaz yığınların insanın aklını başından alan alkışları kesilince, sonunda kendisini vaktinden önce alıp götürecek bir yalnızlığa, içkiyle avunmaya savrulmuş o güzel insan. Ne yazık!

Her toplumsal hüner sahibine Ruhi Su kadar sağlam bir eğitim veremedikçe bu sonuç kaçınılmaz kuşkusuz.

Aynı hastalığın değişik örneklerini öteden beri olduğu gibi, son seçimlerin hazırlık döneminde ülkemizde de görüyoruz: eski parlak siyaset yıldızları, olanaksızı zorlayarak, yeniden alanları dolduran kalabalıkların esrik edici alkışını istiyor, bekliyorlar. Ve bu uğurda yapmadıkları ucuzluk kalmıyor; hem onlara, hem bize yazık.

Oysa Eflâtun'un ya da Reich'ın öngördüğü gibi, toplumu yönetmeye aday olacak kişiler, örneğin Erdal İnönü gibi, temelde gerçek birer hünere, uğraşa sahip kılınabilse, kişisel doyumsuzluklarının acısını bu kadar çok çekmezdik. Bakalım hangi baharda?

Yaz boyu sinemayı özlüyor elbet insan, dinlence dönüşü ilk önümüze gelen filme koşuyoruz bir bakıma.

Örümcek Kadının Öpücüğü bize hem Hector Babenko'yu,

hem kitabın yazarı Manuel Puig'i tanıtmıştı; *Tangolar*'sa Solanas'ın unutulmaz şiiri. Alçağın biri bu iki güzel çağrışıma yaslanıp *Çıplak Tango*'yu çekmiş. Dayanılmaz acılar çeker inşallah! Üstelik Fernando Rey gibi bir ustaya da yaslanmış. Sonuç? Sözünü bile etmeye değmez!

Çocukluğumdan beri bilmem kaç kez gördüğüm *Robin Hood*'un Kevin Kostner'lı çevirimine gelince, eh, eğlencelik bile değil! Boş, anlamsız, inançsız! Ama çok şaşırtıcı bir olgu yaşanıyor: salonu hemen hemen silme dolduran gençler, daha Kostner'ın ya da filmde Mağripliyi canlandıran oyuncunun adı yazılınca korkunç bir alkış koparıyorlar; onlara göre başarı elde edilen her görüntüde yineleniyor bu. Demek yine *kahraman*'a gereksinme doğdu toplumumuzda. Ne kadar tehlikeli!

Bereket versin –pek kimsenin vereceği yok ya, sözün gelişi– Tavernier gibi gerçek insanlar, gerçek sanatçılar da var dünyamızda; bunca rezillik arasında bunalırken, televizyonda *Bir Haftalık Tatil* gösterilmez mi? Hepimiz gibi, sıradan, alçakgönüllü insanların, şiirli, acılı yaşamı; ve Tavernier'nin insanlık, sanatçılık onuru, filmin sonunda Nâzım'ın güzelim şiiriyle belgeleniyor. Yaşa canım, çok yaşa sen!

Sergileri de özlemiştim kuşkusuz; sevgili İnci Hanım eski Lâmi Galerisi'ne taşındı, ilk sergisi de Yüksel Tamtekin'in dürüst, duyarlı çalışmaları.

Tem, her yılki gibi, bizden ve dışardan gerçek bir güldeste derlemiş, meraklısı için bulunmaz bir hazine.

İbrahim Paşa Sarayı'ndaki sergi de başlı başına büyük bir tattı.

Ramko, Sovyet resminden seçme örneklerini bu yıl da sürdürmüş. Urart'da Nurcan Giz'in sağlam bir eğitimden geçtiğini gösteren titiz çalışmaları izledim. Ardından, Raffi Portakal'ın sergilediği Fikret Muâllâ'lar. Tam bir şölen.

İstanbul Belediyesi Taksim Sanat Galerisi'ni yeniden düzenleyip bizlere sundu; eskisinden daha kullanışlı elbet. Umalım sergilerin düzeyi de biraz daha yükselsin.

Ve sonra Tanrı Cihat Burak'ı yarattı! Garanti'deki güzelim sergiye daha gitmediniz mi yoksa?

En değersiz, giderek zararlı yıldızcıklar dururken, gerçek bir yıldız daha kaydı dünyamızdan: karaderili kardeşlerinin olduğu kadar, benim kederlerimi de en soylu, en duru seslerle dile getiren mor kâhküllü şehzade, Miles Davis, mor yeleli atına, trompetine bindi, gitti. Cihat'cığının evimizi süsleyen resmindeki eski güzelim insanlar gibi.

Televizyonda sinema, birbirine denk 6 kanalda, sayıca arttı elbet; ama Tavernier kırk yılda bir.

Geçende Losey'in *Uşak*'ını gösterdiler yeniden; ilk izlediğimde keyfimden havalara uçtuğumu anımsıyorum; bütün eski sevgililere çekine çekine yanaşırım: ya ikimizden biri çok gerilerde kaldıysa diye... Bu seferki korktuğumdan beter oldu galiba: katı sınıfsal bakış çökmüş gitmiş, efendilerin yoz, emekçilerin daha akılcı, daha ayağı yerde olduğu savı çoktan çürümüş. Gerçi oyuncular yine kusursuz, oyuncu yönetimi öyle çünkü; ama bu kadar basmakalıpçılık bizi o güzel ülkünün, toplumculuk denemesinin şimdiki durumuna getirmedi mi?

Gorbaçov'un alınmasını istediği ders de bu olsa gerek.

Dostum Filiz Ali, CRR'deki ikinci yılında, ilk yılın karşıkonmaz aksaklıklarını, eksikliklerini epey aşmış gözüküyor; şimdiden elimize verdiği yıllık izlence dizisi sevindirici, umut verici. Ülkemizin şu korkunç borç yükü altında, gelmeleri için sözaldığı yorumcular, onun deyişiyle *günceli yakalamakta* yardım edecek bize.

Belediye'nin de olumlu bir adımı var, bütün bilet basamaklarında öğretmen, öğrenci ve emeklilere indirim uygulanıyor; darısı başka kurumların başına.

Yaşamın *rastlantı ve gereklilik*'e dayandığını sık sık yinelerim bilirsiniz, bir örneğini de Ara Yayıncılık'ı kuruluşunda yaşadım: yazıneri Cengiz Öndersever'le yazınsever Şükrü Çorlu'nun rastlaşması yurdumuza yeni, önemli bir yayınevi kazandırdı. Vedat Çorlu'nun sevdâlı çalışmasıyla bu yayınevi şimdi arka arkaya yararlı, üst düzeyli kitaplar basıyor.

Erdoğan Yıldırım'ın çevirisiyle Michel Foucault'nun ünlü incelemesi *Ben, Pierre Rivière*'i; Önay Sözer'in usta diliyle Hegel'in *Tarihte Akıl*'ını; Osman Toklu'nun Türkçe'siyle Nietzsche'nin iki incelemesini: *Nietzsche Wagner'e Karşı* ve *Wagner Olayı*'nı; Engin Akyürek'in anlatımıyla Erwin Panofski'nin *Gotik Mimarlık ve Skolastik Felsefesi*'ni kazandık. Meraklısı için gerçek birer kaynak.

Bu arada Cengiz'ciğime gönülborcu da ödenmiş, *Cuma'yı Gömme Töreni* ile.

30 Eylül akşamı CRR'de mevsimin ilk gösterisindeydik, Philadanco'nun danslarını izledik; dansçılar işlerinin eri elbet, çok sağlam bir eğitim aldıkları belli, Alvin Ailey'in parmak izleri de. Ancak dans tasarımları bizi beklediğimiz kadar sevindirip coşturmadı; bu sözüm görece elbet, her zamanki gibi; belki coşanlar olmuştur.

Eylül'ün önemli etkinliklerinden biri de, kuşkusuz, Burhan Do-

ğançay'ın Arkeon'daki sergisiydi.

Philadanco'nun biri dışında usta dansçılarını izlerken, usumdan ister istemez Afrika'nın bu soylu insanlarına yüzyıllarca neler yaptığımız geçti; Afrika sözün gelişi elbet, kime yapmadık ki? Hem de hiç utanıp sıkılmadan; her türlü kuruma, en başta Tanrı'ya ve sözümona onun temsilcilerine de ne yalanlar attırarak! Ve bütün bunları üç kuruş için yaptık, hâlâ da yapıyoruz! Ama hep söylüyorum, doğanın bir parçası olan insanlara ve bütün öbür canlılara, cansızlara *kazık attığımızı* sanabiliriz, bununla şişinebiliriz kuşkusuz; ancak, yasalarını kimsenin hatırına bozmayan *doğaya, evrene* kazık atılır mı? O kazığın tam üstünde oturuyoruz. Bakalım Papa'ların da, bütün dinlerdeki ululaların da körüklemesiyle tavşandan hızlı çoğalan insanların usu bunu vakit geçmeden kavrayabilecek mi?

Yazın ustalarımızdan Salim Şengil'e yapılan damar aktarmasının başarıyla geçtiğini verdiği teşekkür duyurusundan öğrendim, sevindim; ama sevgili Ustam Nermi Uygur da aynı hastanede başka zorlu bir sınavda, bilmem onun yaşama savaşı nasıl gidiyor? Aralıklarla hep aradım, ancak bugün eve dönmüş, çok sevindim elbet.

Onunla söyleşi hep yeni doğumlara yolaçar, bu kez de eskinin yeni bir anlatımını bildirdi bana: *evren, yaşam bir ritimler okyanusu,* dedi, *irili ufaklı tartımlar iç içe sürüp gidiyor, kesinti yok.* Kavramasını bilen için danıtık bir saptama.

Can dostlarımdan Azime Korkmazgil epey süredir Hasan Hüseyin'le yaşamlarının elde kalmış belgelerinde dolanmakta; aslında o kendi de duyarlı bir yazar, ama gizli saklı kalmış rastlantı ve gereklilikler sonucu.

Mektuplarında zaman zaman çalışmasıyla ilgili öyle sözler yazar ki, değme yazınerinde bulamazsınız. O güzel sevdalarının hatırına gelin yine bir Hasan Hüseyin şarkısını yineleyelim bugün.

YAĞMA MÜZİK

Uyan Şopen / beythofun kalk / kımıldan Mozart / Uyanın / kımıldanın / kalkın ustalar / yapışın yakalarına soysuzların / tükürün suratlarına madrabazların / elletmeyin sanatı / yağmacılara

İnsanlık / bağımsızlık / bilim ve sanat / düşmanlarının / ölüm törenlerinde kullanıyorlar / kutsal bildiğimiz yaşamın müziğini

barışa kardeşliğe / yer yokken sözlüklerinde / kurtuluşa özgürlüğe yer yokken / kapıların ardında / zincirlerin ardında / zindan karanlıklarında çırpınırken / çığlık çığlığa insan güzelliği / yarınlarımız bunca kuşkulu / ve şafaklar yaralıyken / asya'lı afrika'lı amerika'lı / acımdan vururlarken barışa koşanları / çağın yağmacıları / çağın soyguncuları / yüzleri kızarmadan kullanıyorlar / kardeşlik diye çınlayan ezgilerinizi

Şopen / beythofen / mozart ey onurlu ustaları yaşlı dünyamızın

yağmacıya talancıya / yer yok sanatta / insanlık düşmanlarına yer yok / diye yorumluyorum seslerinizi / öfkem öfkemi yiyor / derken/gülümsüyorum adlarınız geçtikçe / inancımla doğruluyorum / haklı oluşumun gücünü taşıyor / gülümseyişim

ak bir güvercin havalanıyor / ak bir güvercin – önüm sıra / kanatlanmak istiyorum – adlarınızla

Sanat Çevresi, Kasım 1991, S.157

"Hüzün Geldi"

Eylül, her şeyden önce gerçek bir *yaşama sanatı ustası* olan Fahrelnisa Zeid'i kollarına alıp götürdü enginliklere; ben onu yalnız yapıtlarıyla tanıyabildim ne yazık ki, ama bu da hiç az değil: *yaşama ateşini* sezmemek elde miydi? Bizim için derlediklerine gönül borcum ömür boyu sürecek.

Metin Eloğlu ile birlikte tanıdığım çelebi bir dostumuz vardır, Atıf Özbilen; gerçek bir arı ya da karınca sabrıyla, kumaşlara değil de, tahtalara oya işler. Son çalışmalarını 4 Eylül'de Uran Sanat Galerisi'nde topladı.

Başka bir Ferhad, Ünal Cimit sanki bütün toprağı allayıp pullադı, Destek Galerisi'ni baştan aşağı doldurdu. Böyle bir sevdâ karşısında coşmamak elde mi?

Ahmet Fazıl Aksoy da sessiz, hemen hemen yok gibi bir insan, ama suluboyaları öyle mi?

Sevgili dostum Sarkis Günsel bu yıl Hobi'nin yeni yerine konuk geldi; yine o güzelim, duyarlı çalışmalarıyla.

Sanat olmasa, yaşamaya değer mi hiç?

Televizyondaki siyasal gövde gösterisi her şeye karşın yararlıydı elbet, gönül gözüyle can kulağını iyice kapamamış olanlara. Özellikle Erbakan'la, Perinçek'in konuşmaları, hiç söylenmeyen şeylerin, aşırı ve belki büyük ölçüde gerçekdışı da olsa, yığınlara iletilmesi açısından iyiydi. Perinçek'in dediklerini yapacak gücü yok elbet; Erbakan'sa, şimdiki herkes gibi, doğruyu söylemiyor, saklıyor: doğrudan Amerika'yı sözümona bir yana itip en has uşağı Suudi Arabistan'a sarılacaksın da n'olacak? Ancak, belki Korkut Özal'ın yerine, sen beslenirsin, halka zırnık kalmaz.

Yaşama sevincini bütünüyle yitirmiş, en küçük bir sevgi ve sevinç duymuyor gibi gözüken önderlerin söyledikleri güzel, yumuşak, adaletli düzenle en küçük bir ilgileri olabilir mi acaba? Hani *özlediğimiz insanı ilkin kendi içimizde yaratacaktık?* Onlara da, bize de ne kadar yazık ulu Tanrım!

Perinçek gerek Kürt sorununda, gerek laiklikte yerden göğe haklıydı; ama dertler bütün dünyada ortak, gerçek bir bileşik kaplar düzeninde yaşıyoruz. Geçenlerde *Observateur*'de Pierre Bergè ile bir söyleşi vardı, Berlin Duvarı'yla Moskova'daki zorbalığın çöküşünden sonra dünya, Avrupa konusunda: Bergè, Yves Saint-Lau-

rent'ın sağkolu; Mitterand'ın yakın dostu, bir ara yeni Opera'nın başına getirmişti onu, ama uyuşamadı, bıraktı. Daha önce tek bir satırını okumuş değildim; öylesine gerçekçi şeyler söylemiş ki her konuda! Bir ara Papa'ya ve Erbakan'ın alıntıladığı sözlere değindi; *evet, ortaklaşmacılık çöktü, vahşi anamalcılık alabildiğine şımardı,* ama özellikle gelişmemiş ülkeler ve Rusya'nın zorbalığından kurtulan eski ortaklaşmacı (?) toplumlar için, ne Avrupa, ne de hele Amerika örnek olabilir, diyor. Tam Erdal İnönü'nün dedikleri. Demek çıldırmadıysanız, us için yol bir. Yeter ki dinleyecek, dinletecek adam bulun!

Ve Bergè, tıpkı Perinçek gibi, çok önemli bir noktaya parmak basıyordu; *siz adamın sevimli yüzüne, yumuşak sözlerine bakmayın, o gerçek bir Papa, ve yüzlerce yıllık savaşımla kazanılmış laikliği bir yana bırakın, koşun dogmanın kucağına, diyor* diye basa basa vurguluyordu. Can gözünüz açık mı?

Ama aynı şeyleri Mustafa Kemâl'le Reich 20'lerde, 30'larda; Laborit ve yandaşları 50'lerde, 60'larda, 70'lerde bilmem kaç kez yinelediler: *tek yol gösterici ve kurtarıcı, SOMUT BİLİMDİR.*

İnanmıyor musunuz? Peki, tamam, gömütleriniz hazır.

Marta da sonunda kapısını açtı, Neşe Erdok, Özer Kabaş, Nedret Sekban, Hüsnü Koldaş ve Kemâl İskender'in resimleriyle; doyurucu bir sergiydi.

12 Eylül Cumartesi günü de, Ağan'lar, bu kez Suna'cığımla elele vererek, yaman bir yontu sergisi sundular bize. Korkunç ulaşım sorunu yüzünden Rumeli yakasında oturanlar için gidip görmesi zor belki, ama değer.

CRR salonu 40 ustaya verilen –belki epey gecikmiş, ama sanatçıların kendilerine, yazgılarına bir ölçüde sahip çıkmasını sağlayacak dernekleri kurulmasa hiçbir zaman göremeyeceğimiz– onur ödülü törenine yuvalık etti; Hüsamettin Koçan ve arkadaşlarını yürekten kutlarım; 40 ustamız o gün yeterince sevinmiştir sanırım.

Birkaç gün sonra, yine sanatın sözü geçti toplumumda, 36 kişiye Devlet Sanatçısı adı verildi tepeden bir kararla; ey ulu Tanrım, çok şükür 7 tane soylu, has insan çıktı da, bu edepsiz, siyasal sömürü kokan ödülü geri çevirdi!

Ama aslında tutarsızlık, saçmalık daha işin başında: zaten devlet kadrosunda çalışan orkestra yöneticisini, yorumcusunu, şarkıcı ya da türkücüyü ayırarak ikinci kez Devlet Sanatçısı kılmak niye acaba? Öbür sanatçılarımız bu devletin sanatçısı değil mi?

12 Ekim Cumartesi akşamı yine CRR'deydik, Susanne Linke'nin danslarını izlemek üzere; Linke, 'Doğu Asya'dan, danslarından

müthiş etkilenmiş ya da esinlenmiş; doğaldır, hakkıdır. Üstelik bu esinlenme Avrupa'lıya çok hoş da gelebilir; ama beni sarmadı, sıradışı bir şey bulamadım. Aynı esini Béjart'da görmekse yüreğimi hoplatıyor.

14 Ekim Pazartesi ile 15 Ekim Salı günleri Combattimento Topluluğu barok yapıtlar dinletti bize; işlerini gerektiği gibi ciddiye alan, güzelim insanlar.

Aynı güzellik 21 Ekim akşamı Matias de Oliveria Pinto ve Jaime Zenamon kimliğinde geldi karşımıza; alabildiğine seçkin, ince yapıtları büyük bir ustalıkla yorumladılar.

O dinleti son derece iyi geldi doğrusu, çünkü bir gün önceki seçimin sonuçları da o gün belirmeye başlamıştı. Alabildiğine tatsız sonuçlar! Öteden beri böyle, sağcılar her durum ve koşulda elbirliği, işbirliği yapar, sözümona ilericiler birbirini yer. Yine öyle oldu; tahttan inmeye razı olmayan bir siyaset yıldızı, 2.630.000 oyu aldı, kendisiyle birlikte topu topu 7 kişi için kullandı, gerisini çöpe attı. Ona oy veren yurttaşlarımız anayasa ve insan hakları pazarlığında hepimizi zayıf düşürdüler; ama ne yapacaksınız? sopa ya da silâhla üstlerine mi yürüyeceksiniz? Ortaya çıkacak sıkıntıları kendileri de yaşayacak, ama bize istemediğimiz hâlde zorla yaşatmış olacaklar.

Ve bu ülkenin insanları, kendilerini soyup soğana çevirenlere, ülkenin eğitimini, sağlığını, kısaca her şeyini çökertenlere %24 oy verebildi! Peki, hadi bakalım yeni, korkunç sıkıntılara!

Opera Galerisi'ne üç kadın ressamımız konuk geldi; Gül Derman, Gülseren Südor ve Berna Türemen. İşlerini ciddiye alan, çağdaş kadınlarımız. RP'ye inat.

Hüseyin Gezer ustamız da çalışmalarını AKM Galerisi'nde sergiledi; tutarlı, üst düzeyli işler. Ömrü uzun olsun.

Çarşı sineması bu yıl ürkütücü derecede çorak; o yüzden videoya koşuyoruz. Bereket dostum Tepe Mutluay'ın gerçek sinema sevdâsı var; yıllardır önce kendisi için biriktirdiği güzellikleri bize de ödünç veriyor, hem de karşılıksız. Fellini'yi, Bunuel'i, Taviani kardeşleri izlerken, içim binlerce kez cız ediyor; artık böyle sanatçı, böyle sanat olmayacak yeryüzünde. Amerikan toplumu ve seve seve izinden giden milyarlar, sanat diye rezilliklere razı. Ne denebilir?

Yugoslavya'da ya da başka yerlerde olup bitenlere bakıyorum da, kısa erimde bütün umutlarımı yitiriyorum.

Zavallı kardeşim Emir Kusturica'nın acıklı çığlığını okudunuz mu? *Yugoslavya bir düş müydü? Onca yıllık yatırım bir yanıl-*

sama mıydı? diye soruyor haklı olarak.

Hırvatlarla Sırplar, Ermeni'lerle Azeriler arasındaki amansız kin, nefret, düşmanlık bir şeyi çok açık biçimde gözler önüne serdi: *bilmem kaç yıl yinelenen KARDEŞLİK, EŞİTLİK, HAK HUKUK sözcükleri* meğer tam anlamıyla boşmuş! Yalnız asker ve güvenlik gücü, gizli polis baskısıyla, korkusuyla bir arada durmuş bütün o topluluklar!

Ama aynı şey, bütün dinler için de söylenebilir. Yakın tarihte, iki Müslüman toplum, tam on yıl dişleriyle tırnaklarıyla birbirinin kökünü kazımaya çalışmadı mı?

Ve dönüp dolaşıp eski terimlere, kavramlara sığınıyoruz: *ulus, bölge, mezhep*.

Demek ki, dünyanın bütün toplulukları, çürümüş öğretilerin pençesinde debeleniyor. Birliği, barışı, dayanışmayı Türklükle, Kürtlükle, Azerilikle, Sırplıkla nasıl sağlayacağız, bunca yalanlamadan sonra?

Demek ki, gerçek insanseverlerin, bilim adamlarının öteden beri söyledikleri doğruydu: *insanları SINIF, IRK, ULUS bölükleri*ne *ayıramayız; İNSAN, dahası CANLI VARLIK ortak paydasında buluşmadıkça en küçük bir umut yok!*

Oysa, birkaç saf kişinin dışında, herkes hâlâ o boş kavramlarda kaynaştırmaya çalışıyor hepimizi, giderek taşla, sopayla, silâhla zorluyor.

Yukarıda andığım ilke bütün dünya gazetelerine, televizyonlarına, siyasetçi demeçlerine girmedikçe, boşuna kendinizi kandırmayın: kurtuluş yok.

Tepe'den aldığım kasetlerde, ya da televizyondaki iyi filmlerde bir olgu her an yüzüme çarpıyor: eski ustalar yapıtlarına gerçek bir kuyumcu sabrıyla yanaşmış. Bunuel, Fellini, Forman, Taviani'ler...

Sonra bizimkilerin filmlerine bakıyorum... Aman Tanrım!

Geçen gün Atatürk Kitaplığı'nda Türk Sinemasının Bugünü/Yarını konusunda konuşmaya çağrıldım; gittiğimde, basım, duyurum yanlışlığından ötürü, saat 16.00'da yapılagelen bir toplantı 14.00'e alınmıştı; dolayısıyla, ancak konuşmacı sayısı kadar dinleyici vardı. İki yönetmen, bir oyuncu, bir de yapımcı iyi kötü söyleştik.

Bir uğraş insanı besleyip yaşatmıyorsa, gerçek anlamda uğraş sayılmaz dedim kaç kez; bu, ülkemde yazarlık için olduğu kadar, şimdi ne yazık ki tiyatro için de, sinema için de geçerli olmaya başladı.

En temel eksikliklere değinirsek, evet, Batı'da da bir yönetmen

filminin çekimöyküsüne katılıyor, giderek Chaplin gibi baştan sona yazabiliyor; ama ondan sonrası için ne kadar çok, gerçek anlamda usta yardımcısı var! Bizde yok! Film öyküsü yazarak yaşayamazsınız; yönetmenlikle de, oyunculukla da. Hele film müziği bestelemek sözkonusu bile değil! Bütün bu yokluklar arasında bir yönetmenin, örneğin son derece önemli, filmin can damarı sayabileceğimiz *kurgu*'ya eğilmeye ne zamanı var, ne eğilimi, ne de gerekli bilgisi. Hiç unutmuyorum, dünyaca ünlü bir yönetmenimiz, çekimini yeni bitirdiği bir filmden sonra, gazetecilerin sorusuna: *Kurgulamaya kalamam, başka bir filmin çekimine koşmam gerek, öteki film benim için bitmiştir,* demişti! Peh, peh! Elin oğlu kurguya kimi zaman çekimden daha uzun süre harcıyor ama! Ahmaklar, yeteneksizler n'olacak!

Aynı yönetmenin, Fransa'da çekilmiş bir filmini kasetten izledim; kafasındaki eksikleri oldukları gibi oraya taşımış; yabancı görüntü yönetmeninin, kurgucunun, müzikçinin varlığı hiçbir şeyi değiştirememiş. Olay bir tutukevinde geçiyor; karşımızdaki kişiler yaşamıyor, ezberledikleri söylevleri devrimci ciddiliğiyle –ve o boş ciddilik canımızı, vaktimizi, umudumuzu yedi, olsun!– kıpırdamadan okuyorlar. Ve sonra insan *Örümcek Kadının Öpücüğü*'nü düşünüyor... Düşünmemek en iyisi.

28 Ekim Pazartesi akşamı CRR'de Suna Kan'la Gülay Uğurata bize üstdüzeyli bir dinleti sundu; Pergolesi, Honegger, Stravinski, Arel ve Jean Français'nin özenle seçilmiş yapıtları içimizi dışımızı yıkadı. Elleri dert görmesin.

Dostum Filiz Ali, bir gün sonra, televizyonda Cumhuriyet bayramı dolayısıyla müziğimizin geçmiş dönemini anlatırken, ülkemde Atatürk ışığı yürürlükteyken çıkarılan Üstünyetenekli Çocukları Gözetme Yasası uyarınca örneğin İdil Biret'in, Suna Kan'ın yurtdışına gönderilişinden, en iyi öğretmenlerle yetiştirilmesinden sözetti; *şimdi artık kimse böyle bir desteği düşünmüyor, bunun acısını ilerde çekeriz mutlaka,* dedi. Ah canım benim, şimdiden çekmiyor muyuz acaba?

Ama kimin umurunda; bize bir türküyü bile bilimsel ölçülerde doğru söyleyemeyen, yavşak ağızlı meyhane türkücüleri yeter, alır onları Devlet Sanatçısı yaparız, tamam. İstersek, yanımıza alır saraylara, Devlet Başkanı çağrılarına bile götürürüz! Var mı diyeceğiniz?

Oktay Ekşi, Çek Devlet Başkanı ve Yazar Vaclav Havel'in siyaset konusundaki görüşlerini aktardı, çok da iyi etti; Reich'ın, Laborit'nin nicedir işlediği bir konuya değiniyor: *siyasetle aktöre at-*

başı gidemez mi? siyaset ille de rezillerin işi mi olmalı? Havel bunun tersi kanıda; yaşamını bunu kanıtlamaya adamış.

Darısı ya da arpası başımıza; bilmem kaç kez deneyip başkanlığa seçilemeyen gözü dönmüş adamlar, ortada bir seçim yenilgisi varsa, bunun belli payının kendilerinin olduğunu bir türlü kabul edemeyip, ülkemiz korkunç sorunlar altında inlerken, elleri bellerinde şundan bundan hesap sorma; işin aslı, o paha biçilmez başkanlık –ve ardından birileri verirse, Başbakan Yardımcılığı– koltuğu ardında.

Nicedir söylüyorum, bütün yanılma payı benim, Erdal İnönü Havel türü bir siyaset adamı: sevmeyi, acımayı bilen. Ama ülkemin insanları henüz bu yaşama-davranma biçimine hazır değil ne yazık ki.

Ben sanat yapıtının –hangi dalda, hangi türde olursa olsun– temelinin müzik, ezgi, tartım olduğuna inananlardanım; başarılı bir öykü, roman, deneme ya da film bu ögeleri dolu dolu taşıyor.

Kimi yazarlarsa, görüntü sanatına doğuştan yakın oluyor; Marguerite Duras bunlardan biri. Zaten sonunda kendisi de görüntüye el attı ve çok güzel filmler çekti.

Kendine benzer yönetmenlere rastladığı zaman da sözlü şiirleri görsele dönüştü; Alain Resnais *Hiroşima Sevgilim*'i şiir kılmıştı; Peter Brooke aynı işi *Moderato Cantabile*'de yapmış.

Jeanne Moreau'nun en körpe zamanı, tam canlandırdığı kişi; Belmondo'ysa *Serseri Âşıklar* döneminde, henüz Rambolaşmamış, insan gibi, çirkin, ama duyarlı. Ah, ahhh! Gerçi ataerkil düzensizlik egemen olalı beri doğanın en büyük armağanı, temel taşı sevdâ dünyanın her yanında işte böyle olanaksız kılındı: ama yirmi otuz yıl önce, hiç değilse hastalığı böylesine acı bir çığlıkla anlatabilen dürüst sözcülerimiz vardı. Şimdi artık o da yok! Tanı koymadan nasıl geçireceğiz hastalığı? Herkes hastalığı olağan durum saymaya başladı: *insanın özü doğuştan kötü,* deyip duruyorlar. Yoo, binlerce kez hayır! Altı bin yıldır yetiştirilen çarpık insanların çocukları başından bozuk, o kadar! Gördüğüm her iyi filmden sonra, ister istemez Türk filmleri geliyor usuma; birkaç ender örneğin dışında, işin başı çürük: *gerçek, sağlam bir öykü yok; kişiler düzmece –bakın kurmaca demiyorum, çünkü sanat zaten kurmacadır, ama bu kurmaca DÜZMECE, YALAN değildir!–; konuşmalar, ilişkiler dünyamızda geçmez. Kurgu dersen allahlık! Müzik, sağdan soldan yamama.* Eh, sonuç da öyle olur elbet. Ama şaşacak ne var? Düşünsel yaşamı, siyaseti, eğitimi nasıl ülkemin? tıpatıp aynı, Vah bize, vahlar bize!

Binlerce teşekkür Duras, Brooke.

Ekim ayı boyunca Arkeon'da Abidin Dino'nun, Artisan'da dostum Ali Atmaca'nın, Metin Deniz'in yuvasında yâdellerden uçup gelmiş Nuray Ataş'ın, Urart'da Lâlehan Tezkan'ın çalışmaları sergilendi.

Ramko'daki yerli-yabancı karma sergi kuşkusuz ilginçti.

Bu ayki söyleşiyi Bedri Rahmi'yle noktalayalım.

HÜZÜN GELDİ

Türküler bitti
Halaylar durdu
Horonlar durdu
Al damar, mor damar, şah damar sustu
Bahçeler put kesildi birer birer
Meyveler salkım saçak taş.
Bir bulut uçardı
Başı boş bedava
Yandı kül oldu.
Hüzün geldi baş köşeye kuruldu
Yoruldu yüreğim yoruldu.
Ağaç büyür arkasından koşamam
Kervan yürür peşi sıra düşemem.
Yıldız akar uçsam da yetişemem.
Hüzün geldi baş köşeye kuruldu
Yoruldu yüreğim yoruldu.

Sanat Çevresi, Aralık 1991, S.158

"Cumhuriyet"in İçten Çöküşü

Kasım ayının ilk güzelliklerini 2'sinde tatmaya başladık; Tem'de Talât Enlil'in, Hobi'de Gilbert Browne'ın, Teşvikiye'de Emel Şahinkaya'nın çalışmalarını gördüm.

Aynı akşam, CRR'de Zöhrap Adıgüzelzade'nin piyanosu eşliğinde Lütfiyar Müslimoğlu İmanov'u dinledik; ikisi de gerektiği kadar usta ve titizdi. İmanov belki biraz nezleydi, ama yine de güçlü sesi, sağlam bilgisi hemen algılanıyordu. Güzel bir akşam yaşattılar bize.

Aynı gün Kile'de Fikret Muâllâ sergisi vardı, açılışa gidemedim, ama gelen kitapçıkta insanın içini açan resimler vardı her zamanki gibi.

Bu büyük, talihsiz insanın resimlerinden bir başka deste 5 Kasım'da Garanti Galerisi'nde geldi karşımıza; önümüze gelen ürünler düzmece mi, değil mi alıcıları ilgilendirir: öykünmeyse bile çok başarılı olduklarına kuşku yok. Muâllâ sözün tam anlamında yaratıcıymış, kendiliğinden. Gerçek bir cümbüş renkleri. Hakettiği yerde, ışınları içinde mi acaba?

O akşam bir başka güzellik de Vakko'daydı; Kırcali'nin Mosto köyünden gelmiş soydaş kardeşimiz Ziyatin Nuriyev en sert taşları okşaya okşaya yontmuş besbelli: alabildiğine sağlam ve sıcak biçimler çıkmış ortaya. Aramıza hoşgeldi.

5 Kasım akşamı, Star-1'de kısa bir haber: *Cumhuriyet*'te değişiklik. Öbür kanallarda çıt yok.

Ertesi gün, *Milliyet*'te bir başlık: *Cumhuriyet'te Deprem*.

Biz okurların bilmediği bir cadı kazanı, korkarım Nadir Nadi'nin sağlığında, daha doğrusu hastalanıp zayıf düştüğü günlerde kaynamaya başlayıp ancak bugün taşan cadı kazanı, işte böyle yaktı geçti koskoca, geleneksel bir kurumu!

Her zamanki gibi 6 Kasım sabahı kapımıza bırakılan gazetede olaya ilişkin tek satır yok; buna karşılık. Genel Yayın Yönetmeninin imzasını taşıyan yazının başlığı: *Demokrasi*.

Breh, breh! Bu nasıl demokrasi, özyönetim, insan haklarına saygı?

Öbür insanlara bütün bu güzel, soylu kavramları öğretmeye çalışırken, siz kendiniz uymuyorsunuz, kim inanacak sözünüze?

Evet, biliyorum, bu sarsıntının ardında, aslında dünyayı saran

büyük deprem var; Berlin Duvarı'nın, Moskova'daki uyduruk toplumcu (?) devlet yapısının çöküşü herkesi ister istemez o asal seçmeyle karşı karşıya bıraktı: eşitliğe, kardeşliğe, hakka hukuka, onları yaratıp yaşatmaya inanmayı mı sürdüreceksiniz, büyük çoğunluk gibi ucuz yola mı sapıvereceksiniz?

İşte sorun bu.

Ancak, gönül isterdi ki, Kurtuluş Savaşımızın, Atatürk Devrimlerinin simgesi bu kurumda arayış böyle çözülmesin; aşırı görüşler arasında, dünyanın her yerinde aranan, mutlaka bulunması gereken *uzlaşma* en azından burada sağlansın!

Başka bir şeyi daha çok acı bir biçimde biliyorum: düşçü *solcular* –bakın ilericiler, devrimciler demiyorum bile bile– dünya düzeninin şimdi ancak paraya, dolayısıyla sözümona şu *serbest* denen pazara dayandığını; dolayısıyla, bir kurumun şu ya da bu düşünceyi, ülküyü savunabilmesi için, ilkin ayakta durması, başka bir deyişle zarar etmeyip para kazanması gerektiğini ne yazık ki *çok ciddiye almayı* öğrenemediler hiçbir yerde. Şimdi kafalarına dank ediyor mu bilmem? Ama toplumsal-parasal yasalar hiç bağışlamıyor.

Biz yazarların biricik umudu Yazarlar Kooperatifi de bu hastalıktan yokolup gitmişti; kendi içimizden denetçilerimiz, saymanlarınız vardı; bağlı bulunduğumuz, temelimizi oluşturan basımevinin üretilen değerlerin hesabını doğru ve dürüst tutup tutmadığına bakmaz; her kurultayda karşımıza gelir, hepimize bilmem kaçıncı kez *toplumculuk* söylevi çekerlerdi. Sonunda Yazko bütçesi, ANAP'ın bıraktığı Türkiye bütçesine döndü, battık.

Cumhuriyet'te de öyle olduğuna kalıbımı basarım; keşke gerek yazarı, gerek yöneticileri, gerek ortakları Yves Saint-Laurent'ın yöneticisi Bergè kadar gerçekçi, tutarlı olabilselerdi...

Ama bir de öbür yaka var, aşırı söylense bile, insanlığı gözetmeye çalışan sözleri sindiremeyen; hazır fırsat çıktı diye her türlü dürüst eleştiriyi yoketmeye çalışan, sonra kalkıp tam bir binyüzlülükle *uzlaşma*'dan dem vuran TÜSİAD'lılar! Hırsızlara, uğursuzlara çuvalla paralar verenler!

Tavşandan beter çoğalan, sınır mınır tanımayan, hiçbir *evrensel değeri* öğrenmemiş, bundan sonra hiç öğrenemeyecek yığınlar bütün dünya dengelerini altüst ederken, iki günlük rahatlarını düşünenler – düşünmek ne demek, yalnız o rahatı yaşadığını sananlar! Çıldıran dünya size mi kalacak acaba?

Geçen gün televizyonda ünlü bir gösteri adamının gösterdiği Rumeli Feneri tepelerini gördünüz mü? O tepeler İstanbul'un,

Türkiye'nin simgesi aslında. *Serbest pazar tutumbilimi* imiş bu! Deli Dumrul meğer çoluk çocukmuş!

Ve sonra ucuz kahramanlar Meclis'te! İnsan hakları için, Kürt kardeşlerimiz için herkesten çok titreyen, özen gösteren Erdal İnönü'nün partisinden hem de! Ah, ahhh! Ne korkunç biçimde haklısın Wilhelm Reich! Yanlış yerde aranan mutluluk, cinsel doyum bunu açıyor işte insanların başına! Sevdiğine adam gibi sarılamayanların sorumsuz, ucuzdan daha bayağı gösterileri yüzünden, ayrımsız bütün dünya halkları çile çekiyor! Ama binlerce yazık, onlar da bu tuzağa düşüyor!

Cumhuriyet'in birinci sayfasında birkaç gündür bir çırpınma var; kimi temel kavramlar ve adlar durmadan yinelenip ne kadar doğru iş yapıldığı söyleniyor. En büyük dayanak, Yönetim Kurulu kararı ve bir Kurum'un ikibaşlı olmaması gerektiği. Pes doğrusu. kavram-kafa karıştırma bu kadar olur işte!

Gelin bilime dönelim.

Daha başka birçok ustanın yanında, Henri Laborit de *İnsan ve Kent* adlı yapıtında, Can'ın ilk yaratıcısı olan birimden, DNA'dan yola çıkar; nedir DNA? Türkçe söylersek, çekirdek enerjisi asidi. Bu gözle görülmeyen birim, kendi bağrında daha oluşumdan sayısız bilgi taşır; kendinden sonraki karmaşık canlı-cansız yapıları nasıl oluşturacağını *ölümsüz* biçimde bilir. Örneğin insanda, beyni de, tırnağı da o oluşturur; dolayısıyla tırnak hücresiyle beyin hücresi temel işlevlerini doğuştan, hiç unutmamacasına bilir, evren durdukça yerine getirirler.

Bu özetten sonra, özellikle sanırım artı-değer sömürüsü, ataerkil düzensizlik kuralalı beri, babalar, krallar, padişahlar düzmece bir ilkeyi zorla yürürlüğe koydular: *her şeyin başı* BAŞ'tır, BABA'dır, KRAL'dır, BAŞKAN'dır!

Yalandı, öldürücüydü! Nitekim sayısız can almayı sürdürüyor, biraz daha yürürlükte kalmasına göz yumarsak, evrenin değil, biz kendini beğenmiş zavallı maymunların canını seve seve alacak.

Başa dönelim. Laborit, son ve en önemli devrimin, dönüşümün *Bilgi Dağıtımı Devrimi* olacağını söylüyor haklı olarak; üstelik bunu söylemek pek öyle şaşırtıcı değil, DNA zaten hep söylüyordu bunu: göremeyen insandı. Ama öteden beri bir avuç insan gördü, Laborit, Reich, Mustafa Kemâl bunlar arasındadır.

Peki, madem önümüzde duran, benimseyip yürürlüğe koymamız gereken dönüşüm *Bilginin, Doğru ve Sınanmış Bilginin Ayrımsız Herkese Dağıtımı;* dolayısıyla, insan toplumlarının bütün öbür evren birimleri gibi *tam bir imeceyle, işbirliği* içinde yaşa-

masıdır, öyleyse şimdiki boş tartışmalar, boğazlaşmalar ne? Onlar, yanlış bir seçimle, canımızdan çok sevdiğimiz ataerkil düzensizliğin; bir *Baş ol da, ister soğan başı ol* anlayışının kalıntısı.

Oysa, Laborit'nin açık seçik anlattığı ölümsüz, evrensel düzene, ilkeye göre, her birimin ögelerinin tam katılımıyla, bütün kararları ortaklaşa almasıyla, insan terimleriyle söylersek, *yalansız dolansız halk yönetimiyle, özyönetimle, özerklikle* yaşaması, işlemesi gerekiyor. Reich buna *emeğe dayalı halk yönetimi* demişti.

Cumhuriyet'te olup biten ne? Bunun tam tersi. Sevgili Nadir Nadi, o tarihsel kurumda, bu amaca varabilmek için ara kuruluşlar düşünmüş arkadaşlarıyla birlikte; bir Yazı Kurulu oluşturmuşlar; *özyönetimin ta kendisi*. Üstelik, şimdi Hindi gibi kabaran oyuncak Genel Yayın Yöneticisi de bunun üyesi. Her karar tartışılacak, ortak alınacak; oy çokluğuyla alınan karara herkes uyacak. Hayır, öyle değil!

Emekçi olduğun hâlde, sen de para sahibi olduğunu sananlara katılacaksın, dörde üç, bütün emekçileri harcamaya girişeceksin. Sendika istemezsin, denetim istemezsin. Adı? Yenileşme, çağdaşlaşma!... Yuh!

Ama yürümez ki gözüm!

Ben örneğin Oktay Akbal'la İlhan Selçuk'u *Vatan*'dan beri okurum, bu onurlu, soylu insanlar Amerika'da ya da buradaki *College*'lerden birinde okumadılar, ama gerçek insan eğitimi almışlar, bilgiyi ya üretirler, ya da dürüstçe dağıtımını isterler.

Her biri, tıpkı DNA gibi, önce kendi işlevlerini dolu dolu yerine getirmeye çalışır, sonra toplumsal yapının beyni olan, eşgüdümü, ortakgüdümü sağlayacak örgenlere katkıda bulunurlar; gazetemiz de tam böyle işlemeliydi! Şimdi siz bunu tersine mi çevirmek istiyorsunuz? Hem de bütün zorbalıkların çöktüğü, gerçek dayanışmanın ertelemesiz kurulması gerektiği günlerde? Olmayacak. Olamaz. Daha önce iki kez denediniz çeşitli adlar, kimliklerle. Tutmadı. Şimdi de tutmayacak.

Çünkü ilk bilgiyi siz uşaklar ya da para sahibi olduğunu sananlar yaratmıyorsunuz; gazeteyse, haber, bilgi dağıtamazsa, alınmaz. Nitekim ben ve benzerlerim 6 Kasım sabahından beri *Cumhuriyet* alınıyoruz.

Gerçi bilincimin bir köşesi tedirgin, orada çalışan, kararlara hiç katılamadığı için sorumu az emekçi kardeşlerimiz, bizim direnişimizden ötürü zaten zorda olan Kurum batarsa, işsiz kalacaklar. Ama her hakkın, olanağın bir bedeli var. Bu da ödenecek.

T.Ö.'yü en çok eleştiren yayın organlarının başındaydı *Cum-*

huriyet; neydi yöneltilen eleştiri? Tekbaşlılık, astığı astık kestiği kestiklik değil miydi? Şimdi siz nasıl kalkar da G.Y.Y., Yazı Kurulu'nun üstündedir dersiniz? Yazı Kurulu bile yetmez gerçek demokraside, tüm Emekçi temsilcilerinden oluşan bir Yürütme Kurulu gerekir. Ya bunu anlarsınız, ya da batacaksınız!

Özendiğiniz gazete türünden öyle çok örnek var ki, bir yenisini biz mi alacağız sanıyorsunuz?

Uğur Mumcu'yu ve sabırlı araştırmalarını özgürce yayınlayamadıkça, hangi bilinmez hünerle arttıracaksınız gazetenin satışını?

Öteden beri, bilinmesi gereken ilk şeylerden birini ister istemez çok iyi bilirim kendi payıma: *tabandaki üreticiler olmasa, üstte şişinenler ne değer taşır?*

Yazarlar olmasa, yayıncının anlamı ne? Ama emekçiler ne yazık ki bunun yeterince, inançla bilincinde değil henüz. Bütün rezillik buradan geliyor. Ama bakın, işte bu kez öyle değil: asıl üretenler de, tüketenler de bu oyunu iyi biliyor. Hodri meydan!

Alexander Jenner'i yıllarca önce, salaş Maksim'de büyük bir keyifle dinlemiştik, Tosun da yanımızda. Bu kez 4 Kasım akşamı CRR'de geldi karşımıza; hepimiz gibi biraz yorulmuş, yaşlanmış. Ama yine elinden geleni büyük bir saygıyla sundu bize.

Gitarın ustası Alirio Diaz da öyle; onu da önceki gelişlerinde birçok kez dinlemiştim; Panayot'çuğumun Gitar Şenliği'nin açılış dinletisini verdi 7 Kasım akşamı AKM'de. Gençler her zamanki gibi baştan sona doldurmuştu salonu; dahası, araya çıktığımızda baktık, merdivenlerde büyük bir koşuşma: bu kez Büyük Salona, *Carmina Burana*'yı tatmaya gidiyorlardı, hem de kapıda bilet kapışarak. Ne güzel! Yaratıcıların işte bu diri çağrıya denk iş yapmaları boyun borcu değil mi?

Diaz'ın kederli ezgilerini dinlerken *Cumhuriyet* ve Meclis yemini hiç çıkmadı kafamdan; ikisinde de kusur yine: ne yaptığını, ne dediğini bilmemek. *Gerçek Bilgi Dağıtım Devrimi*'ne hiç hazır olamamak!

L.Z.'ye sormak gerekir – ama dinleyemez ki: kardeşim, Demirel'in çok şükür vardığı noktada, insana saygılı, bütün insan kümelerine hakla hukukla davranmaya hazır kim var Erdal İnönü'den başka? Sen de önce bizim, sonra bu aracı insanların istencinde oluşan, yeni bir Anayasa, yeni bir Devlet yapısı özleminin sonucu değil misin? Kürtçe konuşmanı, yazmanı, türkü söylemeni, yazınsal yapıtlar vermeni en çok kim destekliyor? Şimdi, binbir engelle kösteklenmek istenen DYP-SHP işbirliğine zarar verecek davranışlardan kaçınmak, hem Kürt, hem dünya halklarına en birinci bor-

cun değil mi?

Öbürü de ben Anayasa'nın zorlamasıyla yemin ediyorum diyor. Vurun beni vurun! Yahu, eksik gedik de olsa, elbirliğiyle değiştirmeye çalıştığımız bu Anayasa olmasa, sen de, topluluğun da, yurdun da ne durumda olacak acaba? Düpedüz Amerikan gizli görevlisi değilsen, bu ne şaşkınlık?

Biri de Kur-ân'la yemin edecek, ah, ah! Bak kardeşim, burası yeterince özgür değil, sen istersen önce Yunanistan'a git, daha da güzeli Suudi Arabistan'a.

SHP'ye seçim yenilgisinde –bence uyarısında– neden arayanlar, yine yukarki sözlere bakmalı: evet, karaciğer hücresi de, beyin hücresi de aynı önemde, aynı yapıda; ama işbirliği yapıldıktan sonra, kimse kimsenin işlevini tartışmaz, yetkisini yadsımaz. Beynin görevi, eşgüdümü sağlamaktır. Öbür örgenlerinse, bu bütünsel işleyişi desteklemek, kolaylaştırmak; durmadan kösteklemek değil. O zaman kanser olunuyor.

Bilmem kaç Kurultay yapılmış, adam habire yenilmiş, ya da seçilememiş. Seçilenleri yetkisiz, yasadışı saymaktan iş yapmaya zaman bırakmıyor.

DYP'nin üstünlüğü buradan geldi ey insanlar; örneğin sağlam bir hukuk emekçisi olan Cindoruk'un daha 1987 seçimlerinden sonra belki *Cumhuriyet*, belki *Milliyet*'te basılmış bir konuşmasında, yukarıda değindiğim ilkenin ışığı vardı: *işbölümü, yardımlaşma*. Bunu, başta kendisi, partisi iyice içlerine sindirdikleri için işte şimdi sağlam bir birlik içindeler. Oysa, siyaset cambazı Demirel bu sağlam yardımcısını sonuncu seçime dek işten uzak bile tutmuştu. Çocuklarımıza, torunlarımıza uzanan özveri, dayanışma böyle olur.

SHP'li olduğunu sananlar, onu destekleyen ya da eleştirenler bu tümceleri anlayabilirlerse, ne âlâ; yoksa tutarlı insan hakları savunuculuğu için başka bir örgüt nasılsa kurulur a canım!

Evet, yüzyılımız ve gelen, yalanların sona erdirilmesi gereken dönem. Anlar ve katılırsanız, rahat edeceğiz, yoksa derdin ucu gelmeyecek.

Cumhuriyet'se, ancak yeni Melih'lerin, Cüneyt'lerin, Hıfzı'ların, Oktay'ların, Uğur'ların katılımıyla yenileşir, eskilerin yokedilmesiyle değil.

Bütün bu rezilliklerin, aşağılıkların arasında, ancak gerçekten soylu insanlar insana yaşama direnci veriyor.

Tepe'den bu hafta Ettore Scola'nın *La Famiglia*'sını (Aile) aldım; çevrildiği yıl *Observateur*'de tanıtım yazısını okumuş, me-

rakla bekler olmuştum. Scola'nın bütün filmleri gibi, gerçek bir insan ürünü: dolu, şiirli, acılı. Vittorio Gassman, Fany Ardant, Stefania Sandrelli kusursuz oynuyorlar elbet, bütün öbür oyuncular gibi, çünkü filmin bir yönetmeni, yaratıcı kafası var. Scola, Ardant gibi beylik ölçülerle güzel sayılamayacak insanları oynatmayı ve sevimlinin sevimlisi göstermeyi ne kadar iyi bilir ulu Tanrım!

Amerikan toplumunun ardına düşüp parayı tek Tanrı seçen dünya ne yazık ki, Scola'lara, Fellini'lere bile yeni film çekme olanağı bırakmıyor! Ah!

Dostum Teoman Südor son çalışmalarını Tuğray Galerisi'nde sergiledi; İstanbul'un ulaşımsızlık sorunu içinde yarım günü gözden çıkarabilirsem, gidip göreceğim.

Ruzin Gerçin, Sarkis Günsel, F. Ahmet Aksoy da yeni çalışmalarını Opera'da 11 Kasım'da önümüze getirdi.

Serginin açılışında dostum Doğan Koloğlu'yla ilkin futboldan, sonra başta *Cumhuriyet*, her şeyden sözettik; daha başka doğru şeylerin yanında, *ulusçuluk artık özellikle ve öncelikle tutumbilimsel (ekonomik) olmalı*, dedi. Nasıl da acıklı bir biçimde haklıydı!

Ancak, tutumbilimi hâlâ en dar anlamda anlayabiliyoruz; evrende, dünyada varolan tüm enerji biçimlerini en tutumlu, en paylaşmacı biçimde kullanmaya bir avuç azınlığın dışında kimsecikler hazır değil. Ama öyle çok zamanımız var mı acaba?

Koskoca Mitterand'la Kohl'e bakın! Doğru gibi gözüken Avrupa Birliği, Ortak Savunma Gücü gibi kavramların ardında, yalnız ve hâlâ daracık anlamında ulusal çıkar gözetmeye çalışıyorlar! Yoksa PKK'yı, inanmadıkları Kürt dâvâsını böyle kurcalarlar mıydı? İnsan nasıl unutur bütün bu olguları?

11 Kasım akşamı CRR'de Lyubov Timofeyeva'nın piyanosundan, Kirmanoğlu'nun flütünden, Kirill Rodin'in viyolonselinden sihirli sesler dinledik. Güzellikleri eksik olmasın.

Suna'cığımın Edpa'da derlediği sanatçılarımız bu kez Underground Bar-Galerisi'ne konuk geldiler 7 Kasım akşamı; küçük, sevimli bir yer. Ama kafayı bulmaya gelenler sanatı da uyanık görebilecek mi, yaşayıp öğreneceğiz.

Yves Montand, sonunda bedensel olarak da öldü; düşünsel ölümlerinin sayısı kalabalıktı. Sovyetler Birliği'nde insanlığın en soylu umudu uğruna işlenen ağır suçları onca yıl gözü kapalı onayladıktan sonra, korkarım günah çıkarmak için bile değil, yeni açılan alanlarda parsalar toplamak üzere, ille de bir ad vermek gerekirse, Reagan'cılığa savrulmuştu. Toprağı bol olsun!

Ama Montand'a niye şaşmalı? Her yer Montand'larla dolu değil mi? Dün söylediğinin tersini canla başla savunan, ilkesizliğin mantığını dikmeye çalışan yığınla kişi yok mu?

Demirel'le, İnönü'nün kişisel çabaları sonucu kurulan yeni hükümetin ilk girişimlerinden biri ülkenin gerçek demokrasiye kavuşturulması; aman ulu Tanrım, ne büyük tehlike! Peki o zaman ayrıcalıklar, avantalar n'olacak? Tek kişinin tadına doyulmaz buyurganlığı nereye gidecek?

Biliyorsunuz, bütün erdemleri sonunda tek birine indirgerim: *tutarlılık*. Nasıl da ender değil mi?

Doğan Paksoy yönetiminde yeni bir dergi yayınlanmaya başladı: *Türkiye'de Sanat*. Temiz, titiz bir ürün. Uzun ömürlü olmasını dilerim.

Görüyorsunuz, *Cumhuriyet*'ten alçakça uzaklaştırılanların şu an seslenme olanağı yok; ama arkalarından atıp tutanlarda da edep'in kırıntısı. Uğur Mumcu geçen akşam dinleyemediğim bir söyleşide Donat'ın üstelemesine: *evet, uzlaşma ama, İLKELİSİ,* demiş. Bilincine, onuruna sağlık canım!

Ama bu kez işler zor, çok zor! Çünkü, hem içerde, hem dışarda kararsız, kafası karışık ne kadar çok insan varmış meğer!

Hürriyet'te okudunuz mu? Neler söyledi kalanlar, kendini yönetici sanan uşaklar! Hepsi Atatürk'ün Nadir Nadi'nin izinde maşallah! Asıl dönekler, şaşkınlık, *düşünce zorbaları* atılanlarmış, bilmemişiz!

Ve Hıfzı Veldet'in, Melih Cevdet'in yerine göz dikmiş ne de kalabalık fırsatçı varmış!

Güzeller güzeli Berin Nadi'yle elele vererek yeni bir *CUMHURİYET* kuramazsa kardeşlerimiz, hep birlikte işimiz bitik!

Ama hep söylüyorum, çürüme yalnız bizde değil; Amerikanlaşma, en kötü anlamda, her yana bulaştı, veba gibi.

Yeltsin'le Gorbi, son olayda bir kez daha çaplarını gösterdiler: eski Doğu Alman Başkanını gözü dönmüş Batı Almanlar'a versinler mi, vermesinler mi? "Verelim, hemen verelim, üç kuruş alalım" diyen Yeltsin, kendisi neydi acaba üç gün önce? Kaç cana kıydı?

Ve bütün bunların adı liberalizm! Hadi canım sen de! İlkesizliğe, aktöresizliğe allı pullu Amerikan göyneği giydirdiler, o kadar!

Ama ilkeli, töreli insan yine de eksik değil şükür.

Demirel'in şimdiki insan haklarına saygılı siyasetçiye dönüşmesinde, 1950'den beri acı çekmiş, işkenceye uğramış, giderek can vermiş adlı adsız herkese bir Anadolu insanı olarak en içten teşek-

kürlerimi bir kez daha dile getiriyorum.

Bunlar arasında Cindoruk da var. Ve Meclis Başkanı seçildiğinde söyledikleri nasıl da umut verici! Bakalım hep birlikte tutarlı kalmayı başarabilecek miyiz?

Aklıyla, beyniyle pek övünen insanoğluna en yakışan etkinlikler yine sanattan geldi. Televizyonda Béjart'ın Kirof Balesiyle ortak bir çalışmasının –nedense– bir bölümünü yayınladılar; bu kadarına da bin şükürler ettik elbet.

Béjart sevdâm eşelenince, dostum Ülfet Ertel'e koştum yeniden; onların çanak anteni var, Europe 5'i alıyor; orada da zaman zaman Béjart armağanı çıkıyormuş. Verdiği kasetlerden biri altın değerinde, değişik kişiler ustayı anlatıyor, arada yapıtlarından örnekler, çalışmaları, konuşmaları. İkinci de ancak gerçek meraklılar için, bizimkilerin nereden kopya çektiklerini açıkça gösteren üç konuklu bir söyleşi: ana konu Béjart. Doğrusu, biri de ustanın müziklerini kullandığı bir besteci olan öbür konuklar şöyle usta kalır bir şey söylemediler. Ama Béjart, ah Béjart! O konuşmayı dinledikten sonra, nasıl o kadar çarpıcı, değişik ürünler yaratabildiğini daha iyi anladım: her şeyden önce, gerçek bir dünya yurttaşı o. Anası Fransız, babası Senegalli – hem de sözün gerçek anlamında sıradışı bir insan, bilmem kaç dil konuşuyor, on parmağında on hüner. Ninesi Kürt! Maviş gözleri oradan besbelli. Günün büyük bir bölümünü okumaya, bütün dünya halklarının müziklerini dinlemeye harcıyor... Eh, yetenek de var; ondan sonrası çorap söküğü gibi geliyor elbet.

Böyle beklenmedik bir armağanı da 18 Kasım Pazartesi akşamı CRR'de Mikola Suk verdi bize; bu dipdiri, çakı gibi Ukraynalı işiyle kişiliğini tamı tamına çakıştırmış ender örneklerden. Salona girip piyanonun başına oturunca, elbirliğiyle yarattığımız çirkin, rezil dünyadan koparıp soyluluk dünyasına taşıyor sizi. Beethoven, Bartok ve Lizst'den seçtikleri süzme birer başyapıt. Ah canım, elin dert görmesin, ömrün uzun olsun! Büyük bir teşekkür de dostum Filiz Ali'ye!

Gitar Şenliği'nde José Salpietro'yla Elena Papandreu'yu dinledim; iki aynı ince duyarlılık. Elena'yı salonun gerisindekilerin işitip işitmediklerini bilemiyorum; neden klâsik gitar yorumcularının örneğin Paco'lar gibi çağdaş ses yükseltme aygıtlarını kullanmadıklarını bir türlü anlayamam. Oysa aynı yorumları plâktan dinlerken nasıl doyurucu!

Fransız'lar bu ay da üç Bunuel sundular sevdâlılara; ikisini birçok kez görme ve kasetlerini edinme mutluluğuna erdiğim için,

sevgili Jeanne Moreau ile Michel Piccoli'nin yine en körpelik dönemlerini yansıtan *Bir Hizmetçi Kadının Güncesi*'ne koştum; ah nasıl da iyi ettim! Ulu Tanrım, nereye gitti o sevecen, cıvıl cıvıl kafalar? İnsan nasıl dayanır şimdi her yanı kaplayan Amerikan sığlığına?

Yukarıda andığım söyleşide Béjart'a neden Amerika'ya hiç değinmediğini soruyor konuşmacı; o da, *"o ülkeye de gittim elbet, ama yokedilmiş yerlilerin, Kızılderililerin dışında dişe dokunur bir yanlarına rastlayamadım; aradığımı ancak Güney Amerika'da bulabildim"* diyordu.

Gelmiş geçmiş onurlu, soylu, yetenekli Amerikalıları yok saymıyorum elbet, onlar da bir ara zenginleşmemize katkıda bulundular; ama nasıl da tez elden yenilip silindi hepsi? Geçen gün Coppola'nın 1987 filmini gösterdi televizyon; nerede *Apocalypse* nerede bu sululuk?

Mehmet Pesen son çalışmalarını Benadam'da, Kezban Arca Batıbeki Urart'ta, baba-kız Uludoğan'lar Destek'te sergilediler.

Fatoş'çuğum sonunda Galeri Oda'yı açtı.

Ve canım dostum, zarif, çelebi Aduş (Adnan Gönen) sonunda yoruldu, bizi bırakıp gitti. Rastlantı ve gerekliliğin armağan ettiği o dolu, mutlu *Modül* yılıyla kalacak hep belleğimde.

Orpheus Yaylı Çalgılar Dörtlüsü 25 Kasım akşamı CRR'de tam bir şölen verdi bize.

Fatoş Akagün yontularını Cumalı'da sergiledi. Dostum Süleyman Saim Tekcan'ın at sevdâsı Kâzım Taşkent'te sürdü.

Bu yıl sinemaların, ona bağlı olarak da biz sinema tutkunlarının hâli acıklıdan öte; dolayısıyla, Abdurrahman Çelebi videodan başka sığınak yok.

Geçen gün Tepe beklenmedik bir armağan verdi: *Old Gringo*. Parayı veren Jean Fonda ile Gregory Peck oynamışlar. İnanılmaz, şiirsel, dokunaklı bir yapıt! Fonda babasından aldığı yeteneğin hakkını fazlasıyla veriyor oyunuyla; Gregory de ömrünü taçlandıran bir oyunda. İnsan olduğumuzu anımsadık bu filmle. Videosu olan dostlara duyururum.

Okuryazarlar pek şişinip gezer biliyorsunuz, ama asıl yaratıcı kaynak adlı-adsız halktır. Şöyle der bizim halk türkülerinden birinin bir dizesi:

Her ağacın kurdu kendi özünden olur...

Cumhuriyet'imizin çöküşü de böyle işte. Birilerinin simgelediği, savunuculuğunu yaptığı Amerikan çürümüşlüğü sonunda yedi bu güzelim kurumu.

Ercüment Behzat Lâv'ın oyunculuğuna, sert çizgili görünüşüne, sesine bayılırdım; hele tutarlı erdemlerine. Gelin bu kez onun bir türküsünü analım.

HASTA ADAM

Pazar kavgaları başlamış çoktan / Durmuş el tezgâhları çıkrıklar / Dokumacılar top atmıştır Anadoluda

Tıkamış fabrika malları kervan yollarını / Frenk mataıdır Memiş'in poturu şalvarı gayrı / Örümcek ağları kaplar hanları kervansarayları / Çekilir sipahilerin atları kantarmasız ahıra / Toprak angaryasında gene kul tayfası rezâyâ

Çıkmaza girmiştir Boğazlar işi / İngiltere devleti fahîmesi / Çar ve Napolyon hazretleriyle Mecîd efendimiz / Boy gösterirler Karadeniz'de satvet-ü şevkle pupa yelken / Sivastopol önüne yatan gemiler / atar da nizam topunu yer gök inlerken İmparatorluklar madik atarlar birbirlerine / Alır İngiliz altını kıtanın güdümünü üzerine / Diriltemez Hasta Adam'ı Nizâm-cedid ve Tanzîmat-ı Hayriyye / Seine kıyılarında hürriyet kavgalarına katılan Şinasi / Tutulur ihtilal hummasına Asitânede / Bir han odasında açar ölüme gözlerini.

Sanat Çevresi, Ocak 1992, S.159

Üç Sevdalı Bulut

Yağmur çiseliyor, / korkak / yavaş sesle / bir ihânet konuşması gibi.

Yağmur çiseliyor, / beyaz ve çıplak mürted ayaklarının / ıslak ve karanlık toprağın üstünde koşması gibi.

Yağmur çiseliyor / Serez'in esnaf çarşısında, / bir bakırcı dükkânının karşısında / Bedreddinim bir ağaca asılı.

Yağmur çiseliyor. / Gecenin geç yıldızsız bir saatidir. / Ve yağmurda ıslanan / yapraksız bir dalla sallanan şeyhimin / çırıl çıplak etidir.

Yağmur çiseliyor, / Serez çarşısı dilsiz, / Serez çarşısı kör. / Havada konuşmamanın, görmemenin kahroluşu hüznü / Ve Serez çarşısı kapatmış elleriyle yüzünü. / Yağmur çiseliyor.

Bu şiiri Ruhi Su'nun unutulmaz yorumuyla dinlediniz mi *Şiirler-Türküler* plâk ya da kasetinde?

Biliyorsunuz, *dirim*'den umut kesilmez, kesilmemeli: en karanlık, en iç karartıcı koşullarda bile, onun ne yapacağı önceden bilinmiyor insanoğlu tarafından. İyi ki öyle.

Nitekim, 8 Aralık Cumartesi günü saat 15.00'de, Maçka Maden Fakültesi dinleti salonunda, yurdumun ve dünyanın bugünkü genel durumuna pek uymayan bir ışık, bir parıltı vardı.

Üç Sevdâlı Bulut, Nâzım, Mehmet ve Genco adında üç karasevdâlı bulut, olanca bereketli damlalarını yağdırdı üstümüze!

Hem de ortaklaşma, yardımlaşma, imece ülküsünün yıkıldığı, yerle bir olduğu, bir daha dirilmemecesine can verdiği sanılan günlerde!

Ne acıklı, ne sevindirici!

Nâzım'cığım bu şiirsel oyunda yararlanılan dizeleri umutların taptaze, yasakların apazgın olduğu günlerde yazmış; o yüzden zindanlarda çürümüştü.

Mehmet Ulusoy, insan soyunun en ulu bireylerinden biri, bu dizelerden tıpkı Ruhi gibi, müthiş bir coşku yumağı örmüştü yıllar önce, Paris'te.

Buz gibi Mitterand'ın nasılsa bayıldığı Yaşar Kemâl'in dışında hiçbir Türk'ün adının geçmediği *Nouvel Observateur* bile çerçeveli bir yazı ayırmıştı bu sıradışı oyuna.

Sonunda, yasaksız, taşlamasız bir günde ülkeme de geldi; ama bu kez onu lâyık olduğu gibi algılayacak, alkışlayacak, inançlı yığınlar eriyip gitmişti! Toplumculuk, ortaklaşmacılık, daha adaletli, kardeşçe bir dünya mı dediniz? Güldürmeyin!

Ama olsun, o üç *ulu-soylu, gerçek insan* yine de sahneye çıkıp *nay*larını çaldılar yanık yanık.

Sevil'le ben ve salonun hiç değilse yarısını –hem de karda fırtınada– dolduran gençler *sahici birer insan gibi, doya doya ağladık, coştuk, sevindik ve sonunda ayaklara fırlayıp alkışladık!* İki saatlik de olsa, insan dünyasında, yüce değerler arasında yaşadık!

Bu dünya, insan denen *akrebin* kendi kendini sokmasıyla günün birinde söner belki; olabilir, bizim gibi bir avuç karşı-savaşçıya karşın olabilir. Ama biz dâvâdan dönüp kendimizi sokmayacağız, dün inandığımız ilkelere küfretmeyeceğiz! Salak mı dediniz? Peki, yaşasın salaklık!

Canım, güzelim kardeşlerim benim, *Üç Sevdâlı Bulutum,* doğa anamız yağmurunuzu eksik etmesin!

Ve bir de, Nâzım'ın, Ruhi'nin ve daha nice inançlı soylunun Yeltsin'i, içerde ve dışardaki benzerlerini görmeden dünyamızdan ayrılmış olmaları talihin bir armağanı değil mi acaba?

Nicedir yüzünü görüp sesini işitemediğimiz Güner Ener, *Bir Tutam Danimarka*'yı Hobi'ye getirdi.

2 Aralık'ta tam bir şölen vardı: Teşvikiye'de *Erotica* karma sergisi, yeni açılan Kare'de Avni Lifij'in tadına doyulmaz resimleri, Opera'da Remzi İren'in her yılki gibi derleyip getirdiği güzelim Anadolu kilimleri ve resimleri.

Aynı gün CRR'de İlya Şeps'in piyanosu eşliğinde viyolonselci Marina Tarassova'yı dinledik; Drovak, Schumann ve Prokofief'in seçkin yapıtlarını yorumladı bize.

3 Aralık'ta Garanti'de Mustafa Pilevneli dostum mavinin doyamadığı çeşitlemelerini sundu; Vakko'daysa, Zeki Faik İzer'in yalın, usta karakalem çalışmaları vardı.

9 Aralık akşamı da yine CRR'de Moldavya Devlet Filarmonik Senfoni Orkestrası Mozart'ın Prag Senfonisi ile 6 Alman dansını çaldı; başta Ayhan Baran ve altı Türk sanatçısıysa *Don Giovanni*'den birkaç bölümü yorumladı.

Adnan Varınca, bu yıl da Tem'i çiçekleriyle donattı.

Dostum Ruhi Görüney'se, uzun bir aradan sonra, Levent Galerisi'ne konuk geldi son çalışmalarıyla.

Alıştığımız etkinlikleri sürdürüyoruz elbet, canlı varlığın başlıca

özelliği bu. Ama insan olarak eski tadı, eski anlamı bulmak olası değil artık.

Neden yitti eski tat, eski anlam? Çünkü şimdiye kadarki *yanılsamaya* dayanıyordu. Şimdi hepimizi en zor sınav, en son sınav bekliyor: *dünyaya ve yaşamımıza GERÇEK ANLAMI kazandırmak*.

Reich'ın *Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı*'nı okudunuz mu? 1930-33 yılları arasında tasarlanmış, ilk basımı 1933'te Danimarka'da yayınlanmış bu kitabında büyük düşünür, belki de insanlık tarihinde ilk kez, buyurganlığın gerçek nedenlerini araştırmış, gözler önüne sermişti.

Özetlersek, daha ana karnında doya doya açılıp kapanmaya, evrenden enerjiyi dolu dolu alıp vermeye fırsat bulamayan; hele doğumdan sonra, öncelikle *cinsel yasak ve baskılardan ötürü*, tam anlamıyla ketvurulan insanoğlu, ondan sonra artık ömrü boyunca *ürkek, pısırık, boyuneğici, edilgin* kalıyor; kendi yazgısına sahip çıkamadığı için, hep bir *Baba, Önder, Kurtarıcı* bekliyor.

Geçmişe, bugüne bakın, sayısız örneği karşınızda. Neden onca ezilmeye, yıkıma karşın örneğin Irak ya da İran halkı gericiliğin, zorbalığın en korkuncunu seve seve bağrına basıyor? Çünkü yine *Reich'ın deyişiyle, ÖZGÜRLÜK, SORUMLULUK demek*. Buysa şimdiki kişilik yapılarımıza göre, nasıl da zor!

Gorbi'nin başına gelenler, Yugoslavya'da, daha başka yerlerde yaşananlar, yine son derece acıklı Reich doğrulamaları: eski çürümüş yapının yerine eldeki *sınırlı enerjiyi* tam bir işbirliği, dayanışma ve yaşatma eşitliği içinde yeniden kurmayı göze alamayan insan toplulukları, *eski zorbaları*, kılık ve ağız değiştirmiş olarak, korkunç coşkularla başına oturtuyor ve bunun adına *özgürleşme, demokratlaşma* diyor! Güler misin, ağlar mısın?

Soytarı Yeltsin'e karşı Gorbi –ki ikisi de eski buyurgan tek parti yönetiminden geliyordu– hiç değilse kaçınılmaz değişimi sezen, *gerçek bir yeniden yapılanma ve açıklık* öneren kişiydi; ama her yeniden yapılanma, çaba, emek, dayanışma ister; eski düzmece kavramların yerine, *yalnız enerji üretim-tüketim denklemine dayalı*, sahici ilkeler ister. *Aktöre de bundan başka bir şey değildir, olamaz*.

Ama elbirliğiyle yüzlerce, binlerce yıldır baskı altında tuttuğumuz, hiçbir alanda kendilerini gerçekleştirmelerine izin vermediğimiz yığınlar *özgürlüğü işte bu kadar becerdi;* sorumluluk almaya yanaşmadı, yanaşamadı. Kırmak, yıkmak çok kolay; kurmak ne kadar zor!

Şimdi en az on yıl, yirmi yıl korkunç sıkıntılar bekliyor hepimizi.

Ama Doğu toplumları böyle de, Batı başka türlü mü? Sovyetler Birliği'nde bir türlü sahicisi yaratılamayan dayanışmanın, paylaşmanın kendi ülkelerinde gerçekleştirilmesi için biraraya gelen, sayısız toplantı yapan gelişmiş (?) ülke yöneticileri, ana ilkelerde bir türlü anlaşamıyor; para, siyasal meclis, savunma konularında görüş birliği sağlanamıyor. Neden? Çünkü çevre kirlenmesinin, nüfus çoğalmasının ve ister istemez –yalan payları çok da olsa– artan iletişim araçlarının kaçınılmaz kıldığı önlemleri almak yerine, eski bencil alışkanlıkla, *acaba hangi ahmakları bulup sömürebilir, güçlüklerin bedelini onlara ödettirip biz keyif çatarız?* diye düşünüyorlar.

Söyleşilerimde kötülüklerin öncüsü olarak Amerikan toplumunu ve onun dar kafalı yöneticilerini anıyorum hep; ama İngiliz, Alman, Fransız yönetici ve yurttaşlarının onlardan en küçük bir ayrımı var mı? Sırplarla Hırvatları vuruşturacak, sonra –ne kalmışsa– siz toplayacaksınız! Beter olacağınıza hiç kuşkum yok.

Kısacası, 90'lı yıllar, büyük bir hovardalıkla çarçur ettiğimiz 70'li, 80'li yılların acısını an amansız bir biçimde çıkaracak. Azıcık yardımlaşmaya, dayanışmaya hazır mısınız?

Adamlar tam on yıl ülkeyi soymuş soğana çevirmiş, bizi inanılmaz derecede yoksul bırakırken hem teker teker, hem topluca müthiş zenginleşmişler; bundan sonra ne beklersiniz? Bunlardan ayrıksız hesap sorulmasını değil mi? İyi ama, ülkenin %24'ü –üstelik bu rakama pastayı paylaşanların dışında kimbilir ne kadar yoksul giriyor– bu Deli Dumrullara oy vermişse, nasıl soracaksınız bu hesabı? Hesap vermesi gereken, o zaman çıkar, sizinle yeniden alay eder: *Bakın, bizden çok zam yapıyorlar!*

Biz de beter olmaya tartışmasız lâyıkız!

Kyoko Takezawa, Judith Uluğ'un piyanosu eşliğinde, 23 Aralık Pazartesi akşamı, CRR'de doyurucu bir dinleti sundu bize. İstenciyle yeteneğini çok sağlam biçimde çakıştırmış bir yorumcu, kendinden emin. Darısı bizimkilerin başına.

Oya Zaim Katoğlu Benadam'ı süsledi; Salih Acar Hobi'nin yeni yuvâsını bezedi kuşlarıyla; Leylâ Gamsız, Selim Turan, Burhan Uygur ve Gürdal Duyar da çiçeklerini Underground'a astılar. Hepsi birbirinden usta. Hele Leylâ ile Gürdal'ın, bence birbirini coşturarak yaptıkları çıplaklar...

CRR'de öğretim üyesi dostlarımızın çalışmalarından bir seçme vardı, düzeyli elbet.

Mustafa Ata yeni açılan Kare'yi donattı son çalışmalarıyla.

Mevsimin başından beri filmsizlikten kırılırken, İstvan Szabo çıkageldi; *Venüs'le Buluşma*. Üstelik son gözdemiz olan Glenn Close'la birlikte.

Szabo duyarlı, dürüst bir sanatçı; baskı altında çektiği filmlerde de elinden geldiğince doğru kırıntıları aktarmaya çalışırdı; şimdi baskı, denetim yok. Ve ülkesinin, yeryüzündeki bir çok ülkenin yaşadığı dağılmayı, kargaşayı, inançsızlığı acıklı bir biçimde perdeye yansıtmış. Yanılsama da olsa eski kavramlar, düzmece ilkeler insanları, toplumları ayakta tutuyordu; şimdi gerçek bir boşluk, karışıklık egemen. Hem Doğu'da, hem Batı'da. Ve bunun ister istemez böyle olacağını, Reich'ın dışında pek görüp söyleyen olmamış yazık ki!

Marx'la Engels'ten, daha başka kilise ululardından ödünç alınan ya da alınmayan *hak-hukuk-özgürlük-artıdeğer-sömürü* gibi kavramlar, aslında belli ölçüde gerçek değerlere, enerji değerlerine dayanıyordu elbet; ama enerji dönüşümlerinin asıl yasalarını, *doğal, dirimbilimsel yasaları* bilmeden, toplumsal, öznel terimlerle sorunları çözmek olanaksızdı.

Hep söylüyorum, kısaca özetlemek gerekirse, doğada her şey *sınırlı özgürlük-kesin bağımlılık* ilkesiyle birbirine bağlı; enerji dönüşümünün tek bir zerresini bile boşa harcamaya kimse yetkili değil. Ama toplumsal yaşamda insanlar bunun tersini yapabileceklerini sandılar, sanıyorlar: emeğin ürünü olan *artan enerjiyi, artıdeğeri* üç beş kişi toplayabileceğini sanıyor – büyük çoğunluk da bunu kaçınılmaz bir yazgı, bir Tanrı yasası sayma eğiliminde. Bütün hastalıklar da buradan kaynaklanıyor.

Bu anlayışı değiştirmedikçe; doğada bizim dışımızdaki bütün canlıların seve seve ayakuydurduğu temel yasaya, *sınırlı özgürlük-kesin bağımlılık* ilkesine dönmedikçe kurtuluş, giderek yaşama umudu yok.

Venüs'le Buluşma da bu asal sorunu irdeliyor; Doğu toplumlarının zorbalıkla çözemediği sorunları, Batı, düzmece kavramlarla, *özgürlük, sendika, çalışma hakkı* gibi kavramlarla çözebilir mi? Ortaya çıkan tam bir kargaşa, binbir yönlü bir çekişme, çatışma.

Filmi izlerken yanımda iki bale sanatçısı hanım vardı; orkestra yöneticisinin karşılaştığı sözünü dinletememe sorunu karşısında, *sanatta demokrasi yürümez, mutlak buyurganlık gerekir*, dediler. Pes doğrusu!

Oysa doğru yol, gerçek çözüm öbür hayvan topluluklarında

var: arılar ya da karıncalar, işlerini yaparlarken, başkanın yetkisini bir an bile tartışmıyor; topluluğun çıkarı için herkes canla başla çalışıyor; *ama ortaya çıkan ürüne de başkan tek başına el koyup sonra emekçilere yeniden parayla bilmem neyle satmıyor* değil mi?

Başkanın yetkisi, yetkesi *seve seve verilen bir görev;* ve sonra bütün bireyler tartışmasız uyuyor bu yetkeye. Televizyonda gösterilen belgesellerden birinde, günümüze dek yaşayabilmiş İnka toplumunda, anaerkil düzen yürürlükte hâlâ; başkanlarını oybirliğiyle seçiyorlar; adam yerine yapışıp kalmıyor, başarısız olduğuna ya da sürenin yettiğine inandığı an, kendisi çekiliyor! Masal değil, And Dağları'nda hâlâ böyle yaşıyor bu insanlar.

Reçete belli: *ya bütün dünya bu düzene geçecek, ya da mamutların yanına!*

Szabo, bugünkü acıklı durumumuzu alabildiğine gerçekçi gözlemlerle yansıtmış; film hiç de iç açıcı değil, ama yaşamınız daha beter zaten. Dolayısıyla, getiren kuruma, gösteren sinemaya yazık: kimsecikler gitmeyecek. *Robin Hood* değil çünkü, uyutmuyor, uyarıyor.

İstvan'a alkış!

Opera'da Niyazi Toptoprak'ın, Lebriz'de birçok sanatçının *Desenin Gücü* adı altında toplanan çalışmalarını, Urart'ta da Arzu Başaran'ın Murat Morova'nın ve Yavuz Tanyeli'nin resimlerini izledim.

Henri Laborit, *İnsan ve Kent*'te, insan beynini iç içe üç katmandan oluşturmuş; bunu daha önce Desmond Morris de kitaplarında anlatmıştı, Reich da. Ama burada daha ayrıntılı olarak var. İlk beynimiz, sürüngen beyni en içte; onun dışında halka dizgesi (systeme limbique), memeli hayvan beyni var, cinsel güdülerin, genel olarak içgüdü adı verilen dürtülerin barınağı hipotalamus da bu katmanda; son olarak da, bilen maymuna özgü, alın ve göz çukuru bölgesindeki iki yumru, beyin kabuğu. İnsanı insan yapması gereken işte bu son katman: dil, düşünme, düşleme burada olacak. Olursa.

Bugün bir avuç açgözlünün cebini doldurabilmesi için, yaklaşık on bin yıldır sürüp giden *ataerkil, buyurgan, tekyanlı* eğitimden ötürü, insanlann büyük çoğunluğu hâlâ ancak sürüngen beyinleriyle, hadi bilemediniz memeli hayvan beyinleriyle yaşayıp davranıyor, – İkide bir: *hayvan mıyız be? Hayvanca duyguları bir yana bırakalım!* diye bağırmasına aldırmayın sakın.

Son beyin kabuğunu kullanabilen insan sayısı parmakla göste-

rilecek kadar az; oysa, yine Laborit'nin değindiği *üçüncü büyük evrimin, devrimin* yürürlüğe girmesi gereken dönemde yaşıyoruz: *iletişim, bilgi işlem devrimi.*

Örneğin Gorbaçov, Erdal İnönü ve son kimliğiyle Demirel üst beyin kabuğunu kullanmaya, öbür kardeşlerinin de kullanmasını sağlamaya çalışanlardan; Yeltsin ve benzerleriyse, memeli beynine, hipotalamusa seslenmeyi seçenlerden.

Meclis'teki son tartışmalarda açıkça görüldü, binlerce yıllık kolay alışkanlıklara seslenmek, onları gıdıklamak, sömürmek nasıl da iç gıcıklayıcı! Ama uzun ve kısa erimde kime yararı var? Üç beş deliden başka... DYP'nin arslan pehlivanları da, HEP'li geçinip SHP'yi yaralayanlar da birazcık kullanabilseydi ulu Tanrım gerçek insan beyinlerini!

80'li yıllar uzun sürmüş bir yanılsamayı bütün çıplaklığıyla gözler önüne serdi: Batılı denen toplumlar, üstünyetenekli, dürüst, doğa ve insansever çocuklarının binlerce yıldır bulup dile döktüğü yasaları, *paraya tapınma yüzünden,* şu kadarcık saymıyormuş, inanmıyormuş meğer. Ne kadar yazık!

Bilip öğrenebildikleri, bütün hünerlerini yatırdıkları tek bir şey var: *insanları hipotalamusa bağımlı eğitmek, öyle bırakmak, sonra bunu öldüresiye sömürmek!*

İşte Yugoslavya, işte bizim Güneydoğu, işte dağılan Sovyetler Birliği.

Ve küçük bir azınlığın oynanan bu tiksinç oyunu açık seçik görmesinin ne yazık ki şimdilik hiçbir yararı yok, acıdan başka.

Bu dediklerimin sanat alanında yeni bir örneği Marquez'in usta yapıtı *Kırmızı Pazartesi*'nin Rosi'nin gözüyle yorumuydu; yılların becerikli film öyküsü yazarı Tonino Guerra'yla birlikte Rosi o güzelim romanı ne yazık ki Amerikanlaştırmış, sulandırmış, bir bakıma tanınmaz kılmış, vıcık vıcık bir öykü yapmış.

Ama yapıtın aslı yine de hiç değilse son sahnelere dek duruyor: bütün bir kent, kasaba, tek suçu çocuksu, tertemiz ve yakışıklı olmak olan bir gencin az sonra öldürüleceğini biliyor; sözümona birçok kişi bunu önlemek için yalancıktan çırpınıyor; ama *gerçek anlamda önlemek* için kılını bile kıpırdatmıyor. Ve boğanın şişlenişi gibi, hep birlikte büyük hazlar içinde izliyor. Bir bakıma, Bakırköy'de eli şişeli gençlerin insanları kavurmaya gelişini izler gibi. Asıl hastalık bu. Reich'ın *COŞKUSAL VEBASI, DUYGU VEBASI* bu işte!

Dünyanın dört bir yanında küçücük çocuklardan tutun da, herkes her saniye herkesle, hem de para ya da kaba güçle yatıyor;

ama *ananla sevişirim ha* dediniz mi, grav grav! Kimse çıkıp: bu benim sorunum değil, anamla seni ilgilendirir, gönlü varsa, buyur! diyemiyor.

Bu satırları okurken, her biriniz kendinize sorun bakalım, yukarki sözü demeye hazır mısınız, korkmadan, çekinmeden, kanınız beyninize vurmadan? Değilseniz, kimseyi kınamaya hakkınız yok, birbirimizi kese kese bitireceğiz demektir.

Türk halkının yaşama umudunu bağladığı yeni hükümetin gözde üyelerinden biri, göğsünü gere gere: *"Ben de vergi kaçırdım, anamalı biriktirirken bu zorunludur zaten"*, diyor! Buyurun cenaze namazına!

Sonra ekliyor: *"Ben Devlet'in uçağına binmem!"*

Binmezsin elbette canımın içi! Kaçırdığın vergilerimizle, alınterimizle bir, iki, bin uçak alır, onunla çalım satarsın!

Ama toplumu oluşturan bireyler bu adamı kınayıp yerine dibine batıramıyorsa, kuşkusuz çaldıkları ona helâldir!

Dostum ve dil ustam Ali Yüce son kitabını yollamış, ayın ilk günlerinde elime geçti: *Yunuslama*. Ali Yüce o dupduru, billûr dilini, güzelim Türkçemi Hz. Ali'nin kılıcı gibi kullanabilenlerden: sevgiyle sınırsız acı oluşturuyor iki yanı.

Yılın son yazısını ustamın bir şiiriyle bitirelim.

BU NASIL AŞK EY YUNUS

Havada uçan kuş
Uçan uluyan bir kuş
Kuş değil canavar
Annee! bu nasıl kuş
İçinde askerler var

Doktor bu nasıl doğa
Çiçekler uyuz olmuş
Bahçıvan bu nasıl bahçe
Dikenlerin özgürlüğü
Gülün özgürlüğünü boğmuş

Ozan bu nasıl şiir
Öksüz boynu gibi bükük
İmgeleri kekeme
Dizeleri sıtma tutmuş
Öksürüp duruyor sözcükler
Fabrika dumanı yutmuş

Yargıç bu nasıl adalet
Varsıllar yoksulları
Altın sopayla dövüyor
Bu nasıl demokrasi
Tavuklar bile gülüyor

Bu nasıl aşk ey Yunus
Bu nasıl tekke böyle
Derviş dervişe el olmuş
Zebaniler basmış cenneti
Kapısına kilit vurulmuş

USTAM BANA GÜLEÇ BİR DÜNYA YAP

Başına taş yağar
Eski püskü göklerden
Yere düşer ışık olur
Göllenir yüreğimde

Ben insanları sevince
Eğri büğrü göklerden
Yoluma diken yağar
Gül olur ayağıma değince

Ustam bana
Güleç bir dünya yap
Bir kuş yap kocaman
Sığmasın yere göğe

Ustam bana
Güzel bir dünya yap
Kimse kimseden korkmasın
Bir sevda yap kocaman
Hepimizi kucaklasın

Sanat Çevresi, Şubat 1992, S.160

BERTAN ONARAN

YAŞAMA SANATI GÜNLÜĞÜ

DEĞİNMELER

Aragon, Beauvoir, Beckett, Brecht, Camus, Cervantes, Dostoyevski, Duhamel, Duras, Etcherelli, Exupéry, Faure, Gide, Gramsci, İonesco, İstrati, Jacob, Japrisot, Laborit, Luxemburg, Malraux, Martinet, Mayakovski, Picon, Reich, Sarraute, Sarrazin, Sartre, Tieghem, Verne, Whal, Zola:

Varoluşçuluğun Tarihçesi, Sözcükler, Gizli Oturum, Yabancı'nın Açıklaması, Moderato Cantabile, Don Quijote, Molloy, Suç ve Ceza, Büyüyen Taş, Gece Uçuşu, Minka Abla, Angel Dayı, İnsanlığın Durumu, Savaş Kurbanları, Hapisane Mektupları, Evlilik Çağı, Çağımız, Konuk Kız, Seksen Günde Dünya Gezisi, Elise ya da Gerçek Yaşam, Yalnız Adam, Cinsel Devrim, Çapraz Yol, Çağımız, Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı, Tohum Yeşerince, Aya Yolculuk, Lili Brik'e Mektuplar, Sıkıyönetim, Kişilik Çözümlemesi, İnsan ve Kent, Yeniden Doğan Sanat, Canlının Mantığı...

Türkçesi: Bertan Onaran
İlk çevirisinin basım tarihi: 1964
30 yılda 30'u aşkın yazarın 70'i aşkın yapıtı.

Bu kez kendi yazıları: *YAŞAMA SANATI GÜNLÜĞÜ*: gün gün yaşamı sanata dönüştürme çabasının dile getirilişi.
Kendi deyişiyle: "kendini ve dünyayı olabildiğince geniş anlamda tanımaya çalışan bir ***meraklı***'nın resimden sinemaya, bilimden siyasete, türküden senfoniye uzanan ***yüksek sesli*** arayışları."
Bizce: "bir ***insanseverin, emekseverin, sanatseverin, doğaseverin*** gözünden, son on onbeş yılımızın, insandan bakteriye, erkekten kadına, sanattan siyasete, beyinden bedene, yaşamdan ölüme, ölümden yaşama uzanan panaroması."